

ספר ברית אבות

בעניני ברית מילה
ובעניני ירח האיתנים

בחסדיו ית"ש עלי
שמעון בהגרבי"מ זצ"ל ויסברג

מנחת תודה להקב"ה על כל אשר גמלנו
יו"ל לרגל שמחת ברית ותורה בלידת בני נ"ו
ח"י אלול תשפ"ה

© כל הזכויות שמורות
להשיג אצל המחבר
הרב שמעון ויסברג שליט"א
רחוב רבי עקיבא 10 כניסה ג'
בני ברק

דברי המכון גם אני אודך

זכיתי וראיתי תכריך נפלא ועצום הנקרא ספר "ברית אבות" עניני ברית מילה וירח האיתנים, שכתב ידידי הגאון האדיר מו"ה רבי שמעון ויסברג שליט"א מחבר ספרים נפלאים, תלמיד ותיק למרן שר התורה הגר"ח קניבסקי זצ"ל. ולמען זיכוי הרבים אמרתי להעלותו על שולחן מלכים בטוב טעם ודעת.

ויהא רעווא שיהיה זה לזכות עבור הגאונים הצדיקים מזכי הרבים לשם שמים, רבי דוד יוסף בן זהבה שליט"א, רבי רחמים בן שושנה שליט"א ורבי יעקב שמואל בן שיינדיל שליט"א שיושעו עם כל משפחתם בכל הענינים לטובה ולברכה כל הימים. אמן כן יהיה רצון.

בברכת כהנים באהבה כעתירת

גמליאל הכהן רבינוביץ

מח"ס "גם אני אודך"

ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.

ועורך ומו"ל קובץ "מה טובו אהליך יעקב", וש"א"ס

תוכן ענינים

עניני ברית מילה

ז	בענין נולד בן זכר נתרפאה המשפחה
י	נולד בן זכר נתרפאה המשפחה אם הוא דוקא בבן
יד	ברכת שהחיינו והטוב והמטיב בלידת בן ובת
יט	ברכת הטוב והמטיב בלידת נכד או נכדה
כא	ברך בטעות שהחיינו במקום הטוב והמטיב
כא	ברכת הגומל לגימול בברית מילה ולקטנים
כב	ברכת שעשה לי נס במקום הלידה
כה	במנהג סעודת שלום זכר ואם הוא גם כשאין נמצא התינוק בבית
כז	בענין עמידה בק"ש בשלום זכר
כח	בעניני עמידה בברית מילה
ל	אם ראוי למוהל להיות גם סנדק
לב	בענין בעל ברית ביום א' בתספורת בספיה"ע מליל שישי
מ	עוד בענין תספורת במוצ"ש
מג	למה הזכיר השו"ע רק שהחיינו דפדיון הבן בבין המצרים ולא מילה
מד	אם בברית יכול ללבוש בר"ח התפילין אחר מוסף ואם מברך
מו	מתי פוטר בעל ברית וחתן מתחנן
מז	ספק תחנן ביום חופה ויום מילה
נב	בטעם שהסנדק פוטר מתחנן
נה	וקדשתו בברית מילה בקבורה ולויית המת ובביקו"ח וכיו"ב
נה	להכניסו לבריתו של אאע"ה בעתו ובזמנו
נו	הים ראה וינס ראה מילה
נח	בענין מחילת עונות למשתתפים בברית מילה
סב	טעה וחתם בברית מילה זוכר הברית במקום כורת הברית
ע	ברך ה' חילו בסנדק
עא	בענין סנדק שלא הודיעו לו שיהיה סנדק האם פוטר מתחנן
עג	בעניני סנדק ואם יש מעלת סנדק בגר
פד	בענין מה שטרח רבינו להיות סנדק
פה	בטעם שהשתמש רבינו זצ"ל כסנדק בטליתו של אביו

בענין עלינו לשבח בברית מילה צה
 ביאור פיוט יום ליבשה שבחו לגאולה צמ
 מזל טוב על פדיון הבן וברית מילה ק
 אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך קז
 אם בעינן סעודת מילה סמוך לברית קט
 בענין הרחמן שאחר ברכת המזון בברית מילה קי
 מי שברך לבה"ב כשיש מילה או חתן קיד
 בהא דאין לסרב לעלות לתורה ולברך על כוס של מילה קיז
 נותנים לו ס"ת לקרא ואינו קורא קכא
 ברית מילה לאונן על שאינו שומר תו"מ קכב
 סעודת מצוה בלילה שאחרי ברית מילה ובר מצוה קכג
 בעל ברית בתעניות בה"ב קכד
 ביהכנ"ס שיש בו ברית קכו
 האם ימנע מלפטור הציבור מתחנון קכז
 מילת גר אם פוטר מתחנון קכח
 התחילו תחנון ונכנס חתן או בעל ברית קכח
 סנדק אחרי המילה קכח
 ביהכנ"ס שיש בו ברית קכח
 מי הוא בעל ברית הפוטר מתחנון קכט
 להשלים תחנון אחר התפילה כשהיה ברית קכט
 כוס של ברית בתשעת הימים אם ליתן לתינוק קלא
 אכילת בשר בתשעת הימים קודם עשיית ברית מילה קלב
 בברית בראש השנה קורין בשם יצחק קלב
 לקרא על שם מי שמת על קידוה"ש קלז
 ברית מילה אחר התקיעות קמ
 בענין זה קלי ואנוהו בשופר באלול קמ
 תקיעות באלול ומצות מילה לפני התפילה קמב
 אם עדיף מעלת תדיר או רוב עם קמז
 בענין זריזות למול ביום השמיני קמט
 זריזין מקדימין במצות מילה קנא
 בטעם הקדמת כבוד יצחק לאביו קנט
 בענין ברכת הגפן בברית בשבת אם יוצא קידוש קסא
 סעודת מילה ופדה"ב כשחל בשבת קסב

יום הולדת בישראל יום הבר מצוה קסב
 לשייר יין מהברית לחופה קסג
 בענין צירוף שאינם שומרי תו"מ ואין מלין למנין קסד
 שכירות מוהל כפועל קסו
 בעניני ביומו תתן שכרו ולא תלין ואם קודם למילה וחיובו במוהל קסז
 מי שקבל ע"ע לומר נשמת בעשרה אם יוצא באמירה בברית קפה
 השמחה במעונו בשבע ברכות עם ברי"מ קפה
 בהדי כבשי דרחמנא בבנים דלא מעלו קפה
 ללכת לפני לידה לזרז הלידה בשבת קפז
 לידה ללא חילול שבת קצ
 אם האבות מג"ע באים לשמחת מילה קצד

ליקוטים ממש"כ בקונטרס פתשגן כתב הדת ואור לישרים

(א) בהא דאין אברהם מניח מי שמהול להכנס לגיהנם. קצה
 (ב) אם יש שם ערל קודם שנצטוה אברהם למול. קצז
 (ג) בעו"כ שא"י למול אם מעכב בגירות. רז
 (ד) יענך ה' ביום צרה ביומא דמהולתא. ריא
 (ה) בברכת ישימך אלקים כאפרים ומנשה ביום המילה. ריד
 (ו) במעלת מנשה ואפרים על שאר שבטים. ריד
 (ז) מקור הת"י דיברכו הנימול בברכה זו. רטו
 (ח) ברוה"ק שיש לאב איזה שם ליתן לבנו. רטו
 (ט) ע"י המילה ה"ז כנולד מחדש, וה"נ בגר שנתגייר. ריח
 (י) וביומא תמינאי תשתרי וברא יתגור. ריט
 (יא) חותמך ופתילך ומטך אשר בידיך, לחיזוק שלא יחטא. ריט
 (יב) בדברי המהרי"ל שלא ליקח סנדק ב"פ, ובמעלת הסנדק. רכב
 (יג) בשבועת משה שלא ימול בנו הראשון, ובחיוב מילת בנו. רכו
 (יד) בביאור כי חתן דמים אתה לי. רכט
 (טו) במה שנתנו דם מילה על המשקוף למ"ד דם מבטל דם. רל
 (טז) בטעם לשמות השבטים באופ"א מטעם הנזכר בתורה. רל
 לקיים הו"א של הגמרא במילה וסוכה רלב
 הכונה של נשים באמירת על בריתך שחתמת בבשרינו רלג
 סליחות כשיש חתן או בעל ברית רלה
 ברית מילה בר"ה אחר קריאה"ת או אחר התקיעות רלו

בברית בראש השנה קורין בשם יצחק רלז
 כבוד אב וכבוד רבו בקריאת שם רלז

עניני ירח האיתנים

טעם אמירת סליחות במוצאי שבת רלח
 בענין זריזין מקדימין באמירת סליחות רמ
 בענין אמירת הש"ץ ה' ה' קודם הציבור רמב
 דובר שקרים בפיוטי הסליחות רמז
 בענין עיטוף בטלית באמירת הסליחות רמח
 בענין עטיפת ש"צ ב"ג מידות במנחה רנז
 בענין סיום בערב ר"ה רנח
 במעלת ברכה מהציבור בליל ראש השנה רסא
 אורך תקיעה כפי תשר"ת ידיה רסג
 קול שופר במתן תורה אם היה ע"י שופר רסד
 בענין ברכה על שופר באמצע שמו"ע רסז
 למה שברים לשון רבים ותרועה לשון יחיד ערב
 שהחיינו בבר מצוה שהגדיל ביום ב' דר"ה ערב
 מעלת רוב עם במצוה הנעשית ע"י רבים בשופר וסליחות רעג
 בענין עננו בתפילת לחש לש"ץ רעז
 טעה הבעל קורא וסבר שקוראים האזינו במקום ויחל רפ
 תענית צום גדליה או יוה"כ רפא
 בענין בעל ברית בצום גדליה נדחה רפב
 מלוה מלכה עם חמין בליל תענית רפו
 בענין מעלת יחיד בעשי"ת באשה וקטנים רפו
 לעילא ולעילא או לעילא לעילא רפז
 זכרינו לחיים אם יש לו דין ברכת אבות רצא
 האוכל בשמיני בשביל צום יוה"כ רצב
 בענין זריזין מקדימין באכילה בעיוה"כ רצג
 בענין אמירת בשכמל"ו בקול רם בק"ש על המיטה ביו"כ רצו
 אם יצה"ר שולט ביוה"כ רצו
 ש"ץ אבל בליל יוה"כ ש
 אם לרבי נמחל חילול ה' ועבירות שבנ"א לחבירו שא
 בענין תפילת יונה במעי הדגה שא

יו"ט יוה"כ ממושיך עד יו"ט של חג שג
 ברכו אחר מעריב במוצאי יוה"כ שז
 בענין זריזין מקדימין ועוסק במצוה בקידוש לבנה במוצאי יוה"כ שז
 זריזין מקדימין במצוה של רשות שז
 בענין אמירת למנצח למחרת יוה"כ שח
 בענין מי שטעה ואמר המלך הקדוש אחר יוה"כ שט
 עוד בענין טעה ואמר זכרינו וכתוב אחר עשי"ת שי
 ש"צ שאמר הקל הקדוש בעשי"ת שיב
 בענין חיוב לקנות לאשה מתנה לחג שיב
 באיזה קנין קונים את הד' מינים שיג
 בענין הסתכלות בזוכית מגדלת באתרג ושאר מצות התורה שטו
 לקח לולב ושילם ושכח בחנות שיז
 בענין אם יש דין עוסק במצוה בבניית הסוכה וקישוט נוי סוכה שיז
 תקנת עזרא שלא לכבס בחמישי ביו"ט שיח
 בל תוסיף בישן קודם החג שיט
 יחביאנו צל ידו תחת כנפי השכינה שיט
 בענין כוונת המצוה בסוכה שכד
 בחיוב מצטער בליל ט"ו שלו
 בגדר המצוה לישן בסוכה שמ
 מצות סוכה או ד' מינים הי עדיף שמ
 אם היה אתרג במדבר ומצות סוכה שדמ
 אם היו עצים גדלים במדבר שמח
 ללמוד סדר הנענועים תחילה שנא
 בנוסח ותתן לנו באהבה בשבת ולא ביו"ט שנא
 בל תוסיף בכוונת המצוה דלולב שנד
 שהחיינו באמצע הלל בחג שנד
 למה צריך ג"ש לחייב באכילה בליל ט"ו שנה
 להוציא בברכת לישב בסוכה שנח
 אם נשים קיבלו עליהן סוכה ולולב כאנשים שסג
 בענין קביעות לברכה בסוכה מחמת המצוה שסג
 בדין שיעור ראשו ורובו בסוכה שסה
 ברכה על שינה בסוכה שסו
 בענין ברך לישב בסוכה והמוציא וקיבל קריאת הצלה שעא

סוכה בהידור לו או לחנך בנו שעג
בדין שיעור ראשו ורובו בסוכה שעה
לישון בסוכה או לאכול בסוכה שעת
חינוך שאלה בקטן וחינוך קטנות לברך על לולב ללא הקנאה שפג
בדין לא הטריחוהו לעלות בירדו גשמים שפז
בענין תקנת ריב"ז ליטול ד' מינים זכר למקדש שצא
נתינת מסמר בחוה"מ לתלות עליו דברים שצא
אמר ביו"ט שמו"ע של חול ויעלה ויבא שצב
ביאור בתפילת גשם שצב
ביאור בהושענות בלא לב ולב שצג
בדין ישן בשמיני לוקה שצג
כבדוהו באחיזת ס"ת בהקפות שניות שצד
בענין עוסק במצוה בקריאת שמו"ת שצו
שמו"ת הוא חיוב מדינא והנמנע נקרא עבריין תא
קטן שהגיע לחינוך בשמו"ת תג
בענין נשים בקריאת שמו"ת תג
ספק אם קרא שמו"ת תד
שומע כעונה בשמו"ת ושמיעה מהבעל קורא תו
להתחיל להעביר הסדרה שמו"ת באמצע השנה תו
בר מצוה ובעל תשובה באמצע השנה תז
עוסק במצוה בקריאת שמו"ת תז
להפסיק באמצע שמו"ת תז
ממתי זמן שמו"ת דפרשת בראשית תח
עוד בענין זמן שמו"ת של פ' בראשית תח
אמירת תחנון אחר החג תי
בענין יסדיר תפילתו בתפילת ר"ח אחר ר"ה ותפילת שבת ר"ח תיח
שכח הזכרה אם נחשב כלא התפלל תכא
חסרון טו"מ אם נחשב כברכה לבטלה תכד
בענין ברכת שהחיינו אחר החג על אתרג תכו
האדרת והאמונה בשמחת בית השואבה ובשבת וש"ת תכט
לומר פסוק כשנכנס לשמחת בית השואבה תלא
בענין עוסק במצוה במקביל פני רבו תלב

פתח דבר

הגדתי היום לה' אלקיך – שאיני כפוי טובה

אנו עומדים בצאת השנה, שנה שזכינו בה לאין סוף חסדים גלויים ונסתרים, שנה מלאה וגדושה בחסדים לכלל וחסדים לפרט, והן אמנם אנו אומרים תכלה שנה וקללותיה על מידת הדין שהיה לכלל בשנה זו בצרות רבות ורעות, וגם לפרט היה אצלנו מידת הדין בפטירת אם המשפחה אם אבי ע"ה ובן דודי הגאון והצדיק רבי יהודה לייב בן דודי הגר"צ יבלחט"א, אבל תוכ"ד אנו אומרים ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, בכל מידה ומידה שהוא מודה לך הוי מודה לו במאד מאד (ברכות נ"ד א'), ולעת"ל יראו שהכל לטובה, והגדתי היום לה' שאיני כפוי טובה, הוא גם על דברים קשים כגידין (שבת פ"ז א'), ובפרט שכעת גבר עלינו חסדו וזכינו בחסדיו המרובים שנולד אצלנו בן זכר, ונתרפאה המשפחה כדאי בירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ז), ואנו תחינה תפילה ובקשה לפני הקב"ה עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך, ואל תטשינו ה' אלקינו לנצח תכל שנה וברכותיה.

ויש זכות וחובה להכיר טובה לפני הקב"ה על כל החסד שעשה עמנו ועם אבותינו מאז ועד עתה בכל יום ובכל עת ובכל שעה, ובזכות שנכיר בטובת ה' עלינו וחובת הכרת הטוב שעלינו ללא סוף, יוצא בת קול כשם שהביאו ביכורים והגידו עליהם שבח המקום, כן תזכה לשנה הבאה, בחן בחסד וברחמים, והגרעק"א בדרשה הביא עה"פ (תהלים נ"ג) זובח תודה יכבדני ושם דרך אראנו בישע אלקים דע"י שמביאים מתודה בית ה' שם דרך להפשיע עליו ישע אלקים, ונדפסו הדברים בחי"ר עק"א עה"ת פ"צו על פ' אם על תודה יקריבנו (ויקרא ז' י"ב) וז"ל, כתיב (תהלים נ"ג) זובח תודה יכבדני ושם דרך אראנו בישע אלקים, כי מי שמטיב לזולתו וזה מכיר בטובתו ונותן תודה לו זה גורם שיחזור ויטיב עמו כפעם בפעם, אבל אם אינו נותן לו טובה זה גורם שזה מונע טובתו ממנו, והיינו זובח תודה, שמשלם תודות לי להכיר טובתי אליו, בזה יכבדני, וגם ע"י זה, ושם דרך, שמשלים שביל ודרך, שאחזור עוד ואראנו בישע אלקים, כי באם לא היה נותן תודה ושבח על הנסים שנעשו לו לא היה מראהו ה' עוד ישועתו אבל ע"י שזובח תודה לה' גורם ועושה דרך שיראנו ה' עוד בישועתו, עכ"ל.

ראיתי בס' דרך שיחה פ' ויקרא (פ"ה א') עה"פ אם לא יגיד ונשא עונו, מובא, אבא זצ"ל שמע פ"א מעילוי גדול ביותר בפולין טעם מקור הדרשה אם לא יגיד כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד כי יש דיבור אמירה והגדה הגדה פירושו אויס גזאגט (שמגלה דבר חדש), וזה רק פעם אחת, והיו שטענו לפי"ז לחדש במצות והגדת לבנוך שלא מספיק ספור דברים גרידא, רק צריך לחדש כל שנה אצל בנו דבר חדש. ומאד

מצא הדבר חן בעיני אבא זצ"ל. אמנם כשאבא ז"ל אמר זאת לחזו"א אמר לו החזו"א על אתר עשר דוגמאות שלא שייך בהם ד"ז, ומסתמא אחד מהן הוא הגדתי היום לה', ולא שייך לה' אויס גזאגט, היינו שאצל הקב"ה אינו מגלה דבר.

וראיתי בספרי דברים פרשת כי תבוא (פסקא רצ"ט) הגדתי היום לה' אלקיך כי באתי, פעם אחת אתה קורא בשנה ואין אתה קורא פעמים בשנה. ומובא ברש"י (פכ"ו ג'), ומבואר דגם כאן דרשו כעין כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד שצריך שיהא הודאה מחודשת אחת בשנה, ואמנם כלפי שמיא גליא הכל אבל צריך שייגלה אצלו מעמקי לבו בהודאה, וכמש"כ רש"י (שם פכ"ו ג') ואמרת אליו, שאיך כפוי טובה, ובספרי (שם פסקא רצ"ט) ואמרת אליו, ולא כפוי טובה. ולפי"ז גם בספור יציא"מ המצוה אחת בשנה לספר ולא יותר, דכל השנה הוא רק מצות זכירה, ושיעור שכחה הוא ביב"ח כדא"י בברכות (נ"ח ב'), וא"כ אחת לשנה ה"ז דבר חדש.

והנה גבר עלינו חסדו של מקום שהעמיד לנו רבי וחכמי דורות, וזכיתי בזכות אבות מנעורי להתחמם כנגד אורם של ת"ח וצדיקים, וביותר גבר עלינו חסדו ית"ש שזכיתי לחסות בצל האדם הגדול בענקים רבינו הגדול בעל דרך אמונה זצ"ל וזי"ע, וגדלני בתורה ובעיצה ותושיה בכל דבר גדול וקטן, וכשבאתי אליו אחר לידת ב' בנותי הגדולות אמר לי, כתוב בת תחילה סימן יפה לבנים, וכעת שיש לך ב' סימנים יהיו לך עכשיו ד' בנים ולא נפל מדבריו ארצה, צדיק גזור והקב"ה מקיים, ואחר לידת בני החמישי הייתי אצלו ביום לידתי (הנקרא אצלו יום הבר מצוה) ושאלני כמה ילדים יש לך, ואמרתי חמשה, ואמר יהיו לך בעז"ה עוד חמשה, וכעת ב"ה נתקיימה ברכת צדיק, ונקוה שזה הקטן גדול יהיה ויהיה לאילנא רברבא בשם הגדול והקדוש שנקרא עליו, ויוסיף ה' חסדו עלינו מעתה ועד עולם.

ראיתי בס' יינה של תורה (עמוד ר"ג אות כ"ט) ששאל מרבינו זצ"ל מה המקור שאלהיו הנביא בא בליל הסדר בבתי ישראל, והשיב, רואים אותו, וכמו כן הביא בהקדמה לס' תשובות הגר"ח (על השו"ע ח"ג) ששאלו מרבינו זצ"ל מה המקור למה שאמר שאלהיו הנביא זכור לטוב נמצא בברית מילה עד סוף הסעודה, והשיב, אני רואה, ושאל בנו למה אחרים לא רואים, ואמר אני הייתי הסנדק, [ופ"א בפורים באתי והרב היה סגור בחדר ושאלתי את הרבנית ע"ה למה נסגר שם ואמרה כל השנה הרב בא לאלהיו ובפורים אליהו בא אלין], ובס' אב בהתמדה (עמוד ר"ז) שרבינו זצ"ל חזר מברית מילה בביהכנ"ס לדרמן ושאל את בנו, האם היה בברית, והשיב כן, ושאלו למה לא ראיתי אותך, והשיב, אבא אתה לא רואה את אף אחד, כי אתה לא מסתכל על אף אחד, ונענה רבינו זצ"ל ואמר לו למה אתה אומר שאני לא רואה אף אחד, אליהו הנביא היה שם.

ושאלתי מרבניו זצ"ל במש"כ במדרש שיוצאת בת קול במוצאי יוה"כ קום אכול בשמחה לחמך, וכמש"כ התוספות במסכת יומא (פ"ז ב' ד"ה והאמר) ובתו"י (שם פ"ח א' ד"ה והאמר), וז"ל דבילי יוה"כ מצוה לטרוח ולהכין צורכי סעודה דהוי כעין יום טוב כדאמרי' במדרש דבמוצאי יוה"כ בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה לחמך, ושאלתי מרבניו זצ"ל, למה יוצאת הבת קול אם לא שומעים, והתפלא עלי ואמר למה לא שומעים? שומעים! בטח שומעים! (ראה ישר, ובס' בסוד שיח עניני יוה"כ עמוד שמ"ז ג"כ שאל רבנו מה תועלת יש בבית קול זו שאינה נשמעת בין הבריות והשיב רבנו זצ"ל 'איינער וואס איז זוכה, ער הערט יא די בת קול, אפילו היינט' פי' מי שזוכה שומע את הבת קול אפי' בזמנינו עכ"ד), ופ"א השיב, מי שרוצה שומע את זה, (שמענו כן ראינו ח"ב דיני יוה"כ פי"א סי' מ"ח), ולאחר השיב רבנו, כל הצדיקים שומעים (אריה שאג עמוד ת"ר), וכ"כ רבינו זצ"ל לגבי הבת קול הנזכר בפדר"א (פרק ח') בעת קידו"ח, דאם זוכין שומעים, (שקל הקדש פ"ד מקידוה"ח סקע"ג).

והגרש"א שטרן שליט"א בשיעורו הביא דברים הנ"ל, ואמר שרבנו מרן זצ"ל הרי היה רואה מה שאנו לא רואים ושומע מה שאנחנו לא שומעים, והביא מעשה שהביאו אצלו בחור להתברך ושאלו כמה פעמים מה עם בשר בחלב, והוברר שבאמת הבחור לא שומר הדינים של איסור זה, ונשאל מהיכן ידע זה, ואמר הרי רואים עליו צורת גדי, וכתוב בזוהר הקדוש פרשת משפטים (קכ"ה ע"א) שמי שאוכל בשר בחלב מציירים על העור שלו גדי מקולס, ובבית יוסף או"ח (סימן קע"ג ס"ג ד"ה ואם הוא) ובלבוש (שם ס"א) וז"ל בספר הזוהר פרשת משפטים (קכ"ה א') וז"ל אשכחן דכל מאן דאכיל האי מיכלא כחדא או בשעתא חדא או בסעודתא חדא ארבעין יומין אתחזיא גדיא מקלסא בקלפוי, [פי' שכל מי שאוכל מאכל זה של בשר ושל חלב בשעה אחת או בסעודה אחת שהם מתחברים יחד נראה גדי מקולס בעורו דהיינו שנצלה כולו כאחד ביחד עם ראשו ארבעים יום], וכן מובא ביש"ש חולין (פ"ח סי' ו' ד"ה ויש מחמירין), הרי שרואה מה שאנו לא רואים, וכן שומע מה שלא שומעים, וכנראה מי שזוכה שומע, ואמר שבודאי דכמו כן שמע הבת קול שיוצא מהר חורב אוי להם לבריות מעלבונה של תורה.

ובגליון דברי השירה (גליון תנ"ה) מביא הגר"א דינר שליט"א מעשה זה, וכותב שכנראה הצדיקים שיש להם עינים טהורות זוכים לראות בעיני בשר דברים שאחרים לא רואים, שיודעים דברים נעלמים ונסתרים כמ"ש החובת הלבבות שע"י חכמת התורה יראה בלא עינים וישמע בלא אזנים, ע"י בשער חשבון הנפש (פרק ג) שאמר אחד מן החכמים לבות החכמים יש להם עינים רואות מה שאינם רואים הפתאים, וכן בסוף ספר מסילת ישרים (פרק כ"ו) שע"י שתתגבר נפשו בו ותנצח את הגופניות, ותדבק בקדושתו יתברך ותשלם בו, משם יעלה אל מעלה גבוהה יותר, והוא הרוח הקדש שכבר תגיע השכלתו להיות למעלה מחק האנושי, שע"י חסידות יגיע שתהיה השכלתו למעלה מטבע האנושי, וד"ז רמוז בפסוק ראה אני נותן לפניכם היום,

שאפשר לראות על האדם אם הוא מקיים את המצות או חלילה עובר עליהם, ומי שעניו זכות ונקיות רואה על האדם דברים שאחרים לא רואים, ומביא מעשה רב על מרן הקה"י זצ"ל שהכיר בבחור שאינו בן ברית.

ובעי"ז מובא מעשה רב על רבינו זצ"ל ע"י בס' בסוד שיח (עמודים שפ"א שפ"ב) שהכיר בשמו של אדם ובפניו אם נימול כראוי, ומובא שם שספרו לרבינו על מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל שהכיר על ב' בחורים שאינם בני ברית שלא נימולו כראוי והתפעלו מרוה"ק שבו, ואמר רבינו זה שיש לו רוה"ק אני מסכים, אבל אי"צ רוה"ק בשביל זה, כי כל א' יכולים להכיר על פניו אם הוא נימול כראוי, ומביא שבקשו מרבינו ברכה על שרה בת יהודית ואמר שהיא גויה והוברר שאמה לא התגיירה כהלכה.

ושאלו את רבינו ממה שא"י במסכת ע"ז (נ"ח א') על אמוראים ששתו יין ובא לפניו ההוא גברא, ובקשו ממנו יין, ואח"כ הוברר שהוא גוי, ודנו אם אפשר לשתות היין, ולמה לא ראו על פניו אם הוא נימול או לא, ואמר ששם הקב"ה העלים מהם לפי שעה שלא יביטו בו, כדי שלמד עי"ז סוגיא בהלכות יין נסך, ועי' בס' ארחות יושר (ערך רוה"ק) מהתנ"י בעירובין (ס"ד ב') שמה שאמרו שם שכיון ר"ג ברוה"ק שקרא לגוי מבגאי אין הכונה שידע ברוה"ק שכך קוראין לו אלא שהוא קרא לו בשם שהיה מצוי אצל הגוים ומן השמים נתנו לתוך פיו שיקרא האמת וזה נקרא שכיון ברוה"ק ע"ש, וכזה ראינו הרבה פעמים אצל הגדולים שלאחד עונים כן ולשני עונים שיעשה להיפך וזה הכל לפי מה שנותנין מן השמים בפיו מה לומר וזה מעין נבואה קטנה כמש"כ את אשר ישים ה' בפי אותו אשמור לדבר.

ובס' מזקנים אתבונן (חינוך עמוד שע"ח) בהספד בן הגרא"ל שטינמן זצ"ל על אביו, מובא שספרו לאביו, מה שאמר רבינו זצ"ל, שלדעת אם האדם נימול לא צריך רוה"ק אלא רואים, והבין על מה אני מתכוין וחייד, ושאלתי, אם כן במעשה דיוסף הצדיק כיצד לא הבחינו בכך אחיו הרי מדובר בשבטי קה ומדוע לא ידעו מיד שהעומד מולם הוא נימול, ואמר לי אתה צודק אבל אז היה לפני מתן תורה, [גם לא הסתכלו בפניו כי חששו שאסור להסתכל בפני רשע], אבי דאג כל ימיו לשמור על הראיה שלו מכל דבר איסור אדם שיש לו ראיה נקיה רואה, המהרי"ל דיסקין היה יכול לראות אם כלי טבול או לא, הראש ישיבה גם היה לו מעלה גדולה שהיה ביכלתו שהיה לראות אם הכלי טבול או לא טבול זה ראיה מזוככת ונקיה של אדם שכל החיים שלו מקפיד להסתכל על דברים טובים, גם כאשר היה בא אדם לקבל ברכה אם העסקים עובדים בשבת לא היה מברך אותו, מהיכן הוא ידע מלוה כספים בריבית לא הסכים לתת לו ברכה בשום אופן, מהיכן הוא ידע והכל בגלל זכות הראיה שלו זו התשובה שלי מהיכן ידע זאת. וכן מובא על הברכת שמואל שהיה נמנע מליתן יד למי שלא טבל.

ובס' עובדות והנהגות לבית בריסק (ח"ד עמוד שט"ז) מובא, פעם אמר רבי דוד פינקל זצ"ל למרן הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל כי יש רבי אחד היודע להבחין על כלי אם הוא טבול או אינו טבול אמר לו רבי איסר זלמן זצ"ל גם אני יודע שאל אותנו רבי דוד זצ"ל האידך יודעים אמר לו רבי איסר זלמן מציירים במחשבה כאילו שם הויה כתוב על הכוס ותלוי לפי צבע הכתיבה בזה מכירים הערת המספר ואיני זוכר איזה צבע אמר שעל פיו אפשר לראות האם הכלי, כאשר ספרו הדבר למרן הגר"ז זצ"ל אודות כך שמרן הגר"ז יודע להכיר על כלי אם הוא טבול או לא נענה הגר"ז ואמר וכי פלא הוא אצלכם הדבר והרי אפילו את שיחות חולין של רבי איסר זלמן איננו מבינים, ועי' בתולדות הגר"ז מסלאנט (עמוד מ"א) שמספרים על הגאון החסיד רבי יוסף זונדל מסלנט זצ"ל שהיה מכיר על כלי אם טבול או לא ואמרו בשמו שהנהנהר בעיניו וכראה יכול להכיר בכלי ע"י ציור שם הויה כנקודותיו כעת שהוא מביט על הכלי.

ורבינו זצ"ל היה כידוע מקפיד מאד בעניני שמות וכמבואר בגמרא דשמו קגרים, והיה מזהיר לקרא בשם מהפרשה או שם אבותיו ורבותיו, ואמר שד"ז משפיע לטובה על התינוק, וזכות אבותם מסייעתם, וזכות הרב שהוא כאב, ונקוה שרבינו הגדול זצ"ל ימליץ טוב עלי ועל זרעי לפני אדון כל, לזכות לילך בדרך שהנחיל לנו באהבת תורה וירא"ש צרופה עם מידות טובות, ולא תמוש התורה מפניו ומפי זרעינו עד עולם.

בימים אלו שבין הלידה לברית אמרתי ללקט אורות מד"ת בעניני לידה שלום זכר מילה סנדק קריאת שם והמסתעף כפי מה שמצאה ידי יד כהה, וכן מעניני ירח האיתנים שהזמן גרמא, שבו נולדו איתני עולם, והוא תקיף במצות כדאי ברה"י (י"א א'), ושואלין ודורשין בהלכות החג קודם לחג ל' יום, ובזה אקוה לזכות לברית ותורה שהם תרי ריעין דלא מתפרשין כמש"כ בשו"ת הגרעק"א (סי' מ"ב) מס' עוללות אפרים (מאמר שצ"ב), וקראתי זה החיבור בשם 'ברית אבות' הרומז עניני ברית ועניני חדש שנולדו איתני עולם, וזכות אבות יעמוד לנו בדין, ואתנצל בפני הקורא שלא היה פנאי להגיה ולעבור כראוי על הדברים, ואקוה שיהיה בזה עילוי נשמה לאבי ואמי שהסתלקו בזה החדש, ולרבינו זצ"ל שברוב הדברים מובא מאור תורתו, ויהיה זה לזכות הרך הנימול, ויקוים בו זה הקטן גדול יהיה כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה לחופה ולמע"ט.

עיני לשמיא נטלית עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשינו ה' אלקינו לנצח.

בהודאה על העבר וצעקה על העתיד
שמעון בהגר"מ זצ"ל ויסברג

עניני ברית מילה

בענין נולד בן זכר נתרפאה המשפחה

בענין ש"ץ אבל בימים נוראים במשנ"ב (סי' תקפ"א סק"ז) כ' דלא יגש אבל רק בסליחות דעשי"ת, והיינו דבר"ה ויו"כ אינו נגש אף לסליחות. ויל"ע בענין אבל שנולד לו בן זכר במשפחה שכו' השו"ע (סי' שצ"ד ס"ד) דכל יב"ח מידת הדין מתוחה על האבל, אבל אם נולד בן זכר נתרפאה המשפחה, כדאי בירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ז), האם עי"ז יכול לגשת לעמוד בר"ה ויו"כ, דלפי הטעם שאינו נגש כי שורה עליו מידת הדין כמש"כ הט"ז (סי' תר"ס סק"ב) י"ל דכעת אין מתוחה עליו.

ועי' בט"ז (סי' תקס"ח סק"ד), וכן עי' בשו"ת מהר"ם שיק (סי' ש"ע), דהנה אחז"ל דמידת הדין על האבל כל יב"ח ואם נולד בן זכר נרפאה כל המשפחה כדאי בירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ז), ונפסק בשו"ע (סי' שצ"ד ס"ד) ויל"ע למה הובא ד"ז בטור ובשו"ע שאין דרכם להביא דברי אגדה, ואולי נפק"מ לנידו"ד שיכול להיות ש"ץ בימים נוראים, [ועי' בשו"ת מהר"ם מינץ סי' מ"ג וע"ע שם במהר"ם שיק דאין האבל נגש כי תפילה להוציא רבים י"ח הוי כלימוד תורה לרבים שאסור אם אין הרבים צריכים לו דווקא, עוד כתבו דאין ראוי לנהוג שררה וכבוד בציבור עי' בשו"ת מגדל השן סי' ס"ח, וגם משום הקריבהו נא לפחתך אינו ראוי להיות ש"ץ כי מתוחה עליו מידת הדין ע"ש במהר"ם שיק, ועוד דעבודה זו תפילה ובעינן עבדו את ד' בשמחה והוא אינו שמח עי' יפה ללב ח"ג י', ובשם הגר"א הובא דהאנק דום נאמר על האבל ולכן אסור הוא בדברי תורה ושליחות ציבור, ולטעמים אלו לכא' לא מהני מה שנרפאה המשפחה].

ולענין קדיש שמבואר במשנ"ב במאמר קדישין (בביאור"ל סי' קל"ב) דכל סדרי הקדימה הוא לפי חומר הדין שעל המת, בזה לא מצינו דבנולד בן זכר ידחה חלקו. ובס' משיב נפשי (כת"י עניני אבלות פט"ו) מובא שאמר רבינו זצ"ל, דאינו רק סימן טוב למשפחה שהיה להם סימן לא טוב מחמת הפטירה של קרוב, וכעת יש להם סימן טוב בלידת קרוב, אבל בהלכות אבלות אי"ז משנה ההלכה, ובאותו משפחה היינו כל אלו שהם בקורבה הפוסלת לעדות, [ואמר שאם נולד עוד בן אי"ז משנה לענין זה].

ואפי' בנכנס רגל בתוך ז' שמבטל שבעה או בתוך ל' שמבטל ל' כ' בס' אם לבינה (עמוד ק"א ס"ה) דאינו רק לענין דין אבלות של האבל אבל לא לגבי המת, ונשאר עליו דיני קדימה בקדיש עד שישלים כל ז' וכל ל', והכא נמי אף שנתרפאה המשפחה כמשל דמייתי הירושלמי שם בגל של אגוזים שניטל א' ובא א' תחתיו כל זה לגבי החיים, ולא לגבי המת. והבאתי שכ"כ בשו"ת נחלת שבעה (סי' ע"ג) דהטעם דרגל מבטל גזירת שבעה ושלישים נלמד בגמ' מושמחת בחגך וא"כ הא דהרגל מבטל מן האבל גזירת שבעה ושלישים הוא מן העשה דושמחת שהוא עשה דרבים משא"כ בדבר שאינו נוגע אל החיים רק לכבוד המתים ולתועלת נשמחם לא שייך ביטול דמ"מ תוך שבעה או שלישים ממש הוא ולא נגזול את המתים ומשמעות הדברים דכלפי שמיא נשאר דין ז' ול', וכן הביאנוה"ל (סי' קל"ב) במאמר קדישין כתב לענין הקדמת בן שבעה ול' דאף שביטל היו"ט גזירת שבעה ול' קודם לאחרים וטעם הקדימה באלו מבואר שם שהוא לפי שיש אז יותר דין על הנפטר.

אמנם הבאתי מש"כ הפתחי תשובה (יו"ד סימן שצ"ב סק"ב) משו"ת חת"ס (סי' שמ"ח) דקובר מתו קודם רגל הרגל מבטלו לגמרי ואמרו הטעם באגדה שהרגל מבטל מהנשמה דין שמים וזה שייך דוקא ברגל דרבים, אבל חתן ביו"ט שלו אין הדין מתבטל מהנשמה, ונהי שמצות שמחה דוחה לאיבול מ"מ כשעברו ימי השמחה חוזר להשלים, ומבואר בחת"ס שמבטל גם הדינים מהנפטר.

ועי' בשו"ת שלמת חיים (יו"ד סי' ר"ה) לענין אמירת מזל טוב שבנולד בן זכר יש לומר לו מזל טוב מטעם זה שנתרפאה המשפחה, וז"ל, השואל שם, האם מותר לומר לאבל ר"ל כשיש לו איזו שמחה 'מזל טוב', אי הוה בכלל שאלת שלום, ואם יש לחלק בין בתוך ז' לתוך ל' או בתוך י"ב חודש על אביו ואמו. והשיב, נראה דמותר, הרי אמרו חז"ל אם נולד זכר נתרפא כל המשפחה, ועי' מש"כ בס' זכר צדיק לברכה (שער ד' אות ג') משו"ת מהרש"ל (סימן ע') דמלין קודם הקבורה, דזה כבוד המת כמש"כ בשו"ת חתם סופר (ח"ב יו"ד סימן שכ"ה) שהגאון בעל זכרון יוסף עשה מעשה כמהרש"ל וכן הוריתי גם אני עני מפני טעם שלישי שכ' מהרש"ל כיון דנולד בן זכר במשפחה ונתרפאה כל המשפחה א"כ המילה גופה הוה נייח להמת וכבוד המת הוא למול טרם קבורתו.

ועי' במטה אפרים (סימן תקפ"א סעיף כ"ג) דאבל תוך י"ב חודש אחר אביו ואמו או תוך למ"ד אחר שאר קרובים יכול להיות ש"ץ בימי הסליחות שקודם

ר"ה. אבל בעשרת ימי תשובה יש נוהגין שאין האבל אומר סליחות ואינו עובר לפני התיבה. ומ"מ יוכל לומר מאשרי ובא לציון ואילך. ויש מקילין גם בזה. ומ"מ בהרבה מקומות נהגו שאין האבל אומר סליחות לפני ר"ה ואינו עובר לפני התיבה כל היום בעשרת ימי תשובה. רק בשחרית אומרים מאשרי ובא לציון ואילך וכל מקום יחזיק כמנהגו. אך בתוך שבעה אין לו להיות ש"ץ בימי הסליחות ומכל שכן בער"ה. מפני שאז מדת הדין מתוחה עליו. ובר"ה או ביו"כ אין לאבל להיות ש"ץ כשהוא אבל אחר אביו ואמו תוך י"ב חודש, אבל אחר ז' ותוך ל' אחר שאר קרובים מותר (אם החזיק מכבר) להתפלל בר"ה או ביו"כ כיון שר"ה ויו"כ מבטלין גזירת למ"ד. אבל אם לא החזיק מכבר להתפלל בימים אלו אין לו להיות ש"ץ בימים אלו שאע"פ שבטל ממנו דין למ"ד מחמת הרגל. מ"מ יש לומר שכל השלשים יום מדת הדין מתוחה עליו. ע"כ. ומבואר דס"ל דאף שבטל דין ל' מחמת הרגל לגבי שמחת הרגל מ"מ אכתי מידת הדין מתוחה עליו.

וע"ש במט"א (סעיף כ"ד) דמה שנתבאר שאין לאבל להיות ש"ץ לא נאמר אלא כשיש שם ש"ץ אחר הגון כמותו. אבל אם אין שם אחר הגון כמותו. כגון בקול ערב או שהוא גדול בתורה ובמעשים טובים. מוטב שיהיה האבל ש"ץ. כיון שהוא הגון יותר. ונראה אף באבל תוך יב"ח אחר אביו ואמו והוחזק כמה שנים להתפלל בשכר מחמת דוחקו והוא מרוצה לקהל. ויש ספק אם יחזרו אחר ש"ץ אחר שמא לא תערב תפלתו לצבור. יש להתיר שיתפלל האבל.

והגרמ"מ לובין שליט"א אמר לי, בענין ש"צ אבל כשנולד בן זכר ונתרפאה המשפחה, שתלוי בטעמים, ולטעם שאינו רצוי לציבור בעת שמחה, תלוי בהחלטה שלהם אם ראוי להם שיהיה כזה ש"ץ, אבל לטעם ששורה עליו מידת הדין אין לו לגשת, והביא שרבינו זצ"ל לא הסכים שיתנו לחתנו הגר"ש שטינמן שליט"א כשהיה אבל לגשת בביהכנ"ס לדרמן למנחה ביוה"כ, אף שהיה ש"צ קבוע ואמרו לרבינו שאין לו מי שיחליפו ויהיה ש"צ, ורבינו אמר מה פירוש אין מי שיגש אני יגש, ולא רצה להקל בזה. ואמר, דאף לכל נדרי וכיו"ב שאין מוציא הציבור או לשיר היחוד אין לו לגשת, וכמו שאינו נגש בשבת לקבלת שבת, ובסליחות יש ענין לגשת כדי לזכות הרבים בעוד ב' קדישים. אם ראוי להיות ש"ץ, אבל תביעה אין עליו אם לא יגש.

וגם בשהיינו דמגילה כ' המשנ"ב (סי' תרצ"ב סק"א) דאם קורא המגילה אחר יברך ולא האבל, וכן בנר חנוכה בביהכנ"ס כתוב במשנ"ב (סי' תרע"א) מהט"ז

(סק"ז) שלא יברך שהחיינו, ומשמע דלקרא המגילה ולהיות בעל קורא יכול. ולמעשה כ' על מהרי"ל שנגש כי לא היה אחר ראוי כמותו, עי' בשו"ת מהר"י ווייל (דינין והלכות אות מ"ז) שאחרי שהביא מעשה שהמהרי"ל לא רצה להתיר לאבל להתפלל בימים נוראים הביא שמה"ר שלום כן התיר לאבל להתפלל ושגם המהרי"ל בעצמו כשהיה אבל התפלל בימים נוראים, ויישב את זה שאפשר שאני התם דליכא דעדיף מינייהו, והובא בהגהות המנהגים (מנהגי יו"כ אות קנ"ה) ובד"מ (סימן תקפ"א סק"ב) ובט"ז (סק"ג) ובפמ"ג (א"א סק"ד) וגם בש"ך (יו"ד סי' שנ"ו סק"ד).

ובמג"א (סי' תקפ"א סק"ד) כתב בדליכא חזן אחר שרי, ובמחצה"ש (שם) הביא שכן הוא במהרי"ל (סי' קכ"ח) אמנם בד"מ כתב, אי ליכא דעדיף מיניה, וכן פסק במשנ"ב (סי' תקפ"א סק"ז) דבדליכא אחר מותר להתפלל אפילו מוסף בר"ח, ועי' בס' משיב נפשי (כת"י עניני אבלות פ"ז) שרבינו זצ"ל לא נתן שיגישו ש"צ קבוע כשהיה אבל בר"ה ויוה"כ אף שהמשנ"ב מיקל בדליכא אחר, כי מידת הדין מתוחה על האבל, וכשחתנו שהיה ש"צ קבוע במנחה ביוה"כ היה בשנה על הוריו לא נתן רבינו שיגש בימים נוראים אף שאמרו שאין אחר, (ואמר אני יגש אם לא יהיה אחר) וכן לשאר בעלי התפילה הקבועים לא נתן להיות ש"ץ בימים נוראים, אבל להיות בעל תוקע ובעל קורא אין קפידא.

נולד בן זכר נתרפאה המשפחה אם הוא דוקא בן

הנה"א גרסי' בירושלמי מועד קטן (פ"ג ה"ז) אמר רבי יוחנן כל שבעה החרב שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר שנים עשר חדש היא חוזרת לתערה למה הדבר דומה לכיפה של אבנים כיון שנתרערה אחת מהן נתרערו כולן ואמר

א. ללידת בתי בס"ד, ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, ללידת בתנו רבקה שתחיה לאוי"ט בשעטו"מ בשב"ק פ' אמור תש"פ בעידן רעוא דרעוין, ואמרו במסכת שבת (קנ"ו א') דהנולד בשבת קדישא רבה יתקרי פירש"י שיהא פרוש וקדוש, דכתיב (שמות כ) ויקדשהו. [ועי' בזבחים צ"א א' דשבת אהני אף לתמיד של חול שיהיה לו קדושת שבת והכא נמי מקדשת הנולדים בה], וב"ה שהיה הנסיעה ע"י נכרי במניעת חילול שבת כפי האפשר בס"ד, עי' מש"כ בשו"ת מהרי"ל (סימן ר"ג) בהא דאמרי' במסכת שבתא (קנ"ו א') האי מאן דאחיילד בשבת ימות בשבת משום דאחילו עלוהי יומא רבא והלא מעשים בכל יום דנולדים בשבת ומתים בימים אחרים. תשובתו בצדו, דעל שחללו עליה שבת קאמר, ודילמא להא לא אחילו עליה ואפי' ע"י גוי כגון שנולד ביממא או בלילה לאור נר שבת, וצדקניות נהיגי דמטמיני תרנגולים כל חדש ט', כך כתב בספר יראים, ועוד דילמא זכות גורם כדי שיספדו כראוי עכ"ל.

רבי אליעזר אם נולד בן זכר באותה המשפחה נתרפאת כל אותה המשפחה, ומובא גם בתורת האדם שער האבל (ענין שבתות וימים טובים), וכן בטור יורה דעה (סימן שצ"ד) הביא כל אותה השנה הדין מתוח כנגד אותה משפחה א"ר יוחנן כל ז' החרב שלופה כו', א"ר אלכסנדר נולד בן זכר באותה משפחה נתרפאה כל המשפחה, וכן מובא שם בשו"ע (יו"ד שם סי' שצ"ד ס"ד) ומבואר שהוא דוקא בבן זכר וכן א"ל רבנו מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל וכן אמר רבנו זצ"ל, אמנם אף שרפואה ליכא בהכי אבל מקצת חזרת האבן למקומה יש כאן כמו שא"ל בירושלמי שניטל אגוז ובא אגוז כנגדו, ויקוים בה וזרח ה' ובא השמש, ומשפחה היינו אותן שמתאבלין עליו או יוצ"ח. ורבנו זצ"ל א"ל דהיינו בכל אותם שהם פסולי עדות בו.

ועי' קיצור שולחן ערוך (סי' רט"ו ס"ב) שלשה ימים הראשונים יראה האבל כאלו חרב מונחת לו בין כתפיו, משלשה ועד שבעה כאלו זקוף כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלשים כאלו עוברת לפניו בשוק, ואחר כך כל אותה השנה עדיין מדת הדין מתוחה כנגד אותה משפחה, ואם נולד בן זכר באותה משפחה נתרפאה כל המשפחה, ודוקא זכר, דזכר בא לעולם שלום בא לעולם ע"כ.

ועי' בתשורת שי (מהדו"ק סי' ה') דאיכא העברת הנשמה ממי שניתן שמו לילד, וז"ל דע"י קריאת שמו נותנים קיום והעמדה לנפש המת מחמת שנעתק לגוף זה החי הנקרא בשמו, ועי' מש"כ לחלוק עליו בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סימן כ"ז) שלא מצינו ענין העברת נשמה.

וזאת הבת עוד זכתה שאמי ע"ה התפללה עליה ויה"ר שזכותה תעמוד לה, והנה אנו כעת בתוך יב"ח לאבל אם קודר שחותי, ובדאי שיש זכות לנו שתהא הבת קרויה בשמה של אמי ע"ה, וא"ל רבנו זצ"ל, דקוראים בשם האם אף שנלב"ע בקיצור שנים מתוך מחלה ויסורים, וזכות כיבוד אם יעמוד לה ולנו נוכשאמר לו נכדו הגר"ג שנולד לי בת, אמר אני מכיר אותו, וכשאמר שהאם היתה חולה וסבלה הרבה אמר מי לא סובל. וכבר כתב ר"ת בספר הישר שהעוה"ז הוא נוח התלאות.

ב. וז"ל שו"ת מנחת אלעזר מש"כ דקריאת השם הוי העתקת הנפש מהמת למי שנקרא בשמו. זה אינו ברור ולא הביא שום ראיה מוכחת שיש בה ממש. דממ"ש היש"ש בגיטין בקריאת שם ישעיה דלא מסמנא מילתא היינו משום שהנביא ישעיה הרגו בן בנו עיין שם בודאי אין ראיה. דז"א רק כעין סימנא מילתא למזל הבן. דאם נאמר שנעתק הנפש להנולד ע"י קריאת השם אדרבא מה טוב היה אם יוכלו להמשיך הנפש הקדוש של הנביא ישעיהו בתוך הבן הנולד וכן מכל הצדיקים אם יקראו מהמון את שמות בניהם בשמם וכי ימשכו ויעתיקו בע"כ את נשמותיהם להנולד שיקראוהו בשמו גם אם יהיה מי שיהיה בין פחותי ערך הגרועים

ועי' בשו"ת הרשב"ש (סימן רצ"א) דע, כי רבי אברהם אביו של רבינו יונה ז"ל ואמו של הרמב"ן ז"ל היו אחים, וגם היה להם אח אחר ושמו רבי יוסף וגם בנו היה שמו הרב רבי יונה ז"ל, ובתו של רבינו יונה בר אברהם ז"ל, היתה נשואה לשלמה בנו של הרמב"ן ז"ל. וכשנפטר רבינו יונה בטוליטלה היתה בתו מעוברת, וכשילדה ילדה בן זכר, והיה לו לקרותו משה כשם אביו, אמר הרמב"ן ז"ל אף על פי שצריך לקרותו על שמי, אני רוצה שיקרא יונה על שם זקינו אבי אמו משום וזרח השמש ובא השמש עד שלא כבתה שמשו של זה זרחה שמשו של זה, וכן היה דנפק מיניה גברא רבה והיה רב וגדול בישראל. ושמעתי משכני הצדיק הג"ר שמואל טייכנר שליט"א (נלב"ע בשנה זו זכר צדיק לברכה, ויהיו הדברים לעילוי נשמתו) בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דעיקר המעלה בנתינת השם הוא בתוך יב"ח מהפטירה.

ולכולם יבא מחלק נשמתו שיכריחו ע"י קריאת השם לבניהם בודאי לא ניתנו הדברים להאמר כלל לכל בר דיעה. ואדרבא הלא מפורש בתורה כיבום והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת. ועי' ברמב"ן פ' וישב (פ' ל"ח סעיף ח') מה שחולק על רש"י בכתוב והקם זרע לאחיו שפירש"י הבן יקרא על שם המת וע"ז פליג הרמב"ן וצווח דהרי במצות התורה נאמר ג"כ יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואעפ"כ אין היבם מצווה לקרוא לבנו כשם אחיו עיין שם. ובאמת הוא ש"ס ערוך ביבמות (דף כ"ד א') דדרשי' והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו לנחלה אתה אומר לנחלה או אינו אלא לשם יוסף קורין אותו יוסף יוחנן קורין אותו יוחנן נאמר כאן יקום על שם אחיו ונאמר להלן על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה להלן נחלה אף שם האמור כאן לנחלה ולא ימחה שמו פרט לסריס ששמו מחוי אמר רבא אף על גב דבכל התורה כולה אין מקרא יוצא מידי פשוטו הכא אתאי ג"ש אפיקתיה מפשטותיה לגמרי פי' רש"י שא"צ לקרות לבנו בשם אחיו המת עכ"ל. וא"כ ביבום דאין לך יותר העתקת וטובת הנפש להמת מע"י היבום והבן שיוליד אחיו היבם בחיבור נפשו כמ"ש המפרשים הראשונים והמקובלים ואעפ"כ פסקינן בזה בפירוש דאין שום סמך ופי' לקרוא להבן הנולד על שם המת. ואין לך השגה גדולה מזו. והרי דקריאת השם אינו גורם העתקת הנפש להנולד. אלא הוא ודאי דמה שקורין בשם הצדיקים הוא לזכר וכבוד הצדיקים וכדאמר' במד"ר פ' וירא (ריש פ' מ"ט) דהוא סגולת והשם ג"כ גורם במעשי האדם ועניניהם וע"כ נהגו לקרוא על שם הצדיקים גם מטעם זה כדי להיות מסוגל להזכיר זכות צדקתם שיהיה הבן הנולד מוצלח בתורה ויר"א ובכל עניניו וילך בדרכיהם וגם כשידע שהוא נקרא על שמותם אולי יעורר א"ע פעמים להתבייש מלצאת חוץ לגדר כ"כ ויזכור להתדבק במעשי אבותיו או רבותיו הקודמים אבל לא שיכריחו עי"ז (הקריאת שם) להעתקת הנפש בע"כ להבן הנולד וכיון שהוא רק לזכר הצדיקים או אבותיו לכבודם ולסגולת זכות צדקתם, ושמענו כזה שציוו לקרוא בחייהם בסוף ימיהם לילד הנולד כשמותם לסגולת טובת נפש הנולד שיוגדל ויהיה לאיש עובד ה' ומהודם נתנו עליו מזה בסגולת השם אבל לא מטעם גלגול, ומחיה חיים יתן לנו חיים ארוכים יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו ויושיענו ממאור פניו, במהרה דידן.

ובס' זכר צדיק לברכה (שער ד' סמ"ה) הארכתי בענין מהות השם והשפעתו על הנקרא בו, וכתב החת"ס (דרושים ואגדות דף רנ"ו) דהקורא בשמם של רשעים מעורר הטומאה ממקורה וממשיכה עליו וההיפך בהזכירו שם צדיק יעורר שרשו העליון ויקנה שלימות בנפש הזוכר ולכן זכר צדיק לברכה כי על ידי קריאת שם הצדיק ידבק נפשו בו ויעלה למדריגה מה, ועי' מש"כ החיד"א בס' נחל קדומים (שמות פל"א ב' ונדפס שם בפ' תצוה ס"ו ב') דשמו של האדם היא נשמתו ע"ש שזה ענין ראה קראתי בשם בצלאל ע"ש, וכ"כ בס' דבש לפי (מערכת ש' אות כ') דשם האדם הוא נשמתו וזה היה חכמת אדה"ר שהיה קורא השם לפי שרשו ולפי מהותו ואחיזתו כפי מה שהוא נאחז למעלה, וכן אי' זו"ח רות (פ"ט ב') שם דא איהו נפש, ואיתא בשוח"ט (מזמור ק"ה) כי ביצחק יקרא לך זרע כל מי שהוא בשם יצחק עולמית הרי הוא כיצחק.

ובספר חסידים (סי' רמ"ד) כתב השם גורם לטובה או לרעה יש אדם שכל הנקראים בשמו יצליחו לגדולה וזהו ויקרא בהם שמי ושם אבותי וגו' שיש אדם שכל אותם הנקראים בשמו יחיו ויהיו בניו קיימים ויעמידו תולדות ויש שכל אלה להפך לכן יתפלל אדם שכל הנקראים על שמו יהיה בהם מידות טובות האלה שיש בו ולא מה שאינו כראוי ע"ש ובספר מגיד מישרים (פ' שמות) הביא הב"י שא"ל המגיד דמאן דאיכרי אברהם נוטה לצד החסד ומאן דאיכרי יוסף או גיבור בעריות או מפרנס אחרים כמו יוסף, וכע"ז עי' בס' מדבר קדימות להחיד"א (מערכת י' אות כ"ח) דמי ששמו יוסף שמו מסוגל שיקנאו בו ע"ש וכן ראיתי מובא מס' נפה"ח ממהר"ח פלאגי (מערכת ח' ס"ב) בשם בעל הסמיכת חכמים דשם יהודה גורם שיהיה חסיד וכמו שמצינו בגמ' ב"ק (ק"ג ב') דכל מקום דאי' מעשה בחסיד א' הוא רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה ברבי אילעי, ועי' שבת (ק"ח ב') ברבי יהודה הנשיא שנקרא רבינו הקדוש ע"ש והעירו רכן מצינו גם בראשונים רבי יהודה החסיד בעל הספר חסידים.

ועי' בפס"ר (פכ"ו) ובילקו"ש (ירמיה רמז שכ"ו) חשב מתניה בלבו הריני מוציא את שמי צדקיה כדי שיצאו ממנו צדיקים, וראיתי בספר פלא יועץ (ערך שם טוב) מהזה"ק ס' ויקרא (ח"ג ע"ה ב') עובדא באדם א' ששב בתשובה והיה שמו אליעזר ואמרו ששמו גרם שעזרו הקב"ה לשוב ע"ש שא"ל מה שמך אלעזר שמא גרים דאלקך סייעך והוה בסעדך ואי' בזהר בראשית (נ"ח ב') בצדיקיא שמיהון גרים לטב ובבישיא שמיהון גרים לביש, ועי' מש"כ הרמב"ם באיגרתו

לתלמידו ר' יוסף אבן עקנין (ח"ב ל"א ד') זה בני אברהם השי"ת נתן לו חן וברכה מברכת מי שנקרא על שמו.

ברכת שהחיינו והטוב והמטיב בלידת בן ובת

הנה בשו"ע (סי' רכ"ג ס"א) קי"ל דבלידת בן מברך הטוב והמטיב שהאם עמו בשותפות בטובה, ובבת ליכא ברכת הטוב והמטיב, ולענין ברכת שהחיינו על בת כתב המשנ"ב (סי' רכ"ג סק"ב) דמברך על ששמח בראייתה כראיית חברו, אמר רבינו דאין לך בו אלא חידושו, שלא מצינו שמברך על חבר שלא ראהו מעולם וכמבואר בשו"ע (סי' רכ"ה), ולכן רק האב יברך ברכה זו על הבת, ולא האחים והאחיות (הנהגות והליכות פי"א סי"ב), וכמו כן אין לברך על נכד ונכדה שרואים בפעם ראשונה, (לפאר ולברך עמוד ע"ז), וכן נראה בביאור"ל (שם ד"ה ילדה) דסבא אין מברך, ויש לברך מיד כשרואה הבת ואפי' בת"ב, (מועדי הגר"ח ח"ב סי' תי"ט). והשיב רבינו דבלידת בן ובת תאומים לא מהני שברך הטוב והמטיב ויברך על ראיית הבת שהחיינו דאין מקום לברכת הטוב והמטיב בלידת בת, (לפאר ולברך עמוד צ"א וע"ש עמוד קי"ט שהניח בצ"ע אם טעה וברך על בן שהחיינו במקום הטוב והמטיב אם יצא ע"י בביאור"ל סי' רכ"ג ס"ה ד"ה שהיא), והשיב רבינו דברכה זו היא גם בכה"ג שיש לו כמה בנות ומצפה לזכר, (שם עמוד פ"ט), וכן מברכין כשהיא פגה כ"ז שאינה בסכנת חיים, אף שמצטערים שאינה בשלימות הבריאות, (שם עמוד צ).

ונשאל רבינו זצ"ל אם אביו הקה"י הורה לברך על בת שהחיינו, והשיב, לא זכור לי בזה הוראה מאאמו"ר אבל זכורני שאצלינו ברכו על ראיית הבנות, וגם אני בירכתי שהחיינו בראיית בת, שאפילו אם הפמ"ג לא ס"ל לברך מ"מ ודאי דדעת המשנ"ב לברך, (שער העין עמוד תי"ח וכן בס' ארחות רבינו ח"א עמוד צ"ב כתב כדברי המשנ"ב כן נוהגות גם הבנות והנכדות בבית הקה"י ולא כמו שי"א שמועה מהחזו"א שאמר לא לברך ע"י בס' לפאר ולברך (סי' א' עמוד כ"ו). ועי' שם (עמוד פ"ו) בשם רבינו זצ"ל דכ"ז שיש שמחה בראייה יש לברך.

ובענין ברכת שהחיינו על בת, הנה במשנה ברורה (שם) מבואר דבבת אין מברכים רק משום דלא גרע מרואה חברו אחר יב"ח שלא ראהו, וא"ל הגרמ"מ לובין שליט"א דאם שמח באמת, בודאי יש לו לברך אף בלא ראה, שהרי לא גרע משאר בשורות טובות שמברך שהחיינו, [ונהגו להמתין על יציאת השליא שאז יש שלימות בשמחה שיצאה האם והולד בשלום, ולכאורה לטעם

המשנ"ב מברך בכל גווינ], ומצינו במסכת עירובין (מ' ב') לגבי זמן בראש השנה וביום הכפורים, כי אתאי בי רב יהודה אמר אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן. וראה גם במרומי שדה להנצי"ב במסכת ברכות (נ"ד א' ד"ה והנה) שכתב דלא גרע מקנה שפחה לשמשו דמברך שהחיינו, [ובודאי בת לא עומדת לשפחה ר"ל, אבל עכ"פ בודאי בת תחילה סימן יפה לבנים ומסייעתו בצרכי הבית, וז"ל והנה מדאיתא במשנה דעל כלים חדשים מברך יש ללמוד לכאורה דמי שנולד לו בת שמברך שהחיינו דלא גרע מאילו קנה עבד או שפחה לשמשו שהרי מעשה ידיה לאביה איברא לא ראיתי זאת בפוסקים ואולי י"ל דבת אינה מתנה טובה לאביה כידוע באגדה], ואולי לא מיירי המשנה ברורה רק במי שכבר יש לו הרבה בנות ומצפה לבן ועגומה נפשו בזה דאז אין מברך רק על שמחת ראייתה, ועי' רש"ש (סוף פסחים).

ולגבי סבא מבואר בביאור"ל (שם) דאין מברך בשם, ולטעם המשנ"ב העיר הגרמ"מ לובין שליט"א דקשה דגם בסבא נימא הכי, דלא גרע מלא ראה חבירו ל' יום, ובאמת לכאול לא גרע מקרא חדתא עי' בעירובין (מ' ב'), ועי' מש"כ הנצי"ב במרומי שדה מסכת ברכות (נ"ד א') והנה מדאי' במשנה דעל כלים חדשים מברך, יש ללמוד לכאורה דמי שנולד לו בת שמברך שהחיינו, דלא גרע מאילו קנה עבד או שפחה לשמשו, שהרי מעשה ידיה לאביה. איברא לא ראיתי זאת בפוסקים. ואולי י"ל דבת אינה מתנה טובה לאביה כידוע באגדה. ועי' שם בביאור הלכה (ס"א ד"ה ילדה) מהא"ר (שם ס"א) שהביא בשם ספר חסידים (סימן תתמ"ג) דה"ה כשנולד לבנו ולבתו בן או שנולד בן לאוהבו שהוא צדיק וחסיד אמנם לפי מה שראיתי בתשובת הרשב"א (ח"ד סימן ע"ז) מוכח דפליג ע"ז שמסיק שם דלאו בכל דבר שנהנה הוא ואחרים עמו שיברך הטוב והמטיב שא"כ אפילו אקרא חדתא יברך הטוב והמטיב וגם למה שאלו בגמרא בילדה אשתו זכר מאן איכא אחרינא.

והנה בבין המצרים ובימי הספירה אף דיש שאין מברכים שהחיינו בשבת נהגו לברך, ועכ"פ בדבר שיעבור זמנו בודאי מברך וכאן אם לא יברך עתה יעבור זמנו. וראה בס' וישמע משה (ח"ב עמוד קמ"ט) ששאל ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל על ברכת שהחיינו בבין המצרים אם מברכים בשבת והשיב שהמנהג לברך, ושאלו בדרך כלל כשקונה בגד חדש לכבוד שבת כבר לובשו מערב שבת האם מותר לברך גם לפני כניסת השבת והשיב שילבש הבגד קרוב לשבת ואז יברך ברכת שהחיינו אף שעדיין קצת לפני השבת.

ולטעם המשנה ברורה אם ראה בת שאינו שלו וטעה שהיא בתו וברך עליה יש לו לברך שנית, אבל בסתמא יש לו שמחת שמועה טובה, וגם ביש לו פ"ש מחבירו שמעתי מרבנו זצ"ל, דאין מברכים וגם כאן לכאוי' לא גרע מזה, ועי' בזה בחשוקי חמד מסכת ברכות (נ"ט ב') בישרו לו שנולדה לו בת, והראוה אותה, ובירך עליה שהחיינו, (כמבואר במשנ"ב סימן רכג סק"ב) ואחר כך נתברר שזוהי בת אחרת, מסתבר דלא יצא ידי חובתו בברכה הראשונה, שיצאה לבטלה, שהרי לא ראה אז את בתו, ולא נתחייב בשעת הראיה של הראשונה בברכת שהחיינו, מאחר ולא ראה אז את בתו האמיתית, וחייב לברך כעת שנית.

והביא מעשה באדם שנולדה לו בת (בלידה שהיתה בביתו) ובירך עליה שהחיינו, והמילדת המתינה לצאת השליא, והנה תאומה, ונסתפק אם יברך על השניה שוב שהחיינו, וכתב דיש לפשוט ספק זה מדברי המהרש"ם בדעת תורה (רכ"ה) שכתב, אם באו ב' חבריו, יברך פעם אחת שהחיינו על ראיית שניהם, ואם בא השני אחרי שכבר בירך על הראשון, צריך לברך שנית. ואינו כברכת הנהנין שבהם נמשכת הנאתם (כלומר, אפילו ידע שהשני יבוא תיכף אחר הראשון, שבברכת הנהנין אינו מברך אלא על הראשון. עיין סימן קע"ט ה', שאני ברכת הנהנין שבהם נמשכת הנאתן משא"כ ברכת הראיה) עכ"ל. מדברי מהרש"ם למדנו שאם בירך על ראיית בתו ואח"כ ראה את תאומה מברך שנית. ומזה נלמד בכל שכן שאם הראו לו בת בטעות ונתברר שבירך עליה בטעות מברך שנית.

עוד כתב בנולדה לו בת והראו לו אותה, ואמרו שנולד לו בן, ובירך הטוב והמטיב על ראייתו. ואח"כ נתברר שהיא בת, יתכן שלא יברך שנית, כי ברכת הטוב והמטיב פוטרת שהחיינו, וכבר דן בזה הא"א (סימן רכ"ו א') ונשאר בצ"ע. ואינו דומה למה שכתב הבה"ל (סימן רכג ס"ה ד"ה שהיא) דאם יברך ברכת הטוב והמטיב במקום שצריך לברך שהחיינו הוא ברכה לבטלה, כיון דאצלנו באמת יש שמחה גם לאשתו בלידת הבת אלא שלא תיקנו ברכת הטוב והמטיב, אבל אינו שקר וא"כ יתכן שבדיעבד לא הוי ברכה לבטלה, וצ"ע.

ובאמת לא מובן וכי כל מקום היה תקנה מיוחדת להטוב והמטיב, הרי כללא הוא דכל שיש לו שותף בטובה, שאם היה לעצמו היה מברך שהחיינו, בטובה משותפת מברך הטוב והמטיב, וכמו בלידת בן, דמברך הטוב והמטיב,

ואם מתה אשתו מברך שהחיינו, ולמה חילקו בין בן לבת, אלא מאחר שנחלת ה' בנים ופעמים שבת אינה מתנה טובה לאביה, ואין ברכת השהחיינו רק מטעם שלא גרע מלא ראה חבירו ל' יום, א"כ אינה ברכה על ההטבה, וכמו שברואה חבירו, אפי' שמחים ב' בראייתו, אין מברכים אלא שהחיינו שאין שותפות של ממון בהטבה זו, והרי זה כירדו גשמים דאע"פ שהוא הטבה לכל העולם, כל שאין לו שותף בשדה, אינו מברך הטוב והמטיב, והכא נמי כן, ומטעם זה יש לומר דאפילו אם יהיה לו שמחה שלימה בשמועה זו, ויש כאן גם שותפות בטובה כמו בברכה על הבן, מ"מ כאן שברכת השהחיינו הוא על הראייה, א"כ ד"ז אי אפשר לפטור בברכת הטוב והמטיב, אלא שאם כן צ"ע מ"ט בבן לא נימא ג"כ שיהיה חיוב ברכת השהחיינו מלבד הטוב והמטיב על שמחת הראייה, ומשמע שבכלל מאתיים מנה.

ג. שאלני בני ברוך מאיר נ"י האם ביש לו בנים ששמחים עמו מברך הטוב והמטיב, ומשמעות הפוסקים תלוי דוקא באב ואם, והטעם משום דלענין הטוב והמטיב לא סגי בשמחה משותפת רק בכענין שותפות של קנין, והאב והאם שותפים בקנין הבן, כדכ' קניתי איש את ה', ולא הבנים, ועי' במשנה ברורה (סימן רכ"ג ס"ק כ"א) במקום שנוהגין שעושין הלבשה לנערים יתומים כ"א מהיתומים יברך מלביש ערומים וברכת הטוב והמטיב דהא איכא בזה טובה עוד לכמה נערים, וברכת השהחיינו לא יברכו דבמקום שמברכין ברכת הטוב ס"ל לרוב הפוסקים דאין מברכין השהחיינו, ונראה דשא"ה דניתן בב"א לצורך מוסד של היתומים, ונחשבים לד"ז כקבלו בהקנאה אחת. ודומה לתפוסת הבית של יורשים שהוא כהקנאה אחת, וכן מש"כ המשנה ברורה (שם בסימן רכ"ג ס"ק י"ט) דאם קנה כלים לו וכלים לב"ב מברך על שלו השהחיינו, ועל של ב"ב מברך הטוב והמטיב דטוב הוא לדידיה שזכה שיהיו ב"ב מלובשים במלבושי כבוד והמטיב לאחרני הם ב"ב שנהנין בטובה זו, היינו ג"כ כשותפין בקנייה זאת שעשה הוא בשמחה והם בלבישה. אבל שותפות בשמחה גרידא לא מהני, כמבואר בביאור הלכה (סימן רכ"א סעיף ב) דבירדו גשמים ואין לו שותפות על שדהו מברך השהחיינו ולא הטוב והמטיב, דאע"ג דגשם זה הוא טובה ג"כ לכל העולם שהרבה אנשים יש להם שדות, מ"מ לא שייך לברוכי הטוב והמטיב דבעינן שיהיו שותפין עמו גופא בטובה זו שהוא מברך עליה. וכן עי' בשו"ת שלמת חיים אורח חיים (סימן ר"א) שנשאל דכשעושין הלבשה לנערים יתומים יוכל להיות במציאות שיתנו רק לאחד, והוי כמו גבי גשם אם אין לו שדה בשותפות, ולכאורה היה מקום לומר לברך השהחיינו כל נער. ומבואר בביאור הלכה, דבמקום שצריך לברך 'שהחיינו' אם יברך 'הטוב והמטיב' הוי ברכה לבטלה, ובמקום 'הטוב והמטיב' אם יברך השהחיינו לא הוי ברכה לבטלה דיש בכלל מאתיים מנה. והשיב, דכוונת המשנ"ב לחברה שמתכוונים להלביש ליתומים ונתקנה מעיקרא לצורך רבים והוי דומיא דירושא, ואפשר עוד עדיפא.

ודן שם בכע"ז בקנה חליפה וברך עליה שהחיינו, (כמבואר באו"ח סימן רכ"ג ס"ד) ונתגלתה כפגומה והחליפה לו בחליפה אחרת דומה, שהיתה אז בחנות, דמסתבר דלא יברך שנית, מאחר וכששילם לבעל החנות זכה בחליפה. וכאשר נתברר שזו שקיבל פגומה, הרי שקנה וזכה בקנין כסף (לגבי מי שפרע) בחליפה אחרת שבחנות, הדומה לזו שקנה, ואין כאן שמחה חדשה, ומסתבר שהברכה הראשונה עלתה לחליפה השניה.

ועי' בזה בשו"ת שבט הלוי (חלק ח סימן לה) ואשר שאל בא' שקנה חליפה בחנות ובא הביתה ובירך מלביש ערומים ושהחיינו ולאחר יום מצא בו דבר שהוא מקח טעות, וחזר לחנות והחליפו לו לחליפה אחרת (באותו סוג) אם חייב לברך פעם שנית ברכת שהחיינו. לדידי פשוט דחייב לברך שנית דהא קיי"ל בברכות נ"ט ע"ב ושו"ע או"ח סי' רכ"ג ס"ג דאפילו קנה וקנה אפילו כיוצא בו מ"מ מברך שהחיינו, והיינו אפילו קנה וקנה עו"פ באותו יום מ"מ כל קנין היא שמחה חדשה, וא"כ ק"ו אם הראשונה נתבטלה מחמת טעות שיברך על השני' דזה קנין חדש ושמחה חדשה על חפץ אחר.

וממילא פשוט מאד מה ששאלו שאירע בבית חולים שהראו לו בת שנולדה וברך שהחיינו (עיין מ"ב סי' רכ"ג סק"ב) ונתברר שבטעות היתה ילדה אחרת, ולמחרת הראו לו בתו האמיתית אם חייב לברך עו"פ, דלפי הנ"ל עפ"י מש"כ המשנ"ב שם דיסוד הברכה דלא גרע מראה חבירו לאחר ל' יום דמברך שהחיינו א"כ פשיטא דחייב לברך עוד פעם. עכ"ד.

וראה בס' וישמע משה (ח"ב עמוד פ"ח) ששאל ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל על ברכת שהחיינו בבת אם נוהגים לברך מטעם שכתב המשנה ברורה, והשיב דדוקא אם יש לו הנאה מיוחדת מזה כגון שנולדה בתו הראשונה וכדומה יברך, וע"ש (ח"ג סימן קנ"ד) לענין מי שטעה וברך שהחיינו בד' מינים של חבירו, דלגבי ידידה כנטל לימון בידו דמי.

במסכת פסחים (ס"ה א') רבי אומר אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסי, אשרי מי שאומנתו בסם, אוי לו מי שאומנתו בורסי. ואי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות, אשרי מי שבניו זכרים אוי לו מי שבניו נקבות. ובבית הבחירה להמאירי מסכת קידושין (פ"ב ב') אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות ואף על פי שפשוטו של דבר כך הוא יש להוסיף בפירושו שבניו נקבות שהזכרים פחותים וחסירים

ואשרי מי שבניו זכרים שנמצא בהם השלמות המכוון בהם על זה נאמר גיל יגיל
אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו אמן אמן. עכ"ל. ודבר זה יתכן גם בבת שמשמחת
אביה ביאתה וצדקתה ונשאת לת"ח ומביאה זרע מעליא לעולם.

ברכת הטוב והמטיב בלידת נכר או נכרה

בביאווה"ל (סי' רכ"ג ס"א ד"ה ילדה) הביא מהספר חסידים (סי' תתמ"ג) והובא בא"ר
(שם סק"א) דכשנולד לבנו ולבתו בן או שנולד בן לאוהבו שהוא צדיק
וחסיד, ג"כ יברך הטוב והמטיב, וכ' הביאווה"ל, אמנם לפי מה שראיתי בתשובת
הרשב"א (ח"ד סימן ע"ז) והעתיקו הב"י והמג"א (סימן רכ"ה ס"א) בקיצור, מוכח
דפליג ע"ז שמסיק שם דלאו בכל דבר שנהנה הוא ואחרים עמו שיברך הטוב
והמטיב שא"כ אפילו אקרא חדתא יברך הטוב והמטיב וגם למה שאלו בגמרא
בילדה אשתו זכר מאן איכא אחרינא בהדיה ואמרו דהתם נמי איכא אשתו
בהדיה ת"ל משום בניו וב"ב דנהנים ושמחים עמו ואפילו הכל נהנים בלידת
זכרים אלא דברכה זו הוא דוקא בדבר שיש לו תועלת והנאה בו כירידת גשמים
וירושת הקרובים ולענין ריבוי יין שאחרים נהנים ושותים ממנו עמו [וכדלעיל
בסימן קע"ה ע"ש] וכן בלידת אשתו זכר יש לאב ולאם הנאת תועלת חדא דהוה
להו חוטרא לידא ומרה לקבורה ועוד שהוא כירך האב והאם ומדת כל אדם
תאבין לו ליורשן עכ"ל, ובהני שזכר הס"ח לא שייך טעם זה וגם ביתר הפוסקים
לא נזכר דבר זה וטוב למעט בברכות אלו בדבר שלא נזכר בהדיא, גם בס' ברית
עולם על הס"ח (שם) כ' החיד"א שיברך ללא שם ומלכות.

ובעיקר הדבר גם להס"ח יל"ע אמאי יברך הטוב והמטיב הרי אינו שותף עמו
בקנין בטובה, ולמה לא יברך רק שהחיינו, עי' בביאור הלכה (סימן רכ"א
ס"ב ד"ה מברך שהחיינו) דבירדו גשמים ואין לו שותפות בשדה מברך רק שהחיינו
ולא הטוב והמטיב, דאע"ג דגשם זה הוא טובה ג"כ לכל העולם שהרבה אנשים
יש להם שדות מ"מ לא שייך לברוכי הטוב והמטיב דבעינן שיהיו שותפין עמו
גופא בטובה זו שהוא מברך עליה, ואולי כאן עדיף דאע"פ שאינו קנינו מ"מ
שמח בגוף הטובה ועי' בשו"ע (סי' רכ"ב ס"א), וצ"ע, ועי' במשנ"ב (שם סק"ב)
דבבת אע"פ שאין שמחה לברך הטוב והמטיב מ"מ יברך בראייתה פעם ראשונה
שהחיינו דלא גרע מחבירו שלא ראהו ל' יום דקי"ל (סי' רכ"ה ס"א) דמברך
שהחיינו, ועי' בס' לפאר ולברך (עמוד ע"ז) בשם רבינו זצ"ל דאין לך בו אלא
חידושו באב, אבל סבא לא יברך אף בראיית נכדו. וכן נראה סתימת הביאווה"ל

למעט בברכות ולא הזכיר שיברך עכ"פ שהחיינו, [ובבין המצרים להספר חסידים סי' תת"מ המובא בשו"ע סי' תקנ"א סי"ז החסידות הוא להמנע משהחיינו שאינו מחויב, ולמש"כ בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' קע"ה ה"ה הטוב והמטיב].

ולענין ברכת הטוב והמטיב בספק, הנה מצינו במג"א (סי' קע"ה בהקדמה) ומובא במשנ"ב (סק"ב) דיוצא ברכת הטוב והמטיב דשינוי יין בברכת הטוב והמטיב דברכת המזון, ולכא' למה כ' המשנ"ב דטוב למעט בברכות ולא יברך כלל ולא הזכיר עיצה זו שיוצא בהטוב והמטיב דברהמ"ז, ומשמע דדוקא לגבי שינוי יין מהני דכולל בזה כל יין שהיה בסעודה.

ועי' בשיעורי מרן הגרי"ש אלישיב ברכות (נ"ט ב') דאם מכין להדיא לפטור מועיל בכל ענין, ונראה בדבריו דבסתמא לא סמכין ע"ז רק בא"א בענין אחר דאין ניכר ברכת הטוב והמטיב בזה, רק יכניס עצמו לחיוב אחר שיפטור חיוב זה, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א. ועי' בזה בחוט שני עניני שונים (סי' רכ"ג ס"ב אות ט') דהא דאיתא דעל שינוי יין אם היה בכוס של ברכת המזון אין צריך לברך הטוב והמטיב כיון שנפטר בברכה רביעית של ברכת המזון, היינו התם שהכוס יש לו שייכות לברהמ"ז, משא"כ בשמועה טובה, ומ"מ אם יכין בפירוש לפטור ודאי יפטר, ועל הכלים החדשים של החתן והכלה אחר הנישואין יש לברך הטוב והמטיב לבד מהשהחיינו על הבגדים, ואפשר לברך מיד אחר הנישואין ואפשר להמתין עד שיבוא לבית שאז רואה את החידוש, ומה שבברכת המזון כשאמר הטוב והמטיב נזכר בזה, ל"א דיוצא כמו לענין שינוי יין בכוס ברכת המזון, כיון שכשיבוא לבית ויראה אח ההתחדשות יש לו לברך על ההחדשות זו ולא לצאת בברהמ"ז.

ונשאל רבינו זצ"ל, באחד ששמע שאמא שלו נפטרה בחו"ל וישב שבעה ואחרי זה נודע לו שהיא חיה וקיימת האם צריך לברך הטוב והמטיב משום שמועה טובה, והשיב רבינו, שיברך הטוב והמטיב ע"י שיקנה כסא חדש ויכווין להוציא את זה, (שמענו כן ראינו ח"א פי"ד סי"ט, ועיין חשוקי חמד ב"מ ל"ח ב' שהסתפק בזה והביא בשם רבינו זצ"ל כי הבן יכול לברך משום שמחתו הגדולה כדין הברכה על בשורות טובות, ועדיף משמע שנגמרה מלחמה דשם לא קיבל טוב רק מניעת רעה אבל כאן נחשב שקבל שמחה מחודשת על אם שלו שחיה וכתחה"מ דמי אצלו). ונראה דעת רבינו דדוקא בכסא חדש שהוא דכוותיה יכול לפטור ולא בברכת הטוב והמטיב דברהמ"ז.

ברך בטעות שהחיינו במקום הטוב והמטיב

בלידת בני בשעטו"מ אחר כמה בנות אישתקיל מילולי וברכתי ברכת שהחיינו במקום ברכת הטוב והמטיב, ובאמת החיוב הוא ברכת שהחיינו רק דכיון דיש עמו שותף בטובה מברך הטוב והמטיב, ולמעשה היה לי גם ספר חדש שהוצאתי כעת וסברתי לקנות פרי חדש ולברך עליו שהחיינו, ותוכ"ד לברכה חשבתי שיהיה בשביל הספר, והמתנתי עם הטוב והמטיב עד שתטול היולדת ידיה ואפטור אותה בהטוב והמטיב, ועי' במשנ"ב (סי' רכ"ה) בשעה"צ (סק"ה) דבברך על שמועות טובות דלידת בנו הטוב והמטיב אין מברך שנית שהחיינו על ראייתו דברכת הטוב והמטיב כוללת יותר, ונראה דבברכת שהחיינו אינו פוטר הטוב והמטיב רק הטוב והמטיב פוטר שהחיינו.

ברכת הגומל לנימול בברית מילה ולקטנים

כתב המשנה ברורה (סי' רי"ט סק"ג) דקטן אינו חייב בברכת הגומל לחייבים טובות, ואף אין בזה מצות חינוך, ואפילו הגדיל אינו מברך, דכשנעשה לו הנס לא היה בר חיובא, ועי' שם מגן אברהם (בהקדמה לסימן רי"ט) בשם מהר"ם מינץ (סי' י"ד), שאינו מברך הגומל דאינו יכול לומר 'לחייבים' דאינו בר חיובא, [ועי' שו"ת אבני נזר או"ח סי' ל"ט ס"ה שתמה דהנוסח לחייבים אינו מעכב, ואם השמיט זה אינו מעכב כמבואר שם ס"ד, ונראה דמ"מ לכתחילה כך קבעו נוסח הברכה ולא תקון במי שאינו בר חיובא, ודנו דבחולה אין מחנכין על דבר שאין חפצים שיארע עמו בגדלותו, אך אכתי יל"ע בהולך בים וכיו"ב ששיירות מצויות אצלו גם כשיגדיל ויעלה לרגל], והיעב"ץ במור וקציעה (שם) נחלק עליו דשייך חינוך בזה ולשון חייבים לא קאי דוקא עליו שהרי גם צדיק גמור אומר נוסח זה, ועי' מש"כ מהר"ם מינץ דה"ז כמזלזל באביו שהרי קטן נענש בעון אביו.

ורבינו זצ"ל הביא מחגיגה (ו' א') דשם מוכח שאם כה"ג עתה בגדלותו היה מברך גם עתה צריך לברך, וכמש"כ רבינו במכתבו לחמיו הנדפס באגרות וכתבים דרך אמונה (אגרות הגרי"ש סי' מ"ד ס"א) וקובץ תשובות (ח"א סי' נ"ז) לענין הבדלה בט"ב.

ועי' דרישה (יו"ד סימן רס"ה ס"ח) בטעם שנוהגין לומר בברית מילה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, בשם הגהות אלפסי פ' ר"א דמילה, דתינוק הנימול דומה ליוצא מבית האסורים שצריך להודות באפי עשרה, ולכן אומרים הודו

בברכת מילה. והרמ"א בדרכי משה (שם אות א') הביא משלטי הגבורים על המרדכי שבת (סי' תכ"ב אות א'), צריך להיות עשרה לברית מילה דמדמין תינוק הנימול ליוצא מבית אסורין שצריך להודות באפי עשרה כדאי' בברכות (נ"ד ב'), ולכן אומרים הודו בברכת מילה ולפי שהברכה בשביל התינוק מטעמין לו כוס של ברכה.

וראיתי בספר חכו ממתקים (ח"ב עמוד שס"ג) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בענין אשה שנסעה במטוס שתכוין לצאת בברכת הגומל לחייבים טובים לעמו ישראל, וכן י"ל בקטן, דלדעת הראב"ה (סי' קמ"ו) זה נוסח הגומל, ועי' מש"כ בחשוקי חמד מסכת בבא מציעא (ק"ו א') להניח תיבות לחייבים, ולברך רק הגומל חסדים טובים אין לשנות ממטבע שטבעו חכמים, ועי' במנחת שלמה תניינא (ב סימן ס אות י) בענין ברכת הגומל בנשים וקטנים, בשם שו"ת הר צבי או"ח (ח"א סי' קי"ג) הטעם שיולדת לא תברך ברכת הגומל משום שבנוסח הברכה אומרים לחייבים, והכוונה דאין יסורים בלא חטא, ובולדת לא שייך זה שאי"ז ממיני המחלות הבאים לאדם כעונש אלא שכך דרכו וטבעו של עולם ע"ש, וכן הביא בשם שו"ת מטה לוי (ח"ב או"ח סי' ח') דיולדת לא תברך ברכת הגומל "כי אם אנחנו מצווים לעשות מצוה שא"א לקיימה בלי סכנה הרי הש"י הוא המצווה והוא השומר ולא שייך לברך הגומל לחייבים, ואם אי אפשר ללידה בלי סכנה הרי לא לתוהו בראנו ולשבת יצרנו וקדשנו במצותיו". ולא הבינותי, הרי גם יורדי הים לצורך מצוה כגון הבא באניה בלב ים מחו"ל לא"י דקעביד מצוה או סיכן עצמו להציל אחרים מן הגייס ג"כ מברך ואומר לחייבים, וא"כ למה לא תגיד יולדת, ואין זה שייך כלל למש"כ המג"א (ריש סימן רי"ט) שקטן אינו מברך הגומל דלגמרי לאו בר חיובא הוא, אבל גדול שהוא בר חיובא שפיר צריך להודות לד' על זה שגומל טוב אפי' לחייבים.

ברכת שעשה לי נס במקום הלידה

ראיתי בחוט שני (ענינים שונים ברכת הודאה) שמחדש דמי שילדה בניתוח צריכה לברך כשרואה בית החולים אחר ל' יום ברוך שעשה לי נס במקום הזה, ולכא' ה"ה דיוצ"ח יברכו ברוך שעשה לאמי נס במקום הזה, ובפרט זה הולד שנולד בניתוח, ולמש"כ תוס' ב"ק (פ' א' ד"ה לבי ישוע) סעודת ישוע הבן הוא על שנושע הולד ממעי אמו, וכן הודו לה' כי טוב שאומרים בברית הוא כברכת הגומל על שיצא מבית האסורים, כמש"כ הדרישה (יו"ד סימן רס"ה ס"ח) בטעם

שנוהגין לומר בברית מילה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, בשם הגהות אלפסי פ' ר"א דמילה, דתינוק הנימול דומה ליוצא מבית האסורים שצריך להודות באפי עשרה, ולכן אומרים הודו בברכת מילה. והרמ"א בדרכי משה (שם אות א') הביא משלטי הגבורים על המרדכי שבת (סי' תכ"ב אות א'), צריך להיות עשרה לברית מילה דמדמין תינוק הנימול ליוצא מבית אסורין שצריך להודות באפי עשרה כדאי' בברכות (נ"ד ב'), ולכן אומרים הודו בברכת מילה ולפי שהברכה בשביל התינוק מטעמין לו כוס של ברכה.

ולמעשה לא נהגו כן, ואולי צריך דוקא לעמוד במקום הנס ולא סגי בראיית הבנין שבו נעשה הנס, אא"כ ניכר בראיית המקום הנס כנחלי ארנון וכיו"ב. אמנם בביאור הלכה (סימן ריח ד"ה במקום הזה) נראה שיכול לברך, שכתב שאם עבר במקום שנעשה לו נס ולא בירך, אם הרחיק ממנו עד שאינו רואהו, שוב אינו מברך. משמע שאם עדיין רואהו, אף שאינו נמצא במקום ממש, יכול לברך, ואולי שאני היכא שעמד על מקום זה ונתחייב כבר בברכה.

וראיתי מובא מש"כ בשו"ת מהריט"ץ (סימן פ"ז) באחד שנעשה לו נס בקומה השניה, והוא גר בקומה הראשונה, ואינו עולה לשם אלא לפעמים, האם יכול לברך, או שמא כיון שהוא נמצא בקביעות מתחת לבית, אינו יכול לברך, והשיב, הדבר ברור דמקום שנעשה לו נס קתני ומקום לא מקרי אלא מקום מיוחד, ואין ספק דעליה חלק מקום לעצמו, ולא נפטר בהיותו דר בחצר או בבית אשר תחתיו. תדע דאמרו חז"ל במדרש שיוסף הצדיק כשהלך עם אחיו נפנה מהם לעמוד על פי הבור, ובירך ברוך שעשה לי נס במקום הזה, ואז אמרו אחיו לו ישטמנו וגו', וא"כ מדאצטריך יוסף הצדיק לפנות מאחיו, ולא בירך שם בחשאי דרך הילוכו, משמע דבעינן ממש במקום, וא"כ מכ"ש עליה שחלק רשות לעצמו, ומקום לעצמו מקרי, וא"כ אף על גב דלעולם שוכן בבית שתחת העליה, כשירצה לעלות לעליה צריך לברך משלשים לשלשים יום, ואף אם היה דר חוץ לחצר, ולא עלה לעליה אין צריך לברך אם לא יעלה לעליה, דהא אין כאן מקום שנעשה לו נס, אלא העליה. כלומר המהריט"ץ דייק את נוסח הברכה שאומרים 'שעשה לי נס במקום הזה', שהוא דוקא בזה המקום. ואם עומד במקום אחר שהרשויות חלוקות, אינו יכול לומר במקום הזה. והביאו האליה רבה (סימן ריח סעיף ד). וכן כתב החיי אדם (כלל סה סעיף ה) אם נעשה לו הנס בעליה והוא דר בבית, אם לא יכנס לאותו עליה עד לאחר ל' יום, מברך 'שעשה לי נס', ונראה לי דמצינו במדרש רבה שיוסף הלך להציץ בבור לברך, משמע שיברך באותו

מקום. וכן במדרש בסלע המחלוקת שירדו דוד ואנשיו מגמליהן לברך, משמע שיעמוד באותו מקום, עכ"ד.

ובכיו"ב דנו לגבי העובר בין הקברות אם מברך בראייה מרחוק. ולשון הגמ' ברכות (נ"ח ב') הרואה קברות ישראל מברך משמע דסגי בראייה מרחוק, אבל בירושלמי (שם פ"ט ה"ב) איתא היה עובר בין הקברות מהו אומר כו' נראה דצריך שיעמוד בין הקברות, ובפרט שכמדבר בלשון נוכח אשר זן אתכם כו'. ועי' בערוך השלחן (או"ח סי' רכ"ד ס"ח) שכתב שברכה זו יש לברך דוקא כשהוא סמוך לקברים בתוך ד' אמות. וכתב בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' מ"ט פרק ט) די"ל דהוא כדי שעיי"כ יוכל לראות היטב את הקבר ולא רק את המצבה, וכלשון הגמ' בברכות (נ"ח ב') והרמב"ם והשו"ע הרואה קברי ישראל. או אולי גם זאת, דבהיות דנוסחת הברכה היא לנוכח כמדבר אל המתים הקבורים שם: אשר יצר אתכם, וכלכל אתכם וגו'. לכן יש לדקדק לכתחילה לברך זאת כשהוא נמצא בשטח רשותם, דהיינו בתוך ד' אמותיהם, דהוא שיעור הרשות של אדם הן בחייו והן במותו עכ"ד. ובתשובה"נ (ח"ג סי' פ') מחלק בין רואה בראיה בעלמא בנסיעתו שאין מברך לבין היכא שנעצר להתבונן בשביל לברך דאז נחשב ראייה לדבר זה.

ועי' בשו"ת פרי הארץ (ח"א סימן ז) שהביא מה שכתב המהריט"ץ דיש לעמוד במקום הנס כמו שיוסף בברך רק בבואו למקום הבור שהושלך בו, וכתב שאין ראייתו מכרעת, דאין ראייה מיוסף דדלמא הבור היה מאחורי הר או גבעה, או רחוק ממנו מיל שלא היה רואהו כלל, הלכך הוצרך ללכת אל המקום אשר היה הבור לברך עליו, אבל אין הכי נמי אם היה רואהו בדרך העברה בעלמא, היה מברך ולא היה לו צורך ללכת על פי הבור. והוסיף שמדברי המהריט"ץ יצא לו לפשוט ספק אחר שהיה לו, שבהיותם לומדים פיעה"ק ירושלים, ומהחלונות של מקום לימודם היו נראים קברי ישראל שבעמק יהושפט, האם צריכים הם לברך משלשים לשלשים יום כשהולכים לקברות עצמם, או דילמא דמפטרי בראיתם מן החלונות. ומדברי המהריט"ץ דברכת שעשה לי נס אין לברך אלא אך ורק כשעומד בעצם המקום שקרה לו הנס, ולא סגי בראיה בעלמא במה שרואה את מקום הנס כדי שיברך ברכה זו, וממילא לפ"ז גם כאן דאין לברך ברכה זו של הרואה קברי ישראל אלא רק כשעומד במקום הקברות עצמם, ולא סגי במה שרואה אותם מרחוק, ולכן אין נפטרים בראיתם את הקברים מהחלונות.

ובשו"ת צרור המור (סימן א) כתב שראיית המהריט"ץ הוא מהא שיוסף היה צריך לעמוד על פי הבור ממש, שהיה יכול להתקרב עד כדי מיל שיראה זאת, ושם יברך, ומדהוצרך להתקרב עד הבור ממש, ש"מ שצריך לברך דוקא במקום הזה. אלא שכתב שכל דברי המהריט"ץ אינו אלא בקומה שניה שאינו רואה ממש את הקרקע שנעשה לו הנס, אלא רואה את הכתלים, וכן יוסף שלא היה רואה את הבור למטה מקום הנחשים והעקרבים ששם נעשה לו הנס, אבל בבית הקברות שרואה את כל הקברות, אין צריך שוב לברך כשמגיע לשם. והמחלוקת הנ"ל הביאו הברכי יוסף (סימן רכד סק"ד) והשערי תשובה (סק"ט) והכף החיים (ס"ק לז) ונראה מדבריהם שהוא ספק ברכות ולהקל ואין מברכין, ויעוין עוד מש"כ בזה בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סימן מט פרק ט אות ו). וע"ע בחשוקי חמד מסכת בבא מציעא (ק"ו א').

וממפתחות שלא נמסרו לאדם הם מפתח של לידה, כי אתה גוחי מבטן, ועי' מצודת ציון (מיכה פרק ד פסוק י) וגוחי ענין האנחה כי האנחה היא הוצאת הנשימה והוא מענין כי אתה גוחי מבטן (תהלים כב) שהוא ענין המשכה והוצאה וקרוב הוא אל לשון גניחה המוזכר בדברי רז"ל. ובמסכת תענית (ב' א') אמר רבי יוחנן שלשה מפתחות בידו של הקדוש ברוך הוא שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן מפתח של גשמים, מפתח של חיה, ומפתח של תחיית המתים. מפתח של חיה מנין דכתיב ויזכר אלקים את רחל וישמע אליה אלקים ויפתח את רחמה. ולכאורה שם קאי בעיקר ההריון שהיתה עקרה ופתח רחמה ולא על הלידה, אבל חיה היינו יולדת, וצ"ל דמעיקר הפקידה עד הלידה שנפתח הרחם צריכה למפתח של חיה, ואם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים ולעמוד אפילו שעה אחת, ותפילת דהע"ה (תהלים קמ"ב ח) הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בפינו, ובי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי בעז"ה.

במנהג סעודת שלום זכר ואם הוא גם כשאיין נמצא התינוק בבית

ברמ"א (סי' רס"ה סי"ב) שנהגו לעשות סעודה ומשתה בליל שבת לאחר שנולד זכר ונכנסים אצל התינוק לטעום שם והוא ג"כ סעודת מצוה, ומשמעות דברי הרמ"א דעיקר סעודה זו הוא כשהתינוק שם, ואז הוא סעודת מצוה ועי' יש"ש (ב"ק פ"ז סי' ל"ז), ולמש"כ הדרישה (סו"ס רס"ד) והובא בט"ז (סקי"ג) הוא לנחם התינוק על התורה שלמד במעי אמו ושכחה כדאי' בנדה (ל' ב'), ויל"ע

דאין מנחמים בשבת ובאמת כאן אין מנחמים להדיא, וגם דוקא בחשש צער החיים אין מנחמים וזה ל"ש כאן.

ועי' זוכר הברית (סי' ג' ס"ו) דנהגו לאכול מיני קטניות הנקרא ארבעס שהוא מאכל אבלים, ובמג"א (סי' קל"א סקי"ד) הביא, שבני אוסטרייך נוהגין שאין אוכלין קטניות בימים שאין נופלין משום דדמי לאבילות המתגלגל, וכ"כ מהרי"ל מחסידי אושטרייך שבכל יום שא"א תחנון אין אוכלים עדשים שהוא מאכל אבלים, וא"כ בשבת אין לאכול עדשים, אבל יש גמ' ערוכה בביצה (כ"ו ב') בפולין ועדשים דביהש"מ אין ראויין עד שבת, ובאמת אצל אבלים אין המנהג לאכול ארבעס והוא רק זכר לדבר, ואין המשתתפים אבלים רק התינוק. ורבינו זצ"ל היה אומר דאם אין התינוק שם הוא זכר לשלום זכר.

אמנם בתוספות ב"ק (פ' א' ד"ה לבי ישוע) הביאו בשם רבנו חננאל דנקרא ישוע הבן על שנושע ממעי אמו, והוא כסעודת הודאה על שנושע ממעי אמו, ועי' ברית אפרים (עמוד שמ"ג) שאמר רבינו זצ"ל דלכל הטעמים יש לעשות הסעודה במקום התינוק ואל"כ הוא רק זכר לשלום זכר, ואולי אם הוא באותו עיר ויכולין לבא אצלו ג"כ נחשב במקום התינוק, והנוד"ב בדגו"מ (יו"ד סי' קע"ח) הקשה לטעם התוס' למה עושים בעודה זו רק בבן ולא בבת, ובאמת דהתוס' שם הביאו קרא דבטרם תחיל ילדה והמליטה זכר, דמשמע דבזכר יש הודאה טפי, אבל הרמב"ן בתורת האדם (סוף ענין ההוצאה) הביא ממש' שמחות (פ"ב ה"ג) דישוע הבן קודם לישוע הבת דנראה דגם בבת היה המנהג לעשות סעודה, וכן עי' בפ"י רבנו גרשם ב"ב (צ"א א') בבוועז שעשה ס' משתאות בלידת בניו ובנותיו.

ועי' מש"כ הדרישה (יו"ד סימן ש"ה אות ג'), ואני כתבתי בדרשתי סמך לסעודה שעושין בלילי שבת וקורין לו זכר ובשבת שחרית הולכין אצל היולדת שהוא נגד זכור (שמות כ ח) ושמור (דברים ה יב) וראיה ממדרש תנחומא פ' אמור (אות י"ב) והביאהו עקידת יצחק בפרשת אמור (סוף שער ס"ו) ז' ימים יהיה תחת אמו וכו' (ויקרא כב כז) עד אין קרבן בלא שבת וכו' עיין שם, עכ"ל, ואפשר שעשו ב' סעודות הא' בליל שבת לנחם התינוק, והב' בשחרית להודות על האם ששלום לה, השם נפשינו בחיים ולא נתן למוט רגלינו, ובתרוה"ד (סי' רס"ט) כתב, וקבעה בלילי שבת בשעה שהכל מצויין בבתיהם, ולדבריו ה"ה ביום אחר שיש זמן, ובשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ראיתי שבאין לומר לו קודם שאומרים בתפילה וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים, ואומרים לזה הקטן, שלום לך זכר, שהוא אינו בכלל ערל קודם יום מילתו.

וא"ל הגרמ"מ לובין שליט"א דבגמ' ב"ק (פ' א') רק איקלע לישוע הבן ובתוס' שם בשם ר"ח דהיינו שלום זכר, ולפי מה שא"י שם (פ' ב') שאמר רב להרג החתול בפשטות נראה שהיה זה לאלתר, וא"כ היה זה ביום חול, ומשמע שא"י צדוקא בשבת וכמש"כ תרוה"ד שעושין בשבת דהכל מצויין בבתיאם. וא"כ ביוה"כ שחל בשבת אפשר לעשות השלום זכר בחול.

ואמר דמש"כ שמנחמים התינוק אין מנחמים בשבת, וכאן א"א דברי תנחומין רק מבקרין אצלו. אבל אוכלין מאכל אבלים ובמג"א (שם) כ' שבשבת ויום שא"א תחנון אין לאכול עדשים שהוא מאכל אבלים, אבל כ"ז בסתם ולא כשיש טעם לדבר.

ומש"כ בדרישה (שם) שהיו הולכי אצל היולדת בבקר אחר התפילה, דן דלכאוף שלום זכר שייך לתינוק ולא ליולדת, ואין כאן רק מצות ביקו"ה, ואף שכ' מג"א (סי' רפ"ז סק"א) דלא יפה עושים המבקרים חולה רק בשבת, דלכתחילה אין לבקר חולה בשבת, כמו שאמרו בגמ' שבת (י"ב ב') בקושי התיירו לנחם אבל ולבקר חולה בשבת, ומובא במשנ"ב (שם סק"א), אם נזדמן מבקרין, [ושייך טעם שנושע ממעי אמו גם על הצלת האם].

וי"ש מחלוקת בפתחי תשובה (יו"ד סי' שצ"א סק"ד) אם אבל יכול להשתתף בשלום זכר, וא' הטעמים להתיר כי אנשים רק נכנסים יוצאים ולא אוכלים, ואין בזה משום מנודה לשמים שאינו טועם בסעודת מצוה כי זה נאמר רק על סעודת ברית כמש"כ התוספות. ובס' תורת חיים (עניני מילה אות ד') כ' רבנו זצ"ל שלא מצינו ד"ז בשלום זכר, ובס' משיב נפשי (כת"י עניני אבלות פט"ו) מובא שבתוך השלושים לאם רבינו זצ"ל נולד נכד במשפחה, ומרן הקה"י זצ"ל הגיע לשלום זכר, ואמר שבנו רבינו שהוא רק דוד, סובר שדוד אין לו לבא, ורק לסבא יש להקל.

בענין עמידה בק"ש בשלום זכר

בס' תורת חיים (עניני מילה (עמוד קי"ז אות ה') כתב רבינו שנוהגים לקרא בברית מילה ע"י התינוק פרשה ראשונה של ק"ש, ושמעתי מנכד רבינו זצ"ל, שבשלום זכר שהיה לנכד רבינו זצ"ל (רמ"ד בהגרי"ש בן רבינו זצ"ל), שהיה בבית הסבא מרן הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל הכניסו התינוק ואמרו ק"ש ועמד רבינו זצ"ל בעת אמירת ק"ש, ונשאל אח"כ אם צריך עמידה, ואמר רבינו, עמדתי לכבוד מורי ורבי הסבא מרן הגרמ"י זצ"ל שעמד ולא בגלל הק"ש.

בעניני עמידה בברית מילה

י"א דכל העם הנמצאים אצל הברית יעמדו, וכן כתב הרמ"א (יו"ד סימן רס"ה ס"ב) מקרא דכתיב (מ"ב פכ"ג ג') ויעמוד כל העם בברית, וכ"ה באבודרהם הלכות מילה בשם המהר"ם מרוטנבורג, וכ"ה בשו"ת מהר"מ (סימן תק"ד) ובתשב"ץ קטן (אות שצ"ו) ובמרדכי (שבת סימן תכ"ב) והביאו הב"י ושלח"ג (שם אות א) ורבינו ירוחם (נתיב א ח"ב).

ובספר זכר דוד (פרק ס"ח) כתב דמה שעומדים בעת המילה הוא לכבוד השכינה, ובערוה"ש (אות י"ד) כתב דעומדים העם לכבודו של אליהו הנביא זכור לטוב שבא לברית.

ובספר תורת חיים סנהדרין (פ"ט ב') כתב בטעם עמידה למוהל בברית מילה דכיון דהנימול כקרבן והמוהל ככהן המקריב וכהן העובד מיושב פסול דכתיב לעמוד לשרת וכן האב כיון שמביא קרבן צריך לעמוד שם, ובאמת בברית מילה כתיב הימול לכם, וכבר כתבו הראשונים דכל מקום דכתיב לכם בעי עמידה כדמצינו בעומר דכתיב וספרתם לכם, וכתיב התם מהחל חרמש בקמה וקרינן בקומה.

ויש לעמוד בעת הכנסת התינוק למילה, מטעם שאמרו במשנה במסכת ביכורים (פ"ג מ"ג) ומובא במסכת קידושין (ל"ג א') וחולין (נ"ד ב') דכל בעלי אומנויות עומדין מפני מביאי הביכורים ושואלין בשלומם, ואמרו שם בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם עומדים מפני ת"ח אין עומדים, וכתב בפירוש הרע"ב בביכורים כל בעלי האומנויות שבירושלים עומדים בפניהם, אף על גב דאין בעלי אומנויות חייבים לעמוד בפני תלמידי חכמים בשעה שעושין במלאכתן, כדי שלא יתבטלו ממלאכתן, מ"מ היו חייבים לעמוד מפני מביאי ביכורים, משם דחביבה מצוה בשעתה, ומסיים הרע"ב ומטעם זה עומדים מפני נושאי המטה שהמת בה, ומפני נושאי התינוק לברית מילה.

ובהגהות שאר ציון להרה"ק מפאביניץ זצ"ל הי"ד שנדפסו במשניות (שם) בתוספות אנשי שם כתב יש לדחות, דשאני התם דבעידנא דאזלי הם עוסקין במצוה ממש, דמקרא כתיב בביכורים והלכת אל המקום, וגם בהוצאת המת י"ל דעוסק במצוה ממש, שכבוד הוא למת שנושאו בכתפו, אבל בנושא תינוק למול, אכתי לאו עוסק במצוה היא, שאין שום מצוה בהולכת תינוק,

והכנה דמצוה היא דהויא, ומנ"ל דצריכין גם בזה לעמוד מפניו, ואפשר דמ"מ שכל פסיעות יש.

והביא מהמרדכי טעם אחר שצריכין לעמוד בברית, משום כבוד המצוה בעצמה, ולא משום כבוד העוסקין בה, וזכר לדבר שנאמר ויעמוד כל העם בברית. [ועי' מש"כ בס' אשרי מי שגדל בתורה ח"ב פכ"ד עמוד של"א שסיפר הגר"א גלוסקינא שליט"א שהיה עם רבינו זצ"ל בפדה"ב וכשהכניסו התינוק שאל אברך א' את רבינו האם צריך לעמוד כשמביאים את התינוק והשיב רבינו לא צריך, וישב שם הגר"ח גרינמן זצ"ל ואמר לרבינו דעכ"פ יש לעמוד משום אל ישב בין העומדים, ומיד קם רבינו ממקום מושבו, וכמש"כ בספרו ארחות יושר דיני תפילה אות י"ד דאף במקום שאי"צ עמידה מדינא מ"מ בכ"מ שנהגו לעמוד אסור לפרוש מן הציבור ועובר על מה שאמרו במס' דרך ארץ זוטא פ"ה אל תהי יושב בין העומדים, ועי' בדרך אמונה פ"ד מביכורים ס"ק קנ"ב במש"כ הרמב"ם שעומדים מפני מביאי הביכורים דאף על גב שאין בעלי אומניות צריכין לעמוד בפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקים במלאכתן כמש"כ הרמב"ם בפ"ו מת"ת ה"ב כאן חביבה מצוה בשעתה, וכן כל העוסק במצוה כגון נושאי המת ומכניסי התינוק למילה, כמש"כ הרע"ב בביכורים שם, וכן הגובה צדקה אם אין מקבל שכל על טרחתו צריך לעמוד לפניו דרך כמש"כ בפ"ת ר"ס רנ"י מביא מיד אליהו סי' נ"ד, והמאירי כ' בקידושין וחולין שם, דדוקא בבכורים חייבו לעמוד בפניהם כדי שלא תהא מכשילין לעתיד לבא כי אם לא יקבלום בסבר פנים יפות לא ירצו לבא, ועוד שהיא מצוה הבאה לקיצים כדאי' בירושלמי, וגם הוא כבוד הרבים לכן חייבו לעמוד בפניהם כמש"כ הרמב"ם בפיה"מ, ועי' בביאורו"ל שם ג' טעמים למה בעלי אומניות עומדים מפניהם או מפני חביבה מצוה בשעתה או מפני שלא תהא מכשילין לעת"ל או מפני שהיא אחת לקיצים אמנם רבנו בפיה"מ כתב והעיקר אצלנו אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני ת"ח אבל חייבנו לאלו לעמוד לפי שהנכנסים הם קהל וכבוד צבור שאני ע"ש].

ובספר ברכת אפרים על עניני ברית מילה (סימן כ"ג) יישב הקושיא על הרע"ב, על פי דברי התוס' רי"ד במסכת קידושין (כ"ט א') דלהכי לא הוה מילה מ"ע שהז"ג, שאע"ג שאין החיוב למול רק ביום השמיני, מ"מ המצוה להתעסק במילה ולהכניח הוא מיד ואף בלילה, וכע"ז כתב בשו"ת מהר"ח או"ז (סימן י"א), ואם כן גם ההליכה והבאת התינוק הוא בכלל המצוה, ושפיר יש לעמוד מפניו.

ובזמן הברכות המברך עומד, כדין כל ברכת המצות, והקדמונים כתבו דכל מקום דכתיב לכם בעי עמידה במצוה ובברכה, וראה בתניא רבתי (ס"ס צ"ד) דצריך לברך על המילה מעומד, כדגרסינן במסכת שבת (קל"ז ב') העומדים שם אומרים כשם שהכנסתו לברית, וכן כתב רבינו טוביה (בפס"ז פרשת אמור) דילפינן מספירת העומר שהיא מעומד דילפינן מבקמה, דבספירת העומר כתיב לכם, וספרתם לכם, וכן במילה כתיב לכם עד כאן דבריו, ויש סומכים מדכתיב בעזרא ויעמוד כל העם בברית עכ"ל.

וכ"ה בפסיקתא זוטרותא הלכות מילה (לקח טוב פרשת לך לך פרק יז י"ג) ומצות מילה לברך מעומד, דילפינן ברכת העומר מן בקמה, וכתיב בעומר וספרתם לכם (ויקרא כג טו), למדנו כל מצוה שנאמר בה לכם, מצותה בקומה, דומיא דברכת העומר, וכתיב במילה המול לכם, עכ"ל

וכן התינוק מחזיקים אותו מעומד, ויש נוהגים שיושב. ומנהג בני אשכנז שתופסים אותו מעומד ונקרא עמידה לברכות, ומנהג הספרדים [וכ"כ בשו"ע שמחות] שיהיה מונח על ברכי הסנדק בזמן הברכות.

אם ראוי למוהל להיות גם סנדק

הנהגה לכתחילה אין ראוי לאב להיות סנדק, כי לכתחילה יש למול ולומר הברכות מעומד ולא כשהוא יושב, כמש"כ הטור (יו"ד סי' רס"ה ס"א) דילפי' ג"ש לכם לכם המול לכם מוספרתם לכם וספה"ע מעומד דכ' בקמה וכן פסק הרמ"א (שם), ועי' פמ"ג (או"ח תקפ"ה משב"ז סק"א) דמה"ט לכתחילה לא יהיה המוהל סנדק, וכן עי' בס' תפארת אריה הל' תפילין (פ"א ס"א), ועי' תשו"נ (ח"ג סי' רצ"ג) דמה דילפי' דמילה מעומד היינו על מצות המילה ולא על הברכות כמבואר בחכש"ל (או"ח סי' ח'). ועי' בפמ"ג בסו"ד (שם) שכ' וצ"ע אם אינו בביהכנ"ס, ואולי ר"ל דעיקר טעם עמידה הוא בכריתת ברית בביהכנ"ס מקום שכינה, עי' מש"כ הב"י (סי' רס"ה ס"א) והרמ"א מהמרדכי (שבת סי' תכ"ב) דעיקר טעם עמידה בברית מקרא דמ"ב (כ"ג ג') ויעמוד העם בברית ועי' ברמ"א (יו"ד סי' רס"ה ס"א) שעושים המילה בביהכנ"ס, ומקורו בשו"ת הרשב"א (ח"ז סימן תקל"ו) וז"ל ומה שנהגו למול בבית הכנסת משום דכתיב ויכרתו ברית לפני ה' ואין ברית אלא מילה, עי' בתורת אמת (ח"ג עמוד קל"ה), ובדעת יונתן (עמוד רצ"ד).

ובשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת חיו"ד סימן ר"ג) כתב וז"ל וידוע שא"א להסנדק למול בעצמו כי הסנדק מוכרח להחזיק בידיו את התינוק הנימול שלא

יפול מחיקו ואיך יוכל למול ובקל יבוא לדי מכשול עכ"ל, משמע מזה שאם יהיה מוהל מומחה שיודע למול גם בהיותו סנדק לית לן בה הואיל ואין בזה שום מכשול אע"פ דנעשה המילה בישיבה ולא בעמידה, וכן עי' בשו"ת רב פעלים (ח"ב חיו"ד סימן ל"ה) שכתב (בד"ה והשתא) שאי אפשר לו לעשות שתי מצוות אלו ביחד דא"א למול בידו את התינוק בהיותו מונח על ירכיו דחושש לקלקולא ע"ש.

ובמנהגי החת"ס (פכ"ו אות כ"ג) מובא שהיה פעמים שהיה גם מוהל וגם סנדק יחד, וכמש"כ בפנקס המילה שלו ב"ח מקומות כמובא שם בהערה (אות קס"ג) ע"ש, וכן מצינו ששמש סנדק ומוהל אצל הגרע"י בעל לב העברי כמש"כ בפנקסו עי' בהקדמת ס' תורת יחיאל עה"ת (עמוד י"ד) וברגלי מבשר (עמוד כ"ז) מש"כ החת"ס עליו בפנקס המילה בזה"ל, מלתי ופרעתי על ברכי הילד עקיבא יוסף ב"ר יחיאל ב"ר הערש בער, ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סימן מ"ח) הביא עדות על הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל שהיה נוסע ומטלטל את עצמו אף בריחוק כמה פרסאות על ברית מילה בעד זה לזכות בשני המצוות סנדק ומוהל יחדיו, וכן עי' ח' רבי יוסף מפוזנא (עמוד ל"ט) דתלמיד חכם צריך שילמוד ג' דברים ואחד מהן מוהל והיה להם האב"ד גם מוהל וגם סנדק, והביאו שכ"כ בתיוב"ע פ' ויחי (פ"נ כ"ג) ובמדרש שכל טוב (שם) שיוסף היה גם סנדק וגם מוהל ע"ש כמו שהביא הרד"ל בביאור לויק"ר פ' אח"מ (פכ"א אות ח) וביד שאול (יו"ד סי' רס"ה סי"א), וכן עי' בשו"ת רבי עקיבא יוסף (סי' רס"ב), ונראה דס"ל דדין עמידה בברכות הברית הוא כשעומד במילה דדין הברכה כדין המצוה כמש"כ הפרי מגדים במשבצות זהב (סימן תל"ב סק"ג) כלל העולה העיקר ילפותא בעשייה, וברכה ממילא, כדין המצוה כך דין הברכה, וכן כתב הפני יהושע מגילה (כ"א א'), והיעב"ץ במור וקציעה (או"ח סימן ח), וכיון דסנדק מיושב ועושה המילה מיושב גם הברכה מיושב.

וב"כ שו"ת שערי צדק (יו"ד סי' קע"ד) ליישב המנהג דהסנדק מל כשהוא יושב דזה נודע דבל המצות מעומד ולענין הברכה קיי"ל בפוסקים דהברכה צריך להיות כמעשה המצוה דאם מעשה המצוה מעומד כמו כן הברכה, ודברים אלו לא היה צריך הטור להשמיענו רק דעל האב שאינו עושה מעשה המצוה בפועל רק מברך ברכת להכניסו ובזה סלקא דעתך דיוכל לברך מיושב קמ"ל ולכן סיים הטור שם דמ"מ אם הסנדק מברך ברכה זו הוי בישיבה וגם הרמ"א עיקר אשמעינן לענין ברכת להכניסו ואגב נקט ג"כ המוהל אבל אם עושה

המצוה מיושב כגון בכהאי גונא שהוא בעצמו הסנדק דאי אפשר למול בעמידה בכה"ג בודאי גם הברכה צריך להיות מיושב כהמצוה גופיה ואין להקשות על עיקר המצוה למה מיושב מהני רק זה פשוט דאין דנין אי אפשר משאפשר ומאחר דהוא המוהל ואי אפשר לעמוד כשהוא סנדק ע"כ מל בישיבה וממילא גם הברכה בישיבה דלעולם נגרר הברכה בתר עיקר עשיית המצוה.

וכן עי' בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תקצ"ב) שכתב להתיר לסנדק גם למול אע"פ שעושה הברכה בישיבה דחייב ברכה בעמידה היא משום חשיבות המצוה שכבודה בעמידה לכן חייב לברך בעומד אבל באן שמקיים המצוה בעת שברכיו כמזבח ומצוה גדולה היא שהסנדק קודם לאבי הבן ומוהל ולברך בעת שהוא במעלה גדולה כזאת מסתברא דעדיף ומעלה טפי ממעומד גרידא ולכן יכול לישב בשעת הברכה ואף שבשעת הברכה עדין אין ברכיו כמזבח שעיקרו בשעת המילה דוקא כיון שאי אפשר לעמוד בברכה ואח"כ לישב משום שצריך להסמיק הברכה למצוה לכן בשעת הברכה כבר נחשב בכלל מצות סנדקאות שמצותה בכך ודחי חובת עמידה.

בענין בעל ברית ביום א' בתספורת בספיה"ע מליל שישי

הנה בחל ל"ג בעומר ביום א' התיר הרמ"א (סי' תצ"ג ס"ב) להקדים הספירה לערב שבת לכבוד שבת וכן מי שהוא בעל ברית ביום א', ושאלו, האם גם בליל ו' או בחמישי נחשב כבר לכבוד שבת, וגם זה הותר, או רק בערב שבת, ועי' בשו"ע (סי' ר"נ ס"א) שמצוה להשכים ביום ו' לקיים מצוה ויהי ביום השישי והכינו, לכבוד שבת, ומבואר בשו"ע (שם) דישכים בבוקר, דהמצוה רק משחרית, ועי' בט"ז (סק"א) ישכים בבקר. שנא' והיה ביום הששי.

אמנם בודאי כל מה שטורח כל ששה לשבת יש בו כבוד שבת, כב"ש שהיה קונה מיום א' לשבת, כדאי' בביצה (ט"ז א') תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה, מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר ברוך ה' יום יום. תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד שביך לשבתך, ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום, ובפשוטו לא נחלקו ב"ה בזה, וכמש"כ המשנה ברורה (סימן ר"נ סק"ב) שהסכימו הרבה פוסקים שגם הלל מודה שכדברי ב"ש עדיפא טפי אלא שהיה בוטח בה' שבודאי יזמין לו לשבת מנה יפה משאר הימים וכדי לחזק מדת בטחונו היה

נוהג כן אבל בשאר כל אדם שאין בטחונו חזק כ"כ גם הוא מודה דכשמאי עדיפא טפי ופשיטא בדבר שאינו שכיח לקנות כשיזדמן לו דבר שלא יהיה נפסד אזי יניח אותו לשבת.

אבל כל זה במה שקונה בהמה יפה וכיו"ב מאכלי שבת, שניכר עשייתן לכבוד שבת, אבל בתספורת ורחיצה כמה שסמוך לשאר ניכר טפי כבוד שבת. וראיתי בספר בגדי שבת (פ"ד אות ל"ב) שנשאל רבינו זצ"ל, האם אפשר לכתחילה לבשל אוכל לשבת בתחילת השבוע ולהניחו במקפיא עד שבת, והשיב, יש ענין לבשל סמוך לשבת אבל אם יותר נוח לבשל בתחילת השבוע יוצאים במה שעושים שאר דברים לכבוד שבת סמוך לשבת.

דעיקר כבוד שבת הוא כשניכר שעושה סמוך לשבת מפלג המנחה ליקרא דשבתא, וכן איתא במסכת שבת (כ"ג ב') דביתו דרב יוסף הוה מאחרא ומדלקת לה, אמר לה רב יוסף תניא לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מלמד שעמוד ענן משלים לעמוד האש, ועמוד האש משלים לעמוד הענן. סברה לאקדומה, אמר לה ההוא סבא, תנינא, ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר. ופירש"י (ד"ה שלא יקדים) שלא יקדים, דלא מינכרא שהיא של שבת.

וכתב הב"ח (או"ח סימן ר"ס ס"א) מצוה על כל אדם שירחץ לכבוד שבת, ובמרדכי (סי' רפ"ז) בשם ראבי"ה מביא ראיה מהא דאיתא בפרק במה מדליקין בשבת (ל"א א') ואותו יום ערב שבת היה והיה הלל חופף את ראשו ובפרק אין צדין בביצה (כ"ז ב') בההוא בוכרא דאייתי קמיה דרבא בהדי פניא דמעלי יומא טבא והוה רבא חייף רישיה אלמא דחפיפות הראש נמי מצוה בערב שבת אבל ביום חמישי לא הוה יקרא דשבתא אלא אם כן אי אפשר לו לרחוץ בערב שבת עכ"ל מרדכי הארוך. והביא לשון מהרש"ל (בהגהותיו לטור) ויטול צפרניו כל ערב שבת, עוד כתב בהגהות מהרש"ל (שם) מצוה להסתפר לכבוד שבת ויום טוב ואפילו מצפרא דערב שבת מינכרא דליקרא דשבתא קעביד אבל ביום ה' דשבתא לא הוה יקרא דשבתא, ואף דגרסינן במרובה בב"ק (פ"ב א') מעשר תקנות שמכבסין בגדים בה' בשבת לכבוד שבת שאני התם דטרידי לכבס בערב שבת ותו דאין לובשין אותם בערב שבת [עי' בפמ"ג דר"ל דאין לובשין סמוך לכביסה דקשה ללובשו, [ואולי ר"ל דממתין שיתייבש], והלבושי שרד כ' דחסר כאן תיבה וצ"ל אין לובשין אותם 'אלא' בערב שבת, ור"ל דאז כשילבשו יהיה ניכר כבוד שבת, וטעם זה שייך רק בכיבוס ולא בגלוח], ובסו"ד כתב, מיהו היכא

דלא אפשר לרחוץ ולספר בערב שבת כמה דאפשר למקרב לשבת טפי מעליא
ע"כ. ומובא במג"א וט"ז ומשנ"ב (שם ס"א).

ובאמת דכל הדברים הללו מבוארים בהדיא בראבי"ה (ח"א סימן קצ"ז) וכתב שם
להוכיח דמצוה להסתפר בערב שבת ממה שאמרו בסנהדרין (כ"ב ב')
כהן גדול מערב שבת לערב שבת, וכתב להוכיח דאפילו מצפרא דערב שבת
מהני ממה שאמרו בנזיר (ה' א') לגבי נזיר עולם רבי יוסי אומר מגלח מערב שבת
לערב שבת ומסיק דהיינו לגלוחי מן צפרא דמעלי שבתא. ומבואר דבבבלי ו' אינו
כבוד שבת, ובאבלות אין מקילין כלל ברחיצה רק מפלג המנחה עי' ערוה"ש
(יו"ד סי' ת' ס"ה).

ומש"כ לחלק בין תספורת לבין כיבוס הבגדים, מדברי הרא"ה בחידושיו לבבא
קמא (פ"ב א') נראה דאדרבה עדיף להסתפר בחמישי כדי שיהיה פנוי
ביום ששי להכין צרכי שבת, וכן משמע בחידושי רבינו יהונתן מלוניל (שם) דדין
תספורת שוה לדין כיבוס לענין זה.

והמגן אברהם (שם) העיר דמשנה שלמה שנינו בתענית (ט"ז ב') לגבי אנשי מעמד
ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת, ופירש רש"י, שדרך רוב בני אדם
לספר בחמישי ולא בערב שבת מפני טורח שבת, וכן שנינו בתענית (כ"ז ב') לגבי
שבוע שחל בו תשעה באב שבחמישי מותרין מפני כבוד השבת, וכתב המגן
אברהם דאפשר דמכל מקום מצוה מן המובחר בערב שבת אלא שאנשי מעמד
לא היו פנויים בערב שבת, וכן כתבו בשו"ת בית יעקב (סימן מ"ה) ובתוספת שבת
(שם סק"ג) ועיין במחצית השקל וביעב"ץ מש"כ בראיית המגן אברהם משבוע
שחל בו תשעה באב.

ובחידושי הריטב"א מועד קטן (י"ז ב') הביא בשם רש"י שכתב שמה שאמרו
שבחמישי מותרין מפני כבוד השבת היינו לענין כביסה דשרי לכבס
ולהניח עד השבת אבל לגלח בחמישי אינו כבוד השבת, וכן כתב בחידושי
תלמיד רבינו יחיאל מפאריש (שם) בשם רש"י, וכן הוא ברש"י כת"י, אבל ברש"י
שלפנינו וכן ברש"י תענית (ט"ז ב') מבואר שמותרים להסתפר בחמישי, וכן
כתבו רבינו גרשום והריטב"א (שם) והמאירי (שם) ובתענית (ט"ז ב') ועוד
ראשונים, ובשיירי כנסת הגדולה (שם הגהות בית יוסף סק"א) האריך לדון אי שרי
להקדים להסתפר ביום חמישי, והביא דברי התוספות בתענית (ל' א' ד"ה
ותרויהו) שאם חל תשעה באב בחמישי מותר להסתפר ולכבס בתשעה באב

אחר חצות לכבוד השבת ואין להמתין עד ערב שבת מפני טורח השבת, וכתב דאפשר שלא התירו התוספות אלא במקום שבערב שבת יש לו טירחא בודאי אבל כשאין לו טירחא עדיף טפי ביום ששי, ושוב הביא בשם החכם השלם כמהר"ר צמח הנרבוני שעדיף להסתפר ביום חמישי מיום ששי מחמת שהשערות גדלים בשבת כיון שהשיער מתחיל לגדול ביום השני, וראיה מהא דמלך מסתפר בכל יום כדאי' בסנהדרין (כ"ב ב') וכתב לדון בראיה זו ושוב הביא דברי המהרש"ל שכתב לחלק בין תספורת לבין כיבוס וכתב שהוא עצמו נוהג להסתפר ביום ששי ורק היכא שיש לחוש שלא יוכל להסתפר ביום ששי היה מקדים התספורת ליום חמישי והובא באליה רבה (שם סק"ח) וכתב שכן כתבו הב"ח וכל האחרונים שיש להסתפר ביום ששי ושיש להביא ראיה דבעינן יום ששי דוקא מהא דנזיר (ה' ב').

ועיין בט"ז (שם) שכתב לבאר מפני מה אין להקדים התספורת וכן נטילת הצפרנים ליום חמישי מפני שדרך השערות והצפרנים להתחיל לצמוח ביום השלישי ויהיה זה בשבת ועיין ביד אהרן (שם הגהות בית יוסף) ובבאר היטב (שם סק"ב) שכתבו לדחות טעם זה לענין תספורת חדא דהא אנשי משמר היו מסתפרים ביום חמישי ועוד ראם כן מפני מה מלך מסתפר בכל יום הרי לא יגדל השיער עד שלשה ימים וכן כתב התוספת שבת (שם סק"ג) שהחוש מכחישו שהרי אנו רואים שמתחיל לצמוח מיד וכן כתב בנזירות שמשון (שם) שמלבד מה שאמרו שהמלך מסתפר בכל יום גם החוש מעיד שמי שמגלח בתער מתחילות לצמוח ביום השני.

ועי' בברכי יוסף (סימן רל"ב סק"ג) הביא בשם המהר"י צמח בהנה כת"י שכתב ללמוד מדברי האר"י שאם יש לאדם איזה סיבה יכול להסתפר קודם ערב שבת וכן כתב בכף החיים (שם ס"ק י"ג) בשם המהר"י צמח אולם הפתח הדביר (סימן רל"ב סק"ד) הביא דברי הברכי יוסף וכתב שנראה מתוך לשונו שאפילו אם ימתין עד ערב שבת אין הסיבה מונעת ממנו מלגלח בערב שבת אפילו הכי אינו חייב להמתין ושמדברי השיירי כנסת הגדולה לא משמע כן ובעינן שתהיה סיבה שמחמתה אינו יכול להסתפר ביום ששי ורק בזה שרי להקדים ושאפשר לבאר כן גם בדברי המהר"י צמח ודלא כמו שכתב בברכי יוסף בדעתו, וכן פסק המשנה ברורה (סימן ר"ס סק"ה) שרק היכא שאי אפשר להסתפר בערב שבת שרי להקדים אולם בכף החיים שם סק"ט) כתב שמנהג העולם שלא

לחוש להסתפר דוקא בששי וכשיש איזה סיבה שלא להסתפר בששי מסתפרים ביום חמישי.

ונחלקו הדעות בענין תקנת עזרא לכבס בחמישי אם הוא גם בליל שישי עי' בחוט שני שבת (ח"א פ"ג ס"א) דהוא דוקא בחמישי ואין הלילה הולך אחר היום בזה, אבל באור לציון (ח"ב פט"ז ס"א) נקט דהוא גם בליל ו', ושם י"ל דעיקר הטעם שיהיו פנויים בשישי לצורכי שבת ולזה סגי במכבס בליל ו'.

והנה יש לדון בחל ל"ג בעומר ביום א' שהותר לגלח כבר ביום ו' לכבוד שבת כמש"כ הרמ"א (סי' תצ"ג ס"ב) ממת' זמנו, האם כאבלות דהותר רק מפלג המנחה להתרחץ לכבוד השבת, או באבלות ישנה כזו לא החמירו ואפשר אף מיום ו', ומצינו במשנה בתענית (ט"ו ב') באנשי משמר דהתירו להם כבר בחמישי להסתפר מפני כבוד השבת, אך י"ל דכאן גרע דאיכא אבלות כעת ולא הותר רק בעיקר כבוד שבת דהוא ביום ו' משחרית, וכן כתב רבינו זצ"ל בספר דולה ומשקה (עמוד רכ"ה) דהיינו מיום שישי מהבוקר, ואם לא הסתפר בע"ש השיב שם שאסור להסתפר במוצ"ש וכן מובא שם ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, [ועי' בס' לקט שאלות המצוות ח"ד תשובה ט' שנשאל רבינו בזה והניח בצ"ע אם שרי להסתפר במוצ"ש ובקו' שערי שיח אות רמ"ז כ' רבינו שאף שהותר בע"ש אינו מוכרח שהותר במוצ"ש, ועי' שו"ע הגר"ז סי' תצ"ג ס"ה וקובץ ווי העמודים וחשוquיהם ח"ה סי' י"ב], ובספר וישמע משה (ח"א עמוד קס"ט) שאל ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, כשחל ל"ג בעומר במוצ"ש שמותר להסתפר בערב שבת משום כבוד שבת מי שהסתפר ורוצה להסתפר עוד פעם במוצאי שבת לפעמים כבר צומחות כמה שערות האם מותר והשיב דאסור כיון שמגלה בזה שמה שהסתפר בערב שבת לא היה טוב וא"כ זה לא היה לכבוד שבת. ושאל, האם יכולים לכתחילה להסתפר בערב שבת או שעדיף להמתין לל"ג בעומר והשיב, שאפשר להסתפר בערב שבת ואין ענין להמתין.

ושמעתי שהשיב רבינו לשואל שבלא"ה אין ראוי כל מוצ"ש להסתפר במוצאי שבת שאין זה כבוד שבת, וכן עי' בשאלות המצוות (ח"ג שאלה י"ב), וז"ל שם, (שאלה י"ב) האם מותר להסתפר במוצ"ש או שמא זה נחשב לבזיון לשבת, תשובה אין ראוי, ובהערה שם (הערה ז) כתב, יש קצת סמך לזה מדברי הרמ"א הל' פסח (סי' תצ"ג סעיף ב'), ולא הבנתי הראייה דשם לדעת רבינו בלא"ה אסור להסתפר במוצ"ש בכל ליל ל"ג בעומר, ואין ההקדמה משום המניעה

במוצ"ש אך עכ"פ שם חזינן דאינו כבוד שבת שלא יספר בערב שבת רק ביום א' לכבוד ל"ג בעומר ולכן התירו להקדים, ואע"פ שבכל ימי הספירה לא התירו להסתפר לכבוד שבת כתב בחכמת שלמה להגרש"ק דהכא שאני דבזיון הוא שעל שבת לא יגלח וביום א' אחר השבת יגלח לכך מותר לגלח בערב שבת עכ"ל ע"ש עוד וכ"כ באגרו"מ (או"ח ח"ו סי' ל"ו אות ב') בביאור טעם דין זה דאין מכבוד השבת שמסתפרים לכבוד ל"ג בעומר תחשב כיו"ט שמרבין בו שמחה שפסקו תלמידי ר"ע מלמות ואין מסתפרין בעש"ק לכבוד השבת שקדושתה יתירה מל"ג בעומר.

ועי' בקו' עזרת אליעזר (פסחים עמוד ק"א) ששאל מרבינו זצ"ל, מי שלא יכול להסתפר ביום שישי לכבוד שבת האם יוכל להסתפר במוצאי שבת לכבוד החג או שזה בזיון לשבת שמסתפר רק במוצאי שבת ועדיף שיסתפר ביום ראשון בבוקר, והשיב רבינו, אין ראוי, ושאל, חל יו"ט ביום שלישי וכדומה ורוצה להסתפר לכבוד יו"ט במוצאי שבת האם מותר או שאין זה מכבוד שבת במה שמסתפר במוצאי שבת, והשיב רבינו, נכון. וע"ש בהערה מהגרש"א שטרן שליט"א שצידד להקל לכבוד יו"ט. ומשמע דכל הנידון במוצ"ש אבל ביום א' אין חשש, אמנם אם נלמד דין זה מהקדמת תספורת ל"ג בעומר לערב שבת נראה דגם ביום א' אינו ראוי. וכ"כ בצוואת התפא"י (סעיף ל"א) שיזהרו שלא לגזוז את הציפורניים אף של הרגלים לא במוצאי שבת ולא ביום ראשון והובא בספר אשר יצוה (ח"א עמוד רפ"ג) וכן הובא מנהג זה בשו"ת חיי הלוי (ח"ג סימן כ"ב) וכ"כ במנהגי מהרי"צ (מוצ"ש פכ"ה ס"א) שמצינו ברמ"א (סימן תצ"ג ס"ב) שפסק שאם חל ל"ג בעומר ביום א' נוהגים להסתפר ביום שישי לכבוד שבת קודש עי"ש ומבואר שלהסתפר במוצאי שבת זהו בזיון לשבת קודש וכן כתב להדיא בהגהות חכמת שלמה שם דבזיון הוא שעל שבת לא יגלח וביום א' אחר השבת יגלח.

ועי' בשו"ת נוד"ב (מהדו"ק או"ח סי' כ"ח) בדבר, מה שנהגו שאם המה בעלי ברית ביום א' שמקדימין לספר בע"ש ולמדו דין זה מל"ג בעומר, ג"כ לדעתי אין הנדון דומה שבל"ג בעומר הדבר ידוע תכף בע"ש שיום א' יהיה ל"ג בעומר אבל כאן יש לחוש לחשדא ומי ידע בע"ש שיהיה מילה ביום א' ושזה האיש יהיה מוהל או סנדק ודי להתיר בו ביום. ועוד שההיתר של ל"ג בעומר מתחיל תיכף בליל מוצ"ש לדידן שאין אומרין תחנון במנחה שלפניו וא"כ כיון שמותר תיכף במוצ"ש אין נכון שיהיה שבת אסור. אבל בעלי ברית אולי גם בלילה שלפני

מילה אסורים ואין ההיתר מתחיל עד יום א' בבוקר וכיון שאסור בליל מוצ"ש אסור גם בע"ש, (תורת אמן עמוד ק"ט).

ועי' מש"כ בספר שמחת מרדכי (עמוד תמ"ג) להעיר בדברי הנודע ביהודה, דשאני ל"ג בעומר שההיתר מתחיל מהלילה וממילא אין זה כבוד שבת שבשבת יהיה אסור להיות מסופר ורק במוצ"ש יסתפר צ"ע הרי גם בל"ג בעומר ס"ל לרמ"א שאסור בליל ל"ג ורק ביום ל"ג מותר וא"כ הרמ"א לשיטתו לכאורה יהא נכון הדימוי וצע"ג סברת הנו"ב לחלק [וכמו כן העיר בס' אזמרה לשמן עניני ל"ג בעומר דבאמת מצינו בדרכי משה שם ס"ד שמפורש התיר לבעלי ברית להסתפר בלילה שלפניו וכן פסק המשנה ברורה ס"ק י"ב ולפי זה נמצא שלא שייך חילוק הנודע ביהודה לאסור התספורת ביום שישי שהרי אף במוצאי שבת מותר בתספורת דלפי הכרעת המשנה ברורה מותר להסתפר בלילה שקודם הברית אכן מכל מקום משום טעמו הראשון של הנודע ביהודה יש לאסור אמנם מצינו בהלכות קטנות ח"א סימן ל"ג שכתב לדמות דין תספורת לבעלי ברית לדין תספורת בל"ג בעומר ולהתיר להסתפר כבר ביום שישי וכן הביא בכף החיים ס"ק לז בשם תשובה מאהבה], וכתב רבינו, ראיתי מה שכתבת ולכאורה הם דברי טעם, ופ"א כתב, לכאן יפה הערת.

ועי' מש"כ בס' שער המועדים (פ"ג ס"ג) דאין להסתפר בליל שישי כשחל ל"ג בעומר ביום א', ומביא שם, כן שמעתי ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל וכ"כ בס' מבית לוי (עמוד שמ"א) וע"ע ספר בין פסח לשבועות (פ"ו סי"א ובהערה שם). ועי' בגליון מעדני כהן (גליון רנ"ב) שהביא מהחוט שני להתיר במוצאי ט"ב שחל ביום ה' מליל ו' לכבוד שבת, ואולי מיירי בשעה"ד, וע"ש דשא"ה דכבר פסקה אבלות אבל כאן נמשך ניהוג אבלות עד ל"ג בעומר.

גם שמעתי שאמר שכל השנה נמנע מלגלח שערות ולגזוז ציפורניים בלילה שע"פ המקובלים אין לעשות כן בלילה שהוא עת ששולט דין. ועי' בכף החיים למהר"ח פלאגי (סי' ז"ך אות י"ב) שכתב, אפילו בערב שבת יש להקפיד שלא יסתפר אחר חצות כמו שכתבו גורי האר"י זיע"א, ואם נאנס יותר טוב שלא יסתפר כלל, וגם לא יסתפר ביום מוצאי שבת בהוה כי הרי זה דומה להם, ומשמע דמשום לילה אין חשש ואולי שאני מוצ"ש דהוא כיו"ט שא"א בו תחנון ובכה"ג אין דינים שולטים בלילה. ומצאתי בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צט) מספר לחם מן השמים שבו כוונות ומנהגי קודש מהאר"י הק' המיוחס

למהר"י צמח, שכתב בסדר המנחה וז"ל, צריך לזהר שלא לגלח אחר חצות שהוא עת מנחה גדולה שאז מתעוררים הדינים בסוד לא תחסום שור בדישו ואפי' בערב שבת היה נזהר מאד עיין שם. וחידוש הוא שהרי גדולי הפוסקים והמקובלים לא כתבו כן במנהג האר"י וכנ"ל. ובאמת גם המסדר לדפוס של הספר כתב שם בהקדמתו שמצא כת"י ישן נושן אשר בקושי גדול ניתן לקרות, ואפשר שלא העתיק נכונה ולאו מר בר רב אשי חתום עלה, ועיקר הטעם משום מנחה כנראה בפוסקים, עכ"ד, ולא ידענא מאי אדון ביה. ועי' בהגהות רבינו לס' קרא עלי מועד (סופ"ה) אם בליל ר"ח יש להקל על צוואת ריה"ח (סי' מ"ח) המובא במשנ"ב (סי' ר"ס סק"ז) שלא לגלח וליטול ציפורניו בר"ח, ועי' בא"ר (סי' ר"ס ס"ה) וכנה"ג דבחל ר"ח בעש"ק יגזוז ציפורניו ביום ה' ולא כתב בליל ו' ועי' במילי דחסידותא (סי' נ"ז) דל"ש בזה לילה הולך אחר היום לענין מש"כ מג"א (ר"ס ר"ס) לא לקוץ ציפורני ידיו ורגליו ביום אחד, וע"ש ובמשנ"ב (סק"ו) דנכון שיקוץ מהרגלים ביום ה' ומהידים ביום ו', ולא הזכירו לילה נראה שלא קצצו כלל בלילה.

ואמר לי הגרש"א שטרן שליט"א דגם בעיקר דין הרמ"א נחלק המהר"ל דאין להקדים לע"ש, והבו דלא לוסיף עלה להתיר מבערב. וכן א"ל הגרמ"מ לובין שליט"א שהותר רק ביום ו' ולא בלילה, ואף דמצינו בתענית (ט"ו ב') דבאנשי משמר מסתפרין כבר בחמישי מפני כבוד השבת, שא"ה דבאמת עומד באבלות, רק שהקדימו ההיתר להסתפר לכבוד השבת, ולא הותר רק המוכרח סמוך לשבת, ואמר דיש לדון אם אחר שהותר הותר גם במוצ"ש, ומשמעות הרמ"א שהותר רק בע"ש, והבאתי מש"כ בס' וישמע משה (עמוד קס"ח) הגר"ש אלישיב זצ"ל דאם יסתפר שנית בע"ש מראה שמה שהסתפר בע"ש אינו כראוי לכבוד שבת, ואמר דיש לדון אם אחרי שהסתפר רואה שנשאר שיער שלא גזז, ובנוד"ב (מהדו"ק או"ח סי' כ"ח) נראה דהותר גם במוצ"ש, אך ס"ל דגם מצד ל"ג בעומר הותר מבערב.¹

ד. [ובדולה ומשקה נראה דרק ביום הותר מהבקר, וטפי מינה כתב רבינו בס' שאילת רב ב' ח"א פ"ח אות ט' דאפי' כשחל ל"ג בעומר ביום ו' בתספורת נכון לזהר מלספר בליל ו' כי אפשר למחר ורק בריקוד בנישואין הקילו, ועי' בשער המועדים פ"ג הערה ז' ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל שלא הותר בלילה וכ"כ בס' מבית לוי עמוד שמ"א וע"ע ספר בין פסח לשבועות פ"ו סי"א ובהערה שם, [וכן עי' קיצור שו"ע סו"ס קכ"ד לענין י' באב בע"ש שהותר לרחוץ

עוד בענין תספורת במוצ"ש

נשאל רבינו זצ"ל מהגרי"א דינר שליט"א (לקט שאלות המצויות ח"ג שאלה י"ב) האם מותר להסתפר במוצ"ש או שמא זה נחשב לבזיון לשבת, והשיב אין ראוי, וכ"כ בשאילת רב (ח"ב פל"ד סי' י"ג) על השאלה האם זה נכון שאין

ולהסתפר מיד בשחרית מפני כבוד השבת, ולא בלילה, וכ"כ בערוה"ש, אך שם בלילה גרע מפני אבילות יום עי' ברמ"א סי' תקנ"ח ס"א ועי' בקרא עלי מועד פ"ח הערה מ"ב דביעב"ץ נראה דשרי כבר בלילה וי"ל דכאן גרע דממשיך האבלות אחר השבת וכן עי' בגליון מעדני כהן גליון רמ"ד], וראיתי בס' משמחי לב עמוד קל"ה ובאליכא דהלכתא שם שכתב לדון האם אפשר להסתפר כבר בליל שישי והביא שבשו"ת יהודה יעלה חאה"ע"ז סימן ל"ז מתיר כבר להסתפר בערב וכ"כ בס' בית דוד סי' ר"פ, אולם בשו"ת דברי מלכאל ח"ג סוף סימן כ"ג כתב שכשחל ל"ג בעומר ביום א' מותרים לישא בע"ש הקודם ומשמע דווקא בע"ש ולא בלילה, ועי' ספר שערים המצוינים בהלכה סימן ק"כ אות י"ג וי"ד ובשו"ת רבבות אפרים ח"א סימן של"ח מביא בשם הגר"ב זילבר זצ"ל שכשאין אפשרות להסתפר בע"ש מותר בליל שישי [ועי' בשו"ת אז נדברו ח"ח מ' ב' כן לענין י' באב בע"ש] וכך משמע מהמשנ"ב סימן ר"ס סק"ה ומביא עוד בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שכשחל ל"ג בעומר ביום א' מותר ביום ו' ומשמע שבלי ל' ו' אי אפשר להסתפר, ובשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל הביא שאין להתיר רק מחצות, ומביא ששאל את רבינו זצ"ל בקשר להסתפר בליל שישי וענה לי שמותר כבר בלילה היות וענין של כבוד מתחיל כבר מליל שישי, ע"כ, וא"ל המחבר שלא שאל בעצמו רק ספר בקש ממנו שיברר ושלח את חתן רבינו הגר"י צביון שליט"א שישאל עבורו וכך זוכר שענה, וע"פ זה נהג הספר למעשה, ולמעשה חתן רבינו מסופק כעת דבר ומבקש שלא יסמכו על זה, אבל ראיתי בס' כאיל תערג מועדים עמוד רל"ו בענין ל"ג בעומר שחל ביום ראשון מביא ששאלו להגר"ח קניבסקי זצ"ל לגבי בעל ברית, האם יכול להסתפר מליל חמישי, והביאו שרצה רבינו להוכיח מסי' תצ"ג שבעל ברית יכול להסתפר מערב קודם, [נוצ"ב מה הכוונה דשם לא מבואר לגבי ע"ש ואולי ראייתו מהמשנ"ב סק"א בחל ל"ג בעומר ביום ו' ע"ש, ואולי רק הביא ראייה משם להקדים תספורת בעל ברית בספיה"ע כשחל ביום א' לע"ש כמו בל"ג בעומר אבל לא מיירי מאיזה זמן], ואמר מרן הגר"א"ל שטינמן זצ"ל דכיון שזה ענין כבוד שבת מסתמא כבר מחמישי בערב זה כבוד שבת ממילא מותר כבר בחמישי, וכן הביא בעל התורת המועדים, ועי' במשנ"ב סי' תצ"ג סק"א בחל ל"ג בעומר ביום ו' דאף לה"א דאין להסתפר ולעשות נישואין רק ביום ל"ג בעומר כשחל בע"ש מקילין בשעה"ד כבר מבלי לילה שלפניו, וע"ש בכה"ח לענין תספורת וכן בס' א"י להגרימ"ט מתיר בשעה"ד מבערב בין תספורת ובין נישואין, ועי' בס' ויאר לנו עמוד פ"ט דהמשנ"ב סתם בזה ואולי אפשר לדייק מדלא קאמר שמותר בליל שישי כמש"כ לענין ל"ג בעומר שחל ביום ו' דמשמע קצת דלא שרינן אלא ביום וכ"מ מדקאמר ס"ק י"ג במילה בשבת שמקדים ליום ו' אפילו קודם חצות ואי שרינן מליל שישי הו"ל לאשמוענין רבותא טפי ע"ש, ויש לדחות הראייה דהרי שם ההיתר להקדים אינו מפני כבוד שבת שהרי בחל ברית ביום א' אין היתר להקדים לע"ש כמש"כ בהגהות החת"ס דלא מצינו רק בל"ג בעומר שהוא לכל העולם ולא במועד דיחיד, וכל ההיתר כאן הוא משום דבכל בעל ברית התירו קודם הלילה שלפניו, וכאן התירו טפי

להסתפר במוצ"ש, תשובה, אין זה כבוד שבת, וכמו שאין להתגלח במועד, כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, ויש קצת סמך לזה מדברי הרמ"א הל' פסח (סי' תצ"ג סעיף ב) דאם חל ל"ג בעומר ביום ראשון, נוהגין להסתפר ביום ו' לכבוד שבת, ולא דוחין התגלחת למוצ"ש. ועיין משנ"ב (סימן תצ"ג ס"ק י"ג) לענין מילה בימי הספירה שחל ביום א' דכתב הפמ"ג שמותר להסתפר ביום ו' לפני חצות.

וראיתי בספר מנהגי מהרי"צ הלוי (מלאכות במוצ"ש פכ"ה ס"א) שהקפיד שלא להסתפר ושלא לגזוז הציפרניים הן של הידים והן של הרגלים במוצאי שבת ואף הנשים נהגו כן, ובדנרי זהב (אות א) אמר שכך נהגו בעיר מולדתו קעלן והוסיף שהטעם כדי שלא לזלזל בכבוד השבת וכן נהגו בפראנקפורט וברוב קהילות אשכנז כפי ששמעתי מזקני הקהילות וכן כתב הגאון רבי יונה מרצבך זצ"ל אב"ד דרמשטט ומראשי ישיבת קול תורה בירושלים שבאשכנז לא נטלו הציפרניים במוצאי שבת מתוך מכתבו הנמצא תח"י מתאריך כ"ג סיון תשל"ג והודפס גם בספר הרב יונה מרצבך (עמוד קי"ג) וכן ציוה לבניו ובנותיו בעל התפארת ישראל מרן הגר"י ליפשיץ זצוק"ל מגדולי רבני אשכנז בדורם של מרן הגרש"ר הירש זצוק"ל ומרן הגר"ד הלוי במברגר זצוק"ל אשר כיהן כגאב"ד דקהילות דאנציג שוטלנד וויינברג ולנגבוהר בקונטרס הצוואה סעיף ל"א שיזהרו שלא לגזוז את הציפרניים אף של הרגלים לא במוצאי שבת ולא ביום ראשון הובא בספר אשר יצוה (ח"א עמוד רפ"ג) וכן הובא מנהג זה בשו"ת חיי הלוי (ח"ג סימן כ"ב), ומצינו כע"ז ברמ"א (סימן תצ"ג ס"ב) שפסק שאם חל ל"ג בעומר ביום א' נוהגים להסתפר ביום שישי לכבוד שבת קודש ע"ש ומבואר שלהסתפר במוצאי שבת זהו בזיון לשבת קודש וכן כתב להדיא בהגהות חכמת שלמה שם דבזיון הוא שעל שבת לא יגלח וביום א' אחר השבת יגלח ע"ש וראה כיו"ב בהליכות שלמה מועדים פסח (פי"א סכ"א דבר הלכה ס"ק ל"א) ודוגמא לזה מצינו גם ביוסף אומץ מנהגי פראנקפורט למהר"י יוזפא ראב"ד פראנקפורט (סימן קנ"ה) שכתב אם לא נטל ידיו במים אחרונים קודם ברכת המזון על כל

מחמת שא"א סמוך לשבת, ונראה במשנ"ב דלא הותר רק סמוך לחצות ולא משחרית, ועי' בס' תקמ"ח ס"ט ומשנ"ב סקל"א דלא הותר באבלות רק מחצות שיהיה ניכר שהוא לכבוד הרגל ואולי שאני שבת דיש מצות והכינו כבר משחרית, וע"ש דבערב פסח שא"א אחר חצות גם בערב יו"ט הותר קודם חצות].

פנים לא יטול אותם אחר ברכת המזון לנקות ידיו דמזלזל בקדושת ברכת המזון כאילו אינם ראויים לנטילה עכ"ל.

ואם לא גלח בע"ש לפני ל"ג בעומר, אין להתגלח במוצ"ש כי זה כבר לא כבוד שבת, עי' בספר בין פסח לשבועות (עמוד ר"נ) בשם האגרו"מ ומרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכן מובא בפסקי תשובות (ח"ה עמוד ש"ה בהערה) שכן דעתם של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ומרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל (וכן השיב בס' דולה ומשקה עמוד רכ"ה וכ"כ בתשובות הגר"ח ח"ב עמוד תשמ"ג שלא הותר בלילה), וכ"כ בהליכו"ש (פי"א הערה ל"א), וכן דעת מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל והגר"מ שטרנבוך שליט"א (כמובא בגליון הלכה ומעשה), ועי' גם בס' אשרי האיש (ח"ג עמוד ת"ל).

ובס' וישמע משה (עמוד קס"ח) נשאל הגרי"ש אלישיב, כשחל ל"ג בעומר במוצ"ש שמותר להסתפר בערב שבת משום כבוד שבת, מי שהסתפר ורוצה להסתפר עוד פעם במוצאי שבת, כי לפעמים כבר צומחות כמה שערות האם מותר, והשיב, אסור כיוון שמגלה בזה שמה שהסתפר בערב שבת לא היה טוב, וא"כ זה לא היה לכבוד שבת.

ועי' בשו"ת עזרת אליעזר (עניני ימים נוראים עמוד כ"ה) ששאל מרבינו זצ"ל כשחל ראש השנה בימים שני שלישי ואינו יכול להסתפר בערב ראש השנה האם יכול להסתפר במוצאי שבת או עדיף לפני שבת, והשיב, לפני שבת, וכן השיב בעזרת אליעזר (עניני פסח) לגבי תספורת בערב פסח.

ובקובץ יבקשו תורה מפיהו (תשובה צ"ה) נשאל רבינו זצ"ל, בהא דקיי"ל דמלך מסתפר בכל יום, ובשבת הרי אסור להסתפר, האם יסתפר מיד במוצ"ש או שיחכה למחר, האם יש זריזין מקדימין ויסתפר כבר בלילה, והשיב, מסתבר ששבת ויו"ט אינו מן המנין, ע"כ.

ואולי אחר חצות כבר לא נחשב מוצ"ש לענין זה, וכמו שיום ראשון לא נקרא מוצ"ש לענין זה אף שבכ"ד נקרא מוצ"ש כגון לענין חורבן המקדש עי' רש"י ערכין (י"א ב') ותענית (כ"ט א'). אמנם עי' בכף החיים למהר"ח פלאגי' (סי' ז"ך אות י"ב) שכתב, אפילו בערב שבת יש להקפיד שלא יסתפר אחר חצות כמו שכתבו גורי האר"י זיע"א, ואם נאנס יותר טוב שלא יסתפר כלל, וגם לא יסתפר ביום מוצאי שבת בהוה כי הרי זה דומה להם, ואם באקראי פעם אחת אין קפידא, (ועיין מורה באצבע אות קל"ה ואות קל"ו, וברכי יוסף סימן רל"ב, ובקונטרס חיים

לראש ט' ב'), ועי' בשו"ת אגרו"מ (ח"א סי' קס"ח וח"ג סי' ק') לענין תגלחת בליל י"ז בתמוז שחל במוצ"ש.

ועי' בחוט שני (שבת ח"א פרק ה' ס"ק ב' ד"ה מי שלא עמוד ס"ב) במי שלא הסתפר או קצץ הצפרנים בערב שבת, כגון מחמת אבילות שהסתיימה בשבת אף שמצד הדין אפשר להקל להסתפר בערב שבת, מ"מ כיון שלא מרצונו לא הסתפר בערב שבת, והוא מפריע לו לתפילין, או הצפרנים לנט"י יכול להסתפר במוצאי שבת.

והביאו מש"כ בקובץ הלכות שבת (ח"א פרק כ"ד סעי' ו' הערה י') מהגר"ש קמינצקי שמן הדין מותר להסתפר וליטול צפרניו במוצאי שבת, ומה דמרגלא בפומייהו דאינשי שאסור להסתפר במוצ"ש משום דהוי כעין בזיון לשבת שנכנס לשבת כשהוא מנוול ומסתפר רק במוצאי שבת אין לזה שום מקור ולא נזכר בפוסקים כלל ואין לחדש חומרא חדשה שלא נזכר ואמנם בודאי נכון מאד לדקדק להסתפר וליטול צפרניו קודם השבת לכבוד שבת.

למה הזכיר השו"ע רק שהחיינו דפדיון הבן בבין המצרים ולא מילה

בשו"ע (סי' תקנ"א סי"ז) אי' שאין לברך שהחיינו בבין המצרים, אבל על פדיון הבן יברך ולא יחמיץ המצוה, ושאלו למה לא הזכיר שהחיינו דמילה שהוא קודם לפדיון הבן,

ובמועדי הגר"ח (ח"א סי' ש"ב) נשאל בזה רבינו זצ"ל, והשיב, דשם פשיטא, והיינו דבמילה בודאי לא יאחר המצוה, בשביל הנהגת חסידות שלא לברך שהחיינו, ויום השמיני זמנו הוא וא"א לדחות יום המילה, אבל בפדיון הבן ס"ד מיום ל' והלאה זמנו ואין כאן רק זריזין מקדימין גרידא קמ"ל דגם זה לא ידחה, ועי' בלבוש (סעיף י"ז) שבפדה"ב אם לא פדה עובר כל יום בעשה, א"כ זה גופא קמ"ל שהוי כמילה דעובר אם לא יפדה, ובמאמר מרדכי (שם) כ' שבמילה יש מנהגים אם מברכים עי' בשו"ע (יו"ד סי' רס"ה ס"ז), ולכך הזכיר פדה"ב שמברך לכו"ע, וע"ע (שם) שהוא בכלל מש"כ בשו"ע (סי' תקנ"ט) שמברכים במילה אף בת"ב וה"ז כולל שהחיינו, ועי' שם בשו"ע (ס"ז) שמברכין ברכת המילה ללא בשמים, ומשמע דמלבד זה מברך כדרכו גם שהחיינו, ועי' בשו"ע (יו"ד שם) שאם אין האב בברית י"א שאין שם ברכת שהחיינו, וא"כ במילה יכול לקיים ע"י שליח

ללא שהחיינו, וכן אמר הח"ח לתלמידו הקדוש ר' אלחנן שקיבל אגרת מביתו שנוולד לו בן שיעשה שליח למול וישאר בכולל קדשים, כי בלא"ה אינו יודע למול בעצמו. ואפשר דבמילה פשיטא שמברך שהחיינו דיו"ט שלו הוא והוא ככהן המקריב ופוטר הציבור מתחנון. ומותר אף בתשעת הימים בבשר ויין. אבל בפדה"ב לא פוטר מתחנון וס"ד שלא יברך שהחיינו. ועי' בשו"ת משנת יוסף (ח"י סי' צ') דקמ"ל השו"ע ולא יחמיץ המצוה שלא ידחה הפדיון או יעשה המצוה ללא שהחיינו, ועי' מש"כ בבית מתתיהו (ח"ב סי' כ"ו). ועי' מועדי הגר"ח (שם סי' שני"א) דבפדה"ב בת"ב א"א שהחיינו עד למחר, ועי' שו"ת שבט הלוי (ח"י סי' פ"ד אות ג').

אם בברית יכול ללבוש בר"ח התפילין אחר מוסף ואם מברך

בר"ח חולצין התפילין במוסף שהוא אות, ועי' מש"כ הגר"א באבן שלמה (פ"ט אות י) שר"ח יש בו נשמה יתירה בעת המוסף, ועי' בשו"ת אפרקסותא דעניא (ח"א סי' נ') דבר"ח יש נשמה יתירה רק בעת המוסף, ואם יש לו מילה לבנו בראש חודש, מנהג בעל ברית לחזור וילבש תפילין אחר מוסף לכבוד המילה. ועי' במשנה אחרונה (סימן כ"ה הערה תש"כ) מס' שלחן מלכים (כלל י הלכה למשה אות רכ). וכן כתב המשנ"ב (סי' כ"ה סק"ס) שהנוהג ללבוש תפילין כל היום, יחזור וילבש בראש חודש אחר תפילת מוסף, וכ"כ הפמ"ג (שם) שאפשר להניח תפילין אחר מוסף, ועי' בספר מהר"ם שיק (על תרי"ג מצוות בתולדות המחבר אות לב) שבראש חודש לא היה חולץ תפילין של רש"י עד אחר חצי קדיש שקודם מוסף, ותפילין של ר"ת הניח אחר תפלת מוסף של ר"ח, ולמד בהם כמו בשאר ימות החול. [ועיין במורה באצבע בשם הכנה"ג, שמניחן אחר מוסף].

וכתב החיד"א במחזיק ברכה (סי' כ"ה אות י"ג), שכן נוהגים קדושי עליון ומהם מקובלים מופלגים המתנהגים על פי דברי רבינו האר"י ז"ל בכל, שהיו נוהגים להניח תפילין בראש חודש במנחה. אולם מהר"ם פאפירש באור צדיקים כתב, שהמהרח"ו נהג שלא להניח תפילין כל היום עד שחרית של היום השני. ועי' בבן איש חי שנה (ש"ב פ' ויקרא סעיף יח) דאחר שהתפלל מוסף לא יחזור להניח תפילין בו ביום כדי ללמוד תורה בתפילין, מפני כי הרשימו נשאר כל היום, אך במנחה יניח תפילין, כן כתב רבינו הרש"ש ז"ל בנה"ש, והגם דרבינו חיד"א ז"ל כתב להניח תפילין אחר מוסף, לא ראה דברי רבינו הרש"ש ז"ל. והרמ"ע מפאנו כתב בתשובה (סוף סי' ק"כ) שקדושת ראש חודש עולה ויורדת,

לפיכך יחזרו תפילין למקומן במנחה, וכן אחר תפלת מוסף למי שרוצה ללבשם כל היום. ועי' בכף החיים (סי' כ"ה אות צ"ו) שאילו היה רואה החיד"א דברי הרש"ש לא היה כותב כן.

ובשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' ק"ח) כתב, וכבר זכרנו שיש לראש חודש קצת קדושה כגון זו של חול המועד, ובשבילה אנו חותמין בו מקדש ישראל וראשי חודשים, והוקש לשבת כדברי הנביאים לכמה מעלות טובות, גבי שער החצר הפנימית, ויבא כל בשר להשתחוות, גם התורה הקישתו למועדי השמחה לתקוע בחצוצרות על הקורבן, ותנן ראש ב"ד אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש ואם לא נראה בזמנו בידוע שכבר קדשהו שמים, אלא שקדושתו עולה ויורדת, לפיכך יחזרו תפילין למקומן במנחה וקודם אליה ג"כ אחר תפילת המוסף לרוצה ללובשן כל היום, אבל קדושת חול המועד קבועה היא כדאמרן. וזאת העצה הנכונה לשומר מצוה מן המובחר, שבראש חודש יחלוץ התפילין תיכף אחר שגמר תפלת שחרית, ואל יתן להמתין עד אחר קדושת דסידרא, כמנהג שאר הימים, כי כאן אינה סוף שחרית, שהרי חתם תתקבל צלותא קודם הוצאת ספר תורה, ואז ראוי לחלוץ טרם נקרא בתורת המוספין שהיא חשובה לנו שלא בפני הבית, כהקרבנות המוספין וכו', ואם בא להתפלל מוסף ותפילין עליו גורע בקדושת העבודה שהוא עוסק בה.

ולענין ברכה כתב המשנ"ב (סי' כ"ה סק"ס) דאם היה דעתו בעת חליצת התפילין ללבוש אחר התפילה אי"צ לברך שנית, כמש"כ הרמ"א (שם סי"ב), והנה שם (סקמ"ז) כ' דאם חולצן ע"מ להכנס לביהכ"ס חוזר ומברך אפי' לא הסיח דעתו והניחן תיכף דכיון דאסור ללובשן שם אידחי ליה, וע"ש ביאורו"ל (ד"ה וי"א), ומשמע דכאן אינו איסור ללובשן ולא נחשב דאידחו להו, ואפשר דקאי בשיטת הרמ"א דאי"צ לחלוץ רק במקום שאומרים כתר, דלטעם זה הביא המשנ"ב (סקס"ב) מהט"ז (סקט"ו) דאם לא הסירן אין עליו תלונה וכן נהג גדול הדור א', וכתב המשנ"ב (סקס"א) דאינו אלא מנהגא ואם שכח והתחיל שמו"ע לא יחלוץ, אמנם עי' במשנ"ב (סי' תכ"ג סק"י) שטעם חליצתן במוסף דבעת הקרבת מוסף נחשב כיו"ט שיש בו אות, ועי' בדעת נוטה (ח"ג סי' רכ"א) דאיכא נפק"מ בין הטעמים, ולכא' לטעם שהוא כאות אסור להניח וה"ז הפסק, ועי' מה שדן הלבוש (סי' תכ"ג ס"ד וסי' תצ"ב) דגם בעת קריאה"ת יחלוץ דקורין המוסף, ובאמת דלהרמ"א (סי' מ"ח ס"א) גם אומר פסוקי קרבן מוסף קודם שחרית, ולמש"כ הגר"א באבן שלמה י"ל דהקפידא רק בעת תפילת מוסף שאז

יש על הגברא הארת ר"ח ויש בו נשמה יתירא אבל בקריאה"ת אינו רק תקנת קריאה ואינו כיו"ט שיחשב אות, ואפשר דגם הלבוש לא דן רק על קריאה בציבור דאז נחשב טפי כקרבן כמש"כ המשנ"ב (סי' מ"ח סק"א) מהפמ"ג (שם) לגבי אמירת פ' התמיד בציבור דאז הוא כמקריב קרבן ציבור ובעי עמידה, ואולי מיירי רק לגבי הבעל קורא, ולמעשה לא חששו בזה.

ועי' בס' תורת חיים עניני מילה בתשובות רבינו (אות רע"ד) דגם במילה בראש חדש שכבר חלץ תפילין במוסף יחזור ויניח התפילין בשביל המילה, וע"ש (אות צ"ב) דבארץ ישראל המנהג להניח תפילין בברית.

מתי פוטר בעל ברית וחתן מתחנן

דעת רבינו דבעל ברית וחתן פוטר מתחנן כשנמצא במנין אפי' שלא מתפלל עמהם (מים חיים תפילה פי"ג עמוד ע"ז בסנדק ובס' מאיר עוז ח"ה עמוד מ' במוהל ועי' א"א לבעל דע"ק סי' קל"א), ולכא' תלוי אם נמצא בג' אחרונות שזה סוף חזרת הש"צ והוא הקובע לתחנן ועי' בזה באוצר הברית (עמוד קע"ז ס"ג), שבס' הברית (סימן רס"ה אות רכ"א) כ' דנראה דאם יצא בעל הברית מביהכנ"ס קודם רצה שבחזרת הש"ץ שאין הצבור פטורים מלומר תחנן ולמד כן מדברי התרומת הדשן (פסקים סי' פ') בשם מה"ר אייזיק במנהג ריינו"ס שהחתן יוצא מביהכנ"ס לפני רצה כדי שיוכלו לומר תחינה ע"כ, ובאשי ישראל (פכ"ה סכ"ב בהערה) הביא מקו' ליקוטי הלוי מנהגי ק"ש ווירצבורג (הערה י') שכ"ה מנהגם, אמנם הביא שבסידור הר"י עמדין (דיני נפ"א אות י"ח) כ' דאף לאחר שיצאו בעלי הברית מביהכנ"ס אין אומרים תחנן, וכן בעזרת אליעזר (ירחי לידה מ"ז) כ' דאף אם יצאו בסוף חזרת הש"צ נפטרים מתחנן ואולי ר"ל אחרי רצה, ועי' בלקט הקמח החדש (סי' קל"א סק"א) מהא דקי"ל (סי' נ"ה ס"ג) ומשנ"ב (סקי"ח) דהתחילו חזרת הש"ץ בעשרה גומרים גם קדיש שלם שאחריו א"כ משמע דהכל תלוי בתחילת התפילת שמו"ע, אך אינו ראייה לגדרי תחנן וכגון האומרים קודם תחנן י"ג מידות אי"ז המשך התפילה וא"א לאומרו בפחות מעשרה ולא סגי שבשמו"ע היו עשרה כמו דלא מהני זה לנ"כ שהוא ענין בפ"ע, ושאני תתקבל דקאי על התפילה שהתחילו בעשרה.

והנה בט"ז (סי' קל"א סק"י) כ' נ"ל דכל ז' ימי משתה לא יבוא החתן לביהכנ"ס שלא ימנעו לומר תחנן, וכן הובא במשנ"ב (סי' קל"א סקכ"ו) שחתן לא יצא מביתו לביהכנ"ס שלא יפטור הציבור מתחנן, ושאלו למה יפטר מתפילת ציבור

ולא נימא דיצא בג' אחרונות, ומשמע דס"ל דאפי' יצא קודם רצה לחוץ פוטר עי' ויען שמואל (סי' כ"ז), ודחק דר"ל באמת שלא יבא בשעת התחנות, ועי' בקו' הזכרונות (סי' ח' אות ע"ו) וארחות רבינו (ח"א עמוד קל"ב) שהחזו"א נקט דיכול לילך לביהכנ"ס אף שפוטר מתחנות וכן המנהג עי' בעזרת אליעזר (שם עמוד מ"ו), ואולי אינו כבוד התפילה וכבוד החתן שיצא באמצע חזרת הש"ץ, ויפסיד סוף חזרת הש"ץ מודים דרבנן ונ"כ, וגם פעמים הרבה שמקומו בראש וא"א שיעבור לפני המתפללים, גם לא תמיד ניכר שיוצא רק מודיעים מעיקרא לש"צ שיש חתן ונפטרים מתחנות.

גם חתן אין לו לצאת יחידי ללא לוי' כדין חתן ואין לו להוציא עמו אחר, ועי' בב"ש אהע"ז (סי' ס"ד סק"ב) שכתב, דמה שנשתררב המנהג שאינו יוצא החתן לבית הכנסת כל שבעה ימים, כי אסור לחתן לצאת יחידי בשוק וכמש"כ שם (ס"א), ואין בנמצא מי שילווהו מביתו לבית הכנסת ומבית הכנסת לביתו עכ"ד. ובפרישה אהע"ז (שם סק"ב) רצה לומר, דמה שנוהגין בזמן הזה שהחתן אינו יוצא לבית הכנסת כל ז' ימים עד השבת הבאה הוא מנהג שטות עיין שם, אבל לדברי הטו"ז מצינו טעם בדבר, כדי שלא ימנעו את הצבור מלומר תחנות.

ספק תחנות ביום חופה ויום מילה

במש"כ רבינו בקונטרס הזכרונות (סי' ח' אות ע"ה) שאמר לו מרן החזו"א זצ"ל דביום החופה אין החתן פוטר מתחנות אפי' שהחופה קודם שקיעה"ח ואמר הטעם דיכול לחזור בו (דרך שיחה ח"ב עמוד תל"א ועי' דקדוקי מצות ח"א עמוד ל"ד בהערות שאמר רבינו לחתן אולי תברח לפני החתונה, וע"ש במעשה שהיה עם רבינו כשהיה לפני חופתו), ומטעם זה אמר דא"צ חתן שמירה קודם החופה (דרך שיחה שם ארחות רבינו ח"ה עמוד נ"ט מעשה איש ח"ה עמוד כ"ה), ושאלו מאי שנא ממילה שדעת רבינו זצ"ל דאף כשספק אם יהיה מילה היום פוטר מתחנות, וכמו שהוכיח בתשובתו בס' אשי ישראל (פכ"ה הערה צ"ב) ובדרך שיחה (ח"א עמוד ק"נ) ובעזרת אליעזר (כתובות עמוד צ"ד) מהשעה"צ (סי' קל"א סקט"ו), עי' מש"כ בס' באר חפרוה שרים (עמוד שע"ד), וכן בקרבן פסח א"א תחנות משחרית, ונראה דבחתן אין זה יום שאיכא חיוב בו להנשא, ואין כאן רק זריזין מקדימין, ויכול לחזור בו, וא"כ אין כאן 'שם חתן' לפטור מתחנות, אבל במילה יום השמיני הוא 'יום מילה' ואף שכעת הוא ספק גם ספק תחנות להקל, וכן יום שחיטת הפסח הוא עת מועד שלו, אבל באמת במילת גר שאינו 'יום מילה' לא יפטור בספק

אף להדעות שא"א תחנן במילת גר וכמו שמובא מרבינו בקובץ היכלא (ח"ט עמוד נ"ג) ובס' תורת אמן (ח"ד עמוד ע'), ועי' בס' תורתך שעשועי (ח"א עמודים ע' ע"ג), ובמילה שלא בזמנה אף דאין זה היום יום מילה [ודנו אחרונים אם עובר בכל רגע עי' דבר אברהם ח"א סי' ל"ג וח"ב סימנים א' ד' דמה"ט קודם למילה בזמנה ובקו' הזכרונות סי' ל"ז ס"ז הביא מהחזו"א דהקפידא על היום אבל אין עובר בכל רגע ועי' משנ"ב סי' תמ"ד שעה"צ סקכ"ד ועי' בביאוה"ל ביכורים פי"א ה"ד ד"ה היה, ומ"מ בכל יום עובר] מ"מ עדיף מחתן דאינו רק זריזין מקדימין דכאן כבר נכנס בחיוב מילה. ועי' מש"כ בבאר חפרוה שרים (שם) דבעל ברית כבר נתחייב ביום השמיני משא"כ חתן.

ובספר חוט שני (ענינים שונים או"ח סי' קכ"ה ס"א עמוד ר"ו) כתב דחלוק דין חתן מבעל ברית לענין תחנן, דחתן פוטר רק משום המצוה לשמוח עמו, ולכן כ' ה"ז (סי' קל"א סק"י) ומשנ"ב (סקכ"ו) דיש לו להמנע מלבא לביהכנ"ס, אבל בעל ברית פוטר מטעם שכל ישראל ערבין לחיוב ברי"מ, ולכן בעל ברית אינו פוטר רק קודם הברית, דאח"כ ליכא ערבות, משא"כ חתן פוטר כל היום מעת שהוא חתן, וקודם החופה אין מצוה לשמח חתן, עי' מש"כ בזה בס' תורתך שעשועי (עמוד ס"ט), ובאמת הרי גם סנדק פוטר ושם ל"ש ערבות דמילה, ואולי למש"כ החת"ס (או"ח סי' קנ"ח קנ"ט) גם הסנדק מסייע למילה ולכן לרבינו פרץ עדיף ממוהל וא"כ ה"ז בכלל המוהל וגם על זה איכא ערבות.

ועי' בקונטרס עזרת אליעזר (ירחי לידה עמוד מ"ו) שהשיב רבינו דלהמשנ"ב אין הבדל בין חתן לבכל ברית ובתרוייהו יש להמנע להט"ז מלבא לביהכנ"ס אבל גם בחתן לא נהגו כהט"ז כמו שהביא שם ובקונטרס הזכרונות (סי' ח' אות ע"ו) מהחזו"א, ועי' גם בארחות רבינו (ח"א עמוד קל"ב) שהביא רבינו בשם מרן החזו"א לענין סנדק אבי הבן והמוהל דאי"צ להמנע מלבא לביהכנ"ס ולפטור מתחנן, ועי' בעזרת אליעזר (תפילה ב' עמוד כ"ד) ששאל מרבינו זצ"ל, מה הטעם שמוהל פוטר הציבור מתחנן, והשיב, עוסק במצוה, ונשאל, מה הטעם שסנדק פוטר הציבור מתחנן, והשיב, שמח. ונראה שהוא כעין מקום המילה שהרי עליו נעשה הברית וכה"ג המוהל שעוסק במצות המילה.

והנה דעת התרוה"ד (סי' פ') דגם חתן פוטר כל היום וי"א דפוטר גם אם החופה אחר השקיעה עי' במשנ"ב (סי' קל"א ס"ד), ואפשר דס"ל דכבר ביום החופה שם חתן עליו לשמחו, כמו דמצינו דכבר משבת איכא דין שבת שמזמרין לו,

עי' בלבוש או"ח (סוס"י רפ"ב) הובא במג"א (שם בסוף הסימן) ועי' במשנ"ב (סי' קל"ו) בבאור הלכה, ועי' ביכורי יעקב (סימן תרס"ט סק"ג) משכנה"ג הגהת הטור בסופו ממהר"א קפסאלי ז"ל, דאם יש חתן בש"ת בקהל יכול להיות חתן תורה דחתן נקרא מלך, ובלבד שיהא בקי בקריאה ותהיה יראת אלקים על פניו. והקשה, איך מצינו חתן במועד הא אין נושאים במועד. וכתב, דמיירי במחזיר גרושתו. ובשכה"ג כתב, דנישואין בלא סעודה מותר במועד. רק שכתב שם דראנ"ח בתשובותיו נסתפק בזה. וא"ר (אות ט"ז) כתב, דמיירי בחתן קודם נישואין דנמי נקרא מלך. ולא ביאר מאימתי נקרא כן, ואפשר באותו שבוע שיהי הנישואין, עכ"ד, ומבואר דכבר משבת עלייה לתורה שם חתן עליו להקדימו לחתן תורה. ועי' בבאר חפרוה שרים (עמוד שע"ד), ובארחות חיים הלכות ברהמ"ז (סימן י"ג) יש מפרשים שאומרים שאפי' בשבת שלפני החופה אומר שהשמחה במעונו מכיון שהם קרובים לחופה כל כך אין לחוש שמא יחזרו בהם ונמצאת ברכה לבטלה למפרע.

ועיקר מש"כ דבברית איכא דין ערבות לציבור וזה הפוטר מתחנן, ע"ש דלפי"ז בגר שאין ערבות וחיוב למולו לא יפטר מתחנן [וראיתי בס' חוט שני חובת הלב עמוד ק"ל ובהליכות שני עמוד רל"ו שהסתפק אם גר פוטר ואולי הסתפק בחובת מילה דגר אם שייך ערבות או דזה בודאי אין מוטל רק על ב"ד וגם לא שלמה גירותו עד שיטבול ועי' מים חיים תפילה פי"ג עמוד ע"ו שאמר מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל לענין מוהל גר דאינו פוטר דאולי יחזור בו ום אין מצווין למולו, ועי' הליכו"ש תפילה פי"א ס"ח עמוד קל"ז דקשים גרים לישראל כספחת], אבל רבינו זצ"ל ס"ל דגם במילת גר פוטר מתחנן וכן עי' בתשובתו בס' בית מתתיהו (ח"ה סי' מ"ו אות א' עמוד ר"נ) ושאלתי למרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל המל גר אם פוטר הציבור מתחנן, וכתב לי, כן, ועי' בעזרת אליעזר (ירחי לידה עמוד מ"ח) ששאל מרבינו, גדול חוזר בתשובה שעושים לו ברית בניתוח בצהרים האם לפני הברית נחשב ליהודי ויפטר מתחנן כשנמצא בבית הכנסת, והשיב, כן, (וע"ש בעמוד מ"ו בהערות). ועי' בקובץ היכלא (ח"ט עמוד נ"ג), ועי' בתורת אמן (ח"ד עמוד ע'), וכן מבואר בנועם מגדים להפרמ"ג (סו"ס א') דגם גר פוטר מתחנן.

ועי' בדקדוקי מצות (ח"א אות נ"ב) מס' שיח התורה (סי' קל"א) דמוהל גר אינו פוטר ודנו שם בשם הגר"י זילברשטיין שליט"א דאף גר יכול לחזור בו ע"ש, [אך באמת הרי מברכין אקב"ו למול את הגרים דאחר שראינו בו שבאמת

רוצה להתגייר מצווין עליו לגיירו ולא חישי' שמא ימלך ואסור להשהות הדבר כדא' ביבמות מ"ז ב' דקבל מלין אותו מיד דשהויי מצוה לא משהינן, ועיינתי שם בשיח התורה עמוד רפ"ג ושם לא מיירי רק במוהל שצריך למול גר ובזה י"ל דכיון דליכא חובה על זה המוהל לא פוטר דליכא ערבות, ואינו ככל מוהל ישראל דכשהאב לא מל איכא חיוב עליו, אבל באמת גר עצמו פוטר, ועי' בס' שמחת מרדכי עמוד י"ג שמביא, שאלתי מרבינו, מוהל שצריך למול גר האם פוטר את ציבור המתפללים בתחנון, והשיב רבינו בבדיחותא יש פה גבאי בלדרמן שדואג שלא יגידו תחנון אומרים שהוא הזמין פה גר אם לא יהיה ברית ימולו אותו].

ומצאתי בצפנת פענח הל' מילה (פ"א ה"ו) שמפרש להשיטות הסוברים לענין ציצין שאינן מעכבין את המילה דרק בשבת אינו חוזר אבל בחול חוזר והך דיבמות (מ"ז ב') דאמרינן שם גבי גר דעל ציצין שאינן מעכבין אינו חוזר, דמילה דגירות קודם טבילה אמרינן שם דגם ציצין שאינן מעכבין לא חוזר אבל ודאי אחר טבילה צריך למול אותם בגדר מצוה השייך לכל ישראל, ע"ש. והיינו שלאחר טבילה נעשה לגר גמור וחייב במילה כמו כל ישראל וצריכים לחזור ולמול אותו בגדר מצות כל ישראל וצריכים לחזור על הציצין שאינן מעכבין מטעם מצות מילה השייך לו בתור ישראל כמו כל ישראל וצריכים למול אותו עוד הפעם ורק מדין מילה של גר לא צריכים לחזור על הציצין שאינן מעכבין ולא בתור בן ישראל מחויב כמו כל בן ישראל.

ובאמת במקום המילה א"א תחנון אע"פ שליכא בעל ברית ול"ש לדין ערבות, וגם בפשוטו כשהאב מוהל, או שיש בביהכנ"ס מוהל דעליה רמיא למול, א"כ ליכא כבר חיוב ערבות על הציבור, דליכא חיוב על הציבור רק בליכא אב או מוהל הדואג למילתו, ועי' מג"א הל' פסח (סי' תל"ב סק"ו) דשליח לבדיקת חמץ מברך אף שהמצוה על המשלח כמו במילה דאף שהמצוה על האב כשעושה שליח השליח מברך, וע"ש ביד אפרים (ס"ב) דשאני מילה שהמצוה על כל ישראל, ובמג"א נראה דכשהאב דאד לשליח הכל מצוה דאב ועי' הר צבי (יו"ד סי' ג'), ואינו כדן קדימת גדול אחים ביבמות עי' ביבמות (כ"ד א') דשם הוא קדימה גרידא ואם אינו רוצה אין כופין אותו עי' בשו"ע (אהע"ז סי' קס"א ס"ד), אבל כאן ביודע ויכול למול כופין אותו בגופו ובממונו עי' בהג"מ הל' ת"ת (פ"א

אות א'), ועי' בדברי הרשב"א בשו"ת (ח"א סי' תע"ב הובא ברמ"א יו"ד סוף סי' רס"א) דאין ב"ד כופין את האב למול רק כשאין אחר למולו, ועי' ש"ך (חו"מ סי' שפ"ב סק"ד) דאם יודע למול אסור לכבד אחר שימול בנו, ועי' בקצוה"ח (שם), ובאו"ז הלכות מילה (סימן ק"ז אות ה) כתב, והיכא שהאב יודע למול אסור לו להניח לאחר שימול לפניו וגם האחר אינו רשאי למולו לפניו בלא רשותו דמצוה עליה דאב רמיא והיכא דליכא אב מחייבי אחריני למימהליה. ועי' באבני נזר (יו"ד סי' ק"מ סק"ז) דכשהאב מל מקיים ב' חיובים חיוב אב וחיוב כל ישראל, ולכך מברך ב' ברכות ע"ש.

ובגליון שואלים ודורשים בהלכות תפילה (עלון ה אות ע"א) הביא בשם שערי שיח ומאיר עוז שהביאו בשם רבינו זצ"ל שגם כשאבי הבן נמצא בארץ אחרת שלא במקום הברית פוטר את הציבור מתחנן, ובעזרת אליעזר (ירחי לידה עמוד מ"ו) מובא מרבינו שפוטר מתחנן גם כשהתינוק חולה וא"א למולו בשעה זו ע"ש.

ושמעתי מהמוהל הרב גלבר שליט"א שרבינו זצ"ל חיזר שיהיה במנין מי שיפטור מתחנן ורצה שיהיה במנין כשלא היה הרב סנדק, ואמרו טעמו דכבר כתב בלבוש (סימן קל"א ס"ד) והטעם שאין אומרים תחנן בפני החתן, מפני ששרוים בשמחה ועת התעוררות מדת הרחמים כמו בשבת ויו"ט. יתכן שהאדם יכול להכניס עצמו למקום שיש בו מדת הרחמים, וכעין זה כתב הכף החיים (שם ס"ק פ"ז) על הא דכתב המשנ"ב שלא יבא החתן לבית הכנסת, וז"ל: ומיהו במקומות הללו אין נמנעים החתנים מלבא לבית הכנסת מפני זה, כי אדרבא יש שמחה לעם כשבא החתן לבית הכנסת כדי להתערב בשמחתו ושלא לומר תחנן, עכ"ל. ואמר שלעומת זאת בעל שבט הלוי זצ"ל היה מנהגו לאידך גיסא לשלחו לחוץ שלא יפטור מתחנן, וכמו כן לא רצה שידעו כשהיה סנדק שלא לפטור בני הישיבה מתחנן. ועי' בס' תורתך שעשועי (עמוד ס"ה), ועי' בעזרת אליעזר (ירחי לידה עמוד מ"ו בהערה מס' ברית שלמה) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שרשאים בעלי הברית להעלים מהציבור הדבר כדי שיאמרו תחנן, ובעזרת אליעזר (תפילה ב' עמוד כ"ב) הביא תשובת רבינו זצ"ל דאדרבה ראוי להודיע ולפוטרם, וכע"ז הביא רבנו בארחות רבינו (ח"א עמוד קל"ב) בשם מרן החזו"א.

בטעם שהסנדרק פוטר מתחנן

הנה קודם הברית כל בעלי הברית פוטרין מתחנן, היינו האב והמוהל והסנדק, וי"א דגם התינוק, אבל לאחר הברית רק בעלי הברית עצמם א"א תחנן שיו"ט שלהם הוא, אבל הציבור אומר תחנן, וטעם הדבר דקודם הברית איכא ערבות על הציבור משא"כ אחר הברית, ומה"ט י"א דבגר אומרים תחנן אף קודם הברית דליכא ערבות ואכתי גוי הוא, ורבינו זצ"ל סבר שפוטר דסו"ס איכא מצוה למול את הגרים.

ויל"ע דבשלמא האב והמוהל הם בכלל המצוה ואיכא ערבות עליהו, אבל הסנדק אף שעושה מצוה מ"מ אינו מחויב בגוף המצוה רק מסייע, וביותר להדעות שתינוק עצמו אינו פוטר אף שבגופו נעשה המצוה כ"ש הסנדק [וי"א דשאני תינוק שאינו נחשב מהמנין וה"ה כשהאמא בעזו"נ ללא האב או כלה בכזר"נ, וכו' גר קודם המילה, והאמא בלא"ה אינה חייבת במילת בנה רק האב עי' בקידושין כ"ט א' ברמב"ם בסה"מ מ"ע רט"ו ובחינוך מצוה ב' ומש"כ ביבמות ע"א ב' הרי שהיו אביו או אמו בבית האסורין כ' האחרונים דבדליכא אב האם חייבת בתורת בי"ד וכ"כ המקנה בקידושין, ועי' גם בשו"ת מהר"ח או"ז סי' י"א ועי' אבנ"ז יו"ד סי' שי"ט סי"ג דדוקא בבית האסורין חייבת, דאין בי"ד יכולין למולו שם, ומהרש"א כ' דשם משום ק"פ חייבת], ואפשר דכיון שנעשה על ברכיו הברית ונחשב כמזבח ומסייע בדבר א"כ ה"ז ג"כ בכלל המצוה ופוטר מתחנן אף ללא ערבות, ועי' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנ"ט) דגדולה מעלת הסנדק ממעלת המוהל, דהסנדק תרתי אית ביה, חדא שהוא כמזבח, ועוד שהוא כמקריב ע"י שנטפל לו, משא"כ המוהל לית בי' אלא חדא לכן הפליג ר' פרץ בשכר הסנדק יותר מבמוהל, ע"ש.

ויש ליתן תבלין דכיון דמעלת הסנדק משפיע על התינוק, ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה, לכך בטלו תחנן אף מציבור שאצלו שלא יבא לכלל צער, גם כיון דאיכא במילה ענין מיוחד של זריזין מקדימין עי' בפסחים (ד' א') מוישכם אברהם, וכמש"כ ערוה"ש (יו"ד סי' רס"ב ס"ח), א"כ לא רצו לעכב הסנדק שלא יתאחר המילה, אבל אחר המילה סגי שהוא לבדו לא יאמר דיו"ט שלו הוא.

וז"ל הערוך השולחן (יו"ד שם) ושנו חכמים במשנה שכל היום כשר להמצות שחובתן ביום ותניא בפסחים (ד' א') כל היום כשר למילה אלא שזריזין

מקדימין למצות שנאמר בהעקדה וישכם אברהם בבקר (בראשית יט, כז) ודע דבמשנה דמגילה שם דחשיב כל מצות פרטיות שכשרים כל היום ולא חשיב מילה בהדיהו ע"ש, ונ"ל דבכוונה שבקה התנא דוודאי גם במילה כן הוא אלא שבשאר מצות אין קפידא כל כך אם נאחר מעט אף שבוודאי מצוה להקדים אבל במילה שהוא חותם ברית קודש ובזה נכנס לקדושה יש קפידא גדולה שלא לאחר ולכן גם בברייתא לא תני הך דזריזין מקדימין רק למילה ויש לנו לצוות על מנהג זמנינו שמאחרין המילה כמה שעות ביום מפני שטותים שלא באו כל הקרואים וכדומה שטותים כאלה ויש מקומות שמאחרין עד אחר חצות היום והוא עון פלילי.

ולענין אם התינוק הנימול עצמו פוטר מתחנן, בס' וישמע משה (ח"ד סי' כ"ח) מובא מרבינו זצ"ל שאין התינוק פוטר מתחנן כשנמצא במקום תפילה, [ומביא מהגר"י זילברשטיין שליט"א שביאר הטעם, דדוקא האב שמחוייב במצוות ומחוייב במצווה למול את בנו הוא פוטר מתחנן מפני שאצלו הוי יו"ט וכל הציבור נגרר אחרי משא"כ התינוק שאינו חייב במצוות ואף אינו מצווה למול את עצמו אין הוא פוטר מפני שהוא רק חפצא של מצוה אבל אין אצלו שמחה של קיום מצוה ועוד שאין הקטן מתפלל עם הציבור ולכן אינו פוטר, ובס' ברית הלוי ח"ב סי' ס"ו שאל להגר"י זילברשטיין שליט"א שהנה במשנ"ב סי' קל"א סקכ"ה הביא בשם האליה רבה שאם מתפללים מנחה לאחר הברית בבית התינוק אין אומרים תחנן אולם אם מתפללים בבית אחר שהתינוק אינו שם אזי אומרים תחנן אף על פי שנוכחים שם בעלי הברית ואם כן רואים אנו שנוכחות התינוק מהווה סיבה לפטור מתחנן, והשיב, דנראה שאין משם ראייה לנידוננו, משום ששם המדובר הוא לאחר הברית בשעת סעודת הברית וכדי לפטור אז מתחנן צריך שתהיה זו עדיין שעת השמחה המשך וחיבור לשמחת מצוות הברית ובזה סגי שהתינוק שם דעי"ז יש לכך שייכות לשמחת מצוות המילה ולפיכך אין אומרים תחנן, אבל אם נערכת התפילה קודם הברית במקום התינוק, כיון שהברית תהיה במקום אחר אין חיבור ושייכות למצוה, ולפיכך אין סיבה לפטור מתחנן, גם יתכן שדוקא לאחר הברית זוכה התינוק לתואר חתן כפי שאומרת צפורה לאחר שמלה את בנה חתן דמים למולת, ושמא רק אז לאחר שהפך לחתן, ולאחר שזכה לגילוי אליהו הנביא יעויין בדרכי משה בס' קל"א אז יכול לפטור מתחנן אך לא קודם הברית, ועי' מש"כ בווי העמודים וחשוקיהם ח"ה סי' ז' ובחשוקי חמד יבמות ל"ט ב' לענין פדה"ב, די"א דבמקום

הפדיון אין אומרים תחנון וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כמובא בהליכו"ש פי"ד ס"ט, אמנם יש פוסקים הסוברים שיש לומר תחנון גם כשיש בבית הכנסת פדיון הבן, וכמבואר בדרך אמונה ביכורים פי"א ס"ק כ"ט, ושאל מרבינו להדעות שא"א, מה הדין כשמתפללים בבית הכנסת שהולך להיות שם פדיון פטר חמור, האם אומרים תחנון, ומביא תשובת רבינו זצ"ל, דבפדיון הבן לא המצוה עצמה שהאב זכה לקיים מצות פדיון הבן היא הפוטרת מתחנון, אלא הפטור היא ששמחים עם התינוק שזכה להפדות כדת וכדין, ובפרט לפי מה שכתב בפתחי תשובה יו"ד סימן ש"ה ס"ק ט"ו שלכן אומרים לו במאי בעית טפי שלא שיכול לתת את בנו לכהן אלא משום שנאמר כי לי כל בכור ואם יחפוץ האב שלא לפדותו יש לו לחוש שמא יחזור הקדוש ברוך הוא ויקחנו ממנו ע"ש, ואם כן התינוק הזה זכה כעת להיפדות ויזכה לחיים ארוכים ולשמחה הזו פוטר מתחנון, אבל בפדיון פטר חמור וכי שמחים עם החמור שזכה להפדות, וכי החמור יכול לפטור מתחנון וקיום המצוה עצמה של הבעלים אינה פוטרת מתחנון, ע"כ].

אבל בקונטרס עזרת אליעזר (עניני מילה עמוד מ"ז) שאל מרבינו על תינוק היתום שהביאוהו לבית הכנסת לפני המילה האם שייך לומר שהתינוק עצמו פטור הציבור מתחנון כי הוא כעין בעל השמחה, והשיב, כן, ויתכן דהיינו דוקא כשהוא במקום הברית, וע"ש (עמוד מ"ח) ששאל, האם התינוק עצמו יכול לפטור מתחנון לפני המילה כשיש לו אב אבל הוא נמצא בחוץ והתינוק בפנים, האם בכה"ג ג"כ התינוק עצמו יכול לפטור מתחנון, והשיב רבינו, כן, ואולי ג"ז דוקא במקום הברית, ועי' בקובץ מים חיים (הלכות תפילה פי"ג) שהביא מרבינו זצ"ל שתינוק לפני המילה, אם נכנסו לבית כנסת בדרך לברית מילה עם הרך הנימול לבית הכנסת, ובעלי הברית לא היו שם והציבור הגיע לתחנון האם התינוק פוטר מתחנון, והשיב, הטעם שבעלי הברית פוטרם מתחנון משום שכולם חייבים לדאוג למילת בני ישראל, ולכן יש שמחה לכולם, וא"כ גם אם בעלי הברית לא שם, סו"ס איכא חיוב ושמחה למול התינוק שנמצא שם ומסתבר שפוטר מתחנון וכן מביא בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, ומביא שכן משמע ברמ"א (סי' קל"א ס"ד) שכתב שרק לאחר הברית אומרים תחנון אפילו אם מתפללים אצל התינוק עי' שם משמע שאם מתפלל אצל התינוק לפני המילה אין אומרים תחנון.

ועי' בס' בית מתתיהו (ח"ה סי' מ"ז ס"ג) מהכף החיים (או"ח ס' קל"א ס"ג) דיש מקומות שאין אומרים תחנון כשהרך הנימול שם, וכתב בשו"ת תשובות

ישראל (ח"ד ס"ח או"ב) די"ל כיון שאין התינוק בר דעת אין פוטר מתחננו, וא"כ במילת אדם גדול בר דעת או גר י"ל דשפיר הנימול פוטר מתחננו. ועי' בקובץ היכלא (ח"ט עמוד נ"ג) בתשובות רבינו דגם מילת גר אע"פ שמל ולא טבל ג"כ פוטר מתחננו. וכן השיב למח"ס מועדי הגר"ח כמו שהביא בקובץ גליונות (גליון רכ"ז שנת תשע"ז פ' אח"מ) ולענין כלה כ' דיתכן שפוטרת רק העזר"נ ועי' בשבט הלוי (ח"ה סי' י"ב וח"ח סי' כ"ד אות ב).

וראיתי בקונטרס עזרת אליעזר (ברית מילה עמוד מ"ז) ששאל מרבינו בענין ברית שנערך בעזרת נשים של בית הכנסת האם פוטר את המתפללים בבית כנסת זה מלומר תחננו כי העזרת נשים כחלק מבית הכנסת, והשיב רבינו כן, ושאל דבית כנסת שנערך בו ברית לא אומרים בו תחננו לפני הברית כיצד הדין בברית שייערך בכותל המערבי האם בכל המניינים שיעשו שם בכותל עד הברית לא יאמרו בהם תחננו בכל שטח הכותל המערבי הן בחוץ והן בפנים כבית כנסת אחד גדול, והשיב רבינו, במקום שישמעו, עוד שאל, בעל ברית או חתן שהתפללו בשבת בבית הכנסת ואחרי קריאת התורה יצאו והלכו לבית כנסת אחר האם בבית כנסת הראשון יאמרו אב הרחמים לפני מוסף כי עתה כבר אין שם את החתן והבעל ברית או שהמוסף נמשך אחרי שחרית ומכיון שהתפללו עמהם בשחרית לא יאמרו אב הרחמים הגם שעתה אין חתן ובעל ברית, והשיב, לא יאמרו.

וקדשתו בברית מילה בקבורה ולויית המת ובביקו"ח וכיו"ב
שאלתי מרבינו זצ"ל במכתב (עש"ק תצוה תשע"ה שאלה ט) האם יש וקדשתו למול בן כהן תחילה, והשיב, יש, ושאלתי אם בקבורת כהן יש וקדשתו והשיב, כנ"ל, ושאלתי אם יש בלויית מת כהן ובהספידו ובביקו"ח וכיו"ב, והשיב, אפשר, עכ"ל, (ראה ישר עמוד ל"ג).

להכניסו לבריתו של אאע"ה בעתו ובזמנו

שאלו מה הכפילות במי שברך לבעל ברית, שיזכה להכניסו לבריתו של אאע"ה בעתו ובזמנו, ואמרתי דבעתו הוא ביום השמיני ובזמנו היינו כדין זריזין מקדימין, ולא יאחר אחר חצות שהוא עון פלילי כמש"כ ערוך השולחן (סי' רס"ב ס"ח) שנו חכמים שכל היום כשר להמצות שחובתן ביום ותניא בפסחים (ד' א') כל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות שנאמר בהעקדה וישכם

אברהם בבקר (בראשית יט, כז) ודע דבמשנה דמגילה שם דחשיב כל מצות פרטיות שכשרים כל היום ולא חשיב מילה בהדיהו ע"ש ונ"ל דבכוונה שבקה התנא דוודאי גם במילה כן הוא אלא שבשאר מצות אין קפידא כל כך אם נאחר מעט אף שבוודאי מצוה להקדים אבל במילה שהוא חותם ברית קודש ובזה נכנס לקדושה יש קפידא גדולה שלא לאחר ולכן גם בברייתא לא תני הך דזריזין מקדימין רק למילה ויש לנו לצווח על מנהג זמנינו שמאחרין המילה כמה שעות ביום מפני שטותים שלא באו כל הקרואים וכדומה שטותים כאלה ויש מקומות שמאחרין עד אחר חצות היום והוא עון פלילי. וא"ל ידידי רבי רפאל פרקש נ"ו שפעמים זוכים אמנם שהמילה בזמנו ביום השמיני אבל אינו ראוי עד כלות היום ואינו בעתו וע"ז צריך ברכה מיוחדת.

הים ראה וינס מילה

בפדר"א (פמ"ב) איתא שנטה משה את ידו על הים ולא קבל עליו להבקע, ונראה לו משה ברית מילה וארונו של יוסף, שבזכות מילה ויוסף יבקע הים,

ואמרו במדרש אגדת בראשית (פרק יז אות א) שבקרי"ס ביקש הים לחונקן, שנאמר והמים להם חומה (שמות יד כב), שנתמלא עליהם חימה ובקשו לחונקן, כיון שהגיעו המים לבגדיהם תלו בגדיהם מן המים, כיון שראה המים את המילה ברח, שנאמר הים ראה וינס וגו' (תהלים קיד ג), ומה ראה הים מילה וברח, ולא נקרע אלא בזכות מילה, שנאמר לגזור ים סוף לגזרים (שם קלו יג), באו ישראל לעבור בירדן והיו ערלים ושבטו של לוי מהולין, והיו סובלין את הארון, ובקשו מי הירדן לחנוק את ישראל, מפני שהיו ערלים, מיד עשה להן הקדוש ברוך הוא נסים, באותה שעה כינס הקדוש ברוך הוא ששים ריבוא בין שני בדי ארון אצל הלויים, כדי שיראו מי הירדן מילה ויברחו, שנאמר הירדן יסב לאחור.

ובמדרש אגדה פ' בשלח (פט"ו א') אז ישיר משה. למה התחיל משה רבינו ע"ה את השירה באז, מניין אז שמנה, ללמדך שלא נגאלו ישראל אלא בזכות המילה שניתנה לשמונה ימים, ובדעת זקנים לבעלי התוספות (שם) אז בגימטריא שמונה, לומר בזכות המילה שניתנה לשמונה קרע לנו הים דכתיב לגזור ים סוף לגזרים וימל מתרגמינן וגזר.

ואיתא בחז"ל הים ראה וינס מה ראה ארונו של יוסף עי' במדרש תהלים שוחר טוב (מזמור קיד ט') ובילקו"ש (שם רמז תתע"ג) הים ראה וינס. מה ראה,

ראה הים את בני ישראל שנלחמים זה עם זה על קדושת שם הקדוש ברוך הוא, אמר מה אני עומד, מיד ברח, שנאמר הים ראה וינוס. דבר אחר ראה ארונו של יוסף יורד לים, אמר הקדוש ברוך הוא ינוס הים מפני הנס מן העבירה, שנאמר וינס החוצה (בראשית לט יג), אף הים נס מפניו, שנאמר הים ראה וינוס. דזכות יוסף צדיקא היגן עליהם.

והנה א' בבראשית רבה פ' מקץ (פרשה צא סימן ה) כיון שחזק הרעב בארץ נתקבצו המצרים ובאו אצל יוסף אמרו לו תנה לנו לחם אמר להם אלהי אינו זן את הערלים לכו ומולו את עצמיכם ואתן לכם, הלכו אצל פרעה והיו צועקים ובוכים לפניו שנאמר ותרעב כל ארץ מצרים ואמר לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו, אמרו לו הלכנו אצל מדבר אלינו דברים רקים ואומר מולו את עצמכם, אמר להם שוטים לא כך אמרתי לכם מתחלה עבדוהו וקנו לעצמכם תבואה, וכי לא היה קורא לכם כל אותן השנים שני השבע וצוה לכם היו יודעים שרעב בא אתם פשעתם בנפשותיכם מפני מה לא הנחתם בבתיכם תבואה של שנים ושלוש וארבע שנים, אמרו לו כל תבואה שהיה בבתינו הרקיבה אמר להם לא נשתייר לכם קמח מאתמול אמרו לו אף פת שהיה בסל הרקיב, אמר להם לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו, אמר להם אם גוזר על התבואה ונרקבת שמא יגזור עלינו ויהרגנו, אמר להם לכו אל יוסף אם יאמר לכם חתכו מבשרכם שמעו לו שנאמר אשר יאמר לכם תעשו.

וב' בפ' הש"ך עה"ת פ' מקץ (פמ"א נ"ז) ולמה אמר להם יוסף מולו עצמכם הואיל ואינם מתגיירים מדעתם ומרצונם, אלא כשראה יוסף שבא הרעב בכל הארצות ידע שמה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם הוא בארץ מצרים, ולפי שהמצריים הם מתעיבים העבריים יהיו מתרחקים מהם לכך מלן כדי שלא יהיה הריחוק והשנאה כל כך.

וב' בפ' הש"ך עה"ת פ' בשלח (פי"ד ז'), ויקח שש מאות רכב בחור, רכב בחור, שבחר המולים שבהם, מאותם שמלם יוסף כשבאו אליו ללחם, ואמר אין אלהי זן את הערלים ומלן, מהם בחר פרעה, אמר פרעה אין אומה זאת מתגאת עלינו אלא במילה אף אנו נבוא עליהם באנשים מולים וכן הם ושלישים על כולו סופי תיבות מלו, פירוש מאותם שמלו.

ועי' בבית הלוי פרשת שמות (פ"ב כ"ה) דבילקוט (פ' בשלח רמז רל"ד) איתא דקיטרג שר של מצרים על ישראל שעבדו ע"ז ובאה לו התשובה הללו

עבדו מתוך שיעבוד ומתוך טירוף הדעת שמא אתה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון. (עי' ילקוט ראובני פי"ז כ"ז מזה"ק רע"ב ב' ופ' תרומה ק"ע ב' ועי' שמו"ר פכ"א סי' ז' ועי' מכילתא בשלח פ"ו), והנה טענת אונס לא שייך רק היכא דאם לא היה האונס לא היה עושה אותו דבר והאונס הביאו לעשות ואז נחשב כאילו לא עשאו. אבל היכא דגם אם לא היה האונס היה עושהו הגם דעתה הוא אנוס בכה"ג לא מקרי אנוס כלל. והנה ידיעה זאת היא נעלמה מעין כל בריה לירד לסוף דעת האדם החוטא באונס או בשוגג לידע מה היה עושה אלולא זה האונס שמביאו לידי כך רק גלוי לפניו יתברך. וז"ש הכתוב וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים, פירוש דראה מעשיהם של ישראל מה שעושים עתה בשיעבודם וידע היאך היו הם עושים אם לא היה להם זה השיעבוד והאונס של מצרים. וזהו שהשיב לו הללו עבדו מתוך השיעבוד ומתוך טירוף הדעת שמא אתה דן על השוגג כמזיד ועל האונס כרצון, דהם שוגגים ואנוסים ואילולא זה לא היו עושים כן.

ויל"פ לאידך גיסא דענה להם גם לענין מילה שאע"פ שיש מולים במצרים, ויש שלא מלו בישראל, שאין לדמות ישראל שמלו לש"ש מרצון למצרים שמלו בע"כ, וכמבואר במדרש שהוכרחו מחמת שחששו למות, ולאידך גיסא, אין לדמות אינם נימולים מישראל מאותן שלא מלו במדבר, דהיה מחמת אונס, ושאין מולין מממצרים הוא מרצון. ויל"פ דזהו שאומרים וזדים טבעת דזה היה הטעם שלא הועיל להם המילה בגלל שהזידו בדבר כשלא מלו ולא מלו רק בע"כ, ועי' בדעת נוטה פ' בשלח (אותיות קמ"ב ג).

בענין מחילת עונות למשתתפים בברית מילה

בענין מחילת עונות לבא בברי"מ, רבינו זצ"ל כ' (בסו"ס תורת חיים ברית מילה) דאין לזה מקור בחז"ל רק בתוס' פסחים (ק"ד א') בשם המדרש על המשתתף בסעודת מילה. והארכתי בזה בספר פתשגן כתב הדת פ' תולדות (פכ"ח ט) ע"ש (אות ז) בענין מחילת העונות למשתתפין בברי"מ. עה"פ בסו"פ תולדות (פכ"ח, ט) וילך עשיו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל וגו', וכתב ת"י ונסב ית מחלת היא בשמת בת ישמעאל וכו', והיינו דבאמת לא היה שמה מחלת רק בשמת, ומה שנקראית כאן בשם מחלת הוא כמו שאחז"ל בירו' ביכורים (פ"ג ה"ג) ובב"ר (פב' יב') ואגדת שמואל (פי"ז) ומובא ברש"י פ' וישלח (פלי"ז ג') דמכאן שהנושא אשה מוחלין לו עוונותיו, דאם היה שמה כן א"כ מה

ראייה שמחלו לו, רק כיון דשמה בשמת כדאי' בפרשת וישלח (בפ"ז ג'), ל"א ששמה מחלת רק לרמוז שע"י שנשאה מחלו לו עוונותיו, ועי' שם רמב"ן.

וממה שנקראת היא מחלת נראה דגם לה מחלו עוונותיה וכ"כ התשב"ץ (סי' תסה') ופי' הרש"ס על הירושלמי ביכורים (שם), ואף דאמרו חז"ל בב"ר (פס"ז ג') על נשיו כאב על כאב, וברש"י כאן כתב הוסיף רשעה על רשעותיו, וכן אי' במדרש אגדה הוסיף עליהם רשעה.

ולכא'ו כיון שנמחלו עוונותיה הרי אינה רשעה, וי"ל דמ"מ כשבא ליקחנה היתה רשעה, ועי' שם במדרש אילו הוציא הראשונות יפה עשה אלא על נשיו כאב על כאב, משמע דבפ"ע היתה צדקת ורק ע"י שאר נשיו שהיו חוטאות גרם לה להרשיע, ובשמו"ר (פ"א א') ותנחומא שם (סי' א') אי' דעיקר הטענה עליו היה על שהלך אצל ישמעאל ללמוד ממנו תרבות רעה ע"ש.

וסיפר לי המשגיח הגה"צ רבי יצחק ירוחם ברודיאנסקי שליט"א שכשעשה ברית מילה לבנו בביהכנ"ס אהבת חסד שע"י ישיבת פונבז', הגיע להשתתף בברית רבו מרן המשגיח דפונבז' בעל אור יחזקאל, ושאל חמיו הגרש"ז אויערבך זצ"ל את המשגיח איך מגיע באמצע הסדר לברית, והשיבו הרי ידוע חז"ל שהקב"ה אמר לאליהו שיבא לבריי"מ, וא"ל שא"י לבא בין חוטאין, ואמר לו הקב"ה שיכפר עוונותיהן, וכי מי אינו רוצה למחילת עוונות כזו.

והגרש"ז זצ"ל תמה לפניו ע"ז איך אפשר להבין זה כפשוטו שע"י שיבא לבריי"מ ימחלו לו עוונותיו ללא תשובה, ואמר שהוא סבור שהכוונה בחז"ל הנ"ל, וכן במה שאחז"ל שחתן מכפרין לו עוונותיו, וכן במי שעולה לגדולה, שלפי שעה לוקחין ממנו העון, כדי שאליהו יבא לבית ושלא יעכב חטאו כשנעשה חתן, ועולה לגדולה, ומ"מ אח"כ חוזר לו חטאיו ונידון עליהם, וא"ל המשגיח אם כתוב בחז"ל אז כתוב, ואם לוקחים עוונות לא מחזירים, [וא"ל רבינו זצ"ל שאין לפנינו חז"ל כזה, רק כ' על הסנדק שהוא כמזבח, ומזבח מכפר, ורי"י הנ"ל א"ל שבאמת אינו רק ב"מדרש ר"פ מקוריץ" שהם שמועות שליטת ואינם בחז"ל].

ואחר זמן סיפר כל זה למשגיח דישיבת קול תורה הגר"ג אייזמן זצ"ל וא"ל המשגיח שהוא סובר לעשות פשרה בין צדיקים דאמנם החטא א"א ליקח ולהחזיר, רק לוקחין ממנו לפי שעה "ריח החטא" היינו זוהמת החטא שמעכבו

מלילך בדרך טוב, דעבירה גוררת עבירה, וזוכה בשעה זו שיכול לעלות ולצאת ממצבו הירוד, ולא יעכבו טמטום הלב, ומחיצה המבדלת בינו לאביו שבשמים, [ועי' ביומא לט' א' עבירה מטמטמת לבו של אדם, שנאמר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמטם. ופירש שם רש"י ענין זה דמטמטמת שאוטמת וסותמת מכל חכמה, ועמש"כ בזה הנפה"ח ש"א פ"ו מזה"ק פ' צו לא' ב' וקדושים פו' ב' שע"י רוח טומאה השורה עליו מעשיית העבירה בא לעשות עוד עברות, וע"ש עוד בפ"ב בזה, וברוח חיים ריש אבות], ואמר הדברים לחמיו הגרש"ז וא"ל בודאי, גם אני כוונתי היתה לכך, ולדבריהם י"ל דאכתי שם רשע עליו, ובזה א"ש הא דהמקדש אשה ע"מ שהוא רשע גמור מקודשת, ול"א שנתכפר לו במה שקדש האשה.

אח"כ מצאתי בזה"ק פ' תזריע (מד' א') שבזמן שנאספין לברית מילה, דוחה הקב"ה מאת הנאספין קליפת הערלה כו', והיינו זוהמת העון כנ"ל הבאה ע"י העבירה וגוררתו לעשות עוד עבירות כמבואר בנפה"ח וכן"ל.

שוב ראיתי כעין דברים הנ"ל בט"ז באו"ח (סי' תקפ"א) בהא דאי' שם בטור בשם מדרש תנחומא פ' אמור (סי' כב') ולקחתם לכם ביום הראשון, וכי ראשון הוא והלא ט"ו יום הוא ואת אמרת ביום הראשון, אלא ראשון הוא לחשבון עונות. רבי מני ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר מלה"ד למדינה שהיתה חייבת ליפס למלך והיה המלך משלח לגבותה, ולא היתה נותנת שהיה שטר גדול, כך פעם הראשון ופעם שני היה משלח לגבותה ולא היו נותנין מה עשה המלך אמר לבני פלטרין שלו עמדו ונלך עליהם, עד שהן הולכין כמו עשר מילין שמעו בני המדינה מה עשו, התחילו גדולי המדינה יוצאין לאפנטי של מלך, אמר להם מי אתם, אמרו לו בני מדינה פלונית אנו ששלחת לגבותינו, אמר להם ומה אתם מבקשין, אמרו לו בבקשה ממך עשה עמנו חסד שאין לנו מה ליתן אמר להם בשבילכם אני מניח לכם מחצה, עד שהוא בא יצאו בריוני המדינה אף הן קדמו אותו כמו ה' מילין, אמר להם ומי אתם, אמרו לו בני המדינה פלונית ששלחת לגבות ואין לנו כח לעמוד אלא בבקשה ממך שתרחם עלינו, אמר להם כבר הנחתי מחצה ובשבילכם אני מניח מחצה על מחצה עד שהוא, מהלך יצאו כל בני המדינה אליו גדולים וקטנים, אמר להם מה אתם מבקשים, אמרו לו אדוננו המלך אין לנו כח ליתן מה שאנו חייבים לך, אמר להם כבר הנחתי מחצה ומחצה על מחצה ובשבילכם אני מניח הכל, אלא מכאן ואילך ראש חשבון הוא. כך המלך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה יתברך ויתברך שמו,

בני המדינה אלו ישראל שהם מסגלין עונות כל ימות השנה מה הקב"ה עושה אומר להם עשו תשובה מר"ה, והם נכנסין ובאין ב"ה ומתענין בו ועושין תשובה והקב"ה מוחל להם, ומה הם עושין ערב ר"ה גדולי הדור מתענין והקב"ה מוותר להם שליש מעונותיהם, ומראש השנה ועד יום הכפורים יחידים מתענים והקב"ה מוותר שליש מעונותיהם וביום הכפורים כל ישראל מתענין ומבקשין רחמים אנשים ונשים וטף והקב"ה מוותר להם את הכל דכתיב (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם וגו', מה ישראל עושין נוטלין לולביהן ב"ט ראשון של חג ומהללים ומקלסים לפני הקב"ה והקב"ה מתרצה להם ומוחל להם ואומר להם הרי ויתרתי לכם את כל עונותיכם הראשונות, אבל מעכשיו הוא ראש חשבון, לכך כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון ראשון לחשבון עונות. ע"כ.

וכתב ע"ז הט"ז וקשיא לי ע"ז טובא, חדא, למה ליה כל מה שזכר מענין המחילות שקודם יוה"כ, הוה ליה לתרץ בקיצור כיון שביוה"כ נמחלו כל העונות הוה ראשון לחשבון עונות ביום טו'. שנית, כיון שאין עושין עוונות מה היה להקב"ה לחשב, דגם בראשון אין שייך חשבון אם אין עושין עוונות. וכתב הט"ז ונ"ל לתרץ אחר שנדקדק עוד במש"כ הטור בעשרה ימים בינונים מתענים ומוותר להם שני שלישים, למה אמר שני שלישים והלא אינו מוותר כי אם שליש אחד, דהא כבר וויתר שליש האחד. וכן במש"כ שם אח"כ מוותר להם הכל, קשה טפי. ונלע"ד דהכי פירוש, דבערב ר"ה מוותר להם שליש האחד, דהיינו שאינו נמחל לגמרי אלא מעבירו מן החשבון, על דרך שאמר הכ' (ש"ב ב' פ"ב יג') גם ה' העביר חטאתך לא תמות, שפירשו לא נמחל רק העבירו, גם בגמ' ר"ה (יז' א') אמרו מעביר ראשון ראשון ועון עצמו אינו נמחק, והיינו בתנאי דאם לא יזכו אח"כ לוותר השליש השני, דהיינו שיעשו איזה עוונות, ולא יבקשו תשובה גמורה, יהיה נחשב גם השליש הראשון מה שהעביר כבר ויהיה תלוי ועומד. ובעשיית נחשב גם השליש הראשון עם השני, ששניהם בהעברה עדיין ואינם נמחלים לגמרי, עד שביוה"כ נחשבים גם השני שלישים הראשונים עם השליש האחרון, וכדי שלא תטעה שבאותו הפעם יהיה הכל בכלל העבירה ולא מחילה לגמרי כמו בראשונים, קמ"ל קרא דביום הראשון, היינו ראשון לחשבון עוונות, כלומר שהראשונות נמחלו לגמרי, לא דרך העברה ותליה, נמצא דשפיר אמר המדרש מאי דאזל אזל, כלומר שאין כאן ההעברה על הראשונות, אלא מחילה לגמרי. וזה מפורש בפסוק (ויקרא פט"ז ל') כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, הורה בזה

מעלת יוה"כ טפי מהכפרות הראשונות דלא היו רק דרך העברה ותליה, משא"כ ביום הזה, לפני ה' תטהרו לגמרי מהראשונות, ופירוש זה נראה לי כפתור ופרח בס"ד עכ"ד ה"ז.

וה"נ י"ל בחתן וכיו"ב שנמחל לו על תנאי שאם לא ישוב לכסלה יתכפר לגמרי, ואם ישוב לסורו ככלב שב על קיאו, ישוב לו עוונות ראשונים, ומתלי תלי וקאי, וכה"ג בברי"מ.

וכעת ראיתי בבעל הטורים פ' כי תצא (פכ"ב יב') על פ' גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה, שכ' בעל הטורים, אשר תכסה כי יקח רמז לת"ח שמאפיל בטליתו. ד"א רמז כי יקח אשר תכסה מלמד שמכסים לו על כל עונותיו, ומבואר ג"כ דאינו נמחל לגמרי רק "מכסין" אותם, שהם כמי שאינם, ומתלי תלי וקאי אם לא ישוב לסורו.

טעה וחתם בברית מילה זוכר הברית במקום כורת הברית

בדבר מי שטעה בשבע ברכות וברך במקום ברכת שהכל ברא לכבודו שהכל נהיה בדברו, דשינה ממטבע ואם לא תיקן תוכ"ד עליו לחזור ולברך שהכל ברא לכבודו, דלא איתמר במשנה (ברכות מ' א') על הכל אם אמר שהכל יצא רק בברכת הנהנין, ולא בברכת המצות, [ועי' בר אלמוגים סי' ע' שהביא הגר"א גנחובסקי זצ"ל דכן היה פשיטא ליה להגר"ש שניאורסון זצ"ל אבל הביא מס' שירת נישואין עמוד ע"א בשם ס' עצי ארזים סי' ס"ב ס"ג דבדיעבד יצא, [וכן הביא משו"ת שואלין ודורשין ח"ה סי' פ"ח] אבל הביא דיש חולקים דלא יצא דמדברי קמאי נראה דענינים נפרדים הם עי' שם סי' נ"ב ס"ז בהערה מאוצה"פ סי' ס"ב עמוד ו'].
 ויש שדנו דאף בברכת הגפן דשבע ברכות אם אמר שהנ"ב לא יצא. וכן הביאו רבינו זצ"ל שהיה אצל האדר"ת ומובא בס' דרך שיחה (ח"א עמוד קנ"ב) ודן שם דלא אמרי' כן בכל מילי דמהני בדיעבד ע"ש, ובס' תורת חיים נישואין (אות קכ"ה), נשאל רבינו, במי שטעה והתחיל במקום שוש תשיש ברכה אחרונה האם יאמר בשכמל"ו או שיגמור ברכה אחרונה דסדר ברכות רק לכתחילה, והשיב, יגמור הברכה אחרונה, וע"ש (אות קכ"ו) שנשאל רבינו, בברכת שבע ברכות אמר שהכל נהיה בדברו במקום בורא פרי הגפן האם יצא יד"ח, והשיב, לכאור' יצא, ועי' בבר אלמוגים (ח"ה סי' נ"א), ועי' בזה בהגהות הר צבי על הטור (אהע"ז סי'

ס"ב) מהאדר"ת בברך בחופה שהכל במקום הגפן די"ל לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, וע"ע בשו"מ (חמישאה ח"ב סי' כ"ב) בהתחיל ש"צ אתה חונן בשבת, ועי' גם בערך שי (סי' תרפ"ד ס"ג) בטעה בעל קורא והקדים של ר"ח לחנוכה, ועי' בפמ"ג (סי' רי"ד משב"ז סק"א) באופן שהמוציא דילג מלכות ע"ש, [ועי' שביבי אש שו"ת ח"א או"ח סי' צ"ה וח"ב סי' מ"ו ומועדים ח"א סי' ס"ח]. ועי' ראה ישר (עמוד קס"ד) ובבאר חפרוה שרים (עמוד ש"ז) מש"כ בזה, ובס' תורת חיים נישואין (אות קכ"ו) נשאל רבינו, בברכת שבע ברכות אמר שהכל נהיה בדברו במקום בורא פרי הגפן האם יצא יד"ח, והשיב, לכא' יצא. [והגר"י שוורץ שליט"א העיר ממש"כ מהר"י לבית לוי סי' מ"ז ד"ה ולרווחא דבטעה וברך בחופה על היין בטעות ברכת העץ אף דבעלמא פוטר בדיעבד ברכת הגפן לגבי ברכה"נ, בחופה שהוא כברכת המצוה לא מהני, ונראה דמצד לתקוני שדרתיך לא חשש, אך נפק"מ בטעה במברך עצמו, גם בעיקר הדין בלא"ה ס"ל שם דאין העץ פוטר והובא במג"א סי' ר"ח סקכ"ב ולא כ' רק לדעת השואל, ועי' בזה באגן הסהר ח"ה אות נ"א].

ואמר לי הגרש"א שטרן שליט"א שנשאל ע"י האדמו"ר מגור שליט"א אם ברך שהנ"ב במקום אשר יצר אם יצא, דתנן על הכל אם אמר שהנ"ב יצא, וענה לו, דלא מצינו כן רק בברכת הנהנין ולא בברכת השבח, וכמובן לא בברכת המצות, אך באמת י"א דאשר יצר הוא ברכת הנהנין עי' שו"ת מהרש"ל (סי' צ"ז) ובמור וקציעה (סי' ז') דמיד אחר ההנאה חל עליו להודות ואין לו להמתין ולהעביר הזמן שמרגיש בה, ואין לה שיעור שמחויב על כל פעם שנפתחו נקביו ע"ש, ועי' בזה במנח"ש (ח"ב סי' ד' סקכ"ח) ובס' שיח הלכה (סי' ו' ס"ד) ובהערת הגרש"ז שם מהמשנ"ב (סי' ז' סק"א) וע"ש שברכת אשר יצר שחרית בודאי היא ברכת השבח, וכן י"א על ברכוה"ת עי' בלבוש (סי' מ"ז ס"א) וקה"י ברכות (סי' כ"ד), ועי' בשו"ת אבני נזר (סי' ס') מברכות (כ"א א') מה למזון שכן נהנה, אבל לא מצינו על הכל אם אמר שהכל יצא רק בעניני אכילה וי"א גם בברכת הריח עי' בתוס' בברכות (מ"ג א' ד"ה ועל הריח) ולא בשאר מילי, ועי' במשנ"ב (סי' רט"ז סק"ג) דשהנ"ב פוטרת הכל דלשון ברכה זו כוללת כל מיני אכילה ושתייה. ודעת איזה אחרונים שבדיעבד אם בירך אריח שהכל יצא דלא עדיף ריח שהנאה מועטת היא מאכילה ושתייה שהנאתם מרובה ואעפ"כ יוצאים בשהכל, ודעת מגן גבורים שאפילו בדיעבד לא יצא דאין זו מטבע שטבעו חכמים בברכות ולא נתקן ברכת שהכל כי אם אאכילה ושתייה.

ועי' בס' ברכת הריח (עמוד ל"ה הערה י"ב) דמה שאמרו על הכל אם אמר שהכל יצא זהו רק בעיני אכילה דהלא פשיטא דאם יברך שהכל במקום אשר יצר דלא יצא דאין לו שייכות להודאה הפרטית שתיקנו חז"ל להודות לה' על יצירת גופו הנפלאה אלא די"ל דברכת אשר יצר היא ברכת השבח משא"כ ברכת הריח היא ברכת הנהנין כדמוכח מלשון הרמב"ם הל' ברכות (פ"ט ה"א ופ"א ה"ב), ואולי יהני וצ"ע, ובהגהות לשו"ע הביא משו"ת בית יהודה (או"ח סי' מ"ב) שכתב דמכיון שהפוסקים לא הביאו דין זה דפוטר שהכל ברכת הריח להלכה, נראה דבברכת שהכל לא יצא אף בדיעבד.

ועי' בלקט שאלות המצויות (ח"ד עמוד כ"ד) ששאל הגרי"א דינר שליט"א ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, אם בשעת אמירת השבע ברכות בטעות בירך שהכל נהיה בדברו במקום שהכל ברא לכבודו וכבר עבר שיעור תוכ"ד האם צריך לחזור ולברך או שמא מכיון שסו"ס שני הברכות יש להם אותו תוכן בדיעבד יצא, והשיב, לכאורה צריך לחזור שהוא ענין אחר.

ודנו לענין הפסק בין ברכת הגפן לשתייה, ועי' בקונטרס עזרת אליעזר ויקרא (עמוד כ"ד) ששאל מרבינו זצ"ל, בברי"מ שטעה המברך וסיים זוכר הברית במקום כורת הברית ולא תיקנו אותו, דלכאורה לא יצאו בברכה זו, האם יצטרך לברך שוב גם הגפן כי יש כאן הפסק של דיבור בין ברכת הגפן שבירך בתחילה ע"י הברכה שבירך שלא כדין, והשיב רבינו דרק אם הסיח דעתו ה"ז הפסק, ולכאור' ה"ה בנידו"ד, ואם לתקוני שדרתיך אמרי' בברכה כ"ש כאן שאינו מוציא במה טעה לגמרי בברכה שלא כדין שאין שלוחו לברכה זו ואף אין עונים אחריו אמין, וא"כ גם אם חשיב הפסק למברך לשומע אין כאן הפסק, [ובבר אלמוגים סי' ע' ס"ד דן אם ענו אמין דה"ז הפסק ואין לומר דיחול ברכת שהנ"ב דלא כיון להוציאם בברכה זו שטעה בה, ודן שם דהפסק בין הברכות אינו מעכב ע"ש].

ונחלקו המג"א והגרעק"א (סי' רע"א סקל"ב) בקידוש על מים וסבר שהוא יין דחוזר ומקדש אע"ג דקידוש על היין דרבנן, דגם במילי דרבנן צריך לחזור, ואם היה דעתו לשותות יותר א"צ לברך שנית בורא פרי הגפן, ודעת הגרעק"א שם דחוזר ומברך, וכן כתב הגרעק"א (סי' רצ"ח על המג"א סק"ו), לגבי ברכ' בהבדלה על נר שלא שבת דחוזר ומברך הגפן משום הפסק והובא בביאור"ל (שם ס"ה ד"ה אין מברכין), ועי' מנחת שלמה (ח"א סי' י"ח) בדעת המשנ"ב דלגבי הבדלה הכריע כהגרעק"א ולגבי קידוש הביא (בסי' רע"א סק"ז וסקע"ח) דברי המג"א,

ולכאורה המשנ"ב סתר משנתו, [ועי' בשעה"צ בסי' רע"א שם שהביא בסקכ"ה חולקים על המג"א ועי' שם סקפ"ד שהביא דברי הגרעק"א] וכתב ליישב בזה דמש"כ לגבי קידוש כהמג"א דלא הוי הפסק הוא משום דס"ל דכל שאמר גביל תורא ונתברר לו שכבר מכר את שורו אינו הפסק משום דכיון דהיה סבור שאינו יכול לאכול בלא גביל לתורא אינו הפסק, וכן לעניין קידוש שאסור לאכול בלא קידוש כל שבדעתו שעושה דבר שמתירו באכילה אינו הפסק, אבל בהבדלה דאיירי לעניין ברכת האש שאינו צורך שתיית היין שהרי מותר לשתות היין בלא ברכת האש בזה ס"ל להמשנ"ב דהוי הפסק שכל שאינו צורך אכילה הוי הפסק וכיון שאין איסור לשתות היין בלא ברכת האש הוי הפסק.

ועי' מקראי קודש (פסח ח"ב סי' ס"ב) בדעת המג"א, מ"ט הקידוש שעשה על המים לא הוי קידוש ואמאי לא הוי הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לשתית יין אחר, דכל טעם הפסק הוא משום היסח הדעת וכאן כיון שסבור שהוא יין וצריך לקדש עליו לכן לא הוי הפסק דאין כאן היסח הדעת, אולם בהגהות הגרעק"א שם על השו"ע הקשה כן על המג"א ומקושית הגרעק"א יש להוכיח דטעם הפסק משום דלא חיילא ברכתו.

ולכא' עד כאן לא דנו רק לגבי המברך עצמו אם יש כאן הפסק או היסח הדעת, אבל לגבי השומעים י"ל דלכו"ע יצאו דלדידהו אינו הפסק דהם לא שחו ולגבי ידיהו חיילא הברכה, ולגבי השומעים ל"ש טעם של היסח הדעת, ואף להגרעק"א דלגבי המברך הוי הפסק כיון ששח, אף שטעה בדבר, מ"מ לעונה אינו הפסק אם לא הסיח דעתו, וע"ש הררי קדש, דאם הטעם בהפסק משום שצריך שתחול הברכה כאן הרי הברכה חלה בשביל האחרים, וממילא גם לגבי המברך לא הוי הפסק והמשנ"ב נקט להחמיר מהטעם של היסח הדעת, [ועי' שעה"צ סי' ר"ט ס"ק י"ב בברך הגפן על כוס ונמצא מים דאם אמר בינתים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד נראה דצריך לחזור ולברך, ולא מהני בזה מה שמוציא אחרים ברכתו לגבי ידיהו כיון ששח], אולם בכה"ג שהמברך יודע בבירור שלא הסיח דעתו נראה דלשניהם לא הוי הפסק דתרווייהו איתנייהו בהו, וצ"ע.

ועי' ש (ח"ב סי' ס"ז) לענין ברכה כשסופר ב' ספירות מחמת ספק, אם כיון דיש לחוש דספירה ראשונה אינה כדין יש כאן הפסק, ועי' מחשבת עם (עמוד ש"ח) שהשיב רבינו דיתכן דבכה"ג יש איסור לברך מספק, ועי' שו"ת אבני נזר

(או"ח סי' תמ"ט) אם שהחיינו הפסק בספק לשומעים כשהמברך יש לו בגד חדש ע"ש.

והביאו מהגרי"א דינר שליט"א שאמר בשיעורו בנידו"ד, דכיון דיש כאן הפסק בין ברכת הגפן לשתייה יש לברך שוב ברכת הגפן, ויל"ע בזה דהרי החתן עצמו לא הפסיק, וכבר יצא ברכת הגפן, ומה ששח זה המברך ברכת שהנ"ב ה"ז כהפסק רק לגבי זה המברך, ואף ששמע החתן הברכה כיון דלא כיון לצאת רק בברכה הראויה אין כאן כלום, ואף בשומע כעונה קי"ל לגבי שומע קדושה באמצע שמו"ע דאינו הפסק ע"י בשו"ע (סי' כ"ה ס"י וסי' ק"ד ס"ז) לענין שמיעת קדושה באמצע שמו"ע דאינו הפסק.

וכן נראה מדברי הדרך החיים הל' אירוסין (סעיף י"ג) שכתב דבשבע ברכות שאחר ברכת המזון מברכים הגפן אחר השש ברכות משום חשש שמא הברכות יהיו הפסק בין ברכת הגפן להטעימה, משא"כ תחת החופה מברכים הגפן תחילה משום שאין המברך אותו טועם אלא החתן וכלה טועמים והם לא בירכו ולכן אין אצלם חשש הפסק ומבואר דההפסק של המברך אינו מגרע לגבי השומע.

ועי' בשו"ת מנחת שלמה (סי' י"ח) במה שנהגו דהמסדר קידושין אינו טועם מן היין אף שבירך עליו הגפן, וכבר נדחק הפנ"י לפרש האיך מותר לעשות כן, אבל עכ"פ צריך טעם למה נוהגים בדוקא שלא יטעום, וביאר דלפי מש"כ הנוד"ב (מהדו"ת אהע"ז סי' פ"א) מהגרי"י פיק דהוי ספק ברכות לגבי חתימת הברכת אירוסין, א"כ לפי הצד דאין חיוב לאמרו הוי הפסק בין ברכת הגפן לבין הטעימה, ולכן אין המברך טועם ממנו אבל לגבי החתן וכלה ליכא חשש הפסק משום שהם לא דברו אלא המברך דיבר.

וכן עי' בביאור הלכה (סי' קס"ז ס"ו ד"ה אבל) מהפמ"ג דאינו הפסק. וז"ל הפמ"ג (שם משב"ז סק"ח), והוי יודע אם הפסיק הבוצע בדיבור בין ברכה לאכילה ואחרים אכלו אח"כ יש לומר דיצאו הם בברכתו הואיל והם לא הפסיקו. וכ"כ בס' בן איש חי פ' אמור (ש"א סעיף ט"ז) אם שח הבוצע בדברים חצונים שדינו לחזור ולברך והמסובין לא הפסיקו, יצאו יד"ח ואוכלים וא"צ לכיון לברכה שניה של הבוצע. וכן הכף החיים (סי' קס"ז סקנ"ט) ג"כ הביא דברי הפרמ"ג, והביא שכ"כ ג"כ הבית מנוחה (אות י"ב). וע"ע בספר מקראי קודש הל' פסח (ח"ב סי' ס"ב) בהערות הררי קודש (ד"ה אם המברך) ע"ש.

אמנם עי' במשנה ברורה (סימן קס"ז ס"ק מ"ג) שכתב, ודע עוד דאם המברך שח קודם שטעם אף שהשומעים לא שחו כלל משמע מהפוסקים לכאורה דשוב אינם יוצאים בהברכה כמו שכתבתי בביאורו"ל וצ"ע לדינא. עכ"ד, [ועי' בחי' בתרא מהגר"ח פ' שיינברג שמאחר שנשאר המשנ"ב בצ"ע אמרי' סב"ל וכמו שנקטו הבא"ח ש"א פ' אמור אות ט"ו והכה"ח סקנ"ט דאינו חוזר ומברך שכן פסקו כמה אחרונים, וכדעת הפמ"ג, והעתיקו הגרעק"א, ועי' גם בשעה"צ סי' ר"ג סקי"ח], ובמשנ"ב (סי' ר"ג סקט"ו) מבואר דגם להפוסקים שחשיב הפסק כ"ז בשח במזיד וא"כ כאן שהוא בשוגג אינו הפסק לגבי השומעים, [אא"כ טעו וענו אמנ].

ונראה עוד, דעד כאן לא כ' כן המשנ"ב רק בברכת הפת דליכא דין יצא מוציא ובזה כיון דאינו יוצא רק כשהמברך בר חיובא שיוצא בברכה זו וכל ששח המברך הפסידו גם השומעים הברכה, אבל בברכת המצות דאיכא יצא מוציא א"כ לא איכפת לו בהפסק של המברך, ומאחר דבברכת הגפן ששבע ברכות איכא דין ערבות, ואי"צ שישתה מן הכוס זה המברך, א"כ אין לחוש במה שברך שלא כדין כמו שאין חשין שלא ישוח המברך עד שתיית החתן, [ומה שנחלקו המג"א והגרעק"א בסי' רע"א ורצ"ח דלהגרעק"א חוזר ברכת הגפן בקידוש כשאירע טעות י"ל דמיירי לגבי מברך עצמו או גם לגבי השומעים כיון שענו אחר המברך אמנ].

ועי' בשו"ת הר צבי (יו"ד סימן ר"י) דעובדא הוה, בברית מילה שרב גדול אחד נתכבד בברכות, ובקש מאיש אחד שיתכוין לצאת בברכת בפה"ג ויטעם אח"כ, וכשנשאל על פשר הדבר השיב ששמע בשם רעק"א שהיה טועם מן היין תיכף כשגמר ברוך כורת הברית, מפני החשש שהבקשה של קיים את הילד הזה לאביו ולאמו וכו' הוי הפסק בין ברכת בפה"ג להטעימה, וכדי שלא לשנות מן המנהג בקש מאחד שיתכוין לצאת בברכת בפה"ג ויטעם אח"כ, ומה שהוא שותק עד גמר הברכות, שתיקה לחוד לא הוי הפסק. והעירו עליו כיצד הוא מוציא בברכת הגפן הא בברכת הנהנין לא אמרינן יצא מוציא. וכתב דדבר זה אינו צריך לפניו שאפשר להוציא בברכת בורא פרי הגפן בכוס של ברית מילה. ודבר זה מפורש בשו"ע או"ח (סימן קנ"ט) לענין ברית מילה בתשעה באב, שכתב שם המחבר שאם היולדת מצויה במקום המילה יברך על הכוס ותשתה ממנו,

וע"כ שברכת בורא פרי הגפן של כוס ברית מילה היא דומה לברכת הנהנין שיש בהם מצוה כברכת היין של קידוש והבדלה וכברכת המוציא של מצוה שאם יצא מוציא.

וכתב שם, אולם מה שפשוט לו שלגבי האחר שאינו מברך ויוצא בברכת הגפן כיון שהוא שותק שתיקה לחוד לא הוי הפסק, זה לא פשוט כ"כ דאפשר שמכיון שאצל המברך הוי הפסק גם השומע לא יצא בברכה זו דלא עדיף השומע מגברא דאתי מחמתיה, וכן מצדד בספר חקרי לב יו"ד (ח"א, בקונטרס כונן לחקר, סימן נ"ג) במי שרצה לפטור עצמו בברכתו של חברו בתפילין וסח המברך בין תפלה לתפילה אעפ"י שהשומע לא סח גם השומע לא יצא דלא עדיף השומע מגברא דאתי מחמתיה, והביא מש"כ המשנ"ב דאם המברך שח קודם שטעם אף שהשומעים לא שחו כלל משמע מהפוסקים לכאורה דשוב אינם יוצאים בהברכה כמו שכתבתי בבאור הלכה, וצ"ע לדינא, עכ"ל. ולמש"כ יש לחלק טובא בין נידון המשנ"ב דגם הוא מודה בברכת תפילין ובהגפן דמילה דכיון דמהני הברכה מדין ערבות לא איכפ"ל כלל בהפסק המברך.

ואמר לי הגרש"א שטרן שליט"א שגם הוא צדד כן בספרו דיש חילוק בין ברכות הנהנין דליכא יצא מוציא ואין יוצא רק מחמת חובת המברך ונמצא תלוי בברכתו ואזלינן בהפסק בתר המברך, אבל בברכת המצות אין תלוי במברך כיון דמהניא ליוצא מדין ערבות, עי' בשו"ת שביבי אש (או"ח ח"ג המצות וברכותיהן סי' ד') וראיתי שהביא שם מהשד"ח (מערכת ה' אות י') שהובא שם מכתב בעל התהילה לדוד לחלק כן, אבל השד"ח השיבו דמדברי האחרונים נראה דלא ס"ל לחלק בזה, והביא ממחלוקת הטור והב"י (סי' תקפ"ה) לענין קלקול בברכת שופר, ומסיק שם (אות ז') להקל למעשה כדעת התהלה לדוד.

וראיתי בשביבי אש (שם) שהביא מהאגרו"מ (יו"ד ח"ג סי' ק') שג"כ כתב עיצה להוציא אחר בברכת הגפן בברית מילה להנצל מחשש הפסק, והביא מס' ברכת הבית (שער כ"ה סי"ח) בהגהות שערי בינה (אות כ"א) דאם המברך מכוין לפטור גם את עצמו והפסיק אחר הברכה נתבטלה הברכה אף לגבי אחרים היוצאים, אבל אם כיון רק להוציא אחרים אין הפסק המברך מגרע ליוצאים. [ואמר הגר"א גודמן שליט"א דאולי טעמו דכל שמכוין לצאת בעצמו לא נחית לענין ערבות והכל תלוי בשומע כעונה וכל שבטל העיקר בטל הטפל

דברכתו לבטלה^ה], והביא משו"ת חקרי לב (יו"ד א' קונטרס כונן לחקר סי' נ"ג) דאם ברך לחבירו ברכת תפילין והפסיק המברך בין ברכה להנחה ה"ז הפסק גם לגבי המניח והביא מס' בית עובד (דיני ברכת התפילין אות מ) דכיון שמחמת שומע כעונה נחשב כברך בעצמו אינו הפסק.

ה. ואולי בכה"ג מיירי החקרי לב שכ' דגם בתפילין אם הפסיק המוציא בין ברכה להנחה גם השומע לא יצא, דמיירי דמברך גם עבור עצמו, ובכה"ג א"א שיצא כשמשמע הברכה לא יצא ודיו לבא מן הדין להיות כנידון, ועיין במשנ"ב (סימן תרפ"ט סק"ה) שהביא בשם הט"ז (שם), דאע"ג דבעלמא קיימא לן דאם לא השמיע לאוזנו יצא, מכל מקום חרש שאינו שומע כלל אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם, משום שחרש גרע טפי שאינו יכול להשמיע לאוזנו, ולכן הוא בגדר כל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו. ועיין בביאור הלכה (שם ד"ה חרש) שמחמת זה שאין הוא שומע אין הוא כלל בר חיובא. ובחזו"א (או"ח סימן י"ד סק"א) הוכיח מדין זה, שדין להשמיע לאוזנו הוא שצריך לשמוע במציאות, כי אם דין צריך להשמיע לאוזנו הוא רק חסרון בדיבור ושיעור בהגבחה הקול, אם כן מדוע החרש אינו בר חיובא הרי קולו נשמע לאחרים, ויש לאמירתו דין דיבור והרי הוא בר חיובא ויכול להוציא אחרים. אמנם בקובץ הערות (סימן מ"ח סקי"ד) ובשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תל"ט) דחו ראייה זו וביארו שכדי שיהיה לאמירה דין דיבור צריך שהמדבר יהיה ראוי לשמוע את דבריו וכל אחד דיבורו נחשב לדיבור לפי מה שיכול לשמוע את דבריו, ולכן לדיבורו של חרש אין תורת דיבור, כי הוא אינו יכול לשמוע את מה שהוא אומר ושוב יש חסרון בדין דיבור שלו, אבל כשהוא עצמו יכול לשמוע בקול כזה שהוא מדבר אלא שיש דבר חיצוני שמעכב ממנו לשמוע שפיר נחשב שהוא משמיע לאוזנו ואין צורך שישמע במציאות את מה שמוציא מפיו. וכן כתב באבי עזרי הלכות שופר (פ"ב ה"א). ולפי זה כתבו שמי שכבדו אוזניו ואינו יכול לשמוע אלא אם כן מדברים בקול רם, אינו יכול לצאת ידי חובה בקול בינוני, כיון שבקול בינוני שזכה אין לדיבורו דין דיבור כיון שאין לו אפשרות לשמוע את קולו. והביאו שכך כתב השבות יעקב. אמנם בשערי תשובה (סימן תרפ"ט סק"ב) הביא מהשבות יעקב (ח"ב סימן ל"ג) שיוצא ידי חובה בכהאי גוונא. ועיין במשנ"ב (סימן נ"ג סקמ"א) ובביאור הלכה (סימן נ"ה ס"ח ד"ה חרש) שהביא דברי רעק"א (בהגהות לשולחן ערוך סימן נ"ג ס"ג), דאף לחולקים על דברי הט"ז, וסוברים דחרש חשיב בר חיובא כיון שיוצא בדיעבד אף אם אינו משמיע לאוזנו, לכתחילה חרש לא יהיה שליח ציבור, כי מכיון שהוא יוצא ידי חובה רק בדיעבד, גם השומעים יוצאים בדיעבד. ולכאורה כיון שהחרש בר חיובא והשומע משמיע לאוזניו מדוע לא יצא לכתחילה. וכתב בקובץ הערות שמוכת, דהחסרון כשאינו משמיע לאוזנו, הוא חסרון בדיבור, ולכן כיון שהחרש מדבר דיבור פגום השומע יוצא ידי חובתו ע"י מעשה פגום, וכן כתב באבי עזרי. ואף דכתב המשנ"ב (סימן נ"ג) דהיינו דוקא כשאינו שומע כלל, ומשמע דאם כבדו אוזניו יכול להיות ש"צ, צריך לומר דכוונתו דכששומע קצת יכול להוציא אחרים באופן שמשמיע לאוזנו. אמנם עי' חזו"א (או"ח סי' י"ד ס"ב) דמלשון קרא ולא 'השמיע' לאוזניו משמע דהחסרון במה שלא הגביה הקול כראוי ואינו חסרון בשמיעה, ועי' דעת נוטה ק"ש (סי' ר"ב) דלא קי"ל כהשפת"ח פ' וארא (פ"ח ח' אות ו') דאם אינו שומע מחמת רעש לא יוצא, ומה

והגרמ"מ לובין שליט"א אמר, דאם ברך שהנ"ב במקום שהכל ברא לכבודו לא יצא, וכמו בברכה"ת שפשוט שלא יצא אף אם הוא ברכה"נ, וכן ברכת אשר יצר, ורק לגבי בשמים שהוא כאכילה יש דעות שיצא ע"י במשנ"ב (סי' רט"ז סק"ג), ולענין ברכת הגפן אם ענו אחר ברכת שהנ"ב אמן ה"ז הפסק, אבל אם לא ענו כיון דלשומע אין הפסק יצא, ורק לגבי ברכה"נ שאין דין יצא מוציא בזה כ' המשנ"ב (סי' קס"ז סקמ"ג) דבברך המוציא ושח במזיד קלקל הברכה וא"א שיצאו גם השומעים, וגם שם כ"ז במזיד אבל בשוגג יצאו כיון דבעת אמירת הברכה היתה כראוי ע"י במשנ"ב (סי' רי"ג סקט"ו), אבל בברכת המצוה שפיר יוצאים השומעים אע"פ ששח המברך, וכשיוצא גם המברך זה תלוי במחלוקת המג"א והגרעק"א (סי' רע"א סקל"ב) בקידוש על מים וסבר שהוא יין דחוזר ומקדש אע"ג דקידוש על היין דרבנן, דגם במילי דרבנן צריך לחזור, ואם היה דעתו לשתות יותר א"צ לברך שנית בורא פרי הגפן, ודעת הגרעק"א שם דחוזר ומברך, וכן כתב הגרעק"א (סי' רצ"ח על המג"א סק"ו) ע"ש. [וכעת ראיתי בגליון מים חיים גליון תקמ"ח שהנידון היה כשענה החתן אמן והפסיק בדיבור, דבזה לשומע גם יש הפסק, אך עכ"פ ה"ז הפסק בשוגג, ויל"ע].

ברך ה' חילו בסנדרק

הרמ"א (יו"ד סי' רס"ה ס"א) הביא שסנדק מעשיר, והגר"א (שם) כ' שלא ראינו מי שיתעשר, וע"י בגמ' יומא (כ"ו א') דילפי' ליה דקטרת מעשרת מברך ה' חילו, וסנדק נחשב כמקטיר קטרת וכמזבח כמבואר ברמ"א (שם), ויכול להתקיים ברך ה' חילו בשאר ענינים שיברך ה' כוחו וזרעו, וגם איזהו עשיר

שהקשה למה רק בצפרדעים כ' ויצעק הראשונים נתנו כמה טעמים בזה ע"י בס' לשוח בשדה (סי' ו') ובמכת ברד גם היה קולות וכ' שיצא חוץ לעיר רק מחמת שהיה בארץ מצרים ע"ג ולא מחמת הרעש [אך י"ל דלזה היה סגי שיצעק כמו בצפרדעים], ורבנו הביא מילקו"ש (רמז תתי"א) שהוא א' מלשונות של תפילה שנקרא צעקה ע"ש, ולפי"ז צ"ל דמה דחרש אינו יכול להיות ש"צ אף שיוצא בדיעבד דכיון דגם הוא בכלל חיוב תקנת חזרת הש"ץ ומוציא את עצמו דיו לבא מן הדין להיות כנידון שלא יצאו ממנו רק בדיעבד.

וע"י בדעת נוטה שם דאינו ראוי לבילה הכהך דתרומות (פ"א מ"ב) בחרש גרע, ויל"ע אם ראוי ע"י מכשיר שמיעה רק כעת נמנע מחמת שבת וכיו"ב אם נחשב ראוי לבילה וה"ז כאדם בריא שנתן פקק שסותם לו השמיעה לפי שעה, וע"י מש"כ החות יאיר בקיצור הלכות (או"ח סי' ק"א ס"ב) דסגי בקול שהיה שומע ללוא שכברו אזניו, וע"י בס' לשוח בשדה (סי' ו') בארוכה, ובס' ראה ישר (עמוד נ"ט). ולענין נ"כ מצוי הדבר שיש כהן שקולו נמוך ונבלע

השמח בחלקו (אבות פ"ד מ"א), ורבנו אמר בשם אביו הקה"י זצ"ל שאמר שהספרים זה העשירות שלי, ויש שכתבו שרק סנדק שלם מעשיר עי' ברעק"א (י"ד שם) מהתורת חיים (סנהדרין פ"ב ב') שיהיה גם סנדק בברכות, וישתה מהיין, שיהיה זבח ונסכים, ורבינו זצ"ל נשאל על תמיהת הגר"א על הרמ"א, דאולי כ"ז בסנדק שלם, וכ' בס' תורת חיים מילה (תשובה ל"ח) אני הייתי הרבה פעמים סנדק שלם וקבלתי גם הברכות ולא ראיתי שנתעשרתי, ולמעשה היה עשיר אמיתי בתורה ובהרבצת תורה ובסוף ימיו גם בממון, והיה שמח בחלקו.

בענין סנדק שלא הודיעו לו שיהיה סנדק האם פוטר מתחנן

שמעתי שרה"י מרן הגר"ד לנדו שליט"א הסתפק במי שמת לו מת ואינו יודע אם יש להודיעו, ואמר דכע"ז יש נידון בסנדק אם צריך ידיעתו שהוא סנדק בשביל לפטור הציבור מתחנן, ואמר דאם יש לו חולי אלצהיימר ואינו יודע כלל מהנעשה עמו, אין לו כלל מעלת סנדק, ובאהלי זרעים (גליון ק"י עמוד י"א עניני נפ"א אות ל"ז) מובא על רה"י מרן הגר"ג אדלשטיין זצ"ל שבקש שלא יאמרו לו ביום שהוא סנדק עד אחרי התפילה כדי שיוכל לומר תחנן, ואמר שחבל לו להפסיד בימי ב' וה' אמירת והוא רחום שאומרים קרוב לעשרה פעמים למען שמך, וכן שמעתי על המשגיח רבי דוב יפה זצ"ל, [ומובא שם שאמר הגר"ג שגם מרן הרב שך זצ"ל נהג כן בישיבה, שלא רצה לפטור הציבור מתחנן, ושמעתי שכן נהג גם מרן בעל שבט הלוי זצ"ל].

ובס' הנהגות והליכות (פ"ד סמ"ד) מביא [וא"ל שכן שמע מרבינו זצ"ל] שסנדק פוטר מאמירת תחנן רק אם הוא יודע מכך בעת אמירת התחנן, אבל אם אינו יודע מכך ורק לאחר התפילה אומרים לו שיש ברית אינו פוטר מאמירת תחנן, דכל הטעם שפוטר מתחנן הוא בגלל ששמחים עמו ואם הוא עצמו לא יודע ל"ש זה, ומביא מהר"ר ישעי' אפשטיין שליט"א שלכן לפני כל ברית שהיה

בנעימת אחיו הכהנים אבל לולא אחיו היה נשמע קולו, ועי' ספרי במדבר פרשת נשא (פסקא ל"ט) כה תברכו את בני ישראל, שיהא כל הקהל שומע או בינן לבין עצמן ת"ל אמור להם שיהא כל הקהל כולו שומע, ועי' בס' אריה שאג (עמוד תס"ג) שכ' רבינו דאף שברור לו שלא ישמע קולו לא ימנע מלעלות, וז"ל בודאי יעלה ויגביה קולו כיכלתו, ועי' בס' שמחת מרדכי (עמוד רנ"ח) דלא סגי בקול רם בצירוף כלל הכהנים רק לכאור' כל אחד צריך בקול רם.

סנדק היו מודיעים לו קודם התפילה שהיום יהיה סנדק, ושאלתיו ואמר לי שאמנם היה מודיע לו, אבל מעולם לא בקש שיודיעו לו בשביל לפטור מתחנן, וא"ל בן רבינו, שרבינו היה שואל ד"ז תמיד לפני תחילת לימוד הזהר בלילה והיה נראה שיש לו נפק"מ אם הוא סנדק בסדר לימוד זה, [ובשנים שהיה נוסע פעמים שרצה לישון בדרך ורצה לדעת איך לסדר סדרי לימודו].

ובס' וישמע משה (ח"ד סי' כ"ט) שאל מרבינו זצ"ל בסבא שלא הודיעו לו שהוא סנדק אם פוטר מתחנן ואמר שהעיקר שהש"ץ יודע, ויתכן דיש חילוק בין סבא שיודע שיש לו ברית היום לנכד, ונחשב בעל שמחה, רק שלא יודע שהוא סנדק, משא"כ סנדק שאם לא יודע אין לו כלל שמחה, וכן מובא שם מהגרש"א שטרן שליט"א.

ועי' בקובץ ווי העמודים וחשוקיהם (גליון ק"כ מעשה חושב סי' ד') שחילק בין סנדק למוהל דסנדק פוטר גם כשאינו יודע משא"כ מוהל ע"ש.

והובא מרבינו זצ"ל בקו' עזרת אליעזר עניני מילה (עמוד מ"ז) דגם תינוק עצמו פוטר מתחנן ביום המילה, אף שלא במקום הברית, אף שאינו בר דעת כלל, וכן עי' בקובץ מים חיים (הלכות תפילה פי"ג) שהביא מרבינו זצ"ל שתינוק לפני המילה, אם נכנסו לבית כנסת בדרך לברית מילה עם הרך הנימול לבית הכנסת, ובעלי הברית לא היו שם והציבור הגיע לתחנן האם התינוק פוטר מתחנן, והשיב, הטעם שבעלי הברית פוטרם מתחנן משום שכולם חייבים לדאוג למילת בני ישראל, ולכן יש שמחה לכולם, וא"כ גם אם בעלי הברית לא שם, סו"ס איכא חיוב ושמחה למול התינוק שנמצא שם ומסתבר שפוטר מתחנן וכן מביא בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, ומביא שכן משמע ברמ"א (סי' קל"א ס"ד) שכתב שרק לאחר הברית אומרים תחנן אפילו אם מתפללים אצל התינוק ע"ש משמע שאם מתפלל אצל התינוק לפני המילה אין אומרים תחנן, [אמנם בס' וישמע משה ח"ד סי' כ"ח מביא מרבינו שאינו פוטר ועי' בספר תורת אמך ח"ד עמוד ע'], ויתכן דשאני התינוק, שהוא חתן שלם כדאי' במסכת נדרים (ל"ב א') כי חתן דמים אתה לי, צא וראה מי קרוי חתן, הוי אומר זה התינוק. והוא בעל השמחה, וגם ללא ידיעתו פוטר מתחנן, אבל הסנדק והמוהל שאין בזה חובה עליו, כל זמן שאינו יודע אינו בעל ברית.

בעניני סנדק ואם יש מעלת סנדק בנר

במה ששאל אם יש מעלת סנדק בגרים, שהרי אכתי אינו ישראל עד שיטבול, הנה באמת י"א דמטעם זה אינו פוטר מתחנן דאין בו ערבות, אבל בודאי דאיכא מצוה במילתו ומברכים ע"ז וציונו למול את הגרים, ומשמע דלא חישי שיחזור בו, וה"ז תחילת כניסתו ליהדות, ואפי' ימות בינתיים או יחזור בו קיימו מצוה, ועיקר מעלת סנדק הוא בזה שמסייע למצוה, וכדא' במדרש תהלים (מזמור ל"ב) החזק מגן וצינה כל עצמותי תאמרנה אמר לי הקב"ה מה אתה עושה אמר ליה אני משבחך בכל אברי בראשי אני קודה בתפלה בשערות ראשי אני מקיים לא תקיפו פאת ראשכם וכו' על בירכי אני נעשה סנדיקנים בילדים הנימולים עליהם, והיינו שתופס התינוק הנימול על ירכיו כשמלים אותו ומסייע למילה, וכמש"כ בפ' ויחי (פ"ג כ"ג) גם בני מכיר בן מנשה יולדו על ברכי יוסף ובתרגום יוב"ע אוף בני מכיר בר מנשה כד איתילידו גזירינן יוסף, ופירש המפרש של תרגום יונתן, שמל אותם על ברכי הסנדק, דהיינו שיוסף היה הסנדק, וזו הכוונה שעל ברכי יוסף היו נימולים מכאן רמז לסנדק מהתורה, וזה היה אף קודם מ"ת, [ומשמע דיכול לשמש גם סנדק וגם מוהל כאחד, דהפמ"ג או"ח סי' תקפ"ה משב"ז סק"א כ' להמנע מכך מפני שלא יוכל לברך ברכת על המילה בעמידה, ואולי בזמן יוסף עדיין לא היו מברכין, ולא היה שייך קפידא בדבר, ועי' בשו"ת רב פעלים ח"ב יו"ד סי' ל"ה שכתב להמנע מזה דיש לחוש לקלקולא אם ימול כשהתינוק מונח על ברכיו, והרבה מהאחרונים הסכימו שגם האידנא אין פגם בדבר ואף ידוע מגדולי ישראל שנהגו כן, עי' בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' ס"ד וע"ש שאין בזה משום עושה מצוות חבילות חבילות ועי' בשו"ת מהרש"ם ח"ט סי' ר"י ובברית אבות סי' ה' אות י"ח כ' שגם בימים הראשונים היה מנהג זה שהסנדק היה מוהל בעצמו ובשו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' מ"ח כ' שגדולי עולם לא הקפידו ע"ז והביא שכן הסכים בכורת הברית וע"ע בשו"ת שערי דעה יו"ד סי' קע"ד ובתשובות והנהגות ח"א סי' תקצ"ב וכן נהג הגרעק"א זצ"ל כמובא בחוט המשולש החדש עמוד ר"ג וכ"ה בברית אבות שם וכן נהג החתם סופר זצ"ל כמו שהעיד בעצמו כמה פעמים במוהל בוך הנדמ"ח בס' ברית ישראל], ויש במדרש ב"ר (פמ"ט סי' ב') ומובא במהרי"ל בהל' מילה (סי' ה') וכרות עמו הברית שנעשה הקב"ה סנדק לאאע"ה וסייעו במילה.

ומבואר בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קנ"ט) דודאי על הסנדק שייך לומר שהוא מסייע להמוהל בשעת המצוה ונטפל לו, דבלי ספק שכשהיה התינוק

מונח על השולחן או כסא ומטה לא היה נוח להמול כל כך כמו שהוא ע"י תפיסת הסנדק אותו, אמנם במה שנעשו רגלי הסנדק כעין מזבח, לזה לא יקרא המוהל מסייע או נטפל כלל, אעפ"י שאילו לא היה הוא מוהל לא היה רגליו מזבח מ"מ לא בשביל זה יאמר עליו שהוא נטפל לו בזה, ועוד אי נמי לא רצה למול והסנדק מוכן להיות מזבח ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו, נמצא דהסנדק תרתי אית ביה, חדא שהוא כמזבח, ועוד שהוא כמקריב ע"י שנטפל לו, משא"כ המוהל לית בי' אלא חדא לכן הפליג ר' פרץ בשכר הסנדק.

ומבואר דעיקר מעלתו במה שמסייע למול וזה שייך גם במצוה למול את הגרים, אמנם שמעתי מהגרש"א שטרן שליט"א שמרן בעל השבט הלוי זצ"ל סבר דבמילת גדול שאין צריך לאחיזה ל"ש ענין סנדק ובפרט כשנעשה בהרדמה, [וכן שמעתי מהגאון רבי יצחק שאול בן רבינו זצ"ל דרבינו זצ"ל לא הלך להיות סנדק אצל גרים כי אחז שא"ז סנדקאות כי לא מסייע במילה והביא ממרן הגרא"מ שך זצ"ל שיייעץ לא' שאביו לא היה שומר שבת ורצה לכבדו בסנדקאות שאמנם ישב על כסא המילה והתינוק יהיה על ברכו אבל הסנדק בפועל יהיה מי שמסייע והוא יהיה צדיק].

אך אם מועיל להרגיעו נחשב ג"כ כסנדק לענין זה, ועי' בזה בשביבי הלוי (יו"ד סי' צ"ו אות ב) ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן רי"ט) בענין מצות ברית מילה שנעשה למבוגרים ושאל בענין הסנדקאות בנדו"ד, הנה עצם סנדקאות שרשו בחז"ל ובראשונים וז"ל האור זרוע הגדול (סי' ק"ז) מנהג ישראל שהאחד נעשה בעל ברית לתינוק הנימול ותופס על ירכיו, וכ"ה במדרש שוח"ט (תהלים ל"ה), וכ"ה בב"ר דממרא נעשה בעל ברית לאברהם אבינו, ובמדרש כביכול הקדוש ברוך הוא נעשה שושבין לא"א ותפס אותו, וזה נקרא במשך הדורות סנדק, דהוא השושבין המסייע ובעל ברית, ובזוה"ק ידוע שנעשה כמזבח. ובתשובת מרן החת"ס (או"ח סי' קנ"ט ד"ה ונקל) כ' לנכון דסנדק תרתי אית בי' חדא דהוא המסייע בפועל למוהל דבלי ספק שכשהי' התינוק מונח על השולחן או כסא ומטה לא הי' נח להמול כ"כ כמו שהוא ע"י תפיסת הסנדק, אבל עוד מעלה אית בי' בחינת מזבח ע"י החזקתו ברגליו יעש"ה, אבל עיקר העיקרים בכוונתו של סנדק עוזר למצוה ובעל ברית ושושבין להנימול. ועיקר כוונה זאת מתקיימות גם אם עומד על ידו ומחזיקו באהבה בשעת הברית להשקיט רוח הנמול ולעזור בזה להמוהל, וראיתי בס' ספר הברית (סי' רס"ה סוף אות ק"ה)

מביא מס' זכרון ברית לראשונים דמנהג רומי שאין הסנדק יושב אלא מניחין את התינוק על התיבה, וב' סנדקין עומדים ואוחזין את רגלי התנוק מימינו ומשמאלו ומוהל באמצע ועושה מלאכתו בזריזות ע"כ, ואע"פ שאין מנהג זה מקובל עלינו, דאנחנו מחזיקים במנהג להחזיקו על ברכיו דוקא כמבואר במדרש ובזוה"ק כדמות מזבח, מכ"מ אם העתקה הזאת של ס' הנ"ל נכונה, נראה ג"כ שדעת מנהג זה ה' נבנה על מש"כ מרן הח"ס דענין החזקת הנימול תרתי אית בי' והעיקר להיות לו עוזר ושושבין בשעת המילה וזה הפרט יכול להתקיים גם אם אינו מחזיקו על רגליו. והשתא בנדו"ד אע"פ שלפי המציאות א"א כלל להחזיקו על ברכיו מ"מ עצם כוונת סנדקאות שושבינות ולהיות בעל ברית שלו להחזיקו בידיו באהבה בשעת הברית ולהשקיט רוחו כנ"ל יכול להתקיים גם בנידון זה.

ועי' בתשובות והנהגות (ח"ד סימן רכ"ד) שסנדק נקרא דוקא כשמחזיק את הילד שעל ידו נעשית המילה, וכן משלם עבור הסעודה, ומשלם גם איזה מתנה לילד להלבישו, וכן מפורש ברבותינו בעלי התוספות על התורה במה שנאמר וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני וגו', והיינו שהקב"ה היה סנדק שסייע לאברהם אבינו למול ולכן נתן לו מתנה ז' עממין, ומסיים שם מכאן שהסנדק נותן מתנה לילד, וכן נהגו שנותן הסנדק כסף או מלבוש עבור הילד הנימול, דנחשב בזה כאלו הוא בעצמו מל אותו, וכ"ש אם הילד הוא ממשפחת נצרכים שאז השכר כפול ומכופל. ע"כ. ושמעתי שמרן הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל היה נוהג ליתן איזה בגד לתינוק כשהיה סנדק, ובס' מעדני כהן (ח"ח עמוד רפ"ח) מביא ושמעתי מהגאון ר' זאב כהן שליט"א שאמר שהגה"צ ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל כשהיה סנדק היה נותן מתנה לתינוק.

ומביא מס' אמת ליעקב להגר"י קמינצקי דיש בהרחמן ברכה לבעל ברית המילה אשר שש לעשות צדק בגילה תהי משכורתו כפולה, דזה קאי ע"ז שנותן שכר סעודת המילה, ועכשיו אין הסנדק מתעשר, כיון שעכשיו פסקו ליתן את הוצאות הסעודה ואין כאן עושה צדק בגילה, [היינו צדקה שמשלם הוצאות הברית כשהם עניים], ולכן אין ברכת עשירות.

וז"ל (ביו"ד סי' רס"ה ס"ד) עיין בביאור הגר"א שכתב דלעולם לא מצינו סנדק שמתעשר והנה מצינו בהרחמן שאומרים לאחר בהמ"ז, הרחמן הוא יברך בעל ברית המילה אשר שש לעשות צדק בגילה, ויש לעיין מה צדק עשה, וגם

צ"ב מדוע הוא נקרא בעל ברית דודאי לא קאי הרחמן זה אאב דהוא נזכר בהרחמן שלפני זה, אבל הביאור הוא שהמנהג הי' שהסנדק הי' נותן הסעודה למילה, כי באותם תקופות שהיו עניים מרודים היו אלו שהפסיקו מלילד שמא יהיה הולד זכר ויצטרכו לשלם בשביל סעודת המילה, ולכן הנהיגו שהסנדק ישלם הוצאות הסעודה דזה שייך למצוא מי שיתנדב להיות סנדק ולשלם ההוצאות, ולפ"ז אין פלא מה שלא ראינו סנדק מתעשר שעכשיו פסקו מליתן הסעודה ושוב אין לו סגולת סנדק ולא נקרא בעל ברית שהוא בעל הסעודה, והוא שש לעשות צדק עם האב העני ששילם הוצאות הסעודה, ולפ"ד יתכן עוד טעם למה אין נותנים לסנדק א' להיות בעל ברית בשתי ילדים דמכיון שהסנדק נותן צדקה לאב שמשלם הסעודה לא יהי' בכלל נותן כל מתנותיו לעני אחד, ולפ"ז א"ש מש"כ הרמ"א שהסנדק שותה והיינו משום שהיין שלו והוא בעל הסעודה. ובזה הרחמן אומרים ויתנהו למעלה למעלה י"ל דידוע שמעלת הסנדק משפיע על הנימול וע"ז מבקשים שייחשב למעלה וישפיע בזה טוב על התינוק, ואף בשבת יכול לבקש אלו הרחמן ולבקש בעת רצון של שעת הברית, וכן בעת שהוא סנדק, ורבנו זצ"ל נשאל בענין בקשות בעת בכיית התינוק בברית שהוא עת רצון כמש"כ בס' עוללות אפרים (סי' תט"ו) ובהגהות הגר"א גוטמאכר במסכת שבת (ק"ל א') ומובא בס' תפארת ההלכה (עמוד תקל"ט) מדרך שיחה (ח"א עמוד ס"ג) ודן שם להתיר דזה זמנו, ועי' מה שכתוב בשמו בקובץ אליבא דהלכתא (גליון ע"א עמוד קי"ח) שיבקש רק בהרהור, וכן השיב רבנו זצ"ל לרא"מ הכהן קפלן שליט"א מח"ס פסיק ריש"א, בענין בקשות בחג השבועות בעת מ"ת שהתפאו כידוע ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שזמנו הוא בעת קריה"ת, ודי בהרהור עכ"ל, ובס' תורת חיים (תשובה של"א) כ' רבינו די שגולה מהגר"א גוטמאכר להתפלל בעת בכי התינוק, וכ' שם (סי' של"ב) שמותר ד"ז אך בשבת שהוא צורך שבת, ע"כ.

והיום נהגו לבקש ברכות מהסנק [ושמעתי מרבי רפאל וואלף שמרן הרב שך זצ"ל כשהיה סנדק לא היה מברך ואמר שזה דבר חדש, וכנראה דמחמת שה"ז כמזבח שמכפר מבקשים ממנו ברכה ואולי גם משום שמעשרת מדכ' ברך ה' חילו הרי שנעשה מבורך בזה ויש בחילו לברך, ועי' בזה בתשובה"נ ח"א סי' ת"צ, וכעת ראיתי בס' תורת חיים תשובה ס"ט שנשאל רבינו מהיכן המקור למה דאמרי אינשי שהסנדק נמחלים עונותיו והשיב, הוא מספרי חסידים, ע"כ].

וראיתי מובא מרבי יעקב אביחצירא זיע"א בספרו גנזי המלך (תיקון הברית אות כ"ח) שכתב וז"ל, וידוע דאליהו הנביא זכור לטוב אינו בא לברית מילה עד שמבקש מעם הקב"ה שימחל לכל העומדים שם בברית ובפרט מן הפרט לסנדק הנותן דמים ע"כ.

ועי' גם בספר מגדל עוז (נחל ט) שכ' היעב"ץ שהסנדק נותן מתנה לתינוק הנימול והוא על פי מה שאמרו במדרש שהקב"ה היה סנדק לאברהם בעת שמל ונתן לו מתנה את ארץ ישראל, וז"ל מושב זקנים לבעלי התוספות פ' לך לך (פי"ז כ"ב) אמרו במדרש כשמל אברהם עצמו היה נרתע מאד והיה אוחז לו הקב"ה במילה שני וכרות עמו הברית, ונעשה לו הקב"ה שדקנס [היינו סנדק] ונתן לו ז' עממים וארצם, לכך נוהגין ליחן השדקנס לנער הנמול מלבוש או חפץ אחר אחר שיתפוס אותה.

ועי' בשירי ברכה להחיד"א (יו"ד סי' רס"ה ס"ה) שכתב, ונראה דאע"ג דמצוה זו שכיחא, ועוד דהוא דמיון לקטרת בעלמא, רצו להראות חיוב מצוה ולהודיע שהיא כמו קטורת, לכן נהגו שאדם אחד לא יהיה סנדק לשני בנים של איש אחד, לדמות בצד מה לקטורת. אבל אינה כקטרת שלא ישנה אדם בה מעולם, ויכול להיות סנדק לכמה תינוקות מאנשים שונים. והגאון הרב מהר"ר יחזקאל בשו"ת נודע ביהודה (יו"ד סימן פ"ו) הגדיל המדורה בחקירה זו שלא יהא סנדק כי אם פעם אחד כל ימיו, ומסיק דטעמא משום מ"ש (עירובין ס"ג א') שלא ליתן מתנותיו לכהן אחד. ע"ש באורך. ואין הדמיון עולה יפה לפי המנהג שהסנדק מכבד לאבי הבן או בדורון או במעות. ובלא"ה שם נותן מתנות לאכילה, וכאן מזכהו לעשות מצוה. ובכללי המילה לר"י הגוזר (עמוד ס"ה) כתב שנהגו העשירים לשלם הרבה לעניים שיכבדום בסנדקאות לבניהם.

אמנם רבינו זצ"ל לא נהג ליתן מתנה לתינוק, וכן אביו הקה"י ומרן החזו"א, ואולי י"ל דבאדם חשוב שמבואר בקידושין (ז' א') שקבלתו נחשב כנתינה, עצם הדבר שמתכבדים בזה שהוא סנדק ה"ז כמתנה, ובפרט שהשפעת הדבר מועלת לתינוק, ויתכן דכל מה שכ' ליתן מתנה הוא כשרוצה לזכות בעשירות ולא במי שחפץ רק בעצם המצוה, ועי' מש"כ בפתשגן כתב הדת על ת"י פ' ויחי (שם) שאמר לי רבינו דלא מחזר אחר סנדק שלם כדברי הגרעק"א בשם התו"ח דזה רק לחפץ בעשירות, ואיהו אינו חפץ רק במצוה, ועי' בתשוה"נ (ח"ב סי' תצ"ב) שאצל רבינו החזו"א זצ"ל היה מעשה שכן תורה אחד רצה לכבדו

בסנדקאות אבל חמיו אמר שמגיע לו לקבל הסנדקאות החזון איש זצ"ל הרגיש בדבר ואמר להסבא העשירות מסנדקאות היא שלך והמצוה דוקא שלי והסבא מיהר להסכים ונרגע ושלוש במשפחה. ועי' בס' חותם קודש (סי' ו' ס"ג) כ' שכיון שמתעשר מחמת הסנדקאות יש לו להכיר טובה לנימול ולהעניק לו מעושרו, ואולי כ"ז אחר שבאמת מתעשר וכבר כ' הגר"א דלא ראינו סנדק שמתעשר.

ועי' בס' דרך שיחה פ' לך לך (עמוד ס"א) שאמר רבינו זצ"ל, ששמע מהגר"ר ביינוש פינקל זצ"ל כי פעם אחת היה אביו הגאון ר' אליעזר יהודה פינקל זצ"ל ראש ישיבת מיר סנדק בברית מילה והיה שם מרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל ולא חש אביו בנוח שהוא זה שנתכבד בסנדקאות פנה אל הרב מבריסק ואמר לו אני סנדק כי יש לי ישיבה ומוטלת עלי חובה לדאוג לממון עבורה וסנדקאות סגולה היא לעשירות כמו שכתב הרמ"א (יו"ד סימן רס"ה) אמר לו הרב מבריסק הרי כבר כתב הגר"א (שם סקמ"ו) ולעולם לא ראינו סנדק שמתעשר, ענהו הגר"א פינקל לי מספיק גם צ"ק מהרמ"א.

ואמר, אבא זצ"ל נשאל פעם היכן עשירותו אף שנתכבד רבות בסנדקאות וענה הנה נתעשרתי שכתבתי הרבה ספרים גם עשירות ברוחניות עשירות היא, [וכן עיין בתולדות יעקב פרק ט"ו עמוד רט"ז שהקה"י אמר שזכה לעשירות בתורה בספרים שהדפיס].

והביא רבינו, שיש ברעק"א (יו"ד סי' רס"ה ס"א) בשם התו"ח שעיקר הסנדק הוא ג' דברים לאחוזו התינוק ואח"כ לאחוזו בשעת הברכה ולברך ואחד ביקשו שיבוא לעירו לסנדקאות בשבת ואמר שאם יתן לו הנך ג' דברים יבוא. [וכך זכינו שנהג בג' דברים אצל בני ברוך מאיר נ"ו והיה גם קוואטר, ובתחילה מיאן שיש לכבד עוד בזה ורק ששמע אאמו"ר ומו"ח נפטרו הסכים, ובברית אצל אחייני שג"כ כובד בהכל אמר ליתן לאאמו"ר גם כיבוד, וכמדומה שהיה זה כסא של אליהו].

ומוכח עוד שם שאמר רבינו זצ"ל, אבא זצ"ל הלך למקוה לפני סנדקאות ולפני שהתחיל לכתוב ספר. וסיפר, הוה עובדא כאשר ישבתי שבעה על אמי ע"ה ורצו ליתן לי סנדקאות דיברתי על זה עם אבא זצ"ל ולבסוף לא הלכתי.

ואמר לי הר"ר ישעיה אפשטיין שליט"א שזכה לשמש רבינו שנים רבות ובפרט בסיועו לבא לסנדקאות, שרבינו זצ"ל אמר לו שלפני שהוא סנדק מהרהר

בתשובה כדי שאליהו הנביא לא יתבייש לשבת אצלו, ואמר שמכוין בעת הברית על ד' דברים שיהיה נמשך לנימול נשמה קדושה, ויהיה צדיק, וישמור בריתו, ויזכה לאריכות ימים, וכעת ראיתי בס' תורת חיים עניני מילה (תשובה ע) שנשאל רבינו מה צריך הסנדק לכוין בעת הברית, והשיב, שהקב"ה ימשיך לו נשמה קדושה ושלא יפגום בריתו (כך כתוב בספרים) עכ"ל, [והביא שיעקר הדבר כ' החיד"א בס' עבודת הקדש, וע"ש ח"ב אות ו' בתפילה לפני הברית לאבי הבן ומובא בספרו סנסן ליאיר ס"ו נוסחי תפילות קודם המילה, שמבקש שם, שתשפיע נשמה קדושה לילד ואליהו הנביא ז"ל יברך הילד לשמור בריתו ושלא יחטא כלל ותזכני לי ולאמו לגדלו לתורה ולמצות ויהיה חכם וחסיד ובעל מדות טובות ובריא מזליה ונשמח בו ובתורתו ונגיעהו לחופה], והיה לוקח הטלית של אביו הקה"י ומכסה ראש התינוק בה בעת המילה, ואמר הטלית הזאת ראתה את אליהו הנביא מאות פעמים, ואמר בשמו שאחזו שיעקר המצוה בסנדק הוא שמסייע למילה ובנימול כשהוא גדול או בגר גדול לא הלך להיות סנדק, רק חיזר על עצם המצוה למול את הגרים בברכה, ועי' בזה בס' אלא ד"א של הלכה (פע"ב ס"ד).

וברמ"א (סי' רס"ד ס"א) כ' בשם האו"ז (סי' ק"ז) שיהיה הסנדק טוב וצדיק כדי שיבא אליהו וישב ליד הסנדק, והלבוש (יו"ד סי' רסד ס"א) כתב הטעם כדי שיכוין כונה מובחרת ויגרום שהילד יהיה כמותו, וכ"כ היעב"ץ במגדל עוז (נחל התשיעי ראש א' יאור ד' אות ב') שתקנת הנער תלוי בכונת המטפלים בו, והפלא יועץ (ערך מילה) כתב שזה מועיל לנפש הולד להמשיך עליו קדושה ולב טהור ורוח נכון, ובשו"ת ארץ צבי (ח"א בהשמטות עמוד רצ"ג) הביא ממהרח"ו ז"ל דבשעת המילה באים לילד כל חלקי נר"נ שלו שעתידים לבוא בגדלותו ואחר המילה הם מסתלקים, וכתב ארץ צבי שם שהסנדק הוא הצנור לביאת הנר"נ לתינוק ומה"ט י"ל דיש לבחור סנדק היותר טוב וצדיק דלפי גדלותו מהני טפי להיות צינור להגדיל כחו של נר"נ, ובאות חיים ושלו (סי' רס"ד ס"ק ז') כתב לקחת סנדק ת"ח ע"ש.

ובס' אוצרות הזמן (הערה רצ"ה) מביא שאמר רבינו זצ"ל (ו' שבט תשע"ד) שהחיד"א אמר שצריך לחשוב הסנדק ג' דברים א' שיהיה הבן צדיק ב' שיזכה לשמירת הברית ג' שיתוסף לו נשמה גבוהה והמשיך ואמר שאני מוסיף עוד כוונה שיזכה הבן לאריכת ימים ושנים, ע"כ.

ועיין בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תתקי"ז) שכ' דגר שמל ולא טבל יצא מכלל עכו"ם ולכלל ישראל לא בא ועיין ברמב"ם הל' מלכים (פ"ט הי"ד) בבני שכס, ועי' בגליוני הש"ס למהגר"י ענגיל ביבמות (מ"ו א' ד"ה שם אין) דגר שנתגייר ר"ל דע"י מילה יוצא מטומאת עכו"ם וע"י טבילה נכנס לקדושת ישראל, ואם מל ולא טבל אז אינו גוי ולא יהודי ע"ש, ועי' בחי' הרשב"א יבמות (מ"ז ב' ד"ה נתפא) דמילה קודמת לטבילה עיכובא, כיון שהטבילה כוללת עיקר גירות ולצאת מטומאת גויים ולהכנס בקדושת ישראל.

ואמרתי להגרמ"מ לובין שליט"א שרבינו זצ"ל אמר שעושה תשובה לפני שהוא סנדק שלא יתבייש אליהו לישיב אצלו, והרמ"א בד"מ (יו"ד סי' רס"ד ס"ג) כתב, בשם אור זרוע (סי' ק"ז) צריך לחפש אחר יהודי טוב להיות בעל ברית כדי שיבוא אליהו וישב אצלו וצריך לחפש אחר המוהל שיהא יהודי טוב. ואמר שאומרים שיש מדרש, ולא מצאו מקומו, שא"י בפדר"א (פכ"ט) שהקב"ה אמר לאלהיו שאמר קנא קנאתי על שעברו בריתך שילך לכל ברית, ואומרים שיש ע"ז במדרש שאמר אליהו שחושש שיהיה אבי הבן רשע ואמר הקב"ה אני מוחל

ו. וז"ל הגליוני הש"ס (שם) אין גר עד שימול ויטבול, נ"ב ע' ע"ז נ"ז א' וחכם אחד שאלני מדוע כל חד מינייהו אין פועל כלל ומ"ש מדאמרי' בעלמא דב' דברים המתירים מעלין זה בלא זה ע' לקמן ק"ד ב' והשבתי דב' דברים המתירין דמעלין כו' היינו רק כשניהם עושים פעולה אחת ואז כל אחד פועל מקצת פעולה משא"כ מילה וטבילה דגר לכל אחד פעולה אחרת כי הגירות יש בו ב' דברים הסרת עניין הכותיות וקבלת עניין הישראליות ע' סנהדרין נ"ח ב' יצא מכלל עכו"ם ולכלל ישראל לא בא הרי דיש מיצוע לב' הדברים האלו ופשוט מסברא ג"כ דלא כל מי שאינו עכו"ם הוא ישראל ממילא ובהכרח ואדם הנברא עפ"י ספר יצירה איננו לא עכו"ם ולא ישראל וא"כ הרי צריך בגירות ב' פעולות הסרת הכותיות והעשותו ישראל וזהו שפועלים המילה והטבילה כי הסרת הערלה מסרת תיעוב הכותיות והטבילה נותנת קדושה כנודע ומקדשתו להיותו ישראל ולכן המילה קודמת לטבילה ובזה מיושבת קושית תוס' לקמן מ"ז ב' ד"ה מטבילין שהקשו ממעוברת שנתגיירה ע"ש דלפי הנ"ל י"ל דעובר כיון דחשיב דשלב"ל ה"ל כל התהוותו רק בהולדו והכי אמרי' בעלמא ולדות קדשים בהוייתן הן קדושים הרי דהלידה הוא התהוות וע"כ כיון שקדמה לו הטבילה ובתחלת התהוותו מיד הוא מתהווה ישראל די בטבילה לבד לכ"ע דאין שם צורך הסרת הכותיות ורק בעכו"ם שהי' הווה כבר בכותיות וצריך לסלק הכותיות הוא דצריך מילה וטבילה וכנ"ל ודו"ק והארכתי בזה בחידושי בראיות וכעת מצאתי ממש כדברי בשו"ת רדב"ז (ח"ג סי' תתקי"ז) ע"ש שכ' דמילה וטבילה דגר המילה מוציאתו מטומאת עכו"ם והטבילה מכניסתו לכלל ישראל וכ"ז שמל ולא טבל יצא מכלל עכו"ם ומצוה להחיותו ואין מגעו ביין טמא ולכלל ישראל לא בא עד שיטבול עכ"ל ז"ל עש"ה ואמרתי שישו בני מיעי שישו.

לו, ואמר שמא בסעודה יהיו רשעים ואמר שמוחל לכולם, ולא מצאו המקור, ורבינו זצ"ל א"ל שאין בחז"ל רק שזה כמזבח, ומזבח מכפר.

ועי' מש"כ בס' פתשגן כתב הדת הראשית (פכ"א כ"ב) שסיפר לי המשגיח הגה"צ רבי יצחק ירוחם ברודיאנסקי שליט"א שכשעשה ברית מילה לבנו בביהכנ"ס אהבת חסד שע"י ישיבת פונבז', הגיע להשתתף בברית רבו מרן המשגיח דפונבז' בעל אור יחזקאל, ושאלו חמיו הגרש"ז אויערבעך זצ"ל איך מגיע באמצע הסדר לברית, והשיבו הרי ידוע חז"ל שהקב"ה אמר לאליהו שיבא לבריי"מ, וא"ל שא"י לבא בין חוטאין, ואמר לו הקב"ה שיכפר עוונותיהן, וכי מי אינו רוצה למחילת עוונות כזו.

והגרש"ז זצ"ל תמה לפניו ע"ז איך אפשר להבין זה כפשוטו שע"י שיבא לבריי"מ ימחלו לו עוונותיו ללא תשובה, ואמר שהוא סבור שהכוונה בחז"ל הנ"ל, וכן במה שאחז"ל שחתן מכפרין לו עוונותיו, וכן במי שעולה לגדולה, שלפי שעה לוקחין ממנו העון, כדי שאלהו יבא לבית ושלא יעכב חטאו כשנעשה חתן, ועולה לגדולה, ומ"מ אח"כ חוזר לו חטאיו ונידון עליהם [וראה מש"כ בזה הגרש"ז בהסכמה לס' אוצר הברית ע"פ קב הישר פ"ז בשם תדב"א שריח בעל הגאווה מסריח מאד ע"ש, וכן בתיקו"ז מובא שיריח מלך המשיח הרשע על ידי ריח הרע הבא ממנו], וא"ל המשגיח אם כתוב בחז"ל אז כתוב, ואם לוקחים עוונות לא מחזירים, וא"ל רבנו מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל שאין לפנינו חז"ל כזה, רק כ' על הסנדק שהוא כמזבח, ומזבח מכפר, ורי"י הנ"ל א"ל שבאמת אינו רק ב"מדרש ר"פ מקוריץ" שהם שמועות שליקט ואינם בחז"ל.

כעת לא מצאתי שם רק בס' שולחן גבוה (סי' רס"ד סי"ב). וכן הובא מס' חמדת ימים (ח"ג סוף פ"ז) שאמרו כי אליהו שואל כפרת הנמצאים שם אצל כסאו

ז. וז"ל בהערות בתחילת הספר (עמוד י"ז) נפלא הדבר הרי ביוהכ"פ שמפורש אמרה תורה כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם ואפי"ה קיי"ל דלא מתכפר אלא בתשובה וא"כ איך יכולים לומר שהקב"ה הוא וותרן לבעלי עבירות חמורות הבאים להשמחה בברית שמוחל גם להם כל עונותיהם שהרי א"א לומר דכונתם דוקא ע"י תשובה דא"כ לא השיב לו הקב"ה על טענתו שאינו יכול לסבול חוטאים ופושעים שאינם עושים תשובה רק נראה דכוונתם כדאיתא בתנא דבי אליהו שהוא סובל כל מיני סרחון חוץ מסרחון של חוטאים ופושעים ועל זה השיב לו הקב"ה שבשעה זו כשאל"י יהיה עמהם יעביר מהם הקב"ה את הסרחון כאילו לא חטאו כלל אף דבר זה חשוב הוא מאוד ואשרי מי שזוכים לעלות ולהתעלה באותה שעה ולהשאר במקום קדשו גם לאחר הברית.

ע"כ, והביאו בשולחן גבוה שם, וכן כתב בספר גנזי המלך (תיקון הברית אות כ"ח) וידוע דאליהו הנביא זכור לטוב אינו בא לברית מילה עד שמבקש מעם הקב"ה שימחל לכל העומדים שם בברית ובפרט מן הפרט לסנדק הנותן דמים ע"כ, וכן כתב בספר בני יששכר (תשרי מאמר ד דרוש ב אות ז) והנה שמעתי שיש באיזה מדרש שאמר אליהו רבונו של עולם כיון שמידתי שאני מקנא ולא אוכל לסבול חטא ועוון פן יהיה אבי הבן המכניס לברית בעל עבירה ולא אוכל לסבול והשיב לו הקב"ה הנה אכפר לו עונותיו ואמר עוד פן יהיו הבעל ברית והמוהל בעלי עבירות והשיב ה' יתברך אכפר להם גם כן ואמר עוד פן יהיו העומדים שם בעלי עבירות והשיב ה' יתברך שיכפר לכל העומדים בברית כך שמעתי שיש באיזה מדרש ולא ראיתיו אבל ראיתי בספר אחד כתב ג"כ ששמע בשם המדרש שכל העומדים אצל כסא של אליהו מתכפרין עוונותיו ע"כ, וכן כתב בספרו אגרא דפרקא (אות קמו), ועי' מה שכתב הגר"ז אויערבאך זצ"ל בספר אוצר הברית בתחילת הספר בהגהה (ד"ה נפלא הדבר) כנ"ל.

אמר ביאור על יולדו על ברכי יוסף, ומאי קמ"ל בזה, ואמר שאומרים שבד"כ הדורות מתמעטין והסבא עם זקן ארוך ופיאות ארוכים, ובניו כבר מקצצים הזקן, והנכדים מחביאים הפיאות, וכן הלאה, וכאן קמ"ל שגם הנינים יולדו על ברכי יוסף והיו דומים ליוסף.

אמר שהגר"א מן הביא בשם רבינו זצ"ל שאמר לו שמכוין בברית על ד' דברים להמשיך לו נשמה קדושה, ושיהיה הנימול צדיק, וישמור בריתו, ויאריך ימים, [עי' בס' כל משאלותיך עמוד שצ"א ובס' אלא ד"א של הלכה פע"ב ס"י] ואמר דאפשר לחשוב המשנה בזבחים (פ"ו מ"ו) לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח לשם זבח לשם השם לשם אשים לשם ריח לשם ניחוח, ודן אם שייך כאן לשם ריח, ועי' במדרש במדבר רבה פ' נשא (פרשה י"ד סימן י"ב) ואל גבעת הלבונה זו מילה של ביאת ארץ כנען שעשו מן הערלות גבעה כמה דתימא (יהושע ה) אל גבעת הערלות והיה ריחם ערב לפני הקדוש ברוך הוא כריח לבונה, הוי מלאה קטרת,

הקה"י נהג לטבול לפני שהיה סנדק ורבינו זצ"ל לא הקפיד בזה, ועי' בדרכי משה (יו"ד סימן רס"ה) שכתוב במנהגי מהרי"ל (הל' מילה ס"ו א') כשהיה סנדק היה טובל עצמו להיות נקי להכניס הילד בנקיות לברית עכ"ל וחומרא בעלמא הוא ואין נוהגין כן, ע"כ, [ובברכי יוסף יו"ד סימן רס"ה ס"ק י"ח כ' ע"ז,

ואני אומר דאם הוא בלתי טהור, טוב וישר לטבול, ולא יגש למזבח הן בעודנו בבגדים צואים עוד טומאתו בו, וכ"ש אם מכוין לתקן, כי לא טהור הוא. ורבים נהגו במקומותנו דבכל אופן טובלים סמוך למצוה כל האפשר. וכן ראוי לנהוג, ואמר דבשבת יש לטבול בצונן, והגר"ח גריינמן פעם היה סנדק ולא מצא מקוה קרה, ודחק עצמו וטבל באוצר של המי גשמים ששם ודאי קר. [ושמעתי שהגר"א גנחובסקי זצ"ל מיאן להיות סנדק בשבת מפני שלא רצה לטבול גם בצונן בשבת].

והנה בתוספות מסכת פסחים (ק"ד א' ד"ה ואין מיסב בסעודת מצוה) דהא דקתני דמי שאינו מיסב בסעודת מצוה ה"ז מנודה, היינו סעודת מילה דאמר במדרש דניצול מדינה של גיהנם וסעודת נישואין בת"ח ובת כהן לכהן ודוקא שיש שם בני אדם מהוגנין כדאמרין בזה בורר (סנהדרין כ"ג א') נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אלא כן יודעין מי מיסב עמהם. ובשו"ע יו"ד (סימן רסה סעיף י"ב) כ' הרמ"א ונהגו לקחת מנין לסעודת מילה, ומקרי סעודת מצוה (פ' ר"א דמילה ובא"ז). וכל מי שאינו אוכל בסעודת מילה, הוי כמנודה לשמים (תוספות פ' ע"פ ק"ג ב'). ואמר שהקה"י היה שותה מטעם זה מעט סודה, ורבינו זצ"ל אמר בשם החזו"א דמיסב הכוונה יושב ולא כ' לאכול [וכ"כ רבינו בקו' הזכרונות סי' ל"ז אות י"ד שמטעם זה הקפיד החזו"א לשבת מעט ועי' בס' אלא ד"א של הלכה פע"ב סי"ח], גם אמר שהחזו"א פעם בדק וראה שלא מדקדקים בנט"י ואמר א"כ אין חיוב זה כמש"כ הרמ"א שם, ודוקא שנמצאו שם בני אדם מהוגנים, אבל אם נמצאו בני אדם שאינם מהוגנים, א"צ לאכול שם (כדאי' בתוספות בפסחים שם).

ולסנדק יש ענין להיות בסעודת הברית שהוא בעל השמחה ומה"ט מותר גם בתשעת הימים, ועי' מש"כ החיד"א בצפורן שמיר (סימן ו אות ק) יש שמחזרין להיות סנדק בימי השובבי"ם כי הוא מכלל תקוני פגם הברית ואוכלים בסעודת מצוה כי יום טוב שלו הוא אך יש לפקפק שמא לא יחשבו התעניות רצופים כיון שהוא גרם לזה אף שכוונתו לתקן וירא שמים ישתדל להיות סנדק אחר גמר התקון אמנם אם אבי הבן מאליו ומעצמו מכבדו להיות סנדק אפילו שיהיה באמצע שובבי"ם לא ידחה המצוה ליכול ולחדי כי שמים לו זכו ויו"ט שלו היא ובלי ספק נחשבים התעניות רצופים כיון דאתיא לו ממילא ולא טוב לדחות המצוה ולא נכון להמנע מסעודת מצוה ובפרט אם נוהג להיות בסעודת מצוה כשהוא סנדק.

סנדק בשבת פוטר מאב הרחמים וא"א הסנדק צדקתך, [ואם הוא ש"צ נראה דא"א כלל דנגרין אחריו, וכן נהגתי כעת שהייתי ש"צ במנחה בשבת אחרי שהייתי סנדק, וכן מצאתי בקו' עזרת אליעזר פ' תזריע עמוד כ"ג, שנשאל רבינו זצ"ל שבעל ברית שהוא אבל צריך לגשת להיות חזן אפילו ביום הברית שאצלו זה כיו"ט ובמנחה אף דבעלמא לא פוטר את הציבור מתחנן כי זה כבר לאחר הברית אבל כיון שהוא עצמו לא אומר כל היום כולם נגררים אחריו ויגש ויפטרם, והגרש"א שטרן שליט"א צידד דימתין עד שיאמרו הציבור ולא יאמר עמהם ואח"כ יאמר קדיש].

אמר שבתחילה נתן מתנה כשהיה סנדק ואח"כ ראה שזה עסק שלם והפסיק. וכן רבינו זצ"ל לא היה נוהג ליתן.

בענין מה שטרח רבינו להיות סנדק

אמר לי רבינו זצ"ל חמי מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאל אותי איך אני מקדיש זמן כ"כ רב בנסיעות להיות סנדק ואיני חושש לביטול תורה שיש בזה, ואמרתי שכך ראיתי אצל מרן החזו"א זצ"ל שטרח הרבה בשביל מצוה זו ונסע לכפר סבא ועוד מקומות כשבזמנו היה זה לוקח נסיעה חצי יום, והוסיף שמובא על החתם סופר שהיה מאריך בתפילה הרבה ואמרו לו החברים בזמן שאתה מאריך אנחנו גמרנו ללמוד כמה דפים, ענה להם החת"ס הרי כתוב בגמ' ברכות (נ"ד ב') דהמאריך בתפילתו מאריך לו ימיו ושנותיו, א"כ בזמן שיאריכו לי הימים אשלים כל הדפים שלמדתי, וגם כאן הרי מזבח מאריך ימיו של אדם כדתנן במס' מדות (פ"ג מ"ד) וסנדק ה"ז כמזבח כמבואר במהרי"ל הל' מילה ובהגהות רעק"א מהתורת חיים (סנהדרין פ"ט ב'), וא"כ זוכים לאריכות ימים ולא מפסידים במה שלוקח זמן, ואמר לי נאמן ביתו הר"ר ישעי' אפשטיין שליט"א שאמר לו רבינו זצ"ל שהאמת שאין לו כלל ביטול תורה מחמת הנסיעות ואדרבה מסדר לעצמו כתיבת הספרים (בעת כתיבת הדרך אמונה) בעת הנסיעה, ומשאיר לנסיעה ענינים שצריך בירור ובעת הנסיעה מסדר בראשו הדברים, וכשאפשר היה לומד חובותיו בדרך, או מסדר שסדרי השינה יהיו בזמן הנסיעה.

בטעם שהשתמש רבינו זצ"ל בספרק בטליתו של אביו

הנה דנו בדבר מי שיכול לקנות לבנו תפילין חדשות בפאר והדר מבית ומחוץ, אבל יהיו אלו נחנכין לראשונה ע"י הנער הבר מצוה, ולאידך גיסא יכול לתן לו תפילין מהודרות בהידורן, אבל הם מאבי אבא, וברכו עליהם עשרות שנים ברכות תפילין והניחום בקדושה, ואיתעביד בהו רבבות מצות, האם יש בכה"ג עדיפות לקיים המצוה בהם, ואם יש מעלה כשהניחן אדם גדול, ויש בהם חשיבות גדולה בידיעת מעלתם, אבל אינו ניכר מעלתן במראה חיצוני כמו החדשות.

וכע"ז דנו במי שזכה בהגרלה שעשו ארגון 'ישיבה על קברו' בחנוכיה שהדליק בה מרן רה"י הגרא"ל שטינמן זצ"ל, שמצד עצמה היא 'חפצא' ללא הדר הניכר רק חתיכת פך עם כוסיות זכיות, אבל ה'גברא' שהדליק בה היה גברא רבה וידיעת המעלה שיש בה היא מעלתה, האם יש בזה מעלה ועדיפות על חנוכיה שהיה רגיל להדליק בה והיא מכסף טהור.

והנה רבינו זצ"ל לא הסכים לשנות החנוכיה הישנה שהדליק בה כל השנים וקבלה מזקנו הצדיק רבי אריה לוי זצ"ל אף שרצו להביא לו חנוכיה בצורה זו שגדולה פי כמה ומהודרת ביופיה, והביא הגמ' גיטין (ס' ב') שלא לשנות בית שנתנו בו העירוב מפני דרכי שלום, וכיון דאיתעביד ביה חדא מצוה ליעביד בה מצוה אחרית.

וכמו כן בבריתות [ופעמים גם בעת שהיה ש"ץ בשבת במנחה] לבש טלית הישנה ובלויה של אביו שהיתה מלאה תפירות וניכר יושנה, ונהג רבינו, להניח ראש התינוק בתוך ידו עם הטלית, ובספר אלא ד"א של הלכה (פע"ב אות י') מביא שרבינו זצוק"ל אמר לו שנוהג כן ע"פ קבלה, ועיין בס' כורת הברית (נחל ברית סי' רס"ה אות ס') שכתב וז"ל וכן נוהגין שהסנדק פורש טליתו מעל ראש הילד.

ונשאל בזה רבינו בס' שמענו כן ראינו (ח"א פ"ב סי' י"ד) האם זה נקרא טלית נאה, והשיב, זה כבוד המצוה, שנעשו בה הרבה מצוות, אף שבמראה החיצוני נראית טלית ישנה ובלויה. ושאל שם, במשנה ברורה (סי' כ"ד סק"ט) כתב דמצוה לעשות טלית נאה וציצית נאה ושאלתי את הרב על טלית ישנה ובלויה שלכאורה חסר בזה מצד זה קלי ואנוהו אדם שקונה חליפה לי וס טוב לא קונה חליפה בלויה אבל הרב הביא גמ' שבת (ק"ז ב') רבי אמי ורבי אסי כי

מיקלע להו ריפתא דעירובא שרו עילויה אמרי הואיל ואיתעביד בה חדא מצוה ליתעביד בה מצוה אחרינא וצריך עיון הרי את המצוה הנוספת עושים בטלית בלויה, וזה מפקיע את הנוי של זה קלי ואנוהו, ותמה עליו רבינו, מה זה מפקיע, איתעביד ביה חדא מצוה איתעביד בה מצוה אחרית, זה כבוד המצוה.

ושאל שם, שמעתי מהרב כמה פעמים שעדיף יותר להתפלל בטלית בלויה שמצות זה קלי ואנוהו היותר גדול הוא להשתמש בה לעוד מצוה, ואחד טען שלכן הרב לובש טלית של אביו הסטייפלר זצ"ל בבריתות, ותורה היא וללמוד אני צריך, א"כ למה לא לובשה בכל התפילה למה דוקא בבריתות, ומובא שם שהיה חושש שהטלית תתבלה ולא תהיה ראויה ללבישה, ולכן בברית מילה שהיא קצרה, או במנחה בשבת, היה משתמש בה, ולא בתפילת שחרית שלוקחת זמן רב, ובמקום שאין חשש כזה יש עדיפות גם בתפילה בטלית שנעבדה בה מצוה כמבואר בשו"ע. והיה מביא לאחותו לתקן הקרעים, ועי' בדעת נוטה (סי' של"ז וסי' תשמ"ב) ודן שם בהערה שאולי היה ממאן ללבושו לתפילה הואיל ולתפילה יש מצוות היכון במלבושים נאים דוקא ואי"ז נאה להתפלל בטלית בלויה ומ"מ לסנדקאות שאין בזה עומד לפני המלך מהדר היה בנוי וזה אינו שהרי פעמים שהיה ש"ץ במנחה בשבת כן לבש הטלית של אביו, וכן בחול היה שנשאר עם הטלית לתפילת מנחה כשהיה מנחה סמוך ממש לברית, וציינו הירו' נדרים שהיה רבינו מביא שמקלו של רבי מאיר הה מלמד לי דעת (עי' בירו' מו"ק פ"ג ה"א ונדרים פ"א ה"א ובס' דרך שיחה ח"א עמ' נ"ה).

ועי' שו"ת וישמע משה (סי' ג') מה שהביא בזה דמצד אחד הנה יש עניין בטלית של אדם גדול ואילו מצד הוואנוהו הרי מצינו שיש להחליף ערבות בכל יום, ועי' חשוקי חמד ברכות (מ"א א') שאמר רבינו שעדיף ציצית נאה ולא דמי לשערי ניקנור דהיה להם יופי גם ללא ציפוי זהב אלא דעי"ז הזהב יש להם יופי טפי וע"ש, ומייתי שם מש"כ בס' מצבת קודש מפנקס הח"ק של ק"ק לבוב עובדא נוראה מהט"ז בזה שלא הסכים להחליף טליתו הבלויה, שהיתה נושנה וקרועה מרוב שנים, ואמר כי טלית זו תעיד עליו לעוה"ב שלא היה לו מחשבה זרה בתפילה, ועי' בארוכה בקובץ ווי העמודים (גליון קט"ו עמודים ע"ט פ"ב וגליון ק"ה עמוד מ"ט) דבתפילה בעינן בגדים נאים כמבואר בשו"ע (או"ח סי' צ"ח ס"ד) דומיא דבגד"כ, ובזבחים (י"ח ב') מבואר דבגד"כ מטושטשין בטיט אע"פ שהם חדשים פסולים דבעינן לכבוד ולתפארת, ושאני הט"ז שהיה זה מסייעו בתפילה ע"ש, ואולי יש חילוק בין טיט שאין לו שייכות לעבודה, לבין לכלוך מחמת

שהזיע והתאמץ בתפילה, דזה דומיא דהתלכלך בדם העבודה דא' בגמ' זבחים (ל"ה א') דשבח הוא לזרעו של אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם, כיון דהוא מחמת העבודה, וכמש"כ החת"ס בסוכה (ל"ו א') דאף דאתרוג המנומר פסול משום הדר אפילו בשארי יומי, מ"מ נ"ל דרוב פעמים ע"י משמוש היד ורוב הנענועים נעשה מנומר וזה הודו והדרו כהך דזבחים, ויש לחלק בין היכא דמעיקרא היה בהידור ובלה מרוב ימים לבין בלוי מעיקרא ועי' במנחות (ל"ה א') בחילוק בין חדתא לעתיקא. ועי' בחשוקי חמד ר"ה (כ"ז ב') וחולין (קל"ה א') וזבחים (ל"ה א'), וע"ש בחשוקי חמד מסכת זבחים (י"ח א') שנסתפק אם ראוי להתעטף בטלית המיוחדת לסנדקאות והיא מוכתמת בדם מילה. וע"ש דנראה דראוי למוסרה לכיבוס.

ועי' בזה בחשוקי חמד חנוכה (סי' נ"ג נ"ח) ובמסכת גיטין (ל"ה א') שנשאל, במה להדליק, בחנוכה מהודרת חדשה, או בעתיקה שהדליקו בה שנים רבות, וז"ל: שאלה. אדם שיש לפניו ב' אפשרויות הוא יכול לרכוש חנוכה חדשה מהודרת עשויה מכסף, ויכול גם לקנות חנוכה עתיקה שהדליקו בה דורות רבים וזכתה שקיימו בה מצוות הרבה, מה יעדיף, תשובה. נראה שזה תלוי באדם, שיש אנשים שאצלם חנוכה עתיקה חשובה מאד, והם מוכנים לשלם עליהם הון רב, וכאשר הם מדליקים בחנוכה זאת, הרי הם מחבבים את המצוה, ומאידך יש אנשים שאינם רואים שום מעלה, בדבר עתיק, ואצלם אין זה אלא דבר ישן, להם עדיף שידליקו בחנוכה חדשה מכסף.

והנה נאמר במסכת גיטין (ל"ה א') שלחו מתם איך פלניתא בת פלוני קבילת גטא, ונדרת ואסרת פירות שבעולם עלה דלא קבילת מכתובתה אלא גלופקרא [כסות עבה של צמר] אחד, וספר תהילים אחד וספר איוב וממשלות [ספר משלי. רש"י] בלואים. ושמנום בחמשה מנה. ע"כ. וצריך ביאור הרי חמש מנה הוא סכום רב של ממון שאפשר להתפרנס ממנו שנתיים ומחצה, כמבואר ברע"ב בפאה (פ"ח מ"ח) דקים להו לרבנן שמאתיים זוז מספיק לשנה אחת לכסות ולמזונות. ואיך יתכן שהחפצים הנ"ל יהיו שוים סכום רב כל כך, ומרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל כתב בס' הערות (שם) שלממשלות הבלואים יש מעלה של חפץ עתיק שיש שהוא חשוב להם, ומשמע שהיה שוה הרבה שעלה הכל לסך ה' מנה. הרי שכבר בזמן חז"ל היו אנשים שהיו מוכנים לשלם על דבר עתיק הון רב, ומסתבר שלהם עדיף שידליקו בחנוכה העתיקה.

ועי' מש"כ בזה בס' ראה ישר (עמוד רנ"ה) בענין אם יש זה קלי ואנוהו בטלית שהשתמש בה צדיק, וז"ל, רבנו זצ"ל נשאל בס' וישמע משה (ח"ג סי' ג') בענין מי קיבל בירושה מבית אביו טלית ישנה שהיתה שייכת לאחד מגדולי וצדיקי הדור הקודם, וטלית זו למרות היות צהובה ומיושנת חביבה מאד עליו והוא לובש אותה בדחילו ורחימו.

והנה בגמ' שבת (קל"ג ב') דרשו חז"ל מן הכתוב זה קלי ואנוהו אתנאה לפניו במצוות, ורש"י בב"ק (ט' ב' ד"ה בהידור) הזכיר בין המצוות שיש להדר בהם טלית נאה, ויש לעיין האם מקיים בטלית זו את ההידור של טלית נאה או שאת ההידור ניתן לקיים רק בדבר שנאה בעיני כל רואיו.

ורבנו זצ"ל הביא ראיה לדבר מדברי הירושלמי במועד קטן (פ"ג ה"א) ובנדרים (פ"ט ה"א) מקלו של רבי מאיר היתה בידו והיא היתה מלמדתו דעת, הרי שחפץ שנשתמש בו אדם גדול יש לו מעלה גדולה, וא"כ י"ל שגם לגבי דין אתנאה לפניו במצוות חשיב שפיר נוי מצוה אם משתמש בחפץ של אדם גדול, וכן השיב לו מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל ואמר דמכיון שיש זכות וקדושה בחפץ שנשתמש בו אדם גדול חשיב שפיר נוי מצוה, והוסיף שם טעם לדבריהם שהדין של זה קלי ואנוהו הוא שאדם יתן להקב"ה את החפץ שהכי יקר וחביב בעיניו ומכיון שטלית זו היא דבר יקר וחביב מקיימים בה שפיר מצות זה קלי ואנוהו.

וכן מצינו לענין כל חלב לה' שיש ליתן החביב אצלו, וכמש"כ הרמב"ם בהלכות איסורי מזבח (פרק ז הלכה יא) נאמר בתורה והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, והוא הדין בכל דבר שהוא לשם האל הטוב שיהיה מן הנאה והטוב, אם בנה בית תפלה יהיה נאה מבית ישיבתו, האכיל רעב יאכיל מן הטוב והמתוק שבשולחנו, כסה ערום יכסה מן היפה שבכסותו, הקדיש דבר יקדיש מן היפה שבנכסיו וכן הוא אומר כל חלב לה'.

וסיפר הגר"י זילברשטיין שליט"א [ונדפס בווי העמודים וחשוקיהם אחר פטירת רבנו בחדש ניסן תשפ"ב], מעשה מופלא שהיה עם רבנו זצ"ל שפעם אחת בא לפניו וסיפר על נכדו הבחור בן חתנו, שאבד לו התפילין, וצריך ליקח מגמ"ח עד שישגיג לו תפילין אחרות, והלך רבנו לבית גנזיו והוציא תפילין החביבות ויקרות לו מכל הון, שירש מאביו קדוש ישראל בעל הקהילות יעקב, [שכידוע הניח כל הירושה לאחותו האלמנה ולקח רק הטלית ותפילין שאינם לנשים וכן כסא אביו לקיים מצות וישב דוד על כסא אביו] ואלו התפילין

ששמרם בחיבת הקדש, ולא הניחם רק לפרקים, נתנם לו עבור בחור צעיר, באומרו כל חלב לה', שדוקא בגלל יקרותם וחביבותם נותנם בהשאלה לזקוק לכך. [ואמר בהספדו על רבנו זצ"ל שהשפיע הדבר עליו שלבשו כמה חדשים ונעשה מובחר מכל נכדיו].

וכמו כן ידוע שהיה משתמש עד סוף ימיו למצוה החביבה לו עד לאחת, מצות סנדקאות שהיא כקרבן, בטלית הישנה והבלויה של אביו הקדוש בעל הקה"י זצ"ל, ואף שהיו צרכים לעשות בה טלאי ע"ג טלאי לתקנה, היתה חביבה עליו, שהתקדשה בקדושת המצוה אצל אביו כל השנים. וכמו כן לא הסכים להחליף החנוכיה שקבל לחתונה מזקנו הגה"צ רבי אריה לוי זצ"ל אף שהיתה קטנה ובשיעור בית קיבול מצומצם והביאו לה אחרת גדולה ויפה הימנה, והביא מגמ' גיטין (ס' ב') מערבין בבית ישן, ובשבת (ק"ז ב') רבי אמי ורבי אסי כי מיקלע להו ריפתא דעירובא שרו עילויה, אמרי הואיל ואיתעביד בה חדא מצוה ליתעביד בה מצוה אחרינא.

ושמעתי שכמו כן אמר רבנו זצ"ל שלא ממהר להחליף רצועות תפילין הישנות מטעם זה, והביא מה שאמר הלל הזקן אלו תפילין של אבי אבא [עי' ירושלמי עירובין פ"י ה"א], וברמב"ם הלכות תפילין (פרק ב הלכה יא) הלל הזקן היה אומר אלו משל אבי אימא. ועי' שם באור שמח דיתכן דהלל הוא אתי מדבית דוד מנוקבתא, כמפורש במדרש (ב"ר צח, יג, לג, ג) ובירושלמי (תענית פ"ד ה"ב) והיו התפילין משל מלכות בית דוד, שהיה תפילין שלהם משונים משאר בני אדם, מפני שהיו מניחים הנזר והעדות במקום תפילין, דמקום יש בראש להניח ב' תפילין [ע"ז מ"ד א'] ומביא דלא נתקלקלו התפילין זמן רב, לכן אין צריכין בדיקה, ויעוין סנהדרין (צ"ב ב') גבי ריב"ב אלו תפילין של אבי אבא הן.

וידוע דברי החתם סופר בחידושיו למסכת סוכה (ל"ו א') והנה אתרוג המנומר או נקלף ונעשה כמנומר בשנים ושלשה מקומות, דמשמע דפסול משום הדר אפילו בשארי יומי, מ"מ נ"ל דרוב פעמים ע"י משמוש היד ורוב הנענועים נולדו בו נימורים נימורים, וגם נקלף קצת מקומות מהעור העליון הקליפה החיצונית ונעשה מקומות כמנומר, ומי יודע אם הוא ממראה האתרוג, וא"א שיהיה כל פעם מראה אתרוג באותו הכתמים והבהרות שנולדו מזיעת הידים, נ"ל דהוה הדר, כיון שבאו ע"י מצוותו זהו הודו והדרו, וקצת ראייה לזה מפסחים (ס"ה ב') וזבחים (ל"ה א') שבח הוא לזרעו של אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם,

ובודאי בעלמא כיוצא בזה הוה הקריבהו נא לפחתך, והכא זהו הדרו וה"נ דכוותיה, דרוב פעמים בחולו של מועד כבר נעשה כעין מנומר ממשמוש היד, ומ"מ כשר, וכעין גרדומין דאתו משיירי מצוה וכעין מים משירי טהרה.

ועי' מש"כ בחי' החתם סופר מסכת סוכה (שם ל"ו ב' ד"ה במינו היה אוגדין אותו למטה) אי ס"ל לר"מ לולב אין צריך אגד והי' אוגדי' אותו למטה משום זה אלי ואנוהו אף על גב דהיו מייפים אותו בגמוניות של זהב למעלה מ"מ אין זה ואנוהו אלא מה שהתורה מייפה עלינו ולא מה שאנו ממציאים יפויים והדורים, ע"כ עיקר ואנוהו לאגדו במינו ממש ולעשותו ב' קשרים זע"ז ולא כמו שנוהגים לעשות כמין טבעות של עלי לולב יפה ומהודר ומכניסים בו ההדסים הערבות שזה אינו ואנוהו שאמרה תורה אלא קשר ע"ג קשר או כעלה של ירק אך אח"כ יכול לייפותו משום חבוב מצוה ביפויים אחרים כמו שציפו קרני שור של שלמי בכורים בזהב משום חבוב מצוה ה"נ אחר שאגדוהו למטה במינו שזהו ואנוהו של תורה חזרו ואגדו בגמוניות של זהב משום חבוב מצוה, עכ"ל.

ומבואר בחת"ס דכתמים ובהרות הבאים מעסק המצוה הן הן הוד והדר לפניו, וזה נוי מצוה, אבל גמוניות של זהב וכיו"ב, אינם זה קלי ואנוהו רק חבוב מצוה גרידא.

ועי' מש"כ בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תל"ג אות ב) אך באמת ענין ואנוהו דלולב אינו משום נוי במראה כלל. ותדע דהא רש"י כתב בסוכה (ל"ג ב') דחובה לאגדו בקשר גמור משום ואנוהו. וכן דעת הראב"ד בתמים דעים ורא"ם בספר יראים (סי' תכ"ב) ומה נוי יש בקשר יותר מבעניבה או כאגודה של ירק, ע"ש.

ובמסכת ערכין (י' ב') ת"ר אבוב היה במקדש, חלק היה, דק היה, של קנה היה, ומימות משה היה, צוה המלך וציפוהו זהב ולא היה קולו ערב, נטלו את צפוי ויהיה קולו ערב כמות שהיה. צלצול היה במקדש, של נחושת היה, והיה קולו ערב, ונפגם, ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותקנוהו, ולא היה קולו ערב, נטלו את תיקונו והיה קולו ערב כמות שהיה. מכתשת היתה במקדש, של נחושת היתה, ומימות משה היתה, והיתה מפטמת את הבשמים, נתפגמה והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוהו, ולא היתה מפטמת כמו שהיתה, נטלו את תיקונה והיתה מפטמת כמו שהיתה. וכן יש להביא משערי נקנור שהיו בבית המקדש דמבואר במסכת יומא (ל"ח א')

שלא עשאוהו של זהב כיון שנעשו בו ניסים. ויל"ע דשם לכא' היה הענין בזה לזכרון הנס ולא מחמת זה קלי ואנוהו.

ובענין אם שייך זה קלו ואנוהו כשאנו ניכר, עי' מש"כ הרמ"א בדרכי משה (סימן ל"ב) בשם המרדכי, וז"ל וכתב המרדכי הלכות קטנות (תפילין י"ד ע"ג) דמצוה ליפות מצוה מבחוץ למראה עינים וכ"ש מבפנים שהרי בבית המקדש מבפנים זהב טהור ע"כ, הרי מפורש שיש חיוב לנאות גם את החלק הפנימי שאינו נראה לעין, אמנם לענין שרטוט מצינו בתוס' מנחות (ל"ב ב' ד"ה הא) איתא ואמר רבינו תם דס"ת בעי שרטוט משום (שמות טו) זה אלי ואנוהו אבל תפילין דמכוסין בעור לא בעו שרטוט דלא שייך בהו נוי ע"כ, וא"כ בכה"ג שאינו ניכר מעלתו לרואים תלוי באשלי רברבי אם יש בזה זה קלי ואנוהו, ובאמת מש"כ המרדכי מביהמ"ק שבפנים היה זהב טהור שם היה ניכר עכ"פ לעומדים בפנים, והביא שם בוישמע משה שהיו שאמרו שהכא נמי ראוי שיגלה לכמה אנשים על המעלה שיש בטלית שלו וממילא הוא מתנאה בעיניהם במה שלובש טלית זו במעלה שיש לה.

ובמחלוקת הראשונים הנ"ל אי שייך הידוד מצוה בדבר המכוסה מן העין דנחלקו בזה המדדכי ור"ת בתוס' מנחות, יש לדון איך נפסק בזה להלכה שבשו"ע (סי' ל"ב ס"ד) ברמ"א הביא לשון המדדכי וכן מצוה ליפות מבפנים ומבחוץ, ולאידך גיסא הביא שם (ס"ו) דברי ר"ת דתפילין א"צ שרטוט ובתוס' במנחות שם מבואר הטעם דהוי מכוסה ולא שייך בזה נוי מצוה, ועי' בביאור הגר"א (שם ס"ד וכן בס"י קמ"ז ס"א) שכתב דנקטינן לדינא דלא שייך זה קלי ואנוהו בדבר המכוסה.

אבל ברמ"א מבואר (בסעיף ד) דכן שייך זה קלי ואנוהו במכוסה, וגם בדברי ר"ת (בסעיף ו) גופא מבואר בשו"ע דאם אינו יכול ליישר הכתב ישרטט הקלף, ומקורו מתוס' בגיטין (ו' ב') וכן מהרא"ש בסדר תיקון תפילין, וכתבו הטעם משום זה קלי ואנוהו, וע"כ דנקטינן דוודאי שייך זה קלי אף במכוסה מן העין, ואולי שא"ה שניכר בעת הכתיבה, ובעת שיבדקו הפרשיות.

ועיין עוד בשו"ע (סי' קמ"ז ס"א) ובמג"א (שם סק"ד) ובפתח הדביר (סי' ל"ב סק"ג) שבין להשו"ע ובין לרמ"א שייך זה אלי גם אם הוא מכוסה ועיי"ש בשם החיד"א. והביאו משבת (קל"ג ב') דשייך הידור מצוה במילה והרי מילה מכוסה הוא, עי' בשד"ח (מערכת הזי"ן אות י"ב) שכתב בשם הרב פתח הדביר

(סי' ל"ב סק"ג) דיש ממילה קצת ראייה דאיכא נוי מצוה גם בדבר המכוסה, וכן הביאו לדייק מלשון הגמ' התנאה לפניו במצוות שעיקר ענין הידור מצוה אינו שיהיה יפה בעיני בני אדם אלא בעיני הקב"ה, ועי' בזה בדעת נוטה (ח"ג סימנים תל"ה תל"ו).

וכתב שם (סי' תל"ז) דממילה אין ראייה עי' שבת (מ"א א') דתניא התם דכשירוד לנהר אין לו לכסות ערותו ואמרינן התם דכל המניח ידיו כנגד פניו של מטה כאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו ומדבאותו הומן הוי מגולה אין זה חשיב כנוי בדבר המכוסה, וע"ע בשו"ת בנין שלמה לר"ש הכהן (ח"ב סי' ג') דהוסיף דאף בבית המרחץ עומדים ערומים ולא היה דרכן לכסות ערוותן וכדמשמע בפסחים נא א עם הכל אדם רוחץ חוץ מחמיו ובעל אחותו ועל כן אין המילה נחשבת כנוי בדבר מכוסה אלא כנוי בדבר מגולה ויש לתמוה דאע"ג דמבואר בגמ' הנ"ל דאין מכסים מ"מ מאי טעמא הרי זה חשוב כמקום מגולה והא אסור להסתכל שם ואמר רבינו זצ"ל דמ"מ מתוך שהוא מגולה לפעמים רואים אותו ומשו"ה שייך בו דין נוי ויעויין בעזר מקודש (אבהע"ז סי' כ"ה סוף סק"ב) דכתב דבכל מילי דאמרו חז"ל דאין להסתכל היינו במעיין ותוקע דעתו בזה משא"כ דרך העברה בעלמא אין שום קפידא וכן הוא בחפץ ה' אהא דאיתא בגמ' שבת (ק"ח ב') דא"ד יוסי מימי לא נסתכלתי במילה שלי ועי' בשו"ע אבן העזר (סי' כ"ג ס"ז) ע"ש, ועכ"פ הוא ניכר בעת עשיית המצוה, אבל בתפילין בעת ההנחה מכוסה כבר הכתב.

ורבנו זצ"ל היה מביא מה שאמרו בירושלמי מסכת יומא (פ"ו ה"א) דאם יש לו שתי בהמות שאחד יותר יפה במראה והשני יותר משובח באיכות מחבירו שיותר עדיף לבחור במה שמשובח יותר אף שהשני יפה יותר וא"כ בנידון של הטלית של צדיק לכאורה עדיף יותר מטלית נאה, וי"ל דשאני משובח באיכות דזה מעלה טפי לגבי אכילה דמזבח.

ועי' מש"כ הב"י (סי' רצ"ז) וז"ל אבל בהדס הכשר מודה ה"ר אפרים שאע"פ שאין בו ריח כ"כ מברכין עליו הואיל ואיתעביד ביה מצוה חדא עכ"ל, ובדרכי משה הביא מהר"א מפראג שאין לברך עליו וכן נוהגין, וכמו"כ נחלקו להלכה בשו"ע (שם) דלהשו"ע מברכין עליו, והרמ"א לשיטתו כתב להחליף את הערבה בכל יום אף שאיתעביד ביה מצוה, דהידור מצוה קודם, הרי דנחלקו האם הדס המריח עדיף משום הידור או הדס שאינו מריח כ"כ אבל איתעביד ביה מצוה עדיף.

ומביא מש"כ בשו"ת אגלי דבש (ח"א סי' ו') בכעין נידון זה לגבי טלית שנתיישן אם יש הידוד לקנות טלית חדשה וצידד לשו"ת דבר יהושע להגאון מלובלין (מילואים סי' קט"ז) דס"ל שיש הידור לקרות בס"ת ישנה כשאין בו חשש פסול מטעם שכבר הרבו לקרות בה והואיל ואיתעביד ביה מצוה חדא יתעביד ביה מצוה אחדית, ואף שיש ס"ת נאה ומהודר ע"ש, וכן הביא משו"ת ניר דוד דס"ל ג"כ הכי שהוא מן המובחד ונתוסף בו קדושה עכ"ד, וכן הביא משו"ת מהרי"ק (שורש מ"א) הביאו הב"י באו"ח (סי' רצ"ז) שעדיף ליקח במוצ"ש הדס של מצוה אף דהאחר נראה שהוא מהודר יותר הואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה ניעביד ביה מצוה אחדיתא עכ"ד.

ועי' בחשוקי חמד מסכת זבחים (ל"ה א') במי ששאל גמרא ללמוד והחזירה מלאה כתמים, שנעשו מאגלי זיעה, שדן ע"פ החת"ס בסוכה (ל"ו א') דהכתמים והבהרות שנולדו מזיעת הידים, נ"ל דהוה הדר, כיון שבאו ע"י מצוותו זהו הודו והדרו, וקצת ראייה לזה מפסחים (ס"ה ב') וזבחים (ל"ה א') שבח הוא לזרעו של אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם, ובודאי בעלמא כיוצא בזה הוה הקריבהו נא לפחתך, והכא זהו הדרו וה"נ דכוותיה, דרוב פעמים בחולו של מועד כבר נעשה כעין מנומר ממשמוש היד, ומ"מ כשר, וכעין גרדומין דאתו משיירי מצוה וכעין מים משירי טהרה. ואם כן היה מקום לדון בשאלתנו דהוי השבה, דאגלי זיעה מרוב לימוד אינם מגרעים מהדר הספר, אלא הם תוספות הדר לספר, ואם כן אולי הדבר נחשב שהוא החזיר לו ספר יפה יותר.

אך כתב לחלק שאמנם לגבי מצוות התורה הכתמים הם רצון המלך, והוא שבח, אולם שונה מצוות לימוד התורה, שהלימוד צריך להיות מספר נאה, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ז מהלכות ס"ת ה"ד) וכיצד כותבים ספר תורה, כותב כתיבה נאה ומתוקנת ונאה ביותר, וידוע מה שציוה הרע"א לבנו בענין הדפסת ספריו כפי שמובא בהקדמה לשו"ת רעק"א וז"ל אבקשך בני ידידי לפקוח עין על זה שיהיה נדפס על ניר יפה דיו שחור ואותיות נאות כי לדעתי מתפעלת הנפש והדעת מתרווחת ובכוונה מתעוררת מתוך הלימוד בספר נאה ומהודר, [ובס' תולדות אדם פ"ז דן הגר"ז אחי הגר"ח מואלאזין בכיו"ב דנתקלקל הספר מחמת הלימוד דה"ז כמתה מחמת מלאכה, וז"ל ספר לי ר' בער אחי הגאון החסיד נר"ו פעם אחת בא אליו ר' זלמן ויאמר לו שאלה אחת קטנה אנכי שואל מעמך השאיליני נא ספר תנא דבי אליהו ייען אותו ר' בער אם קטנה היא בעיניך גדולה היא אלי כי הספר הזה יקר וחביב עלי וירא אני פן יקראנו אסון ובכל

זאת לא יכול להשיב את פני ר' זלמן ריקם ויתן הספר אל ידו והוא בלכתו מעם פניו עם הספר החל ללמוד בשקידה נפלאה עד שבימים אחדים נבלו עלי הספר מרוב משוש הידים ויהי כאשר כלה מלאכתו ויבא הספר ויתן על יד בעליו וירא והנה הספר נתקלקל ויחר לו וידבר עם ר' זלמן קשות והוא ענה ואמר לו בצח שפתיו לא ידעתי למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלא תלמוד ערוך הוא ב"מ צ"ו ב' אמר רבא לא מיבעיא כחש בשר כו' דאמר ליה לאו לאוקמיה בכילתה שאילתה ע"כ וגם אני לא שאלתי אותו הספר לעמוד על הקיר כי אם לעשות מלאכתי שאלתי אותו והוא מחמת מלאכה נתקלקל, עכ"ד].

עוד כתב חילוק נוסף, שבאתרוג התורה ציוותה למשמש את האתרוג בנטילה, וכן בדם התורה ציוותה לשחוט הדם וטבעו של עולם שישפך דם על הריצפה, ולכן שבח הוא ללכת בדם זה, כי הקדוש ברוך הוא ציווה לשוחטו כאן, ועוד שיש ענין להראות שאנחנו לא נרתעים מהדם וכמעשה דיששכר איש כפר ברקאי שהיה מכבד את עצמו ומחלל קדשי שמים דהוה כריך ידיה בשיראי ועביד עבודה (פסחים נ"ז ע"א), משא"כ במצוות לימוד תורה, אמנם יש מצוה להתייגע בתורה, אך אין להרשות לזיעה לנטוף על הספרים [והרי בספרים הכתובים על קלף, כעיקר דין תורה, כשנוטף זיעה על הספר הדיו נמחק], ואם כן אין כאן שום הידור שהספר מלא בזיעה, וצ"ע. ויעוין לעיל דף יח ע"א שנסתפקו בטלית המיוחדת לסנדקאות, שנפלו עליה טיפות דם, שאולי הבגד פסול, דבעינן לכבוד ולתפארת, משא"כ בספר שאנו דנים בו, שאין בו דין של כבוד ותפארת, אלא שאינו יפה ומושך לעין כמו ספר חדש. וכתב דהחת"ס רק דן בכשרות והידור האתרוג, ויתכן שהוא הדין בספרים, אבל אין זה פוטר את המזיק מלשלם, דבנזיקין יש לבדוק מה דעת בני אדם.

וע"ע בחשוקי חמד מסכת נדה (מ"ו ב') אם עדיף להשתמש בכתר תורה שבור, שהוא ירושה מצדיקים, או בכתר תורה חדש, והביא ראיה ממה שאמרו בתוספתא (כלים בבא בתרא פ"ב ה"ג) היה רבי אלעזר ברבי צדוק אומר שני כתפים היו בבית אבא, אחד טמא ואחד טהור, אמרתי לפני אבא מפני מה זה טמא וזה טהור, אמר לי זה שהוא חקוק טמא, וזה שאין חקוק טהור, ועליו יושב חגי הנביא. ומשמע שראו ענין בשמירת כסא שישב עליו אדם גדול.

כמו כן מצינו בירושלמי (מו"ק פ"ג ה"א) מקלו של רבי מאיר היתה בידו והיא היתה מלמדתו דעת. ומעשה בתלמיד ישיבה שגר בדירת בעל כף החיים

ששם חיבר את חיבורו, ושאל האם יש ענין לגור בדירה זו, ואמר לי גיסי רבנו זצ"ל שאם אין בזה ביטול תורה יש בזה ענין סגולי, וכעין זה מצינו ברא"ש (ראש השנה סימן יד) שכתב יש לנו לקבל עדותם שהגאונים קיבלו מרבנן סבוראי ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתן על כסא של רב אשי יושבין, ובבית הכנסת שלו היו מתפללין.

מאידך, יש להביא ראיה שעדיף להשתמש עם החדש, מהמבואר בערכין (י"ב) צלצול היה במקדש, של נחושת היה, ומימות משה היה, והיה קולו ערב ונפגם, ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותקנוהו ולא היה קולו ערב, נטלו את תיקונו והיה קולו ערב כמות שהיה. מכתשת היתה במקדש של נחושת היתה, ומימות משה היתה, והיתה מפטמת את הבשמים, נתפגמה והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותקנוהו, ולא היתה מפטמת כמו שהיתה, נטלו את תיקונו והיתה מפטמת כמו שהיתה. אלו שני כלים נשתיירו ממקדש ראשון, ונתפגמו ולא היה להם ארוכה.

ובשיטה מקובצת (אות י"ב) כתב וז"ל הקשה הר"ר אלחנן היאך תקנוה והא אמרינן בזבחים (פ"ח א') דכלי שרת שנפגמו אין מתקנין אותן, ומכתשת כלי שרת היתה, ויש לומר מה שאין מתקנין היינו משום שאין עניות במקום עשירות ומתקנים חדשים, אבל הכא שלא היו מוצאין חדשה טובה כמותה, הוצרכו לתקנה, הרא"ש ז"ל. ולכאורה היה לו לתרץ הא גופא שהיא ירושה ממשה רבינו, אין לו תחליף ולכן צריכה לתקנה. אלא משמע שאין בזה חשיבות כל כך, ויש לחלק דאמנם היתה מימי מרע"ה אבל לא מצינו שהשתמש בה.

בענין עלינו לשבח בברית מילה

כתב הלבוש (או"ח סימן קל"ג סעיף א') וביום שיש בו מילה מקדימין לומר השיר היחוד מיד אחר סדר הקדושה לומר עליו קדיש יתום, ולהניח עלינו לשבח אחר שמלו התינוק כדי לכלול גם התינוק במה שאומרים שלא עשנו כגויי הארצות, וכן עי' בס' נוהג כצאן יוסף לרבי יוספא שמש (דיני מילה סי' ק"ט אות י') שנוהגים למול את התינוק קודם עלינו לשבח, לפי שאומרים בו לתקן עולם במלכות שדי, ויש לו שייכות אל המילה כמו שכתוב ביחזקאל (ט"ז ב') שבזכות המילה ישדד המערכות ויוציא אסירינו מבור אין בו מים, ועי' ברש"י פ' בא (שמות י"ב ו) שלא היה בידם של ישראל מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר (יחזקאל שם ז) ואת ערום ועריה, ונתן להם שתי מצות דם

פסח ודם מילה, שמלו באותו הלילה, שנאמר (שם ו) מתבוססת בדמיך, בשני דמים, ואומר (זכרי' ט יא). גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו, ועי' בפדר"א (פכ"ח).

וכתב הש"ך (יו"ד סימן רס"ה ס"ק כ"ד) כתוב בהגהות מנהגים שמלין קודם עלינו לשבח וכן המנהג, וכ"ה במהרי"ל מנהגים הל' מילה (אות ט) וביום המילה אל יאמרו עלינו עד אחר המילה שמסיים המוהל הברכה, ובהל' יו"ט (אות מ"ה) כ' מהרי"ל, והיו מוהלין אחר כל התפלה קודם עלינו לשבח כמו בחול, וכן הביא בדרך החיים (סימן רל"ג סעיף י"ב) אחר המילה אומרים עלינו ונוהגין שלא לחלוץ התפילין עד אחר המילה משום שהתפילין אות והמילה ג"כ אות (יו"ד ס"ס רס"ה בש"ך).

ועי' בשו"ע ובלבוש (או"ח סימן תקפ"ד סעיף ד) ומלין בראש השנה אחר שקראו בתורה, ואין ממתינין עד יציאתם מבית הכנסת כמו בשאר שבתות וימים טובים, ובא"ר (סקי"ג) ושמעתי טעם, לפי שאומרים עלינו במוסף, ותמיד אומרים עלינו אחר המילה. ובפמ"ג (שם א"א סק"ז) ועיין אליה רבה (אות י"ג) עלינו אומרים אחר המילה, הוא הדין בראש השנה שאומרים במוסף עלינו, יע"ש. והיינו בעלינו יש שבח מילה, שהבדילנו מכל העולם בזה.

ולמעשה מנהגינו לומר עלינו לשבח ב"פ, בגמר התפלה ועוה"פ לאחר המילה, ולאחריה קדיש, ועי' בס' ברית אבות שכתב שהמנהג במדינות אלו שאומרים עלינו מקודם המילה ואח"כ אומרים עוה"פ עלינו, דכיון שנאמר בעלינו שלא עשנו כגוי הארצות, ע"כ אין אומרים אז קודם המילה בהיות הנער ערל כדי שלא יהי' בזה נכלל כגויי הארצות הערלים, רק אומרים אחר המילה כדי לכוללו אתנו הנימולים. וא"כ לפי דבריו אם המילה אינו תיכף לאחר תפילה אז משום אותם ההולכים מביה"כ לביתם קודם המילה יש לאמרו גם קודם המילה משום שלא יפסידו הם אמירת עלינו. ולמעשה נהגו לאמרם ב"פ אפי' כשמלים תיכף ומיד. עי' בס' ברית קדש (סי' ג') מס' הזכרונות לר"צ הכהן (מ"ע ב' פ"ב). ועי' משנ"ב (סי' ס"ה סק"ט).

ועי' בסו"ס תורת חיים עניני מילה (אות רס"ט) שנשאל רבינו זצ"ל למה אומרים עלינו אחרי הברית והשיב גמר מצוה. ובקונטרס עזרת אליעזר עניני מילה (עמוד ע) שאל מרבינו זצ"ל, מה המקור לאמירת עלינו לשבח בכל פעם אחרי ברית מילה גם כשאין זה בתוך התפילה, והשיב רבינו, גמר מצוה שיש בו

תפלה. עכ"ל, נראה דר"ל דיש בו תפילת קיים את הילד כו', או דבעיקרו בא אחר תפילה.

ועי' בבעלי אסופות עניני קידוש לבנה מה שהשיב רבינו זצ"ל דמש"כ המשנ"ב (סי' תכ"ו ביאור"ל ס"ב ד"ה ומברך) לומר אחר קידוש לבנה עלינו לשבח ומסיימין כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל וגו' אין עוד, ר"ל דאי"צ לומר החצי של ועל כן נקוה לך (תשובה בסו"ס אשי ישראל תשובה של"ט), ולמעשה אמר שהמנהג לומר ג"כ ועל כן נקוה, (שם אות י"א ועי' בקונטרס ברית קדש סי' ד' שכ' רבינו כנראה שאל (באשי ישראל) אם חייבין ואמרתי שאין חייבין (עי"פ המ"ב) אבל ודאי מותר לומר הכל עכ"ל), וכן נהג למעשה. ומ"מ משמעות המשנ"ב דאומרים זה מלבד מה שאמרו עלינו אחר מעריב, וכן המנהג.

וכתב רבינו זצ"ל, שמעתי בשמו של מרן החזו"א זצ"ל, שיחיד בקידוש לבנה אינו אומר עלינו לשבח (מעשה איש ח"ז עמוד קל"ד). וכ"כ רבינו בקונטרס הזכרונות (סי' כ"ב אות י"ז) דאי"צ לומר עלינו לשבח אחר קידוש לבנה ביחיד רק כשיש מנין, ועי' ביאור"ל (סי' תכ"ו ד"ה ומברך). עכ"ל. וכ"כ בשמו בס' הזכרון מאש וממים מהגרמ"א שטיגל (עמוד שכ"ב) שפעם עשה קידוש לבנה עם החזון איש ולא היה מנין ואמר החזון איש לא להגיד עלינו לשבח כי עלינו לשבח בקידוש לבנה נתקן רק כשיש עשרה, ויתכן דרך בתפילה של ציבור אומרים זה וכן בברית מילה שנהגו לעשות בציבור, ובשניהם מתפללים אח"כ, בקידוש לבנה למלאות פגימת הלבנה ושיהיה אור הלבנה כאור החמה כו', ובברית קיים את הילד כו', והעירו דגם בז' ברכות שהוא בציבור ויש בו ברכות לחתן ולכלה יאמרו אח"כ עלינו.

ויש לומר דדוקא בדברים שהם כהקבלת פני שכינה, וכעין שמו"ע, כמו דמצינו בקידוש לבנה בסנהדרין (מ"ב א') שצריך למימרא מעומד כמקביל פני שכינה ובשו"ע (סי' תכ"ו ס"ב) אי' ממס' סופרים (פי"ט ה"י) דיש ליישר רגליו כמו בשמו"ע, וכן בברית מילה עבדינן בעשרה היכא דאפשר (יו"ד סי' רס"ה ס"ו) ואף הסעודה בעשרה (רמ"א שם ס"ב), שכורתין ברית עם הקב"ה ושכינה שריא בעשרה (סנהדרין ל"ט א'), וראיתי חי' גדול בתשובות רבינו בסו"ס ורת חיים (עניני מילה סי' ס"ז) דיתכן דעדיף למול אחר חצות בעשרה מאשר קודם חצות בפחות מעשרה, ועי' בספורנו פ' וירא (פי"ח א') וירא אליו ה' באלוני ממרא. כי שם נמול אברהם אז, וכל ביתו נמולו אתו, שם הופיע האל יתברך שכינתו לעמוד בברית,

כמשפט לכל כורתי ברית, כענין אתם נצבים וכו' לעברך בברית (דברים כט, ט יא). וכענין ויכרות לפני ה' ויעמוד כל העם בברית (מ"ב כג, ג). ונראה לאברהם שהיה מוכן מכלם לאותה המראה. וכן ענין ויפגשוהו ה' (שמות ד, כד), שלא נראה שם לדבר עם משה, אבל הופיע שכינתו לקבל ברית בנו, כאמרו ביני וביניכם לדורותיכם (לעיל יז, יא - יב). ואולי בשביל זה נהגו להכין כסא בעת המילה ובמקומה, ע"כ, ועי' בשו"ת הרשב"א (ח"ז סי' תקל"ו) שנהגו למול בבית הכנסת משום דכתיב (ש"א כ"ג י"ח) ויכרתו ברית לפני ה', ואין ברית אלא מילה.

וע"ש בעזרת אליעזר (שם עמוד ע"א) ששאל מרבינו זצ"ל, בכל ברית נוהגים בסיומו לומר עלינו לשבח גם כשזה לא בתוך התפילה, ות"ח אחד שליט"א רצה לומר טעם לכך שכמו בקידושי לבנה אומרים עלינו לשבח שלא יהא ח"ו כעובד ללבנה כך בברית מילה כדי שלא יהא ח"ו שחובל בקטן לשם ע"ז לכן נהגו לומר עלינו לשבח, וכתב רבינו, אולי, ושאל, האם נשים שמשתתפות בברית צריכות ג"כ לומר עלינו לשבח, והשיב רבינו, כן, ושאל שם, מי שרגיל לומר עלינו לשבח מתוך סידור דוקא וכעת משתתף בברית ואילו סידור האם יאמר בעל פה שלא כהרגלו או שלא יאמר כלל עלינו לשבח, והשיב, יאמר בעל פה.

ועי' בספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב פנ"ו עמוד ע"ח אות ל"ז מס' הבט לברית עמוד תפ"ב אות כ"ז) בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאמירת עלינו לשבח בסוף הברית לא ידוע מקורה ונראה שממה שהיו מלים בבית הכנסת קודם עלינו ואחרי המילה אמרו עלינו נמשך המנהג לומר עלינו.

וכן בס' כאל תערג עניני ברית מילה (עמוד ק"א) שח רבנו מרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל שמעתי בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שבעלינו לשבח אנשים טועים שאומרים עלינו לשבח אחרי ברית מילה, דבעצם היה המנהג לעשות את הברית בסוף התפילה, ואח"כ אמרו עלינו לשבח, וכן בעלינו לשבח שאחרי קידוש לבנה, שנהגו לומר קידוש לבנה מיד אחרי מעריב, ולא אמר עלינו לשבח אחרי התפילה רק אחרי הקידוש לבנה, וכן עי' בס' תפילת דוד להאדר"ת (עמוד פ"ח) שכתב כע"ז, ואע"פ דכתב הביאווה"ל (סי' תכ"ו) בטעם לאמירת עלינו לשבח לאחר קדוש לבנה להראות שמה שאמרנו קידוש לבנה הוא לכבוד הקב"ה ואין אנו עובדים ללבנה, אפשר דבזה שאומרים לאחר זה טובים מאורות שברא אלקינו, די בזה להורות שברא אלקינו ואין אנו עובדים ללבנה, ואמר נפק"מ

דאין לומר קדיש אחר העלינו לשבח הראשון דאינו מן הדין, וכן בברית היה מקום לדון דאין לומר קדיש אחר עלינו לשבח כשאומרים אותו ללא תפילה, ועי' בס' כאיל תערג גדולי הדורות (עמוד תקנ"ו).

ועי' בס' ארחות רבינו (ח"ג עניני מילה עמוד קנ"ד אות כ"ג ובמהדו"ח בח"ד עמוד ר"ז) שמרן הקה"י זצ"ל נהג לומר עלינו לשבח אחרי הברית. ועי' בס' ישא יוסף (או"ח ח"ב סי' ס"ט) ובס' גם אני אודך (עניני ברית מילה עמוד קט"ז).

ביאור פיוט יום ליבשה שבחו לגאולה

בפיוט לברית מילה שחיברו רבי יהודה הלוי זצ"ל, המתחיל יום ליבשה נהפכו מצולים, ושאלו מה ענין יום ליבשה, ולכאורה היה לנו לומר ים ליבשה, וכן הוא לשון הכ' בתהלים (ס"ו ו') הפך ים ליבשה, וכמבואר בחז"ל בכ"ד שבקריעת ים סוף נהפך הים ליבשה עי' בקהלת רבה (פ"ג י"ז) עמד משה ועשה ים יבשה, וכן הוא בשמות רבה (פכ"א סי' ו' וסי' ח') וכן באבות דרבי נתן (פל"ג סי' ב') אמרו לא נעבור עד שיעשה לנו יבשה. ועי' במטה משה (עמוד גמ"ח ח"ז בעניני מילה פ"ב) דאמרו בירושלמי נדרים (פ"ג מ"ט) גדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל התורה, דכתיב (דברים ל, יב) מ'י יעלה לנו ה'שמימה ראשי תיבות מילה. דבר אחר מילה ים לה, רצה לומר גזר הים בשבילה, וכמו כן לגזור ים סוף לגזרים, אמרו רז"ל אל תקרי לגזרים אלא לגזרים פירוש בשביל המילה. ובתהילים (סו, ה) נורא עלילה על בני אדם סופי תיבות למפרע מילה, וסמך ליה הפך ים ליבשה, רמז שבזכות המילה הפך ים ליבשה.

וראיתי שבאמת יש בזה ב' נוסחאות, ובפירוש ערוגת הבושם הקדמון (לרבי אברהם ב"א עזריאל מתקופת בעלי התוס' שנתחבר מאה שנה אחרי תקופת המחבר ר"י הלוי) מביא (בח"א עמוד ס"ז) ב' הנוסחאות, ומבארם, דלנוסח הרגיל יום ליבשה ר"ל יום שבו נהפך ליבשה בו שבחו גאולים, ולנוסח ים ליבשה ר"ל שזה היה נוסח השבח שהפך הקב"ה ים ליבשה, ובדפוסים הראשונים של השו"ע, במג"א נכתב ים ליבשה בכל שלושת המקומות שבהם הוא מזכיר את הפיוט (סי' ת"צ סק"ו סי' תקפ"ד סק"ז וסי' תרכ"א סק"א), אמנם ממהדורת אמשטרדם ואילך תוקנה המילה ליום ליבשה, [גם במהדורת מכון ירושלים תוקן הדבר ואף צוין על פי איזה דפוס תוקן כאילו הנוסח הראשון טעות ברורה היא ועי' מעשה רב סי' קצ"ג וד"מ סי' תקפ"ד ס"ה וט"ז סק"ב בשם המהרי"ל מנהגי ר"ה סי' ט'].
מנהגי ר"ה סי' ט'.

ולהמבואר בדעת נוטה פ' בשלח (אות פ"ט) מהמכילתא (פי"ד כ"ד) וגירסת הגר"א (שם) דקרי"ס היה בעלות השחר או בנץ החמה שפיר אומרים יום ליבשה דרצה לומר דבעת שהתחיל היום נהפך הים ליבשה ונבקע הים.

ובמשנה ברורה (סי' ת"צ ס"ק י"ג וסי' תקפ"ד סקי"ב) הביא את דברי המג"א (שם סק"ו) והלבוש (סי' תקפ"ד ס"ג) שאם מילה חל בשבת אומרים יום ליבשה, ובשער הציון (סי' ת"צ סקי"א) כתב ואז אומרים ים ליבשה (פמ"ג סק"ו), ובכל הדפוסים החדשים סברו שזה טעות והדפיסו ואז אומרים יום ליבשה דבר שאין לו הסבר דלפי"ז מה חידש בשער הציון יותר ממה שנכתב במשנה ברורה עצמו, וגם לא בכוונת הפרי מגדים שהוא מקור הדברים, ולמעשה מבואר הדבר בפרי מגדים (שם ובסימן תקפ"ד א"א סק"ז) שכתב, מילה בשבת ים ליבשה, וז' וח' יום ליבשה, וכוונתו לומר, שרק שביעי של פסח או ח' בספיקא דיומא יאמרו יום ליבשה, כיון שהיה באותו היום אבל בשבת יאמרו ים ליבשה. גם בפירוש רבי אשר ב"ר יוסף (שנדפס ביוצרות כמנהג פולין קראקא שנת שמ"ט) מביא את שתי הגרסאות ומביא פשרה ביניהן כמו הפרי מגדים, דיום ליבשה יש לומר ביום ז' דפסח שבו היה קריעת ים סוף, ולכן אומרים יום בחולם, שבו שבחו גאולים, ובשאר ימות השנה כשאומרים אותו אומר ים ליבשה, ופירושו מצולות ים נהפכו ליבשה, ואז אמרו ישראל שירה. ועי' במשנ"ב עוז והדר במשנת שעה"צ (שם אות ג) דפירוש דבריו, שבשביעי של פסח שביום זה נהפכו מצולים ראוי לומר יום ליבשה נהפכו מצולים, היינו שהיום נעשה נס זה, אבל בשאר ימות השנה כשאומרים פיוט זה אומרים ים ליבשה נהפכו מצולים, כלומר שכאשר ים ליבשה נהפכו מצולים אזי שירה חדשה שבחו גאולים. ועי' בזה בקובץ אור ישראל (קובץ מ"ד) וקובץ בית אהרן וישראל (קובץ ע"ג).

מזל טוב על פדיון הבן וברית מילה

הייתי בשמחת פדיון הבן אצל נכד הגר"ז ברלין חתן מרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל וכשנכנס לשמחה מרן איחל לחתנו מזל טוב, ושאל חתנו מה ענין מזל טוב לפדיון הבן, התניח בחתונה מברכים שיהיה בסימן טוב ובמזל טוב, אבל כאן הרי זה ככל מצוה, ואמר לו מרן אם כן גם בברית מילה לא שייך איחול זה, וגם בלאה"כ הוסיף הרי אין מזל לישראל.

ועי' בס' רשכבה"ג על מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל (ח"ב עמוד ע"ד) שנתנו ברכת מזל טוב לבית הלוי בהספד על מינוי בנו לרב, וע"ש (עמוד ק"ה ק"ו) מס'

אליהו עה"ת פרשת אחרי מות ששמע המחבר מפי הגר"ח ברלין מילי מעלייתא בנידון זה בענין ברכת מזל טוב שמאחלים לרב בעת מינויו, ששאל שם, מה ענין ברכת מול טוב לעליה לרבנות והלא לזו יאות לברך בהצלחה וכדומה והנוסח מזל טובי שייך דוקא לחתונה לבר מצוה וכדומה, ואמר שיש מקור לברכת מז"ט לעליה לרבנות בגמרא מפורשת בריש מסכת בבא קמא (ב' ב') דפריך שם מאי שנא גבי אדם דכתיב כי יגח ומאי שנא גבי בהמה דכתיב כי יגוף ומשני אדם דאית ליה מזלא כתיב כי יגח בהמה דלית ליה מזלא כתיב כי יגוף, ופירש רש"י אדם דאית ליה מזלא, ר"ל שיש לו דעת לשמור את גופו, ומי לנו יותר מרב בישראל שצריך לו דעת לשמור את עצמו, ולכן כשעולה על כסא הרבנות אנחנו מברכים אותו בברכה שהוא זקוק לה היינו שידע לשמור את עצמו מן האנשים שיעמדו כנגדו.

ועי' מש"כ בפתשגן כתב הדת פ' חיי שרה (אות א) על ת"י (פכ"ד י"ד) עה"פ והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אותה הוכחת לעבדך ליצחק וגו', כתב ת"י יתה זמינתא במזלא ליצחק. מבואר כאן דזיוגו היה תלוי במזל, ועי' כתובות (ב' א' ורש"י ד"ה נסתחפה שדהו) דמזלך גרם, ועי' יבמות (צ"ד א') מזל גורם, ובשבת (קנ"ו א') מזל יום גורם מזל שעה גורם, ועי' בב"ר (פע"א ס' ט') בא גד בא מזל טוב. ובנדה (ט"ז ב' תוד"ה הכל בידי שמים) כ' התוס' דהרבה דברים תלוי במזל כדאמר בשילהי שבת (קנ"ו א') מאן דאיתליד בצדק יהא צדקן במצות דאיתליד בשבת מתקרי קדישא, וכן הא דאמרי כלדאי לאמיה דרב נחמן בר יצחק בריך גנבא ליהוי (שם ב') כו' ע"ש. ועי' בברכות (נ"ה ב' בתוד"ה פותרי חלומות) דפירש ר"י דמזל שעת הלידה גרים לפתרון החלומות ע"ש. ועי' בשבת (ק"י א' תוד"ה חיויא דרבנן) בלטותא דרבנן דלית ליה אסותא, שהרפואה היתה מזומנת, ונאבדה ממנו במזל רע, ועי' קאמר דלית ליה אסותא. ועי' בנדה (כ"ב ב') ורש"י שם (ד"ה זכה) שמזלו של רב ביבי גרם לו שהקדים לומר דבריו וקבעו השמועה בשמו ע"ש. ועי' ס"ח (סי' תתשס"ב) כי לכל אדם יש מזל ברקיע לפי שעניני האדם ביד מלאך מזלו וע"ש כי א"א להזיקו כשיש לו מזל טוב, וכשנגזר על האדם עונש סר מעליו וניזוק. ובמו"ק (כ"ח א') איתא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, ומייתי ראיא מרבה, ולג' התוס' בר"ה (י"ח א') מייתי ראיא מרבה ע"ש, ובברכות (נ"ו א') נראה שאירע לו כל צרותיו ע"י בר הדיא, שפתר לו חלומותיו בענין זה על שלא שילם לו, וכל החלומות הולכין אחר הפה. וי"ל דזה גופא שהיה עני ולא היה

לו לשלם לבר הדיא, זה היה משום מזלו שגרם לו להיות עני, ועי' בע"ז (ל"ד ב') תרמינך שעתך, ופרש"י ירום מזלך, וברש"י עה"ת בפ' בלק (פכ"ד י"ז) דרך כוכב מיעקב וגו' כלומר יקום מזלו ע"ש. ובנדרים (ל"ב א') ויוצא אתו החוצה, אמר אברהם לפני הקב"ה רבוש"ע נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן. אמר ליה צא מאיצטגנינות שלך, שאין מזל לישראל. ובשבת (קנ"ו א') איכא פלוגתא אם יש מזל לישראל, וע"ש כמה ראיות דאין מזל לישראל.

ובמו"ק (כ"ח א' תוד"ה אלא במזלא) הקשו התוספות הא דאמרן בסוף שבת (דף קנ"ו א') אין מזל לישראל ממה דא"י שם במו"ק בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. וכתבו שם תוס' וי"ל דלפעמים משתנה ע"י מזל כי הנהו דהתם ופעמים שאין משתנה כדאמרין בתענית (כ"ה א') גבי רבי אלעזר בן פדת דא"ל נחא לך דאחריב עלמא דאולי אברי' בעידנא דמזוני. וכ"כ בשבת (קנ"ו א' ד"ה אין מזל לישראל) והא דאמר רבא בשילהי מו"ק (כ"ח א') בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא מכל מקום על ידי זכות גדול משתנה אבל פעמים שאין המזל משתנה כדאמר ביבמות פרק החולץ (נ' א') זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו דאין מזל לישראל. וכן ביבמות (נ' א' תוד"ה מוסיפין לו) כתבו והא דאמר במועד קטן (כ"ח א') בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא פשיטא דזכות גדול מועיל כדאמר בשבת (קנ"ו ב') אין מזל לישראל ומיהו לא שכיח שישתנה המזל כדמוכח בתענית (כ"ה א') גבי עובדא דר"א בן פדת. וכן עי' ס"ח (סי' תק"ל וסי' תר"ח) דצריך הרבה זכויות לבטל המזל אפי' היה צדיק ע"ש.

ויש לבאר דזה מה שמאחלים דע"י מצוה רבה של מילה יזכה למזל טוב, ותנן בקידושין (פ"ד מ"א) והכל לפי זכותו והיינו לפי מזלו כמו שכתבו שם התוספות (פ"ב א' ד"ה אלא) והקשה ע"ז התוי"ט שם דא"כ מה מועלת תפילת האדם. וכתב דלפימש"כ התוספות דפעמים משתנה המזל ע"י זכות גדול, על זאת יתפלל כל חסיד שתועיל זכות לשנות המזל לטוב. וע"ש תפא"י שהאריך דמזל אין הכוונה מזלות שבכוכבים, רק שתלוי במעשי אבותיו, ואנשי מקומו, וזמן שבו נמצא, ומעשהו, וכה"ג שאר סיבותיו שהם גורמים לו טוב או רע ע"ש שהאריך.

וכן מצינו בגמ' ר"ה (ט"ז ב') דמהני שינוי מקום או שינוי השם לקרוע גז"ד ע"ש, וכן אי' בירושלמי שבת (פ"ו ה"ט) בריו"ח שאמר לא' שפגע בו עינא בישא

שני אתרך פעמים ששינוי השם גורם פעמים ששינוי המקום גורם ע"ש. וי"ל דע"י המילה וקריאת שם הוא כשינוי שם ומעשה ומבקשים שאם אין מזל כראוי יתהפך ע"י המצוה לטוב. א"נ ע"י בכי התינוק שפותח שערי שמים שמע ה' קול בכי ויבטל כל מזל שאינו טוב, וע"י שישמור בריתו יזכה למזל טוב. גם מצינו דברית כלידה, וכמו דאי' במהרש"ל (סימן ע') לגבי נולד בן זכר נתרפאה המשפחה דקריאת שם כלידה, וכמש"כ את הנפש אשר עשו בחרן דקאי על גר שנתגייר כקטן שנולד ע"י מה שהארכת בס' זכר צדיק לברכה (שער ז'), וע"ז אומרים מזל טוב כמו בלידתו, וכן בפדיון הבן שה"ז כבא לעולם ע"י הפדיון.

וע"י מדרש אגדה פ' תולדות (פכ"ו כ"ב) ויעתק משם מכאן אתה למד ששינוי המקום מועיל, וכן ע"י ס"ח (סימן שכ"א) דפעמים שינוי השם או שינוי המקום גורמים מזל אחר טוב. וע' תשו' הרשב"א (ח"א סימן י"ט) שהביא ג"כ דפעמים מזל המקום גורם. וע' קובץ הערות בח"א (סימן ב') שהביא (בסק"ד) מהגר"א דיש מזל כללי ויש מזל פרטי, וע"ש (סק"ה) שכ"כ גם בתשו' הרשב"א (ח"א סי' קמ"ח) וע"ש ח"א (סי' ת"ט) ועוד ע"ש (ח"ה סימן מ"ח) שהאריך בזה, ומ"מ בודאי גם מזל עצמו גורם ע"י נדה (ט"ז ב' ותוד"ה הכל) דתלוי בהילוך המזלות וכנראה בגמ' שבת. וע' שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן (ח"ז סי' רפ"ה) שכ' הרמב"ן ג"כ שמזל מקום גורם, וע"ש דכל עניני המזל הוא דוקא כשחוטאין דכ' בהו אסתירה פני מהם אבל בצדיקים כתיב לא אירא רע כי אתה עמדי שאין תלויין במזל, [ואולי קאי רק על ציבור ע"ש, כי היכא דלא תיקשי מר"א בן פדת], וע"ש (סי' רפ"ז).

וע"י בקובץ הערות (בסי' ז' סק"א) בשם התוי"ט (ר"פ שלשה שאכלו) כי הדין נותן שיכלכל הקב"ה את ברואיו וע"כ מ' יום קודם יצירת הולד מכריזין בית פלוני לפלוני שדה פלונית לפלוני, וזה תלוי במזל של שעת היצירה או הלידה, ומה שיש לאדם ממזלו אין מנכין לו כלום מחלקו המוכן לו לעוה"ב, אבל אם יבקש אדם שיתנו לו יותר מהקצוב לו לפי מזלו מנכין לו חלקו לעוה"ב. וע"ש שזה ביאור העובדא דר"א בן פדת בתענית (כ"ה א') שא"א לפרנסו יותר ממזלו רק ע"י שיחריב העולם ויבנה מחדש אולי יולד במזל טוב ע"ש, ועמש"כ הבאר שבע בתשובה (סימן ע"ג) לבאר ענין זה ע"ד הנסתר.

ויש לומר דבמילה אומרים מזל טוב דזה כמו לידתו, ומרן החת"ס לא היה נוהג לציין יום הולדתו רק יום מילה שלו ע"י בטעם ודעת (בראשית פ"מ כ') דכבר

א"י בעירובין (י"ג ב') נמנו וגמרו נח לו שלא נברא, ובשו"ת להורות נתן (ח"ט סימן ה ס"א) מביא מש"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא להגה"צ מבראשוי ז"ל (סי' קכ"ג), מצאתי בכתבי מו"ח הגה"צ ז"ל בשם החתם סופר ז"ל, דאין לישראל לחוג יום מולדתו כי אם את יום שנכנס בבריתו של אברהם אבינו עליו השלום. והביא שם ממה שכתב בס' תורת משה להחת"ס ז"ל פ' וירא על הפסוק ביום הגמל את יצחק, וז"ל ונראה ביום מילתו עשה סעודה, וכל בכל שנה כדרך שמלכים עושים ביום הולדת את פרעה, כן עשה אברהם אבינו ע"ה בכל שנה ביום מילתו של יצחק. וכע"ז כתב בס' דברי תורה לבעל מנחת אלעזר ז"ל (מהדורא ה' סי' פ"ח) יום הולדת אצל בני ישראל לא שמענו מרבתינו ואבותינו הקדושים זי"ע לעשות כן יום שמחות ביום תולדותם, והטעם פשוט נראה מרוב ענותנותם, כי אמרו חז"ל בעירובין (י"ג ב') טוב לו שלא נברא משנברא, על כן לשמחה מה זו עושה ביום ההוא, כיון שטוב היה אם לא היה נברא ונולד. ובס' בן איש חי (פ' ראה אות י"ז) שכתב דיש נוהגין שעושין יום הלידה ליו"ט ושמעתי שיש מקומות נוהגים לעשות בכל שנה סעודה ביום שנכנס בו האדם לבריתו של אברהם אבינו, ומנהג יפה הוא וערב לי מאוד אך לא נהגנו בזה בביתנו, ורק אנא עבדא נהגתי לומר בכל שנה ושנה ביום שנכנסתי בבריתו של א"א בקשה זו ע"ש. ועי' בשר חמישים (עמוד קמ"ה) שרבינו זצ"ל אמר יום הבר מצוה שלי.

ולמעשה הרי א"א תחנון ביום מילה וחתונה ומבואר בלבוש (סימן קל"א ס"ד) הטעם שאין אומרים תחנון בפני מילה וחתן, מפני ששרוים בשמחה ועת התעוררות מדת הרחמים כמו בשבת ויו"ט. שע"י השמחת חתן ומילה יכול לשנות מדה"ד ומכניס מדת הרחמים, וכעין זה כתב הכף החיים (שם ס"ק פז) על הא דכתב המשנ"ב שלא יבא החתן לבית הכנסת, ומיהו במקומות הללו אין נמנעים החתנים מלבא לבית הכנסת מפני זה, כי אדרבא יש שמחה לעם כשבא החתן לבית הכנסת כדי להתערב בשמחתו ושלא לומר תחנון, עכ"ל. דזה נעשה ליו"ט לו ולכל הציבור, וא"כ משנה המזל לטוב, ואיכא שינוי מעשה דמילה ושינוי השם, ואפי' כנען ע"י שעזר לאאע"ה נהפך לברוך כדאי' בב"ר (פרשה סי' ז'), וע"י בכי התינוק מעורר רחמי שמים כמש"כ כמש"כ בס' עוללות אפרים (סי' תט"ו) ובהגהות הגר"א גוטמאכר במסכת שבת (ק"ל א'), דכתיב (תהלים ו' ט') שמע ה' קול בכי שמע ה' תפילתי, ואין ננעל השער בפני שערי דמעות עי' בב"מ (נ"ט א'), ועולה לגדולה הוא כגר שנתגייר וכקטן שנולד שמוחלין עונותיו עי' ירושלמי ביכורים (פ"ג ה"ג), וכן חתן שעד שנושא אשה אינו אדם עי' ביבמות

(ס"ג א') וב"ר (פי"ז סי' ב'), ונחשב פלג גופא, ועתה ה"ז כפנים חדשות וכמזל לידה דמי, וכן בבר מצוה שמקבל עליו עול לתורה.

והגרמ"מ לובין שליט"א אמר, שנהגו מעולם בכלל ישראל בכל העדות, לאחל מזל טוב בכל שמחה, ויש לשון מזל טבא וגדיא יאה (עי' כע"ז בשבת ס"ז ב' ורש"י ות"י פ' ויצא פ"ל י"א ופתשגן כתב הדת שם), ובנוסח הכתובה בסימן טוב ובמזל טוב, וכן נהגו גם בסיום מסכת ומצות מילה ופדה"ב, ואין לזה הבנה בפרט אם אין מזל לישראל, וכנראה שיש לזה טעם ע"פ קבלה, וכשאמרתי מזל טוב על פתיחת הבית הוראה, אמר שצ"ל מזל טוב כי הכל תלוי במזל אפי' ס"ת שבהיכל, עי' בזה"ק פ' נשא (קל"ד א').

אשר קרך ויזנב (לברי"מ עש"ק זכור שאבי הבן סנדק בחליו)

במשנ"ב (סי' תרפ"ה סקט"ז) מבואר דמכלל חיוב פרשת זכור מה שהיה עמלק 'אשר קרך' ויזנב, שאלו הכלי מלחמה של עמלק להלחם בה' ועמו, לסלק השראת השכינה ע"י רפידים בתורה ומצות, לקרר האמבטי, ולהכות בישראל מכת זנב, לחתך המילה ולטמאותם בקרי.

וכתב בקובץ הערות בביאורי אגדות (סי' י' אות י') ידוע שבמלחמה כל צד צריך ידע איה נמצא מקור כחו של הצד שכנגדו אולי יכול להחלישו שם וגם אנחנו צריכין לידע במה כוחו של עמלק גדול ובאיזה אופן אפשר להחלישו ודבר זה גילתה לנו תורה בהכתוב וילחם עם ישראל ברפידים, ופירשו רז"ל שנרמז לנו בזה מפני מה היה כח בעמלק להלחם עם ישראל שרפו ידיהן מדברי תורה ולמדנו מזה כי סיבת כחו ועיזו של עמלק הוא ברפיונו בלימוד התורה וא"כ כל מה שמתגבר אצלנו הרפיון בד"ת מתגבר כחו של עמלק ולהיפוך אם נתחזק בלימוד התורה יחלש כחו של עמלק וא"כ עלינו להתאמץ בכל עוז להפיץ לימוד התורה ללמוד לעצמו ולגדל בניו לת"ת ולהחזיק בידי אחרים הלומדים וזהו חיצו מות לעמלק, ואף שהדבר הזה אינו מורגש לעיני בשר אבל הלא אין לנו חושים להשיג בם דברים רוחנים ומדעת עצמנו לא נדע בזה מאומה זולתי המקובל בידנו מרז"ל בתורה שבע"פ, וכל אדם מישראל הלומד תורה או מחזיקת מחליש במדה ידועה כהו של עמלק ויש לו איזה חלק במצות מחיית עמלק ואין אלו דברי דרוש כי צריכין אנו להאמין בפירוש רז"ל להמקראות שהן דברים כהווייתן ממש וכבר כתב הרמב"ן בפירוש חומש כי כן

דרך הכתובים לפרש ולרמוז, ע"ש, וכמו כן כל מצות מילה ושמירת קדושת ישראל שנלחם בזה עם ישראל, הוא מלחמת מצוה בעמלק.

וב' השו"ע (יו"ד סי' רס"ה ס"א) דנהגו לעשות מילה בעשרה, ואף שלא מצינו במגילה (כ"ג ב') דהוא בכלל דבר שבקדושה, מ"מ הרי הקב"ה בא בברית שכורות עמו, וכל בי עשרה שכינתא שריא (סנהדרין ל"ט א'), ועי' מש"כ הספורנו פ' וירא (י"ח א') וירא אליו ה' באלוני ממרא. כי שם נמול אברהם אז, וכל ביתו נמולו אתו, שם הופיע האל יתברך שכינתו לעמוד בברית, כמשפט לכל כורת ברית, כענין אתם נצבים וכו' לעברך בברית (דברים כט, ט - יא). וכענין ויכרות לפני ה' ויעמוד כל העם בברית (מ"ב כג, ג). ואולי בשביל זה נהגו להכין כסא בעת המילה ובמקומה.

וכתב בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן ק"ב) שבאמת רפואה למחלה בקבלת פניה, דהוה כקבלת פני השכינה וכתוב באור פני מלך חיים כמ"ש הרמב"ן ר"פ וירא (שם). כלומר כאשר מקבל פני שכינה, שהוא אור פני מלך, אז חיים, יהיה לו חיים. והכא נמי במילה באור פני מלך חיים, ומילה כקרבן על המזבח ומזבח מאריך ימיו של אדם (מכילתא ורש"י פ' יתרו כ' כ"ב), וא"ל רבינו זצ"ל ששאלו חמיו זצ"ל איך מקדיש זמן רב כ"כ לבריתות, וא"ל שכך ראה אצל מרן החזו"א שהטלטל כיום תמים עבור סנדקאות, והביא מהמסופר על החת"ס שהיה מאריך בתפילה ואמרו לו חבריו בזמן שאתה מאריך בתפילה אנו מספיקים ללמוד עוד כמה דפים, ואמר הרי כ' בגמ' ברכות (נ"ה א') שהמאריך בתפילתו מאריך ימיו, ובזמן הזה ישלים מה שלמדו, [ועי' מש"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קס"ח ס"ד בענין דילוג בפסוקי דזמרה ששאל אם מדלג ע"מ להתפלל עם הציבור הרי כתוב הדור הוא בשו"ע מה מותר לדלג, ואם ע"מ ללמוד תורה, כבר הלכה יוצאת לכל ישראל זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד, וכל המאריך בתפלתו מאריך ימיו ושנותיו], וכאן ג"כ מאריך ימים, שסנדק כמזבח, ומזבח מאריך ימיו של אדם, וגם כאן יאריך בזכות זה ימים ואינו מפסיד זמן. [וכאן שאבי הבן צריך רפואה מהמחלה והוא גם סנדק וגם בבא בברית עם השכינה יזכה לרפואה וישועה בס"ד ויאריך ימים ושנים באור פני מלך חיים].

ואומרים בברית מילה, אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך, ובפשוטו קאי על התינוק, ועי' בפדר"א (פרק כ"ט) עמד אליהו ז"ל וברח לו להר חורב, שנאמר ויקם ויאכל וישתה, ושם נגלה לו הקב"ה אמר לו מה לך פה אליהו,

קנא קנאתי, אמר לו לעולם אתה מקנא, קנאת בשטים על גלוי עריות, שנ' פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, וכאן קנאת, חייך שאין עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך, מכאן התקינו חכמים לעשות כסא אחד מכובד למלאך הברית, שנקרא אליהו ז"ל מלאך הברית, שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים.

וראיתי בס' חן טוב (עמוד כ"ח) נוסח בני תימן ובספר הבט לברית ומוזכר גם בסדור תכלאל (ענף חיים עמוד תת"ז) וסדור ריעב"ץ (ברית אברהם עמוד מ"ח), אליהו מלאך הברית זהו הכסא שלך הנה הכסא לפניך, עמוד נא לימיני וסמכיני ועזריני. וכ"ה בקיצור של"ה מס' חולין הלכות מילה (ל"ד ב' ד"ה שציונו), ומבואר דקאי על הכסא ולא על התינוק. ועי' מש"כ הרד"ל על פדר"א (שם אות ס"ו) בשם הזה"ק לך לך (צ"ג א') ווהקדמת הזוהר (י"ג א') דבעי לתקנא כורסיא אחרא ליקרא דיליה, ושם איתא דבעי לאדכרא בפומא דא כורסיא דאליהו ואי לא לא שארי תמן. וכתב, ויש לרמזו בלשון מלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא, שצריך לגלות חפצם בו, דהיינו לאזמנא בפומא שחפצים ומבקשים בואו, ואז הנה זה בא, בב"א.

ונראה דע"ז אומרים לו הנה שלך לפניך שאנו עומדים בברית שקנא עליה, ויתכן דרומזים בזה, דאנו לקה ועיננו לקה, ולא עזבנו בריתך, ומצפים לישועתך, שכבר יהיה הכסא שלם, ויגאלינו הקב"ה גאולת עולמים, וישלח משיחו תמים, עם אליהו מלאך הברית שיבא בב"א לבשרינו בשורות טובות וניחומים.

אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך

שאלו מה הכוונה במה שאומרים לפני ברית מילה אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך עמוד על ימני וסכיני, ועי' בפדר"א (פרק כ"ט) עמד אליהו ז"ל וברח לו להר חורב, שנאמר ויקם ויאכל וישתה, ושם נגלה לו הקב"ה אמר לו מה לך פה אליהו, קנא קנאתי, אמר לו לעולם אתה מקנא, קנאת בשטים על גלוי עריות, שנ' פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, וכאן קנאת, חייך שאין עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך, מכאן התקינו חכמים לעשות כסא אחד מכובד למלאך הברית, שנקרא אליהו ז"ל מלאך הברית, שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים, ונראה דע"ז אומרים לו הנה שלך לפניך שאנו עומדים בברית שקנא עליה, וכע"ז הראו בס' אמונת צבי עניני ברית מילה (עמוד תש"ג)

וראיתי בס' כסא אליהו (פרק ו) שכ' לבאר, אתה מטיל שלום בין ישראל להקב"ה על ידי המילה אם כן הנה התינוק המונח כאן על כסאך הרי הוא שלך והלא אתה מעיד בישראל על קיום מצות המילה שהרי לכך נקראת מלאך הברית, ומכיון שאתה ממונה על קיום מצוה זו אזי עמוד על ימיני וסמכני דאף שמוכן לך כסא מושב לישב בו בשעת המילה להיות כסנדק, בכל זאת הנני המוהל מבקש ממך עמוד על ימיני.

ובספר אמרי יהושע (ח"ג כ"ו א') העיר על הנוסח אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך, דלכאורה קשה הלא זה בריתו של אברהם אבינו, ונוסח ברכת להכניסו ומה זה שאומרים לאליהו הנה שלך לפניך דהפירוש שהוא שלך, אך יש לומר על פי מאי דאיתא במדרש עולים ויורדים שעל ידי ישראל הם עולים ויורדים שמי שמלמד זכות על ישראל עולה ומי שמלמד קטגוריא על ישראל יורד וכן מצינו גבי גדעון שאמר לו הקב"ה לך בכחך זה והושעת את ישראל, ופרש"י בכח זה שהיה מלמד מליצה טובה וסגוריא על ישראל, ואילו אליהו הנביא לימד קטגוריא על בני ישראל באומרו כי עזבו את בריתך ולכן נגזר עליו שיהיה מלאך הברית, ואם כן ביאת אליהו אל המילה הוא לתיקון קטגוריא דיליה ולכן עמוד על ימיני וסמכני, היינו שתזכור זכותי למעלה ותעיד שאכן קיימתי מצות מילה אתי שפיר נמי נוסח הזמנת אליהו.

ובספר ברית יוסף (סימן ח אות ב) א' הסנדק אומר אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך, וטעם אמירתו על ידי הסנדק לפי שיושב על הכסא, וכדי שלא יראה עזות שיהיה איש לשבת על הכסא שהוכן לפני אליהו מלאך הברית, אשר לזאת הוא נוטל רשות ומראה הסנדק על מקום מושב הפנוי, ואומר, אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך, לא על מקומך הנני יושב ומושבך פנוי לשבת על המקום שוהכן עבורך, ואחר כך קורא המוהל לאבי הבן ואומר לו עמוד על ימיני כי על פי הרוב אבי הבן אינו יודע איך להתנהג וצריך המוהל להודיע לאבי הבן שיעשהו שליח למול את בנו וסמכני הוא לשון עשיית שליח ונתינת רשות.

והוא תמוה לומר דסו"ד קאי על אבי הבן שאינו יודע למול, חדא דגם כשמל אבי הבן אומר כן, ועוד דא"כ הוא סומך אבי הבן ולא אבי הבן אותו ומה טעם אומר עמוד על ימיני וסמכני, הול"ל אסמוך לך, ועי' בשו"ת חת"ס (ח"ו סימן צ"ח) שכתב, וז"ל ותו דהרי נהגו עלמא במילה לאמור זה כסא של אלי זכור לטוב וגם מתפללים המוהלים שיעמוד אלי על ימינם לסמכם וזה אומרין אותו אפי' בשבת.

וכעת ראיתי בס' חן טוב (עמוד כ"ח) נוסח בני תימן ובספר הבט לברית ומוזכר גם בסדור תכלאל (ענף חיים עמוד תת"ז) וסדור ריעב"ץ (ברית אברהם עמוד מ"ח), אליהו מלאך הברית זהו הכסא שלך הנה הכסא לפניך, עמוד נא לימיני וסמכיני ועזריני. וכ"ה בקיצור של"ה מס' חולין הלכות מילה (ל"ד ב' ד"ה שציונו), ומבואר דקאי על הכסא ולא על התינוק. ועי' מש"כ הרד"ל על פדר"א (שם אות ס"ו) בשם הזה"ק לך לך (צ"ג א') ווהקדמת הזוהר (י"ג א') דבעי לתקנא כורסיא אחרא ליקרא דיליה, ושם איתא דבעי לאדכרא בפומא דא כורסיא דאליהו ואי לא לא שארי תמן. וכתב, ויש לרמזו בלשון מלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא, שצריך לגלות חפצם בו, דהיינו לאזמנא בפומא שחפצים ומבקשים בואו, ואז הנה זה בא, בב"א.

אם בעינן סעודת מילה כמון לברית

שאלו בעינן סעודת מילה אם יש להסמיכה לברית, ובשם רבינו זצ"ל ראיתי שהשיב דאם יש ביטול תורה למשתתפים אפשר לדחות הסעודה, ובס' תורת חיים עניני ברית מילה בתשובות רבינו (אות ס"ג) נשאל שיש שדוחים הסעודה לעתותי ערב שלא לגרום ביטול תורה האם אריך למיעבד הכי או שיש להסמיק הסעודה לברית, והשיב, אין למחות, וע"ש (אות קמ"ז) דטוב לעשות תיכף אם אפשר, אמנם כתב שם (אות קמ"ח) דהעיקר שיהיה ביום המילה כלשון השו"ע (יו"ד סי' רס"ה סי"ב) שנוהגים לעשות סעודה ביום המילה, ובתענית עושים הסעודה במוצאי התענית ועי' בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' ח') ואלו נעשית המצוה בשעתה לא היתה מתבטלת מפני זה הסעודה של מצוה אם לא נעשית באותו יום ה' איפשר לעשותה למחר והי' לו שכר מילה בזמנה ושכר סעודה שהרי סעודות ר"ח וכן סעודת פורים שחל ט"ו של אדר בשבת היו עושין אותה לאחר השבת כמו שאמרו בירושלמי וכן כתב רי"ף ז"ל בפ"ק דמגילה ואם סעודה שהי' מדברי קבלה אם איפשר לעשותה בזמנה מאחרין אותה למחר כ"ש סעודה של מילה שאם לא הי' איפשר לו לעשותה באותו יום שמאחרין אותה למחר ושפיר דמי וכן נוהגין כשהמילה היא בערב שבת שעושין הסעודה ביום השבת, ועי' בתשובת רבינו בסו"ס תורת חיים עניני מילה (אות קמ"ד) דאם עשו המילה סמוך לשבת ידחו הסעודה לשבת, וע"ש (אות ק"ס קס"א) דיוצאין גם במיני מזונות שאחר הברית.

וראיתי שנשאל בזה מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, האם אפשר לעשות הברית בבוקר והסעודה בצהרים או שצריכה להיות סמוך לברית כדי שיהא

ניכר שהסעודה היא על מצות ברית מילה, והשיב יכולים לעשות הסעודה גם בצהרים אבל שתהיה באופן שיהא ניכר ונראה שהכוונה של הסעודה בצהרים היא למצות היום, ושאלו עוד בענין תחנון במנחה, אם סעודת הברית היא בצהרים האם צריכים לומר תחנון במנחה, והשיב, יכולים להקל שלא לומר תחנון, חזרו ושאלו מה לעשות למעשה, וענה, אם אמר תחנון לא הפסיד, (וישמע משה ח"א עמוד רצ"ד).

עו"ש מובא שם, שאלתי כשיש לו ברירה להשתתף או בברית עצמה או בסעודת הברית איזה מהם עדיף והשיב בזמן שאליהו הנביא שם דהיינו בשעת הברית, ע"כ, ורבינו זצ"ל אמר דאליהו נמצא עד סוף הסעודה עי' בס' אב בהתמדה (עמוד רנ"ד), והשיב בתשובה אחת (בסו"ס תורת חיים עניני מילה אות קנ"ו) דעדיף להשתתף בסעודה מהברית, ע"פ התוס' בפסחים (ק"ד א' ד"ה ואין מיסב) דהא דא' שם דז' מנודין לשמים וחד מינייהו מי שאין מיסב בסעודת מצוה היינו סעודת מילה דאמר במדרש דניצול מדינה של גיהנם, דאי"ז כמשתתף בברית שזה רק מעלת רוב עם אלא ה"ז חלק מהבאים בברית שדרך כורתי ברית לאכול לחם עי' ברמב"ן פ' ויצא (פלא"א מ"ו) ועי' בתהלים (פ"נ ה') כורתי ברית עלי זבח, וע"ש (אות קנ"ז) שהשיב יתכן ששניהם שוין, וע"ש (אות ע"ז) דהברית קודם.

בענין הרחמן שאחר ברכת המזון בברית מילה

הנה ידוע שמרן הגרי"ז זצ"ל נהג לא לענות אמן אחר אל יחסרנו, כשיש ברכת בעה"ב, דה"ז חלק מברכת הטוב והמטיב, וכן נהג רבינו זצ"ל, ועי' מש"כ האבן האזל על הרמב"ם הל' ברכות (פ"ב ה"ז) שכתב ברכה רביעית צריך להזכיר בה שלש מלכיות, וכשמברך האורח אצל בעל הבית מוסיף בה ברכה לבעל הבית, ויש לו רשות להוסיף בברכת בעל הבית ולהאריך בה. דמדברי הרמב"ם מוכח דברכת האורח אצל בעה"ב הוא המשך לברכת הטוב והמטיב ולא ברכה בפ"ע, וכתב ויש לו רשות להוסיף בברכת בעה"ב ולהאריך בה, ולפי"ז נמצא שכל ברכות הרחמן שאנו אומרים אם יאמרו אותם אחר ברכת בעה"ב הם מצורפים לברכת הטוב והמטיב, ולפי"ז א"א לענות אמן אחר שאמר אל יחסרנו, וזה אין לומר דיהיה הפסק בין היה רצון ובין אל יחסרנו בתפלות הרחמן דא"כ אינה מצטרפת לברכה רביעית, וע"כ דצריך לומר היה רצון תיכף אחר אל יחסרנו ושלא לענות אמן.

ולכאורה כ"ז בהרחמן קמא, אבל שאר הרחמן הם תוספת ואינם ממטבע הברכה, וכן עי' מש"כ רבינו זצ"ל בתשובה בתורת חיים (עניני ברית מילה עמוד קל"ח אות קמ"ג) דבברית מילה כשמחלקים אמירת הרחמן בברהמ"ז אי"צ להחזיק הכוס בעת אמירת הרחמן, דאי"ז כז' ברכות שנאמרות על כוס אבל כאן זה בקשה ללא מטבע ברכה, ויתכן דבברכת האורח יהיה עליו להחזיק הכוס כיון שהוא חלק מברכה רביעית, וכן משמע ממה שאי' בברכות (מ"ו א') דאורח מברך כדי שיברך לבעה"ב ואם הוא ברכה לעצמה יכול היה לאומרה אחר ברהמ"ז, ומשמע דזה חלק ממטבע ברכת הטוב והמטיב ולכן יש לו לזמן. ועי' בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' קכ"ב) דייק מדלא אמרין ויהי רצון בוא"ו החיבור אלא יהי שמע מינה שראוי לומר אמן בסוף אל יחסרנו וכמובא משמיה דהגר"א במעשה רב (אמנם הגר"א מיירי בסתם ולא כשיש אורח עי' תוס' מעש"ר אות פ"ז ועי' הלכות הגר"א ומנהגיו אות קס"ג).

וי"ש לדון דגם שאר הרחמן הם כעין ברכה הסמוכה לחברתה, ועי' בטור (סימן קפ"ט) שכתב, בשם אחיו ה"ר יחיאל ז"ל נהגו להאריך בברכת הטוב והמטיב הרחמן בכמה גוונים ולא ידעתי מאין בא זה להרבות בבקשה בין ברהמ"ז לברכת בפה"ג ואפשר שנהגו לעשות כן מהא דאמרו בברכות (מ"ו א') אורח מברך יר"מ וכו' ע"כ ונ"ל שאין בזה משום הפסק וגדולה מזו מצאנו בברכת המילה שמתפללין על הילד באמצע הברכה אחר שבירך בפה"ג ומפסיק בין ברכה לשתייה, וע"ש באבן האזל דאפשר דכשאין אורח אין תפילות הרחמן מצטרפין.

והנה למעשה אף שבברית מילה נהגו להחמיר לשתות בין כורת הברית לאו"א מחמת הפסק וכמו שהביא הטור (יו"ד סי' רס"ה) שדעת בעל העיטור בהל' מילה (נ"ג ב') דבקשת דחמים שאומר קיים את הילד לאביו ולאמו לא הוי הפסק והביא שיש סידורים שכתוב בהם שאומר בא"י כורת הברית ושותהו, ועי' אגרות סופרים (ח"א מכתב מ"ז) שכן נהג הגרעק"א זצ"ל לטעום הכוס אחר כורת הברית, ועי' בשו"ת בית שער (או"ח סו"ס י"ט), וכן נהג הגר"ש סלנט זצ"ל כמו שהביא בשו"ת רבי עקיבה יוסף (יו"ד סי' פ"ב) ובאדרת שמואל (אות רע"ה), וכן מובא מהאמרי אמת עי' מכתבי תורה (סי' מ"ט), ועי' בזה בשו"ת באר משה (ח"ח סי' פ"ז), ועי' שו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ל"ט) שלכן המנהג להטעים מהכוס לסנדק או לילד שהגיע לחינוך כיון שהמברך הפסיק הרבה בתפילת קיים את הילד משא"כ הסנדק שיוצא בברכתו לא הפסיק אלא כשהיה בעלמא דקיל טפי,

ובשם הגר"ח מבריסק מובא באפיקי ים (ח"ב סי' ב') מכתב הדיין הגרש"ז מבריסק ששפך מעט בחופה אחר הגפן מהכוס לידיו שלא לפגום הכוס וטעם מעט, ועי' בס' מאזנים למשפט (ח"א סי' י"ח), והגר"מ פיינשטיין זצ"ל היה טועם מעט אחר כורת הברית וכמו שביאר מנהגו באגרות משה (יו"ד ח"ג סי' ק'), ועי' שבענין לחלק הברכה לב' בני אדם, [ומנהג מרן המהרי"ל דיסקין זצ"ל בזה מובא שם ובאהל יהושע סי' שט"ו משו"ת רע"י וז"ל וגם הגאון הגדול דבריסק שליט"א ג"כ שותה מיד אחר ברכת כורת הברית ואינו אומר כלל או"א קיים וכו' כי אם מכבד למוהל או כיוצא בו לומר או"א קיים וכו' עם קריאת השם ובהערות לשו"ת רע"י שם מבאר כי מה שנהג מרן מבריסק שלא אמר את תפלת או"א קיים וכו' וכבדו לאחר כי רצה לאפשי נפשיה מפלוגתא וגם לא רצה לשנות מהמנהג של שתיית יין אחר ע"ש], וכן נהג מרן בעל הקה"י זצ"ל לטעם מעט גם אחר כורת הברית וגם בחתימת או"א לצאת מפלוגתא וכן נהג רבינו זצ"ל, עי' בארחות רבינו (ח"ג עמוד קנ"ט).

ועי' מכתב רבינו בס' תורת חיים מילה (אות רמ"ט) שאחר כורת הברית יטעם משהו ובסוף רוב כוס. וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל עי' בהליכות שלמה (תפילה פכ"ג סל"ט) ועי' מנחת שלמה (ח"א סי' י"ח אות ג') ועי' שו"ת הר צבי (יו"ד סי' ר"י) שמסר לו הגרי"ז הלוי מבריסק זצ"ל מנהג אביו הגר"ח זצ"ל שנהג כפי ששמע בשם הגרע"א שהיה טועם מן היין תיכף שגמר כורת הברית אך הגרי"ז גופיה לא רצה לשנות מהמנהג ששותים אחר או"א ובהיות שאינו טועם מן היין כלל מצד הבריאות לכן מבקש לאחר שיכוון לצאת בברכת היין ומימילא יכול אחר לשותות שהרי הוא לא הפסיק בתפילה או"א ומה שהשותה שתק בזמן אמירת או"א שתיקה לאו הפסק הוא שהמברך מכוון להוציא אדם אחר בברכת הגפן ואותו אדם שותה מן הכוס מיד אחר כורת הברית, אמנם בברכת המזון לא חששו להפסק הרחמן, ויש לחלק בין ברכת כורת הברית דכבר ברח מעיקרא הגפן, ובכורת הברית חתם הברכה ותו א"א להפסיק בבקשות ללא שישתה תחילה, אבל בברכת המזון אף שתקנת חכמים אינה רק עד לעולם אל יחסרנו ושם להגר"א עונה אמן, מ"מ כיון שאין בה חתימה וסוף הברכה הוא בקשות יכול להאריך בברכה כמו בברכת בעה"ב שמצינו בגמרא, וכמו שיכול להוסיף בשמו"ע מעין כל ברכה, ומש"כ הטור שאומר הרחמן בכמה גוונים י"ל דהכל הרחמן א' בכמה בקשות, ובמשנ"ב (סי' ר"א שעה"צ סק"ד) כתב דבזמנינו שכל אדם אומר הרחמן הוא יברך את בעה"ב אין קפידא על האורח שיברך, ואע"פ

שברכת האורח אומרים מיד אחר ברכה רביעית והרחמן הוא יברך את בעה"ב אומר אחר כמה הרחמן ומשמע דמ"מ נחשב הכל כהמשך לברכה כעין ברכה הסמוכה לחברתה.

ובסדור היעב"ץ מבואר דגם ברכת בעה"ב נהג לומר לבסוף, אמנם י"ל דמש"כ משנ"ב להקל הוא רק לענין חומר האיסור לסרב לכוס של ברכה, דה"ז בכלל גורם קללה לעצמו שהוא היפך ואברכה מברכך, וזה ל"ש כל שקובע לבסוף ברכה לבעה"ב אע"פ שאינו במטבע ברכה, ולמעשה מנהגינו להוסיף פסוקים אחר גמר הרחמן, ולומר 'ראו כו' ונראה דכיון דמברכים בופה"ג רק לבסוף לא חששו בכל זה שהוא מעין ברכת המזון להפסק אע"פ שכבר כלתה ברכת הטוב והמטיב, ועי' כה"ח (סי' קפ"ח ס"א) שאין להפסיק אחר גמר ברכת המזון כל זמן שאומר הרחמן עד שאומר עושה שלום, דעושה שלום שאחר ברכת המזון כעושה שלום אחר שמו"ע, וכמש"כ שם (סי' קצ"א ס"ב) מרוח חיים (אות ב) שאסור לעשות מלאכה וכו' ואפילו לפנות הדברים מהשלחן אין לו לעשות בעודו מברך כי אם ידיו אסורות ועיניו סגורות ומה טוב מתוך הספר והממהרין לקום מהשלחן כשמתחילין לומר הרחמן וכו' לאו שפיר עבדי כי אם צריך להיות יושב עד עושה שלום כמו עקירת רגלים שבעמידה ואז יעמוד, וע"ש (סי' ק"צ ס"א) דאחר אמירת עושה שלום אומרים ז' ברכות של חתן.

ועי' בשו"ת משנת יוסף (חי"ד סי' קל"א) מסידור היעב"ץ דפוס ראשון שכתב על הרחמן הרביעי כשהמוהל מברך יתן הכוס של ברכה לאחר לומר זה הרחמן, ומשמע מדבריו שיש ליטול הכוס בידו בשעה שאומר, וכן נראה בטור (סי' קפ"ט) בשם אחיו שדימה אמירת הרחמן לאמירת קיים את הילד דמילה, ומשמע דקאי על כל גווי הרחמן דמיתי, וע"ש במשנת יוסף שלמעשה לא נהגו כן.

ובספר קצות השלחן (סי' מ"ו סקכ"א) הביא שהמנהג שמניחין הכוס בהרחמן וכתב שנכון להחזיקו גם בהרחמן דהרי כ' הגר"ז (סו"ס קפ"ט) דהרחמן מטופס הברכה הוא, ובערוה"ש (סי' ק"צ ס"ז) הביא ב' המנהגים בזה, ואולי כל הנידון בהרחמן שקבעו בכל ברהמ"ז עד בברכה שלימה ונאמר אמן, אבל הרחמן בברהמ"ז של מילה הוא תוספת ברכה.

ובשערי תשובה (סי' ק"צ סק"ג) כתב בשם סדור עמודי שמים להיעב"ץ שאביו החכם צבי היה אוחז כוס בידו עד אחר ברה"מ והיה מלעיג על המניחין הכוס מידם בסיום ברהמ"ז, והיינו שהחזיקו עד אחר בפה"ג, וי"ל דגם

כשאומרים אחרים הרחמן דברית מילה מ"מ המברך לא יסיר מידו כוס של ברכה עד ברכת הגפן, ובסדור יעבץ שם בפי" בית עובד על ברה"מ הביא שיש שהעידו להיפך בשם אביו, ובספר נוהג כצאן יוסף (עמוד נ"ז) כתב שאינו נכון והיה החכ"צ מחזיק הכוס בלא תנועה עד אחר ברהמ"ז ותמה על אלו המניחין אותם מידם וגם דחה דברי בעל ההלכות קטנות בסוף ספר ברכת אליהו שהליץ על המנהג.

מי שברך לבה"ב כשיש מילה או חתן

כתב המג"א (סי' תצ"ב סק"ג) אם יש מילה או חתונה באותו שבת שמברכין למי שיתענה בה"ב, נוהגין לברכו במנחה משום מהיות טוב אל תקרי רע, ומובא בבאה"ט (סק"ב) ובמשנ"ב (סק"ג), ולכאורה אם יש חתן בשחרית א"כ גם במנחה יש לפנינו חתן ולמה דחו זה למנחה טפי משחרית.

ויש לפרש דמש"כ המג"א והמשנ"ב שיש מילה או חתונה, דמיירי בשבת שקודם החתונה שהוא שבת שמזמרין לו ומ"מ אינו חתן עד החופה, ורק בשחרית שעולה ומזמרין לו אין לערב עצב עמו, אבל במנחה אין קפידא,

ח. העיר הגרש"א שטרן שליט"א דאמנם בזמנינו עושים עסק גדול של קדושה רבה וסעודות בשבת חתן אבל בזמנם לא עשו כל זה, ובפשוטו קאי על שבת שאחר החתונה, ועי' בלבוש (סי' רפ"ב ס"ד) ובמג"א (שם) ובביאור הלכה (סי' קל"ו ס"א ד"ה בשבת) ששבת שלפני החופה נקרא שבת שמזמרין לו וקודם לשאר חיובים, וכתב בספר נוהג כצאן יוסף שבת שקודם החתונה מרבים בשמחה לכבוד החתן וקורין לשבת שקודם לחופה שב"י על"ץ ומשוררין לו אחד יחיד כל הארבעה חרוזים ולא כמקצת חזנים שאינם מנגנים כי אם א' או ב' חרוזים כי שיר זה הוא שבח גדול על עיקרי הדת, ועי' במדרש תלפיות (ענף חתן וכלה) שהמנהג שהחתן עולה לתורה גם בשבת שלפני ואחרי החתונה משום שהחתן דומה למלך ומה מלך כותב לו שני ספרי תורה אף החתן עולה פעמיים לתורה, ועי' מש"כ בבאר חפרוה שרים (עמוד שע"ד) בשם רבנו זצ"ל שאמר מרן החזו"א זצ"ל דחתן אי"צ שמירה, שאמר דעד החופה אכתי אינו חתן דיכול לחזור בו ואע"פ שלענין שדומה למלך הוא משבת שמזמרין לו כמש"כ בבכורי יעקב (סי' תרכ"א) שלכן נותנים לו חתן תורה.

ועי' בס' אחרון לדור דעה מהגרמ"ד סאלוויציק (ח"א עמוד קע"ט) שהגמ"ד סיפר שלתומו לבש בשבת העליה לתורה שלו את החליפה החדשה שנקנתה עבורו לקראת החתונה, אולם כאשר מרן הגרי"ז הבחין בכך אמר לו להסירה וללבוש את החליפה הרגילה, באומרו בפליאה, וואס איז דאס א' יו"ט א' אויפרוף איז יום טוב, היינו וכי שבת שמזמרין לו, מה זה יום טוב, וכי אויפרוף הוא יום טוב, והרי אינו אלא שבת שמזמרין לו ותו לא. ויש שמועה שבבירסק לא באים המחותנים לאופרוף כי עוד לא נעשו קרובים קודם הקידושין, ועי' ש' בהערה שלפני

או דמיירי בחתן שבא רק לשחרית ולא למנחה, ושמעתי די"א דכמו שכ' הט"ז (סי' קל"א) ומובא במשנ"ב (סקכ"ו), שימנע חתן מלבא לביהכנ"ס כל ז' שלא ימנעו מלומר תחנון, כך ימנע במנחה דשבתא מלבא שלא ימנע אמירת צדקתך, וז"ל ספר מנהגי מהרי"ל הלכות נישואין (סי' ט') במנחה אם אין החתן בביהכנ"ס אומר צו"ץ. אמנם רוב פעמים מונעין אותו מליכנס כדי לאומרו. וכן הסימן במקום נו"ץ א"א צו"ץ, והלולא בלע"ז נו"ץ. וא"ש דבמנחה לא היה החתן נכנס לביהכנ"ס.

ובאמת לא נהגו כן האידנא, וגם דברי הט"ז הם חידוש וכ' רבינו בקונטרס הזכרונות (סי' ח' סקע"ו) בשם מרן החזו"א שלא נהגו כן, וכ"ז י"ל דלא נאמר רק במעלת תחנון שכ' עליו מעלות נשגבות ואויביו נופלים לפניו ועוד מעלות רבות כמש"כ הפלא יועץ (ערך נפילת אפים), אבל צדקתך אמנם אמירתו

נישואי הג"ר מאיר הלוי זצ"ל סברו בני המשפחה שאין מרן הגרי"ז מעוניין להזמין את המחותן לשבת שמזמירין לו ותו לא אכן למעשה לכששמע על כך שאל מרן למה לא הזמינו את המחותן רבי יחיאל בנדיקט ז"ל (מפי רבי ירוחם הלוי סאלאווייציק שליט"א ששמע מהגר"מ הלוי).

ועי' במשנ"ב (סי' תקנ"א סק"י) וד"מ (שם) במעשה שהיה עם בנו של המהרי"ל והורה דבשבת חזון חתן מותר ללבוש בגדי שבת דהוא שבת שמזמירין לו ואפילו חל ט"ב בשבת, אבל לאבי ההתן אין להתיר באופן זה, ועי' הליכו"ש (פט"ו סי' א') שדוחה אבלות בפרהסיא לכבוד החתן, במה שרגילין לכבוד שמחת חתן, והיינו ללבוש בגדי שבת מותר לכולם ללבוש לפי מנהגינו שכולם לובשים בגדי שבת [אך בגדים חדשים אסור ללבוש אף לא לחתן עצמו], בשעת העלייה מותר לומר לו וכן לזרוק עליו מיני מתיקה כמקובל, ואפשר לערוך קידושא רבא לאחר התפלה כנהוג אך יש להימנע מלשיר היכא שלא תמיד שרים בקידוש ואם תמיד שרים עכ"פ שיר א' ישירו גם היום רק שיר אחד.

ועי' מש"כ בדגו"מ (סי' תצ"ג סק"ב) ובשע"ת (שם סק"ז) דגם בנישואין באמצע השבוע שרי להסתפר בע"ש מטעם שהוא שבת שמזמירין לו. ועי' בקיצור שו"ע (סי' ע"ח ס"ה) שנקרא שבת שמזמירין לו ששרים לו אחר שעולה לתורה כנהוג, ובקונטרס עזרת אליעזר (עניני נישואין עמוד קי"ז) מביא מרבינו זצ"ל, שנשאל בענין שבת שלפני החתונה שנקרא שבת שמזמירין לו האם הכוונה לומר כשבא מביתו לבית הכנסת או במה ששרים לו לאחר שעלה לתורה, והשיב, שניהם, ושאל, מדוע לא נוהגים כ"כ לשיר לחתן בשבת כשבא מביתו לבית הכנסת, והשיב, לא רואים, ונשאל אם מותר לצאת מהסוכה לצורך ללוות החתן בשבת עליה לתורה לפני החתונה מביתו לבית הכנסת אף שמפסידים מצות ישיבה בסוכה מצד תשבו כעין תדורו וגם מצוות חסד, והשיב מותר, ונשאל, האם שייך לומר שלא יצאו מהסוכה ללוות את החתן מביתו לבית הכנסת כי כעת עוסקים במצוה ופטורים ממצוה אחרת ולא עוד יש כאן בעיה של או מעבירין על המצוות, והשיב, אין צריך לזה.

תלויה באמירת תחנון אבל אינו רק צידוק הדין. גם י"א שאומרים צדקתך אפילו כשיש חתן ועי' בספר סדר טרויטש לאחד מן הראשונים (עמוד ט"ז) וידוע כי צדקתך מתוקן לצידוק הדין מפני נשמות, וכל יום שיש בו ולמחרתו שמחה, אין אומרים בהם צדקתך צדק וצידוק הדין, ואם ברית שחל בשבת או יום נישואים שחלו להיות ביום א', אינן קרויין שמחה לבטל צדקתך, לפי שבימי החול אומרים בהם תחינות לערב. ומשמע דאם כבר עתה הוא חתן ונמצא בבית הכנסת אין לומר צדקתך. וכ"כ בליקוטי מהרי"ח בשם מנהגי מהרי"ל הל' נישואין וכנ"ל (סי' ט') ועי' מהרי"ל הל' שבת (סי' ל"ח) כלל לצדקתך במנחה, כל שעה שאם היתה אותה מנחה חול ואז לא היו אומרים תחינה, גם עכשיו באותו מנחה א"א צדקתך, וכן נהג רבינו זצ"ל, ועי' בכה"ח (סקי"ח) שא"א בבית החתן צדקתך.

וראיתי ששאלו מרבינו זצ"ל מש"כ המשנ"ב שכשיש מילה או חתן בשבת שמברכין בה"ב נוהגין לברכו במנחה משום מהיות טוב, מה הדין כשידוע שאותו חתן יתפלל שם גם במנחה, והשיב, מ"מ המנהג במנחה, (מחשבת עם שאלה כ"ז).

ובשו"ת אגרו"מ (או"ח ח"א סי' ק"ו) כתב, בשבת ו' מרחשון שנת תרפ"ג היה חתן בביהמ"ד ושאלו אם לברך מי שיתענו תענית בה"ב כמנהג. ואמרתי שיכולין לברך כי לכאורה אין בזה שום טעם למנוע מלברך את המתענים דאין זה ענין אבלות ואף סליחות אומרים כשיש חתן ואומרים הסליחה דתענית צבור קבעו, אך מ"מ כתב המג"א (סי' תצ"ב) שנוהגין כשיש מילה או חתונה לברך במנחה משום מהיות טוב, ולכן אמינא שבמקומותינו יש לברך בשחרית דהא לכאורה תמוה טובא בשלמא כשיש ברית מילה יש תקנה לברך במנחה שאין נוהגין שמחה במנחה אף כשהיה ברית מילה בשחרית שאומרים אף תחנון ולכן מחמת מהיות טוב דוחין למנחה אף שאין טעם נכון לדחות זה אבל בחתונה מה יתקנו בזה שידחו למנחה דהא אף במנחה כשהיה החתן בביהמ"ד נוהגין שאין אומרים תחנון כל שבעת ימי המשתה ואיך שייך מהיות טוב בזה שידחו למנחה, ולדחות לגמרי משמע ממג"א שאין דוחין. וצריך לומר שטעם המג"א הוא משום שהיו מפטירין בזמנו במקומות מדינתו בשוש אשיש ולכן לא נאה להזכיר אז שם תענית מאחר שמזכיר לשון שמחה ולכן מהיות טוב דוחין למנחה שאין מזכירין שמחה. וא"כ במקומותינו שאין מפטירין שוש אשיש הרי

מנחה הוא כמו שחרית ואין לדחות למנחה כי מאחר שלא יתקנו כלום למה ישנו מכל השנים. ע"ש.

בהא דאין לסרב לעלוות לתורה ולברך על כוס של מילה

בברכות (נ"ה א') ג' דברים מקצרים ימיו של אדם ומהם מי שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה לברך ואינו מברך. ורבינו זצ"ל חשש אף בכוס של ברכה שבשבע ברכות שלא לסרב כלל, משום דאיתא בגמ' ברכות (שם) הטעם שהמסרב לכוס של ברכה מקצרין לו ימיו, מדכתיב ואברכה מברכך, ופרש"י, דהמברך ברכת המזון מברך לבעל הבית, ומזה היה נראה שזהו דווקא בכוס של ברכת המזון שבו שייך האי טעמא דואברכה מברכך, וכ"כ המשנ"ב (סי' ר"א סקי"ד) בשם המגן אברהם (שם) אלא שהוסיף שבזה גורם קללה לעצמו, אבל בודאי אין לאדם לדחות מצוה הבאה לידו וע"ש בשעה"צ (אות י"ד), וזה שייך בכל כוס של ברכה, ואירע פעם שכיבדו את אחד מבניו של רבינו זצ"ל, לברך אחת מברכות השבע ברכות והצביע שראוי להקדים את גיסו הגדול וניתן הכוס לגיסו, ורבינו נבהל מכך שדחה את הכוס של ברכה, ולא היה רגוע עד שאמר לבנו לילך לסעודת שבע ברכות שביום אחר ולברך שם על כוס של ברכה, כמו כן אירע שאדם סירב לקבל כוס של ברכה בברית מילה, והעיר בזה רבינו איך לא חשש מלסרב לכוס של ברכה, (דקדוקי מצות ח"א עמוד ע"ב בהערה).

ועי' דרך שיחה (ח"א עמוד קנ"ה) שמרן החזו"א זצ"ל סירב לברך בפומבי בחתונה ברכת ז"ב מחמת צניעות וענוה וביאר רבינו שדינא דגמרא נוהג רק בכוס של ברהמ"ז.

ולכאורה פשוט דלא אמרו בגמרא רק במסרב לברך בברכת המזון דה"ז כחלק מהברכה והוא כמברך בשם, אבל לא מיירי בכל נמנע מלברך חבירו בסעודת שבע ברכות וכיו"ב שמזמינו לתת ברכה לחו"כ, ושמעתי מהר"י צביון שהיה אצל בעל הצ"פ הרוגטשובר זצ"ל וכשהיו מבקשים ברכה היה משתמט בענותנותו תלכו אצל הצדיק היינו אצל הגרמ"ש בעל האור שמח, וכשהפצירו בו אמר אני יודע רק לברך ברהמ"ז, וכן כשהפציתי במרן הגרא"מ שך זצ"ל לברכני, אמר, אם תלמד תהיה ת"ח ואם לא לא יועילו ברכות. ובאחרונים כ'

דגם בכוס של ברכה ועלייה לתורה אם מסרב מחמת טעם נכון כגון שיתנו לרבו וכיו"ב אינו בכלל זה. ובמשנ"ב (סי' ר"א ס"ק י"ד) כתב, וכתב המג"א (שם) ודוקא כשמברכין הכוס דאז החיוב על האורח לברך את בעה"ב, והיינו דשם כיון שאמרו חכמים לברך ונמנע ה"ז מקצר ימיו ולא בכל מי שמבקשו ברכה, ובברכת כהנים י"ל דדוקא בעקר רגליו שאז חייב לברך כשאמרו לו כהנים, עי' בשו"ע (סי' קכ"ח ס"ב), ואולי גם בשבע ברכות מה שהקפיד רבינו זצ"ל היה במי שכבדוהו בברכת שמח תשמח שבזה איכא לאוכל בסעודה חיוב שבע ברכות, וכמו שכתב רבינו זצ"ל דכל שהתחייב בחתונה בזימון נתחייב גם בשבע ברכות, (ברכת חתנים עמוד קצ"א ס"ג), ואם נתחייב אסור לצאת לפני שסיימו הז"ב, (תורת חיים נישואין עמוד צ"א אות קנ"ה), וברכה זו היא ברכה לחו"כ והנמנע ה"ז כנמנע מלברך בעה"ב, וכשמחרת ברך החתן בברכה זו תיקן הדבר, [ויתכן דמה שנמנע החזו"א היה זה בשאר ברכות].

ולכאורה אם שומע כעונה גם באינו לעולה לתורה הרי שומע קריאה"ת ולמה אינו בכלל כי היא חייך, [הרי לא מיירי ביוצא באמצע הקריאה שהוא בכלל עוזבי ה' יכלו בברכות ח' א' רק שאינו עולה], ומשמע דבקריאה"ת אין דין שומע כעונה רק שמיעה גרידא עי' מש"כ רבינו בקונטרס הזכרונות (סי' ט' אות כ') ע"פ התוס' בסוכה (נ"ב א' ד"ה וכיון) אין הבעל קורא מוציא הציבור מדין שומע כעונה רק הוא חובת שמיעה גרידא, ומעיקר הדין גם קטן עולה למנין שבעה וקורא כדא' במגילה (כ"ד א') אף שאינו מוציא, וא"כ בשמיעת זכור דשם בעינן שומע כעונה ל"ש זה.

ואפשר דנהי דשומע קריאה"ת או אומר בלחש, מ"מ עיקר כי הוא חייך ואורך ימיך הוא במוציא בפה ומשמיע לאזניו, כדא' במסכת עירובין (נ"ד א') דא"ל שמואל לרב יהודה, שיננא, פתח פומיך קרי, פתח פומיך תני, כי היכי דתתקיים בך ותוריך חיי. שנאמר כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא, אל תקרי למצאיהם אלא למוציאיהם בפה.

ועי' בשו"ת באר משה (ח"ח סימן פ"ב) מהמאירי (ברכות נ"ה א' ד"ה מי שמזמינים) שכ' על מימרא דשלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם מי שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא וז"ל מי שמזמינים לו ספר תורה לקרות ואינו קורא מתוך "גאווה" שבו, אי אפשר להתקיים בכך, עכ"ל. פי' שאם יש לו טעם הגון למה אינו קורא אינו ח"ו בגדר עונש זה דמקצרין ימיו, וכ"כ המג"א (סי' קל"ט

סקי"א) בשם הלבוש שאם מטעם הגון אינו עולה אינו בכלל אינו קורא, דעל דין המפורש בשו"ע (שם ס"ח) שאם אחד בירך לעצמו בשחרית ברכת התורה ותיכף קראוהו לקרות בתורה צריך לחזור ולברך אשר בחר בנו עיין שם וכ' ע"ז המג"א בשם הלבוש דמ"מ יקרא פסוק א' בנתיים כגון יברכך. ואם אין רוצים להמתין לו עד שיקרא פסוק א' לא יעלה כלל ויקראו אחר במקומו דלא עדיף מר"ע שלא רצה לעלות עד שלא החזיר הפרשה כמ"ש ר"ס זה, עכ"ל, וע"ש בלבוש (ס"א) ממדרש תנחומא פ' יתרו (סי' ט"ו), ועי' שמו"ר (פ"מ סי' א'), ואם הטעם לפי שמזלזל דרך גאווה י"ל דגם בקריאת זכור שייך זה אף ששומע כעונה.

ועי' בפתחי תשובה (יו"ד סימן רמ"ב) שכתב בשם שו"ת רדב"ז (ח"א סי' ש"ט) מי שעלה רבו שלישי לקרא בתורה, אין רשאי התלמיד לעלות למשלים דאיכא זילותא דרביה דכיון דמשום כבוד רבו מסרב לעלות אין כאן בזיון לתורה, ובשו"ת תורה לשמה (סימן תכ"ח), כתב, דאם מחוסר כסף לשלם עבור העליה לא עלה, ולכן לא עלה, לא יענש, וז"ל, אמרו חז"ל בדברים המקצרים ימיו של אדם, הוא מי שקורים לו לעלות לתורה ואינו עולה, והנה נסתפקנו אם לא עולה לס"ת, לא בגלל שהוא מיקל במצוה, אלא משום שמנהג העולם שהעולים מתנדבים בקול רם, וזה אין לאל ידו להתנדב, ואם לא יתנדב תהיה לו בושה אולי אין ימיו מתקצרים, והשיב, שאין ימיו מתקצרים בגלל זה. ובחשוקי חמד ברכות (נ"ה א') כתב לפי"ז שאם לא עולה לתורה או שלא מזמן, לא בגלל זלזול ח"ו, אלא משום שהוא מגמגם גם לא יענש.

ועי' בשו"ע (סי' ס"ו ס"ד) לגבי כהן שהיה קורא ק"ש וקראוהו לקרות בתורה, שאינו מפסיק. וכתב הפרי חדש (שם ס"ד) ואפילו דליכא אחר, וגם קראוהו בשמו בפירוש אינו יכול להפסיק. ואי קשיא לך שראוי הוא שיעלה דהא אמרינן בריש פרק הרואה (ברכות נ"ה א') ג' דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם ואחד מהם הוא מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, איכא למימר דהיכא דלא אפשר שאני, וכמו שכתב הטור (סימן קל"ט) על ר' עקיבא דאי' במדרש שמות רבה (פרשה מ ס"א) שקראוהו לעלות לספר תורה ולא רצה לעלות, לפי שלא סידר אותה תחילה.

ועי' בא"א לבעל דע"ק מהדו"ת (סי' ר"א ס"ג) דמה שאמרו חז"ל בברכות (נ"ה א') הנותן כוס לחברו לברך, ואינו מקבל, הרי זה מקצר שנותיו ח"ו. נראה שזה לא שייך כי אם כשאנו נותנו לאחר לברך בשליחותו. משא"כ כשנותנו בשליחות

לחברו, הרי זה כאלו קיבל הוא הכוס, כיון דקיי"ל דשלוחו כוותיה, הגם שמצוה בו יותר מבשלוחו, מכל מקום הרי די בזה בעשיה כל דהו, ואף בימי חז"ל שרק המזמן היה כל ברהמ"ז נאמר מפיו וזולתו שתקו, עם כ"ז הרי גם הרהור כדיבור דמי בזה לכולי עלמא. ושומע מתכוון ממשמיע, מתכוון כעונה ממש הוא ודאי לכולי עלמא, וא"כ גם ההרהור הוא כמעשה. והרי לא סגי בלאו הכי מלענות אמנים וכדומה. וכ"ש בזמן הזה שכל אחד ואחד אומר כל ברהמ"ז, פשיטא דשייך בזה שלוחיה כוותיה, במה שמכבד עם הכוס לחברו לברך, אחר שניתן לו הכוס. ומכ"ש כעת ובמדינות אלו שנוסח הברכה לבעל הבית שוה, בין אם האורח מזמן או אם הבעה"ב הוא המזמן. ואין ניתן שום מגרעת אפילו תיבה אחת לגבי הברכה אל הבעה"ב, ע"י מה שאין האורח מברך על הכוס. וכדי להנצל ממכשול דזולתי בצד מה, הרי כוונתי בנותני כוס לברך לשום אדם רק על דרך השאלה, ולא בדרך החלט. וכשנותן אח"כ הכוס לי הרי זה כאלו לא נתתי לו הכוס מעיקרא. ויש עפ"י תיקון טוב, שע"ז מסתלק כל חשש בזה, כי לפי כוונת הלב הם הדברים, ואני מתנה מפורש שכשלא יקבלנו הרי לא נתתי לו מעיקרא רק על מנת שיושיטוהו הוא לידי בעשר אצבעותיו, שבזה יש כוונה בסודות כבכוונות, וכ"ה נכון. וכתב, מי שיש בו מדת חסידות מלשתות יין, או כשיש בהכוס שכר חדש, והוא נזהר במדת חסידות לפעמים בזה. נראה שאין עליו קפידא בזה כיון שאין כוונתו להראות על עצמו שהוא ח"ו לא חפץ בברכה, וניכר שכוונתו משום אפרושי מחשש איסור במדת חסידות. וכמו שכשנותנים לברך למי שאינו יכול לברך, שאין עליו קפידא לכולי עלמא, כל שכן בזה, ומדת חסידות קובע לו ברכה.

ובס' שיעורי מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל על ברכות שם כתב (הערה ל"ד) דהגר"ח מבריסק חשש דבניתן לו ס"ת להקיף וכיו"ב אין לו להביא הספר לאחר דגם זה בכלל מי שנותנים לו ס"ת ואינו קורא, אמנם אם אחר מבקש ממנו יכול להעבירו לאחר, אמנם בנותנין לו כוס של ברכה ואינו מברך, אע"פ שמבקשים ממנו, אם יתן לאחרים הוא מקצר ימיו, והחילוק פשוט, מפני שס"ת מעיקרא ניתנה לו רק עד שיקחו או שיבקשו ממנו להעבירה לאחרים, וכל הבזיון הוא רק כשמעצמו נותן לאחרים כאילו אינו מעונין בה, משא"כ כוס של ברכה, הרי ניתנה לו בלבד, וכל שמעבירה לאחר אע"פ שבקש ממנו מראה בזה שמוותר עליה ומזלזל בה, עכ"ד.

נותנים לו ס"ת לקרא ואינו קורא

במסכת ברכות (נ"ה א') אמר רב יהודה, שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם אחד מיניינו מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, דכתיב כי היא חיך ואורך ימך על התורה ומכלל הן אתה שומע לאו. ומובא שם ברי"ף וברא"ש, והרמב"ם הטור והשו"ע השמיטו ד"ז, [ומה שא"י שם בגמ' לגבי מי שאינו מברך על כוס של ברכה מובא בשו"ע סי' ר"א ס"ג], והובא להלכה במג"א ומחצה"ש (סי' נ"ג סקכ"ב), ובפר"ח (סי' ס"ו ס"ד וסי' קל"ט ס"א), ובבאה"ג (סי' ר"א ס"ג).

ובעולת תמיד (סימן קל"ט סק"ה) הביא דין זה, וכתב והמחבר השמיטו ולא ידעתי טעמו, וכן בשיירי כנסת הגדולה הגהות הטור (או"ח סימן קל"ט ס"ד) כתב, גרסינן בפרק הרואה, ג' דברים מקצרים ימיו של אדם, מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, דכתיב כי היא חיך ואורך ימך, והביאו הרי"ף והרא"ש. ותמהני מהרמב"ם ורבינו בעל הטורים שלא הביאוהו.

ויתכן דכיון שבזמנינו בלא"ה הבעל קורא הוא זה שאומר הקריאה בקול רם, א"כ ליכא בעולה קפידא דלעולם הוא בכלל השומעין, ואף שנמנע מלקרא בלחש עם הבעל קורא בזה לא מיירי הש"ס. ואמרו דכע"ז כ' בצי"א (חי"ד סי' ל"ד), אך כ"ז ניחא למנהגינו, וכן בשו"ע ובבית יוסף (סימן קל"ט ס"א) הביא בהא דהקורא הפרשה צריך לסדר אותה פעמים ושלש בינו לבין עצמו, ונראה לי דהיינו לדידהו שהעולה היה קורא בקול רם אבל לדידן שהעולה אינו קורא בקול רם אף על פי שלא סידר אותה לית לן בה והחזן שקורא בקול רם הוא שצריך לסדר אותה. אבל בזמן הרמב"ם לכא' העולה היה קורא כמנהג בני תימן עד היום, ואעפ"כ השמיט דין זה, כעת ראיתי שם שמביא, מהא"ר (שם סק"ב) שכתב ליישב בטעם שהשמיטו ד"ז הרמב"ם הטור והשו"ע, די"ל דס"ל דזה דוקא בזמן הש"ס שהיה קורא העולה ולא החזן, ומביא שבספר תורת חיים (או"ח סימן קל"ט סק"ע) כתב להקשות על תירוץ זה, דגם בזמן הש"ע היו קורים העולים ולא החזן רק יש מקומות שנוהגים שהחזן קורא ויש שהעולה קורא, ועוד אפי' עכשיו שהמנהג שלעולם קורא החזן מה הוה הלא זה נחשב כמו שקורא העולה ע"י בשו"ע (סי' ק"מ ס"א) וע"ש דכיון שבמציאות החזן הוא שהמזכה בזה את הרבים ולא העולה לכן לא מעלינן בזה על העולה הך מימרא של מי שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא, וכן בעובדא דר"ע מבואר שהיה קורא לרבים ע"ש, וצ"ע.

ובני אהרן נפתלי נ"ו שאל מהגרמ"מ לובין שליט"א בענין הא דא' בברכות (נ"ה א') ג' דברים מקצרין ימיו של אדם וחד מינייהו שקורין לו לעלות לתורה ואינו קורא, דכ' בתורה כי הוא חייך ואורך ימך, דלכא' מאי נפק"מ במה שאין עולה הרי סו"ס שומע קריאה"ת, ואמר דמונע עצמו מלקרא בפה, וללמד הציבור, ואף בזמנינו שיש בעל קורא ה"ז בזיון שנמנע מלעלות ולקרא עם הבעל קורא. ומ"מ אם נמנע מועם שיש לכבד גדול בתורה ה"ז גם בכלל כבוד התורה, וכן נמנע מאיזה טעם שכבר קבל עלייה ויש לכבד אחרים אי"ז מבזה כבוד התורה, ובנמנע מכוס של ברכה ג"כ מקצר ימיו דכ' אברכה מברכך וכאן נמנע מלברך בעה"ב, ובשבע ברכות ג"ג איכא גנאי שמסרב לכוס של ברכה, ובברכת שמח תשמח י"ל דאיכא גם אברכה מברכך.

ברית מילה לאונן על שאינו שומר תו"מ

בענין מילה לעולה מרוסיה שכעת עומדים למולו והוברר שאחיו מת, אם אחיו מומר ליכא דין אונן כלל עי' בשו"ע (יו"ד סי' שמ"ה ס"ה), ואם תינוק שנשבה הוא מחלוקת (שם ס"ו) ופת"ש (סק"ד), וביום א' דאנינות יש מקום להחמיר, ועי' בביאור הגר"א (שם) מקטני עיר הנידחת, ובערב שבת סמוך לשבת (משעה 5) כבר פוקע אנינות ויכול למול, אבל כ"ז שאונן פטור ממילה, ורק בתינוק שחיובו על אביו מלין אותו.

סעודת מצוה בלילה שאחרי ברית מילה ובר מצוה

בס' תורתך שעשועי בר מצוה (עמוד קס"ח) הבאתי מרבינו זצ"ל שנשאל במה שמובא במשנ"ב (סי' רכ"ה סק"ז) שגם אחר יום הבר מצוה אם יש בסעודה דברי תורה הוי סעודת מצוה, האם אפשר מחמת כן לדחות הבר מצוה לזמן שיותר קל למשתתפים, והשיב, בר מצוה סעודתו רק בו ביום, ומה שעושה אח"כ לא מעלה ולא מוריד, ומה שאמרת שאם יש דברי תורה הוי סעודת מצוה, זה כמו שיעשה בחודש אחר, ואין זה שייך לבר מצוה, כאשר אינו יכול לעשות סעודת בר מצוה בליל הי"ג יכול גם לילה שלאחריו, אבל אחר כך, זה כבר רק זכר לבר מצוה, עי' בס' כל משאלותיך (עמוד ק"ה), ושאלו מה המקור שבליילה שאחר הבר מצוה נחשב כיומו, ובאמת דמצינו דבקדשים הלילה הולך אחר היום עי' חולין (פ"ג א'), ועי' חיי אדם (כלל ל"ב אות כ"ג) במי שלא יכל לומר קדיש ביא"צ דהלילה הולך אחר היום שעבר.

ומצינו במג"א (סי' תי"ט סק"א) בשם הירושלמי מסכת מגילה (פ"א ה"ד) ומובא בשעה"צ (סי' תי"ט סק"ד) דכשחל ראש חדש בשבת יעשה סעודה במוצאי שבת לכבוד ר"ח העבר, הרי שהלילה הולך בזה אחר יום העבר, ועכ"פ הוא בתורת תשלומין, ונראה דמיירי שעושה סעודה אחר שכבר אכל מלוה מלכה, דאם לא כן כמו שלא מהני מה שמוסיף בשבת דאינו ניכר שהוא לכבוד ר"ח, גם במלוה מלכה אינו ניכר, רק מיירי שכבר אכל מלוה מלכה, ומעתה אין בא הסעודה שאחריה רק לכבוד ר"ח.

וגם במילה ביום תענית עושים סעודת הברית בלילה שלאחריו ועי' בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' ח') לענין מילה בת"ב, דהסעודה של מצוה אם לא נעשית באותו יום אפשר לעשותה למחר שהרי סעודת ר"ח וכן סעודת פורים שחל ט"ו של אדר בשבת היו עושין אותה לאחר השבת כמו שאמרו בירושלמי וכן כתב רי"ף ז"ל בפ"ק דמגילה (ג' א') ואם סעודה שהיא מדברי קבלה דכ' ימי משתה ושמחה אם אי אפשר לעשותה בזמנה מאחרין אותה למחר כ"ש סעודה של מילה שאם לא היה איפשר לו לעשותה באותו יום שמאחרין אותה למחר ושפיר דמי וכן נוהגין כשהמילה היא בערב שבת שעושין הסעודה ביום השבת.

ועי' באה"ט (סי' ש' סק"א) בשם א"ז דיוצא סעודת מלוה מלכה במה שממשיך סעודה ג' עד הלילה ע"ש. וז"ל אליה זוטא (סימן ש' סק"א) ושמעתי שאם ממשיך השלש הסעודות עד אחר חשיכה אין צריך לאכול עוד סעודה רביעית במוצאי שבת, וכתב השער הציון (סי' תי"ט סק"ד) ולא העתקתי עצת מגן אברהם שכתב דכשחל ראש חדש בשבת להמשיך סעודה ג' עד הלילה ובזה יהיה ניכר שהוא לכבוד ראש חדש, גם זה אין היכר כל כך בימינו, דבלאו הכי נוהגים גם כן להמשיך כן, וכן החיי אדם לא העתיק דברי מגן אברהם בזה, ומבואר ג"כ דבעינן דוקא שיהיה ניכר בדבר שאינו נוהג כן בשאר שבתות.

ועי' שע"ת (סי' ש' סק"א) ממהרש"א שבת (ק"ט ב') דבעינן סעודה חדשה למלוה מלכה ולא משיירי שבת, ועי' בתהלה לדוד (סי' ש' אות א') שהקשה איך אפשר להחשיב סעודה שלישית לסעודת לוי' ועדיין כל קדושת שבת עליו, ועוד הרי מזכיר בברהמ"ז רצה והחליצנו את יום השבת הגדול הזה, ועי' בט"ז (שם סק"א) דאף על פי שנוהגין לומר זמירות קודם הבדלה נכון לומר אותם אחר ההבדלה דבזה שייך ליווי דהיינו אחר שיצא המלך. וכ"כ בכף החיים (שם סק"א) דלדעת האר"י צריך שיסדר שולחנו שוב.

בעל ברית בתעניות בה"ב

הנה בשו"ע (או"ח סי' קל"א ס"ה) אם חלה מילה בתענית צבור, מתפללים סליחות, ואומרים וידוי, ואין נופלים על פניהם, ואין אומרים והוא רחום. וכתב במשנה ברורה (ס"ק כ"ח) מתפללים סליחות שמניחין מקצת ואין צריך להניח לגמרה. נראה מדבריו דגם בסליחות עצמם מונעים מלומר כל הסליחות ומקצרין בהם, וכ"כ בלוח א"י בתענית שני קמא בחודש חשון, כשיש חתן או ברית מילה אומרים הסליחות עד הרחמים והסליחות, ויש מקצרין יותר והחתן ובעל ברית א"א הסליחות ע"כ, ובס' שיח תפילה (פ"ד אות י) כתב, שאין דעת הפוסקים נוחה מזה וגם אין מקור לזה אלא יש לעשות כפשטות השו"ע ולומר את כל הסליחות עד הסוף בלי שום דילוג ואח"כ לומר גם אבינו מלכנו ורק לדלג את התחנון וכן משמע מהלבוש והערוך השלחן (סעיף י"ז), ולא כתב שום פוסק לקצר את הסליחות וכן נוהגים בביהכנ"ס חזו"א ע"פ מרן החזו"א זצ"ל לומר את כל הסליחות וא"א אבינו מלכנו ותחנון.

וכן כתב רבינו בתשובה בסו"ס אשי ישראל (תשובה ר"ל) שא"א והוא רחום ותחנון וזה כוונת המשנ"ב שמניחין מקצת, והוא דוחק, אבל באמת כן מפורש בשו"ע (יו"ד סי' רס"ה סי"ג) יום מילה שחל ביום תענית צבור הכתובים, מתפללים סליחות ואומרים וידוי כדרכם, ואין אומרים והוא רחום ולא נפילת אפים, (אבל אומרים אל ארך אפים), וז"ל הב"י (שם סי"ג) כתב הרשב"א שאלת יום המילה שחל להיות ביום תענית ציבור הכתובים מהו להתפלל פסוקי דרחמי וסליחות וידוי כדרכן ולומר והוא רחום וליפול על פניהם ולומר אל ארך אפים. תשובה כך נוהגים במקומותינו שמתפללין בתענית סליחות ואומרים וידוי כדרכן ואין אומרים והוא רחום ותחנונים ודי שמניחין במקצת ואין צריכין להפסיק סליחות וידוי ואל ארך אפים עכ"ל. ומבואר דבסליחות אומרים כדרכם ללא שמקצרין כלל, ודי שמניחין במקצת היינו והוא רחום ותחנון, וכן הוכיח בתשוה"נ (ח"ב סי' ע"ח), ועי' ערוה"ש (סי"ז) שאומרים אבינו מלכנו, וכ"כ רבינו זצ"ל באשי ישראל (שם), וכן מבואר ברמ"א (סי' תר"ב ס"א) לענין ברית בעשי"ת שאומרים אבינו מלכנו.

ובקונטרס הזכרונות (סי' כ"ט סט"ז) כתב רבינו זצ"ל, בתענית ציבור שחל ברית מילה או חתן, לא קיצרו כלל את הסליחות, גם בימי בה"ב, ומש"כ במשנ"ב (סי' קל"א סקכ"ח) שמניחין מקצת, כונתו דסגי במה שאין אומרים תחנון, דלא כלוח א"י, ועי' מנהגי ביהכנ"ס חזון איש (פ"ו ס"א) דבסליחות שלפני ר"ה

ועשי"ת אומרים הכל עם נפ"א אף כשיש בעל ברית כיון דהנפ"א לפני התפילה וכמו שבער"ה הביא המשנ"ב (סי' תקפ"א סקכ"ג) מהמט"א (סמ"ט) דבער"ה משכימים ומרבין בסליחות ונופלים ע"פ קודם מחי ומסי אף אם נמשך אמירת הסליחות על היום ע"ש.

ע"י בלוח ההלכות והמנהגים (י' חשון) שרבינו זצ"ל ומרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לא נמנעו מאמירת הסליחות בבה"ב אף שהיו סנדק באותו יום, וע"י בשע"ת (סי' קל"א ס"ה) ופמ"ג (משב"ז סק"ב) דחתן לא יאמר הסליחות, ומובא בכה"ח (אות צ) ובנועם מגדים הסתפק הפמ"ג על בעל ברית, ובלוח א"י כ' דחתן ובעל ברית א"א. ובמנהג בית הכנסת חזון איש (פ"ב הערה כ"ג) הביא מרבינו זצ"ל שמנהגינו שהחתן ובעל ברית אומרים סליחות.

וע"י תשוה"נ (ח"ב סי' ע"ח) דהמנהג דאף שבשחרית כשיש מוהל או סנדק או אבי הבן אין אומרים תחנון, מ"מ במנחה אומרים, אבל בעלי ברית גופא בעלי שמחה הם כל היום ואין להם לומר תחנון כל היום, וכן מבואר במשנ"ב (סי' קל"א ס"ק כ"ה) דאין אומרים תחנון במנחה משום דיו"ט שלהם הוא עכ"ל, ולכן אסורים בתענית ואפילו בת"ב שנדחה הם אוכלים שיום טוב שלהם ביום הברית דוחה את הצום וכמבואר בשו"ע (סימן תקנ"ט). ולכאורה היה נראה שגם סליחות בבוקר אין לבעלי ברית גופא לומר כלל שביום טוב אין אומרים, ועליהם ללבוש כל היום בגדי שבת שיום טוב הוא כל היום, אבל המנהג שאומרים סליחות עם הקהל, ונראה שיש לצדד שעליהם להגיד סליחות עד קרוב לסוף וכמנהגינו, דהא דאמרינן דיו"ט דידיה היינו רק אחר הברית, וכדמשמע מהא דבצום שנדחה בבעלי ברית מותרים לאכול והיינו דוקא אחר הברית, וא"כ יש לומר דדוקא לענין תחנון שאין תלוי ביום טוב שלהם אלא שיש סוד בתחנון שאין אומרים במקום שמלין אף שאין בעלי הברית בתפלה או שנמצאים הבעלי ברית בשחרית, וכדחזינן דאף דבמנחה רק הבעלי ברית אין אומרים דיו"ט שלהם הוא אבל הציבור אומרים וכמבואר במשנ"ב (סימן קל"א ס"ק כ"ה), מ"מ בבוקר גם הציבור אין אומרים, וע"כ שבזה אין הטעם משום שיו"ט הוא לבעל הברית, וא"כ יש לומר בסליחות דמה שיש להקל שלא יאמרו הוא רק כשיש יום טוב, ולפני המילה אכתי אינו יום טוב ממש שלהם, וגם בעלי ברית אומרים, וכן משמע מסתימת השו"ע (יו"ד ס"ס רס"ה) שאומרים במילה סליחות ולא חילק שבעלי ברית עצמם אין אומרים כלל, וע"כ שגם הבעלי ברית אומרים סליחות וכמנהגינו. עכ"ד.

ולדבריו יש חילוק בין חתן לבעל ברית דחתן נקרא בעל שמחה כל היום שהוא כבר חתן, ובעל ברית אין נקרא יו"ט שלו רק מעת הברית, ולא מצינו כן, ועי' במשנ"ב (סימן תקס"ח ס"ק י"ח) שנוקט דבעל ברית לענין תענית דיו"ט הוא לו משחרית וז"ל, פשוט דבמקום דמותר לאכול על הסעודה אינו תענית כלל ומותר אח"כ לשתות ולאכול אף בביתו ומיהו קודם הסעודה אסור לאכול ולשתות בביתו מיהו הבעלי ברית מותרים לאכול ולשתות מיד דיו"ט שלהם הוא ובספר א"ר מסתפק דאפשר דדוקא אחר תפלת המנחה ע"ש.

ונראה דשאני סליחות מתחנן, דכמו דאין נדחה התע"צ מפני היחידים שהם בעלי ברית או חתן, כך תפילת תע"צ אין נדחית, ורק והוא רחום ותחנן שאינו שייך לתע"צ בזה פוטרים מתחנן, ולכן לדעת החזו"א אומרים כל הסליחות כמו שנראה בשו"ע ביו"ד, ובלוח ההלכות והמנהגים הביא ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל שאע"פ שכך הורה החזו"א מ"מ מנהג העולם לקצר הסליחות, וכ"כ בס' מנהגי בית הכנסת חזון איש (פ"ב הערה כ"ג) שנהגו במנין הגר"י שפירא זצ"ל לקצר על פיו, ובצי"א (ח"ז סי' ט') יישב מנהג זה, ולמש"כ בתשוה"נ יש לחלק בין חתן דיו"ט שלו משחרית לבעלי ברית דלהא"ר אין יו"ט שלו רק ממנחה, ועי' באורך בברור הלכה (ח"ז סי' קל"א), ובמהרי"ל הל' מילה (אות י"ג) ובמטה משה (פ"ד סכ"ד) ביום שמקיימין בו מצות מילה אין הצבור נופלין בתחינה, שאין תחינה אלא ביום צרה, ומה שאומרים למנצח אחר תהלה משום צערא דינוקא, שהרי תירגם יהונתן יענך ה' ביום צרה (תהלים כ, א) יקבל השם צלותא ביממא דמהולתא. ומבואר דביום המילה הוא עת רצון לתפילה.

וידוע מש"כ הגר"א גוטמאכר בהגהותיו למסכת שבת (ק"ל א') בשם ס' עוללות אפרים לבעל הכלי יקר (סי' תט"ו) דבעת בכי התינוק בשעת המילה מונע קול בכיו כל המפריעים מלעלות התפילה ועי' כ' כי שמע ה' כל בכי היינו קול בכי הנימול וסמין ליה שמע ד' תפילתי ד' תפילתי יקח, עי' בס' זכר צדיק לברכה (שער א' אות ע"ח). ועי' בשולחן ערוך הלכות מילה (יו"ד סימן רס"ה סי"א) שהביא הרמ"א שנהגו המוהלים להתפלל ביום המילה, שנאמר, רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם (תהילים קמט, ו), ע"ש, ואפשר שנהגו כן שמועיל לקבלת התפילה. ועי' בערוך השולחן (שם סל"ו) דהטעם הוא משום דהמוהל עוסק במצוה כמש"כ הש"ך (סקכ"ג) בשם רמ"מ, ואצלינו אין המנהג שהמוהל יתפלל ורק אומר פסוקי וכרות בנגון עד ישתבח, וכ' שלא נמצא דרשה זו שהביא הרמ"א בשום מקום, רק הדרשנים אומרים אותה, ובמדרשים דרשו

פסוק זה לענינים אחרים. מ"מ לא חלק על עיקר המנהג שהמוהלים מתפללים לפני התיבה ביום המילה משום שהוא עוסק במצוה ולכן ראוי לו להתפלל. ובמשנ"ב (סי' נ"ג סק"ט) כתב לדינא שדוחה חיובים אחרים כמו המנהג שהביא הרמ"א, ואולי ביום תע"צ לכו"ע אינו ראוי שיגש לסליחות כיון שהוא יו"ט שלו.

ועי' בקובץ גליונות (קובץ תקל"ב) בגליון מבית הבד (גליון מ"ג) שהביא רה"י הגר"ב ד פוברסקי שליט"א שנשאל מר"נ גשייד שליט"א במש"כ השו"ע (יו"ד סי' רס"ה ס"ז) דא"א שהחיינו במילה משום צערא דינוקא מאי שנא מהא דאי' בברכות (נ"ט ב') דבמת אביו והניח ירושה דמברך גם דיין האמת וגם שהחיינו [ועי' שם ביו"ד בביאור הגר"א סקל"ו ד"ה ובמדינות דזה טעם האומרים לברך], ואמר לחלק דשם יש ב' מחייבים לברכותיו על המיתה אומר דיין האמת ועל הירושה שהחיינו, אבל כאן שעל גוף המצות מילה איכא צערא בזה ל"ש שהחיינו, עוד אמר ע"ד אגדה דבצער של עצמו יכול לקבל ע"ע עול שמים ולהתגבר על צערו ולברך שהחיינו אבל כשמדובר על צער השני בזה א"א לו לעמוד על דם ריעך ולברך שהחיינו.

ביהכנ"ס שיש בו ברית

נשאל רבינו זצ"ל, כשיש ברית בביהכנ"ס של בית חולים ואין המתפללים שם שייכים לברית ואף לא יודעים מי עושה שם ברית וגם הברית לא מיד לאחר התפילה האם אומרים שם תחנון, והשיב, אין אומרים, (אשי ישראל סוה"ס תשובה ע"ד), ואפי' אם א"א למול רק אחר מנחה א"א תחנון בשחרית (שם תשובה רכ"ג אבל אחרי הברית אומרים עי' שם תשובה רכ"ד), ואם הברית בערת נשים יאמרו תחנון בביהכנ"ס (שם תשובה רכ"ה), אבל עזרת נשים נגרר אחר ביהכנ"ס, (שם תשובה רכ"ו), ובביהכנ"ס לדרמן השיב רבינו זצ"ל, דגם המנינים שבבית שני ומקומות שלוקחים לקריאה"ת ס"ת מההיכל המרכזי פטורים מתחנון דנגררים אחר מקום הס"ת, (מנהגי בית הכנסת חזו"א פ"ב סט"ו וכן עי' משנ"ב סי' קל"א סקכ"ד).

האם ימנע מלפטור הציבור מתחנון

במשנ"ב (סי' קל"א סקכ"ו) מובא מהט"ז (שם) שימנע החתן מלבא לביהכנ"ס שלא יפטור מתחנון, והביא רבינו ממרן החזו"א שאי"צ להמנע כיון דע"פ דין פטורים (קו' הזכרונות סי' ח' אות ע"ו), ובמילה גם להמשנ"ב אין מניעה מלבא שכל ישראל בכלל הערבות למילתו, ובכלל המצוה הם, (עי' תורתך שעשועי ח"א עמוד

ס"ט ועי' עזרת אליעזר מילה עמוד מ"ו, ועי' בארחות רבינו ח"א עמוד קל"ב שהביא רבינו בשם החזו"א דגם הסנדק וגם אבי הבן וגם המוהל אי"צ להמנע מלפטור מתחננו, ובתורת חיים נישואין סי' רל"ב כ' דגם בהיה החופה ביהש"מ יבא לביהכנ"ס ביום השביעי ויפטור מספק דספק תחננו להקל), וכתב רבינו דאף אם פוטר הציבור בקביעות חלילה שימנע מחמת כן מלבא לביהכנ"ס, (מה טובו אהליך יעקב כ' עמוד מ"ג ועי' בס' שמענו כן ראינו ח"ג פ"ז סי' ט"ז שאי"צ מוהל קבוע לשנות מקום תפילתו בשביל שיאמרו תחננו, ויכולים גם לקרא לו שיבא בכל תפילה, ועי' בס' להדבק ח"ב עמוד שי"ט שבביהכנ"ס של רבינו כמעט תמיד ל"א תחננו בגלל שהיה סנדק וגם היה שם מוהל ופ"א סיפר רבינו שאירע דבר שלא היה כבר כמה שנים שאמרו והוא רחום וצריך לעשות על כך קידוש).

מילת גר אם פוטר מתחננו

דעת רבינו זצ"ל דגם כשיש ברית מילה לגר פוטר מתחננו, ואע"פ שאכתי גוי הוא, מ"מ בי"ד מצווין עליו למולו, ופוטר מתחננו, (תורת אמוך ח"ד עמוד ע' בית מתתיהו סי' מ"ח ס"א וקובץ מה טובו אהליך יעקב כ' עמוד מ"ב).

התחילו תחננו ונכנס חתן או בעל ברית

כתב רבינו זצ"ל אם התחילו הציבור תחננו ורק אח"כ נכנס חתן או בעל ברית יגמרו התחננו, (תורת חיים נישואין אות רכ"ח ועי' בתורת חיים הנהגות ופסקים עמוד רנ"ו ס"ב דמ"מ יאמרו היה"ר שאחרי קריאה"ת שאומרים בב' וה').

סנדק אחרי המילה

רבינו זצ"ל לא היה עושה נפילת אפים במנחה שאחר הברית שהיה סנדק, וכמש"כ המשנ"ב (סי' קל"א סקכ"ה ובקונטרס הזכרונות סי' ח' אות ע"ז הביא שהחזו"א היה נופל על פניו וכ' שאולי עשה כן שלא יראה דבר התמוה לרבים שאין הכל יודעים שהיה סנדק היום, וכ' במכתב שהחזו"א לעצמו חשש מפני חילול ה' ואצל רבינו היה מפורסם הדבר במנין שלו ולא היה חשש זה).

ביהכנ"ס שיש בו ברית

נשאל רבינו זצ"ל, כשיש ברית בביהכנ"ס של בית חולים ואין המתפללים שם שייכים לברית ואף לא יודעים מי עושה שם ברית וגם הברית לא מיד

לאחר התפילה האם אומרים שם תחנון, והשיב, אין אומרים, (אשי ישראל סוה"ס תשובה ע"ד), ואפי' אם א"א למול רק אחר מנחה א"א תחנון בשחרית (שם תשובה רכ"ג אבל אחרי הברית אומרים עי' שם תשובה רכ"ד), ואם הברית בערת נשים יאמרו תחנון בביהכנ"ס (שם תשובה רכ"ה), אבל עזרת נשים נגרר אחר ביהכנ"ס, (שם תשובה רכ"ו), ובביהכנ"ס לדרמן השיב רבינו זצ"ל, דגם המנינים שבבית שני ומקומות שלוקחים לקריאה"ת ס"ת מההיכל המרכזי פטורים מתחנון דנגררים אחר מקום הס"ת, (מנהגי בית הכנסת חזו"א פ"ב סט"ו וכן עי' משנ"ב סי' קל"א סקכ"ד).

מי הוא בעל ברית הפוטר מתחנון

אבי הבן המוהל והסנדק פוטרים מתחנון, ואבי הבן פוטר אף כשהוא בעיר אחרת ולא יהיה בעת המילה, (עזרת אליעזר מילה עמוד מ"ה), ומוהל היינו בין אם עושה החיתוך ובין עם עושה רק הפריעה, (סו"ס אשי ישראל תשובה רכ"ז ששניהם פוטרים, וכן עי' בס' וישמע משה ח"ג סי' ל"א, ועי' מה טובו אהליך יעקב כ' עמוד מ"ב דלכא' פריעה לחוד לא פוטר, ועי' פמ"ג בנועם מגדים ס"א שפוטר), וסנדק הוא דוקא מי שנימול עליו התינוק, אבל סנדק דמעומד שמחזיק התינוק בעת הברכות חייב בתחנון, (עזרת אליעזר ברית מילה עמוד נ"ב ועי' הנהגות והליכות פ"ד אות מ"ד שדעת רבינו היה דאם אינו יודע שהוא סנדק אינו נפטר מתחנון ואין פוטר הציבור ובס' וישמע משה ח"ד סי' כ"ט מובא מרבינו דסגי שהש"ץ יודע).

להשלים תחנון אחר התפילה כשהיה ברית

כתב רבינו זצ"ל בשם מרן החזו"א זצ"ל דאם התחיל הש"ץ בטעות קדיש במקום תחנון, לא יאמרו תחנון, וביאר דנחשב שעבר זמן התחנון שעיקרו סמוך לחזרת הש"ץ עי' בשו"ע ומשנ"ב (סי' קל"א ס"א) וכמבואר בב"מ (נ"ט ב') ובריטב"א (שם ד"ה לא שבקת) שאסור להפסיק בשיחה ובדברים אחרים שאינם של תפילה בין תפילה לנפילת אפים. ועי' משנ"ב (סי' קכ"ד סקל"ז), וכתב רבינו זצ"ל, דבכה"ג אי"צ להשלים את התחנון, (עי' באשי ישראל סוה"ס תשובה ע"א א"כ נמנעו שלא כדין כמש"כ שם סי' ע"ה דכיון שעשה שלא כדין יש להשלים, ועי' מעשה איש ח"א עמוד צ"ו דגם בנידו"ד השלים אחרי התפילה), ודעת רבינו דאין חילוק בזה בין שחרית למנחה ואי"ז דוקא בקדיש תתקבל, (עי' באשי ישראל שם, ואמר דאפילו התחיל תיבה אחת כבר עקר מחזרת הש"ץ, עי' בס' תורתך שעשועי ח"א עמוד ס"ו ובאר חפרוה שרים עמוד שע"ה ועי' ארחות רבינו ח"ג עמוד רכ"ה, ובחוט שני תפילה עמוד ר"ז

ס"א כ' דהעיקר תלוי באיש"ר שהוא עיקר הקדיש, ובמנהגי בית הכנסת חזו"א פ"ב ט"ו כ' שהיקל בזה כיון שתחנון רשות, ואולי אם היה חובה היו אומרים כאן לתקוני שדרתיך ואינו ש"ץ בד"ז שהתחיל הקדיש), ומטעם זה השיב רבינו דאם מאריך בוהוא רחום ורואה שהש"ץ מסיים יקצר ויעשה נפילת אפים וישלים אח"כ אמירת והוא רחום, (אשי ישראל פכ"ה ס"ה והערה כ').

ומה ששאלו בענין יחיד שהיה עומד בשמו"ע בעת אמירת הציבור תחנון, וכשסיים תפילתו כבר אמר הש"ץ קדיש, האם הפסיד אמירת תחנון דכבר עבר זמנו מחמת אמירת הקדיש, כמו שהביא רבינו מהחזו"א שאם התחיל הש"ץ קדיש יסיימו ולא יאמרו תחנון דכבר חלף זמנו, הנה כל דברי החזו"א אמורים לגבי הציבור שכבר סיימו תפילת לחש, ואין סומכין התחנון רק לחזרת הש"ץ, וע"י שטעה והתחיל קדיש כבר אין סומכין התחנון לחזרת הש"ץ ועבר זמן אמירת התחנון, אבל יחיד שעתה סיים אדרבה זהו עיקר דינא דגמרא ב"מ (נ"ט ב') בר"א שסמך תחנון לתפילת לחש שלו, וגם הציבור נהי דהפסידו עיקר מעלת תחנון במקומו, יש מקום לאמירת תחנון אח"כ.

וגם אם סיים תפילתו כשסיימו תחנון ומיד כשכילה תפילתו עמד הש"ץ בקדיש, כיון דהציבור אמרו תחנון וחל חובת תחנון יש עליו לומר תחנון אף שאינו בעיקר מעלת תחנון, וכמבואר במשנה ברורה (סימן קל"א סק"ב) דאף שכ' השו"ע דאין להפסיק בדברים בין שמו"ע לתחנון, מיהו אם עבר ודבר פשיטא דצריך ליפול על פניו. ורק לענין הציבור ס"ל דכיון דהתחיל קדיש אין לציבור לומר תחנון כיון שעבר זמן התחנון, וכן נהג מרן החזו"א זצ"ל באותו מעשה שהשלים התחנון אחר התפילה, ולגבי בית האבל כתב המשנה ברורה (סימן קל"א סק"כ) דא"א תחנון כל שבעה והטעם דאז מדת הדין מתוחה עליו וע"כ יש לזהר מלהגביר מדת הדין וכמו הטעם דאין נ"א בלילה, ואפילו אחר שיצא מביתו א"צ לומר דתחנון מקומו מיד אחר תפלת י"ח כמש"כ (סק"א) אבל והוא רחום יאמר אח"כ בביתו, וכ"כ שם (סק"א) לגבי חתן ובעל ברית, כתבו האחרונים דאפילו יצא אח"כ לביתו ג"כ א"צ לומר תחנונים דכיון שהיה בבית החתן או בביהכ"נ בשעת התפלה חלה עליו השמחה וכן במילה דינא הכי, ונראה דדוקא בכה"ג שיש טעם למניעת תחנון בזה כ' המשנ"ב שאין משלימין גם כשילכו לביתם דה"ז כיו"ט או כאבלים שכל היום אין בו תחנון, אבל כשיש לומר תחנון רק היה הפסק שפיר משלימין אח"כ, ובמקום שלא טעה הש"ץ רק במזיד ל"א תחנון סבר רבינו דיש להשלים התחנון אבל לא יעשה נפ"א מחשש לא תתגודדו.

וכן כתב רבינו זצ"ל, אם נמצא בביהכ"נ שהש"ץ דילג תחנון בגלל יארצייט של רב גדול וכיו"ב שאין לו מקור בהלכה, יש להשלים אמירת התחנון אחר התפילה, (אשי ישראל סוה"ס תשובה ע"ה ועי' בבאר חפרוה שרים עמוד שע"ו שהורה רבינו דבכה"ג לא יאמר התחנון מיד אחר שמו"ע ויש בזה חשש לא תתגודדו, ועי' מה טובו אהליך יעקב כ' עמוד מ"ד ובס' מאיר עוז סי' קל"א שיאמר ללא נפילת אפים וכ"כ בהנהגות והליכות פ"ד סמ"ח שיאמר ללא נפ"א משום לא תתגודדו, וכ"כ במכתב בס' פתחי חיים מכתב מ' אות ב' שיאמר התחנון ללא נפ"א מפני המחלוקת, ועי' בס' שמענו כן ראינו ח"א פט"ז סי' ד' שיאמר התחנון לפני עלינו, ועי' שם בהערה לחלק בין היכא שטעה הש"ץ דאי"צ להשלים להיכא שנוהגים שלא כדין, ועי' מעשה איש ח"א עמוד קצ"ו שאחרי התפילה אמר עם נפ"א גם כשטעה הש"ץ אבל שם ג"כ היה טעותו משום שרצה לנהוג כמנהג הנמנעים מתחנון בבית החזו"א בגלל שרבו האדמו"ר היה שם, ואולי מה שאמר רבינו דאיכא לא תתגודדו היינו בתוך התפילה).

כוס של ברית בתשעת הימים אם ליתן לתינוק

הנה בכוס של הבדלה בתשעת הימים כ' הרמ"א (סי' תקנ"א ס"י) דלכתחילה יש ליתנו לקטן, ושאלו אם גם בכוס של ברית יש לנהוג כן, ולמש"כ בשם רבינו זצ"ל בגליון מים חיים (גליון תקל"א) דהטעם דבמלוה מלכה וכוס של הבדלה וברהמ"ז לא התירו כסעודת מילה פדה"ב וסיום, לפי שבדבר הקבוע כל שנה לא רצו להקל, א"כ כאן שאינו דבר קבוע ה"ז כסעודת מילה דשרי, ורק בת"ב כ' הרמ"א (סי' תקנ"ט ס"ז) ליתן ליולדת, ועי' בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' שמ"ג) דבמלוה מלכה לא התירו ולא בסעודת ר"ח דאין רגילין בהם תמיד בבשר, וא"כ כאן רגילים תמיד בכוס של מילה, ובלא"ה נראה דכאן ה"ז כסעודת הברית דשרי בבשר ויין.

ועי' בספר תורת חיים (ברית מילה עמוד קכ"ב סל"ו) דאי"צ אבי הבן להיות גם סנדק כדי למנוע עוד א' שיצטרך ללבוש בגדי שבת.

ובענין מי שבא לסעודת מילה ולא היה במילה הנה לענין סיום השיב רבינו ביומא טבא לרבנן (תשובה י"ד) דאפי' לא היה בשעת הסיום יכול לאכול בסעודה בשר ויין בתשעת הימים. וכ"ה בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סי' קל"ג), וכ"ש בסעודת ברית דה"ז חלק מכריתת ברית לאכול בשר, א"כ ה"ז מצוה בפני עצמה, ושמעתי מהמוהל הרב גולד שליט"א שאמר מרן הגר"י זילברשטיין

שליט"א דאף שאפשר סעודת מצוה בדגים יש היתר כאן מצוה מיוחדת בבשר דכ' (תהלים נ' ה') כורתי בריתי עלי זבח, שכן דרך כורתי ברית להביא בשר. ועי' בכד הקמח (ערך מילה) שכתב שמצות המילה היא כעין קרבן שאדם מקריב פרי בטנו לכבוד ד' יתברך לקיים מצותו וכשם שדם הקרבן מכפר כך דם המילה מכפר ולכן עיקר המילה ביום השמיני כדוגמת הקרבן שאינו כשר להקרבה עד יום השמיני ללידתו שנאמר ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לד' וכשם שכתוב בקרבן ואכל ואותם אשר כופר בהם שאכילת קרבן מכפרת כך המנהג בישראל שעושים סעודה ביום המילה ומתאספים הכל ובאים שם ומנהג כשר הוא וע"כ הזכיר דוד המלך ע"ה אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח למדך כי ראוי שיתאספו הקרובים והאזובים לשמוח ולעשות סעודה על המצוה הזאת.

ובשו"ת משנה הלכות (חי"ד סימן ער"ב) למד מכאן שראוי שתהיה סעודת ברית מילה עם בשר כדוגמת אכילת הזבח שהיא אכילת בשר, ועי' ברד"ק תהלים (שם) שכתב, אמרו רז"ל, מהו כורתי בריתי עלי זבח, ביום שישראל עושים ברית מילה, עלי זבח הם עושים, שעושים שמחה ומשתה, ובמג"א (סי' רמ"ט סק"ו) דהדרך להביא בשר בסעודת מילה, ועי' תורת חיים (ברית מילה) (עמוד ק"מ אות קנ"ו) דעדיף להיות בסעודה כשאנו יכול להיות גם בברית וגם בסעודה (כי בזה משתתף ממש).

אכילת בשר בתשעת הימים קודם עשיית ברית מילה

כתב רבינו זצ"ל דאף כשיש מילה לא הותר אכילת בשר למשתתפים בסעודה קודם עשיית הברית, (מועדי הגר"ח ח"ג סי' רפ"ב, ובס' תורת המועדים סי' תקנ"א סקמ"ו אות ב' הביא מרבינו דאפילו בעלי הברית עצמם לא הותר להם בשר קודם הברית, ובקו' הל' בין המצרים באות ל"ח והערה נ"ט הביא מרבינו שלפני הברית לא יטעם מעוגה שיש בה טעם יין, דכל עוד לא עשו הברית לא נחשב סעודת מצוה), וכן בסעודת סיום מסכת לא הותר בשר ויין קודם הסיום אף שנטלו ידיהם לסעודה זו, (נחמת ישראל פכ"א סי"ט, ואמר לי רבינו שסעודת סיום קודם שסיימו לא נחשב כלום ולא מתברר אחר הסיום למפרע).

בברית בראש השנה קורין בשם יצחק

כתוב בס' לקט יושר (יו"ד עמוד נ"ב ענין ג') דכשיש ברית בר"ה קורין הנימול בשם יצחק לכבוד עקידת יצחק, וז"ל, שלו' בן מה"ר מורקל זצ"ל היה לו מילה

בראש השנה, ושאל אם לקרא הבן אחר אביו או אחר יצחק אבינו, השיב מורי שהוא ואביו חייבין בכבוד יצחק אבינו, והיינו דיש כיבוד אב בקריאת שם אביו, אבל כיון דיש גם כבוד לקרא ע"ש יצחק ואביו חייב בכבודו יקרא בשם יצחק.

וכה"ג מצינו במסכת קידושין (ל"א א') שאל בן אלמנה אחת את ר' אליעזר, אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים, איזה מהם קודם, אמר ליה הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך, ויל"ע דשם איתא בא לפני רבי יהושע, אמר לו כך. אמר לו רבי, נתגרשה מהו, אמר ליה, מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה, הטל להן מים בספל וקעקע להן כתרנגולין, והיינו דבתר דנתגרשה אין חייבת אמו בכבוד האב ומעתה שניהם שוין, ולכאורה הכא נמי אחר מיתת אביו אין אביו חייב בכבוד יצחק דבמתים חפשי, ואפשר דהיה מנהגם לקרא ע"ש האב בחייו, ושפיר חייב בכבוד יצחק.

אמנם לפי"ז יוצא חידוש לדינא דאם ישאל אם לקרא ע"ש אביו או ע"ש אבי אביו שחייב אביו בכבודו, נימא שאתה ואביך חייבין בכבוד אבי אביך, ויקרא ע"ש אבי אביו, והרי קי"ל (יו"ד סי' ר"מ סכ"ד) דחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו, דכיון דחייב כבוד אב הוא חייב גמור, וחייב אבי אביו רק מדת חסידות, א"כ אין לו לעשות רק חוב המוטל עליו במצות כיבוד אב, והכא נמי כבוד אביו הוא חייב תורה עליו אבל כבוד יצחק אינו רק כבוד אבי אביו, ואפשר דשאני כבוד יצחק דהוא בכלל כבוד החכמים ובזה חייב גם הבן, וכבוד רבו קודם לכבוד אביו שרבו הביאו לעוה"ז ולעוה"ב, והאבות הנחילו לישראל עוה"ז ועוה"ב, גם י"ל דכיון דאנו עומדין בדין בזכות יצחק שנעקד כולנו חייבים בכבודו וכל שאומר האב לכבד אביו לכו"ע יש לו לכבד אבי אביו שזהו כבוד אביו, וכאן מצוין כולם לכבד ליצחק וכ"ז בכלל כבוד אביו.

וכע"ז ראיתי בס' אילת השחר עה"ת פ' קדושים (ויקרא פי"ט ג') שהביא דברי הלקט יושר וכתב, והנה הרמ"א (יו"ד סימן ר"מ סעיף כ"ד) כתב י"א דאין אדם חייב בכבוד אבי אביו, ואינו נ"ל אלא דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו, ולפי"ז הי' צריך לקרוא לבנו ע"ש אביו כיון דמחויב יותר בכבוד אביו, אמנם נראה דאין כונתו משום דין דחייב בכבוד אבי אביו, כיון שאין חייב כיבוד על זקנו מכמה דורות לפניו, אלא כונתו משום יצחק אבינו דאנו חייבין בכבוד האבות, [וענין קריאת שם ע"ש אבותיו הוא שע"י זה משייך זרעו לאבותיו].

ובהלכות מבי דינא (עניני יו"ד מבית דינו של מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל עמוד ע"ד) הובא דעת מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל, שאדם חייב לכבד את אביו

בסנדקאות ולא לתת לזקנו אבל אביו חייב לתת לזקנו ואפילו שלא מבקשים ודאי שרוצים בכך וחשיב כאילו מבקשים. ועי' בס' תורת חיים (עניני מילה עמוד קכ"ד אות נ) שהשיב רבינו זצ"ל בענין אם לכבד בסנדק את הסבא או סבא רבא והשיב אתה ואביך חייבין בכבודו, ואפשר דהיינו ג"כ מטעם זה דה"ז כציוה ליתן לאבי אביו, אבל אם חפץ בעצמו לכא' כבוד אביו קודם, וכן נראה שם (אות כ"ב) בשאלה מעי"ז אם ליתן לאביו או לסבא שהוא ת"ח גדול, שהשיב, אם אביך רוצה הוא קודם, אמנם שם מיירי בסבא מצד האם שאין חייב אביו בכבודו כאב רק חייב אדם בכבוד חמיו, וע"ש (אות ל"א) בענין סנדקאות לאביו או לגדול הדור, דאם אביו מקפיד יתן לו. וע"ע (שם אות ל"ג) לגבי קריאת שם ע"ש אדם גדול או ע"ש הסבא, דיקרא ע"ש אדם גדול אא"כ יש בזה כיבוד או"א.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן רנ"ז) הביא דברי הלקט יושר, וכתב, והוא פלא, דנראה לכאורה דדוחה שם אביו, ואפשר לישב קצת דאלו לא שאל אם לקרא הבן אחר אביו או אחר יצחק אבינו אז ודאי דחייב בכבוד אביו ולקרא על שם אביו, אבל כיון שכבר שאל על מי לקראו אם על יצחק אבינו א"כ אם ישיב לו דאביו קודם אין זה מכבוד ליצחק אבינו עכ"פ לא ראינו נוהגין כן דא"כ כל הנולדים בר"ה יקראו יצחק וכן בשאר מאורעות וע"כ כנ"ל.

ובעקרי הד"ט (יו"ד סי' כ"ו) הביא בשם חז"ל שנדב בנו של אהרון היה נקרא על שם אבי אמו עמינדב ושם אביהוא הוא על שם אביו אבי הוא ונענש על שהקדים לקרוא תחילה על אבי אמו לפני אביו. עכ"ד, ושם כבוד אביו קודם לכבוד אמו, ואמנם אם מתה כבר אינה חייבת בכבודו, אך י"ל שקרא בחייה, או שאביו היה בחיים ולא אמו, וכבוד החיים קודם.

ודנו באדם שעשה שמחה לבנו, ויכול לכבד בברכת המזון, או את אביו או את הכהן, את מי יכבד, את אביו מפני כיבוד אב, או את הכהן, משום מצות וקדשתו, ועי' חשוקי חמד הוריות (י"א א') דמצד כיבוד אב צריך לכבד את אביו בברכת המזון, וראיה לזה, דכתב הרמ"א (יו"ד סימן רמ"ב סט"ז) היה רבו יושב בסעודה עם אחרים, נוטל רשות מרבו ואח"כ מאחרים. וכתב הש"ך (סקכ"ז) ונראה דה"ה אם היה אביו יושב בסעודה עם אחרים, נוטל רשות מאביו ואחר כך מאחרים, וכן הוא בנוסחאות ברכת המזון, וכן נוהגין, עכ"ד. הרי שצריך ליטול רשות מאביו כדי לברך, משמע שמדינא היה צריך לכבדו.

ובעין זה כתב הערוך השולחן (יו"ד סימן ר"מ ס"א) כשהבן לוקח את אביו הזקן לביתו, החובה עליו ליטול ידיו ראשון, וליתן לו החלק הראשון, וגם שארי

חלוקי כבוד שבשולחן נותנים להאב, עכ"ד. כמו כן מצוה להקדים את הכהן, כמו שכתב השו"ע (או"ח סימן ר"א ס"ב) אבל כהן ת"ח מצוה להקדימו, שנאמר וקדשתו לפתוח ראשון ולברך ראשון.

ונראה שצריך להקדים את אביו על פני הכהן, ואף שזה עשה של כיבוד אב, וזה עשה של וקדשתו, מ"מ עשה של כיבוד אב עדיף, כמבואר במהר"ם שיק (או"ח סימן נ"ט) שעשה של כיבוד אב אפשר דעדיף מעשה של וקדשתו, כדאמרינן בירושלמי (פאה פ"א). ולא ביאר היכן מצינו זאת בירושלמי. ויתכן שכוונתו להא דמבואר בירושלמי שכיבוד אב חיובו הוא גם משום פריעת חוב לאביו שהטיב עמו. ופריעת חוב, קודם לשאר המצוות, כדי שלא יהא בבחינת רשע ולא ישלם.

עוד יש לומר שלכן יש להעדיף את אביו על הכהן, כיון שיש אומרים שוקדשתו הוא אסמכתא בעלמא כמבואר בתוס' בחולין (פ"ז א' ד"ה וחייבו) וכן כתב הטור (יו"ד סימן כ"ח). אמנם המג"א (סימן ר"א סק"ד) מצדד לומר שהוא דאורייתא. עוד טעם שיש לתת לאביו, שהרי כיבוד אב חמור יותר שהשווה כבודם לכבוד המקום, וכן המקללם חייב מיתה כמו המברך השם, משא"כ מקלל כהן.

כמו כן יש להביא ראיה שכיבוד אב חמור יותר מכבוד הכהן, מהמבואר בשו"ע (יו"ד סימן רנ"א ס"ט), עיין שם בש"ך (סקי"ז) על פי הגמרא בהוריות (י"ג א') שאביו קודם לכהן, הרי שכיבוד אב גדול לגביו מכיבוד קדושת הכהונה. ובפרט כהיום שאין אנו בקיאים ביחוסי כהונה, ועל פי זה תירץ המג"א (שם) למה אין אנו מדקדקים כהיום לכבד את הכהן בכל דבר, ויעוין גם בשו"ת מהרש"ם (ח"א סימן רי"ד) בשם שו"ת מהר"י לבית לוי (כלל ד סימן כט) שסברא זאת חזי לאיצטרופי, שלא להקדים את הכהן.

ודן שם במעשה באחד שעשה ברית לבנו, ובסעודת הברית השתתפו כל המשפחה, וביניהם אביו, וחמיו שהוא כהן, כשהגיע לברכת המזון, והסתפק את מי לכבד, האם את אביו שהוא חייב בכבודו, או את חמיו שהוא כהן, וחייב לכבדו גם מדין וקדשתו. והביא שבגדר חיוב כבוד חמיו נחלקו בזה הפוסקים, שהשו"ע (יו"ד סימן ר"מ סכ"ד) כתב חייב אדם לכבד חמיו, והש"ך (סקכ"ב) כתב הטעם בשם הב"ח שחייב לכבדו כמו שאר זקנים חשובים. אולם הט"ז (סקי"ט) כתב שהטעם שחייב לכבדו שאמר לו דוד לשאול, ואבי ראה גם ראה (שמואל

א כד), מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו ככבוד אביו, כלומר ששאל היה חמיו של דוד, וקרא לו דוד אבי.

וכתב החרדים וז"ל, וכן האיש חייב בכבוד חמיו וחמותו, וטעמא משום דאיש ואשתו כחד גופא חשיבי, ואב ואם של זה, כאב ואם של זה, והכי איתא במדרש שוחר טוב על הפסוק 'ואבי ראה גם ראה' שאמר דוד לשאל חמיו, והביאו הטור, עכ"ד. הרי שלמד שחייב זה הוא מן התורה.

ולפי זה אולי יש להקדים את חמיו, שמקיים בזה שתי מצוות דאורייתא, מצות וקדשתו, ומצות כבוד חמיו, ומ"מ נראה שאע"פ כן מצות כיבוד אב עדיפא, כיון שלרוב הפוסקים כבוד חמיו דרבנן, ומצות כיבוד אב עדיפא על מצות וקדשתו כמבואר לעיל.

ויש להעיר לכאורה דלמה לא ניתן לכהן ונאמר שאתה ואביך חייבים בכבוד הכהן, כשם שאמרין כשאביו אומר השקיני מים, ואמו אומרת השקיני מים, שנותן לאביו, שהיא והוא חייבים בכבוד האב, והכא נמי גם אביו חייב בכבוד הכהן, ואולי אפשר לתרץ שהאבא לא חייב בכבוד הכהן כי הוא לא בעל השמחה והוא לא בר הכי לכבד אחרים, והוא עצמו קיבל כיבוד. וכמו שאין אורח מכניס אורח, כך מי שקיבל כיבוד לא חייב להעביר לכהן.

והביא ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל ליישב את קושיית שו"ת תשובה מאהבה (סימן קע"ח) על מה שכתב הרמ"א (יו"ד סימן ר"מ סכ"ד) שכיבוד אביו קודם לכיבוד אבי אביו, והלא הוא ואביו חייבים בכבודו, דומיא דאמרין בקידושין (ל"א ע"ב) שאם אביו אומר לו השקיני מים ואמו אמרה לו השקיני מים, דכיבוד אב קודם, כיון דאתה והיא מצווין בכבודו. והשיב דלכאורה תיקשי אמאי כשאביו אמר לו השקיני מים ואמו אמרה לו השקיני מים צריך לשמוע בקול האב, כי אתה והיא מצווים בכבוד האב, מה איכפת לבן שהאם מצווה בכבוד האב, הרי לבן יש מצוה נפרדת גם לכבד את אביו וגם לכבד את אמו.

וצ"ל דכיון דהאם משועבדת לכבד את אביו נמצא דמדין שעבוד חייב לכבד את אביו ולפי"ז מיושב דכל זה שייך רק באם שמשועבדת לאב, מה שאין כן בנכד שאינו משועבד לכבד את סבו אלא רק מצוה בעלמא אינו חייב להשאיר את אביו ולכבד את אבי אביו. והוא הדין בענייננו הבן חייב בכיבוד אביו יותר מכיבוד הכהן, והאב אינו משועבד לכבד את הכהן, ולכן יתננה לאביו.

אמנם מדברי הלקט יושר מבואר דגם במקום שליכא שיעבוד אמרי' שאתה ואביך חייבין בכבודו, אך י"ל דמיירי במת אביו וכבוד אביו לאח"מ רק מדבריהם וכבוד חכמים מה"ת וכ"ז כבוד אביו שחייב ג"כ בכבוד החכם.

ועי' בס' שיח השדה (ח"ג בחי' לקידושין ל"א א') שכ' שכיון שכל מה שחייב בכבוד זקנו הוא משום כבוד אביו שמתכבד בזה ע"י שמכבד לאביו לכן ל"ש לומר שזקנו יקדם לאביו, והעירו לפימ"ש כ' בס' חרדים (פ"ב) דהטעם שצריך לכבד זקנו הוא משום בני בנים ה"ה כבנים א"כ מבואר דהוא חיוב ישיר להסבא ולא משום כבוד האבא וא"כ הדק"ל דכבוד זקנו יקדם ובחי' הגר"ח ק"פ ויגש כתב רבינו, דכיון שגם הדין דבני בנים ה"ה כבנים עובר דרך האב ל"ש מהאי טעמא לומר שהסבא יקדם, ולפי"ז כאן בכבוד יצחק שאינו חיוב רק מחמת אביו בזה כבוד יצחק קודם.

לקרא על שם מי שמת על קידוה"ש

בדבר קריאת שם ע"ש הקדוש רבי אלחנן בונם וסרמן הי"ד שנהרג כידוע ע"י הרשעים יש"ו, אם יש לחוש דריע מזליה, או אדרבה זכה למעלה הגדולה של קידוש ה', ואמרת להביא ראייה ממה שקוראים ע"ש ר"ע וגדול שבכולם הגרעק"א, אף שהיה ר"ע מעשרה הרוגי מלכות, הנה בשו"ת חתם סופר (ח"ב אה"ע סי' כ"ה) כתב שאין לקרות בשם עקיבא כיון שנהרג ר"ע על קידוש ה' אלא לשנותו לשם עקיבה בה"א דבכך נעשה הוא שם אחר, ומקורו במהרש"ל ביש"ש גיטין (ס"ו ל"א אות י') דישעיה לחוד וישעיהו לחוד ואמינא מסתמא לא קראו אחריו כי ריע מזליה ובן בנו מנשה קטליה במתה קשה ומשונה כדא"י ביבמות (מ"ט ב') וקראו הבנים אחר ישעיה של דברי הימים ע"כ, ועי' בחת"ס שם ואולי עיקר הקפידא בר"ע משום שסרקו בשרו במסרקות של ברזל והיה מיתה משונה מאד ע"ש, אבל לשון החת"ס מפני שלא היה סופו טוב, והגרעק"א חתם שמו עקיבא באל"ף.

ועי' שם בשו"ת חת"ס לענין שם גדליה וישעיה דס"ל לרמ"א דאחר שמצינו בקראי ב' גדולי עולם מתיחסים על הדוכן מלאי זיו בשמות אלו והיה זה קודם לישעיה בן אמוץ וגדליה בן אחיקם, בזה ס"ל להרמ"א דשוב אין כאן מיחוש אף שנהרגו אלו כיון שכבר היה מי שנקרא בשם זה ועמדו ברומו של עולם וכעין שכ' תוס' בשבת (י"ב ב') לענין שבנא וכי היכי דס"ל להתוס' לענין איסורא דשם רשעים ירקב ה"נ ס"ל לרמ"א לענין סכנתא דריע מזלא ומ"מ נראה

דעת מהרש"ל וסיעתו דגם באלו חמירא סכנתא מאיסורא בשגם דלענין איסורא נמי עי' תוס' ר"פ שני דייני גזרות (ק"ד ב') עכ"ד.

ובשו"ת מבשרת ציון (עמ' שכ"ה) הביא בשם האריז"ל שאין קפידא לקרות בשם עקיבא אע"פ שהיה רבי עקיבא מעשרת הרוגי מלכות כיון שהיתה זו גזירת שמים, ועי' בשו"ת מחנה חיים (ח"א סי' ס') כתב שאין להקפיד לקרות על שם אותם שנהרגו על קידוש ה' ואדרבה יש להזכיר שמם לזכר עולם לברכה, וכ"כ בשו"ת שאילת יצחק (סי' קס"ג) וכתבו שם שאותם שנהרגו על קידוש ה' אינם נידונים כאנשים שהיה מזלם גרוע כיון שקידשו שם שמים במיתתם וכתבו האחרונים דבפרט אותם שנהרגו על קדוש ה' בשנות הזעם בחורבן יהדות אירופה בדור אחרון אינם נידונים כאותם שהם ריע מזליהו כיון שהיתה זו שעת גזירה וזעם על כלל ישראל ולא על יחידים, וכתבו להוסיף שם כשקורא על שם אדם שנהרג אף שנהרג על קידוש ה'.

ועי' בס' מאורן של ישראל (תולדות רעק"א פ"ב) שהגרעק"א נקרא בשם זקינא רעק"א הראשון, וכל שהורק השם מכלי אל כלי בודאי אין קפידא כמש"כ התוס' בכ"ד (בשבת י"ב ב' ויזמא ל"ח ב' ובכתובות ק"ד ב') דאם היה אותו שם גם לצדיק וגם לרשע שפיר אפשר לקרות בשם זה, וכמש"כ במשמר הלוי קידושין (סי' ט"ו) בענין שם יהודית ועי' מש"כ רבנו זצ"ל במכתב הנדפס באגרות וכתבים דרך אמונה (אגרת י"ד) ובשמות בארץ (עמוד ק). ועי' בהערות (שם) בענין השם עקיבא שבהקדמה לספר אור זרוע שכתב דפסוק אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה סותי תיבות ר' עקיבה ומכאן שיש לבתוב ר' עקיבה בה"א ולא באל"ף עכ"ל, אך בט"ז (אהע"ז סי' קכ"ט בדיני שמות גיטין) הביא מס' עץ חיים ששמעתיה בשם מהר"ר שמואל מהא דאמרינן תחת הנחושת אביא זהב שנדרש על רבי עקיבא וחביריו הרוגי מלכות ואמר מ"ו דיליף לה מדכתיב קודם האי קרא וגואלך אבי"ר יעק"ב הם תיבות של רבי עקיב"א נמצא שצריך אל"ף בסוף עכ"ל, וכ"כ בשו"ת חת"ס (אהע"ז ח"ב סי' כ"ה) ע"ש, וע"ע בילקוט ראובני פ' ויקרא והגאון רבי עקיבה יוסף שלעזינגר זצ"ל נקרא ע"ש רבינו בהוראת מרן החת"ס אך הוא חתם עצמו עקיבה בה"א כמש"כ בתולדותיו שבריש ספרו תורת יחיאל בראשית והוסיף שם שכ"ה בנוסחת ש"ס ירושלמי שכתוב עקיב"ה בה"א, ולמש"כ החת"ס הוא בדוקא, ובס' שמות בארץ (עמוד ל"א) מובא מרבנו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דמי שקרא לבנו ע"ש הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל שהיה חותם שמו באל"ף אם יקרא לבנו עקיבה בה"א אף שיש מן הפוסקים

שכן צריך לכתוב [כמ"ש בתשובת החתם סופר ח"ב אבן העזר סי' כ"ה] אבל לא יהיה זה על שמו של הגרעק"א אלא למזכרת.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סימן קכ"ב) הביא שהרמ"א (אהע"ז סימן קכ"ט סעיף כ"ו) כתב דצריך בסתמא לכתוב גדליהו אם לא שאומר בודאי ששמו גדליה פליג, דהא טעם הרמ"א הוא דבסתמא נקרא אחר גדליהו בן אחיקם אף שנהרג, אלמא דסובר הרמ"א דאין להקפיד על זה ולכאורה הוא דלא כיש"ש. אך אולי יש לומר דלא פליג הרמ"א אלא בשם נביא וצדיק מפורסם בהקראי כהא דישעיהו וגדליהו שמכיון שהיו נביאים וצדיקים אין להקפיד כל כך מצד שאירע מזליהו, דעכ"פ עדיפי מלקראו בשם אנשים אחרים שהם אינשי דעלמא, אבל בשמות דאינשי דעלמא אפשר מודה שיש להקפיד כדסובר היש"ש. ומצדד אח"כ שלהרמ"א בכל גווני אין קפידא מלקרות שם תינוק על שם אחד שנהרג. ונמצא שאיכא בזה מחלוקת היש"ש והרמ"א דלהיש"ש איכא קפידא ולהרמ"א ליכא קפידא. אבל עיין בחת"ס (אהע"ז ח"ב סימן כ"ה) שסובר שגם הרמ"א מודה למהרש"ל שאיכא קפידא ושם גדליהו וכן שם ישעיהו שאני שמצינו בדה"י ממחלקות הלויים שהתייחסו על הדוכן גדליהו השני וישעיהו השמיני עיין שם ונמצא לדידיה שלכו"ע יש קפידא. ולכן מן הראוי להקפיד שלא לקרא בשם מי שהיה ריע מזליה עכ"ד.

ובס' שמות בארץ (פט"ו) מביא רבנו זצ"ל שהחזו"א אמר שאביו קרא לו בדווקא ישעיהו ע"ש ישעיהו הנביא, ודלא כמו שכתב הים של שלמה (גיטין פ"ד סי' ל"א) שאין לקרא ע"ש ישעיהו הנביא דריע מזליה שנהרג אלא קורין ישעיה ע"ש ישעיה שבדה"י, והובא בב"ש אהע"ז (סי קכ"ט בשמות אנשים ע"ש ישעיה). וז"ל החזו"א (אהע"ז הל' גיטין סי' צ"ו סקט"ו ד"ה שם סכ"ו) בענין שם גדליהו, למה נסור מדברי הרמ"א דמסתבר שגדליהו בן אחיקם חשיב לן טפי, ועל שמו אנו קוראין, ואף שנהרג, יקר בעיני ד' המותה לחסידיו, עכ"ד, ועי' גם בס' זכר צדיק לברכה (שער ג' אותיות ט"ו כ"א) שאמר דקוראין ע"ש שמשון אף שנהרג ולא קפדינן בהכי.

וכתב בס' שמות בארץ (שם) בשם רבנו זצ"ל דמי שנהרג בשואה רח"ל כמו הגאון רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל הי"ד ועוד יתכן שאפשר דאפשר לקרא על שמו, ואולי ראוי להוסיף עוד שם, ואאמו"ר בעל הקה"י זצ"ל אמר שאין לחוש בזה מכיון שהיתה זו גזירה כללית על ישראל, וא"ל הר"ר אלחנן בונם שטרנבוך נ"ו

שקרוי ע"ש הקדוש ר' אלחנן וסרמן הי"ד, ואמר לו זקיננו בעל תשובות והנהגות כנ"ל שא"א לומר בזה שריע מזליה כי היה זה גזירה כללית על כלל ישראל. [ושמעתי שהיה סנדק במשפחת רבי יאיר ישראלי וקראו בשם אלחנן [ע"ש ר' אלחנן וסרמן] ללא בונים ואמרו ויקרא שמו בישראל אלחנן, והוסיף מיד בונים, שיוסיפו ג"ז השם, ולעומת זו סיפר לי רמ"ש כהן ששאל מרבנו על קריאת שם לבנו בשם בונים ע"ש סבא שלא הכיר וענה תכוין על שם ר' אלחנן וסרמן, ושאל א"כ יש לקרא אלחנן בונים, ואמר לו למה צריך בונים, דסגי בשם אלחנן].

וכתב (שם עמוד קצ"ז) שבודאי יכול לקרא שם ע"ש אחד מעשרה הרוגי מלכות ואטו רבי עקיבא אין קוראין על שמו, והגם שפגעה בהם מידת הדין מ"מ מיתתם היתה כפרה על כל ישראל לדורות, [ומ"מ מובא שם השיב שחלילה לקרא ע"ש מי שנהרג על קידוש ה' וכל חייו היה רשע אף שי"א שמכפר לו, ועל הנהרג ע"י גויים בפגיעה אמר שאולי אפשר לקרא אחריו וטוב שיוסיפו שם].

ברית מילה אחר התקיעות

כשיש ברית מילה אמר רבינו זצ"ל שי"א דתוקעים ואח"כ מלים, אע"פ שמילה תדיר דתקיעות נחשב כגמר התפילה, (האלולים קדש לה' פ"ה ס"א, וכמו דמקדמיע לדוד ד' אורי וגו' לפני מילה ואע"ג דמילה הוא תדיר אכן במקור חיים סי' תקפ"ד ס"ד כתב שמלים ואח"כ תוקעין).

בענין זה קלי ואנוהו בשופר באלול

בענין זה קלי ואנוהו בשופר באלול, נשאל בזה רבינו זצ"ל בס' מועדי הגר"ח (סי' שמ"א) והשיב מצוה דרבנן, נראה דר"ל דאף דאין התקיעות בחדש אלול מה"ת מ"מ יש בזה מצוה דרבנן וכן מבואר בטור (סי' תקפ"א) מפדר"א (פמ"ו) שתקנו חכמים לתקוע בחדש אלול, וכן בלבוש (שם ס"א) ובט"ז (סק"ד) מבואר דאין תוקעין בחדש אלול להבדיל בין תקיעות דאורייתא לתקיעות דרבנן, אבל כבר הבאתי שרבינו זצ"ל השיב בכמה תשובות שתקיעות אלו רק מנהג, ע"ש (ח"א סי' שצ"ו) דאין בזה עוסק במצוה דהוא רק מנהג, וכ"כ רבינו בתשובה בס' מועדי הגר"ח (ח"ב סי' תכ"ו) דתלוי במנהג המקומות ובמקומם של הרמב"ם והשו"ע לא נהגו, ולכן השמיטו ד"ז, ועי' בשו"ת הראב"ן (סי' ס"א) שהביא הפדר"א וכ' דגם עתה נוהגין לתקוע, וכן במהר"ח או"ז (סי' ל"ג) כ' דנהגו

לתקוע בחדש אלול שיהיו רגילין לתקוע בר"ה, ומבואר בדבריהם דאינו אלא מנהגא. אמנם גם מנהג טוב הוא כמצוה דרבנן דצריך התרה ומנהג של רבים א"א להתיר כמו תקנ"ח.

ועי' מש"כ לענין שופר ארוך, אם כמו שמבקשים תקע בשופר גדול, יש מצוה בשופר גדול בר"ה, שהרי אמרו חז"ל שבת (קל"ג ב') התנאה לפניו במצוות עשה לפניו ושופר נאה, וא"כ האם מדין שופר נאה ראוי להדר ולקחת שופר גדול וארוך, או מטעם אחר יש ענין לתקוע בשופר גדול, ועי' מש"כ בתורת אמוך (ח"ב עמודים תק"ז תק"ט) בענין לולב ארוך ואתרג גדול וציצית ארוכות. ולגבי נר חנוכה כתב המג"א (סימן תרע"ב סק"ג) דודאי בנר של שמן אין הידור מצוה בין רב למעט אבל בנרות שעוה כשהם ארוכים הם נאים יותר, וכתב דה"ה בלולב ואתרג וכיו"ב, הרי שיש מעלת נאה בלולב ואתרג.

והנה לא מצינו שיהדרו בשופר אחר שופר גדול, ואף המדקדקים לא הידרו בזה, ועי' משנ"ב (סי' תרנ"ו סק"ב) שכתב בענין הידור מצוה עד שליש, שכתב עיין במג"א שמצדד דלאו דוקא אתרוג דהה ס"ת או שופר וכדומה שקנהו והיה בו רק כשיעור מצומצם ואח"כ נזדמן לו אחר שהוא גדול כשיעורו מצוה להחליפו ולהוסיף עליו עד שליש, מבואר בדבריו שיש הידור לקנות שופר גדול יותר מהשיעור המצומצם, אך נראה דכ"ז לגבי שיעור מצומצם אבל אחר שכבר יש שיעור בריוח אין שום ענין בשופר גדול, דהמצוה היא בשמיעה ואין השופר גוף המצוה כציצית ולולב, ותקע בשופר גדול אי' בפדר"א (פרק ל) דקאי על אילו של יצחק, שקרניו של זה האיל, של שמאל תקע בו הקב"ה בהר סיני, שנא' ויהי במשך בקרן היובל, ושל ימין שהיא גדולה משל שמאל שהוא עתיד לתקוע בה לעתיד לבא, שנ' והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול והיה ה' למלך על כל הארץ.

ועי' בחשוקי חמד קידושין (ל"ג א') ששמע כיו"ב מחמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאין מעלה בסוכה גדולה דאינו רק הכשר מצוה, והלכה זו נאמרה רק באתרוג ולולב וכיו"ב שהם גוף המצוה ובגוף המצוה ראוי להדר שיהא חפץ גדול משא"כ בסוכה המצוה היא הישיבה בסוכה ואילו מציאות הסוכה היא ההיכי תמצי לקיים את מצות הישיבה בסוכה ולכן אחרי שיש לו סוכה כשיעור לישיבה בצורה נאה א"צ להדר לעשותה גדולה מאד עכ"ד, וכתב דכ"ש שאין ענין באריכות של השופר, דבשלמא בסוכה היה צד לומר שיש כאן הידור כדי

שיוכל לטייל בו או שעצם הסוכה המרווחת יותר נותנת לו שמחה בקיום המצוה אבל בשופר שהקול יצא אותו הדבר כ"ש שאין בזה הידור מצוה באריכות של השופר.

וכן מובא בשם רבינו בשם רבינו בשיח הסוכות (עמוד קי"ז) דאין הידור בסוכה גדולה, ובמועדי הגר"ח (ח"ג סי' ש"צ) הניח רבינו בצ"ע אם יש הידור מצוה לעשות סוכה גדולה כמו בלולב גדול, וכן בס' יקח מצוות (סי' כ"ו), ובס' ישמח ישראל (פ"ד סכ"ט) הביא מרבינו שיש הידור בסוכה גדולה, ואולי יש הידור שלא יהיה בצמצום ראשו רובו ושולחנו רק שיהיה כולו בסוכה, אבל אין ענין בסתם סוכה גדולה ללא שצריך לכך.

ע"י בס' ועשית מעקה (ביאורים סי' י"ב עמוד ק"י) שהשיב רבינו זצ"ל, דמסתבר דאף למש"כ בשבלי הלקט (סי' קפ"ה) דאסור לדרוס על מעקה דאין לנהוג במצוה מנהג בזיון כדאי' בשבת (כ"ב א') בנר חנוכה, מ"מ אין בזה דין הידור מצוה לעשותו במעשה אומן, אמנם ע"י בשמחת מרדכי (עמוד שמ"ד) שנשאל אם יש מעלה לעשות מעקה נאה, והשיב דלמש"כ בכל בו שלא לדרוך על מעקה משום ביזוי מצוה, אם יש בזה ביזוי מצוה יש גם הידור מצוה, וכ"כ בס' אוצר פלאות התורה (דברים עמוד תרע"ה) בשם רבינו דמסתבר שיש ענין לעשות את המעקה נאה, דאע"פ שהעיקר שלא יפלו מהגג מ"מ חפצא דמצוה הוא ושייך בו הידור, וע"י בזה בס' לשוח בשדה (סי' כ"ג סי"ד).

תקיעות באלול ומצות מילה לפני התפילה

בס' ביאורים והנהגות כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א, דנוהגים לתקוע באלול אחר התפילה, ויש להעיר מדוע אין תוקעים קודם התפילה, והלא כיון שעיקר תכלית השופר הוא לעורר לתשובה, א"כ היה ראוי לכאורה לתקוע בתחילת היום קודם התפילה כדי שנתחזק גם בתפילה, וביאר דעיקר ענין תקיעת שופר הוא לעורר את האדם בזמן שמסיים את התפילה ופונה לעסקיו שיזכור גם בזמן זה, שהימים האלו הם ימים קדושים מעין ר"ה, וצריך להתחזק בהם בכל עבודת היום. ורבינו זצ"ל נשאל, בענין מי ששמע תקיעת שופר קודם שהתפלל ממנין אחר שסיימו תפילתם ותקעו, והשיב, שיצא בשמיעת תקיעות אלו, ולא צריך להמתין עד שהמנין שבו הוא מתפלל תוקעים, (דולה ומשקה סי' תקפ"א).

ובאמת אם התקיעות בחדש אלול הוא תקנ"ח כלשון הפדר"א (פמ"ו) שהביא הרא"ש בר"ה (פ"ד סי' י"ד) והטור (סי' תקפ"א) בר"ח אלול אמר הקדוש ברוך הוא למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר ע"ג והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר (תהלים מ"ז) עלה אלקים בתרועה וגו', לכן התקינו חז"ל שיהיו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה ושנה, וכל החדש, כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה, א"כ אין להקדים התקנה לק"ש ותפילה שהם תדיר, כיון דמעיקר התקנה זמנו כל היום ויש מקומות שנהגו לתקוע בערב כמש"כ הרא"ש והטור, וכמש"כ בביאור"ל (סי' תפ"ט ס"א ד"ה אחר) מהחק יעקב (סקט"ז) לגבי מצות ספירת העומר דמאחרין אותה אחר מעריב דק"ש ותפילה תדירין טפי.

וראיתי בערוך השולחן (יו"ד סי' רס"ב ס"ח) שכתב, ושנו חכמים במשנה שכל היום כשר להמצות שחובתן ביום ותניא בפסחים (ד' א') כל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות שנאמר בהעקדה וישכם אברהם בבקר (בראשית יט, כז) ודע דבמשנה דמגילה שם דחשיב כל מצות פרטיות שכשרים כל היום ולא חשיב מילה בהדיהו ע"ש ונ"ל דבכוונה שבקה התנא דוודאי גם במילה כן הוא אלא שבשאר מצות אין קפידא כל כך אם נאחר מעט אף שבוודאי מצוה להקדים אבל במילה שהוא חותם ברית קודש ובזה נכנס לקדושה יש קפידא גדולה שלא לאחר ולכן גם בברייתא לא תני הך דזריזין מקדימין רק למילה.

וכתב (שם ס"ט) ואין לתמוה דכיון דזריזין מקדימין למצות למה לא ימולו קודם התפלה דזה א"א חדא דתפלה היא מצוה תדירית ויש בה הרבה מצות ציצית ותפילין וק"ש ותפלה ועוד שהרי מצוה לעשות סעודה וקודם התפלה לא יוכלו לטעום אמנם זהו וודאי אם הקהל כבר התפללו והמוהל או הסנדק או אבי הבן לא התפללו עדיין מאיזו סיבה ימולו ואח"כ יתפללו ומילה קודמת למת מצוה, ובראש השנה כשחל מילה מקדימין ג"כ המילה להתקיעות כמבואר בשו"ע (או"ח סי' תקפ"ד) ולכל המצות מילה קודמת. [ועי' יו"ד סי' רס"ב ס"א דאין מלין רק משהנץ החמה ובדיעבד יצא מעלות השחר ועי' במשנ"ב סי' נ"ח סק"ב דהמנהג היה שביום שיש מילה וצריך להקדים את עצמו ויכול לקרא ק"ש משעלה עמוד השחר, ומבואר דהיו מתפללין מוקדם ובעת הגיע הנץ היו מלין וכן מפורש ברבנו מנוח הל' ק"ש פ"א הי"ב דאם יש לציבור מילה ורוצים להתפלל קודם הנץ החמה כדי להיות זריזין מקדימין למצות קורין ומתפללין קודם הנץ ואינם חוששים].

וצ"ע כיון דפתח הערוה"ש דאין עושין מילה קודם התפילה מחמת דין תדיר, דאיכא מצות ציצית תפילין ק"ש ותפילה, מ"ט העלה בתר הכי, דזהו וודאי אם הקהל כבר התפללו והמוהל או הסנדק או אבי הבן לא התפללו עדיין מאיזו סיבה ימולו ואח"כ יתפללו, ואפשר דמיירי דאם ימתינו עליהם יתפזרו הציבור, ומעלת רוב עם עדיף, ואולי מיירי ביש להם סיבה להמתין כגון שהוא חיוב או יא"צ ואינו יכול להתפלל במנין הראשון, ועדיין לא בא עת מנין השני, דכה"ג אין מצות תפילה לפניו, ואין נחשב שמקדים שאינו תדיר, רק יתעטף בציצית ויניח תפילין, וכמו שנוהגים שאבי הבן מעוטף בטו"ת בעת המילה, וכה"ג כ' בקונטרס הזכרונות ועי' בקונטרס הזכרונות (סי' כ"ד אות ד' ה') לענין ספירת העומר לפני מעריב, שמרן החזו"א זצ"ל, עצמו בשבת ספר לפני ק"ש, אף שבביאורו"ל (סי' תפ"ט ס"א ד"ה אחר) הביא מהחכם יעקב דק"ש קודם תדיר, ובס' ארחות רבינו (ח"ב עמוד קי"א) ובס' מעשה איש (ח"ה עמוד י"ט) מובא שנשאל בזה החזו"א איך מקדים לק"ש שהוא תדיר, והשיב אני לא אוהז כעת בק"ש, ובס' שבות יצחק (פסח עמוד שכ"ז) שכן הורה החזו"א לבחור שהתפלל שמו"ע עם הציבור קודם ק"ש, שיכול לספור קודם ק"ש, כי ממתין עד ברכו בתרא, וקודם לכן אין מתחיל בברכות ק"ש, ועי' בס' שאלת רב (ח"א עמוד שני"ד וח"ב עמוד של"ה) דאם ממתין למנין ושומע ספיה"ע ממנין אחר יכול לספור עמהם ואין כאן הקדמת שאינו תדיר דאכתי לא התחיל המנין של מעריב שלו, ובס' ספירת העומר (פ"ג הערה י"ט) צידד רבינו שאם באמת עומד כעת להתחיל מעריב אין לו לספור, ועי' במועדי הגר"ח (ח"ב סי' ר"ט) דאם חושש שמא ישכח לספור אח"כ יכול לספור כעת עם הציבור, ועי' בארחות רבינו (שם) שכן נהג מרן הקה"י זצ"ל, (שר חמישים עמוד תל"ח).

ובס' דולה ומשקה (עמוד רי"ח) שאל מרבינו במה שדן הביאורו"ל (ס"א ד"ה אחר) מדוע קודם מתפללים מעריב ואח"כ סופרים ספירת העומר וטעם א' כתב בשם האחרונים שהיו מתפללים מעריב קודם זמן של ספירה וטעם ב' כתב מטעם תדיר ושאנו תדיר ונתפלאו מאוד דמבואר בפוסקים שמעיקר הדין צריך לספור מיד בתחילת הלילה מטעם תמימות וא"כ מה שייך זאת לדין תדיר ושאנו תדיר ששם זהו בב' מצוות שאין דין לעשות אחד מוקדם בתחילה אז תדיר קודם אבל כאן שבספירה יש דין לספור בתחילת הלילה ובמעריב אין כזה דין וא"כ צריך להקדים הספירה, וכנראה זהו טעם האחרונים בטעם א' שלא הזכירו תדיר אבל צ"ע טעם הסוברים שכן יש דין תדיר, והשיב רבינו, דין

תמימות אינו אלא חומרא בעלמא. והכא להקדים מצות מילה לתחילת היום אינו רק מעלה ולא קודם לתדיר. ובר"ה כשיש ברית מילה אמר רבינו זצ"ל שתוקעים ואח"כ מלים, אע"פ שמילה תדיר דתקיעות נחשב כגמר התפילה, (האלולים קדש לה' פ"ה סי"א, וכמו בספיה"ע שממתינים עד גמר עלינו).

ולגבי תקיעות ג"כ י"ל דאף אם הוא תקנ"ח, אם כעת אינו עומד להתפלל יכול לצאת תקנת התקיעות לפני תדיר דק"ש ותפילה, ולמעשה רבינו זצ"ל נקט בתשובותיו דאינו אלא מנהגא, ותקנ"ח לא היה רק בדור המדבר שלא יטעו אחר העגל, ומנהגינו להתחיל לתקוע מב' דר"ח אלול, ונשאל רבינו זצ"ל, למה מחמת ספק אנחנו לא נוהגים להתחיל מיום א' דר"ח אלול, וכתב וז"ל, שאינו אלא מנהג עכ"ל, (האלולים קדש לה' פ"ה הערה רכ"ט), ונשאל רבינו זצ"ל בטעם השמטת השו"ע לדין תקיעת שופר באלול ורק הרמ"א הביאו, והשיב, אולי לא נהגו בזמנו, (מועדי הגר"ח ח"ב סי' תכ"ו), עוד כתב דתלוי במנהג המקומות, (פתחי חיים מכתב קכ"ג ס"א וע"ש דבפדר"א מבואר דהוא תקנ"ח, ועי' בלשון השו"ע דמר"ח אלול משכימין לסליחות וע"ז כ' הרמ"א דאנו תוקעין בשופר, וי"ל דכונתו דבני ספרד מנהגם הוא לתקוע מחמת הסליחות, שבכל יום באמצע אמירת הסליחות באמרם י"ג מדות תשר"ת תש"ת תר"ת וכן בתוך קדיש תתקבל, והטעם כדי לקיים ג"כ את מנהג תקיעת שופר כמש"כ הכה"ח סי' תקפ"א ס"ק י"ג, וע"ז כ' הרמ"א דאנו א"א סליחות רק תוקעין בשופר, ועי' בשו"ת לחם שלמה או"ח מהדו"ת סי' פ' שמבאר למה השמיט המחבר את מנהג ישראל לתקוע שופר בחודש אלול).

ובס' מחשבת עם (אלול סי' א' עמוד ת"ג) שאל מרבינו זצ"ל לדעת הרמ"א דמברכין אף על המנהג וכגון ברכת הלל בראש חודש כמבואר בשו"ע (סי' תכ"ב ס"ב) מדוע אין מברכין על תקיעת שופר דאלול, והשיב רבינו זצ"ל, וז"ל הוא מנהג שלא נזכר בגמ' אלא במדרשות ואין מברכין על זה, ועי' בענפי משה (ר"ה סי' ב) מש"כ בזה.

והשיב רבינו זצ"ל, דמנהג התקיעות בחדש אלול נקבע לציבור אך המתפלל ביחידות אין צריך לתקוע (שו"ת רבב"א ח"א סי' שצ"ד ובקובץ בעקבי שיח ל"ד עמוד ב' השיב רבינו בענין אם נתקן גם למתפלל ביחיד, כמדומה שלא, וכ"ה בשו"ת אגרו"מ או"ח ח"ד סי' כ"א אות ה') וכ"ה במהר"ח או"ז בדרשות (סי' ל"ב) היתקע שופר בעיר בעיר זה ביהכנ"ס שנא' בעיר אלקינו הר קדשו, ובקהלת רבה (פרשה ט סי' ז) ד"א עיר קטנה זה בית הכנסת, ואנשים בה מעט זה ציבור. וכ"ז אם

התפלל ביחידות אבל אם התפללו ציבור ולא היה שופר בביהכ"נ שהתפלל, השיב רבינו זצ"ל, דנכון ללכת לביהכ"נ אחר ולשמוע תקיעת שופר, (דולה ומשקה ס' תקפ"א), אם יש תשעה אנשים שהתאספו להתפלל ביחד ולא הגיע העשירי והתפללו אף שלא היה מנין, השיב רבינו זצ"ל, דיש לתקוע בשופר בסוף התפילה דזה עדיין נחשב כציבור לגבי הענין לתקוע בשופר אחר התפילה, (האלולים קדש לה' פ"ה הערה רנ"א).

ונשאל רבינו זצ"ל, במי שלא התפלל בר"ח הלל ומוסף, והגיע זמן מנחה, ומתפלל מנחה לפני מוסף, אם יאמר הלל לפני מנחה או אחריו, והשיב רבינו, אם יכול לפני מנחה, וצ"ע, (שאילת רב ח"ב פל"ז ס"ה ובהערה שם שאל דכמו דמנחה קודם למוסף משום תדיר ה"נ קודם להלל, וי"ל דשאני הלל דאינו אלא ממנהגא וכרשות לגבי חובה דמי דליכא דין תדיר, ואולי מספק"ל לרבינו כיון דהאידינא הוא חובה ממנהגא, ועי' חת"ס יו"ד ס' ק"ז דה"ז כנדר, ויש לדון כיו"ב גם לגבי מנהג תקיעות בחדש אלול, ואם הוא חובת ציבור ולא חובת יחיד א"כ י"ל דכיון דלציבור אי"ז קדימה לתדיר דהם אחר התפילה שפיר יוצא בזה, וצ"ע). ועי' בס' לשוח בשדה (ס' כ"ד הערה תק"ב) מווי העמודים וחשוקיהם (גליון קט"ז עמוד פ"א) דמה שתוקעין קודם לדוד אף שלדוד תדיר טפי הוא משום שמנהג תקיעת שופר קדים טפי שהוא מובא בטור (ס' תקפ"א) מפדר"א (פמ"ו) ואמירת לדוד הוא מזמן תלמידי האריז"ל, ובלא"ה י"ל דמעיקרא כן היה המנהג לגבי לדוד שיאמרוהו אחר התעוררות השופר ביום שיש שופר באלול, ועי' במעשה שיח (ימים נוראים עניני חדש אלול אות א') ששאל מרבינו זצ"ל במי שעומד בשיר של יום והציבור סיימו התפילה ותוקעים כבר בשופר אם יאמר עמהם לדוד והשיב לדוד לא שייך לתקיעות.

ושאלו אם תקיעות בחדש אלול הוא חובת ציבור למה אין תוקעין גם בשבת, הרי גזירת שמא יעבירונו ד' אמות שמצינו בשופר דר"ה (בר"ה כ"ט ב'), כ' בפעולת שכיר על מעש"ר (ס' קע"ה) בשם הגר"א, וכ"כ בשו"ת מהרלב"ח (ס' ל"ב), דהוא דוקא בדבר שהוא חובת יחיד כשופר לולב ומגילה, אבל בקריאה"ת ושאר מגילות שהם חובת ציבור אין גזירת שמא יעבירונו, ואפשר דכמו דא"א סליחות בשבת כך אין מתריעין בשבת, עי' בשו"ע (ס' תקע"ו ס"ג) דרק על פיקוח נפש מתריעין בשבת, גם י"ל דאם היה בציבור נשאר עליו חובה גם כשהוא יחיד, (ובקריאה"ת הוא דבר שבקדושה ובעי דוקא עשרה, גם יש לחוש שאם יתקעו באלול בשבת יתקעו גם בר"ה בשבת, ולמש"כ הט"ז (ס' תקפ"ח סק"ד) ומג"א (סק"ד) יש בשופר חשש שמא יתקן כלי שיר, רק שבר"ה לא תקנו שלא לבטל

לגמרי מצות שופר וכן מבואר ברמ"א (סי' תקצ"ו) ומשנ"ב (סק"ג) דאחר גמר התקיעות אין לתקוע עוד משום שבות, אמנם עי' בת"י בתרא שכ' הט"ז (שם) דשופר אינו עומד רק למצוה ואין בו גזירת כלי שיר.

ועי' באוסף גליונות (גליון שנ"א עמוד מ"ג) משו"ת שיח יצחק (סי' רס"ד) שתקנת תקיעות דחדש אלול הם דוקא בציבור דומיא דתקיעות דמרע"ה שהיה במחנה במעמד רבים, ולכא' זה טעם רק לתקיעות ר"ח, ואפשר דהכל נגרר בתר עיקר התקנה, ועי' בתשוה"נ (ח"ד סי' קל"ג) ושו"ת צי"א (חי"ב סי' מ"ח) שנקטו ג"כ שהוא חובת ציבור.

אם עדיף מעלת תדיר או רוב עם

הגר"א גניחובסקי הוכיח דתדיר עדיף מרוב עם, דהנה לגבי רוב עם וזריזין מבואר להדיא בגמ' בר"ה (ל"ב ב') דזריזין עדיף מרוב עם, דאיתא שם דהטעם דאומרים הלל בשחרית ולא במוסף אע"פ שבמוסף יש יותר רוב עם משום דזריזין עדיף מרוב עם, ולגבי זריזין ותדיר, מוכח מדברי החזו"א דתדיר עדיף, דנחלקו הפוסקים בדין תדיר ואין מעבירין מה עדיף, ובחזו"א זבחים (סי' ט"ו סק"ג) הוכיח דתדיר עדיף מהא דקרבת תדיר קודם לאינו תדיר, והרי איירי גם באופן שהוא עומד קרוב לקרבן האינו תדיר, ואפ"ה יקדים את התדיר אע"פ שהוי אין מעבירין, והרי בכה"ג מבטל גם דין זריזין, כיון שצריך לילך לקרבן המרוחק, וע"כ דתדיר עדיף מזריזין, ומעתה כיון דתדיר עדיף מזריזין, וזריזין עדיף מרוב עם, כ"ש דתדיר עדיף מרוב עם.

והנה בס' משנת יעקב (פ"ז מתפילה הי"ח) הביא מהגר"ז שהגר"ח התפלל בליל שבת ביחידות כיון שלא רצה להקדים תפילת שמו"ע לק"ש כיון שבשמו"ע יוצא יד"ח קידוש להמג"א ויקדים את האינו תדיר, ומבואר דפשיטא ליה להגר"ח דעדיף להתפלל ביחידות, כדי שלא להקדים את האינו תדיר, והנה הגר"ח חידש יותר דדין תדיר עדיף על תפילה בציבור ועיין בבאר יצחק (סי' כ') שלא ס"ל כן, אמנם הביאו שמדברי הרמב"ם מוכח דתפילה בציבור אינו חיוב אלא מעלה, ועכ"פ מבואר דפשיטא ליה להגר"ח דתדיר עדיף מרוב עם וכן הוכיח בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רמ"ח).

ומצינו בענין זה במשנ"ב (סי' תפ"ח סק"ג) שכתב וז"ל, אם בא לבהכ"נ סמוך להלל יקרא תחלה הלל עם הצבור ואח"כ יתפלל והוא שלא יעבור זמן ק"ש

ותפלה עי"ז עכ"ל, מבואר בדברי המשנ"ב דעדיף לקרוא הלל עם הציבור ברוב עם קודם התפילה אע"פ שהתפילה היא תדיר, והיינו שמקדים ברוב עם לתדיר, והנה לגבי הלל בר"ח מבואר במשנ"ב (סי' תכ"ב סקט"ז) דעדיף לומר הלל בציבור כדי לצאת ידי דעת הסוברים דהלל בר"ח ביחיד אין מברכים עליו ולכן אם הגיע לביהכנ"ס סמוך להלל יקרא הלל תחילה עם הציבור ואח"כ יתפלל, אולם במשנ"ב (סי' תפ"ח) איירי במשנ"ב בהלל של יו"ט ולא בחוה"מ כדמוכח בדברי השעה"צ (שם סק"ד) דכתב דאם הוא באמצע פסוקי דזמרה לא יפסיק להלל עם הציבור ואילו במשנ"ב (סי' תכ"ב) כתב דהך דינא הוא רק ביו"ט דלכו"ע יחיד מברך על ההלל אבל בר"ח ובחוה"מ יפסיק באמצע פסוקי דזמרה כדי לומר הלל עם הציבור ובהכרח דהמשנ"ב (סי' תפ"ח) איירי ביו"ט ואפ"ה כתב דיקדים הלל עם הציבור לפני שחרית, וקשה דהא תדיר עדיף מרוב עם וכמו שהוכיח הגר"א גינוחובסקי זצ"ל, ואולי שאני הלל שנחשב חלק משחרית ותתקבל קאי על הלל גם כן.

ובמילה יש לדון אם מצות המילה נקראת תדיר לגבי מצוה שזמנה קבוע, ועי' מה שכתב בשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן רנ"א) שנשאל מקרא מגילה וברית מילה איזה קודם משום דמילה תדירו, וכתב הרדב"ז, דאדרבה מקרא מגילה תדיר טפי אף על גב דמשנה לשנה הא קביע ליה זימנא והוי תדיר טפי מברית מילה דאיפשר שלא יתחייב בה לעולם ותו דפרסומי ניסא, עיין שם, ועיין עוד בשו"ת שבות יעקב (ח"א סימן ל'). אמנם בשו"ע הלכות יום הכיפורים (סימן תרכ"א סעיף ב) בדין מילה ביום הכיפורים כ' דמלין בין יוצר למוסף אחר קריאת התורה ולאחר המילה אומרים וכו' וכתב בביאור הגר"א (שם) שתפילת שחרית קודם ברית מילה משום ששחרית היא תדיר מה שאין כן מוסף שאינו תדיר ועל כן מלין קודם מוסף, עיין בשו"ע (או"ח סימן תקפ"ד ס"ד) ובנו"כ השו"ע, וכמו שמילה היא תדיר לגבי שופר הוא הדין לגבי מוסף.

ויל"ע דמילה נחשב תדיר מטעם שקיום מצות מילה הוא בכל עת, עי' מש"כ מהר"ח אור זרוע (סימן י"א) דבמילה עיקר המצוה אינה העשייה אלא מה שהמילה חתומה בבשרו והביא ראיה לזה מהא דאיתא בגמרא מנחות (מ"ג ב') דכשנכנס דוד המלך לבית המרחץ אמר אוי לי שאעמוד ערום בלא מצוה וכיון שנזכר במילה שכשרו נתישבה דעתו עיין שם הרי דבמרחץ קיים מצות מילה וממילא מוכח דקיום המצוה היא בכל עת דאילו לא היתה מצות מילה אלא העשייה ושמח בזה שבאבר זה נעשה פעם מצוה אם כן למה שמח על זה יותר

מעל ראשו וזרועו וכל גופו שקיים בהם מצות תפילין וציצית וכמה מצוות אלא ע"כ שהמילה היא מצוה בכל עת כתפילין המונחים עליו וציצית בבגדו שלבוש בו עיין שם. וא"כ י"ל דנחשב תדיר דקיומו בכל עת יותר מתפילה וק"ש ושאר מצות, וכ"כ בשלמי תודה סוכות (סי' י"א ס"ג) בשם מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל לגבי ברכת ציצית ואשר יצר, דציצית תדיר שלובשה כל היום, ועי' בדעת נוטה (ציצית סי' רט"ו).

בענין זריזות למול ביום השמיני

בערוך השלחן (יו"ד סימן רסב ס"ח) כתב וז"ל, ודע דבמשנה דמגילה דחשיב כל מצות פרטיות דכשרים כל היום, לא חשיב מילה בהדיהו. ונראה דבכונה שבקה התנא, דבודאי גם במילה כן הוא, אלא דבשאר מצות אין קפידא כל כך אם נאחר מעט, אבל במילה, שהוא חותם ברית קודש ובזה נכנס לקדושה יש קפידא גדולה שלא לאחר. ויש לנו לצווח על מנהג זמנינו שמאחרין המילה כמה שעות ביום מפני שטותים, שלא באו כל הקרואים, וכדומה שטותים כאלה, ויש מקומות שמאחרין עד חצות היום והוא עון פלילי. [ובסו"ס תורת חיים ברית מילה מובא מרבינו זצ"ל דאין למחות בדוחין הסעודה משום ביטול תורה].

ובתוכחת חיים להגר"ח פלאגי (פרשת לך לך) כתב, גם יש להזהר לעשות המילה בבקר, תיכף ומיד אחר יציאתם מבית הכנסת. וכך מנהג כל ישראל לעשות בבוקר. זולת כמה מקומות דכדי להמתין לנשים עד שיתקשטו מוכרחים לאחר מצות מילה, וזה גורם איסור גדול לאחר עד חצות היום. ולא ישמע להן בדבר הזה כלל, אלא ימול מיד אחר יציאתם מבית הכנסת ותבא עליו ברכת טוב מהקל הטוב והמטיב.

ובפתחי תשובה (יו"ד סימן רסב סק"ב) שכתב, עיין תשובת בית יעקב דיש למחות בחזנים המאריכים בשבת ויו"ט כשיש מילה בבית הכנסת עד לאחר חצות, והם מבטלים מצות זריזין. ויעויין שדי חמד (מערכת פ כלל ל"ש) שכתב ועלה בדעתי ללמד זכות על המנהג שבעיר זו שנוהגים לאחר את פדיון הבן לאחר הצהרים, שאם יעשוהו בבוקר לא יהיו בו הרבה בני אדם, מה שאין כן לפנות ערב יהיה בקהל רב, ושאני מילה אי משום דחביבה טובא, ואי משום דהיא בבית הכנסת ותיכף אחר התפילה. אך חזרתי בי, דמסוגיא דראש השנה (דף לב ב') מוכח דעדיף להקדים המצוה ואמרין זריזין מקדימים למצות עוד

כתב (במערכת ז כלל ז), וצר לי מנהג איזה אנשים שמאחרים המילה עד קרוב לחצי היום. עד שיתקבצו המזומנים, ואין להם על מה שיסמוכו כדי שתעשה המצוה ברוב עם, דמוכח מהש"ס דאין לדחות הא דזריזין מקדימין משום ברוב עם הדרת מלך.

וסיפר לי רבינו זצ"ל שהצדיק ר' זרח ברוורמן כיבד בסנדקאות במילת בנו הרב ר' שלמה את המהרי"ל דיסקין, ומיד אחר תפלת ותיקין עמד לערוך את הברית במתינות רבה, וכשראה הרב ר' זרח שהמהרי"ל דיסקין עדיין בתפילתו, נטל את מצות הסנדקאות לעצמו. וכשבא המהרי"ל דיסקין ושמע שלא המתינו לו כדי לקיים את המצוה בזריזות, בירך את אבי הבן בברכה רבה.

ובחשוקי חמד (שבת קל"ז ב') הביא מס' מאיר עיני הגולה במכתבו לר' לייבל איגר (מכתב לג) שכתב, ע"ד מכתבו מה שצוה הרב להכריז שלא ימולו אחרי חצות היום ושהעובר נקרא עברין. פשוט שהוא שלא כדין, מפורש בש"ס שכל היום הוא זמנו, אלא שזריזין מקדימין, והוא ככל המצות לולב ושופר, ולא מצינו לשום אחד מחכמים ראשונים ואחרונים שמי שאינו מזרז עצמו לא יעשה המצוה או שיהיה נקרא. ח"ו. ויעויין אגרות סופרים במכתב שנשלח לגאון ר' לייב איגר בענין זה. ויעויין מנחת יצחק (ח"א סימן ד אות ב) שכתב דאם אין לו בהשכמה מנין, ימתין עד שיהיה לו מנין.

ומצינו בנדרים (ל"ב א') במרע"ה שבקש מלאך ה' המיתו על שנתרשל במילה והתעסק במלון תחילה, ופי' רש"י (שם ד"ה גמ' מפני) מפני שנתעסק במלון תחלה ואח"כ במילה והיה לו להתעסק במילה תחלה ואותו מלון סמוך למצרים דלא היה סכנה ואותו התינוק לא היה באותה שעה אלא בן שמונה ימים.

ובמסכת יומא (פ"ה ב') מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת, נענה רבי אלעזר ואמר, ומה מילה, שהיא אחד ממאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם, דוחה את השבת, קל וחומר לכל גופו, שדוחה את השבת. ופירש"י (ד"ה ומה מילה) ומה מילה, שהיא תיקון אחד מאיבריו של אדם, דוחה את השבת, לפי שחייבין עליה כרת לאחר זמן, כך שנויה בתוספתא דשבת. ובפיר"ח (שם) כתב וז"ל, ומה מילה שהיא אחד מאבריו כו'. פי' מצאנו שהמל התינוק מצילו מן המיתה. מאליעזר בנו של משה רבינו שנאמר ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו. ויבקש המיתו לתינוק מפני שנתעצלה אמו ולא מלה אותו וכיון

שהרגישה מלה אותו וקראתו חתן דמים. והצילו מן המיתה שנא' וירף ממנו. פי' וירף חולי המות מאתו מן התינוק. אז אמרה חתן דמים אתה לי בדמי המילה. ואמרינן תו למולו ואפי' בשבת כדי לפדותו מן המיתה וכתוב וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה מלמד שהקטן נתפש בעון האב והגדול בעון עצמו ושניהם בחיוב מיתה. זה טעם של ר' אלעזר בן עזריה, עכ"ל. ומבואר דלולא המילה הוא בחשש סכנת מיתה אף במה שדוחה המילה ביום השמיני, ולכן שרי מילה בשבת.

ומ"מ אינו רק טעמא דקרא דשלא בזמנו לא דחי שבת ורק בזמנו למדו בשבת (קל"א ב') מביום השמיני ביום אפי' בשבת, ולמש"כ בקונטרס הזכרונות (סי' ל"ז אות ז') בשם החזו"א א"ש דמילה שלא בזמנה ליכא רק מצות זריזין והקפידא רק על היום ואינו עובר בכל רגע וחולק שם על הדבר אברהם (ח"א סי' ל"ג ח"ב סי' א' ד') שעובר בכל רגע וקודם למילה בזמנה, וציין רבינו שכדברי הדבר אברהם מבואר במשנ"ב (סי' תמ"ד שעה"צ סקכ"ד), וכדברי החזו"א מבואר גם בפ"ת (יו"ד סי' רס"ה סק"ט) בשם ברית אברהם ויד אליהו, ועי' חזו"א נגעים (סי' י"ג סק"ז) שכתב, ומיהו נראה דבכל מצוה שאין זמנה קבועה ממתין בין לדבר מצוה בין להפסד ממון והא דאיצטריך קרא בנגעים דממתין דחמירי טפי דחייב על קציצתו וכתוב בהו השמר א"נ קרא אשמעינן דממתין ואין בו משום זירוז וה"ה בשאר מצות ממתין לדבר מצוה ולדבר רשות דילפינן מנגעים, וכדאמר נדרים (ל"ב א') במשה שנענש שנתעסק במלון תחילה מכלל דמותר מן הדין דוודאי לא עשה עבירה ממש ח"ו, ומיהו אם מתעכב בלא טעם אפשר דעובר בעשה ואפשר דכל שדעתו לקיימה אינו עובר בעשה ובעין שכתבו תוס' פסחים (כ"ט ב') במשה חמץ ע"מ לבערו וז"ל ומכאן מוכיח ר"י שהמשהה חמץ בפסח ודעתו לבערו אינו עובר באותה שהייה. ע"כ. ומשמע שפי' הך דמרע"ה במילה שלא בזמנה, או דס"ל דכל היום השמיני נחשב אינו קבוע עד כלות היום וצ"ע.

זריזין מקדימין במצות מילה

הנה במסכת פסחים (ד' א') תניא כל היום כולו כשר למילה, אלא שזריזין מקדימין למצות. שנאמר וישכם אברהם בבקר, והעירו כבר למה דוקא במצות מילה מצינו שלמדו דין זריזין מקדימין טפי משאר מצות, הרי באמת דין זה הוא בכל התורה, והנה י"ל דדין זריזין הוא דוקא במצוה שבגופו ולא

בדבר שנצטוו לעשות באחרים, וכאן גמרינן ממה שהשכים אאע"ה למצות העקידה ביצחק בנו דיש להשכים ולהזדרז גם במצוה למול בנו.

גם ס"ד כיון שהוא חבלה בגופו ופעמים שיכול להסתכן, וכמו שאמרו במסכת גיטין (נ"ז ב') כי עליך הרגנו כל היום זה מילה, ופירש"י (ד"ה זו מילה) הורגנו כל היום דזימנן דמיית, א"כ ס"ד דבזה לא יהיה חיוב זריזות, קמ"ל דכמו דבעקידה שהיה זה מצוה שסבר בתחילה שהציוי שימות בנו, ואעפ"כ הזדרז למצות הבורא, כ"ש כאן בחשש סכנה שיש להזדרז בדבר.

ובערוך השולחן (יו"ד סי' רס"ב ס"ט) הקשה למה אין מלין מיד בנץ החמה וממתינים אחר שחרית, וכתב דאיכא ק"ש ותפילה שהם תדיר, וגם צריך שיהיו להכנת הסעודה, אבל בודאי כשהכל מוכן למילה יש לעשות הברית מיד אע"פ שלא יצאה השמש, וכן היה נוהג למעשה רבינו זצ"ל להיות סנדק מיד אחר הנץ, וכן היה סנדק לבני ברוך מאיר נ"ו.

[ועי' בתשובת רבנו זצ"ל בס' שמחת מרדכי פ' לך לך עמוד קי"ז על מה סומכין המאחרין ברי"מ והשיב שממתינים לאורח חשוב ושאל מי בכלל זה, והשיב רבנו לת"ח גדול, וציינו שם למש"כ בזה רבי שלמה הכהן מו"צ דווילנא בס' מקור חיים סי' ג' והבאתי דבריו בס' נתחדשה הלכה בראשית פי"ז כ"ג והארכתי שם בענין זה והבאתי שם ששמעתי מרבנו זצ"ל שהג"ר זרח ברוורמן זצ"ל הזמין לסנדק את גאון ישראל המהרי"ל דסקין זצ"ל והתאחר המהרי"ל זצ"ל ור' זרח לא השתהה ולקח את הגרי"ח זוננפלד זצ"ל לסנדק ולאחר מכן כשהגיע המהרי"ל זצ"ל אמר לו שטוב עשה ואין להמתין על אף אחד].

וז"ל הרמב"ם הלכות מילה (פרק א הלכה ח) אין מלין לעולם אלא ביום אחר עלות השמש, בין ביום השמיני שהוא זמנה בין שלא בזמנה שהוא מתשיעי והלאה שנאמר ביום השמיני ביום ולא בלילה, מל משעלה עמוד השחר כשר, וכל היום כשר למילה, ואעפ"כ מצוה להקדים בתחלת היום שזריזין מקדימין למצות. עכ"ד, ומבואר דמעלת זריזין במילה היינו ממש בתחילת היום.

וז"ל הערוך השולחן (שם סעיף ח) שנו חכמים במשנה במגילה (כ' א') שכל היום כשר להמצות שחובתן ביום ותניא בפסחים (ד' א') כל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות שנאמר בהעקדה וישכם אברהם בבקר (בראשית יט כז), ודע דבמשנה דמגילה שם דחשיב כל מצות פרטיות שכשרים כל היום

ולא חשיב מילה בהדיהו ע"ש ונ"ל דבכוונה שבקה התנא דוודאי גם במילה כן הוא אלא שבשאר מצות אין קפידא כל כך אם נאחר מעט אף שבוודאי מצוה להקדים אבל במילה שהוא חותם ברית קודש ובזה נכנס לקדושה יש קפידא גדולה שלא לאחר ולכן גם בביריתא לא תני הך דזריזין מקדימין רק למילה ויש לנו לצווח על מנהג זמנינו שמאחרין המילה כמה שעות ביום מפני שטותים שלא באו כל הקרואים וכדומה שטותים כאלה ויש מקומות שמאחרין עד אחר חצות היום והוא עון פלילי.

ובס' נתחדשה הלכה פי"ז כ"ג הארכתי בראיות דעד חצות נחשב זריזין עי' במנחות ס"ח א' ותוס' ד"ה הרחוקים, ואעתיק ממש"כ שם בס"ד, ומש"כ ערוה"ש דביטול זריזין מקדימין הוא בשעת חצות, כן מבואר גם בבפתי תשובה ביו"ד (סימן רס"ב ס"ק ב') מתשובת שבות יעקב (ח"א סימן ל') שכתב די' למחות בחזנים שמאריכין בשבת וי"ט כשיש מילה בבהכ"נ עד אחר חצות והם מבטלין מצות זריזין, וכן ראיתי בגליון השו"ע שהובא משו"ת הרדב"ז (חלק א סימן שפ"ה) שכ' בתו"ד דהתם אחר חצות היה ובנ"ד רגילין לעשות המצוה בבוקר משום זריזין מקדימין למצות ע"ש, ומבואר ג"כ דקודם חצות חשיב זריזין מקדימין, ויש לדבר זה סמך בשו"ת רש"י (סימן מא') שלא לאחר מצות מילה עד אחר התפלה בר"ה משום זריזין מקדימין למצוות, וכ"כ באו"ז הל' ר"ה (סי' ער"ב) דאין להתאחר במילה בר"ה אחר מוסף דרוב פעמים הוא אחר ח' שעות, ונראה כמי שמצוות בזויות עליו, וכע"ז מצינו בריש ברכות שאמרו חכמים עד חצות להרחיק את האדם מן העבירה.

אח"כ ראיתי שהדבר מבואר כבר בשו"ע באו"ח (סי' תקנ"ט ס"ז) דאם יש תינוק למול בתשעה באב מלין אותו אחר הקינות ויש ממתניין עד אחר חצות. וכתב הבית יוסף דשתי הסברות כתובות במרדכי (דמועד קטן תענית סי' תרל"ה) ונתן טעם לממתניין עד אחר חצות דקודם חל אבלות עליו ומילה עושין אותה בשמחה (עיי' שבת ק"ל א') דכתיב (תהלים קיט קסב) שש אנכי על אמרתך וכתב (במרדכי שם סי' תרלז) שבספר החכמה קורא תגר עליהם לומר שמבטלין הקדמת זריזין, וכן ע"ש משנ"ב (ס"ק כ"ו) וסברא ראשונה ס"ל דאעפ"כ מצוה להקדים דזריזין מקדימין למצות, והיינו דמה"ט יש לעשות קודם חצות דעד חצות חשיב זריזין מקדימין.

שוב מצאתי שיש לדבר זה סייעתא מסוגיא ערוכה במנחות (ס"ח א') דתנן התם משקרב העמר הותר החדש מיד, והרחוקים מותרים מחצות היום ואילך.

וקתני טעמא לפי שיודעין שאין בית דין מתעצלין בו. ומייתי לה הש"ס בעירובין (לב' א') וכתבו שם התוספות (ד"ה הרחוקים מותרין) אף על גב דע"כ צריכין להקריב משום מצות העומר מ"מ מייתי ראייה מהא דשרו רחוקין מחצות ואילך אף על גב דיש שהות כל היום אלא שממהרין לפי שיודעין שהרחוקין סומכין עליהן, ומבואר דאע"ג דכהנים זריזין הם וממהרין בשליחותן לפי שיודעים שסומכין עליהם, מ"מ עד חצות חשיב שפיר זריזין.

ומש"כ דהמתאחר אחר חצות ה"ז עון פלילי, ולכאו' הא מנא לן, נהי נמי דאינו מקיים מצות זריזין, מ"מ כל היום כשר למילה אמרו, ומה עון יש בידו, אמנם באמת מבואר כדבריו במשנה ערוכה בנדרים, דתנן התם (ל"א ב') רבי יהושע בן קרחה אומר גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה, ואי' שם בגמ' (ל"ב א') תניא ר' יהושע בן קרחה אומר גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו לא עמדו לו כשנתרשל מן המילה שנאמר ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו אמר רבי ח"ו שמשה רבינו נתרשל מן המילה אלא כך אמר אמו' ואצא סכנה היא שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים וגו' אמו' ואשהא שלשה ימים הקב"ה אמר לי לך שוב מצרים אלא מפני מה נענש משה מפני שנתעסק במלון תחלה שנאמר ויהי בדרך במלון, וכתב שם רש"י וז"ל מפני שנתעסק במלון תחלה. ואח"כ במילה והיה לו להתעסק במילה תחלה ואותו מלון סמוך למצרים דלא היה סכנה ואותו התינוק לא היה באותה שעה אלא בן שמונה ימים, הרי שעל איחור שעה אחת ביום השמיני, שזמנו כל היום, נענש משה עד סכנת משה ולא הועילו לו כל זכויותיו, על שהתעסק במלון תחילה, והיינו על עיכוב שאינו ראוי, וה"נ העלה הערוך השולחן דכל שמתעכב בעבור המתנה על הקרואין וכה"ג דברים שאינם מחמת חביבות המצוה, [כגון שממתין משום ברוב עם או על סנדק צדיק וכיו"ב, או מחשש ביטול תורה], ה"ז עון פלילי שמצינו בו עון מיתה, ושיעורו מזמן שפסק ממנו תורת זריזין דהיינו מחצות וכנ"ל.

ולכאו' הרי אאע"ה עצמו לא עשה המילה רק בחצות היום משום הפרסום, [וי"ל דכיון דיש כבר עשרה אין לו להמתין עוד על ריבוי עם טפי מעשרה דסגי בהכי]. גם מצינו שכשיש טעם ממתינים עד חצות כמו בט"ב, וכן בר"ה ושבט מאחרין המילה, וכמש"כ בספר אור זרוע הלכות מילה (סימן צו') והא דמהלינן בשחרית היינו משום זריזין כדתניא בספרא בפ' אשה כי תזריע ומייתי לה בפ"ק דפסחים וביום מלמד שכל היום כשר למילה אלא הזריזין מקדימין

למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר, וכתב רב שרירא גאון זצ"ל וכדמהלינן ינוקא בט' באב לא מהלינן ליה בשחרית משום דאמר קינות ותניא שש אנכי על אמרתך וגו' זו שמחת ברית מילה ואתיא מג"ש כתיב הכא שש אנכי על אמרתך וכתוב התם כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו מה להלך ברית אף כאן ברית הלכך משהינן ליה עד המנחה בזמן שאו' בנחמות וכן תורה ומנהג לישראל וכדמהלינן בשבת א"נ בחד מימים טובים של שלש רגלים מהלינן ליה בתר דמסיימין תפלת המוספין וכדמהלינן ביום הכפורים מהלינן בין תפלת שחרית לתפלת המוספין וכדמהלינן בר"ה מהלינן ליה בתר צלותא דשחרית מן בתר דאיפטרו בנביא מקמי דליתקעו בשופר וראיה כדי שתהא מצות ברית מילה תכופה לתקיעת שופר כדי שיזכור לנו הקב"ה ברית אברהם ועקידת יצחק. וראיה מבוררת שבתחילה אנו אומרי' זכור ברית אברהם ועקידת יצחק לזרעו היום תזכור בא"י זכור הברית ואח"כ שופרות וחזרתין שומע תרועות עכ"ל. כתב בתשובות של רבינו יהודה בר' יצחק זצ"ל ואם חל שמיני של מילה בט' באב נוהגין בוורמשא שאין מלין מיד אחר קינות אלא אחר חצות היום משום דקודם חצות חל אבילות עדיין ומילה עושין אותה בשמחה כדכתיב שש אנכי על אמרתך, ומילת אאע"ה היה ג"כ ביוה"כ כדאי' בפדר"א (פכ"ט).

והנה שנינו ספרי דברים (פיסקא של"ז) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה, בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בעצם היום הזה בנח מלמד שהיו דור נח אומרים כך מכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו ולא עוד אלא אנו נוטלים כשילים וקרדומות ומבקעים עליו את התיבה אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו למחות יבוא וימחה ומה ראה לומר במצרים בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' לפי שהיו מצריים אומרים כך מכך אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחים אותם ולא עוד אלא שאנו נוטלים סייפים וחרבות והורגים אותם בהם אמר הקדוש ברוך הוא הריני מוציאם בחצי היום וכל מי שיש בידו למחות יבוא וימחה ומה ראה לומר כאן בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים כך מכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגז לנו את השליו ועשה לנו נסים וגבורות אין אנו מניחים אותו אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו למערה בחצי היום וכל מי שיש בידו למחות יבוא וימחה לכך נאמר וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר, והובא ברש"י שם (פל"ב מ"ח).

והדבר צ"ב מ"ט אמרו חז"ל בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה, והרי בפ' לך לך במילת אברהם ובני בתו כ' ב' פעמים שנימולו בעצם היום הזה, והתם נמי איכא לטעמא דמשני המדרש, וכמו שמובא באמת בב"ר שם (פמ"ז ט') ובשיר השירים רבה (פרשה ד ו) כתיב (בראשית י"ז) בעצם היום הזה נמול אברהם, א"ר ברכיה אילו מל אברהם את עצמו בלילה היה דורו אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו, אלא בעצם היום הזה נמול אברהם, דרגשה ליה ימלל, ובאמת במדרש פרקא דרבנו הקדוש שנינו (בבא דארבע אות י') בארבעה מקומות הוא אומ' בעצם היום הזה בנח כו' באברהם הוא אומר (שם יז כו) בעצם היום הזה, מה ראה לומר באברהם בעצם היום הזה אלא אמר הקב"ה אם מל אברהם עצמו בלילה עכשיו כל דורו אומר אלו ראינוהו לא הנחנוהו לכך אמר הקב"ה בעצם היום הזה נמול אברהם ודי רגשה ליה ימלל, וכן אי' בילקוט מדרשי תימן בדברים שם, וצ"ב מ"ט לא נמנה בספרי.

והנראה בזה דבאמת לא קרב זה אל זה, דבאע"ה לא היה הציזי למול בעצם היום, ולא המתין עד עצם היום, כמו נח ישראל ומשה, אלא התם קאמר קרא דלא איחר למול, ולא נשתהה כלל, רק לאלתר אחר שנצטוה בו ביום של ציוי מל, ובעצם היום על הציזי קאי, ואדרבה ה"נ בא הכ' ללמד זריזותו של אאע"ה, שלא לאלתר משנצטוה מל, ולא נשתהה בזה, אלא דזה גופא שנצטוה בזמן הסמוך לחצות היום היה כדי לראות ולהראות שאין לו מורא ואינע נמנע מלקיים המצוה, והיינו דאי' בב"ר (שם) בעצם היום הזה נמול אברהם, א"ר ברכיה (ישעיה מח) לא מראש בסתר דברתי אמר הקב"ה אלו מל אברהם בלילה היו כל בני דורו אומרים בכך וכך אלו היינו רואים אותו לא היינו מניחים אותו לימול אלא בעצם היום הזה דרגש ליה ימלל, והיינו דמה"ט לא מראש בסתר דברתי שלא נצטוה בלילה שימול לאלתר בתחילת היום, וכמו בעקידת יצחק שנצטוה מעיקרא והשכים לילך, רק היה הציזי סמוך לעצומו של יום. [ועי' מש"כ מרבנו זצ"ל בס' תורת חיים בראשית פי"ז כ"ג].

והדברים מבוארים שם ברש"י בפ' לך לך (פי"ז כג') בעצם היום, בו ביום שנצטוה, ביום ולא בלילה, לא נתיירא לא מן הגוים ולא מן הלצנים, ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אילו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום. וכן באב"ע כתב בעצם היום הזה, ולא איחר לעשות הדבר, וכ"כ שם החזקוני (פי"ז כו') בעצם היום הזה, שדבר עמו הקב"ה על כך, וכן עי' בדברי הרמב"ן (פי"ז כו' וביקרא פכ"ג כח') וכן בעצם היום הזה נמול אברהם וגו' (בראשית

יז כו), שנמולו עם רב ביום אחד להגיד זריזותו במצות, וזריזות בני בתו, שכולן נימולו עמו בו ביום, אע"פ שהיו עם רב, שהיו בני בתו יותר מג' מאות איש מלבד קנין כספו ע"ש. וכן אי' במדרש תהלים (מזמור קיב) ובילקוט שמעוני תהילים (רמז תתע"א) במצותיו חפץ מאד. א"ל הקב"ה לך מארצך וממולדתך, לא עשה באנגריא, אלא מיד ויקח אברם את שרי אשתו, אמר ליה הקב"ה המול ימול, ולא עכב אלא בעצם היום הזה נמול אברהם, ובפ' הספורנו (פי"ז כג') כתב בעצם היום הזה, שלא אחר.

וכן אי' שם במדרש אגדה בעצם היום הזה. רבן גמליאל אומר שלח וקרא לשם בן נח ומל את אברהם וישמעאל בנו, שנאמר בעצם היום הזה וגו', מכאן שלא איחר לעשות את המילה שבו ביום דיבר עמו הקב"ה בו ביום מלם ופרעם, ד"א בעצם היום הזה, בעצמו של יום ולא במטמוניות. וכ"כ רבנו זצ"ל בדעת נוטה פ' לך לך (אות רע"ט) דעתה הצטוה.

גם י"ל דטעמא דכ' הכא בעצם היום הזה היינו כדאי' במדרש אגדה (שם) מהו בעצם היום הזה בגבורות שמש בחצי היום, ולא עוד אלא בעשרה לחדש ביום הכפורים הזה, שנאמר וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה, (ויקרא כג כח) ובאברהם כתיב בעצם היום, דבא ללמד שהיה ביוה"כ, ולא בא ללמד שיש ענין בעצמו של יום, והובא בס' האשכול (שם), וכיון דלהכי בא לא מנו זה בספרי בין אלו שכ' בעצם היום הזה, לקפידא על עצמו של יום [ולא ס"ל כמ"ד שבאו המלאכים אצל אברהם ביום ג' למילתו וסוכות או פסח היה].

נמצא דמהכא נמי יש ללמוד דזריזין מקדימין למצות, שהזדרז אאע"ה וכל בני בתו למול בו ביום שנצטוו, וראיתי שתמהו על הערוך השולחן מ"ט סתם דבריו דאחר חצות יש בשיהוי המילה עון פלילי, ומהיכן הוציא דבר זה שיש חילוק בין קודם חצות לאחר חצות, ועי' מש"כ בזה לעיל, ויתכן להנ"ל דכיון דאאע"ה גופיה בחצות מל וכנ"ל, אף שהיה כיון שהיה טעם בדבר שאז היה הציוי מטעם דאי' בב"ר וכנ"ל, מ"מ מהתם למדנו דפעמים משום טעם יש להמתין עד חצות, ולכך בט"ב ובר"ה ושבת ויו"ט משתהין בעשיית המילה, ול"ש בזה אין למידין מקודם מ"ת דבדבר שכבר נצטוה אאע"ה ה"ז כאחר מ"ת, אלא דמ"מ כל שיכול יש להקדים דשא"ה שלא היה ערל קודם הציוי אבל כאן לאלתר משנכנס יון השמיני ה"ז ערל, ויש להזדרז להכניסו בבריתו של אאע"ה [ואולי כוונת מג"א במה שהקשה מ"ט לא קיים אאע"ה במילה זריזין מקדימין,

הוא משום דנימול אחר ישמעאל וילידי ביתו כמ"ש הרמב"ן, ומ"ט לא נזדרז במילת עצמו תחילה, דכה"ג יש ענין להזדרז טפי במילת עצמו קודם אע"פ שמחויב במילת בניו ובני בתו, כדאי' בגמ' קידושין כט' א' דקודם לבנו בפדה"ב דמצוה ידידה עדיף, ועי' ברמב"ן דחשש שאחר שימול לא יהא בידו למול אותן, ובאוה"ח נקט שהקדים באמת מילתו למילת בנו ובני בתו כדילפי' בע"ז כז' א' מדכ' המול ימול דהמל ימול והיינו כאשר דבר אתו אלקים, וגם היה עליו להקדים עצמו מצד הזריזות ע"ש].

וראיתי בקובץ שיעורים (ח"ב סי' י"ט) משו"ת הרשב"א (ח"ד סי' צ"א) ז"ל דאפילו במצוה שזמנה בהול כמילה ביום הח' אם נשבע שלא ימול בבוקר עד ארבע וחמש שעות או שנשבע שלא יאכל מצה שעה ראשונה של לילה מקיים שבועתו ומשתהא עד זמן שנשבע וכ"ש זה שאין זמנו בהול עכ"ל, ולהערוה"ש י"ל דבדוקא נקט ד' או ה' שעות דמחצות באמת ה"ז עון פלילי, והגרש"א שטרן שליט"א א"ל דע"כ לאו דוקא הוא כמו דבמצה נקט שעה ראשונה, דכל שאינו רק מעלת זריזין אינו איסור, ודברי הערוה"ש ע"ד המוסר נאמרו, ועי' נדרים ל"ב א' שנענש מרע"ה על שיהוי ביום ח' עי' שם רש"י וי"א דשאני מרע"ה דקודם מ"ת היה יום זה כמו אחר זמנו, וצ"ע.

וכתב הערוה"ש (שם סעיף ט) ואין לתמוה דכיון דזריזין מקדימין למצות למה לא ימולו קודם התפלה דזה א"א חדא דתפלה היא מצוה תדירית ויש בה הרבה מצות ציצית ותפילין וק"ש ותפלה ועוד שהרי מצוה לעשות סעודה וקודם התפלה לא יוכלו לטעום אמנם זהו וודאי אם הקהל כבר התפללו והמוהל או הסנדק או אבי הבן לא התפללו עדיין מאיזו סיבה ימולו ואח"כ יתפללו.

ובשם מרן החזון איש זצ"ל שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שאמר לא למול מוקדם כשעדיין לא יצאה השמש, כי סבר שזה רפואה למילה, וכן מובא בס' תולדות מרן הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל (ח"א פי"א עמוד שנ"ב) שמסר בשם החזון איש שלא לעשות ברית מילה תיכף ומיד לאחר הנץ החמה, אלא יש להמתין שעות אחדות, היות והתינוק זקוק לשמש לרפואתו, והביאו מש"כ רבנו בחיי (בראשית י"ח א') והוא יושב פתח האהל כחם היום. ע"ד הפשט, לפי שהיה חלוש ממצות המילה היה יושב שם כחום היום, כי השמש מרפא בכנפיה. עכ"ל. ואפשר דמיירי דוקא בג' למילה שאז נחשב כסכנה טפי

וברמב"ם הלכות מילה (פ"א ה"ה) נראה דמיד אחר עלות השמש יש להזדרז למול, ואולי גם החזו"א לא הקפיד רק כשהשמש נסתרת בימות החרף, וקר לתינוק, אבל כשיש חימום, או שיצאה השמש בנץ החמה, ועבר שיהוי עד סוף התפילה שפיר דמי, או דמיירי שהיה איזה ריעותא אצל התינוק. ועי' במסכת יבמות (ע"ב א') במה שלא מלו ישראל במדבר, דכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, לא נשבה להם רוח צפונית. משום דנזופים הוו, ואי בעית אימא דלא נבדור ענני כבוד. ופירש"י לא נשבה להם רוח צפונית, ביום ולא זרחה חמה עליהם. שהוא רפואה למילה, וא"ר פפא הלכך, יומא דעיבא ויומא דשותא, לא מהלינן ביה ולא מסוכרינן ביה, אמנן עי' שם דהאידינא דדשו בה רבים, ושומר פתאים ה'. [ואפשר דגם ביבמות מיירי משום ג' למילה אבל ברית עצמו אפשר לעשות מיד אחר נץ החמה לכתחילה כסתימת דברי הרמב"ם].

ובס' דעת נוטה פ' לך לך (אות רע"ט) נשאל רבינו זצ"ל דמבואר בפדר"א (פכ"ט) שמל אאע"ה כחום היום בחצות ולמה לא היה כאן דין זריזין מקדימין למצות, וכתב רבנו א' [המתין עד ששם יבא] [שהוא היה המוהל כדאי' שם בפדר"א], ב' אז נצטווה, וכן עי' שם ברד"ל (פכ"ט אות ג) שהביא בשם המג"א בפ' זית רענן שהקשה דהא ילפינן בפסחים (ד' א') מזריזותיה דאברהם דמצפרא צריך להקדים מילה וכתב המג"א דעשה כן בחצות כדי שיהיה ברוב עם, דזה עדיף על זריזין מקדימין, והרד"ל (שם) כתב דכאן היה הדיבור עמו עד חצי היום כדי שתהא מילתו בחצי היום, וכ"כ בספר אהבת יהונתן על תרגום יונתן. ועי' שם בביאור הרד"ל לפדר"א דהמתין לחצי היום משום פרסומי מילתא או משום שהחימום יפה למכה.

בטעם הקדמת כבוד יצחק לאביו

הנה מבואר בלקט יושר (שם) דכיון דיש גם כבוד לקרא ע"ש יצחק ואביו חייב בכבודו יקרא בשם יצחק. וכה"ג מצינו במסכת קידושין (ל"א א') שאל בן אלמנה אחת את ר' אליעזר, אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים, איזה מהם קודם, אמר ליה הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך, והנה שם איתא בא לפני רבי יהושע, אמר לו כך. אמר לו רבי, נתגרשה מהו, אמר ליה, מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה, הטל להן מים בספל וקעקע להן כתרנגולין, והיינו דבתר דנתגרשה אין חייבת אמו בכבוד האב ומעתה שניהם שוין, ולכאורה הכא נמי אחר מיתת אביו אין

אביו חייב בכבוד יצחק דבמתים חפשי, ואפשר דהיה מנהגם לקרא ע"ש האב בחייו, ושפיר בחייו חייב בכבוד יצחק, ובס' אילת השחר עה"ת פ' קדושים (ויקרא פי"ט ג') הביא דברי הלקט יושר וכתב, והנה הרמ"א (יו"ד סימן ר"מ סעיף כ"ד) כתב י"א דאין אדם חייב בכבוד אבי אביו, ואינו נ"ל אלא דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו, ולפי"ז ה' צריך לקרוא לבנו ע"ש אביו כיון דמחויב יותר בכבוד אביו, אמנם נראה דאין כונתו משום דין דחייב בכבוד אבי אביו, כיון שאין חיוב כיבוד על זקנו מכמה דורות לפניו, אלא כונתו משום יצחק אבינו דאנו חייבין בכבוד האבות.

והביא רבינו זצ"ל דהקשו האחרונים למה כבוד אב וכבוד זקנו כבוד אביו קודם כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' ר"מ סכ"ד) ול"א אתה ואביך חייבין בכבוד הסבא, וכ' ליישב שכיון שכל מה שחייב בכבוד זקנו הוא משום כבוד אביו שמתכבד בזה ע"י שמכבד לאביו לכן ל"ש לומר שזקנו יקדם לאביו, (שיח השדה ח"ג בחי' לקידושין ל"א א').

ונשאל רבינו זצ"ל, לפימש"כ בס' חרדים (פי"ב) דהטעם שצריך לכבד זקנו הוא משום בני בנים ה"ה כבנים א"כ מבואר דהוא חיוב ישיר להסבא ולא משום כבוד האבא וא"כ הדק"ל דכבוד זקנו יקדם, והשיב רבינו זצ"ל, דכיון שגם הדין דבני בנים ה"ה כבנים עובר דרך האב ל"ש מהאי טעמא לומר שהסבא יקדם, ולפי"ז כאן בכבוד יצחק שאינו חיוב רק מחמת אביו בזה כבוד יצחק קודם, (חי' הגר"ח ק"פ' ויגש).

ועי' בס' תורת חיים (עניני מילה עמוד קכ"ד אות נ) שהשיב רבינו זצ"ל בענין אם לכבד בסנדק את הסבא או סבא רבא והשיב אתה ואביך חייבין בכבודו, ואפשר דהיינו מטעם דה"ז כציוה ליתן לאבי אביו, אבל אם חפץ בעצמו לכאוף כבוד אביו קודם, וכ"כ בהלכות מבי דינא (עניני יו"ד מבית דינו של מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל עמוד ע"ד) הובא דעת מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל, שאדם חייב לכבד את אביו בסנדקאות ולא לתת לזקנו אבל אביו חייב לתת לזקנו ואפילו שלא מבקשים ודאי שרוצים בכך וחשיב כאילו מבקשים. וכן נראה בתורת חיים שם (אות כ"ב) בשאלה מעי"ז אם ליתן לאביו או לסבא שהוא ת"ח גדול, שהשיב, אם אביך רוצה הוא קודם, אמנם שם מיירי בסבא מצד האם שאין חייב אביו בכבודו כאב רק חייב אדם בכבוד חמיו.

בענין ברכת הגפן בברית בשבת אם יוצא קידוש

בענין מי שברך ברכת הגפן בברית מילה בשבת אם יוצא יד"ח קידוש עי' בסו"ס תורת חיים (ברית מילה עמוד קמ"ט אותיות רי"ד רט"ו) שהביא רבינו מדברי הרמ"א (סי' רע"ג ס"ה) דיכול לצאת בזה הכל בכוס אחד, ויל"ע אם הוא דוקא בכיון או גם אם לא כיון לקידוש רק לכוס של מילה, האם יצא מימילא גם יד"ח קידושא רבה, וע"ש שנראה דיוצא, לכאול' תלוי האם ברכת הגפן דקידושא רבה, הוא ברכת הנהנין או ברכת המצות, דידוע דעת הגרי"ז מבריסק דבקידוש שחרית בעי טעימה כיון דאינו ברכת המצות רק ברכת הנהנין וא"כ לדעתו שפיר יוצא, ועי' בזה במועו"ז (ח"ג סי' רמ"ג וח"ח סי' רמ"ג) ובהגש"פ בדיני יו"ט, (וע"ש אות רט"ז דנוהגים להקל בטעימה מעט אחר כורת הברית ורק אח"כ לשותות כשיעור), אמנם אם הוא ברכת המצות א"כ צריך כוונה לשם מצוה ובכיון לדבר אחר גרע. ועי' במשנ"ב (סי' רע"ג סקי"ט) דיכול להוציא בקידוש דשחרית אע"פ שאינו חייב מצד ברכוה"נ דזה כברכת המצות.

ובפרק ערבי פסחים כתבו תוס' (ק"ו א' ד"ה זכרהו) דאף אי נימא שהקידוש על היין הוא מדאורייתא מכל מקום הטעימה אינה אלא דרבנן והפני יהושע ברכות (נ"א ב' ד"ה במשנה) כתב שמדבריהם יש ללמוד דמשמע להו דאף על גב דברכת בורא פרי הגפן לאו ברכת הנהנין היא אכתי מברך לה ומבואר מזה שאין ברכת בורא פרי הגפן של הקידוש ברכת הנהנין גרידא אלא היא חלק מגופו של קידוש.

ועי' בס' וישמע משה (ח"ב עמוד פ') בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שנשאל האם אפשר לצאת חובת קידוש על ידי ברכת בורא פרי הגפן שמברכים בברית מילה בשבת, והשיב, יותר טוב שיברכו בורא פרי הגפן בנפרד לצורך הקידוש ולא יפטרו את עצמם בברכת הגפן שמברכים בעת הברית דאין עושין מצוות חבילות חבילות אבל בדיעבד בודאי אם כיון לצאת חובת קידוש, ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' נ"ט) כתב דכל הדין שאין עושין מצוות חבילות חבילות הוא כשעושין שתי פעולות כאחת אבל כשעושה מעשה אחד ומקיים בו כמה מצוות שפיר דמי, ועי' כע"ז בתפא"י שבת (פ"ב מ"ב).

סעודת מילה ופדה"ב כשחל בשבת

נשאל רבינו זצ"ל, ראיתי מביאים בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל, שפדיון הבן שזמנו בעשרה בטבת שחל ביום שישי, הנה המצוה הוא לקיימו ביום שישי, ואף שלא יוכל לעשות סעודת פדיון הבן, וסעודה בליל שבת אין נחשבת לסעודת פדיון הבן כיון שממילא סועד סעודת שבת, ולא יהיה סעודת פדיון הבן, לפי"ז יש לעיין וכי בברית מילה שנערך בשבת ג"כ נאמר לפי דעת מרן הגר"ש זצוק"ל שאין סעודת ברית, כיון שממילא סועד סעודת שבת כטענתו כאן לגבי סעודת פדיון הבן בשבת, והשיב רבינו, אם אין עושהו בזמן הסעודה אין יכול לאכול סעודה אחרת, (עזרת אליעזר ביצה עמוד נ"א).

ושאל עוד מרבינו זצ"ל, האם מהני להוסיף מאכל, או ריבוי הנאספים, שבזה גורם שיהא ניכר שיש סעודת ברית וסעודת שבת, והשיב דמהני, וכעין מש"כ המשנ"ב (סי' תי"ט סק"ב) בשם האחרונים לגבי ר"ח שחל בשבת, ושאל, א"כ גם בסעודת פדיון הבן שעושים בליל שבת בגלל התענית של עשרה בטבת שחל ביום שישי, מדוע לא אמר מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל שיוסיפו מאכל מיוחד לצורך סעודת פדיון הבן, וגם יועיל ריבוי הנאספים בסעודה, כדי שנאמר שיש כאן סעודת שבת וסעודת פדיון הבן, והשיב רבינו, שם ניכר יותר, (עזרת אליעזר שם, והיינו לפי שהוא זמן המצוה).

יום הולדת בישראל יום הבר מצוה

רבינו זצ"ל כידוע התנגד לחגיגת יום הולדת ואמר שהוא מנהג גויים כמש"כ יום הולדת את פרעה, ובמקום זה היה אומר היום יום הבר מצוה שלי עי' בס' כל משאלותיך (עמוד ק"ט) שבהזדמנות באחד מימי חודש טבת בעת טעימת שחרית לפתע אמר רבנו זצ"ל, היום יום בר המצוה שלי, כדרכו שלא עושה ענין מיום הולדת, באומרו יום הולדת מצינו רק אצל פרעה, ואמר על זה מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל, כיון שרבינו כל שיחו ושיגו רק בדבר של מצוה, והרי יום הולדת אינו שייך למצוות, אלא יום בר המצוה, לכן מזכיר רק הבר מצוה, שזה באמת עיקר השמחה שקבל עול תורה, והחת"ס היה אומר זה יום המילה שלי וכמו שהביא בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' קכ"ג) ואגב אזכיר מה שמצאתי בכתבי מו"ח הגה"צ ז"ל בשם החת"ס ז"ל דאין לישראל לחוג יום מולדתו, כ"א את יום שנכנס בבריתו של אאע"ה, ועי' בספרו תורת משה פ' וירא (פכ"א ח') על פ' ביום הגמל, שמנהג העולם שיעשה אדם סעודה ביום שנולד לו

בן או ביום המילה לכבוד המצוה, וע"ש עוד טעם על שע"כב אאע"ה משתה יצחק עד יום הגמל, ונ"ל דאין רא' ממה שאחז"ל במגילה (י"ג ב') והוא לא ידע שבז' אדר מת משה ובז' אדר נולד משה, ופירש"י כדאי הלידה שתכפר על המיתה די"ל שאני מרע"ה שנולד מהול (סוטה י"ב א') ונשלמה צורתו מיד בשעת לידתו, ע"ש, ועי' בדרשות חת"ס (ח"א קס"ז ב'). ונמצא דבישראל יום המילה זה עיקר השלמת יצירתו, ועי' בשו"ת מהרש"ל (סי' ע') דאיכא וזרח השמש על יום המילה כמבואר בקידושין (ע"ב ב') היום יושב בחיקו של אברהם אבינו, דזה כתינוק שנולד, ופירש"י (ד"ה היום) דהא יושב בחיקו של אברהם אבינו שנכנס לברית מילה, וכמו בגר שנתגייר דע"י המילה כקטן שנולד דמי כדא' ביבמות (כ"ב א' מ"ח ב'), ועי' בס' זכר צדיק לברכה (שער ד' ס"ד).

לשייר יין מהברית לחופה

הביא לי רבינו זצ"ל בברית לבני ברוך מאיר נ"ו (שהיה סנדק שלם וקוואטר) יין לחתונתו בעז"ה מברית של בנו ליום חופתו, וכן מצינו במדרש קה"ר (פרשה ג סי' ד') על ר' שמעון בר חלפתא שהיה בברית מילה ואבי התינוק הגיש יין ואמר שתו מהיין הטוב הזה ואני בטוח בהקב"ה שאשקה אתכם מיין זה בחתונת התינוק ענו אחריי החכמים כשם שהכנסתו לברית כך תכניסו לתורה ולחופה אחר הסעודה.

ומובא על האמרי אמת בס' אמרי שמאי (ח"א עמוד ד') שכתב, בדבר מקור למנהג לשמור יין מברית לחתונה, הנה הברית של האדמו"ר בעל הפני מנחם מגור התקיימה בפליניץ עיר קיט קטנה ליד וורשא, אבי הבן הרה"ק האמרי אמת כיבד את חותנו הסבא הגאון רבי יעקב מאיר בידרמן הי"ד בברכת המזון ואילו הוא הציע כי אבי התינוק הלא הוא הרבי זצ"ל יזמן ענה לו הרבי כי הוא כבר יברך בחתונה של התינוק, זכיתי להיות שם במעמד הברית ולהרגיש את השמחה הגדולה שאפפה את כל הנוכחים מבשורה עצומה זו שהרבי מבטיח כביכול שיברך בחתונתו של הילד שנולד לעת זקנותו של הרבי וכך כמובן היה, אמנם כרוכה הייתה הבטחה זו בניסים רבים שכן הגיעו ימים נוראים של מלחמת העולם שאף גבתה דמים מרובים בבית הרבי ובניו הצדיקים.

אבל הבטחת הרבי לא שבה ריקם בחתונת בנו מרן אדמו"ר בעל הפני מנחם זצוק"ל אשר נתקיימה בירושלים עיר הקודש בירך הרבי האמרי אמת על הכוס, וסומך לכך את מנהג גור להשאיר יין מהברית לחתונת התינוק המשך

לאותו מעשה מופלא בו ראו שכינה מדברת מגרוננו של הרבי, היה דבר פלא, לפני החתונה של הפני מנחם התברר שיש בירושלים יין מהברית של הפני מנחם בזמנו נשלח יין מהברית לחסידים בירושלים, שנשלח אל המחנות בעתיד הגרא"מ אלתר ז"ל אבי הכלה, בעיני הבדולח של הרה"ק האמרי אמת נשלח היין מהברית לתעודתו והמתין לקיום החזון הנבואי כעבור שנות דור.

בענין צירוף שאינם שומרי תו"מ ואין מלין למנין

במשנ"ב (סי' נ"ה סקמ"ו) מהפמ"ג (א"א סק"ד) דאפשר לצרף למנין מומר לתיאבון ולא מומר להכעיס, אבל מומר לע"ז או לחלל שבת אין לצרף אפי' לתיאבון, שדינו כעכו"ם, ובשו"ת אגרו"מ (ח"א סי' כ"ג וח"ב סי' י"ט) דן להקל לצרפם בשעה"ד דומיא דעדה הרעה דמרגלים דמשם ילפי' לעדה שהיא עשרה, וכן עי' מנח"ש (ח"ב סי' ס"ד אות י'), ובאמת דכל דין דבר שבקדושה בעשרה כ' הר"ן מגילה (י"ג ב' ד"ה ואין) דהוא אסמכתא, ובפשוטו לא גמרינן משם רק למנין עדה שהוא עשרה ולא שיהיה צריך דוקא עדה רעה ויצאו יהושע וכלב שאין לצרפם למנין ח"ו, ויש לדון דמרגלים לתיאבון חטאו עי' מש"כ בזכרון בספר (עמוד קפ"ג) מהמסילת ישרים (פי"א) ע"פ הזה"ק (קנ"ח ב') שלא רצו לאבד נשיאותם, ומש"כ אך בה' אל תמרודו נאמר לכלל ישראל.

ועי' בסנהדרין (ע"ד ב') לענין מצות בכל נפשך בעשרה שלמדו זה מונקדשתי בתוך בני ישראל ואתיא תוך תוך ממרגלים דכ' הבדלו מתוך העדה, מה התם עשרה והם ישראלים ה"נ כן, ומשם למד האגרו"מ דילפי' ממרגלים דגם דכוותיהו מצטרפים, ובאמת דברבנו בחיי (ויקרא כ"ב ל"ב) תמה על גירסא שלנו שאין לנו ללמוד ממרגלים שהיו רשעים, רק ילפי' תוך תוך מאחי יוסף דכ' ויבאו בתוך הבאים, וכ"ה בפיר"ח (מגילה כ"ג ב'), עי' בשביבי אש עה"ת פ' שלח (פי"ד כ"ז), ובאמת גם לגירסא שלנו י"ל דהא דבעינן ישראל ילפי' מונקדשתי בתוך בני ישראל, וממרגלים רק ילפי' למנין עשרה, או דבעינן ישראל דומיא דקרא דונקדשתי.

והביאו מהרמב"ם באגרת השמד (המין החמישי) שאין לרחק מחללי שבתות ולמאוס אותם, אלא מקרבם ומזרזם לעשות המצוות וכבר פי' רבותינו ז"ל שהפושע אם פשע ברצונו כשיבוא לבית הכנסת להתפלל מקבלים אותו ואין נוהגין בו מנהג בזיון וסמכו על זה מדברי שלמה ע"ה לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, אל יבוזו לפושעי ישראל שהם באים בסתר לגנוב

מצוות, ע"כ. ואמנם לא כ' שם לצרפם למנין, ועי' מהרש"א ח"א כריתות (ו' ב') שלא אמרו רק דומיא דחלבנה שכבר יש עשרה זולתה וה"נ נביא בתענית פושעי ישראל לצרפם אחר שיש עשרה, ומרן הרב מבריסק היה מצרף כאלו שמשכימים להשלים מנין ובושים במעשיהם ויש לדונם כתינוקות שנשבו.

ועי' בשו"ת שבט הלוי (ח"א סימן כ) משו"ת בנין ציון (ח"ב סי' כ"ג) שרצה להקל במחללי שבת דזמנינו כיון דהולכים לבית הכנסת ומתפללים וגם מקדשים קדוש היום, דהא טעם מחלל שבת כגוי מפני שכופר בשבת כופר בבריאה ובבורא וזה מודה ע"י קדוש ותפלה וכ' בשבט הלוי (שם) דבודאי במקום שרוב הקהל הם פוקרים ומחללי שבת, פשיטא דאסור להיות בחברתם כיון דלהם השליטה בכל הענינים וגם איכא חשש דימשך אחריהם, ובפרט צעירי הצאן שאין מבדילים בין תכלת לקלא אילן, ורבינו זצ"ל א"ל על הכת שפורשים מדרכי רבותינו שא"א לצרפם למנין, ואמנם אי"צ לחוש בסתמא אבל אם יודע שיש מהם במנין אין לצרפם, ועי' בס' עין במשפט (פ"ג הלכה מ) שהביא מכתב רבינו שפורסם בערב ר"ה תשע"ג שאין למנות שליח ציבור מי שיש לו אייפון, וגם שעדיף יותר להתפלל במנין של אותם המקשיבים לקול גדולי ישראל באיסור זה עכ"ד, וכדין מנודה שאינו מצטרף למנין כמבואר בשו"ע או"ח (סימן נ"ה סי"ב), והבדלו מתוך העדה הרעה, ועי' שו"ת משנת יוסף (חי"ד סי' ס"ח) שכ' למונעו מנ"כ, דכיון שגדולי וחכמי הדור עשו סייג ומשמרת לדור ואסרו לצרפו למנין ולהימנע משחיטתו ולא לקחתו לעד קידושין בחופה, א"כ בודאי אין ראוי להתברך מפי כהן שאינו הגון ועובר על תקנת חכמים. והביא דברי החזו"א (סי' נ"ב סק"ו) בענין האיסור ללכת עם מטריה בשבת משום עובדא דחול וגורם פרצה שהוסיף בזה הלשון והרי הדבר מסור לחכמים לגדור גדר במקום הפרצה וזה יותר חמור מאיסור פרטי ליחיד כי זה גדר לעם כולו ולדורות.

ועי' מש"כ בשביבי אש שם משו"ת שו"מ (תנינא ח"ג סי' ס"ד) דאין לצרף למנין הרפורמים שמבטלים מצות מילה, והדבר פשוט דכיון דמצות מילה עוד נצטוו אברהם אבינו ובניו אחרי המתיחסים לזרעו של יצחק והנה הדת יהדות מתיחסים אנחנו לאבינו אברהם שהיה ראש לגרים כדאמרו בחגיגה (ג' א'), א"כ כל שהוא ערל שוב אינו בכלל יהדות וגם מצאתי במדרש תנחומא פ' משפטים (סי' ה') שכן השיב עקילס לאדרינוס המלך דודו שכל שאינו נימול א"י ללמוד תורה יעו"ש וכן הוא במדרש רבה פ' משפטים (פרשה ל' סי' י"ב) יעו"ש ביפ"ת הטעם בזה, וא"כ אינו בכלל יהדות כל שא"י ללמוד תורה ולהבין עמקי

יסודותיה. ועיין ברמב"ם מו"נ (ח"ג פ"ח) מש"כ בזה בטעמי המילה שיהיה לאנשי מאמינים היחוד אות ברית בשמי שיקבצם וכל רואיהם יכירו כי הם זרע ברך ד' יעו"ש דבריו הנעימים, וא"כ פשיטא מי שאינו מל אינו נכנס בכלל חברתם ואינו מחזיק מוסדות החברה של דת יהדות. ועיין בשבועות (י"ג א') דמצותו הפר דרשו חז"ל על מילה ואין יוה"כ מכפר אפילו לרבי והוא בכלל דבר ד' בזה וא"כ ראינו דזה אינו בכלל יהדות כלל, עכ"ד, והנה בודאי דמתו אחיו מחמת מילה, וכיו"ב שאנוס בדבר אינו בכלל זה, דכיון דא"א לו למול או שאינו מבעט במילה, ואינו כופר בבריתו של אאע"ה, לא הוציא עצמו מן הכלל, ורק במצותו הפר שמבעט בדבר אינו בכלל יהדות.

שכירות מוהל כפועל

יש לדון במשלם למוהל דכיון דיד פועל כיד בעה"ב עדיף מסתם שליח עי מחנ"א (שלוחין סי' י"א), ויוצא בזה גם להש"ך (חו"מ סי' שפ"ב סק"ד) שהוא מצוה שבגופו, וע"ש דאינו רק בממון אלא גם לגבי מצות, אמנם הגרעק"א בגליון השו"ע (חו"מ סי' שמו"ו) ס"ל דאינו רק בממון ולא במצוה, וכמו שאינו יכול להפר נדר ע"י עבדו או לגרש ע"י עבדו, ואולי כאן עדיף דהעיקר בתוצאה הבאה מכוחו, ולמש"כ הקצוה"ח (חו"מ שם) לדמותו להנחת תפילין א"כ גם יד פועל לא יועיל בזה, ועי' מנ"ח (מצוה ב') ממה דבעינן קרא למעט עו"כ וקטן דליתא בשליחות, ואם מהני יד פועל שפיר שייך בעו"כ וקטן, ועי' שו"ת רעק"א מהדו"ת (סי' קל"ט), שוב הראו מש"כ בשו"ת ארץ צבי להגאון מקוזגלוב (ח"ב סי' מ"ט) דגם לדעת האו"ז שלא מועיל שליחות במילה וא"כ רוב העולם שאין בקיאים במילה אינם מקיימים מצות מילה, ע"כ נותנים למוהל כסף כדי שיהא פועל ויד פועל כיד בעה"ב וזה מועיל אף לשי' האו"ז וכמש"כ הש"ך (חו"מ סי' ק"ה) לענין תופס לבע"ח במקום שחב לאחרנא שאינו מועיל אף בעשאו שליח אבל שליח בשכר מועיל, ועי' במשנ"ב (סי' רס"ג סקכ"א) דנראה דלא מהני יד פועל לגבי הדלקת נר בשבת דליכא שליחות, ועי' בס' עלי שיח (יו"ד סי' ח) ששאל מרבינו זצ"ל, האם יש ענין ליתן מעט שכר להמוהל לפני שעושה הברית מילה כדי שיחשב כמו פועל שלו ויד פועל כיד בעה"ב, והשיב רבינו, לא, ומשמע שנקט דלא מהני לענין זה יד פועל כיד בעה"ב כהגרעק"א, ועי' בתורת חיים עניני מילה (עמוד קל"ד אות קי"ח) שהשיב רבינו, יש ענין לשלם עבור מצוה, ונשאל (שם אות קכ"ב) אם עדיף לשלם דעי"ז עדיף משליחות דיד שכיר כיד

בעה"ב לדעת המחנ"א, והשיב, יד פועל לא מהני למצוה זו, והטעם שאין עושים בעצמם משום סכנה, וצ"ע.

בעניני ביומו ותן שכרו ולא תלין ואם קודם למילה וחיובו במוהל

רבנו רה"י מרן הגר"ל שטינמן זצ"ל היה אומר בשם מרן הח"ח זיע"א שהחכם עיניו בראשו ועושה מבץ זהב, והטיפש עושה מזהב בוץ, ואמר שמסתובב ע"י האדם ביום יום מצות מה"ת ומדרבנן ואם רק מכוין לשם מצוה יכול לזכות לחיי נצח, אבל ע"י מצוות אנשים מלומדה מאבד הכל, והביא דוגמא מאדם ששוכר נהג מונית שאם משלם מראש מפסיד מצות ביומו ותן שכרו ולא תלין שאכתי לא נתחייב במצוה עד גמר הפעולה, ושכירות אין משתלמת אלא לבסוף כמבואר בב"מ (ק"י ב'), אבל אם שילם מראש לא קיים מצוה רק מנע מעצמו מצוה.

ואם נתן בסוף הפעולה, אבל פרע ללא מחשבת מצוה, ג"כ הפסיד המצוה, דגם להחיי אדם (כלל ס"ז ס"ט) שהביא המשנ"ב (סי' ס' סק"י) דבמצוה שניכר מצד המצוה שעושה מחמת רצון ה' אין מעכב הכוונה, כ"ז בדבר המוכיח מתוכו כציצית ותפילין וכיו"ב, אבל בפריעת חוב וביומו ותן שכרו והשבת אבידה וכיו"ב אין ניכר מצד מעשה המצוה שעושה מחמת רצון ה', ואפ"ל צדקה גם גויים נותנים צדקה, ואין המעשה מצד עצמו מוכיח שהוא מחמת המצוה, ועי' מש"כ רבינו בס' מועדי הגר"ח (ח"א סי' ת') דאין בצדקה ע"י קבר לועג לרש, דמצד עצמו אין ניכר שהוא למצוה דיכול ליתן גם לגויים. ועי' מש"כ בתורת אמוך (ח"ב עמוד ס"ה) מה שדן הגרש"א שטרן שליט"א האם צריך כוונה במצוה שבנ"א לחבירו, ומה שדנו אחרונים במצוה שהעיקר בתוצאה.

וי"ש שנתנו עצה כשנותן הכסף מראש שיאמר לפועל שלא יזכה במעות עד גמר המלאכה, או שישיר סכות מועט שישלם בסוף, ובזה יקיים המצוה, [אמנם למש"כ באהבת חסד דיש קיום מצוה בכל פרוטה ופרוטה מפסיד בידים אלפי מצות, ועי' מש"כ הח"ח בנתיב החסד פ"ט אות כ"ח דכל פרוטה ופרוטה חיוב בפ"ע הוא, ולמש"כ באהבת חסד שם ס"ג בשם הריטב"א ב"מ קי"א ב' ד"ה אפילו יש מצוה גם בפחות משו"פ שאינו משום חיוב ממון רק משום פעולת שכיר אתך, ויש לדון דלהריטב"א גם לאידך גיסא בפרוטות הרבה אינו תלוי בכל שו"פ רק הכל בכלל חיוב פעולת שכיר אתך, ואולי תרוייהו איתנייהו, ובביאור"ל

משמע דליכא בפורע כל החוב רק מצוה א' ול"ת א' וצ"ע], ומובא על הח"ח שחזר עם העגלון בע"ש מהמקוה ושילם לעגלון שכרו וכשבא לביתו היה שמח ורקד סביב השולחן שזכה למצות ביומו תתן שכרו ולא תלין.

ועי' תשוה"נ (ח"ג סי' ת"ע אות ב') שהביא מעשה רב עם הח"ח שהקפיד לשלם רק בגמר הנסיעה לקיים ביומו תתן שכרו, ואם משלם לפני הגמר לא חל המ"ע עליו ולא קיים מ"ע, ע"כ דקדק תמיד להמתין עד גמר הנסיעה ממש שרק אז חל המ"ע ואז שילם לנהג. וכתב, ואני מסופק מאד אם כן דעתו מן הדין, שמסברא המ"ע מקיימין במה ששולם לו בזמנו כחיובו, ואם שילם לו קודם או למפרע קיים ביומו תתן שכרו גם במה שנתן קודם, ואין כוונת התורה לעכבו לשלם עד זמן החיוב, אלא רק שלא יאחר את הזמן, אבל קיום יש בכל אופן במה ששולם לו בזמנו ולא איחר, ואפילו שילם קודם וכמ"ש, וקצת הוכחה מב"מ (ק"ב ב') וניתב ליה מעיקרא ומשמע שמועיל קודם לכל דבר.

וראיתי שנשאל בזה רבינו זצ"ל, מי שנוסע במונית ומשלם כסף לנהג קודם גמר הנסיעה האם מקיים מ"ע של ביומו תתן שכרו או שהפסיד המצוה, והשיב, יתכן, (תשובות הגר"ח ק"צ), וכוונתו דיתכן דזה נחשב שנתן שכרו, וכן עי' בס' דרך שיחה (עמוד ת"ר) שנשאל רבינו, דתשלום הנסיעה הוא בסוף שהרי שכירות אינה אלא לבסוף ואם ישלמו קודם אין חיוב ואין מקיימים ביומו תתן שכרו, ואמר רבינו, דיברנו פעם בזה ויצא שגם כה"ג שמשלם לו קודם יצא יד"ח המצוה כי בעת שנגמר שכירותו כבר משולם ועומד, ובס' דולה ומשקה (חו"מ סי' של"ט) נשאל רבינו, האם יש להקפיד לשלם לנהג דוקא בסוף הנסיעה משום ביומו תתן שכרו שהרי לפני כן לא חל החיוב, והשיב, יתכן שמקיים גם כשנותן מתחילה.

ובקובץ מה טובו אהליך יעקב (קובץ כ"ד עמוד ט"ז) נשאל רבינו, האם לשלם לשדכן שהתעסק בשידוך מקיימים מצות ביומו תתן שכרו, והשיב, כן, ונשאל, מתי הוא הזמן לשלם ממון לשדכן כדי לקיים מצות ביומו תתן שכרו, והשיב, כשנגמר השידוך, ונשאל, באופן שהחתן והכלה סגרו ביניהם להתארס בשעטו"מ והסכימו ההורים ועדיין לא עשו מסיבת התנאים ולא כתבו כלום ביניהם ועכ"ז שילמו מיד לשדכן האם הפסידו ביומו תתן שכרו כי שילמו לפני הזמן, והשיב, לא. ע"כ, ויתכן דכאן טעמו דכבר נחשב בא זמנו.

וראיתי בס' שמחת מרדכי (עמוד שמ"ב) שנשאל רבינו, מי שמשלם לפועל לפני העבודה האם מקיים מצוות ביומו תתן שכרו, והשיב, לא, ונראה דגם

למש"כ דבשלים מעיקרא מהני היינו שמקיים בעת גמר השכירות כשהגיע עת החיוב, עי"ז ששילם מעיקרא, ומש"כ דלא קיים היינו דלא קיים בעת הנתינה, דכעת אינו מקיים דלא הגיע חיוב ביומו תתן שכרו.

ועי' בס' אשרי האיש (חומ"מ פל"ה סי"ב) ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שנשאל במי שנוסע באוטובוס או מונית ומשלם מראש האם מקיים בזה ביומו חתן שכרו או דוקא בסוף כמו בכל שכירות שהחיוב לשלם נהיה רק בסוף ואין נפק"מ אם הדרך לשלם מראש, והשיב דאין בזה קיום המצוה דעדיין אין חיוב, ומאידך אין ענין לדחות את התשלום לבסוף כדי לקיים המצוה, ואי"ז דומה לציצית עיין מנחות (מ"א א') דכאן המצוה היא רק שלא לעבור איסור בל תלין.

ובמדפיס ספר וכיו"ב שלא תמיד נמצא בעת קבלת הספר יכול ליתן לו הכסף מראש, ועי' בתשוה"נ (ח"ג סי' ת"ע אות ו) דגם אם אינו נוהג במי שאינו שומר מצות דאינו אחיך אבל בתינוק שנשבה נוהג. ובאילת השחר פ' קדושים (ויקרא פי"ט י"ג) כתב, שמרן החפץ חיים הי' הולך בע"ש לשלם שכר הפועלים במלאכת הדפוס, ובאמת הדין הוא שאם המלאכה ביד הפועל ועדיין לא גמר מלאכתו אין חיוב זה, ואולי חשב שמתחייב תשלום על כל קונטרס בנפרד.

ובס' ימלא פי תהלתך (עניני ציבור עמוד קמ"ז) מובא שמרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל עורר דבכל מה שאדם עושה בלי מחשבה, דאפי' העושה דברים טובים, מ"מ כשמצרף לב ומחשבה במעשיו, הוא בונה עולמות, דממש יכול לבנות עולמות שלמים, ואם ח"ו אינו חושב, אז אפי' אם עושה אותו מעשה זה לא יהי כ"כ חשוב, אחד מקרובי הח"ח זצ"ל סיפר לי שהח"ח נסע פעם בעגלה עם עוד אדם, ובסיום הנסיעה האדם השני שילם לעגלון את שכרו, והח"ח פנה אליו ואמר לו אתה יודע מה עשית, ולא הבין מה הח"ח רוצה ממנו, וחזר ואמר לו אתה יודע מה עשית, קיימת מצות ביומו תתן שכרו ומנעת עצמך מלעבור את הלאו של לא תלין פעולת שכיר, אתה יודע מה עשית, תחשוב, כרגיל אדם הנוסע במונית ומשלם וכי הוא חושב, בודאי צריך לשלם וזה טוב מאוד שמשלם, אבל אחד כמו הח"ח הי' חושב דכשמשלם לבעל המונית הוא מקיים מ"ע של ביומו תתן שכרו ומונע עצמו מלעבור ל"ת של לא תלין פעולת שכיר, בכל מעשה שעשה הוא חשב וידע מה שעושה, והעושה מעשה הגון גורם בזה לואהבת את ה' אלקיך שיאהבו כולם להקב"ה, ובזה יעשה נח"ר ושמחה שמקיים מצוה כזאת.

ועי' בס' מעשה איש (ח"ה עמוד קמ"ו) שפעם שב מרן החזו"א לביתו עם מונית שילם לנהג ויצא כשנכנס לביתו היה נראה שמח שמחה עצומה כשנשאל על שמחה זו מה היא עושה השיב הרי קיימתי מצות עשה של ביומו תתן שכרו.

ובס' צדיק כתמר יפרח (עמוד רל"ד) בענין ביומו תתן שכרו הביא מרן הגראי"ל שטינמן זצ"ל, שהח"ח הי' רץ לפני שבת לשלם למדפיסי המשנ"ב שלא להכשל על ביומו תתן שכרו, ובס' אלא ד"א של הלכה (פרק פ"א ס"ה) מובא שרבינו זצ"ל ביום שמגיע ספרים מהדפוס לביתו הקפיד לשלוח מיד לבעה"ב כסף עבור העבודה משום ביומו תתן שכרו עי' חו"מ (סי' של"ט ס"א)

ובס' אדם גדול ושמח במצות (עמוד צ) מובא שסיפר יהודי מנתניה לאחר פטירת רבינו מרן הגראי"ל שטינמן זצ"ל, שלפני כמה עשורים רצה ללמוד רפואה ועלה כסף רב ולא בחל בשום עבודה ואף ניקה חדרי מדרגות ואחד מהמקומות שניקה היה חזון איש ולפתע נפתחה הדלת בקומה ראשונה ושאלו רבינו מרן הגראי"ל שטינמן זצ"ל, כיצד משלמים, והשיב שפעם בחודש מקבל את התשלום, אמר לו רבינו מרן הגראי"ל שטינמן זצ"ל, ברצוני לבקשך שכל פעם שאתה גומר לנקות באותו יום תדפוק בביתי ואני ישלם לך את חלקי ואקיים בכך מצוה מהתורה ביומו תתן שכרו, והיה מכניסו לביתו ונותן לו לאכול ולשתות ודואג שיברך וכן היה דואג שיזכיר איזה דבר תורה שלמד בעבר בישיבה וכשבאו לשלם תשלום החודשי היו שמשלמים לו מחיר מלא, ואף רבינו מרן הגראי"ל שטינמן זצ"ל לא סיפר הדבר לועד הבית שכבר שילם חלקו.

ובביאורו"ל (סי' רמ"ב ס"א ד"ה לכבד) כתב, דאם יש לו מעט מעות והגיע פועל לתבוע שכר פעולתו שגמר היום, עליו לשלם לו אפי' אם עי"ז לא ישאר בידו מעות לקנות דברים למצות עונג שבת, דאיכא עשה דביומו תתן שכרו ולא תעשה דלא תלין, אא"כ מפייסו שימתין עד אחר השבת, ואם כבר עבר יום הפעולה עובר רק בלא תשהה, ואם ת"ח הוא עובר בזה על חילול ה' כמבואר ביומא (פ"ו א'). וצ"ע דלכא' חיוב עונג שבת חל עליו מוהכינו את אשר יביאו מתחילת היום ואילו חיוב ביומו תתן שכרו ולא תלין חל רק בגמר המלאכה, ובשו"ת שביבי אש (חו"מ סי' קנ"א) כ' דמשמע בביאורו"ל דגם חיוב ביומו תתן שכרו חל מתחילת היום והדברים תמוהים וכבר הובא מהח"ח שנמנע מלשלם קודם גמר הפעולה כי לא מקיים המצוה לפני גמר הפעולה [אמנם עי' באהבת חסד פ"ט ס"ט דגם קודם גמר הפעולה ראוי לכל בר דעת לא לסחור

במענות שע"ז לא ישאר לו לשלם לפועל ונראה שם דהוא מידת זהירות וחסידות ויתכן דלמש"כ שם בנתיב החסד אות כ"ח דהחויב הוא על כל פרוטה ופרוטה א"כ בכל חלק מהפעולה מתחייב מעט], ונראה דשאני מצות והכינו דכל תכליתו צורך מחר ולא עדיף מדבר שחויבו כבר חל עתה.

ובס' וישמע משה (ח"א עמוד ת) נשאל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, מי שיש לו מצוה למול את בנו ביום השמיני והילד היה צהוב, ובסוף היום בדק המוהל שוב פעם את הרך הנימול, ואמר שאפשר למול אותו עכשיו, ומצד שני יש לו מצוה של ביומו תתן שכרו לשלם לפועל, ואי אפשר לו לקיים שניהם, איזה מהם יעדיף, והשיב, כמובן שברית מילה קודם שהיא מצות עשה דאורייתא, שעליו לקיימה תיכף, ושאלו, הרי גם ביומו תתן שכרו הוא מדאורייתא, הרב נשאר בשלו שכמובן זה חמור ביותר, ע"כ.

ויל"ע מדברי הביאווה"ל (שם) דאף במקום עשה של תורה, תשלום פועל קודם משום ביומו תתן שכרו, דאיכא ביה עשה דביומו תתן שכרו ול"ת דלא תלין, ויש לחלק דעונג שבת לא מטי חיוביה עד שבת ואין לו לבטל עכשיו מצות ביומו תתן שכרו שכעת מוטלת עליו חובה, והפועל אי"צ למחול חובו עבור זה, אבל במילה דהמצוה היא ביום השמיני דוקא, בזה על הפועל ג"כ איכא ערבות לחיוב מילת הבן בשמיני, וא"א למחול על המצוה, גם יש לדון דחיוב מילה חל בתחילת יום שמיני קודם שהתחייב במצות ביומו תתן שכרו, וכיון שנצרך למעות למילה נחשב כאין לו מעות דליכא איסור לא תלין פעולת שכיר אתך.

וע"ש ששאל, ביום שבעה"ב צריך לשלם לפועל שנשכר על ידי שליח בא עני המבקש צדקה וכעת יש בידו לתת או לפועל או לעני האם יקדים מצות צדקה וידחה את השכיר שאין בו מצות שכר שכיר כיון שנשכר ע"י שליח או שצריך להקדים לשלם את חובו לפועל, והשיב, צריך להקדים לשלם את חובו לפועל דלשלם חובו קודם לכל המצוות, והכא נמי חל חיוב פועל קודם למצות צדקה ונחשב שאין לו ליתן לצדקה.

ועוד ע"ש בוישמע משה (עמוד שצ"ט) ששאל ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, אחד שאין לו מעות אלא או לשלם לפועל ביומו או לקנות בהם שופר או ד' מינים או סוכה, האם ישלם לפועל ביומו או שיקנה מצוות הללו והשיב, ישלם לפועל שהוא קודם לכל המצוות, ולמש"כ א"ש דגם באלו אינו חיוב רק לדאוג

לצורך מחר ואינו דוחה חיוב שכבר בא עליו עתה. ולפי"ז בחג עצמו יהיה מצות לולב קודם דגם הפועל מחויב לדאוג למצותו מדין ערבות וכל שא"א להשיג חייב לסייעו בזה, ועי' ברב פעלים (חו"מ ח"ד סי' ז') דחובו לפועל הוא חוב ממון ושיעבודו קודם לצדקה ואפי' במקום שאינו עובר בבל תלין כגון בשכרו ע"י אחר, ואפשר דכ"ז בצדקה דכל שחייב לחבירו אינו חייב בצדקה, וכן עי' ס"ח (אות שצ"ז) אם חובו מרובים מהקדש לא הקדיש כלום לכך אדם שחייב לאחרים ממון ואין לו משלו לא יקנה ספרים ולא יתן צדקה ולא ישכיר סופרים ולא יתן נרות לבהכנ"ס ועל זה נאמר (ישעי' ס"א ח') שונא גזל בעולה, דאין לו לנדוב כשמחויב ועומד ממון, אבל במצות שעליו חובה י"ל דעל הפועל למחול כדי שיקיים מצוה שיעבור זמנה, ובביאור"ל לא משמע כן לגבי עונג שבת, ואולי שא"ה דמי שעונג שלו להתענות רשאי, וכאן מחמת חובו אין לו להתענג, וצ"ע.

ומהרה"ו בעץ חיים (שער המצות פרשת כי תצא) מביא מרבו האריז"ל שנוהר מאד במצוה זו, לקיים מצוה זו בתכלית, וכאשר לא היה בידו מעול לפרוע עד שקיעת החמה, היה מתעכב מלהתפלל תפלת המנחה, כדי לבקש מעות לפרוע אל השכיר ההוא, והיה לוקח בהלואה ופורע, והיה אומר איך אתפלל תפלת המנחה, ובאה לידי מצוה גדולה כזאת ולא קיימתיה, ואח"כ היה מתפלל במרוצה תפלת המנחה, ומשמע דמ"מ לא בטל לגמרי התפילה מחמת מצוה זו, ונראה דכ"ז בלא היה לו והוצרך ללות דמן הדין אינו עובר, רק לא רצה לאבד מצוה הבאה לידו, אבל כשיש לו מעות והפועל חולה וכיו"ב שכ' האהבת חסד בנתיב החסד (פ"ט אות ל"ב) דבכה"ג יש לו לילך אצל הפועל, בכה"ג יש לו לילך אף אם יפסיד התפילה, וק"ו משאר מצותיה של תורה. וכ"כ החיי אדם בבית אברהם (אות כ"ח) ואפילו כשתצטרך לבטל תפלת מנחה בעבור זה עד שתשיג מעות לסלק לו מוטב שלא להתפלל כי מאחר שתבע הבעל מלאכה אתה מחויב לסלק לו.

ובאילת השחר פ' קדושים (ויקרא פי"ט י"ג) מביא, שבספר הליקוטים ופרי עץ חיים כתבו על האר"י ז"ל שהי' נזהר מאד דבר גוזמא בענין שכר שכיר, ולפעמים הי' מתעכב מלהתפלל תפילת מנחה עד שישלים שכר שכיר, ופעמים הי' מאחר תפילת המנחה עד אחר שקיעת החמה כאשר לא הי' לו לפרוע את השכיר, והי' שולח ומבקש מעות מכאן ומכאן עד שישלם שכר השכיר ואח"כ הי' מתפלל מנחה, והי' אומר היאך אתפלל להשי"ת ובאה לידי מצוה זו ולא אקיימנה ואיך אשא פני להתפלל, ובספר טעמי המצות פרשת קדושים ג"כ

מובא המעשה, אבל שם כתוב ומאחר תפילת מנחה עד שקיעת החמה, ולא כתוב עד אחר שקיעת החמה, ועי' ביסוד ושוה"ע (שער הכולל פי"ח) דביומו תתן שכרו ושעטנזו הם ב' דברים המעכבים התפילות מלעלות.

ועי' בתשובות והנהגות (ח"ג סימן ת"ע אות ד) שראוי לעורר על המצוי שבעה"ב שואל את הפועל האם אתה מסכים שאשלם לך מחר, והשכיר מסכים רק מחמת שאין לו ברירה נראה שלא מועיל להצילו מהלאו, ודוקא אם ישאלנו באופן זה, זכותך לקבל היום ואני מוכן לכך, רק אם תרצה למחול לי מה טוב. אבל אם הפועל אינו מודע לכך שזמנו היום ושהוא יכול לתבוע היום, אין זו מחילה באמת רק הסכמה וזה לא מספיק. ואולי לזה נתכוון בזה"ק שמחילה לא מועיל, אכן צריך מחילה גמורה שהיא כקבלה דוקא, והיינו רק לאחר שיודע שיזכותו לקבל מזומן ומוותר, רק שראוי לשלם לשכיר ולקבל ממנו חזרה וזהו מדת חסידות, ונראה שלזה רמז הרמב"ם בסה"מ (ל"ת רל"ח) הזהירנו שלא לרמות השכיר ולא לאחר שכרו אצלינו, ודבריו תמוהין מה שפירש שלא לרמות השכיר, ונראה הכוונה כמ"ש, שהמרמה הוא זה שאינו מודיע לו, שאז כשמוותר נמצא בעה"ב מרמה ומאחר, כיון שהפועל אינו יודע זכותו, וע"כ צריך להודיעו שיזכותו לקבל ומוכן לשלם, ורק בכה"ג אם מוותר ומוחל מועיל.

וכתב הביאווה"ל (שם) דמה שצריך לצרכי שבת, זה לא נחשב כתבעו ואין לו שאינו עובר, וכ' באהבת חסד (פ"א פ"ט ס"ז) דאפי' אין לו רק דברי מאכל יש לו למוכרם לשלם שכר הפועל.

ומשמע בביאווה"ל שכ' אם בא שכיר לתבוע, שאם לא תבעו אינו עובר אע"פ שגמר הפעולה, אמנם נראה דאורחא דמילתא קאמר, דבאהבת חסד (ח"א פ"ט אות ט') כתב דאם גמר הפועל פעולתו יש לו להזהר שלא יוציא מעותיו בסחורה אע"פ שלא תבעו, וכ' בנתיב החסד (סקכ"ד כ"ה) דהחויב חל מיד בגמר הפעולה, דבודאי יתבענו לפני שיעבור הזמן.

ואע"פ ששכר פעולת יום הוא בלילה כ' באהבת חסד (שם ס"ב) דבערב שבת שהמנהג שפוסק מבעוד יום זמן הפרעון הוא עד שקיעת החמה, וכן עי' באור שמח הל' שכירות (פי"א ה"ב), ועי' בחינוך (מצוה תקנ"א) שבשבת אינו עובר, וז"ל, והשוכר בערב שבת ונדחה מלפרוע השכר בשביל שבת יש לדון בזה שאינו עובר עוד בשל תורה, הואיל ואדחי אדחי, ויתכן דמיירי שגמר פעולתו בשבת, או קבל הפועל שבת, ועי' מנ"ח (מצוה ר"ל אות י) דמספק"ל להחינוך אם מה

שאינו יכול לפורעו מדרבנן מסלק איסור תורה, ועי' בעין זוכר (מערכת שי"ן אות כ"א) ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' רל"א), ועי' בשו"ת תורה לשמה (סימן קי"ז) לגבי מי שקיבל שבת ונודע לו שלא שילם לפועל, דה"ז קבלה בטעות, ושרי ליה לעבור על איסור תחומין ולרכב על הבהמה כדי לקיים מצוות ביומו תתן שכרו.

ועי' בתשובות והנהגות (ח"ג סימן ת"ע אות ה') פועל שאינו תובע שכרו אין איסור בל תלין כמבואר במשנה ב"מ (ק"א א') ובגמרא שם (ק"ב א'), ויליף לה שנאמר אתך מדעתך, והיינו שתובע. ולפי"ז נראה שאם השכיר לא תבע כי בעה"ב לא נמצא שמה, נשאר באיסור לא תלין, שאין שורש האיסור בהתביעה, אלא שאם לא תבע מוכח שמוחל, וע"כ כשבעה"ב איננו בעיר ומקובל לשלם בזמנו ולא תבע מחמת שבעה"ב לא נמצא בעיר ראוי לעבור. ונראה לצדד דבר חדש דהנה במשנה תולה הכל בתביעה, ומעתה נראה למעשה שאם בעה"ב א"ל תמחל לי, ואשלם לך מחר ולא שילם לו למחר, איגלאי מלתא למפרע שלא היה מחילה, שגילה דעתו שכל מה שמוחל זהו כדי לקבל מחר התשלום, אבל עכשיו שלא קיבל עובר למפרע בבל תלין כשלא מוסר למחר, שאדעתא דהכי לא מחל, וע"כ אתמול שתבע שכרו וגילה דעתו שצריך המעות, עובר למפרע מאתמול, ומאז איכא האיסור בל תלין שהמחילה בטל.

ואם קבל עליו בעה"ב שבת ונזכר שלא שילם לפועל, כ' בס' מלכים אומנין (פ"ג הערה ט') בשם רבינו זצ"ל שיכול להקנות לפועל שכרו ע"י קנין חצר אגב ואודיתא, שיודה בפני עדים שחייב לו, ועי"ז יקיים ביומו תתן שכרו, ואע"פ שאסור להקנות בשבת מ"מ לצורך מצוה מותר, כמבואר במשנ"ב (ס' תמ"ד סקט"ז). וכ"כ בתשובות והנהגות (ח"ג סימן ת"ע אות ד) דנראה שאם בעה"ב או שלוחו אינו יכול לבוא לשלם לפועל ומחל לו, אבל הבעה"ב לא קיים בכך המ"ע, ואם משתוקק לקיים המ"ע, יכול לזכות לו בהסכמתו הכסף על ידי אחר, ואף דנראה שזכייה לא מועיל בלי ידיעת הפועל והסכמתו, אם הודיע לפועל והסכים לכך וזיכה לו על ידי אחר הוה כנותן לו ממש וקיים המ"ע וזהו עצה טובה בס"ד.

והגרש"א שטרן שליט"א פקפק בזה דאליו הוא נושא את נפשו כתיב, ועד שלא מביא לו המעות בפועל שיוכל להשתמש בהם לא יועיל הקנאה, וכן לא מהני המחאה ושט"ח שאינו יכול להשתמש בו בזה היום, ובאמת דכדברי רבנו מבואר כבר בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' ל"ב) שנשאל בדבר פועל שזכהו

בעה"ב שכרו ע"י אחר אי עבר תו בלא תלין, וכתב, יש צדדין בזה, ומסתברא שכל שביד הפועל לילך וליקח שוב אינו עובר בין נתרצה פועל בין לא נתרצה דהא ליכא לא תלין אתך, ועי' פת"ש (ח"מ ס"ס של"ט).

והראוני בחשוקי חמד מסכת שבת (קמ"ח ב') שכתב, וגיס רבינו זצ"ל העיר, דקיימת עצה לקיים מצות ביומו תתן שכרו למרות שבעל הבית כבר קיבל שבת, על ידי שיקנה המעות לפועל, בקנין חצר ואגב, כלומר בעל הבית יקבל סודר מאחד, ובזה יקנה לפועל את מקום המעות, והמעות על גביו. או בקנין אודיתא, דהיינו שיודה בפני עדים דהמעות הם של הפועל ואף שהפועל לא יודע מכך, מסתבר שהידיעה לא מעכבת את המצוה, וקנין בשבת לצורך מצוה הרי מותר כמבואר בשו"ע (סימן שכ"ג וסימן תמ"ד). ויש להביא ראיה לדברי גיסי שמהני זכיה כדי לפרוע חוב לפועל בזמנו מדברי ההלכות קטנות (ח"ב סימן ל"ב) שכתב וז"ל, ולענין אם זכה ע"י אחר מהו, מסתברא שכל שביד הפועל לילך וליקח, שוב אינו עובר בין אם נתרצה הפועל, בין אם לא נתרצה, דהא ליכא לא תלין אתך, עכ"ל. אבל יתכן שדבריו אמורים רק בנוגע ללא תלין, ולא לגבי העשה של ביומו תתן שכרו, והעיר מדברי האהבת חסד (דיני תשלומי שכר שכיר פ"ט סי"א) שכתב וז"ל, ואם בעת שתבעו לא היה לו מעות, ואח"כ השיג מעות קודם שעבר הזמן, מחוייב להוליך לו המעות או להודיעו שיבא ויטול מעותיו כדי שלא יעבור על בל תלין. ובנתיב החסד (ס"ק לב) כתב, ואף דבעלמא אין צריך להוליך לו המעות, ולא להודיעו, הכא כיון דבעת שתבעו לא היה לו, מנא ליה לידע לבא אצלו עוד פעם, עכ"ל. ומשמע מדברים אלו דמחוייב להוליך לו מעות, או להודיעו, כדי שלא יעבור על בל תלין, ולא נתן עצה להקנות לו. ועי' שו"ת שביבי אש (ח"מ סי' קנ"א קנ"ב) דמדברי ההלכות קטנות נראה דמהני גם לקיום מצות ביומו תתן שכרו.

ובתשובות והנהגות (ח"ג סימן ת"ע אות ג) הביא שחכ"א פירסם שחייב תשלום שכר שכיר הוא בכסף דוקא ולא בשו"כ, ולכן בהמחאה אינו ככסף ממש, ואם שילם בשעה שלא יגיע הכסף ביומו לבנק עובר באיסור, ואמנם כיון שמסכים לתשלום כן אינו עובר, אבל קיום המ"ע היא בכסף דוקא והיינו מזומן, ולכן כדי לקיים המ"ע כמצותה ראוי לשלם לפועל במזומן ולא בהמחאה, אף שהפועל מסכים בהמחאה (דנהי דאין עובר בבל תלין מ"מ לא קיים המצוה). וכתב לדון דאינו נחשב ככסף רק בדבר שצריך גופו ממון, בזה המחאת שיק אינו אלא כשטר חוב, אבל לתשלום שכיר מצוי שנחשב היום ככסף ואינו יכול לדרוש

מזומן, כיון שכך הוא צורת התשלום במקום שצריך לשלם כסף, ולכן אם משלם שיק ביומו עבור שכר חדשי נחשב לכסף ממש, ומקיימין היום בזה המ"ע, ומ"מ אם הוא במקום ובדבר שנהגו לשלמו במזומן (כנסיעה במונית), ראוי לחשוש לאיסור תורה דהואיל ונהגו במזומן יש לשלם במזומן, [ולכא' כל דבריו בשיק שאינו דחוי שעובר לסוחר אבל שיק דחוי אינו רק התחייבות ללאח"ז וכן במעביר כסף לחשבון הפועל ולא יכול בפועל להשתמש בו עד מחר אין נחשב פרעון בזה היום ואולי אם יכול כבר עתה לעשות העברת כסף ע"ז או ליתן שיק כנגד זה יועיל].

ובעזרת אליעזר (דברים עמוד ס"ח) כ' רבינו דיכול ליתן לפועל המחאה דיכול למוכרו ולהשתמש בכסף. ובשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל מובא בס' חוט שני שבת (ח"ב עמוד של"ב) שהמשלם בצק לשכיר והשכיר לא פדה את הצק באותו יום אין מקיים ע"ז מצות עשה דביומו תתן שכרו, כיון שהצק אינו ממון אלא הוראה לבנק שישלם, מיהו אינו עובר בלאו דלא תלין ואינו מבטל מצות עשה דביומו תתן שכרו, כיון שהשכיר הסכים לקבלו, והוי דומיא דהמחהו אצל חנוני או אצל שולחני דאינו עובר עליה, ומ"מ אפשר ליעץ לבעל הבית שיתן צק על כל הסכום פחות פרוטה אחת וכדומה ויתן לו את הפרוטה האחת בממון או בשוה ממון ובזה יקיים מצות ביומו תתן שכרו.

ובאילת השחר פ' קדושים (ויקרא פי"ט י"ג) כתב, יל"ע אם צריך לתת הכסף דוקא לפועל או שאפשר לתת גם לאחר שיזכה עבורו, ועי' אהבת חסד (פ"ט סעיף י"א) דאם מודיעו שיבוא ויטול מעותיו זה מספיק כדי שלא יעבור על בל תלין, והנה אם לבעה"ב אין כסף הדין הוא, שאינו עובר בלא תלין, ולפי"ז מש"כ רש"י שנתנה תורה זמן לבעה"ב לבקש מעות צריך לפרש דכוונתו בכהאי גוונא שיש לו מעות במקום אחר או שיש לו חפצים למכור.

ובס' וישמע משה (עמוד ת"א) נשאל מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, אם בציק דחוי מקיים מצות ביומו תתן שכרו וכן מה הדין בפועל שמקבל ציק דחוי וכדי לפדותו צריך לשלם דמי עמלה האם מקיים הבעלים מצות ביומו תתן שכרו או לא כיון שלעובד נחסר כסף כיון דהוי ציק דחוי, והשיב אם אפשר לפדותו תיכף בלי לשלם עמלה ודאי מקיים מצות ביומו ואם אי"א לפדותו בלי לשלם דמי עמלה אינו מקיים אע"ג דיכול לשלם לבעל המכולת אבל כיון דבשאר מקומות אין מקבלים ציק דחוי אינו יכול לעשות עם הציק מה שרוצה אבל אם הפועל

מסכים לכך ודאי שמקיים המצוה. ונשאל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, בעל הבית שמשלם לפועל בציק שאינו דחוי, האם הוא כמשלם במזומן, ומקיים בזה מצות ביומו תתן שכרו, והשיב צ"ק הוא כמזומן כיון שהוא עובר לסוחר ומקיים בזה מצות ביומו תתן שכרו, (וישמע משה שם עמוד ת).

ועי' בעזרת אליעזר (דברים עמוד ס"ח) בתשובת רבינו זצ"ל שאין מברכין על מצוה זו דתלוי באחר דיכול הפועל למחול (וכמש"כ הרשב"א תשובה י"ח במצות צדקה), ועי' באשרי האיש (חו"מ פל"ה אות ט"ו) ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, דקטנה ששומרת על ילדים על מנת שישלמו לה עבור כל שעה וקבעו זמן לשלם לה בסוף השבוע או בסוף החודש הנה גם על שכר שחייבים לקטנים איכא בל תלין אכן אם הם מוותרים ליכא איסור דמשהגיעו לעונת הפעוטות הם בני מחילה, ונראה דגם בקטן שאינו בר מחילה ליכא ברכה דכיון דבעיקר המצוה שייך מחילה לא קבעו ברכה.

ועי' ש' בעזרת אליעזר (עמוד ע"א) שהשיב רבינו זצ"ל, שגם בהתחייב לילדים ממתק אם יבאו לומר ק"ש בליל הברית יש מצות ביומו תתן שכרו, וראוי לכוין בחלוקת הממתקים לשם המצוה, ושאל אם הכינו ממתקים בהכשר מסוים לכל הילדים ובגמר אמירת ק"ש התברר שחלק מהילדים לא אוכלים הכשר זה כיצד יקיימו האחראים ביומו תתן שכרו הרי יש ילדים שלא קיבלו, והשיב, יבקשו מהם מחילה, ושאל, האם יש עצה לומר לאותם ילדים תיקחו לרגע את הממתק ותזכו בזה ועי"ז יחשב שהאחראים קיימו המצוה ביומו תתן שכרו ואח"כ יחזירו להם בחזרה כי לא אוכלים הכשר זה, והשיב, יכולים, ושאל, באופן שקוראים לילדים בליל שבת לבוא לומר ק"ש אצל התינוק ואח"כ יקבלו הממתק האם זה נחשב לשכר שבת ומותר לצורך מצוה או שאין כאן כלל שכירות פועלים, והשיב, נחשב.

ונשאל רבינו זצ"ל, האם בקטן יש המ"ע דביומו תתן שכרו, דאולי י"ל סברא דמ"ע זו שייך דוקא במי שהממון שלו, והיינו שהוא בעלים על הממון ובקטן וכן באשה זה לא שייך, והשיב, כן, (תשובות הגר"ח סי' קפ"ט וכן מבואר באהבת חסד (פרק ט ס"ה) דגם בקטן ששכרו לאיזה פעולה שייך מצוה זו, ובנתיב החסד (אות ט"ז). דגם קטן שייך בו שם שכיר לענין בל תלין כמש"כ הרמב"ם הלכות שכירות (פי"א ה"ו) כל שכיר שתבעו בזמנו אפילו היה השכיר קטן נשבע ונוטל משמע דאם עבר זמנו נשבע בעה"ב ונפטר דהיינו משום חזקה דאין

בעה"ב עובר בבל תלין כדאיתא בגמרא, הרי דגם בקטן יש בו משום בל תלין. וראיתי אנשים שמשתמשים בקטן באיזה דבר של תשמיש ומבטיחין להם שיתנו להם אח"כ דבר מה עובר זה ולבסוף לא יתנו להם כלום ושלא כדין עבדי דאיסור כבישת שכר שייך אפילו במלאכת פרוטה אחת וכמו שכתבנו בס"ג ואפילו בקטן שייך זה כמו שהוכחנו ואפילו לאחר את זמנו אסור כמו שכתבנו דשייך בו בל תלין וכ"ש לכבוש לגמרי דאסור.

וד"ז מצוי כשלוקחים ילדה לשמירת הילדים בתשלום וכיו"ב, וכשחוזר ממחר ודוחה התשלום למחר, ועי' תשובות והנהגות (ח"ג סימן ת"ע אות י) שמצוי שאין משלמין כשמגיע הזמן מאחר שאין לו מעות לשלם. ותמהני שעכ"פ מקצת יש לו, ומפורש באהבת חסד (פ"ט ה"ז) שאם יש לו עכ"פ מקצת ולא נתן עובר בבל תלין, וכיון דיש לו עכ"פ מקצת חייב זה ליתן. ועי' באילת השחר פ' קדושים (פי"ט י"ג) דאין לשכור פועלים אם אינו יודע שיוכל לשלם, [מסתמא כוונתו כשא"י אם יוכל לשלם גם לאחר זמן דה"ז גזלן אבל בל תלין ליכא רק ביש לו לשלם, וצ"ע].

ובס' וישמע משה (עמוד ת) נשאל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, קטן שעבד אצלו ומשלם לאביו האם קיים בזה מצות ביומו תתן שכרו או שצריך לשלם לקטן עצמו כיון שהוא עבד אצלו והשיב דהן אמת שבקטן שייכת ג"כ מצות ביומו תתן שכרו, אבל כשמשלם לאב מקיים המצוה כיון דיד האב כידי הקטן ממש, והוסיף דגם כשמשלם לקטן עצמו מקיים המצוה, והי' המשמעות דעדיף יותר לשלם לאב מלשלם לבן.

ועי' בשלמי תודה דיני קטן (עמוד קס"ט) שכתב, מצוי שמבקשים מקטן שיעשה איזה פעולה ומבטיחים לו שכר פעולה עובר זה וצריך להזהר מאד לקיים דיבורו ולשלם לו בזמנו כי זה הקטן דינו כשכיר וחייב לשלם לו בזמנו כדין שכר שכיר וכ"ש דאסור לכבוש את שכרו, וכ"כ בספר אהבת חסד (דיני תשלומי שכר שכיר פ"ט ס"ג) דדינא דשכר שכיר אינו דוקא אם שכרו על איזה שעות אלא אפילו אם שכרו לעשות מלאכה קלה שיש בה שוה פרוטה ג"כ בכלל שכר הוא ושייך ביה כל הדינים ויש אומרים דאפילו על פחות משוה פרוטה ג"כ עובר המאחר זמנו וכתב שם עוד (סעיף ה') דגם בקטן ששכרו לאיזה פעולה שייך בו כל הדינים האלו, ובנתיב החסד (שם ס"ק ט"ז) הוכיח דבר זה מדברי הרמב"ם, ואח"כ כתב וז"ל וראיתי אנשים שמשתמשים בקטן באיזה דבר של תשמיש

ומבטיחים להם שיתנו להם אח"כ איזה דבר מה עבור זה ולבסוף לא יתנו להם כלום ושלא כדין עבדי דאיסור כבישת שכר שכיר שייך אפילו במלאכת פרוטה אחת וכמו שכתבתי (סעיף ג') ואפילו בקטן שייך זה כמו שהוכחנו ואפילו לאחר את זמנו אסור כמו שכתבנו דשייך בו בל תלין וכ"ש לכבוש לגמרי דאסור.

ובקיצור דיני לאו דלא תלין פעולת שכיר (עמוד נ"א) הביאו שנשאל רבינו זצ"ל, מי שאומר לבנו שאם הוא יסדר את החדר הוא יתן לו ממתק האם יש בזה משום ביומו תתן שכרו והשיב כן, וכתבו שם בהערה שלדעת הרבה פוסקים אין בזה ביומו תתן שכרו משום שזה בנו, עוד הראו שבתוס' בסנהדרין (ס"ח ב') מבואר שיש שכירות לקטן ויש לו כסף, ועיין בשו"ת הרשב"א (ח"ג סימן צ"ט) מה שכתב בזה, אולם הראוני שבספר משפטי החושן (פתיחה אות ט') מביא בשם תשובות ר"א גורדון (סימן כ"א ס"ק י"ג) שאין עובר בבל תלין במשהה שכר שכיר קטן ודלא כהחפץ חיים.

והגרמ"מ לובין שליט"א אמר דמצות ביומו תתן שכרו הוא גם באינו שומר תו"מ כל שהוא רק לתיאבון, אבל מי שבכלל מורידין ולא מעלין מסתבר שאינו בכלל החיוב. וראיתי שנשאל בזה רבינו זצ"ל, האם יש מצוה של ביומו תתן שכרו לגוי, והשיב, עי' בבא מציעא (ק"א ב'), והיינו, דשם יליף מקרא דלא תשה ברעך (דכ' בזה הפרשה) רעך ולא נכרי וס"ל דה"ה לביומו תתן שכרו, (אשיחה ח"א עמוד שפ"ד).

והגרמ"מ לובין שליט"א אמר כדשיש לו רק שטר כסף גדול ואין לו לפרוט יעשה שותפות עם הפועל, ואם יכול כעת ישתמש בזה, אבל בזיכוי מעות גרידא לא מהני במצוה זו כל שאינו יודע בדבר. [ועי' מש"כ הח"ח בנתיב החסד פרק ט אות כא דמלשון החינוך מצוה תקפ"ח שכתב דחייב לפרוע באותו יום אא"כ יאבד הרבה משלו משמע בבירור דאם מגיע לשכיר דבר קטן ויש לו לבעה"ב מטבע גדולה שמחייב לפרוט אותה כדי לשלם להשכיר בזמנו אף אם יגיע לו קצת היזק מזה. והעולם נכשלין בעו"ה בזה].

ושאל בני מרדכי יהודה נ"ו את הגרמ"מ לובין שליט"א אם יש ביומו תתן שכרו אם אמר לילד שילמד משניות ויקבל ממתק, ואמר דרק אם אמר דרך שכירות שיקבל שכר, ובלא"ה דן דאין שכירות בקטן לקטן, אבל גדול ששכר קטן יש ביומו תתן שכרו, ושאל בני אהרן נפתלי נ"ו אם מהני שיתן השכר לאב, ואמר דבלא"ה מעשה ידיו ומציאתו לאביו, ואף בדבר שהוא ראוי רק לקטן

כממתק וכיו"ב אינו כע"מ שאין לאב רשות, ויוצא בין אם יתן לקטן ובין אם יתן לאב. ובת"ת אסור ליקח שכר וכל שאינו רק שכר בטלה אין ביומו תתן שכרו רק אם הוא שכר שימור או ששכר ללמוד במקום מסוים או לימוד מסוים.

ובס' וישמע משה (עמוד ת"א) מובא ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שאם הפועל גדול אינו יוצא עד שמשלם לגדול עצמו ואף שסמוך על שולחן אביו אינו דומה לקטן, דבקטן יד אביו הוי כידו וע"י שמשלם לאב הוי כמשלם לבן משא"ב גדול אף שסמוך על שולחן אביו אין יד האב ממש כידו וצריך לשלם לגדול עצמו.

ובעזרת אליעזר (שם) מובא מהגרמ"מ לובין שליט"א שנטה לומר שבהבאת ילדים לומר ק"ש בליל הברית אין כאן כלל שכירות פועלים כי לא עשו כאן איזה עבודה ממש שהרי לא מסתבר שילד שלא קיבל את הממתק יוכל אח"כ לתבוע את אבי התינוק בבי"ד שחייבים לו תשלום כשכיר אלא הממתק הוא שי כדי שיהיה להם חשק לבוא דאל"כ יש כאן גם שאלה של שכר שבת שלא רואים בזה סימן ברכה הגם שזה לצורך מצוה, כעין זה גם אמר הגרש"א שטרן שליט"א דבא רק לעידוד ולא כשכר פועל.

ובס' וישב ידו (סי' תש"ז) שאל מרבינו זצ"ל, ראיתי בשם רבינו שהאומר לבנו לסדר החדר ויקבל ממתק אית ביה ביומו תתן שכרו וצ"ב כיון שהבן מחוייב בכיבוד אב האב פטור כלל מלשלם כמש"כ בשעה"צ (סי' תקכ"ו סק"מ) דכשאינן מי שיחפור קבר אלא אחד ואינו רוצה כי אם בשכר מטעין אותו ואין נותנין לו אח"כ, וכדאשכחן בחליצה, כי עליו חל חובת החפירה, והשיב רבינו, אם לא רצה להטעותו רק כיון לתת לו בשכר יש לתת לו. והיינו דזה טענה רק ברוצה מעיקרא להפטר, אבל כאן רצה האב להתחייב בדבר.

וב' הח"ח באהבת חסד (פ"ט אות י') צריך לשלם להשכיר בזמנו כל מה שמגיע לו אם יש לו ואם לא השלים לו כל שכרו עובר בבל תלין ע"ז המקצת שפיחת לו. וכן אם אין לבעה"ב כל המעות שמגיע להשכיר אפ"ה חייב ליתן לו מה שיש לו ואם לא נתן עובר בבל תלין, וכ' בנתיב החסד (אות כח) ואם לא נתן מה שיש לו עובר כן מוכח מהג"א ב"מ (פ"ט סי' מ"ב אות ב') להמעיין בו, וכן הוא מצד הסברא, ואף שכתבנו מתחילה דאם אינו משלם כולו אינו מקיים המצוה כדיון, מ"מ אטו אם לא יוכל לשלם כולו משום שאין לו הותר לו מלשלם אף מה שיש לו, ובאמת כל פרוטה ופרוטה חיוב בפ"ע, ועוד דכיון דעל מה שאין

לו אינו מחויב משום דכתיב אתך ממילא במה שיש לו מקיים המצוה בשלימות, ועי' בתשובות והנהגות (ח"ג סימן ת"ע אות י') דעוברים בבל תלין רק כשיש לו כסף שפעולת השכיר אצלו, אבל כשאין לו אינו עובר, ועל סמך זה מצוי שאין משלמין כשמגיע הזמן מאחר שאין לו מעות לשלם. ותמהני שעכ"פ מקצת יש לו, ומפורש באהבת חסד (פ"ט ה"ז) שאם יש לו עכ"פ מקצת ולא נתן עובר בבל תלין, וכיון דיש לו עכ"פ מקצת חייב זה ליתן, ואף שיש לדחות דכשתבע היינו כל משכורת, ואינו מוכח שמעוניין רק במקצת, דבר זה תלוי כמה מעות יש ועד כמה זקוק למעות, מיהו כשיש לו עתה קצת כסף ויש לו כדי לשלם מעט לכולם, מקדים לעני וכמבואר התם בב"מ (ק"א ב').

ועי' בערך ש"י (חו"מ סימן של"ט ס"י) דאם יש לו מקצת משכרו ואינו נותן לו, עובר כמו אם פרע מקצת ואינו פורע השאר ויש לו, וראיה לזה ממה שכתב המשנה למלך הל' שבועות (פ"ה ה"ב) בשם רדב"ז בנשבע ליתן או לפרוע מאה זוז לזמן פלוני ובהגיע הזמן לא היה לו כל המנה, חייב ליתן מה שיש לו דעל כולה או מקצתה נשבע כיון דיש הנאה במקצת. והמשנה למלך מסכים בפרעון דחייב פרעון על כל פרוטה. ואם יש לו פועלים הרבה ואין בידו שכר כולם, כיון דמדינא צריך לחלק לכולם בשוה, כדקי"ל ביש עליו בע"ח הרבה דזמנן שוה ואין לו לשלם לכולן וכמו שנתבאר (סימן ק"ד ס"י) עיין שם, ה"נ אית ליה עשה על דרך שנתבאר שם, עובר בבל תלין, דהא המקצת שהיה לו ליתן לפועל לא נתן.

והנה ז"ל ההגהות אשרי מסכת ב"מ (שם) ודוקא בכופר הכל או במודה מקצת וכגון שלא עבר על אותו מקצת משום בל תלין כגון דלא הוה גביה או שלא רצה פועל ליטלו אבל אם עבר באותו מקצת אין בעל הבית נאמן דבעי תרי חזקי וליכא. פר"י מהרי"ח, והעיר בני ברוך מאיר נ"ו דמשם אין ראייה רק להיכא שמודה במקצת דלפי דבריו זה כל חובו, וכן העיר הגר"י סילמן בקובץ אוצר המשפט (ח"ב שכירות פועלים בענין איסור בל תלין) שלכאורה אינו ראייה, שאפשר דווקא גבי בעל הבית עובר בבל תלין, משום שלטענתו זה הוא כל התשלום, ולכך אומרים לו לטענתך אינך נאמן, שהרי אין לך חזקה שאינך עובר בבל תלין, אבל במקום שמעכב רק חלק מהתשלום אפשר שאינו עובר בבל תלין.

ועי' מש"כ הח"ח באהבת חסד (פרק ט אות ח) דאם שכר שני פועלין ויש לו מעות רק עבור אחד נראה דיחלק מה שיש לו לשניהם ואינו עובר בלא תלין אחרי

שאין לו יותר. ואפילו אם האחד תבע מתחלה צריך לעכב מחצית המעות להשני, וכ' בנתיב החסד (אות כ"ב) דנראה דיחלק. וזה עדיף יותר משיתן לאחד כל שכרו ויקיים בו המצוה בשלימות דבאמת הוא משועבד לשלם לשניהם וממילא אם לא ישלם לאחד כלל הרי הוא עובר עליו בבל תלין לפי מה שמבואר לקמן (אות י) דאם יש לו מקצת שכר לשלם לפועל ואינו משלם לו הרי הוא עובר עליו בבל תלין משא"כ עתה שמשלם לשניהם אינו עובר בבל תלין אף שאינו נותן לכל אחד שכרו משלם כיון שאין לו. [ולמש"כ דבכל פרוטה מקיים ביומו תתן שכרו אין נפק"מ אם משלים לו כל הסכום או מחלק בינו לחבירו]. ובאילת השחר פרשת קדושים (פי"ט י"ג) כתב דיל"ע בכהאי גוונא שיש לו פרוטה אחת, האם יתן לכל אחד חצי פרוטה, או דפחות מפרוטה אין זה כלום וצריך לתת הפרוטה לאחד מהם, ואפי' לדעת הריטב"א שמביא הח"ח (פ"ט סעיף ג') דגם על פחות משהו פרוטה עובר המאחר זמנו, מ"מ י"ל דיתן פרוטה לאחד מהם ולא פחות משו"פ, ועי' בב"ק (ק"ה א') גזל שתי אגודות בפרוטה והחזיר לו אחת מהן וכו' מצות השבה אין כאן, ועי' בערך ש"י (ח"מ ס"י של"ט ס"י) דלחלק לכולם אין צריך דפחות מפרוטה לא חשיב ממון. ואף דאמר רב אסי בב"מ (ק"א ב') אפילו שכרו לבצור אשכול אחד עובר משום בל תלין, ופירש הריטב"א דהיינו אפילו השכר פחות משהו פרוטה, מ"מ רש"י (ד"ה אלא) ותוס' (ד"ה לבצור) לא פרשו הכי, משמע דס"ל דבפחות משהו פרוטה ליכא בל תלין. וכן משמע מסתימת הפוסקים שלא הביאו חידוש זה.

ועי' בס' תל תלפיות (ס' תקס"ו) שהשיב רבינו זצ"ל דאין פטור עוסק במצוה להפטר ממצות ביומו תתן שכרו, והיינו דהוא כחיוב ממון לחבירו, וכמו שבפריעת חוב אין פטור עוסק במצוה הכא נמי כן, ומה"ט נראה שכ' באהבת חסד (פ"ט נתיב החסד אות כ"א) דיש ללוות עבור זה, אף דאי' בירושלמי פאה (פ"א ה"א) דבכל המצות אין חיוב רק כבד את ה' בהונך ממה שחנך, דכאן הוא חיוב לחבירו, ועי' בתשובות והנהגות (ח"ג סימן ת"ע אות י"א) שכ' שהחפץ חיים באהבת חסד (פ"ט ס"י) מחדש שראוי ללוות כדי לשלם לפועל ולקיים ביומו תתן שכרו. ותמהני שאפילו במ"ע דרשינן כבד את ה' מהונך יש לך חייב אין לו פטור, וכ"ש להתחייב בהמצוה אין חיוב, ואף שלדעתו ראוי להתחייב שהקב"ה מעניש בעידן ריתחא, נראה דהיינו דוקא כשיש לו ואינו מחייב עצמו, אבל אין הקדוש ברוך הוא דורש או מעניש אפילו בעידן ריתחא כשאין לו שיצטרך ללוות. מיהו אם הפועל עני וצריך למעות, נראה שמצוה לבעלים ללוות כדי לשלם לו המגיע

לו אם מוצא ממנו ללוות, וע"ז נאמר לוי עלי ואני פורע, שמדין צדקה מצוה לתת לכל נצרך כדי צרכו, וכ"ש לשכירו העני שפרנסתו תלוי בו ויכול ללוות עבורו, מצוה לו ללוות ולשלם לו, וכן במנהל כולל והאברכים זקוקים למשכורת למחיייתם ולווה עבורם, שכרו רב מאד וכמבואר בזוהר, אבל לעיקר המ"ע ביומו תתן שכרו נראה שאין צורך ללוות.

והנה באמת לא ילפי' מכבד את ה' מהונך רק לפטור מ"ע מחיוב הלואה, אבל כאן יש גם לא תעשה דלא תלין, אמנם גם בצדקה יש ל"ת דלא תאמץ ולא תקפוץ אבל שם הל"ת הוא רק כשיש עשה דפתוח תפתח, אבל אם עוסק במצוה, פטור גם מהל"ת עי' יד אליהו (ח"א סי' ט') ושו"מ (ח"ב סי' קע"ד) ועי' תל תלפיות (סי' שכ"ח), ולכן גם אינו חייב ללוות באין לו ליתן עי' דרך אמונה הל' מתנו"ע (פ"ז סקמ"ח מ"ט) בשם מהר"י קורקוס (אא"כ יש לו בביתו דנחשב שלוח לצורך עצמו שמתעצל מלילך לביתו ע"ש בשם החזו"א וכן בקו' הזכרונות סי' מ"ה ס"ב ועי' אלא ד"א של הלכה פע"א ס"א דאם אין העני חפץ להמתין עד שיביא מביתו אינו חייב), אמנם שם כל שמצד המ"ע פטור לא נחשב שמאמץ לבו וקופץ ידו, אבל כאן לא תלין הוא בכל ענין, רק דהיכא דאין לו ליכא פעולת שכיר אתך ואינו בכלל הל"ת, אבל הרבה פעמים יכול למכור ממה שיש בביתו ועומד למכירה או ממה שיש לו ביד אחרים, [עי' באהבת חסד שם פרק ס"ז דאם יש לו פקדון או הלואה אצל אחר והגיע זמן פירעון מקרי ג"כ שיש אתך דהרי יכול ליקח מהם ובשיטה מקובצת כתב בשם הריטב"א דאם יש לו אוכלין דקיימי למכירה הוא ג"כ בכלל אתך דהרי יכול למוכרם] רק מתעצל ונמנע באופן דע"פ דין נשאר חובה עליו, ולכן בכל ענין ראוי ללוות ולקיים המצוה.

ויש שכדי לא לעבור מסכמים אם הפועל שהחויב הוא שו"פ וזה נותנים לו והשאר זוקפין במלוה, או שנותן לו במתנה ע"מ להחזיר וכיו"ב, וידידי הג"ר הלל גרינוולד שליט"א העיר דבאמת בכל כה"ג עקר עיקר המצוה, דאכתי אליו הוא נושא את נפשו, ואם מוחל בלב שלם אינו עובר על בל תלין, אבל לא זכה לעשות רצון התורה דביומו תתן שכרו, [ועי' מש"כ הרי"מ שטרן בס' מדות והנהגות טובות עמוד נ"א שהיו צדיקים שחיפשו להעסיק פועל אף שיכלו לעשות בעצמם לזכות במצוה זו, ועי' שם עמוד נ"ו ברבי שמאי סופר שהיה מלוה למי שחייב לו מעות שיקיים בזה ביומו תתן שכרו].

ועי' בנתיב החסד (שם) ממה דאיתא במנחות (מ"א א') במעשה דרב קטינא משמע שם דצריך האדם להשתדל להכניס את עצמו שיהיה מחויב

בהמצוה ובעידן ריתחא ענשינן ע"ז שלא הביא עצמו לידי חיוב ע"ש וה"ה בעניינינו דצריך להשתדל ולהשיג מעות אם יכול כדי שיהיה יכול לקיים המצוה דביומו תתן שכרו. ואפשר דגם מצד הדין הוא מחויב בזה דמקרי יש אתך כיון שיכול להשיג מעות בקל ולפרוע לו וראיה ממה שכתב רש"י בחומש דלפיכך זמן שכיר יום בלילה וזמן שכיר לילה ביום עד ביאת השמש לפי שנתנה תורה זמן לבעה"ב עונה לבקש מעות הרי דמשמע מזה דמחויב לבקש מעות אף אם אין לו בביתו וכן משמע קצת בספר החינוך (מצוה תקפ"ח) שכתב וז"ל אבל לא תבעו או שאין לו כלום שיפרע לו אינו עובר שלא חייב הכתוב אלא בשיש לו בביתו או שיכול לפרוע אבל אם אינו יכול לפרועו באותו יום אא"כ יאבד הרבה משלו לא חייב הכתוב בזה לפי הדומה עכ"ל, מדכתב או שיכול לפרועו משמע מזה שאפילו אין לו מעות בביתו צריך לבקש ולהשיג ולפרוע אם יש ביכולתו, וכ' דיש לדחות דכונת רש"י והחינוך היכא דיש לו סחורה דקיימי למכירה דצריך למכור אותם ולפרוע להשכיר אבל ללות אפשר דאין מחויב.

בס' כאיל תערג מילה (עמוד ק"ב) נשאל מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל, האם היום שנוהגים ליתן למוהל שכר בטלה אם יש בזה דין ביומו תתן שכרו, ואמר דמסתבר דלא שייך בזה מצוה של ביומו, ובפרט דכאן זה פחות משכר בטלה, ובד"כ לא תובע ממש. אמנם בדברי שי"ח מילה (עמוד כ') נשאל רבינו זצ"ל, מוהל שנוטל שכר על המילה האם יש בזה ביומו תתן שכרו או שמכיון שמגיע אח"כ כדי לבדוק ולהסיר התחבושות מהתינוק א"כ עדיין לא נגמרה המלאכה, והשיב, אם המנהג לשלם מיד חייב.

ונשאל רבינו זצ"ל, הזמינו שרברב להתקין ברז חדש וסיכמו מחיר של מאה וחמישים שקל, ואמר שחמישים הם עלות הברז ומאה עבור העבודה האם יש חיוב ביומו תתן שכרו עבור כל הכסף, או שמא מכיון שחלק ממנו הוא תשלום עבור החוצאות של הפועל הרי הוא כמו חיוב תשלום רגיל לחנות ולא מחמת עבודת הפועל ולא שייך בזה ביומו תתן שכרו, והשיב רבינו, כיון שמסכמים הכל במחיר אחד ורק לבירור בעלמא פירט לו סיבת התשלום יש בזח דין ביומו תתן שכרו על כל התשלום, (שאלות המצוות בהלכה ח"ב שאלה י').

ועי' בס' נזר החיים (עמוד ר"ל) מה שנשאל רבינו זצ"ל בענין תשלום כולל לאברכים אם יש בזה ביומו תתן שכרו ולא תלין, והשיב, תלוי מה התנה עמהם, ושוב שלח ושאל מה הדין כשלא דבר, והשיב רבינו, סתמא יתכן דהוי כנתחייב וצ"ע, ועי' תשוה"נ (ח"ג סי' ת"ע ס"ט) מש"כ בזה.

מי שקבל ע"ע לומר נשמת בעשרה אם יוצא באמירה בברית

נשאל רבינו זצ"ל, במי שקבל ע"ע אם יעבור הלידה בשלום וכיו"ב, שיאמר נשמת בעשרה ויביא מזונות להודות ולפרסם הנס, האם צריך לאסוף עשרה במיוחד עבור זה, או יכול לעשות זה יחד עם סעודת סיום, או סעודת ברית מילה, או שאין לו לערב זה עם דבר אחר, והשיב יכול, (עזרת אליעזר עניני לידה עמוד כ"ד).

השמחה במעונו בשבע ברכות עם ברי"מ

הורה רבינו זצ"ל, אם החתן והכלה הגיעו לסעודה שלא עשו בשבילם כגון לסעודת ברית יוסיפו מאכל בסעודה לכבודם ואפשר לברך שבע ברכות, (תורת חיים נישואין פי"ב סט"ו ובסוה"ס עמוד צ' תשובה קמ"ד דרך שיחה ח"א עמוד ס' ועי' בזה במאירי סוכה כ"ה ב'). וכתב רבינו זצ"ל, סעודת ברית שעושים יחד עם חתן ואומרים שבע ברכות ואומרים שהשמחה במעונו, (מכתב לספר תורת חיים נישואין ובתשובה בסוה"ס עמוד צ"ב אות קנ"ו). ונשאל רבינו זצ"ל, כשחתן נמצא בסעודת ברית או בסעודת פדיון הבן אם אומרים שבע ברכות ואם צריך פנים חדשות, והשיב, דוקא אם עשו הסעודה גם עבורו, או הוסיפו עבורו, וגם צריך פנים חדשות, (קיצור דיני ברית מילה תשובה מ"ז).

בהדי כבשי דרחמנא בבנים דלא מעלו

מצינו בגמ' ברכות (י' א') שאמר ישעיהו בדבר ה' למלך חזקיהו, צו לביתך כי מת אתה, משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו. אמר ליה בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד. ומבואר דאין לאדם לחשב חשבונות שמים רק יעשה המצוה עליו, אמנם לא מצינו כן רק במצוה המוטלת עליו חובה, וכמש"כ בחי' מרן רי"ז הלוי עה"ת פ' תולדות (פכ"ה כ"ב) שאמרה רבקה למה זה אנכי על צער גדול בנים דלא מעלו כיון שאינה חייבת בפו"ר, וכן עי' ביבמות (ס"ה ב') ביהודית דביתהו דרב חייא, ועי' בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' רנ"ט) דאם הוא יותר מספק השקול שיוולדו ילדים חולים רשאי לגרשה, ועי' בס' שמענו כן ראינו (ח"ג פי"א סי' י"ב) ע"פ המשכנות יעקב (סי' י"ז) שבעניני רפואה חמשה אחוזים נחשב מיעוט ניכר ומובא בדרכ"ת (סי' ל"ט ס"ג).

ושמעת' שמרן הגר"י זילברשטיין שליט"א אמר כיו"ב למי שיש חשש שיהיו לו בנים שאינם בריאים ר"ל דכשאינו חייב כבר בפו"ר אין לו להכניס עצמו לד"ז, אבל כ"ז שחייב בפו"ר בהדי כבשי דרחמנא למה לך, ובפרט שאלו הנשמות כך נגזר עליהם לבא ולא ההורים גרמא בנזיקין, וג' שותפין באדם כדאי בקידושין (ל' ב') ויבא שותף השלישי הוא הקב"ה ויכריע ביניהם, והיו שאמרו ע"פ המבואר במסכת נדה (ל"א א'), תנו רבנן שלשה שותפין יש באדם, הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו. אביו מזריע הלובן, שממנו עצמות וגידים וצפרנים, ומוח שבראשו, ולובן שבעין. אמו מזרעת אודם, שממנו עור ובשר ושערות, ושחור שבעין. והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים, וראיית העין, ושמיעת האוזן, ודבור פה, והלוח רגלים, ובינה והשכל, דאם המומין הם בדברים שמגיעים מן האב או האם יש להם לחוש אם ע"פ הרפואה הידועה הם הגרמא בנזיקין. ועי' מש"כ בשיעורי תורה לרופאים (ח"ו עמוד תקל"ב) שטובה הוא שיוולד אפי' יהיה בע"מ משל איוולד כלל, וכמו שאי' בסוטה (י"ב ב') שאמרה בתיה לעמרם שפירש מן האשה שקשה גזרתו משל פרעה שפרעה גזר רק בעוה"ז ואתה גם לעוה"ב, ובודאי כל אלו הבע"מ יש להם תיקון לעוה"ב, וביבות (ק"ב ב') רצו לתקן מישואין לשוטים אף שבד"כ בניהם כמותם, אלא דאם קשה עליהם ד"ז והוא כיותר מחומש נכסים אין מחויבין כמו בשאר מצות, ועי' בשו"ת אגרו"מ (אהע"ז ח"ד סי' ע"ג ענף ב'), ועי' שיח שידוך (סי' קט"ז) דמה שאי' בגמ' יבמות (ס"ד ב') לא ישא אשה ממשפחת נכפין הוא רק עצה טובה, ומשמע בגמ' דלנכפין עצמם יכולין להנשא זל"ז וכן משפחת מצורעין.

ורבנו זצ"ל היה מביא מס' אבן הראשה לרבי אליהו קלצקין להרחיק נישואי רביעי ברביעי שיש בתולדותיהן מומין, ואמנם רבינו אמר שאין חיוב לבדוק בדיקות דור ישרים, אבל אמר שמי שעושה יעשה לפני שמתחיל להפגש ולא יצער חינו, ופ"א בא אליו א' שכבר הגיעו לכלל פגישה אחרונה וכעת עשו בדיקת דור ישרים ולא עלה יפה, וגער בשואל אם אתה לא חושש למה בדקת, ואם אתה חושש למה נפגשת קודם, ולמעשה עשה גורל הגר"א ויצא שיעשו השידוך.

ובס' שמענו כן ראינו (ח"ג פט"ו סי' א') נשאל רבינו זצ"ל כשהובחנו בנשאים של מחלה גנטית האם מצווים בפו"ר, והשיב, הם צרכים לקיים המצוה שציוותה התורה, דהמצוה היא שיהיו ילדים גם אם אינם בריאים, ולהלכה קי"ל (אהע"ז סי' א' ס"ח) כר"י דאע"פ שיש לו כמה בנים לא ימנע מפו"ר, כי אינו יודע

איזה יכשר, ומה שהקב"ה ירצה יהיה, ועי' שם (סי' ב') בענין להכנס להריון במקום סכנה, שהעצה הכי טובה היא להתפלל, וכן ע"ש (פי"א סי' י"א) כשיש חשש לילדים פגועים שנשאל רבינו אם יש מקום להתפלל שיהיו בריאים, והשיב, בודאי.

ללכת לפני לידה לזרז הלידה בשבת

בגדה (ל"ח ב') מובא על חסידים הראשונים שהיו מחשבים שיצא הלידה באמצע ימי השבת, ובמג"א (סי' ש"ל סק"א) ובמשנ"ב (סק"א) מהספר חסידים (סי' תתנ"ה) שמן הראוי לאשה שהגיעה לחודש ט"ת להזמין בכל ע"ש כל הדברים הנצרכים לה דשמה יזדמן לידתה בשבת ולא תצטרך לחלל שבת, ומובא בספר חסידים (סי' תשצ"ג) להתפלל בע"ש שלא תהיה הלידה בשבת, ועי' שו"ת חת"ס (יו"ד סי' של"ח) כי אנו מצווים להכין בע"ש את כל ההכנות לילדת, ובקונטרס הזכרונות (סי' כ' אות ע"ה) ובס' דינים והנהגות (פט"ו ס"ב) ובמעשה איש (ח"א עמוד קל"ו) מובא ממרן החזו"א זצ"ל שהיה מייעץ לאשה שהגיע זמנה ועלולה ללדת בשבת לנסוע לפני שבת לעיר של ביה"ח כדי למעט בחילול שבת, ובשו"ת דברי יציב (או"ח סי' ק"ע) ביאר דהחזו"א חשש דוקא כשנעשה ע"י מחלל שבת ולא כשנעשה ע"י נכרי.

ובקונטרס הזכרונות כ' רבינו הטעם למנוע חילול שבת אם יצטרכו, והביא שי"א שהיה טעמו משום מראית העין שנוסעים בשבת, וכ"כ בחוט שני (שבת ח"ד עמוד רמ"ו), ועוד כ' בחוט שני שכ"ז במקום שמצויים מחללי שבת שיביא אצל הרואים זלזול בשמירת שבת כשיחשבו שנוסעים באיסור, ומטעם זה מובא בארחות רבינו (ח"א עמוד רצ"ח) שהורה החזו"א לא' שהיה מגולח והסיע בשבת לצורך פיקו"נ שיתעטף בטלית שיבינו שזה מחמת פיקו"נ,

וכ' בתורת הילדת (עמוד ל"א) דכ"ז חשש במכונית פרטית אבל בנסיעה באמבולנס ניכר שזה מחמת צורך פיקו"נ, וע"ש (עמוד ל) מהגר"מ שטרנבוך שליט"א דאם מחמת שיסעו עם היולדת לפני שבת יגרם להם צער או ביטול עונג שבת אין להם לנסוע לפני שבת, ועי' בארחות רבינו (ח"א עמוד רצ"ט) דהחזו"א אמר כן לעצה טובה ואינו חיוב, ועי' שאלת רב (עמוד ס"ח) דראוי להשתדל בזה מהזמן שמשערים שתלד, ובארחות רבינו (שם) מובא מהקה"י דהיינו מגמר חדש התשיעי.

ובתורת היולדת (פרק א') כתב כמה טעמים שאין ראוי לעשות זרוז לידה, ובודאי שהקב"ה קבע עת הלידה ובכל רגע לומד עם המלאך עוד עי' בנדה (ל' ב'), ועי' שם בתורת היולדת (הערה ה') שמרן הקה"י יעץ ללכת הרבה לזרוז הלידה כשלפי החשבון הגיע העת, ובשבת יש בזה גם גרם חילול שבת, וע"ש (עמוד כ"ז) בסגולה לזירוז לידה, שמסתבר דאין לעשות זאת בערב שבת ויו"ט ולפעמים מגיעה היולדת לבית חולים בסוף השבת והרופא מייעץ לה לזרוז את הלידה באמצעות הליכה או עליה ע"ג מדרגות וע"י כך תלד בשבת ויש להימנע מכך שהרי חסידים הראשונים מנעו עצמם כדי שלא יילדו נשותיהם בשבת פרט למקרים שיש הכרח לזרוז או כאשר הגיעו סימני לידה. וכתב (שם הערה ג), שמענו גם שהחזון איש זצ"ל התנגד לזירוז למרות שהאשה נכנסה לחודש העשירי, כמובן שכל זה כאשר אין סכנה בהמתנה.

וכתב מרן הקהלות יעקב במכתבו שהובא בקריינא דאגרתא (סי' קפ"ד), וז"ל, אני בעצמי אין לי ידיעה בעניין זה אך זכור אני שפעם אחת נשאל מרן החזון"א זצ"ל על כיוצא בו והשיב מאחר שכבר נכנסו שני שבועות בחודש העשירי מסתבר שכדאי לזרוז על ידי זריקה ויה"ר שיהיה הכל כשורה וזש"ק ויתברכו בכוח"ט, אך כיון שקרוב לשבת קודש, ימתין עד אחר השבת שלא יצטרך לחלל שבת וביום ראשון אי"ה חושב אני שיכול לעשות הזירוז, אע"פ שביום ג' יהיה ראש השנה, כי בזמנינו אין נחיצות מלאכות שיש בהם חילול רק כשני ימים ולא יותר, ומכל מקום אם לא נחוץ הרבה ימתין ליום חמישי, תברר אצל הרופאים, עכ"ל.

ועי' בס' ארחות רבינו (ח"א עמוד קס"א) בשם מרן הקה"י זצ"ל שתימנע מלילך ולעלות מדרגות הרבה בע"ש ובשבת כי גורם לזירוז לידה, ועי' בס' אמרי פי (חלק ג' סי' צ"א) אבל מדינא כל שהולכת בדרכו של עולם אין כאן חילול לשבת, וכשע"פ הרופאים יש טעם להקדים מפני חשש סכנה לאם או לולד בודאי יש לעשות כן. ועי' בס' שמחת מרדכי (עמוד קס"ז) ששאל מרבינו, האם מותר לזרוז לידה כי זה יגרום שיוולד לא בהמזל המיועד לו וגם כי יש כאן ביטול תורה, והשיב, יתברר שזה זמנו, ולכא' לפי"ז שרי גם בשבת, ועי' בס' כף החיים למהר"ח פלאג"י (פכ"ז אות כ"ה) דלא מלאו לבו להתפלל על כך שלא תלד בשבת דאם גזירת הבורא שתלד בשבת כי מלאו ימיה ללדת אפשר שאם תמהר או תאחר הזמן תבוא לידי סכנה ובהדי כבשיה דרחמנא למה לך.

וראיתי מובא מש"כ בכתבי הגאון רבי יוסף אליהו הענקין זצ"ל (ח"ב סי' ס"א) שכתב שאם הקדים הרופא את הלידה על ידי תחבולות אין למול את התינוק בשבת, כדין יוצא דופן (שבת קל"ה א'), וברש"י (נדה כ"ו א' ד"ה ולד) כ' דיוצא דופן הוא ע"י סם, וכ"כ רש"י (שם מ' א' ד"ה יוצא דופן) על ידי סם נפתחו מעיה והוציאו את העובר לחוץ, וכ"ה בשו"ת התשב"ץ (ח"א סי' ק"י), ובברית הלוי (סי' רס"ו ס"י) כתב דלהלכה לא נקטו כוותיה, ויש לדונו ככל הנולד בשבת, וגם לדבריו מיירי כשאינו ע"י דבר טבעי כהליכה וכיו"ב, וכן ע"י שו"ת הר צבי (י"ד סי' רמ"ח) ובאמת ליעקב (או"ח סי' של"א).

וז"ל הקדמת הראב"ד לספר יצירה והנה הלידה בכה ה' כי הוא המתיר חבלי לידה וצריך אתה לדעת כי באותו רגע שהאשה יולדת מלמטה הנשמה נשלמת מלמעלה משם תקבל כל העתידות לבא עליו ולפיכך ראוי לך להתבונן כי המוליד בנים בשם ירצה לומר כותב קמיע למקשה ומולידה טרם זמן עתה פעמים שהורג שתי נפשות ופעמים שגורם לנולד ימים רעים וצרות משונות זו מזו והאלוקים דמו יבקש ובאור זה על דרך משל נאמר כי עובר זה ראוי להיוולד ביום פלוני במלוי הלבנה תפארת ובנשיאותה בשם יו"ד ה"א וא"ו ה"א ובנשיאות שם חדשו בא המשביע והולידו טרם שנתמלאת הלבנה ובהיות מביט אליה משונאיה וממבטלי כהה הנה הולד ההוא שנולד בזמן ביטול כח חיותו ימות בימים מועטים ודמו מיד זה הפושע יבקש האלוקים כי בטל גזירת יוצרו והמית את הנפש הזאת והולידו בלא זמנו וגורם לו ליקח ממון שאינו שלו וכללו של דבר שינה עליו כל סדרי בראשית ודי בזה לכל מבין עכ"ל.

וע"י בספר הרוקח (קהלת ג' י"א) נאמר את הכל עשה יפה בעתו ראשי תיבות ביעה כלומר ביעה בלא זמנה אי אפשר שתלד וגם את העולם כל שכן שממתין את עתו וכדכתיב הידעת עת ללדת לכך אין לעשות למקשה שתמהר לילד פן תלד במזל רע עכ"ל, וכן בס' אפריון בספר בראשית תמה, משום מה התארך הריונה של רבקה אמנו עד גמר ט' חדשים למרות שהיה קשה ואילו הריונה של תמר היה קצר וילדה לאחר ו' חדשים למרות שהיה קל, וכתב, שבבטנה של תמר היו ב' צדיקים ולמה תתעכב יציאתם ולכן ילדה בגמר ו' חדשים אולם רבקה שבבטנה היה גם עשו וביום שמלאו לעשו י"ג שנה מת אברהם אבינו כדי שלא יצטער בראותו יוצא לתרבות רעה ונתקצרו ה' שנים מחייו ולכן אילו היתה יולדת בגמר ו' חדשים היו מתקצרים חיי אברהם בג'

חדשים נוספים עכ"ד, מכאן אנו למדים שזמן הלידה מחושב ומדוקדק בשמים ואין להקדימו.

ובתורת היולדת הביא ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שרגיל לומר שמאחר ונאמר במשנה באבות (פ"ד מכ"ד) על כרחך אתה נוצר וע"כ אתה נולד יש להשאיר את שעת הלידה לבורא עולם, גם בספר הקנה מובא בשם האריז"ל שהכותב קמיע ליולדת המקשה לילד וגורם לעובר שיצא טרם זמנו גורם לו מיתה טרם זמן הראוי לו ולפעמים גורם לנולד ימים רעים וצרות משונות זו מזו ואלוקים יבקש את דם הנולד מיד בעל הקמיע, גם בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סימן ע"ד) כתב, שאסור להקדים את הלידה ואפילו בימות החול משום שטוב לילוד להיות ברחם עד זמן הלידה הטבעית וגם אסור לאדם להכניס עצמו בסכנה ולידה בזמנה לא נחשב לסכנה כלל דמאחר שכן ברא השי"ת את העולם, והגרמ"מ לובין שליט"א אמר דבשבת אם מתכוין לכך הו"ל פס"ר דניח"ל ואסור.

לידה ללא חילול שבת

בשו"ת מהרי"ל (סימן ר"ג) בהא דאמר"י במסכת שבתא (קנ"ו א') האי מאן דאתיילד בשבת ימות בשבת משום דאחילו עלוהי יומא רבא והלא מעשים בכל יום דנולדים בשבת ומתים בימים אחרים. תשובתו בצדו, דעל שחללו עליה שבת קאמר, ודילמא להא לא אחילו עליה ואפי' ע"י גוי כגון שנולד ביממא או בלילה לאור נר שבת, וצדקניות נהיגי דמטמיני תרנגולים כל חדש ט', כך כתב בספר יראים, ועוד דילמא זכות גורם כדי שיספדו כראוי עכ"ל.

ומבואר ששייך לידה בלא חילול שבת ואין הלידה עצמה חילול שבת, וחתירת הטבור אולי נעשית למוצ"ש, ועי' בשבת (פ"ח מ"ג). ואין כאן מוליד ומוציא מרשות לרשות כמובן. והנה במסכת שבת (ק"ז ב') איתא הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה חייב. מאי טעמא אמר רבא בר המדורי אסברא לי, לאו אמר רב ששת האי מאן דתלש כשותא מהיזמי והיגי מיחייב משום עוקר דבר מגידולו, הכא נמי מיחייב משום עוקר דבר מגידולו. וכן פסק הרמב"ם הלכות שבת (פי"א ה"א) הושיט ידו למעי הבהמה ודלדל עובר שבמעיה חייב. ועי' בתלמוד ירושלמי מסכת שבת (פרק ז הלכה ב) רבנן דקיסרין אמרין ההן דצייד כוורא וכל דבר שאתה מבדילו מחיותו חייב משום קוצר, ובביאור רבנו זצ"ל (שם) כל דבר כו' ואפילו דבר שאינו גידולי קרקע. ונראה דכ"ז

במדלדל עובר קודם זמנו שאז נחשב שעוקרו מגידולו, אבל בבא עת פקידה להולד כעקור ועומד דמי. ואולי מיירי כשאר מחובר הטבור דאין כאן עקירה.

והרמב"ן (ד"ה הא) כתב דאין עוקר דבר מגדולו אלא בגדולי קרקע, וכדחזינן דגוזז לא מחייב משום עוקר דבר מגידולו, ונקט שכוונת הגמרא היא לחיוב משום נטילת נשמה ורק כדי להוכיח שיש חיוב של נטילת נשמה בניתוקו של העובר שאין לו חיות עצמית מאמו שהיא מקור חיותו השתמשה הגמרא בהשוואה לגדרי עוקר דבר ממקום גידולו שכשם שיש חיוב משום קוצר גם בעקירת הכשות שאינה מחוברת לקרקע אלא יונקת ממנה דרך ההיזמי כיון שמכל מקום הכשות נעקרת מחיותה כך המנתק את העובר מאמו חייב משום נטילת נשמה אף שאין לעובר חיות עצמית והמנתק גם לא פגע באבר מאברי העובר עצמו כיון שיש לעובר חיות על ידי אמו והלה ניתק אותו ממקור חיותו, וכ"כ גם בפסקי ריא"ז (שבת פרק יד הלכה א אות ד) כדברי הרמב"ן, וגם זה י"ל דהוא דוקא קודם שבא זמנו לצאת, וכן ע"י בשבת (פי"ח מ"ג) בהא דאין מילדין הבהמה ביו"ט. וביאר רש"י (שבת קכ"ח ב' ד"ה אין) והרע"ב (שם) אין מילדין אין מושכין הולד מן הרחם ביום טוב, דאיכא טרחא יתירא, ע"כ. וכ"כ בתפא"י (יכין ל"א), ומבואר דאין בעצם הלידה איסור רק משום טירחא.

אמנם בחידושי הרשב"א (שם ד"ה הא) חולק על פירש"י וכתב שהאיסור בזה הוא מדאורייתא, וכן בחידושי הריטב"א (ד"ה מתני') כתב שהאיסור הוא משום מתקן וחייב משום מכה בפטיש, וכתב הלבוש (סי' של"ב ס"א) שהאיסור ליילד בהמה הוא רק כשאין סכנה בדבר, וכתב הכף החיים (שם סק"א) שלדעת הרשב"א אף במקום סכנת הבהמה אסור ליילד כיון שיש בדבר איסור דאורייתא, וכתב שלהלכה יש לחשוש לדעת הרשב"א ולכך במקום סכנה אין להתיר ליילד כי אם על ידי נכרי, אמנם בחזון איש (סי' נ"ט סק"ה) פסק שיש לסמוך על דעת הראשונים שהאיסור הוא מדרבנן ומותר ליילד בהמה בשבת במקום סכנה לאם או לולד.

ולא נתבאר ברשב"א איזה מלאכה דאורייתא יש בדבר, ובבאר אברהם (ד"ה אין) ביאר כוונתו שהאיסור הוא משום נטילת נשמה וכמו שכתב הרשב"א לענין המושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה שחייב משום נטילת נשמה, ואף שיש לחלק שדווקא שם שהעובר מת על ידי זה נחשב כנטילת נשמה אך כאן העובר חי, מכל מקום אף כאן יש נטילת נשמה מן השליא שמבטל חיותה, וכן

נקט הישועות יעקב (או"ח סי' של"ב ס"א) אמנם בריטב"א (שם ד"ה הושיט) כתב גם שהמדלדל עובר במעי אמו חייב משום נטילת נשמה וכאן כתב שחיובו משום מכה בפטיש הרי שסבר שכאשר העובר חי אין כאן נטילת נשמה.

ולדעת הרשב"א שהאיסור ליילד בשבת הוא מדאורייתא הקשה הנצי"ב במרומי שדה (ד"ה במשנה) שהרי מבואר בגמרא ע"ז (כ"ו א') שלדעת רב יוסף מותר ליילד נכרית בשבת משום חשש איבה ואם האיסור ליילד בשבת הוא מדאורייתא איך הותר משום איבה, ותירץ שאף הרשב"א מודה שהאיסור ליילד בשבת הוא רק בולד שלא כלו לו חדשיו שהמוציאו נחשב כעוקר דבר מגידולו כמבואר בגמ' דהמושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה חייב, אלא שחכמים אסרו ליילד כל בהמה בשבת גזירה שמא יבוא ליילד ולד שלא כלו לו חדשיו ואין האיסור משום טירחא אלא משום גזירה, ובאופן זה הותר ליילד כשיש חשש איבה, אמנם לפי דברי הריטב"א (ד"ה מתני') שהאיסור הוא משום מכה בפטיש לא שייך תירוץ זה שהרי אף במיילד עובר שכלו לו חדשיו הוא מכה בפטיש, וכן נקט החזון איש (או"ח סי' נט סק"ה) בדעת הרשב"א, שאף כשנעקר הולד לצאת האיסור הוא מן התורה.

הרשב"א (ד"ה הא) הוכיח כדבריו שהאיסור הוא מדאורייתא ממה שהקשתה הגמרא על המשך דברי המשנה ומילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום ומחללין עליה את השבת, דאחר ששנינו שמילדין את האשה בשבת מדוע הוצרכה המשנה לכתוב שמחללין עליה את השבת ולדעת רש"י שהאיסור ליילד בשבת אינו אלא משום טירחא מה הקשתה הגמרא הרי מכך שמילדין את האשה בשבת מוכח רק שמותר לעבור באיסור שבות כדי ליילד אותה ולכך הוצרכה המשנה לכתוב שמחללין בשבילה את השבת אפילו באיסור דאורייתא ומוכח מדברי הגמרא שהאיסור ליילד בשבת הוא מדאורייתא ואין לפרש שקושיית הגמרא היא רק ממה שנאמר מקודם שקורין לה מיילדת מחוץ לתחום וכיון שמותר לעבור על איסור תחומין שהוא מדאורייתא אין צורך להוסיף שמחללין עליה את השבת שזה אינו שהרי אף איסור תחומין הוא מדרבנן ועל כרחך שקושיית הגמרא היא ממה שמילדין אותה בשבת ומשום שהבינה הגמרא שהאיסור ליילד מדאורייתא.

וביישוב קושיית הרשב"א לדעת רש"י מצינו כמה דרכים באחרונים: א] החתם סופר (ברש"י ד"ה אבל) תירץ שהרי לדעת רש"י חגיגה (י"ז ב' ד"ה ופנית)

איסור תחומין הוא מדאורייתא ויש לפרש שקושיית הגמרא היא ממה ששנינו שמותר לקרוא לה מיילדת מחוץ לתחום. ב] התוספת שבת (סי' ש"ל סק"א) תירץ שאף לדעת רש"י יש אופן שבו האיסור ליילד הוא מדאורייתא והוא כאשר לא כלו לו חדשיו שבאופן זה הוצאת הולד נחשבת כעקירת דבר מגידולו ומה שכתב רש"י שהאיסור הוא משום טירחא בלבד זהו משום שמהרישא שאין מיילדין את הבהמה משמע שמדובר אף בעובר שכלו לו חדשיו שאין בזה איסור מהתורה אמנם מה שהתירה המשנה בסיפא ליילד אשה בשבת מדובר בכל עובר ואף שלא כלו לו חדשיו שיש בזה איסור תורה ולכך הקשתה הגמרא שמהרישא של המשנה מוכח שאף איסור דאורייתא הותר לצורך לידה. ג] הישועות יעקב (או"ח סי' של"ב סק"א) והבאר אברהם (ד"ה אין) תירצו על פי המבואר בגמ' שהמושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה חייב וביאר הרשב"א שחיובו משום נטילת נשמה, ונראה שאיסור זה אינו אלא בשבת אך העושה כן ביום טוב אינו לוקה שהרי הותר לשחוט בהמה לצורך אוכל נפש, ומתוך שהותר לצורך הותר אף שלא לצורך, ובזה מיושבים דברי רש"י שבתחילת דברי המשנה שמדובר ביום טוב כתב רש"י שהאיסור ליילד הוא רק משום טירחא אמנם בהמשך דברי המשנה שמילדין את האשה מדובר בשבת ובזה האיסור הוא מדאורייתא ולכך הקשתה הגמרא מדוע הוצרכה המשנה לכתוב שמחללין עליה את השבת. ד] בדברי מלכיאל (ח"א סי' ל"ח סק"ז) תירץ שלדעת רש"י יש חילוק בין האיסור ליילד אשה ובין האיסור ליילד בהמה שהאיסור ליילד אשה הוא מדאורייתא כיון שאדם הוקש לקרקע והלידה הרי היא כעקירת דבר מגידולו, ורק בבהמה סבר רש"י שהאיסור הוא רק משום טירחא כיון שהיא לא הוקשה לקרקע ולא שייך בה איסור עקירת דבר מגידולו, ולכך הקשתה הגמרא שמאחר ששנינו שמותר ליילד את האשה בשבת אף שבזה האיסור הוא מדאורייתא מדוע הוצרכה המשנה לכתוב שמחללין עליה את השבת.

הקשו האחרונים לדעת רש"י שהאיסור ליילד בשבת הוא מדרבנן בלבד משום שיש בזה טירחא למה לא הותר איסור זה משום צער בעלי חיים כמבואר לעיל שאיסור שבות הותר במקום צער בעלי חיים, ובס' שבת של מי (ד"ה אין) תירץ שאף לדעת רש"י יש אופן שבו האיסור ליילד בהמה הוא מן התורה אלא

שאף באופן שאין בזה איסור תורה הדבר אסור מדרבנן משום טירחא ולכך לא התירו חכמים איסור טירחא מחמת צער בעלי חיים כיון שחששו שיבואו להתיר ליילד אף במקום שיש בכך איסור מדאורייתא. ובתהלה לדוד (סי' של"ב סק"א) תירץ שכיון שאפשר לסעוד את הבהמה ובכך להקל על צערה לא התירו אף ליילד אותה. ובמרומי שדה (ד"ה במשנה) תירץ שלדעת רש"י לא הותר איסור שבות אלא במקום שיש לחוש שהבהמה תמות מחמת אותו הצער וכאן שאף אם לא יילדו אותה אין לחוש שתמות לא התירו, [ועי' בקובץ עטרת שלמה ב' עמ' ר"ג שהאריך במלאכות שיש בלידה].

אם האבות מג"ע באים לשמחת מילה

נשאל רבינו זצ"ל, האם באים האבות מדורות קודמים מג"ע, לכל השמחות של צאצאיהם, והשיב רבינו זצ"ל, כתוב רק בנישואין, (עזרת אליעזר עמוד ל"ט וכונת רבינו דבחז"ל לא מצינו רק בנישואין, ועי' בדרך שיחה ח"א פ' ויצא עמוד קנ"ג שאמר רבינו זצ"ל שהמקור שבאים האבות מעולם האמת לנישואי צאצאיהם הוא בזה"ק פ' פנחס ע"ש בח"ג רי"ט ב', וכן הביא רבינו מדרשות ר"י אבן שועיב תלמיד הרשב"א על הפסוק ויביאה אהלה שרה אמו שכתב ממדרש ששרה באה באהל לראות שמחת בנה, ושם אין מקור רק לנישואין, אמנם עי' בס' יסושה"ע שעה"כ פט"ו ובן יכבד אב ואם בזה, בבואם מג"ע לראות את פניו על ראש שמחתו, כגון בסעודת ברית מילה לבנו, או סעודת בר מצוה, וכיוצא איזה שמחה של מצוה, באים אביו ואמו מג"ע לראות בשמחתו ולשמוח עמו. ובתנאי קודם למעשה צריך לשתף בשמחתו להקב"ה יתברך שמו ויתעלה, דהיינו שיהנו מהסעודה שעשה תלמידי חכמים ועניים ואביונים, ואז מוציא הקדוש ברוך הוא אביו ואמו מג"ע ע"ש, שבאים בכל סעודת מצוה, ועי' במג"א סי' רכ"ה סק"ד בשם ילקוט חדש סי' כ"ט דשמחת בר מצוה הוא כיום שנכנס לחופה).

ליקוטים ממש"כ בקונטרס פתשגן כתב הדת ואור לישרים.

(א) בהא דאין אברהם מניח מי שמהול להכנס לגיהנם.

ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו', כתב בת"י חמא אברהם גיהנם מסיק תנא כו' ביומא ההוא גזר ה' עם אברם קיים דלא למידן בה בנוי, כאן נראה שלא יכנסו כלל לגיהנם, וכן הביא הטור ביו"ד (סי' רס') שאינו מניח מי שנימול להכנס לגיהנם, וע' ב"ר (פמ"ח סי' ח') ושמו"ר (י"ט סי' ד') ותנחומא פ' זו (סי' כ') ותזריע (סי' ה') ושו"ט (פ"ז) שיושב אאע"ה על פתח גיהנם לעת"ל ואין מניח אדם מישראל לירד בתוכה, ובגמ' עירובין (י"ט א') אי' דההוא דמחייבי בההוא שעתא גיהנם אתי אברהם מסקי להו, נ' שם שיורדין ומוציא אותם, וגם במדרש נראה דרך לעת"ל אין מכניסים אותם, ושמא בגמ' קאי בזה"ז שנידונין יב"ח ע' בגמ' קידושין (ל"א ב') ורש"י שם ור"ה (י"ז א') ויר' סנהדרין (פ"י ה"ג נ"ג א').

וע' ב"ר (פמ"ד סי' כ"א) פלוגתא אם אברהם בירר מלכויות או גיהנם, ובפ"י הרא"ש עה"ת כאן כ' ע"פ הגמ' עירובין הנ"ל ומדרשים הנ"ל שבחר גהינם וע"כ מוציאם, וע' רש"י סוכה (נ"ב ב' ד"ה ז') שיצחק ג"כ יושב על פתחה של גיהנם להציל בניו מדינה של גהינם, וע' בזה בשבת (פ"ט ב') וכן אי' בשהש"ר (פ"ח סי' י') וכלה רבתי (סופ"ז) וילקוט ישעי' (רמז תק"ח), וע' ב"ר (סס"ז סי' כ"ז) שיצחק בחר שישתעבדו בניו ע"י עשיו, ונ' שבחר מלכויות ועי"ז מציל בניו מדין גיהנם דלא לירתו תרתי גיהנם (יומא ע"ב ב'), ויש במדרש תלפיות ענף אפוד (בשם אשר) מס' מזבח יעקב (די"ח ב') בשם האריז"ל דאשר מציל מגיהנם מי שבקיא במשניות ואין רואה פני גיהנם והיינו מאשר שמנה לחמו אותיות משנה, (והובא בשה"ג להחיד"א מע' ספרים ת' אות נ"ה) ואפשר שאברהם יצחק ואשר כ"א יושב בפתח אחר של גיהנם, ע' עירובין (י"ט א') דג' פתחים לגיהנם.

ומבואר בגמ' ומדרשים הנ"ל דמושך ערלתו או נדבק בבת אל ניכר אין אברהם מצילו, ויל"פ הטעם דמבואר כאן בת"י שהי' זה כריתת ברית עם הקב"ה ומבואר ביר' נדרים (פ"ג ה"ט) דקאי על ברית מילה וכן בתנחומא לך לך (סי' כ') נשבע הקב"ה לאברהם שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגיהנם שנא' ביום ההוא כרת ה' ברית את אברם לאמר וגו' שהוא קרא דהכא (ונאמר קודם פ' ברית מילה) וע"כ מושך ערלתו או מי שע"י חטאיו מושך הקב"ה ערלתו ע' בשמו"ר (שם) וב"מ (נ"ח ב') ואין בו בריתו של הקב"ה נידון בגיהנם.

וע' יעב"ץ שהמתחתן עם עו"כ אינו בכלל שיעבוד גלויות שבמקום גיהנם, וע' קידושין (פ"א ב') דל כרעך מקמי גיהנם ויומא (ע"ב ב') במטותא מיניכו לא תירתי תרתי גיהנם, וברכות (כ"א ב') מרצה מעות מידו לידה לא ינקה מדינה של גיהנם דכל שפגם בברית אינו ניצול, וע"ז דרשו דבברכת כהנים בפ' וישמרך וישמור רגליך מן הגיהנם ע' במדב"ר (פ"א ס' ה'), וע"י משנה ג"כ ניצול מגיהנם דעל ברית ותורה עשה הקב"ה ברית עם ישראל כדאי' בנדרים (ל"ב א') וע"כ מצינו ברבינו הקדוש מסדר המשניות קדושה יתירה ע' שבת (ק"ח ב') וכתובות (ק"ג ב') ותו' שם, וכן בירו' סנהדרין (פ"י ה"ה) ובירו' ע"ז (פ"ג ה"א) שנקרא בתואר רבינו הקדוש שלא נסתכל במילתו, שלא כרת הקב"ה ברית רק על תושבע"פ ע' תנחומא נח (ס' ג') וירו' חגיגה סופ"ק (ז' ב').

וע' שו"ת רעק"א (קמא ס' מ"ב) דמילה ותורה שייכי לההדדי, ע"ש מספר עוללות אפרים (מאמר שצ"ב) שע"י מילת בשר תסור ערלת הלב, ופתוח לבו להבין ולהשכיל בתורה ע"ש, וי"ל דמה"ט אומרים בברי"מ כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה, וע' בב"ח ביו"ד (סי' ר"ס ס"ב) שכתב דסגולת מצוה זו כשמקיימין אותה בזמנה גורם שיהא נדבק בקדושת שמו יתברך שלא תהא נפגמת ונטמאת בשום ביאה בעבירה כו' ע"ש, וי"ל דע"ז אומרים כשם שנכנס לברית כן יכנס לחופה שיכנס בקדושה ע"י סגולת המילה כנ"ל וינצל משום פגם ומביאות אסורות ר"ל.

וע' ב"י בשם האבודרהם במה שמזכיר מעשים טובים אחר חופה, דאין עונשין בב"ד של מעלה עד כ' שנה, ובן יח' לחופה הוא קודם לכן ע"ש, וי"ל דמעשים טובים היינו בנים ובנות שהם מעשי ידיו של אדם, כמו שדרשו בגמ' (שבת ל"ב א' וכתובות ע"ב א') וחבל את מעשי ידיך אלו בניו של אדם, דכשם שנכנס לברית קודש ובא בברית עם הקב"ה, כן יזכה לזרע קדש הילולים, עושים רצונו יתברך, שהם מעשים טובים שלו, [ונשים שאינם בברית אינם בתורה ושכרם ע"י בעליהם שמסייעים אותם כדאי' בברכות י"ז א' וסוטה כ"א א', ואף שחייבות במה שצריכות לקיים, ואפשר שמה"ט אף יש להם לברך, אבל אינם ביגיעת ועמל התורה שע"ז הי' הברית כדאי' בתנחומא הנ"ל, ולהא בעי זכות בעלה, שכורתת עמו ברית ע' סנהדרין כ"ב ב' ותו' כתובות ד' א' ד"ה בעילת], וכ' (פ"ז כ"א) ואת בריתי אקים את יצחק שגם לו זכות להוציא מגיהנם שומרי ברית ותורה, וכן כל צדיק שומר הברית מזרעם כשמת מוציא רשעים מגיהנם כדאי' בפ' הגר"א על משלי (פ"ג ח' ופ"ד י"ט ופכ"ח י') וע"ש איזה יש להם זכות להוציא, וע"ע בי' הגר"א על אסתר (ב' י"ג) דאפי' צדיק גמור עובר דרך גיהנם

וכן באד"א על דברים (פ"א ב') ובי' אגדות שבת (ק"ד ב') ואמרי נועם ברכות (ט"ו ב') ע"ש, [וע' חגיגה כ"ז א' ואבן שלמה ת' י' ט"ו], וע' תיקון ל"ב) ובי' הגר"א, [ורע"מ פנחס רב' ב'], וכן באגרות ר"ש שלומל (איגרת ד' דצ"ז) בשם מהרח"ו דע"ז היה תפילת דע"ה לא תיתן חסידך לראות שחת שלא יראו כלל גיהנם ולא יעברו שם אף להוציא רשעים, וכן בס' מדרש דוד לר"ד הנגיד נכד הרמב"ם על אבות (פ"ו י"ב) פי' שע"ז אמר ריב"ז בברכות (כ"ח ב') איני יודע באיזה דרך מוליכין אותי שידע שחלקו בג"ע וביקש שלא יעבור דרך גיהנם, וכן בבמדב"ר (פכ"ג ס' ה') הראה הקב"ה למשה גיהנם התחיל משה מתירא א"ל הראתך בעיניך ושמה לא תעבור, שגם לא יעבור שם, שהצדיקים בכל דור מוציאים רשעים מגיהנם, וע' בס"ח (ס' תתש"ל) דהרואה קרוביו ומצטער שבאו בגיהנם שלא יקרב לראותם ע"ש, וע' סנהדרין (צ"ח א') אשכחי' לאליהו די שב אפיתחא דגיהנם, ועל כ"ז אמרו בשבת (קל"ז ב') צוה להציל ידידות שארנו משחת למען בריתו כו' ע"ש רש"י, שמבקשים שישאר בנו חותם אות ברית קודש וינצל מגיהנם, ועי' בזה באבודרהם הל' ברכות (שער ה"ט), ועי' חגיגה (ט"ו ב') בריו"ח שכיבה כשמת אש גיהנם דאחר.

וע' מס' חייבוט הקבר (פ"ב) ששואלים לאדם שמו כשמת ואם אין זוכר מכניסו דומה לגיהנם דשם שנקרא בשעת ברית עומד ע"י שמירת הברית ובלא"ה שוכח שמו, ויש עצה ע"י שיאמר בסוף שמו"ע פ' שמתחיל ומסיים בשמו כמ"ש בקיצור של"ה וכן יש בהגה"ה ברש"י על מיכה (פ"ו ט') שע"ז יהיה לו ברית תורה ועי' בזה בשמיה"ל (ח"ב פ"ח בהגהה), וע' ת"י פ' פקודי (פ"מ ח') ושם נראה שהאבות מצילין מגיהנם רק דרדקי ישראל ע"ש ושמה שלא יכנסו כלל, ועי' מה שהארכתי בזה בסוף קונטרס אור לישרים.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' לך לך (פט"ו, יח').

(ב) אם יש שם ערל קודם שנצטווה אברהם למול.

בפ' לך לך (פ"ז ג') ויפול אברהם על פניו וידבר אתו אלקים לאמר, כתב ת"י ועל דלא הוה אברהם גזיר לא הוה יכיל למיקם ונפל על אנפוי ומליל עמיה ה' למימר, וכן אי' בפדר"א (פכ"ט) שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים, והובא ברש"י כאן, וכבר הקשו מ"ט לעיל (פ"ב ז') כתיב וירא ה' אל אברהם ולא נזכר שנפל על פניו, ועי' שפת"ח כאן.

ובשם הגר"ח ז"ל מבריסק מובא שתירץ דקודם שנצטוו אאע"ה על המילה, לא היה עליו שם ערל, ולא היה בו פגם שיפול על פניו, ולכך סמוך לציווי ואתנה בריתי דוקא הוזכר שנפל על פניו, ולא מתחילת הדיבור עמו, לפי שרק ע"י אמירה זו נעשה ערל.

ומה"ט מבאר מה שלא נימול אאע"ה קודם שנצטוו, אע"פ שכל המצות עשה קודם שנצטוו כדא"י ביומא (כ"ח ב') ובסוף קידושין (פ"ב א'), דשאני מילה דקודם שנצטוו לא היה לו ערלה שיהיה שייך שימול.

ולפי"ז צ"ל דמה דא"י בפדר"א בבלעם נופל וגלוי עינים מחמת הערלה אע"פ שלא נצטוו על המילה, שא"ה אחר שכבר נצטוו אברהם על המילה, שע"ז כל מי שלא בא בברית נקרא בשם ערל, ואפי' נימול כל שלא מקבל ע"ע גירות ה"ז ערל כדתנן בנדרים (ל"א ב'), וכדכ' כל הגוים ערלים, שאין הציווי על חתיכת בשר בעלמא, רק על עשיית הברית ע"ז עם הקב"ה.

והנה בשבת (מ"א א') אר"ה א"ר כל המניח ידיו כנגד פניו של מטה כאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו, וכן בברי"מ א' שם בגמ' (קל"ז ב') דמברכין להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, ועי' כתובות (ח' ב') המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו ושם קאי על גמ"ח שהחזיק בו אאע"ה ע"ש ברש"י.

וכתב שם המהרש"א בח"א כאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו כו' לא הול"ל אלא כאילו כופר בברית מילה, אבל נקט אברהם משום דלנח ולבניו שהיה להם זוהמת ערלה וכמ"ש (בנדרים שם) מגונה הערלה כו' וע"כ היה אסור להם לגלות הערוה כדכ' וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם וגו' אבל אברהם בא ותיקן כל זוהמת כל דורות שהיו לפניו להסיר זוהמת הערלה מעליו במצות הש"י על המילה וע"כ המכסה ברית מילתו הוא עושה מעשה נח ובניו, ובהיפך הוא מראה מעשה אברהם אבינו.

ומבואר במהרש"א דגם בנח ובניו היה זוהמת ערלה וכן בשאר דורות שקודם אברהם אע"פ שלא נצטוו ע"ז, ואפשר דדוקא לענין עשיית מילה כל שליכא ציווי לא חשיב ערל לענין מילה, דכל שלא נצטוו ה"ז מחתך בשר בעלמא וכעו"כ שמל בלא גירות, אבל בודאי גנאי דערל היה גם בלא ציוי למול, דאין גמור ומתוקן, ומחוסר בגופו, ומחוסר מעלת ישראל בכריתת בריתו עם ישראל בהכי, [אלא דלענין נפילה על פניו הוא דוקא כשיכול למול].

ואי' במדרש תנחומא פ' בראשית (סי' י"א) ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו, מנין היה יודע לומר זה ינחמנו ממעשינו וגו' וכי נביא היה, אר"ש בן יהוצדק למודין היו שבשעה שא"ל הקב"ה לאדם ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חיך אמר אדם רבש"ע עד מתי, א"ל עד שיוולד אדם מהול, כיון שנולד נח מהול מיד ידע למך ואמר ודאי זה ינחמנו וגו'.

והיינו דגם קודם שנצטוו אאע"ה על המילה היה מעלה במילה, שה"ז תיקון הגוף, ומאוסה הערלה דתנן בנדרים, היה אף קודם שנצטוו אאע"ה, וכמ"ש מהרש"א מויכסו את ערות אביהם ופניהם אחורנית, וכע"ז במדרש אגדה פ' בראשית (פ"ג ז') ויתפרו עלה תאנה לכסות ערותן מן הטעם הזה אמרו שאותו העץ שאכלו ממנו היה תאנה בו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו ותפרו עלה לכסות ערותן, וכן פי' שם הספורנו, דהיה להם גנאי בגילוי ערותן, אבל שאר כל גופן לא כיסו רק לבסוף כשעשה להם הקב"ה כותנות עור.

וכן מבואר בשו"ט (ט' ו') שמנו שם יא' שנולדו מהולים ומהם קודם שנצטוו על המילה כמו אדה"ר שת חנוך נח שם תרח, וכן אי' בילקו"ש (בראשית ט"ז) וע"ש בפ"י זית רענן דכ' באדה"ר ויברא ה' אלקים את האדם בדמותו כצלמו שלא היה צריך תיקון כלל, וכן עי' אדר"נ (ב' ה') ובנין יהושע שם, והיינו דמילה הוא תיקון הגוף ושלימותו, ומ"מ שם ערל למול ליכא רק ע"י ציווי וכנ"ל.

ובנדרים (ל"א ב') מאוסה היא הערלה שנתגנו בה הרשעים, ואי' במדרש אגדה (פ"ז א') והיה תמים מכאן אתה למד שהערלה מום היא באדם, ואין אדם נקרא שלם אלא כשהוא מהול, וכן אי' בב"ר (פמ"ו ד') כ"ז שהערלה בך אתה בע"מ לפני, ומובא ברש"י (פי"ז א'), ובגמ' שבת (קל"ג א') אי' דמילה ה"ז תיקון מנא ע"ש

ומש"כ מהרש"א דלנח ולבניו היה להם זוהמת ערלה וכמ"ש (בנדרים שם) מגונה הערלה כו' היינו אע"פ שנח ושם נולדו מהולים, מ"מ כ"ז מעלה לענין שלימות ותיקון הגוף וכנ"ל, אבל מ"מ כיון שאינו נחשב מהול דלא נצטוו על המילה ה"ז כעו"כ מהול דנחשב ערל כדתנן בנדרים וכנ"ל.

ועי' במהרש"א בסוטה (י' ב' ד"ה ואמר ד"א) בדהע"ה שנולד מהול, והקשה למ"ד דנולד מהול אי"צ הטפת דם ברית מ"ט אי' בפ' התכלת (מנחות מ"ג ב') דבזמן שהיה דוד במרחץ ללא מצוה אמר אוי לי שאעמוד ערום ללא מצוה וכיון

שנסתכל במילתו נתיישרה דעתו, והרי לא מל ולא קיים מצוה במילתו, ותירץ דאע"פ שלא היה מהול מ"מ שמח שלא היה ערל, ואע"פ שלא נתקיים בו בקום ועשה, עכ"ד.

ועי' טעמא דקרא בפ' ויחי דנולד מהול ה"ז כמלו הקב"ה, ויש לו גם מעלת מהול ע"ש במה דאי' שם (פמ"ז סי' כ"ט) שהשביע יעקב במילתו, ועי' בב"ר (פנ"ט סי' ח') ורש"י (פכ"ד ב'), ואפשר דגם למהרש"א הוא כן רק דאין בו מצווה ועושה, ומ"מ לגבי שבועה ה"ז חפצא דמצוה במה שנימול ואין מושך ערלתו.

ומצינו בילקו"ש (רמז ירמיה רס"א) דאף בלעם נולד מהול שנא' נאום שומע אמרי קל ע"ש, ואפ"ה היה נופל וגלוי עינים, וע"כ כנ"ל דמ"מ כיון שלא נתגייר היה ככל עו"כ שאע"פ שנימול, וכן יל"פ למש"כ השפת"ח דגם קודם לכן היה נופל על פניו ונכתב זה כאן לגלות שהוא מחמת המילה, דאף קודם שנצטווה על המילה מ"מ היה ערל לענין מעלת ישראל ורק לענין המילה היה תלוי בציווי למול, [ולהגר"ח כ"ז הוא דוקא אחר הציווי].

והנה במדרש תנחומא פ' לך לך (סי' י"ז) אי' ולמה לא נימול אברהם אלא לבן צט' שנה ללמד לגרים שאם בקש אדם להתגייר לא יהא אומר זקן אני והיאך אני מתגייר ילמוד מאברהם שמל בן צט' שנה לכך לא מל אלא בן צט' שנה, ומשמע שאם היה רוצה היה נימול קודם ואע"פ שלא נצטווה על המילה נחשב ערל, וכן עי' בב"ר (פמ"ו סי' ב') ויל"ש (שם פ') ובקהלת (רמז תקס"ח) וימול בן מ"ח שנה כשהכיר את בוראו אלא שלא לנעול דלת בפני הגרים ואם תאמר היה לו למול בן פ"ה שנה בשעה שנדבר עמו בברית בן הבתרים אלא כדי שיצא יצחק בטפה קדושה וימול בן פ"ו שנים בשעה שנולד ישמעאל אר"ל משנצרר דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו משנקשר דמו ע"ש במפרשים. ועכ"פ מבואר דבלא טעמים הנזכרים היה מל קודם לכן.

ובאמת מצינו בראשונים ואחרונים הרבה טעמים למה לא מל אאע"ה קודם שציווהו הקב"ה, וכבר מצינו שהקשו זה רבותינו בעלי התוספות בספר מושב זקנים לבעה"ת עה"ת פ' צו (פי"ז כ"ד) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהימולו את בשר ערלתו, תימה דהא אמר בסוף קידושין (פ"ב א') דאברהם קיים אפי' עירובי תבשילין אז למה לא מל עצמו מקודם וי"ל דראה אברהם ברוה"ק שהיה עתיד הקב"ה שיטוה לו על המילה, ולכך המתין כי גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה (ע' קידושין לא' א').

ובפענה רזא לבעלי התוספות (שם) כתבו שקיים מצות פריעה אע"פ שלא נצטווה כאומרם ז"ל (שם) שקיים אפי' עירובי תבשילין, וקשה למה המתין א"כ כל כך מלמול עצמו עד שיצווהו ה' וי"ל דאחר שנימול קיים הכל דאלו קודם לכן חסרו לו ה' דברים והא' מהם הוא בינת הלב שלא היה לו לב לדעת המצוות, וכן נקט המהרש"א בח"א יבמות (ק' א') דרך אחר שמל קיים כל התורה.

ובפי' החזקוני (שם כה) כתב ומפני מה לא נימול משעה שהכיר את בוראו כדי שלא תנעול דלת בפני הגרים שלא יאמרו מיד שבא אצלו ציערו, וע' ב"ר (פמ"ז סי' י' ופמ"ח סי' ט') אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי תאמר משמלתי אינם באים אצלי ע"ש.

וע' ב"ר (פמ"ב סי' ח') ורש"י (פי"ח א') שנטל עצה מענר אשכול וממרא איך למול, ועי' פי' הרא"ש (פי"ז יג') שהרבה ולדות מל קודם שימול את עצמו והיו כולם מתים עד שנתן לו עצה ע"ש, וי"ל דמה"ט נמי לא מל קודם לכן, וכע"ז כ' בשו"ת חת"ס (י"ד סי' רמ"ה) שבאמת בכל מילה יש חשש פיקוח"נ דמיעוט מתים רק סומכין על שומר מצוה לא ידע דבר רע וזה שייך רק אחר הציווי לכך לא מל קודם ע"ש.

ועמש"כ במהרי"ל דסקין עה"ת ע"פ הגמ' ע"ז (כ"ז א') המול ימול דרך המחויב במילה יכול למול ולכך לא היה מועיל מילתו קודם שנצטווה, וכע"ז כ' בס' דרכי מוסר להגר"י ניימן ע"פ מה שהביא בשם הגרי"ז דל"ח ערל קודם ע"ש. וע' מהר"ם שיק קידושין (פ"ב א') ודברי שאול לבעל השו"מ כאן דה"ז קודם שנצטווה כעו"כ שמל. ובשל"ה כ' וכ"כ המקנה קידושין (פ"ב א') דקודם שנצטווה איכא איסור חובל בעצמו כמבואר בב"ק (צ"א א') ע"ש.

ובספורנו (פי"ח א') אי' שנגלה עליו השי"ת כדרך כורתי ברית ע"ש והיינו שהברי"מ היה כדרך כורתי ברית ע"ש, וא"כ ל"ש שיעשה זה קודם שהקב"ה כרת עמו ברית זו, וכע"ז מטו בשם הרב מפוניבז', [ובזה יל"פ הברכה להכניסו בבריתו של אברהם אבינו שמכניסו בברית עם הקב"ה כאע"ה, והיינו ברכת כורת הברית, שבזה כרת ברית עם אאע"ה וישראל, ועי' בגמ' כריתות (ט' א') מה אבותיכם לא נכנסו בברית אלא במילה כו', וע"ש בספורנו דמה"ט מכינים כסא למלאך הברית ע"ש]. ובשם האריז"ל בשער הגלגולים מובא (בקובץ מוריה) שמל בן ק' לתקן תרח אביו שלא היה יכול לעשות זה קודם לכן ע"ש.

וע' ב"ר (פמ"ז ח') ורש"י (פי"ז כ"ד) שהיה מתירא אברהם לימול ושלח הקב"ה ואחז ידו ומל והיינו דכ' וכרות עמו הברית וי"מ דמה"ט לא מל קודם, אך לשון המ"ר שהיה ירא מפני שהיה זקן, וא"כ כשהיה בנעוריו לא היה ירא למול.

ועוד יש בזה הרבה דרכים בראשונים ואחרונים ועמש"כ בתוס' השלם (פי"ז כ"ד), וע' מש"כ הרא"מ כאן, ועמש"כ בכת"ס עה"ת, ובשו"ת כת"ס (יו"ד סי' קכ"א), ועמש"כ הגר"ש קלוגר בס' אפריון (פ' תולדות ד"ה עקב), ובפנים מאירות (פ' לך לך), וע' הקדמת ס' תרוה"כ (סי' ק') וע' דברי שאול לבעל שו"מ (פ' תולדות ד"ה עקב), וע' שו"ת מהרי"א (ח"ב סי' רמ"ט).

ובב"ר (פמ"ט סי' ב') אי' סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם איזהו סוד ה' זו מילה שלא גילה אותה הקב"ה מאדם ועד עשרים דור עד שעמד אברהם ונתנה לו שנא' ואתנה בריתי ביני ובינך כו' א"כ י"ל שלא גילה לו הקב"ה מ"ע זו מטעמים הנ"ל במדרשים, ומשו"ה לא עשאה קודם הציווי.

ובתנחומא פ' לך לך (סי' י"א) אי' שהיה אברהם יושב ותמה היאך ימול, וכן עי' בב"ר (פמ"ו סי' ה') שהיה דן בעצמו אם הוא ערלת האוזן או שאר איברים ע"ש וא"כ פשוט מ"ט לא מל קודם, וע' בב"ר (פמ"ו סי' ג') שהיה ירא מנמרוד ואמרפל ושאר שונאים שכשימול יזדווגו לו ויהרגוהו, וא"ל הקב"ה שלא ירא דיין שאני פטרונו כו' ונמצא שקודם לכן לא היה יכול למול.

ולכאן גם מכל הראשונים והאחרונים שעמדו בקושיא זו ותירצו כל א' בדרכו ולא כתבו שלא היה יכול למול קודם נראה דלא ס"ל כיסוד הנ"ל דקודם שצוהו הקב"ה לא היה נחשב ערל.

אמנם נראה דמדברי הראשונים אין סתירה ליסוד הנ"ל, דמש"כ בעלי התוס' שלא מל לפי שגדול המצווה ועושה, היינו משום דלולא זאת אע"פ שקודם שנצטוו אינו ערל, מ"מ כבר הוכחנו דגם להגר"ח מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים כדאי' במשנה נדרים זה היה גם קודם שנצטוו כדחזינן במילת אדה"ר נח ושם, וכ"ז שלא נימול ה"ז בע"מ, וא"כ אע"פ שא"א שיהיה לו מעלת מילה כמצווה ועושה, היה לו להסיר חרפת הערלה, ורק משום שידע שיצטוו וגדול המצווה ועושה לכך לא מל קודם, וע"ז קאי גם תי' הפענח רזא שלא קיים התורה רק אחרי שמל, דבלא"ה היה מל קודם וכנ"ל וכן יל"פ לרוב תירוצי האחרונים הנ"ל, וכן יל"פ בטעם המדרשים הנ"ל שהוא טעם מ"ט לא עשה מעשה הסרת הערלה קודם אע"פ שלא היה מקיים בזה מצוה מילה.

ונראה דבאמת אין כל ראייה גם מהמ"ר ותנחומא הנ"ל, דאה"נ אברהם לא היה מקיים מצות מילה קודם שנצטוו דל"ח ערל לקיים מ"ע זו קודם שנצטווה, אבל מ"מ נתנו חז"ל טעם מ"ט לא ציווהו הקב"ה קודם לכן וע"ז אמרו טעם מפני הגרים ולהבדיל בין יצחק לישמעאל, וכן נראה במסכת גרים (פ"ד ה"ג) חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו לא בן עשרים ולא בן שלשים אלא בן תשעים ותשע שנה, שאלו מל אברהם בן עשרים או בן שלשים לא היה גר שנתגייר מן עשרים שנה ומעלה או מן שלשים שנה ומעלה, אלא שהקדוש ברוך הוא היה ממשמש עמו ובא עד שהגיע לתשעים ותשע שנה, שלא לנעול דלת בפני הגרים.

והיינו דבאו חז"ל כאן ליתן טעם מ"ט לא נצטוו קודם לכן ע"י הקב"ה למול וע"ז אמרו שהוא שלא לנעול דלת בפני הגרים, והיינו דא"י שם אלא שהקדוש ברוך הוא היה ממשמש עמו ובא עד שהגיע לתשעים ותשע שנה כו' דמה"ט המתין הקב"ה מלצוותו וכו"ל. וכן א"י בשוח"ט (מזמור י"ז א') ובמשנת ר"א (פ"ט"ז), דמסיים שם לפיכך גלגל הקב"ה עמו עד צ"ט שנה כדי שלא תנעול דלת בפני גרים, והיינו דמשו"ה המתין הקב"ה מלצוותו עד צ"ט שנה, [וכן מובא בתוס' השלם פ"ז ג' ד' בשם ספר הגן וריב"ש שלכך לא ציווהו הקב"ה קודם כדי ליתן פתחון פה לגרים].

וראיתי בראשונים אחר שכתבו טעמים הנזכרים כתבו להקשות מ"ט לא ציווהו הקב"ה קודם וכתבו דצדי"ק ט"ת בגי' תרי"ג שאז קיים תרי"ג מצות לומר שכל המקיים מצות מילה כאילו קיים תרי"ג מצוות (וכ"כ גם ברוקח ורבנו אפרים עה"ת) ולשיטות שקיים תרי"ג מצות רק משנימול רומז על מה שמכאן ואילך קיים התרי"ג מצוות, והרוקח שם מסיים שכל זמן שלא הגיע לצ"ט [היינו למצות מילה שקיים בה תשלום תרי"ג מצות] כאילו לא היה לו אלקים ואע"פ שעסוק היה במצוות פגום היה מן הערלה כו' ומבואר ג"כ דפגם ערלה היה גם קודם שנצטווה.

וכן נראה במכילתא פ' משפטים (פ"ח) דמלבד הטעם שגלגל הקב"ה עמו שלא לנעול דלת בפני הגרים א"י שם וליתן שכר ימים ושנים לרבות שכר עושה רצונו, וכן א"י בשוח"ט, והוא צ"ב, והגר"א שם (סק"ו) כתב שהוא מיותר, אבל המג"א בפ"י זית רענן שם כתב לפרש שיש לו שכר על כל שנה ושנה שהיה כ"כ זקן ומל עצמו, וכ"כ שם בהגהות וביאורים דקאי על זה שלא נצטוו קודם שהיה

מתאווה למול ולא רצה למול כי אם ברשות המקום, והקב"ה לא ציווה להרבות שכרו, ומבואר ג"כ דכל הנ"ל הוא נתינת טעם למה לא נצטוו קודם, אבל מה שלא מל קודם הוא באמת מטעם שלא נחשב ערל למול קודם שנצטווה.

וע' ברמ"א יו"ד (סי' רס"ד ס"א) דקודם ח"י ה"ז כמחתך בשר בעלמא דכל תוך ח' לא מיקרי מילה, וע"ש (סי' רס"ב ס"א). ואי' בירושלמי יבמות (פ"ח ה"א) אין ערלה אלא משמיני [וע"ש מראה"פ], וכן פסק הרמב"ם (פי"א מתרומות ה"ז) וע"ש כס"מ, וכן עי' ביבמות (ע"א א') בחלצתו חמה כל ז'. ודעת ר"ת (מובא בתוס' חגיגה ד' ב' ד"ה דמרבה ובזבחים כ"ב ב' ד"ה ערל ובראשונים ר"פ הערל) דמתו אחיו מחמת מילה כיון שאסור למול מותר לאכול בתרומה, דל"ח ערל. והראשונים הקשו ע"ז מיבמות (ע"ב א') בטומטום דנחשב ערל כיון שפטור רק משום אונס, והרמב"ן הקשה מיר' פ' הערל דתינוק החולה נותנים לו כל ל' וכ"ז שלא נמול ה"ז אסור לסוך בשמן של תרומה, ול"ח ערילות שלא בשמנה.

ובד"א (פי"א מתרומות ה"ז בביאור"ל) תירץ בדעת ר"ת דס"ל כדעת הנו"ב (המובא בפת"ש יו"ד סי' רס"ג סק"ה) דמתו אחיו מחמת מילה אין מל לעולם, ודעת הרמב"ם (סוף פ"א ממילה) וכ"נ דעת רש"י דממתינין לו עד שיתחזק כוחו ואז מלין אותו ע"ש.

ומצאתי במשך חכמה כאן שכתב ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוה"ק נצבת עליו. רש"י בשם חז"ל, ופירושו על דרך מה דאיתא במסכת יבמות דערל אסור לאכול ולסוך בתרומה רק שלא בזמנה קודם ח' אינה ערלה כן פשיטא לירושלמי וכן פסק רבינו הרמב"ם, ודוקא קודם שמונה דלא הוה כיוצא בו בר מילה בשום מקום אבל בל"ז אף טומטום שאינו מחוייב ליקרע ולימול מקרי ערל עיי"ש בתוס' דף ע'. ולכן קודם הוזכר צווי השם למול אצל שום נברא לא היתה מאוסה הערלה והיה עומד ושכינה עומד עליו אבל כיון שאמר לו היה תמים ואתנה בריתי כו' ונצטווה לימול שוב הוה ערלה ומעכבא ומאוסה הערלה ומש"ה ויפול על פניו וזה נכון ודו"ק. ומבואר כיסוד הנ"ל בשם הגר"ח ז"ל, דכ"ז שלא נצטווה על מילה ל"ח ערל, אמנם מש"כ דקודם לכן לא היה מאוסה הערלה צ"ע מכ"ד הנ"ל והוא דלא כמ"ש המהרש"א וכנ"ל.

ובאמת כל דבריהם מיוסדים ע"ז שעד אותה שעה לא מצינו שהיה נופל על פניו, אמנם עי' במדרש תנחומא כאן (סי' כ') ויפול אברם על פניו, עד

שלא מל כל זמן שהיתה השכינה מדברת עמו היה נופל, ומשמע כמש"כ הרא"ם דגם קודם לציווי המילה היה נופל, וכ"כ שם בפ"י יפ"ת דבאמת גם קודם לכן היה נופל בכל הנבואות שקודם המילה, רק דכאן רמזה תורה בפ' המילה דזה היה הטעם שהיה נופל, וכ"כ שם בפ"י נתיב הים, ובביאור אמרים על התנחומא שם, אכן ע"ש בתנחומא הקדום (סי' כ"ז) שליתא תיבות כל זמן כו' רק עד שלא מל היה נופל משמל לא נפל, וכן הגי' בילקו"ש ישעיה (רמז רס"ט) וילקו"ש משלי (רמז תת תקס"ד), ולגי' זו א"ש די"ל דהכל קאי משעת הציווי.

ועי' מה שכתב בספר עמק ברכה (תענית סי' ו') במה שמצינו בגמ' תענית (י"ח ב') וכ"ד שגזרו על ישראל שלא ישמרו שבת תורה ומילה, טפי משאר מצוות (וע"ש קרן אורה ומהרש"א תענית יח' ב'), וכן הביא מהרמח"ל בדרך עץ החיים בשם המקובל החסיד הרב שמשון מאסטרפאלי שכשהיו הגזירות בשנת ת"ח ות"ט השביע להס"א למה מקטרג כל כך על עם ישראל יותר משאר אומות, והשיבו לו יתבטל מכם ג' דברים ואחזור מקיטרוגי ואלו הן שבת ומילה ותורה, והטעם שבאלו מקטרגים השטן ואוה"ע ביותר פירש שם, לפי שבאלו מצינו שכרת הקב"ה ברית בפרטות עם ישראל כמ"ש בשבת ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם, ובמילה כתיב ואתה את בריתי תשמור, ובתורה כתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, וע"ש דמה"ט באלו נתחייבו הקטנים ג"כ שמצוה למול הבן משבא לח' ימים, וכן בשבת כ' לא תעשה מלאכה אתה ובנך, ומ"ע ללמד בנו תורה, לפי שהם הברית בין ישראל לאביהם שבשמים לכך אף בקטנותם צריך שיהא הברית הזאת, ומצינו בגמ' סנהדרין (נ"ח ב') בנכרי ששבת דחייב מיתה, וכן מצינו שם (נט' א') בנכרי שעסק בתורה, ולהנ"ל פשוט דכיון שמכניס עצמו בברית הקב"ה שהתייחד ביני ובין בני ישראל חייב מיתה.

וכמו שאמרו בשמו"ר (פכ"ה סי' י"א) ביני ובין בני ישראל משל למלך יושב ומטרונא יושבת כנגדו העובר ביניהם חייב מיתה, וכן אי' בדב"ר (פ"א סי' כ"א) ביני ובין בני ישראל למלך ומטרוניתא שיושבין וסחין זה עם זה מי שבא ומכניס עצמו ביניהם וכי אינו חייב מיתה, לפיכך עו"כ ששבת חייב מיתה, וכע"ז בסנהדרין (ק"י א') אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבנים

מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה ומה"ט גם בעוסק בתורה שהיא ברית שנייחדה בין ישראל להקב"ה חייב מיתה, (וע' בזה בקונטרס רביד הזהב).

אבל במילה לא מצינו כן שעו"כ שמל יהיה חייב מיתה, והטעם פשוט לפי שכאן כ"ז שאין מצווה למול ה"ז כמחתך בשר בעלמא, ושם ערל עדיין עליו וכדתנן בנדרים וכו"ל, ולא הכניס עצמו בברית שבין ישראל להקב"ה.

ובסידור הרוקח (עמוד תשכ"ג) לפי שנאמר ערל לב וערל בשר לא יקרב אל שולחני לשרת, כהן שמתו אחיו מחמת מילה או משוך בערלה, והאין אדה"ר יקריב קרבנות לכך נברא מהול, וכ"כ בספר הגימטריאות לריה"ח פ' לך לך (סי' ל"ג) ע"ש, ומבואר דגם מי שהיה קודם הציווי למול כאדה"ר, וכמתו אחיו מחמת מילה, אף שאינו בע"מ שאי"צ למול, מ"מ ה"ז ערל בשר, וגם בו מאוסה הערלה וכו"ל, ופסול להקריב קרבן.

וע' במשנה בזבחים (ט"ו ב') שמנו בע"מ וערל בתרי ולכאו' תיפוק"ל דערל ה"ז בע"מ וכו"ל, וכמ"ש רש"י היה תמים שכ"ז שלא מל ה"ז בע"מ, דהערלה ה"ז מום וכמ"ש בבמדב"ר (פי"ב ח'), וע' ג"כ בבעה"ט דברים (ל' יב), ובתוס' השלם (פי"ז י"ד) אי' מי שהוא נימול נקרא תם (וכן דרשו ביעקב שנולד מהול דכ' יעקב איש תם) ומי שאינו נימול נקרא בע"מ שנא' (ירמ' ט' כ"א) ופקדתי על כל מום הערלה, וי"ל דנפק"מ אפי' במי שמתו אחיו מחמת מילה שאין מצוה למול, ול"ח ערל, דעכ"פ מלבד הציווי, יש ג"כ חסרון בערל, וכמו שהבאתי מהרוקח, וע' תמורה (י"ז א') דכל מום ה"ז פסול חסרון ואינו פסול בגוף (ונפק"מ לר"א דבע"מ ישנו בתמורה ע"ש) וי"ל שבזה גרע ערל משאר בע"מ דה"ז פסול בגוף וע"ש.

אח"כ ראיתי במשך חכמה שכתב כאן והיה תמים במצות מילה שכ"ז שהערלה בך אתה בעל מום לפני. רש"י. ולפי זה למדנו מזה דכמו דבעל מום מחלל עבודה כן ערל בעל מום הוי. ומחלל עבודה וגם בבמה פסול בעל מום להקריבו וזה נכון, ורב חסדא אמר זבחים כ"א דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו כו' שמפרש שזה קאי על שלא יסתכל באיצטגנינות שלו כדפרשו בסוף פ"ג דנדרים ועיי' רמב"ן ודו"ק היטב, ורבינו בהל' ביאת מקדש כתב דהוא כזר ולפ"ז היה צ"ל כשר בבמה, עכ"ד. ובסידור הרוקח הנ"ל מפורש דגם בבמה פסול.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' לך לך (פי"ז, ג').

(ג) בעו"כ שא"י למול אם מעכב בגירות.

וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, כתב בת"י ואין לית לי' מאן דיגזר וישתצי כו', וצ"ע כיון דאין לו מי שימול אותו אנוס הוא, [ומ"מ גרע ממתו אחיו מחמת מילה דפטור מלמול, ועי' חולין ד' ב' ושם ה' א' האי ערל ה"ד אי דמתו אחיו מחמת מילה ישראל מעליא הוא, ופירש"י דאנוס הוא, ומבואר דא"ז פטור רק הוא ג"כ אנוס גרידא, וכ"נ ממש"כ הראשונים דאף ערל כה"ג אסור בפסח וקדשים, עי' רש"י פסחים ע' א' ורש"י עה"ת שמות פי"ב מח' ורמב"ם הל' ק"פ פ"ט ה"ח וס' החינוך מ"ע יז', ולדעת ר"ת בתוס' חגיגה ד' ב' ד"ה דמרבה וזבחים כ"ב ב' ד"ה ערל ל"ח ערל כיון דאין חייב למול ועי' מנ"ח מ"ע י"ז ועמשכ"ל], ובפשוטו לשון הכתוב ונכרתה מעמיה משמע דמיירי בישראל, ומשמע דמיירי בישראל שלא נימול כשהיה קטן, דאז חל עליו חיוב לכשיגדיל ואם לא מל ענוש כרת.

וראיתי חידוש ממרן הגר"ע (באיגרות הגר"ע ח"ג סי' ל"ו) שהשיב במי שבא להתגייר ואמר הרופא דא"י למול, דאע"פ שישראל כה"ג אין ענוש כרת דאנוס הוא, [ונקרא בן ברית אף בכה"ג עי' נדרים ל"ב א'], הנ"מ בישראל שגם בלא ברית ה"ז ישראל, אבל לענין גירות א"א להכנס לכלל ישראל אלא ע"י מילה, וכדאי' בגמ' כריתות (ט' א') מה אבותיכם לא נכנסו בברית אלא במילה כו' אף אתם דמעכב, ויהיה מחסידי אוה"ע בקיימו ז' מצות דאין חיוב להתגייר ע"ש [וכ"כ הח"ח בליקוטי אמרים פי"א ועמשכ"ל פ"ו ג'], והגר"ז סורוצקין זצ"ל כתב (באזנים לתורה ח"ב עמ' קסח) ע"ז ראייה מיתרו שמל במדבר (עי' סנהדרין צ"ד א') אע"פ שהיה זה סכנה למול דמה"ט לא מלו ישראל במדבר, וכדאי' בגמ' יבמות (ע"ב א') שלא נשבה רוח צפונית, אלא היינו טעמא דמל יתרו דא"א להכנס לכלל ישראל אלא ע"י מילה, ואונס רחמנא פטריה, אבל לא נעשה ישראל בלא גירות, ואונס כמאן דעביד לא אמרינן, [ועי' נדרים כ"ז ב' ב"ק כ"ח ב' ע"ז נ"ד א' דילפי' לפטור אונס מולנערה לא תעשה דבר, ולכאז' לא נתחדש זה רק בישראל], ועי' סנהדרין (ע"ד ב' ותוד"ה גויים) דלא נאמר וחי בהם ולא שימות בהם רק בישראל, וע"ש בגמ' וכן בירו' שביעית (פ"ד ה"ב) דאין הגויים מצווין על קידוש ה', ומ"מ אין מצווין גם על וחי בהם ורשאין למסור נפש.

וראיתי מודפס בשם רבינו הגר"ח קניבסקי זצ"ל (בדרך שיחה פ' נצבים) דמי שמתו אחיו מחמת מילה או שא"י למול כמו במדבר שהיה אסור למול, לפי שלא נשבה רוח צפונית, דה"ז גר אף בלי מילה, וכמו דקי"ל ביו"ד ה' גירות דאין

מעכב כשא"י למול, וכוונתו למש"כ ביו"ד (סי' קס"ח) דבנכרת הגיד אין מילה מעכבת, וע"ש בטור דגם בזה נחלקו הראשונים, ודעת הפוסקים הוא משום דכיון דא"י למול דומה לאשה, ולמעוברת שטבלה דאין בנה צריך טבילה, ע"ש בב"ה הגר"א (סק"ד), אמנם להדיא מבואר שם דבנולד מהול או בנימול בגיותו או ע"י נכרי, דמעכב הטפת דם ברית, ואע"פ שבישראל כה"ג דעת השו"ע (סי' רס"ו) דבנימול ע"י נכרי אי"צ הטפת דם ברית, וע"י בזה ברא"ש פ' ר"א דמילה (סי' ה') בשם הבה"ג, דשאני גר דאינו גר עד שימול, וע"ש ביאור הגר"א (סק"ד) דבאמת הרי אמרו בגמ' ביבמות דהטעם דלא ילפי' מאשה שאין מילה מעכבת הוא משום דאין למידין אפשר משאי אפשר, (וע"י ברכות מ"ט א' כע"ז, וע"י סוכה נ"ב ב' ויבמות ס"ב א' וזבחים צ"ח א' ומנחות י"ט א' ושם פ"ב א' ותמורה ט"ז א' ונדה ל"ז ב' ע"ש), אבל בנכרת הגיד שפיר ילפי' דה"ז כאשה שאין לו מה למול, אבל בלא"ה אף שאנוס מלמול בודאי מעכב המילה.

וכן הביא בביאור רבנו זצ"ל על השו"ע הל' גרים (סי' רס"ח ושעה"צ סק"ד) בשם הגר"ח באחיעזר (ח"ג סי' כ"ז) דה"ז מעכב מה"ת, וע"ש שכתב הגר"ח ע"דביו"ד הל' מילה (סי' רס"ו) נחלקו השו"ע והרמ"א בנימול ע"י נכרי אם צריך הטפת דם ברית, ובהל' גירות (סי' רס"ח) קי"ל דצריך הטפת דם ברית ואין חולק, והטעם הוא כמש"כ התו' שבת (קל"ה א' ד"ה לא) ויבמות (מ"ו ב' ד"ה דר"י) בשם הבה"ג דדוקא בישראל גלי קרא דנולד מהול אי"צ הטפת דם ברית דכ' ערלתו, ומאי דגלי גלי, אבל בגר דלא גלי לא גלי, ועוד דבגר צריך מילה לשמה לשם גירות אבל בנולד מהול או מלו עכו"ם חסר בלשמה וממילא אין כאן גירות, ומילה לשמה מעכב בגירות ע"ש, וכמבואר ביבמות (מ"ו ב') וכמ"ש בתשו' חת"ס (יו"ד סי' ש') ע"ש דבלא"ה אינו גירות כלל, ושם לא ביאר דין הבא להתגייר וא"י למול משום סכנה, רק מי שבא להתגייר אחר שכבר נימול.

וראיתי באחיעזר (בח"ד סי' מ"ה) שכתב דבטבל ולא מל משום סכנה דגרע מנכרת הגיד דקי"ל (ביו"ד סי' רס"ח ס"א) דסגי בהטפת דם ברית, דשם הוי כאשה וכמ"ש שם בב"ה הגר"א (סק"ד). אבל כאן כיון שא"א למול רק משום סכנה, ה"ז אונס גרידא, ואינו גר עד שימול, "ואין בזה שום ספק" וכתב שכן הורה בגר שנתגיירו אחיו ומלו ומתו מחמת מילה, דהאח השלישי ה"ז נכרי אף שא"י למול, כיון שא"א במילה, וסיים התשובה כללו של דבר שאין מקום ספק בזה ואינו גר עד שימול ויטבול והדברים פשוטים וברורים, וכ' שהרעיש ע"ז בכמה מדינות.

וב"ב הגר"ח"ע בהסכמה לספר חיי עולם נטע (ווילנא תרצ"א) וז"ל שם ע"ד השאלה להתיר גירות ע"י טבילה בלא מילה באופן שהמילה סכנה אין בזה שום ספק כלל וחלילה להעלות על הדעת אשר בטבילה סגי, ופשוט דלא דמי לנידון הבה"ג שנכרת הגיד, ואי"צ להאריך בזה, וישתקע הדבר ולא יאמר כן, ולדעתי היה נכון להשמיט הסימנים [שם בס' הנ"ל שדן בזה] כל עיקר כי בימינו אלה מה שכתוב בספר יכול להיות לפוקה ולמכשול בדור שרבו בו קלי הדעת וישכיל כת"ר לתקן הדבר, (ונדפס באחיעזר ח"ד סי' מ"ז) והמחבר שם כתב תחת ההסכמה שמצוה לשמוע דברי חכמים ובודאי אין לסמוך ע"ז להלכה, וכן השיב הגר"ח"ע גם להגר"י מפוניבז' שאין כאן מקום לשאלה כלל.

וראיתי בפנים יפות עה"ת פ' נצבים (פכ"ט י') במש"כ שם רש"י שבאו כנענים להתגייר בימי משה, וכדאי' שם במדרש תנחומא (סי' ב') ובגמ' יבמות (ע"ט א'), שכתב שהדבר יפלא איך קבלום גרים הרי אינו גר עד שימול וא"כ נכרים היו, וכתב הפנים יפות וצ"ל שהיו גרים גרורים, [עי' ע"ז ג' ב' כ"ד א', ופירש"י שם מאליהן מתגיירין ואנן לא מקבלינן להו], שהבטיחו למול כשיבאו לא"י, א"נ הכניסו עצמן לספק סכנה, דדוקא בישראל אמרו דספק פיקוח"נ דוחה מצות מילה מטעם שאמרו דמוטב שיחללו עליו שבת א' כדי שישמור שבתות הרבה (יומא פ"ה ב') אבל נכרי הבא להתגייר שרי להכניס עצמו בספק סכנה כדי שיתגייר ויקיים כל המצוות, ומבואר ג"כ דס"ל דבלא מילה לא חל כלל גירות אע"פ שאנוס.

ובשם רבנו זצ"ל כתוב (שם) ששאל ע"ז מנ"ל שאצל גוי אין פיקוח"נ דוחה, והביאו מש"כ הרא"מ (שמות פ"ד כ"ד) דקודם מ"ת ליכא וחי בהם ולא שימות בהם ואמר דכיון דנאמר אחר מ"ת לישראל הוא גילוי גם על גוי, וע' סנהדרין (ע"ה א' ותוד"ה ואם) ושו"ת חת"ס (יו"ד סי' ע') ופרשת דרכים (דרוש ב') ושו"ת חמדת שלמה (או"ח סי' ל"ה), ובאמת הרי יתרו מל וחזינן שהכניס עצמו לסכנה לשם כך וכמש"כ הגר"ז סורוצקין וכנ"ל, ועי' גם בפנים יפות שם שכתב דמקצת גרים באמת הכניסו עצמם לסכנה ואותם עשה חוטבי עצים למשכן, למלאכת הקודש, ומקצתן רק אמרו שימולו אח"כ, ואותם לא נתן רק שואבי מים לכלל, ובאמת ע"כ שלא היה סכנה גמורה שאם כן לא היו מלין בני לוי וע"כ שאפשר למול רק צריך זהירות יתירה, וע"ש שאמר רבנו הגר"ח זצ"ל דהדבר תלוי במידת הבטחון, ושבט לוי שהיה להם בטחון גמור הותר להם הדבר, ועמשכ"ל (פכ"ה כא') בהא דצדיק גמור יכול לסמוך על הנס, [ועי' בזה

בחזו"א או"ח (סי' נ"ט סק"ד) דמי שבוטח בה' וקובע מזונות בנו באופן שאין מבשלין בשבילו בשבת וכבר הורגלו בכך אין מזניחין אותו ע"ש שתלוי במידת בטחונו וע' תו' יבמות מ"ו א'].
 ודיברתי עם רבינו הגר"ח קניבסקי זצ"ל וחיפש הרבה זמן מה דעת הפוסקים בזה, ועיין בתשובות הגר"ח הנ"ל בזה, וא"ל שמסברא היה נראה לו שכל שא"י למול אף שהוא רק משום חולי, אי"צ למול, דה"ז אנוס בדבר, והרי זה דומה לאשה, שאין מעכב בה המילה כיון של"ש בה מילה, וה"ז כדין נכרת הגיד, אלא שרואה בזה דברי הגר"ח דל"ד כיון שהוא בר מילה ואנוס לא פטר רחמנא רק בישראל, ואמר שצריך להתיישב בדבר.

אח"כ ראיתי בשו"ת זכר יצחק (סי' ג') שדן ג"כ בדין הבא להתגייר וא"י למול, וכתב דאין ראיה מנכרת הגיד דשם א"י למול לעולם ודינו כאשה, אבל בחולה שיכול למול לאחר שעה י"ל דלא דמי לאשה, וכתב להביא ראיה מהמבואר ביבמות (ע"ה א') דנכרית מעוברת שנתגיירה בנה אי"צ טבילה, וכתבו התוספות (מ"ז ב' ד"ה מטבילין) דאע"פ דבעלמא בעינן מילה קודם טבילה שא"ה דאכתי לא חזי למילה, הרי דאף בכה"ג שאחר זמן יהיה ראוי אינו מעכב, וע"ש שתלה זה במחלוקת הראשונים שם, ובאמת הוא תמוה דשא"ה דקודם שנולד אינו ערל, ומה שמועיל לו טבילה הוא משום טבילת אמו, אבל אין משם ראיה לערל שא"י למול, וכ"כ שם הריטב"א דשאני מעוברת דכשהוא במעי אמו אינו בר מילה והרי הוא כנקיבה. ודעת המנחת חינוך (מ"א ב') דבטבילת מעוברת ה"ז גר גמור אף ללא מילה, דנתגייר בטבילת אמו, ומה שחייב למול אח"כ הוא כמילה בישראל גמור, וכבר כ' הגר"ח ע' (שם) שאמר להגר"י מפונבז' שאין כאן מקום לשאלה כלל, וכן הראוני בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' ר"כ) שתמה כנ"ל על ראיית הזכר יצחק דשא"ה במעוברת שאינו בר מילה במציאות, וע"ע בדרך פיקודיך (חלק הדיבור אות ל') דאף במתו אחיו מחמת מילה א"א שיתגייר בלא מילה דא"א שיקרא ישראל אלא ע"י מילה.

וי"ל דע"ז קאי כאן ת"י בברי"מ שנצטוה אאע"ה קודם מ"ת, דבלא הברי"מ ה"ז ככל ב"נ ואין נכנס בברית רק ע"י ברי"מ, ובלאה"כ ה"ז כשאר עו"כ ואע"פ שאנוס נפשו נכרתת ולא בא לכלל ישראל, אע"פ שטבל וקיבל עול תו"מ.

וע' תשו' בנין ציון (ח"א סי' צ"א) בגר שמל וא"י לטבול אי שרי לשמור שבת, דכיון שישראל לא באו בברית אלא ע"י טבילה ומילה ה"ז עדיין כעו"כ

שאסור לשמור שבת, ואע"פ שא"י לטבול משום מילתו, לא בא לכלל ישראל, וכ"כ בחלקת יואב מהדו"ת (סי' ח') ובדבר אברהם (ח"ג סי' י"ט), ועי' תו"י יבמות (מ"ו ב' ד"ה זה) דכיון דדעתו להתגייר מצי לשבות, וע"ש תוס' ורא"ש דנראה דלא ס"ל כן, וצ"ע דאי ילפי' לה מישראל וכן"ל מגמ' כריתות א"כ כמו שישראל לא מלו במדבר ולא היה מעכב ה"נ לא יהיה מעכב כשעכ"פ נאנס וימול אח"כ.

ועי' בדב"ר פ' דברים (פ"א סי' כ"א) דעו"כ עד שלא קיבל עליו למול ושמר שבת חייב מיתה ומשמע דאם קיבל ע"ע שימול יכול לשמור שבת, ומבואר דסגי בקבלתו, וי"ל דבכה"ג אמרו ונכרתה מעמיה בקיבל ע"ע למול אח"כ ונאנס ולא מל דאע"פ שה"ז גר, ובכלל ישראל הוא, מ"מ ה"ז ערל ונכרת מעמיו וצ"ע.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' לך לך (פי"ז, יד').

ד) יענך ה' ביום צרה ביומא דמהולתא.

שם. ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישימך אלקים כאפרים וכמנשה וגו' כתב ת"י וברכנון ביומא ההוא למימר בך יוסף ברי יברכון בית ישראל ית ינוקא ביומא דמהולתא כו', ומצינו במהרי"ל הלכות מילה (סי' י"ג) ביום שמקיימין בו מצות מילה א"א תחנון שאין תחינה אלא ביום צרה וביום שמקיימין מילה הוא יום שמחה שנא' שש אנכי על אמרתך, ומה שאומרים למנצח מזמור לדוד הוא משום צערא דינוקא (עי' בכתובות ח' א' דמה"ט א"א שהשחה במעונו) שהרי תרגם יהונתן יענך ה' ביום צרה יקבל ה' צלותך ביממא דמהולתא, ולפנינו ליתא כן בתרגום, אבל ע' גם בשוח"ט (שם) דאריב"ל ט' פסוקים יש במזמור זה כנגד ט' חדשים שהאשה מעוברת, ומובא ברוקח (סי' קי"ג), וע"ש ג"כ דמה"ט אומרים זה ביום המילה ואומר מי שעניי חייטא יעניי יתהון וית רביא הדין, ויום צרה היינו משום צערא דינוקא, ובס' הגימטריאות לריה"ח פ' לך לך (סי' ל"ו) דאין ט' בפ' מילה (בבראשית פי"ז) וכן במזמור יענך ה' ביום צרה, וע"ש בהגהות מרבנו אשר ב"ר יעקב דע"ז כ' ועולתך תדשנה סלה ושנינו באגדה המל את בנו כאילו הקריב ע"ג המזבח ומתכפר לו על כל עוונותיו וע' שמו"ר (פט"ו י"ב) ומדרש משלי (פל"א כ"א) ופסדר"כ (י' ד') ותנחומא פ' ראה (סי' י"ג) וילקו"ש ישעיה (רמז ת"ב).

ומבואר דביום המילה יש כח מיוחד של תפילה, וכן מצינו בחת"ס (באו"ח סי' קנ"ח - ט') ע"פ המ"ר פ' וירא (פמ"ח סי' ד') רב יצחק פתח מזבח אדמה

תעשה לי וגו' בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך אר"י מה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי עאכו"כ (וכע"ז שם במדרש תנחומא סי' ב' ואגדת בראשית פי"ט ע"ש), והיינו דע"י המילה מתברך כמו מקריב קרבן, וכמו דכ' באהרן וירד מעשות החטאת ויברך את העם ה"נ זה שמל יש בו כח לברך ישראל ככהן המקריב ע"ש. וכן ע' באבודרהם ה' מילה שהביא מדרש דאספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח אחז"ל זו סעודת מילה שנחשב כמו שהקריב קרבן.

ובפדר"א (סוף פ"י) ויראו המלחים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבח לה' וכי זבח זבחו והלא אין מקבלין זבחים פגלים אלא זה הוא דם ברית שהוא כדם זבח, והרד"ל שם הביא משמו"ר (סו"פ נ"ט) דכורתי בריתי עלי זבח קאי על המילה, וא"י במדרש אגדה פ' יתרו (פ"כ כ') ד"א מזבח אדמה תעשה לי, אל תיקרי מזבח אדמה, אלא מזבח דם מילה כי היום ישראל בגלותיהם וכל מי שיתן לו הקב"ה בן ומל אותו ביום השמיני, כאילו בנה מזבח לה' והעלה עליו עולה, לכך נאמר מזבח אדמה, ד"א מזבח. מ' מילה. ז' זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב (דברים ט כז). ב' ברכה. ח' חיים.

ובפדר"א (פכ"ט) אי' כשנולד יצחק הגישו למילה, כמגישו למנחה ע"ג המזבח, וכן אי' בשוח"ט (מזמור קיב) וכתב הרד"ל על פדר"א דעל המילה קאמר שחשובה כמנחה ע"ג המזבח, וכן הוא מבואר בלשון הילקוט, וכן אי' בתניא רבתי (סי' צ"ו) מהפדר"א שגרס שכל מי שמגיש את בנו למילה כאילו כהן גדול מקריב מנחתו ונסכו ע"ג המזבח, וכן בזה"ק פ' שלח (קס"ד א') אמרו קרבנא דרביא כו' או למילה דא קרבנא שלים, ובתש"ו מהר"ם אלשאקר הביא (בסי' י"ח) מתש"ו הגאונים לשון ירושלמי (שמלשונו נראה שהוא לשון מדרש הנעלם) ר' אבא אמר מאן דעאל בריה לקורבנא דא הוא מקרב ולא ע"י דאחרא כו', וע"י ברבינו בחיי בראשית (פי"ז י"ג) שהביא מהמדרש שהוא כקרבן ויותר מקרבן שהקרבן בממונו והמילה בגופו.

וכן הביא הטור ביו"ד (סי' רס"ה) בשם בעל העיטור דהמנהג שאבי הבן עומד על המוהל להודיעו שהוא שלוחו, כדאמרי' (בתענית כ"ז א') לגבי קרבן אפשר שיהיה קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו, וכן הובא שם בשו"ע (ס"ט) וכ' שם בב"י הגר"א (סק"מ) שהמילה הוא דוגמת קרבן כמו שכתוב במדרש רבה פרשת אמור (פכ"ז א' י') ותנחומא שם (סי' י"ב) וזהר פ' אמור (צ"א א'), ומבואר

דאף כשמל ע"י שלוחו ה"ז כמקריב ע"י כהן דמ"מ ה"ז קרבנו. ועי' בחת"ס (שם) ממנהר"ל הל' מילה דהסנדק ה"ז כמקטיר קטרת ע"ש.

ומה"ט י"ל דפי' ת"י דבך יברך ישראל קאי על ברי"מ, דבאמת כח הברכה ניתן לכהנים זרע אהרן, אלא בך יברך ישראל קאי על יום המילה שבו האב נחשב ככהן המקריב ויש בידו כח לברך ככהן. ועי' בתשו' חת"ס (או"ח סי' קנ"ח) שהאריך שיום מילה הוא לכל דינים כיום הבאת קרבן לענין תספורת כו' וסו"ד בהא סלקינא דיום מילה יום הקרבת קרבן הוא מדינא ולא מאסמכתא.

וא"ל רבנו הגר"ח קניבסקי זצ"ל קודם מילת בני נ"י שמרן החזו"א זצ"ל אמר שיש סגולה ליתן התינוק ולהכינו קודם המילה וכן ליתנו אחר המילה ע"ג הבימה, [ואמר שיש ליתן טלית בינו לבימה], ואמר שהוא סגולה לזכרון, וא"ל שבאמת ראה שיש באלו שנהגו עמהם כן שהם יותר זכרנים, ואמר שאח"כ הביאו כן גם בשם הרמב"ן, [א"ל שכן שמע מהמוהל הזקן הרב שקול ואמר שצ"ע בתורת האדם בזה], ואמר דמ"מ כשעושים במקום שאין בימה אי"צ ליקח התינוק עבור זה למקום שיש בימה, אבל כשאפשר ראוי לחזור לעשות כן בביהכנ"ס, ואמר לא' שמוותר ע"ז, שהתינוק לא מוותר על שמפסיד לו בזה.

ובס' תורת חיים עניני מילה (עמוד קס"ח תשובה ש"ל) כ' רבינו, על מה שהביאו סגולה זו בשם הזהר, וז"ל, כך העידו בשם רי"י שקול ז"ל המוהל שאמר בשם החזו"א, וכתב שם (אות של"א) אסור על המפה של ס"ת (אא"כ התנו), וכעת נדפס קונטרס הזכרונות וכתב שם (סי' ל"ז אות ד) המוהל ר' אש"י מילר ז"ל אמר, שמרן א"ל בשם הזהר שיש לכוון את הילד לפני המילה ע"ג הבימה, ושיהפוך את עור הערלה אחר המילה, שדברים אלו גורמים שהילד יהיה ת"ח, (ולהפוך עור המילה ראיתי מובא בשם ס' אוצר ה' בשם הרמב"ן). ובהערת רבינו לס' שמירת הגוה"נ (ח"ב סי' רס"ט אות ל"ח) כ' רבינו שאמר החזו"א שהפיכת עור הערלה היא סגולה לזה שיהיה התינוק בעל זיכרון טוב, וכן עי' מעשה איש (ח"ד עמוד קמ"ד).

ולהנ"ל שהוא כקרבן א"כ כיון שמקום הבימה כמזבח כמ"ש בשו"ת חת"ס ה"נ יש מה"ט להניחו ע"ג הבימה, ועי' בשו"ת החת"ס (ח"ו סי' צ"ח) שכתב אטו המילה יש לה שייכות לביהכנ"ס ע"ש, משמע דס"ל דאי"צ לעשות המילה בביהכנ"ס.

ועי' ברמ"א (יו"ד סי' רס"ה) דנהגו המוהלים להתפלל שנא' רוממות קל בגרונו וחרב פיפיות בידם וע"ש ש"ך בשם מהר"ם מינץ שלא מצא מקור לדרשא

זו, וע"ש חת"ס מהמג"א (או"ח סי' נ"ג סקכ"ד) שכן קי"ל וקודם אף לאבל, וע"ש מטה משה דמילה ר"ת מוהל יורד לפני התיבה, ועי' א"ר (סי' קל"ו) בשם מהר"ל דבעל ברית דוחה אף דיא"צ וכן מסיק בדע"ת (סי' רפ"ב) וע' בחת"ס שם ובביאורו"ל (סי' קל"ו).

ולהנ"ל הטעם פשוט דכיון דבעל ברית נאמר עליו יענך ה' ביום צרה ביומא דמהולתא, והרי הוא כמקריב קרבן בו ביום שיש לו כח לברך, א"כ בודאי שיש לציבור מעלה בו שיעלה עי"ז תפילתם לרצון, [ולהחולקים י"ל דס"ל דיקבל ה' צלותך ביומא דמהולתא הוא על כל הציבור ולא רק על אבי הבן והמוהל].

וע' באו"ח (סי' קל"א ס"ב ומשנ"ב שם) דאין נופלים על פניהם בביהכנ"ס שעושים בו מילה אפי' אין הבעלי ברית שם, ומ"מ אחר הברי"מ הציבור אומרים תחנון ורק אבי הבן והסנדק והמוהל א"א תחנון אחר המילה לפי שיו"ט שלהם הוא, ומבואר שלשאר הציבור אין מעלת בעלי הברית כל היום, ורק קודם לברי"מ הרי הם משתתפים בשמחתו כמו בחתן, ולהנ"ל א"ש דה"ז להם כיום הבאת קרבן, שכל היום הוא יו"ט, וכן בקרא דיענך ה' ביום צרה דלת"י שהביא מהרי"ל היינו יומא דמהולתא, מבואר שכל היום נחשב יום שנענה בו.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' ויחי (פמ"ח כ')

ה) בברכת ישימך אלקים כאפרים ומנשה ביום המילה.
שם. כ' ת"י פ' ויחי (פמ"ח, כ') שבברית מילה יברכו הנימול ישימך וגו' וצ"ע שלא נהגו כן וי"ל דעיקר מעלתן שאע"פ שדור מאוחר הם זכו לגדול לשבטים והיינו ברכת זה הקטן גדול יהיה, שיהיה כדורות הקודמים לו, [ואפשר דהיינו מה שאומרים בליל הברית אחר ק"ש ברכת המלאך הגואל שברכן כאן].

ו) במעלת מנשה ואפרים על שאר שבטים.

שם. יל"ע במה עדיפי אפרים ומנשה משאר שבטים, ועמשכ"ל ועי' מש"כ אוה"ח כאן, ועו"ל דבאמת בכל מקום שמברך לבניו יש לחוש שיביאם ד"ז לעין הרע, לכך מברכין ישימך כאפרים ומנשה שאע"פ שפו"ר ביותר, לא שלטה בהו עינא בישא שהם זרעו של יוסף שלא שולט בהן עין הרע כמבואר בגמ' ברכות (כ' א', נ"ה ב'), ועל זה אמר וידגו לרוב בקרב הארץ, וכמו שכתב רש"י שם (פמ"ח

ט"ז) מב"ר (פצ"ז ג') מה דגים שבים אין עין הרע שולט בהם כך לא ישלוט בכם עין הרע, וכן בברכת כהנים אחר יברכך צ"ל עוד ברכה וישמרך שיהיה שמור מעינא בישא.

ז) מקור הת"י דיברכו הנימול בברכה זו.

שם. עי' גם בפירש"י כאן דהבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים ומנשה, ועי' שפת"ח ופי' יונתן שלמדו זה חז"ל מתיבת ישראל דקאי ברכה זו על כל כלל ישראל ע"ש, ועי"ל דדרשו זה מתיבת לאמר דמייתר לדרשא שיאמרו כל ישראל לדורות ברכה זו, ובספרי פ' נשא (פ"ב) כל מקום שנא' לאמר צריך להידרש ע"ש, ובספרי פ' פנחס (פכ"ו, ח') וספ"ז שם לאמר אף לדורות ע"ש, ובפס"ז שם (פ"ה כט') לאמר לדורות הבאים ע"ש, וכן אי' בב"ר (פ"ע ס"א) ע"ש, ועי' רש"י סוטה (כו' ב' ד"ה שאין) דכל מקום שנא' בתורה לאמר ר"ל שאמר הקב"ה למשה שיאמר לישראל, ועי' פדר"א (פ"ח) מהו לאמר אמור להם לישראל, וכן עי' ירו' סנהדרין (פ"י ה"ב דף נ"א ב' ופי' קה"ע שם) דדריש לאמר אמור לאחרים ע"ש.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' ויחי (פמ"ח כ')

ח) ברוה"ק שיש לאב איזה שם ליתן לבנו.

ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף, כתב ת"י דמשח ית ארעא באשלון וית שלף דשלף מוי דנהרתא כו', והיינו שקראו שמן מעיקרא ע"ש מה שיעשו לבסוף דאלמודד היה מעותד למדידת קרקעות בחבלים, ושלף למשוח מי נהרות, וכן עי' בת"י פ' לך לך (פי"ד א') מה שפירש כמה שמות ע"פ מעשיהן, והיינו כדאי' בב"ר (פל"ז ס"ז) שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ארשב"ג הראשונים ע"י שהיו משתמשים ברוה"ק היו מוציאים שם ע"ש המאורע, והיינו שידעו ברוה"ק איך יהיה מעשיו וקראו ע"ש זה, וע"ש דאנו שאין אנו משתמשים ברוה"ק אנו מוציאים לשם אבותינו, ויל"ע ממש"כ האריז"ל בשער הגלגולים (ומובא בספר עמודיה שבעה) שכשמלין התינוק בישראל קורין לו שם ואינם במקרה כפי שחושבים הבריות שקרא לו שם בלא טעם רק הכל בהסכמה מאתו יתברך שגלוי לפניו מה ענין האיש הזה ופעולתו וע"ש הענין והפעולה מזמין לו הקב"ה בפיו של אביו לקרותו בשם זה, וכן כ' בס' חפץ ד' לבעל האוה"ח בברכות (י"ג ב') שמן השמים מזמנים בפיו השם שנקרא ע"י הקב"ה בשמים [וע'

אוה"ח דברים פכ"ט י"ז ופל"א א' א', וכ"כ החיד"א בככר לאדן על תענית (כא' א') כי מן השמים מזמינים השם בפי אבי הבן, ובו רמוז כל ענינו, ובברכות (ז' ב') אמרו דשמא קגרים מרות שריותה להקב"ה בשירות ותשבחות אע"פ שהיה אביה גוי, ועל בזה שם בפי הכותב בע"י.

ונראה דכוונת המדרש דאנו אין לנו ליתן שמות חדשים ע"פ המאורע, רק לקרא ע"ש אבותינו והקב"ה נותן בלב האב ע"ש מי יקרא או שמזמן לו מקרה שע"ז צריך לקרא בשם הראוי לבן, וא"ל רבינו זצ"ל דמה"ט מקפיד שלא יתנו שמות חדשים שלא קראו אבותינו, כמו שירה וסיון וכה"ג שא"ז שם כלל וכנ"ל, ומורה לשואלים שיקראו ע"ש אבותיהם או על שם מהתורה או מהש"ס או מהתנ"ך, ומייעץ לחפש שם מפרשת השבוע או מההפטרה, וא"ל רבינו מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל שמתפלא על האנשים שבאים אליו להתייעץ איך לקרא שם התינוק הרי הקב"ה נותן ביד האב כעין רוה"ק איך לקרא שם הבן כמ"ש האריז"ל ואין כח זה ביד אחר.

וראיתי דבר פלא בספר פלא יועץ שכתב (בערך שם טוב) שיש ענין לקרא ע"ש המאורע לזכור חסדי הקל ית', וכתב שאמרו במדרש שהצדיקים היו מניחים שם לבניהם ע"ש המאורע לזכור חסדי הקל יתברך (לכא' כוונתו למ"ר הנ"ל בדורות הראשונים), הנה כי כן טוב לגבר שיקרא שם טוב לבניו ולא יקפיד ע"ש אבותיו, כי מה יתן לו ומה יוסיף, וצא ולמד מדורות הראשונים, שהיו קוראין ע"ש המאורע, ואם השם יהיה גורם שילך בדרך טובים הלא שם זה יותר טוב משבעה בנים, ולכן איש טוב יבחר לבנים שם טוב או ע"ש המאורע להזכיר חסדי ד'.

ונראה דלא נעלם ממנו דברי המדרש שאין אנו קוראין ע"ש המאורע [שהוא מקור דבריו וכנ"ל], אלא שבמקומו היו הרבה בנ"א שקראו ע"ש בנ"א שאינם הגונים, או שאין שמותיהן הגונים, לפי שהיו ראשי משפחות שלהן, ולא בהכי מיירי המ"ר, ופעמים אף קראו בשם רשעים, ולכן אמר באופן זה שישמעו דבריו, וזה כוונתו הנה כי כן טוב לגבר שיקרא שם טוב לבניו ולא יקפיד ע"ש אבותיו, היינו שלא יקרא בשם אבותיו כשאינו שם טוב, ובודאי לא כיוון שימצאו שמות חדשים, רק שיקראו שמות המזכירים חסד ה' עליו, כמו יהודה ע"ש הפעם אודה את ה' וכיו"ב, ובאירע נס בלידתו שם נסים, או שם מתנה [כמ"ש ר"נ גאון ברכות ה' ב' בשם שנתן ריו"ח לבנו שנולד בזקנותו אחר שמתו

כל עשר בניו, ע"ש בבן יהוידע, וכן יש בכ"ד בגמ' רב מתנה עי' עירובין ו' ב' וכתובות מג' ב' וכן אי' בירו' ברכות פ"ד ה"א ובאיכ"ר פ"ב ז', וכיו"ב ע"ש שכבר מצינו אצל אבותינו, ועי' בשה"ג (סוף מערכת ש') די' לקרא ע"ש שם שיש כבר בעולם.

ועוד אפשר דס"ל להפלא יועץ דעד כאן לא אמרו רבותינו שאין אנו קוראין שם ע"ש המאורע, אלא כמו פלג שקרא ע"פ רוח"ק שמו כן כי בימיו תהא נחלקת הארץ וכיו"ב שאר שמות וכו"ל, דזה לא שייך האידנא שאין אתנו יודע עד מה, אבל לקרא ע"ש המאורע שכבר היה, זה גם לדברי המדרש ש"ד, וכן נראה ממה שהש"ס מלא משמות חדשים שלא נזכרו בתנ"ך, וכן רבותינו הראשונים הוסיפו שמות על שמות שבש"ס.

ובפרט במקום שאירע עמו נס שרוצה לזכור חסדי המקום, וכו' מתנה כנ"ל, וכן מצינו בכ"ד [בירושלמי בעירובין פ"א ה"י וביבמות פ"ג ה"ב ובנזיר פ"ו ה"א ובקידושין פ"ב ה"ד, ואסת"ר פ"ב ס' ט'] רב ניסא, וכן שם נסים לא היה בזמן הש"ס וקראו כן בזמן הגאונים לרב נסים גאון, ואפשר שהיה ע"ש נס שהיה עמהם, וכן יש בסדר הגאונים (עי' בשה"ד ח"א ד' אלפים ת"כ) ובסוף סע"ז (פ"י) ברב בוסתנאי דנקרא בשם זה על שנשאר לבדו מבוסתנא דגינתא דדע"ה ע"ש באורך בנס שאירע עמו, וכיו"ב מצינו בתענית (כ' א') שקראו לבוני שם נקדימון בן גוריון על נס שאירע עמו שנקדה לו חמה, ומ"מ אנו אין לנו ידיעה בדבר, ואין לנו להוציא שמות רק שכבר היו, אלא שאפשר ליתן שם שכבר מצינו ע"ש המאורע, וכע"ז כ' ספורנו בראשית (פכ"ט ל"ה) בשמות השבטים שבחרו שם הקודמים שהיה נופל ע"ש המאורע.

אחר זמן ראיתי שלא נעלמו מעיני הפלא יועץ דברי המ"ר הנ"ל, ותמך יסודותיו על דברי המדרש בשמו"ר (פ"א ל"ג) דאי' שם ותלד בן ויקרא את שמו גרשום, דרך הצדיקים לשום שם לבניהם לענין המאורע, ביוסף מהו אומר (בראשית מא) ויקרא שם הבכור מנשה, ואת שם השני קרא אפרים, כדי להזכיר את הנסים שעשה הקדוש ברוך הוא עמו, אף משה קרא שם בנו גרשום על הנס שעשה לו ה' שגר היה בארץ נכריה והצליחו הקב"ה משם, ושם לא נזכר דאנו קורין ע"ש אבותינו, ומ"מ נראה דגם להשמו"ר הנ"ל הנ"מ בדורות הראשונים, אבל אנו כבר יש לנו שמות אבותינו, שעל ידם גם אפשר לזכור חסדי ד' עלינו.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' נח (פ"י כו')

(ט) ע"י המילה ה"ז כנולד מחדש, וה"נ כגר שנתגייר.

ואת הנפש אשר עשו בחרן, כתב בת"א וית נפשתא דשעבידו לאורייתא, ובת"י דהוו מגיירי, ורש"י הביא ת"י שהכניסום תחת כנפי השכינה, ובב"ר (פל"ט ס' י"ד) ואת הנפש אשר עשו בחרן אר"א בן זמרא אם מתכנשין כל באי העולם לברוא אפילו יתוש א' אין יכולין לזרוק בו נשמה, ואת אמר את הנפש אשר עשו, אלא אלו הגרים שגיירו, ואם כן שגיירו למה עשו, אלא ללמדך שכל מי שהוא מקרב את העו"כ ומגיירו כאילו בראו, וכע"ז בספרי פ' ואתחנן (פס"ב) ואדר"נ (פי"ב ס' ז'), והיינו ג"כ כדאי' בת"י, ולת"א אין ראה שגיירן רק ע"י שהביאן לביהמ"ד ללמוד תורה ה"ז כמי שעשאן, וכן ע' תנחומא (סי' י"ב) שהנפש אשר עשו הוא בזה שהיה מלמדן ירא"ש ודרך התורה ע"ש, כדאי' בסנהדרין (י"ט ב') שכל המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו, ובניו של אדם נקראין מעשי ידיו כדכ' וחילב את מעשה ידיך ודרשו חז"ל (שבת לב' ב' כתובות ע"ב א') שהם בניו של אדם שנקראו מעשה ידיו, והיינו נפש אשר עשו, ושעבידו היינו שהכריחו לכך והוא לשון עשו, כמו בלשון חז"ל (תענית כ"ד ב' כתובות נ"ג א') עשייה ועול דהוא לשון כפיה ע"ש, וע' סוטה (י' ב') שלאחר שאכלו ושתו א"ל לברך כו' וע' מדרש אגדה (פכ"א ל"ג) שלא רצו לברך ואמרו אין אנו מברכין אלא אותך וכיון שהיה אומר להם א"כ תנו לי הדמים ראו שצרתן צרה, ובע"כ בירכו להקב"ה, וכן ע"ש תנחומא ותרגום ירושלמי, והיינו עשיה שכפאן לקבל עומ"ש.

והנה אי' בחז"ל בכ"ד (יבמות כ"ב א', מ"ח ב', ס"ב א' וצ"ז ב') דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וכ"פ הרמב"ם (פי"ד מאיסור"ב הי"א וה' עדות פי"ג ה"ב) וכן קי"ל ביו"ד (סי' רס"ט ס"י) וכ' החת"ס בחי' למסכת ע"ז (ס"ד א') ויגעתי הרבה ולא מצאתי מנא להו לרבנן דכקטן שנולד דמי, וע"ש מש"כ בזה, וע' ריטב"א יבמות (מ"ח ב') מדכ' ברות אשר באת שהיום באת, וע' בעה"ט דברים (פכ"ד י"ז) מש"כ רמז לזה בקרא, וע' מש"כ משך חכמה פ' ואתחנן (פ"ה כ"ז) ולבוש יו"ד (סי' רס"ט ס"א) וע' תשו' חות יאיר (סי' ע"ט) מש"כ בזה, ובספר הגימטריאות לריה"ח (סי' ג') ג"כ כתב רמז לזה, וכן בספר גימטריאות שלו עה"ת פ' לך לך (סי' ל"ג), וע' קוב"ש קידושין (סי' כ"ז) שהוא סברא, וכן עי' ברמב"ם בפיה"מ דמאי (פ"ו מ"י) שהדת מבדילה ביניהם, וע' גליוהש"ס קידושין (כ"ז ב') ומהר"ם שיף גיטין (כ"ב ב') וע' יבמות (כ"ג א'), ובאמת כאן יש מקור נאמן לדברי חז"ל, דע"י הגירות נחשב שעשו נפש, ושפיר ה"ז אדם חדש כמי שנולד עתה, וע' שו"ת מהרש"ל (סי' ע') בהא דאי' בירו' מו"ק (פ"ג ה"ז) דנולד בן זכר נרפאה כל המשפחה, דהוא

ע"י המילה, דאז ה"ז כנולד וכמו שאמרו בגר שע"י המילה גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ע"ש, וכן בשו"ת חת"ס יו"ד (סי' שכ"ה), והיינו שע"י המילה נעשה כאדם חדש שיצא מערל למהול, וע"י אלשיך פ' קדושים (פי"ט ל"ג), ועמש"כ רבנו זצ"ל במס' גרים (פ"ב סי' יב), ובמנחת נתן קידושין (סי' ט"ז) האריך בזה, וע"ע מש"כ בסו"פ ויחי על פ' יולדו על ברכי יוסף.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' לך לך (פי"ב ה')

(י) וביומא תמינאי תשתרי וברא יתגזר.

וביום השמיני ימול בשר ערלתו, כ' ת"י וביומא תמינאי תשתרי וברא יתגזר כו', נראה שרמז כאן למאמר רשב"י בנדה (ל"א ב') מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהיו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים ופירש"י שטמאה כל ז' ואסורה לבעלה.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' תזריע (פי"ב ג')

(יא) הותמך ופתילך ומטך אשר בידך, לחיזוק שלא יחטא.

ויאמר מה העירבון אשר אתן לך ותאמר חותמך ופתילך ומטך אשר בידך, ע"י ת"א עזקתך ושושיפך ופירש"י דר"ל טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה, ובת"י כ' סיטומתך וחוט"יך וחוטרא דבידך, נ' דלת"י פתילך היינו חוטי הציצית, כדכ' פתיל תכלת, [וכן הביא רמב"ן ותמה איך יעשה כן ליתן עבור ד"ז ציצית שלו ע"ש], וע' במ"ר כאן (פ"ה סי' ט') בפתילך היך מה דאת אמר פתיל תכלת ע"ש, ובבעה"ט כאן כתב פתילך אותיות תפילך שנתן לה תפילין שלו.

ונל"פ שלכך בקשה אלו הדברים דכבר אחז"ל במנחות (מ"ג ב') חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצוות, תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהן ומזוזות בפתחיהן ועליהן אמר דוד שבע ביום הללתיך, וכשנכנס למרחץ וראה עצמו ערום אמר אוי לי שאעמוד בלא מצוה, כיון שנזכר במילה נתיישרה דעתו ואמר ע"ז למנצח על השמינית על מילה שניתנה בשמינית, וא"י שם ראב"י אומר כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחיזוק שלא יחטא שנא' והחוט המשולש לא במהרה ינתק כו'.

וע"ש לפי שתכלת רומז לכסא הכבוד, וע"ש (מ"ד א') במעשה באדם א' שניצול מעבירה ע"י ד' ציציות שטפחו לו על פניו ע"ש.

מעתה נל"פ שיהודה ג"כ שהיה הולך בדרכו היה לו כל אלו הדברים לזכור תמיד השי"ת נגד עיניו [בפרט למה דאי' בחז"ל שהיה יהודה מלך עי' ב"ר פ"ג סי' ב' ופ"ד סי' י"ז ופצ"ב סי' ה' ופצ"ו סי' ה' ופצ"ט סי' ח' ופ"ק סי' ח' ומלך צריך לזכור ביותר השי"ת תמיד ע"י שיהא עמו ס"ת תמיד, ואז עוד לא ניתנה תורה רק פרשיות דס' בראשית עי' שמו"ר פ"ה סי' י"ח - כ"א ותנחומא וארא סי' ו' ושוח"ט מזמור קי"ט ועי' גיטין ס' א' ב'], ולכך לקח עמו חותמת להזכירו חותם ברית קודש אות ברית מילה, שיזכירו שהוא עבד השי"ת, וכמו שהזכיר זה לדוד במרחץ, ופתילך היינו חוטי ציצית כמ"ש ת"י, וכ' פתילך לשון רבים וכמ"ש הרמב"ן, שרומז ג"כ על תפילין כמ"ש בעה"ט, ומטך אשר בידך נראה דרומז על מזוזה, וכמ"ש במס' כלים (פ"ז מ"ז) מקל שיש בו בית קיבול מזוזה, ופי' שם תוי"ט שהיה דרכם ליתן במקל מזוזה וליקח זה עמהם לשמירה, (וע"ש פט"ז מ"ז בית המזוזה) וכאן היה בעיקר לשמירה מחטא ע"י המזוזה, שיזכור על ידה יחוד השי"ת.

עוד י"ל להמבואר בחז"ל (עי' במדב"ר סו"פ י"ח סי' כ"ג וילקו"ש רמז תשס"ג ותהלים רמז תתס"ט ובעה"ט כאן) שהיה זה מטה שהכה בו משה היאור ונעשו בו המכות וקרי"ס (ועי' בב"ר פט" ט'), ואי' שם וכן בת"י פ' שמות (פ"ב כ"א) וכן בת"י פ' בשלח (פ"ד כ"א) שהיה חקוק בו עשר המכות, [וכן אי' בשמו"ר פ"ה ו' ופ"ח ג'], דנמצא שע"י ראייתו זכרו תמיד נס יציא"מ ויחוד ה'.

ואי' בחז"ל (עי' פדר"א פ"מ ומהרז"ו שם ואו"מ מדרש ויושע) שמקל זה הוא המטה שנברא ביהש"מ, וכדתנן באבות (פ"ה) וכדאי' בפסחים (נ"ד א') ובת"י שמות (פ"ב כ"א) ובשלח (פ"ד כ"א) ע"ש, ומסרו הקב"ה לאדה"ר, ואדם לחנוך, וחנוך לנח, ונח לשם, ושם לאברהם, ואברהם ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב הורידו למצרים, ומסרו ליוסף, והיה בחצר פרעה ונטלו יתרו משם, וממנו לקחו משה ע"ש, ועי' בדעת זקנים (פכ"ו י"ח) שהוא היה בריח התיכון במשכן, ונמצא שמטה זה היה מעשה ידי הקב"ה והשתמשו בו כל גדולי העולם עד יהודה.

ואם במקלו של רבי מאיר אי' בירו' מו"ק (פ"ג ה"א) מקלו של רבי מאיר היה בידי והיה מלמד לי דעת, וכן עי' בסנהדרין (צ"ה א') בפרדו של דוד ע"ש בבן יהוידע (שם) ששרה עליו מקדושת דוד ועי"ז קפצה לו הדרך, וכה"ג במקלו

של אלישע שהחיה מתים בו, וכן בחמורו של רפב"י ע"ש, והביא משהש"ר (פ"א א' ג') בר"ע שבא וישב לו לפני רגליו של ר' אליעזר ובית מדרשו של ר"א היה עשוי כמין ריס ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לשיבה, פעם אחת נכנס ר' יהושע התחיל ונושק אותה האבן ואמר האבן הזאת דומה להר סיני, וזה שישב עליה דומה לארון הברית ע"ש, [ועי' רא"ש ר"ה פ"ד סי' י"ד ויש לנו לקבל עדותם שהגאונים קבלו מרבנן סבוראי ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי ובישיבתן על כסא של רב אשי הן יושבים ובבהכ"נ שלו היו מתפללין ועי' מש"כ בקונטרס אור לישרים].

ועאכו"כ במטה זה ששימש אדה"ר והאבות, ועי' בפענח רזא לבעה"ת פ' ויצא ובבעה"ת השלם (עמ' קיח' אות ב') ויצוק שמן על ראשה שתמיד היה הולך עם המקל והיה חלול שהביאו תמיד מלא שמן שיהיה לו להדליק ללמוד תורה וי"ל דגם יהודה מה"ט נטלו, ועי' בש"ך עה"ת פ' וישלח שממנו משחו משכן וכליו והרבה ניסים נעשו בו כדאי' בהוריות יא' ב' ואי' שם שכולו קיים לעת"ל, וכ' שבו נעשה נס דאליהו עם כד השמן של הצרפית, ובצידה לדרך כ' שממנו נעשה נס דחנוכה, [וי"ל דסברו בו שהוא מקל בעלמא ולא ידעו שיש בו שמן לכך לא טימאוהו, וברמב"ם וחז"ל נראה שהיה בפך ולא במקל, ועי' בשבת כא' ב' ותוד"ה שהיה דהיה מונח בחותם בקרקע ולכך לא הסיטוהו, ומ"מ י"ל דמאותו שמן היה].

וגיסי היקר הרב ירוחם הלוי וולפא שליט"א הוסיף על פי המבואר בת"י פ' שמות (פ"ב כ"א) דמטה משה נברא ביהש"מ והיה חקוק בו שמא רבא ויקירא דביה עתיד למיעבד ית תמהיא במצרים וביה עתיד למיבזע ימא ולהנפקא מיא מן כיפא, וכן כ' בת"י פ' בשלח (פי"ד כ"א), וכן אי' בכ"ד שהיה חקוק במטה שם המפורש, (עי' בפדר"א פ"מ ופמ"ב וע"ש רד"ל שכ"ה בזה"ק וארא כח' ב' וס' הישר וכן עי' ילקו"ש ישעיה תעד' ועי' מדרש ויושע הנ"ל), ואי' בכ"ד (עי' מכילתא בשלח פ"ו שמו"ר פ"ח סי' ג' ותנחומא תזריע סי' ח') שהיה המטה של סנפרינון, ועי' בתנחומא פ' עקב (סי' ט') דהלוחות ג"כ היו מסנפרינון ונחצבו מכסא הכבוד, והרי אמרו בכ"ד (בסוטה יז' א' ומנחות מג' ב' וחולין פט' א') במש"כ בציצית וראיתם אותו וזכרתם, מה נשתנה תכלת מכל הצבעונין מפני שתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לאבן ספיר, ואבן ספיר דומה לכסא הכבוד, דכתיב ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו', וכתיב כמראה אבן ספיר דמות כסא, ואם כן הוא בציצית שהוא דומה לדומה לכסא הכבוד עאכו"כ במטה זה שהיה

ממש מראה אבן ספיר, והיה חקוק בו שם המפורש שהיה זוכר על ידו יחוד ה' תמיד, והראני גיסי הנ"ל בת"י פ' שמות (פ"ד כ') ונטל משה ית חוטרא שהוא מספיר כרסיה יקרא, והיינו שהמטה נחצב מכסא הכבוד, וא"כ בודאי אין טוב ממנו לזכור עי"ז כסא הכבוד תמיד וכנ"ל ודפח"ח.

ועי' בת"י (פ' בשלח פי"ד כ"א) שהיה חקוק במטה מלבד העשר מכות גם שמא דתלת אבהת עלמא ושית אימהתא ותריסר שיבטוי דיעקב, ובזה לבד היה כדי לזכור תמיד מעלתו ומעלת אבותיו שלא יחטא, ולא יהא נמנה עמהם, וכענין שאמרו בגמ' סוטה (לו' ב') ביוסף בנסיון דאשת פוטיפר, באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון, אמר לו יוסף, עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם, רצונך שימחה שמך מביניהם ותקרא רועה זונות דכתיב ורועה זונות יאבד הון מיד ותשב באיתן קשתו.

וכיון שראתה כל אלו לא נתרצית לו, שמא אף שהתרצה לבא אליה ע"י מלאך הממונה על התאווה, וכמשאחז"ל (ב"ר פרשה פ"ה סי' ח'), מ"מ לאלתר יפרוש ע"י אלו הדברים וכמעשה דמנחות, לכך בקשה ממנו כל אלו לעירבון ואז נתרצית, וע' בס' כלי יקר כאן בדרך זה ע"ש, ובפיוט לברית מילה אי' ג"כ למי החותמת ולמי הפתילים וכנ"ל דחותמת רומז לאות ברית קודש שהוא חותם כלל ישראל.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' וישב (פל"ח י"ח)

יב) בדברי המהרי"ל שלא ליקח סנדק ב"פ, ובמעלת הסנדק.
וירא יוסף לאפרים בני שלישים גם בני מכיר בן מנשה יולדו על ברכי יוסף, כתב ת"י יולדו על ברכי יוסף כד איתילידו גזירינן ורבינן יוסף, וגזירינן היינו שמלן יוסף, ורבינן בפשוטו ר"ל שגידלם לתורה ולמצוות, וכמ"ש רש"י גדלן בין ברכיו, וע' בגמ' ברכות (כח' ב') והושיבו בניכם בין ברכי תלמידי חכמים, ובפירוש יונתן כתב שיוסף היה הסנדק והמוהל, ויולדו על ברכי יוסף ר"ל שנימולו על ברכי יוסף, ומכאן מקור נאמן למש"כ המהרש"ל בתשובה (סי' ע') דמלין הולד קודם קבורת האב, ועי"ז שמלין אותו ה"ז כנולד מחדש דה"ז כגר שנתגייר דע"י המילה כקטן שנולד דמי, ויקום עי"ז נולד בן זכר נרפאה כל המשפחה כדאי' בירו' מו"ק (פ"ג ה"ז) ע"ש, דה"נ נקרא מילתן בשם יולדו דה"ז כנולד מחדש.

ולפי"ז נמצא שהיה יוסף סנדק לב' בני אפרים, והמהרי"ל בהלכות מילה (סי' א') כתב דכיון דמילה ה"ז כהקטרת קטורת (ע' בטעם הדבר בשו"ת נודב"ק י"ד סימן פו' ובחת"ס חאו"ח סימן קנ"ח' ושנינו ביומא (כ"ו א') דכהן שהקטיר פ"א לא שנה והקטיר, מפני שמעשרת, דכ' ישימו קטורה באפיך וסמך ליה ברך ה' חילו, לפיכך בכל פעם היו מעשירין כהן אחר, ה"נ מה"ט אין ליתן לאדם אחד להיות סנדק לב' בניו, והובא ברמ"א ביו"ד הלכות מילה (סי' רסה סי"א) וע"ש בב' הגר"א (סקמ"ו) שאין לדבר זה שחר, ולא ראינו סנדק שהתעשר, ולדבריו לא היה שרי ליקח ב"פ אף בב' בנ"א, רק הוא מדברי ריה"ח בצוואתו (סי' מ"ב) ע"ש, וא"ל רבינו זצ"ל שאביו הקה"י אמר על ספריו שזה העשירות שזכה ע"י הסנדקאות, וכן א"ל ע"ע שהתעשר מהסנדקאות וכנ"ל, [וא"ל רבנו זצ"ל דמש"כ הגרעק"א בשם התו"ח סו"פ הנחנקין דיש להדר ליקח גם סנדקאות דמעומד, ולשתות הכוס דהוא כזבח ונסכים, הוא בשביל עשירות, וא"ל ע"ע שאין מחזר אחר זה, כיון שהוא רק בשביל עשירות, ובסנדקאות אצל ב"א נ"י אמר רבנו זצ"ל לאאמו"ר זצ"ל גם כן כנ"ל שאין חפץ ליקח כל הסנדקאות, ואמר לאאמו"ר זצ"ל שיקח הסנדקאות מעומד, וכן א"ל בסנדקאות לבני שאקח עוד א' מהמשפחה שיש לכבדו שיהיה סנדק מעומד, ועי' בזה בשו"ת אגרו"מ בחיו"ד ח"ג סי' ק'].
ונראה דלא מבעי למש"כ הגר"א שהוא צוואת ריה"ח דלא היה שייך קודם זמנו,

[גם י"א דטעם ריה"ח סשום עין הרע שאין שולט בזרע יוסף כדאי' בברכות כ' א' נ"ה ב'], אלא גם לטעם שמבואר במהרי"ל, דוקא מזמן שאמר משה בברכתו ברך ה' חילו, היה קטורת מעשרת, ולא קודם לכן, ולא היה טעם לחוש בדבר, ובעיקר הדבר נראה דעד כאן לא כ' מהרי"ל רק במכבד רבו או אדם חשוב וצדיק בעלמא, אבל במקום כיבוד אב, בודאי אם חפץ האב בדבר, יש לו מ"ע ליתן לו ב' פעמים, ואין לו לדאוג להעשרת אחרים.

וכאן יוסף בלא"ה היה עשיר ולטעם דבעינן להעשיר אחרים לא היה ליתן לו כלל, אבל פשוט דיוסף שהיה גדול במשפחתו, ונקראו כל ישראל על שמו, כדכ' נוהג כצאן יוסף (תהלים פ' ב') ופירש"י שם שכל ישראל נקראו על שמו על שפרנסם בימי הרעב, וכן ע' בגמ' סנהדרין (י"ט ב') שכל ישראל נקראין זרעו שנא' בני יעקב ויוסף סלה (תהלים ע"ז ט"ז), ועי' ב"ר (פרשה ע"א סי' ב') וכן עי' בב"ר (פרשה פ"ד סי' ה') ורור"ר (פרשה ז' סי' י"ג) ע"ש, [ובזה א"ש הא דאי' בברכות כ' א' ונה' ב' שכל ישראל יכולין לומר מזרעא דיוסף קאתינא ע"ש בברכות במהרש"א וכן ע' בב"מ פ"ד א' וב"ב קי"ח ב' וסוטה ל"ו ב', ועי' זכר צדיק לברכה

שער א' אות ס"ד]. ומילה על ברכיו מסוגל ביותר, ע"י שהיה נזהר מאוד בקדושת הברית ועמד בנסיון אשת פוטיפר, בודאי דיש טעם להקדימו וליתן לו שיהא סנדק ומוהל לכל בניו.

ובקטרת גופא, כהן גדול שהוא עשיר ביותר כדילפי' מקרא דהכהן הגדול מאחיו שיש מ"ע להעשירו כדאי' ביומא (י"ח א') והוריות (ט' א') וחולין (קל"ד ב'), הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בעושר, ואמרו שם שאם אין לו אחיו מעשירין אותו, וע' בתוספתא יומא (פ"א ה"ו) בא' שנעשה כ"ג והיה חוצב ומילאו לו המחצב דינרי זהב להעשירו. מ"מ כהן גדול נוטל חלק בראש ואם רוצה מקטיר לבדו כל יום, וכדתנן ביומא (י"ד א') ובשאר כל הימים אם רצה מקריב וע"ש (י"ז ב'), ותמיד (פ"ו מ"ג), וביה"כ אין העבודה אלא בו, וכן ז"י קודם יוה"כ דלא אמרי' דכ"ג כבר עשיר הוא ויסייעוהו אחרים, דזהו כבודו של מקום, שתהא העבודה בו, וה"נ כשיש אדם גדול וצדיק, שגדול בדורו, או שהוא ראש משפחתו, ובפרט באביו שיש מ"ע דכיבוד אב, בודאי יש לו ליתן שיהא סנדק אף לכל בניו.

ומצינו במהרי"ל בהלכות מילה (סי' ד') דצריך לחפש אחר יהודי טוב וכשר לעשותו סנדק, וכן כתב עוד שם (בפי' ה') שצריך לחזר אחר אדם כשר וטוב למול, דכ' המול ימול ואי' במדרש יבא טהור ויטפל עם טהור ע"ש, וכן אי' באו"ז הל' מילה (סי' ק"ז), וברמ"א ביו"ד בד"מ (סי' רס"ד ס"ג) כתב שיקח יהודי טוב ובלא"ה אין אליהו בא, וא"כ בודאי כשיכול ליקח מי שראוי טפי דבמעלה, שיהיה סנדק ומוהל, יש לו ליקח, ורק בשוין אמרי' דאין להעשיר ב"פ אדם א' ויקח אחר, וכן נוהג רבינו הגר"ח קניבסקי זצ"ל ליקח סנדקאות אפי' כמה פעמים, וכמו שנהגו אביו הקה"י והחזו"א, והוסיף בשם החזו"א שאין יכול לוותר על מעלת הסנדק לכבוד אביו וכה"ג כשאינו ראוי, שע"ז מפסיד מאוד לתינוק, וא"ל דכן ראה בעצמו החילוק בין ב' אחים שא' נימול על ברכי אביו הקה"י וא' על איזה סבא שחששו לכבודו והזיק לנימול, וכיו"ב א"ל לענין מילה דאף במקום שיש מי שיבא לו פגיעה אם לא יקחוהו מוהל, דאמנם יש לפייסו, אבל יש ליקח המוהל היותר ראוי, ואמר רבינו זצ"ל דגם למהרי"ל הוא דין רק על האב שלא ליתן סנדק לאחד ב"פ, אבל הסנדק בודאי יכול לקבל אפי' כמה פעמים.

ואמר רבינו זצ"ל, שהסנדק צריך לכוון ארבעה דברים בשעת הסנדקאות וכך הוא נוהג: א' שהתינוק ישמור בריתו ב' שהתינוק יהיה צדיק ג' שהתינוק

יזכה לאריכות ימים ושנים ד' שיתווסף בתינוק נשמה קדושה, עוד הביאו שאמר רבינו, שיש ג' דברים שהסנדק צריך לכוון א' שיתכפרו כל עוונותיו של הסנדק ב' שלא ידחו את אליהו הנביא מלישב ליד הסנדק ג' שהקב"ה ישפיע על התינוק בברית הזו נשמה קדושה.

וראיתי שנשאל רבינו זצ"ל אם שייך להתפלל מעין הנוסח של הפרשת תרו"מ שכתוב בחזו"א (דמאי סי' ט"ז סק"ז) שיכול לומר בקצרה כפי הכתוב בנוסח שברשותי ואמר שמועיל, וכן עי' בס' מאיר עוז (סי' קט"ז ס"א) שרבינו זצ"ל היה מתפלל כל יום עבור כל הבקשות שבקשו ממנו ולא אומר את השמות אלא מזכיר באופן כללי על כל החולים כדברי החזו"א שאומר שמפריש כנוסח של הפרשת תרונל שיש אצלו שמועיל אע"פ שלא אמר את כל הנוסח, ועי' מש"כ רבינו בס' לבנימין אמר (עמוד פ') מקור לדברי החזו"א מהמשנה בסנהדרין (פ"ז מ"ה) דמהני אמירת עדים גם אני כמוהו כאמרו בעצמם, וכן שמעתי שמרן הגרא"מ שך זצ"ל היה לו כמה רשימות והיה מתפלל בכלליות שאלו הכתובים כאן יזכו לזיווג ואלו לרפואה וכיו"ב, וכן אמרתי לסנדק שלא זכר כל מש"כ לבקש בעת שסנדק, [עי' מכתב רבינו בס' תורת חיים מילה תשובה מ' שיתפלל שהקב"ה ימשוך לו נשמה קדושה ושלא יפגום, כך כתוב בספרים, ועי' בס' מנחת תודה פל"ו עמוד שמ"ו ובס' להדבק ח"ב עמוד קס"ב שאמר רבינו החיד"א אומר שסנדק יבקש על התינוק ג' דברים א' שיהי' צדיק ב' שישמור בריתו ג' שיתווסף בו נשמה קדושה אני מוסיף דבר רביעי שיזכה לאריכות ימים ושנים בריאות], שיכול לומר כפי שכתבתי, או כמש"כ בתפילה שסדר החיד"א בס' עבודת הקדש, ורבינו זצ"ל היה מפרט שמות שרשם לעצמו ואח"כ בקש בכלליות עבור כל אלו שבקשו ממני לבקש, וברשימות של קופות הצדקה ברך באופן כללי.

עוד אמר רבינו זצ"ל שנוהג לעשות תשובה קודם שניגש לשמש סנדק משום שהולך לשבת ליד אליהו הנביא ושלא יתבייש לישב לידו, וכתב בס' אור זרוע (ח"ב הל' מילה סי' ק"ז אות ב') וצריך לחפש אחר יהודי טוב לעשותו בעל ברית כדי שיבא אליהו ז"ל וישב על הקטידרא אצלו בשעת המילה כמ"ש רב שרירא גאון ז"ל מנהג בישראל להעמיד קטידרא מכוסה במעיל אצל בעל ברית משום כבודו של אליהו ז"ל דמתקרי מלאך הברית כדתניא בברייתא דר' אליעזר בענין ויאמר קנא קנאתי גו' א"ל הקדוש ברוך הוא לאליהו בשטים אתה מקנא על גילוי עריות שנא' פנחס בן אלעזר וגו' וכאן אתה מקנא על עסק הברית חייך אני אכרות ברית עמך ברית שלום וברית כהונה ולא עוד אלא שאין ישראל

עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך ומיכן נהוג רבנן למעבד מושב כבוד למלאך הברית והוא אליהו זכור לטוב עכ"ד, (להדבק ח"ב עמוד קע"ז).

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' ויחי (פ"נ כ"ב)

יג) בשבועת משה שלא ימול בנו הראשון, ובחיוב מילת בנו.

ותקח ציפורה צור ותכרות את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי, כתב ת"י ואמרת חתנא בעא למיגזור וחמוי עכיב עלוי וכדון אדם גזורתא הדין יכפר על חתנא דילי, ומבואר בת"י שלא מל התינוק משום שחותנו יתרו עיכב עליו, ולא נתבאר במה עיכבו, והנה בילקו"ש (רמז קסט) איתא ויואל משה לשבת את האיש בשעה שאמר משה ליתרו תנה לי את ציפורה בתך לאשה אמר לו קבל עליך דבר אחד שאני אומר לך ואני נותנה לך לאשה, אמר לו משה מה היא, אמר לו הבן שיהיה לך תחילה יהיה לע"ז, מכאן ואילך לשם שמים, וקבל עליו, אמר לו השבע לי וישבע לו, שנאמר ויואל משה לשבת אין אלה אלא לשון שבועה שנאמר ויואל שאול את העם, לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה, מיד ותקח צפורה צור וירף ממנו, והיינו דבכלל השבועה היה שלא ימול את בנו רק יפרישנו לע"ז.

וכעת ראיתי במדרש אגדה בפ' יתרו (פי"ח ג') אשר שם האחד גרשם. כך התנה יתרו עם משה שימול אחד מבניו, והאחד יניח מלימול, הה"ד ויהי בדרך במלון וגו' (שמות ד כד), ומי הוא שלא נימול, זה אליעזר, וכן אי' שם בפס"ז כי אמר גר הייתי בארץ נכריה רא"א נכריה בדת, שהתנה עמו יתרו שלא למול הבן הראשון לפיכך הקדימו המלאך להרוג אותו.

וכן עי' במכילתא פ' יתרו (פ"א) את שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה, ר' יהושע אומר, ארץ נכריה היתה לו ודאי. ר' אלעזר המודעי אומר, בארץ נכריה נכר יה. אמר משה, הואיל וכל העולם עובדי עבודה זרה, אני אעבוד למי שאמר והיה העולם. שבשעה שאמר משה ליתרו, תן לי צפורה בתך לאשה, אמר לו יתרו, קבל עליך דבר זה שאומר לך ואני נותנה לך לאשה, אמר לו מהו, אמר לו בן שיהיה לך תחלה יהיה לעבודה זרה, מכאן ואילך לשם שמים, וקבל עליו. אמר לו השבע לי, וישבע לו, שנאמר ויואל משה. אין אלה אלא לשון שבועה שנא' ויואל שאול את העם לאמר, וכתוב ויאמר נעמן הואל וקח ככרים. לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה, מיד ותקח צפורה צור ותכרות את ערלת בנה וגו' וירף וגו', ומבואר ג"כ שהשביעו על כך.

ותמוה מ"ט נשבע, ואיך חלה השבועה, על דבר מצוה, ולהשיטות שלא נצטוו ב"נ על השיתוף (ע' באו"ח סי' קנ"ו ברמ"א) והארכת בזה (בפכ"א ט') ע"ש השיטות בזה, יתכן לפרש שלא כיון רק על שיתוף ולא נצטוה ע"ז, ואם נצטוו ע"ז צ"ל שלא כיון שיעבוד ע"ז ממש ח"ו רק שלא יהיה נוהג בו כישראל, וע' כע"ז בטעמא דקרא שרצה שמעצמו יכיר את בוראו.

וכן על מילת בנו לכא' לא נצטווה קודם מ"ת רק אאע"ה, אבל מכאן ואילך לישראל ניתנה, ועדיין לא קבלו תורה מסיני, ואתה וזרעך הוא לאפוקי זרע ישמעאל אחר מ"ת, וכמבואר בסנהדרין (נו' ב') דרק עשר מצות נצטוו במרה ואין מילה מהם, ועי' מש"כ שם מהרצ"ח ע"פ דברי הרמב"ם בפיה"מ סו"פ גיד הנשה ועי' בפיה"מ להרמב"ם בחולין (סופ"ז), דאחר מ"ת אין חייבין משום ציווי דאאע"ה, ועי' בסנהדרין (נט' ב') אבע"א מילה לאברהם הוא דקא מזהר רחמנא ע"ש, אמנם ע"ש ברש"י (ד"ה לרבות), וכן ברמב"ם הל' מלכים (פ"י ה"ז) שנצטוו אברהם וזרעו וע"ש משנל"מ, ומש"כ בפיה"מ הנ"ל דאין אנו חייבין משום ציווי אברהם, היינו ממ"ת ואילך אבל עד מ"ת היו חייבין כל זרע אברהם מציווי אאע"ה, ובלא"ה לא יתכן חיוב בני קטורה שכ' הרמב"ם (שם פ"י ה"ח) שהרי לא חזרו ונצטוו בסיני, וגם ממה דנענש משה ע"ז נראה דנצטוה ע"ז, ועי' בתו' סנהדרין (נו' ב' ד"ה עשר) שהקשו מ"ט לא מנה הש"ס מילה, ואפשר דמש"כ תוס' שם שנתחייבו קודם מ"ת קאי על מ"ע דפסח שנא' בו כל ערל לא יאכל בו, אמנם לשון התוס' שניתן לאברהם אבינו נראה דמשום חיובא דאברהם באו, ואי' בשמו"ר (פ"א סי' ח') רבנן פתחין פתחא להאי קרא (הושע ה) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חודש את חלקיהם, ללמדך כשמת יוסף הפרו ברית מילה, אמרו נהיה כמצרים, וכן עי' בשמו"ר (פ"ט סי' ה') רבותינו אמרו לא בקשו ישראל למול במצרים אלא כלם בטלו המילה במצרים חוץ משבטו של לוי שנאמר (דברים לג) וללוי אמר תומיך ואוריך, למה כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו במצרים, ומבואר שהיו חייבין במילה במצרים, ועי' רמב"ן יבמות (מ"ו א').

ועי' בחי' הגר"ח מברסק בהל' מילה (פ"א ה"י) דגם אחר מ"ת חייבין גם מדין מילה דאאע"ה, ובגליונות חזו"א שם, וע"ש דעד מ"ת נהג בכל זרע אברהם ומ"מ כשנתנה תורה פסק חיוב זה הראשון שהיה מדין זרע אברהם והם כגרים לענין זה, וחיובן ממה שנאמר בסיני, [ומה שמברכין להכניתו בבריתו של אברהם אבינו, היינו לכריתת ברית שעשה משה], ומ"מ י"ל דאף לאחר הציווי אין חובתו על מילת בנו רק כחיוב ב"ד, שהטילה עליו תורה לדאוג שיהא בנו

נימול אבל אי"צ שימול בעצמו, רק יכול לעשות שליח, ומשו"ה יכול היה להשבע שהרי יכול למול ע"י אחר, [ועי' ביו"ד סי' רסד' בב"ה הגר"א סק"ד דמברך האב שהחיינו אף במל ע"י שליח דאי"צ למול בעצמו דוקא, ועי' בזה בש"ך בחו"מ סי' שפב' סק"ד דאם יכול למול מבטל מצוה כשעושה ע"י שלוחו, ועכ"פ גם להש"ך כאן ע"י השבועה יכול למול ע"י אחר, וכמו בא"י למול], וכמו שהיה שמלה ציפורה (בעצמה או ע"י שליח) כדאי' בנדרים (ל"ב א'), והוצרך להשמע לו להשבע שראה שבתו ראויה לו לאשה (ע' פדר"א פ"מ ורד"ל שם) ועל פו"ר היה מחויב קודם מ"ת (עי' בחגיגה ב' ב' תוד"ה לא ומהרש"א שם ומשנל"מ פ"י ממלכים ה"ז) משא"כ במילת בנו (בעצמו) וע"ז בשיתוף וכנ"ל.

ובגמ' אי' בנדרים (ל"א ב') שלא מל מפני הסכנה, ומשמע בגמ' נדרים (ס"ה א') שלא נשבע לו רק שלא יצא חוץ לדעתו, ואפשר דלשבועה זו היה לו למול ע"י אחר וכמו שהיה לבסוף, וע"ז נתבע שבא למלון ולא אמר לה למול לאלתר, ואפשר דכיון דאכתי לא חל עליו חיוב מילת בנו, וה"ז כדשלבל"ע, לכך חיילא שבועה זו, ועי' במשנל"מ הל' מלכים (שם) בחיוב שבועה קודם מ"ת, ועי' בזה בתלמוד ירושלמי נזיר (פ"ט ה"א) שנראה שיש פלוגתא בזה, ועכ"פ משה נהג כישראל, ועי' מש"כ בזה בספר פתשגן כתב הדת פרשת קדושים (פי"ט י"ב).

ובת"י נראה שמלה בעצמה, ובגמ' ע"ז (כ"ז א') יש מ"ד שא"י למול ומלה ע"י אחר, ומשמע דשייך שליחות אף בדבר שאינו בו, והטעם נראה דאין חיובו למול רק לדאוג שיהא התינוק מהול, וזה היה שייך גם בציפורה כשמשה לא היה יכול למול, וע"ז עושה שליחות, כבעלים ישראל השולח הכהן להקריב הקרבן בשבילו אע"פ שהוא א"י להקריב, ובקידושין (כ"ג ב') מבע"ל אי כהנים שלוחי דידין נינהו או דרחמנא ע"ש וביומא (י"ט ב'), וה"נ יש שליחות כהתם דמילה כקרבן כמו שהארכתי בפ' ויחי (פמ"ח כ'), ויש לו לעמוד על קרבנו כמו בקרבן, עי' ביו"ד (סי' רס"ה ס"ט ובי' הגר"א), או דשלוחי דרחמנא נינהו כי התם, ומ"מ צריך לדאוג למילה כמו בקרבן שחייב להקדיש קרבנו ולהביאו לביהמ"ק, אמנם באמת בגמ' שם לא נזכר לשון שליחות ואפשר דלא היה צריך כלל לדין שליחות רק כמו ביו"ד הדואגין למילה וכנ"ל.

וע' בגמ' ע"ז שם דיש מ"ד דמשה גמר המילה, ומשמע דלא היה עליו איסור למול מחמת שבועתו, דלא ס"ל שנשבע על כך או שלא חל, א"נ כיון דרובו ככולו ורק גמר המילה, אף דמהני לענין מילה, דהכל הולך אחר החיתום, מ"מ לענין שבועתו אין איסור דנשבע דוקא על מילה שלימה, וכנדרים הלך אחר לשון ודרך בנ"א שעושה כל המילה, ואפשר דכשנשאל על שבועתו ליתרו על שביקש לילך למצרים התיר גם שבועה זו, אלא דלא יכול למול קודם שיצא מפני אונס הדרך כמו שאמרו בגמ' ואח"כ נענש על שנתעסק במלון תחילה.

וכעת ראיתי שכ' המג"א בפירוש זית רענן על המכילתא שפי' דברי המכילתא, א"כ למי אעבוד למי שאמר והיה העולם כו' אבל על בנו קיבל עליו למוסרו לע"ז, ע"פ המבואר בילקו"ש שמות (רמז קס"ח) שהיה יתרו מבקש להרגו, וע"ז אמר דאע"פ שירצה יתרו להרגני, אהרג ולא אעבור, דע"ע צריך למסור נפש, אבל ליתן בני לע"ז אקבל עלי, דאי"ז רק לפנ"ע, דכה"ג דינא הוא שיעבור ואל יהרג כמ"ש הרמ"א ביו"ד (סי' קנ"ו) בשם הר"ן, כיון שלא היה בפרהסיא. וע"ש שכתב וצ"ע איך חלה השבועה, הרי מ"ע על האב למול את בנו, ודן דכיון דמצד האם לא היה מתייחס אחר זרע אברהם, הו"ל בנך הבא מן הגויה וקרוי בנה ואי"צ למולו כדאי' במ"ר פ' חקת (פי"ט ג'), ותמה על הרא"ם שכ' דקודם מ"ת היה הבן מתייחס אחר האב, וע"ש דבאמת חלה שבועתו ולא נענש רק על שעיכב מלמול בנו השני שהרי עליו נשבע שיהיה לש"ש.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' שמות (פ"ד כה')

יד) בביאור כי חתן דמים אתה לי.

בפ' שמות. כי חתן דמים אתה לי, כ' ת"י דשיזיב חתנא מן ידיו דמלאך חבלא וכע"ז ברש"י ות"א דקאי על מרע"ה, שע"י המילה עמד המלאך להורגו, ובגמ' נדרים (ל"ב א') רשב"ג אומר לא למשה רבינו ביקש שטן להרוג אלא לאותו תינוק שנא' כי חתן דמים אתה לי צא וראה מי קרוי חתן הוי אומר זה התינוק, וכן ע"י כאן במכילתא (פ"א) וע"י בפ"י הר"ן ורא"ש מ"ט נקרא התינוק חתן, ורבנו הגראי"ל שטינמן זצ"ל תמה למ"ד דקאי על משה מ"ט הזכירה כאן לשון חתן אחר שעברו שנים רבות משנשא, ולמש"כ ת"י שלא מל בגלל שנשבע לחמיו שלא ימול בנו ראשון, י"ל דהיינו חתן דמים, שלקחו לחתן בדמים, שכמעט גרם לו מיתה על עיכוב חתנו מלמול.

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' שמות (פ"ד כה')

טו) במה שנתנו דם מילה על המשקוף למ"ד דם מבטל דם.

בפ' בא (פי"ב י"ג) והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם וגו' כ' ת"י ויהי דם נכסת פסחא וגזירת מהולתא מערב לכון למעבד מיניה את על בתיא, וכן בשמו"ר (פי"ט סי' ב') נתנו עצמן ומלו ונתערב דם הפסח בדם המילה וע' פדר"א (פכ"ט), ועי' בחי' הגרי"מ עה"ת כאן שהקשה למ"ד דם מבטל דם (ע' פסחים ס"ה ב' זבחים ע"ח א' מנחות כ"ב א' חולין פ"ז ב'), דהרי מבואר כאן ברש"י (פ' ז') וכן (בפי"ב כ"ב) ובמכילתא שם שהיה נתינת הדם כזריקה וע"ש במכילתא (פי"א) שהיה להם ג' מזבחות המשקוף וב' המזוזות ע"ש, וכן בפסחים (צ"ו א') א"י ג' מזבחות היו להם משקוף וב' המזוזות ופירש"י שם לזריקה, וא"כ איך לא ביטל דם מילה לדם הפסח ע"ש גם לכאורה ה"ז חוצץ, ובאמת י"ל שמלבד מה שעירבו נתנו גם מדם פסח בפ"ע. ולזריקה בעינן דוקא דם הנפש, (ע' פסחים ס"ה א' וכריתות כ"ב א') וע' מדרש הגדול (פי"ב ז') מן הדם מדם הנפש ולא מדם הבשר ולא מדם העור ולא מדם התמצית, וע' זבחים (כ"ה א'), וזה אפשר שהיה מדם היוצא תחילה.

גם י"ל דע"ז כ' בקבלה (יחזקאל פט"ז ו') ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי, וע' שמו"ר הנ"ל (ורש"י פי"ב ו') דקאי על דם פסח ומילה, שהיה כאן ציווי ליתן משניהם על הסף והיינו בדמיך חיי, ול"ש שיבטל א' לחבירו, וע' רוקח (פי"ב ז') ולקחו מן הדם מקצת הדם, [והיינו כנ"ל ליתן קצת מדם הנפש לק"פ מדין זריקה], וכ' שם עוד מן הדם בגי' הדם המילה, זהו בדמיך חיי דם פסח ודם מילה [והיינו כנ"ל שנצטוו על שניהם].

פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' שמות (פי"ב יג)

טז) בטעם לשמות השבטים באופ"א מטעם הנזכר בתורה.

א"י בסוטה (י' ב') יהודה על שם שהודה במעשה תמר, ועי' רש"י בדה"י א' (פ"ד כ"ז) ובדעת זקנים (פכ"ט ל"ה) שמעיקרא קראה שמו כן ע"ש שיודה, ועי' במהרש"א בסוטה שם, ואע"פ שבקרא כ' טעם אחר שנקרא כן על הפעם אודה את ד', י"ל דתרווייהו איתנייהו אלא דמעיקרא לא אמרה לבנ"א רק טעם זה הנזכר בקרא שא"א שתספר כל העתיד, וכן עי' בגמ' ברכות (ז' ב') בשם ראובן שהוא על ראו מה בין בני לבין חמי שידעה כן ברוה"ק, וגם שם כ' בקרא טעם אחר כי ראה ד' בעניי, וכה"ג בשם שמעון כ' בקרא שהוא על כי שמע ד' כי

שנואה אנכי, ובב"ר (פע"א סי' ג') אי' שהוא על ששומע לקל ע"ש, וגם בזה י"ל דתרוייהו איתנייהו, ובשם אפרים כ' בקרא שהוא על כי הפרני אלקים בארץ עניי ובדעת זקנים שם בפ' מקץ כ' הטעם ע"ש אברהם ויצחק שנקראו אפר, ושם י"ל שנתנו טעם על שקרא אפרים בלשון רבים.

ועי' באורך בשמו"ר (פ"א ה') ובתנחומא פ' שמות (סי' ג') ובמדרש אגדה פ' שמות (פ"א ב') ואלה שמות בני ישראל, על שם גאולת ישראל נזכרו כאן, ראובן, שנאמר (שמות ג') ראה ראיתי את עני עמי, שמעון וישמע אלהים את נאקתם, לוי, ע"ש שנתחבר הקדוש ב"ה לצרתם מתוך הסנה, לקיים מה שנאמר (תהלים צא) עמו אנכי בצרה, יהודה, על שם שהודו להקב"ה, יששכר, שנתן להם הקב"ה שכר שעבודם בזת מצרים ובזת הים, לקיים מה שנאמר (בראשית טו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, זבולן, ע"ש שהשכין הקב"ה שכינתו בקרבם, שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ואין זבולן אלא בית המקדש שנא' (מלכים א ה) בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים, ובנימין, ע"ש (שמות טו) ימינך ה' נאדרי בכח, דן, ע"ש (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, נפתלי, ע"ש תורה ומצות שנתן להם הקב"ה שכתוב בהם (תהלים יט) ומתוקים מדבש ונופת צופים, גד, ע"ש המן שהאכילם הקב"ה שהוא (שמות טז) כזרע גד, אשר, ע"ש שהיו מאשרין אותן כל שומעי גאולתן וגדולתן, דכתיב (מלאכי ג') ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות, יוסף, ע"ש שעתידי הקב"ה להוסיף ולגאול את ישראל ממלכות הרשעה כשם שגאל אותם ממצרים דכ' (ישעיה יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו וגו'.

ולכא' י"ל דהן עצמם לא ידעו העתיד רק נתן ה' בפיהם שם זה, על מה שיארע עמם אח"כ, ועי' בזה במהרש"א בברכות ובמהרצ"ח שם, ובקול אליהו פ' ויצא, ועי' בבן יהוידע ברכות (ה' ב') בריו"ח שקרא מן השמים שם בנו שנולד לו אחר שמתו כל בניו בשם מתנה, כמו שהביא שם בפ' רבינו נסים גאון, דעי"ז התקיים לו זה הבן דנותן מתנה בעין יפה נותן ע"ש, וכן עי' בבן יהוידע ביומא (ל"ח א') בהא דאיתא שם בשמך יושיבוך בשם האריז"ל בשער הגילגולים שמן השמים נותנים בפי האב והאם שם הראוי לבן לפי המוכרח לו, ואינו באקראי ובהזדמן כמו שחושבין העולם ע"ש, ולפי"ז אין ראייה משם שהיו האמאות נביאות דלענין נתינת השם כל אדם ניתן לו בזה כעין רוח"ק איך לקרא שם בנו.

וכן נראה במדרש שכל טוב בראשית (פ"ח ג') הראשונים שהיו משתמשין ברוח הקודש, לכך היו מכנין שם לבניהן על שם מעשה שעתיד להיות, ומתנבאין ואינן יודעין מה מתנבאין, ומגידי מראשית אחרית, וזש"ה אשר שם שמות בארץ (תהלים מו ט), אל תקרא שמות, אלא שמות, שמו של אדם הוא על מעשיו, אבל אנו מוציאין שם בנינו על שם אבותינו הראשונים עכ"ד, ומבואר שלא ידעו בדבר.

ובפ' ויצא (פכ"ט ל"ד) כ' רש"י שהאמהות נביאות היו ויודעות שיב' שבטים יוצאים מיעקב, וכן איתא שם במדרש תנחומא (סי' ט') וע"ש מהרש"ל שלא היו מתנבאות כי אם על עצמן ולא מה שיבא על אחרים לכך לא מנו אותם, ושפת"ח שם כ' דלא מנו רק אותן שהכתוב מעיד שהיו נביאות ע"ש, וגיסי הרב ירוחם הלוי וולפא שליט"א אמר דלפימש"כ בת"י פ' בשלח (פי"ד כ"א) שהיה כ' על המטה שם השבטים, י"ל דמשם ידעו כל זה, ועי' בירושלמי ברכות (פ"ט ה"ג) אר"י בן פזי רחל אמנו מנביאות הראשונות היתה ע"ש.

ועי' במדרש אגדה פ' שמות (פ"ב ו') ותפתח ותראהו את הילד כמו מתנבאת היתה נער נאמן עניו רועה כו', וגם שם אינה נבואה ממש רק כמתנבאת, [וכן ע"ש (פ"ב ד') ותתצב אחותו מרחוק פסוק זה כולו על נבואה נאמר כו' ע"ש, וכן בירר' סוטה (פ"א ה"ט) אכן למדרשו אחותו ג"כ אינו כפשוטו רק קאי על נבואה].

מתוך פתשגן כתב הדת על תרגום יונתן פ' תולדות (פכ"ז י"ג).

לקיים הו"א של הגמרא במילה וסוכה

אמרו בשם רבינו זצ"ל שאמר שיש שאומרים דיש להדר לקיים גם הו"א שכתוב בחז"ל, ויש הו"א שבעינן מצה בפסח, עי' בתורת כהנים פרשת אמור (פי"א ס"ב) דאיתא התם ובחמשה עשר יום לחודש הזה חג המצות יום זה טעון מצה ואין חג הסוכות טעון מצה, והלא דין הוא ומה אם זה שאין טעון סוכה טעון מצה זה שטעון סוכה אינו דין שטעון מצה תלמוד לומר זה חג המצות זה טעון מצה ואין חג הסוכות טעון מצה ע"כ, ועי' נמי בתו"כ שם (פרשתא י"ב ס"ב) ולמה בזה לא נהגו כן.

רק דאיכא גם הו"א בשבת (ק"ח א') דמילה בעינן מאזנו, דכ' הנה ערלה אזנם, ויש הו"א בפסחים (כ"ו ב') דערל אסור גם באכילת מצה, רק דילפי' כל ערל לא יאכל בו, בו הוא דאינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור, וא"כ אם אזלי בתר הו"א אין אנו חייבים בסוכה במצה משום פסול ערל.

הכונה של נשים באמירת על ברייתך שחתמת בבשרינו

במה ששאלו מה יכוונו נשים בעל ברייתך שחתמת בבשרינו, לכאורה מכוונים על עם ישראל, וכן מי שעדיין לא מל או מתו אחיו מחמת מילה יכול לומר כן, וכן מכוונות בעל תורתך שלמדתנו ועל שהנחת כו' אף שאינם בברית ותורה, וכן גר מכוין על ישראל.

ועי' מש"כ בדברי חמודות מסכת ברכות על הרא"ש (פרק ז' סימן כ"ב) שכתב הכלבו בשם הראב"ד דנשים לא לימרו לא ברית ולא תורה ועבדים לא לימרו תורה דלאו בני תורה ניהו וכתב רמ"י ז"ל ואי לאו דמסתפינא אמינא שהנשים א"צ לדלג רק על ברייתך שחתמת בבשרנו מפני שאינם בני קיום ברית מילה אבל על תורתך שלמדתנו ועל חוקיך שהודעתנו למה ידלגו שאע"פ שאינם בנות לימוד התורה מ"מ הן בנות קיום התורה והמצוות והחוקים שגם הן מצוות על הרבה מהם, ול"נ שאף הראב"ד לא אמר אלא כפי נוסחת הרמב"ם לומר התיבות ממש ברית ותורה ועל זה הוא שאמר שלא יאמרו הנשים אבל הלשון ועל תורתך שלמדתנו וכו' אפשר שגם הראב"ד יודה שיכולות לאומרו.

ועי' ברמ"א (סימן קפ"ז ס"ג) דנשים ועבדים לא יאמרו ברית ותורה, דנשים לאו בני ברית ניהו, ועבדים לאו בני תורה ניהו (כל בו). ובמגן אברהם (סק"ג) הקשה על הרמ"א, צ"ע דפתח בתרתי שנשים לא יאמרו ברית ותורה, וסיים בחדא שלא יאמרו תורה, ובתו' ר"פ מ"ש איתא בהדיא דלא יאמרו ברית ותורה וכן כתבו התו' ורש"י בערכין וכ"ה בברכות (מ"ח א') וז"ל ברית לפי שאינה בנשים תורה ומלכות אינה לא בנשים ולא בעבדים עכ"ל וצ"ע דלא כע"ת ולבוש.

וכתב, וצ"ע על מה סמכו עכשיו הנשים לאומרה, והל"ח נדחק לתת טעם לדבר ובבד"ה כתב דנשים הוי כגברים שאין נקרא אדם אלא כשיש לו אשה, ואם כן ה"ל שניהם גוף א' עכ"ל, נדחקו כדי ליישב המנהג וע"ש דבע"ז (כ"ח א') אי' למ"ד המול ימול איתתא כמאן דמהילי דמי, ולמ"ד ואתה את בריתי נשים

לאו בני ברית נינהו וא"כ אפשר דעל בריתך שחתמת בבשרינו יכולין לומר דכמאן דמהילי דמי, ע"ש, ובנהר שלום (סימן קפז אות ב) כ' דאע"ג דאמרינן דמקרא דהמל ימול לא ממעטים אלא ערל דווקא אבל אשה לא דכיון דלא שייכא במילה כלל כמאן דמהילא דמיא מכל מקום שתאמר ועל בריתך שחתמת בבשרנו ודאי מיחזי כשיקרא.

ועי' בשו"ע הגר"ז (שם סעיף ז) דעכשיו נהגו לומר הכל לפי שכיון שאין נקרא אדם אלא כשיש לו אשה כמו שנאמר זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם הרי הזכר ונקבה הם גוף אחד לפיכך יכולות לומר על ברית הזכרים שחתמת בבשרנו וכן תורתך שלמדתנו על למוד הזכרים ועוד שגם הנשים צריכות ללמוד מצות שלהן לידע האיך לעשותן. ובמשנה ברורה (סק"ט) ומ"מ בימינו נהגו הנשים לומר ג"כ על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו וכו' והכוונה על ברית הזכרים שחתמת בבשרנו וכן תורתך שלמדתנו על למוד הזכרים שבזכות התורה והברית נחלו ישראל את הארץ.

במשנת רבינו זצ"ל בעניני ברית מילה בימי הסליחות וראש השנה

סליחות כשיש חתן או בעל ברית

כתב רבינו בקונטרס הזכרונות (סי' כ"ט אות ט"ו) דבסליחות של תענית ציבור כשהיה מילה או חתן לא קיצרו כלל את הסליחות, גם בימי בה"ב, ומש"כ המשנ"ב (סי' קל"א סקכ"ח) שמניחין מקצת כוונתו דסגי שא"א תחנון, ודלא כלוח א"י שכ' (בתענית שני קמא) שהמנהג בירושלים לומר עד הרחמים והסליחות, ובס' מנהגי בית הכנסת חזון איש (פ"ו ס"א) מובא דבסליחות שלפני ר"ה ועשי"ת אומרים גם תחנון, ומובא שם מרבינו זצ"ל בטעם הדבר, דכיון שנאמרים לפני התפילה אינו כסליחות שהם חלק משחרית, ובאמת אף שמנהגינו לאומרים אחר עלות השחר מ"מ אומרים על זה תתקבל לעצמו, ואף כשמתחילין ביום דכבר הוא זמן מילה, הרי חתן זמנו גם בלילה, ומ"מ גם בעל ברית וחתן חייבין בסליחות עי' בס' האלולים קדש לה' (הערה של"ב) בשם רבינו זצ"ל.

וכ' רבינו במכתב, על דברי הלוח א"י (חדש חשון) בענין תענית בה"ב קמא שכשיש חתן אומרים עד הרחמים והסליחות וע"ש שיש המקצירין יותר, וז"ל: זה טעות ואין מקצירין מהסליחות וכ"ש שאומרים אבינו מלכנו רק תחנון אין אומרים וזה כוונת המשנ"ב (סי' קל"א סקכ"ח) עכ"ל, (אשי ישראל פכ"ה הערה ק"ג ומכתב בסוה"ס סי' ר"ל) וכ"כ רבינו באגרות וכתבים בהוראות ממרן החזו"א (תפילה פ"ה סל"ו) ובקונטרס הזכרונות (סי' כ"ט אות ט"ו) בתענית ציבור שחל ברית מילה או חתן לא קיצרו כלל את הסליחות גם בימי בה"ב ומש"כ במשנ"ב (סי' קל"א סקכ"ח) שמקצירין מקצת כוונתו דסגי מה שאין אומרים תחנון ודלא כלוח א"י, ע"כ.

ועי' בארחות רבינו (ח"ב עמוד קנ"ח ס"ו) שהביא שמרן החזו"א זצוק"ל הי' סנדק באחד מן הצומות וכן בבה"ב או בימי הסליחות אמרו סליחות ואבינו מלכנו ורק תחנון בלבד לא אמרו וכן נהג הקה"י זצוק"ל. וע"ש (עמוד ר"ט אות כ"ד) שבא' דסליחות שנת תשל"ה בנוכחותי שאל רבינו זצ"ל את אביו מרן הקה"י זצ"ל אם יש חתן האם פטורים מלומר תחנון של סליחות וענה לו שאינו יודע, ולמעשה אמר רבינו לחזן שלא יאמר, ואח"כ שאל עוד פעם מרן הקה"י את בנו

רבינו זצ"ל מה עשה למעשה ואמר לו שלא אמר תחנון וכמדומה לי שגם הקה"י לא אמר.

ועי' עזרת אליעזר ימים נוראים (עמוד ט"ז) ששאל מרבינו זצ"ל אם כשיש חתן לא יאמרו תחנון, והשיב רבינו, שאומרים כל הסליחות, וע"ש בהערה משערי הימים הנוראים (עמוד נ"ג) בשם רבינו זצ"ל דכיון דלכתחילה אין מלין קודם הנץ אין בעל ברית פוטר, וכן מביא מכאיל תערג (גליון ק"י), ומביא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל דבמקום שיש חתן א"א נפ"א גם בסליחות בלילה, וכן עי' בקצה המטה (סי' תר"ב סכ"ב), ועי' בתרוה"ד (סי' קל"ד) וברמ"א (סי' תקפ"א ס"א) דאף שבבית האבל א"א תחנון מ"מ אומר סליחות, וע"ש מג"א (סק"ג) ומשנ"ב (סקכ"ג) דהיינו אף שנמשך הסליחות ביום, וכן נהג רבינו למעשה בביהכנ"ס לדרמן כשהיה ש"ץ אחר עלות השחר, שהיה נופל על פניו אף שהיה סנדק ביום.

אך י"ל דכל זה כשהתחילו קודם עלוה"ש שאזלי' בזה בתר העיקר, אמנם אם מתחילים הסליחות אחר עלוה"ש אין אומרים. וכן כתב לי רבינו דבעל ברית פוטר מתחנון גם בתחנון של סליחות, (ממכתב בעשרה בטבת תשע"ז אות ד).

אמנם בס' אשי ישראל בסוף הספר (אות קי"ב) נשאל רבינו זצ"ל, במש"כ המשנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק כ"ג) דבערב ר"ה אף שבתפילה לא נופלים על פניהם באמירת תחנון בסליחות נופלין על פניהם דע"פ רוב רגילין לסיים קודם עלוה"ש, יל"ע במנין שמתחיל לכתחילה לומר סליחות ביום ולאחר נה"ח האם גם לא נופלין על פניהם, והשיב רבינו, נוהגין ליפול.

ובס' האלולים קדש לה' (עמוד קפ"ז סוף הערה תס"ח) הביא בשם רבינו זצ"ל דאם נמשכו באמירת הסליחות עד שהאיר היום קודם שהגיעו לתחנון אם אבי הבן או הסנדק בביהכ"נ אין אומרים תחנון, וע"ש (עמוד קפ"ט הערה תע"א) דביש חתן אומרים תחנון, ואמר לי המחבר דמש"כ בחתן מיירי ביום חופתו דלדעת רבינו כלל אינו חתן לפטור מתחנון כמש"כ בקונטרס הזכרונות (סי' ח' אות ע"ה).

ברית מילה בר"ה אחר קריאה"ת או אחר התקיעות

כשיש ברית מילה בראש השנה מלים אחר קריאת התורה קודם תקיעת שופר וסימן לדבר זכור ברית אברהם, המילה, ואחר כך עקדת יצחק, השופר, (שיח שפתותינו עמוד רע"ג ועי' בשו"ע סי' תקפ"ד ס"ד ובשונה הלכות סט"ז שבשבת שאין

תקיעת שופר מלין אחר אשרי ואחר המילה וברכותיה אומרים יהללו וי"א שגם בשבת מלין קודם אשרי שלא יהא הפסק רב להקדיש ובמקום שנוהגין למול בבית שהתינוק שם מלין אחר יציאה מביהכ"נ כדי שלא יהא טירחא דציבורא לילך שם ולשהות ולחזור לביהכנ"ס ומ"מ אם אין הבית רחוק מביהכנ"ס באופן שלא יהי' שהות הרבה וטורח צבור טוב למול קודם תקיעת שופר כדי שיהא בידם זכות המילה בעת תקיעת שופר), ואמר רבינו זצ"ל שי"א דתוקעים ואח"כ מלים, ואע"פ שמילה תדיר דתקיעות נחשב כגמר התפילה, (האלולים קדש לה' פ"ה ס"א, וכמו דמקדימין לדוד ד' אורי וגו' לפני מילה ואע"ג דמילה הוא תדיר אכן במקור חיים סי' תקפ"ד ס"ד כתב שמלים ואח"כ תוקעין). אם יש ברית.

בברית בראש השנה קורין בשם יצחק

רבינו זצ"ל הביא דהמנהג ליתן שם לפי המועד ובר"ה קורין יצחק ע"ש עקידת יצחק וכמש"כ בס' לקט יושר (יו"ד עמוד נ"ב ענין ג') דכשיש ברית בר"ה קורין הנימול בשם יצחק לכבוד עקידת יצחק, וז"ל, שלו' בן מה"ר מורקל זצ"ל היה לו מילה בראש השנה, ושאל אם לקרא הבן אחר אביו או אחר יצחק אבינו, השיב מורי שהוא ואביו חייבין בכבוד יצחק אבינו, ואמר דכמו כן נהגו ליתן שם מהפרשה וכן ייעץ מרן החזו"א, (שמות בארץ פ"ז).

כבוד אב וכבוד רבו בקריאת שם

מבואר בלקט יושר (שם) דיש כיבוד אב בקריאת שם אביו, וכן כבוד החכם בקריאה ע"ש רבו, ואמר לי רבינו זצ"ל דיש לקרא ע"ש האב אפילו כשנפטר בקיצור ימים כיון שיש בדבר מצות כבוד אב, ותחת אבותיך יהיו בניך, (זכר צדיק לברכה), וכן קרא רבינו בשם דודו ורבו מרן החזו"א זצ"ל. ועי' בס' תורת חיים (עניני מילה אות ל"א) שהשיב רבינו בענין סנדקאות לאביו או לגדול הדור, דאם אביו מקפיד יתן לו. וע"ע (שם אות ל"ג) לגבי קריאת שם ע"ש אדם גדול או ע"ש הסבא, דיקרא ע"ש אדם גדול אא"כ יש בזה כיבוד או"א.

עניני ירח האיתנים

טעם אמירת סליחות במוצאי שבת

כתב בלקט יושר (או"ח ח"א עמוד קי"ח ענין א) כשחל ר"ה ביום ה' נוהגין לעמוד סליחות ביום ראשון שלפניו, משום דצריכין ג' ימים להכנה כמו במ"ת, ומ"מ לעולם עומדין ביום ראשון אף בחל ר"ה ביום ו', משום שהוא סמוך לשבת. ונהג כל אדם ללמוד בשבת, וכן הוה בימיו, משום דאין לאדם עסקים, וגם יש לו פנאי ללמוד, והביא משל. כשבאו ישראל לא"י רוצה תורה לחגור שק משום כשהיו ישראל במדבר היו פנויים ממלאכה, והיו לומדים תורה, אבל עתה כל אחד ואחד הולך לכרמו, ואינם לומדים תורה. אמר הקדוש ברוך הוא משל לשתי אחיות ואחת לוקחה לאיש ואין לה בת זוגה כו' כך השיב הקדוש ברוך הוא יש לך בת זוגו ושבת שמו, ובשבת הם פנויים ממלאכה והיו לומדים תורה. לכך טוב להתחיל ביום א', כי העם שמחים מחמת מצות התורה שהם לומדים בשבת, וגם מחמת ענג שבת, ואמרינן (שבת ל' ב') אין השכינה שורה לא מחמת עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה של מצוה. לכן טוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה, וגם הפייט התחיל במוצאי מנוחה. ומבואר דגם סליחות י"ל מתוך שמחה של מצוה, וזכות התורה יועיל לקבל בקשת השיבינו אבינו לתורתך, ובמשנה ברורה (סימן תקפ"ה סק"ג) כ' דתוקעין במקום שקורין, כדי שזכות התורה יגן עלינו לעלות זכרוננו לפניו לטובה.

ולכאורה נראה מהלקט יושר שהיו אומרים סליחות במוצאי שבת סמוך לשבת דאם הולך לישון אחר השבת איך ישמח אח"כ בקומו מחמת שלמד בשבת וכבר עברו יותר משש שעות, וגם שמחת עונג שבת חלפה, ועי' מש"כ החת"ס בגליון השו"ע (או"ח סימן תקנ"ג ס"ב) במש"כ הרמ"א (שם) דאין ללמוד מחצות בערב ת"ב, נראה לי הטעם, שלא יהרהר בליל תשעה באב בענין שלמד ביום. ואם כן גם בשבת אחר חצות אסור. ועיין שו"ת כתב סופר או"ח (סימן ק"א), והיינו דאם ילמד בערב ת"ב מחצות ישמח בת"ב והיינו אפי' הולך לישון כי ליבו מהרהר בתלמודו, וכן משמע ממה שאומרים במוצאי מנוחה, עי' חשוקי חמד יומא (כ"ב א') שמבקשים בזכות השבת סמוך לשבת.

אמנם אמר רבינו זצ"ל דגם ביום א' דסליחות אפשר לומר הסליחות קודם שחרית, דלשון 'מוצאי מנוחה קדמנוך תחילה' מתפרש על כל יום ראשון, כמש"כ רש"י בתענית (כ"ט א') ובערכין (י"א ב') דהבית חרב במוצאי שבת, דכל יום א' נקרא מוצ"ש, וכן נהג למעשה רבינו זצ"ל לומר סליחות קודם ותיקין גם בלילה הראשון, וכ"ה ברמ"א (סימן תקפ"א ס"א) 'ועומדים באשמורות לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה', ובלבוש (סעיף א') מקדימים פני השם יתברך 'לעמוד בבקר באשמורת ביום א' שלפני ראש השנה'. ואפשר דגם לטעם שמחת התורה ושמחת עונג שבת, כיון שנמשך לימודו במוצ"ש עד שנתו, וכן מענג השבת בצאתו במלוה מלכה, א"כ שמח בשמחת התורה והשבת עד השכמתו לסליחות, וגם בשינתו לא מסיח דעתו מתלמודו וממשיך השמחה.

ומ"מ כתב רבינו זצ"ל דאמנם לשון מוצאי שבת על יום ראשון אמנם אין לזה טעם וריח לומר בבוקר במוצאי מנוחה, (פסקי ההלכות עמ' ר"פ שאלה נ"ג ותשובות הגר"ח סי' רל"ג השיב רבינו באמת ראוי לומר כן לפני נה"ח), ועי' במט"א (סי' תקפ"א ס"א) שמבואר בדבריו שגם בלילה הראשון אמרו הסליחות בהשכמה, וז"ל המטה אפרים (שם) מתחילין להשכים לומר סליחות מן יום א' בשבוע שחל בו ר"ה. ואם חל ר"ה ביום ב' או ביום ג' מתחילין להשכים מיום א' שבוע שלפניו וזמן אמירת הסליחות הוא בסוף הלילה סמוך לאור הבוקר. ועכשיו מתאחרין על הרוב עד התחלת עמוד השחר. ומ"מ ביום ראשון משכימין יותר קצת. בכדי שיתכן לשון הפזמון שאומרים בו בזעקתם בעוד ליל. וכן רצה עתירתם בעמדם בלילות, ולמעשה האומרים סמוך לתפילת ותיקין ג"כ אומרים בעמדם בלילות על מה שעמדו מבעוד ליל וראוי להתחיל מעט קודם עלות שיוכלו לומר בזעקם בעוד ליל.

ועי' במשנ"ב (סי' תקפ"א סק"ו) מהא"ר וחיי אדם (כלל קל"ח סעיף ב') בטעם שקבעו ד' ימים, שכן מצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממום ארבעה ימים קודם הקרבה. ובכל הקרבנות בפרשת פנחס כתיב והקרבתם עולה, ובראש השנה כתיב (במדבר כ"ט ב') ועשיתם עולה, ללמד שבראש השנה יעשה כל אדם עצמו כאילו מקריב את עצמו. ולכן קבעו ד' ימים, לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם, ושאלתי מרבינו זצ"ל דלא מצינו ביקור ד' ימים רק בתמיד ופסח ואמר דהוא מחלוקת תוס' והרמב"ם, עי' ברמב"ם (פ"א מתמידין ה"ט) ובערכין (י"ג ב' ורש"י ד"ה גמ') ובתוס' בסוכה (מ"ב א'), ואמר שכתבו בזה הטו"א והליקוטי

הלכות (פסחים צ"ו א') ע"ש, ועי' חזו"א (או"ח סי' קכ"ד פסחים צ"ו א'), ועי' בבעה"ט פ' פנחס (פכ"ט ב') דע"י תשובה כאילו הקריב כל הקרבנות וא"כ ה"ז גם כנגד עולת התמיד.

ועי' בקונטרס עזרת אליעזר (סליחות עמוד ז') שהשיב רבינו זצ"ל, דהרבה ראשונים ס"ל דכל הקרבנות צריכין ביקור ד' ימים וע"ש מהגרי"ז עה"ת (ויקרא עמוד נ"ב) שכ"ה דעת הר"ש על תו"כ (ויקרא פ"ג), ועי' גם במאירי פסחים (צ"א א' ד"ה ומה) ובפי' הר"י מלוניל (שם) ועי' בדבר שמואל שם, ועי' שו"ת צ"פ (סי' קנ"ד) בדברי רש"י עירובין (ק"ג א' ד"ה אבל) דנראה דנוהג בכל הקרבנות, ועי' בחבצלת השרון ויקרא (עמוד מ"ו).

בענין זריזין מקדימין באמירת סליחות

יל"ע האם שייך זריזין מקדימין באמירת סליחות לומר בלילה הסליחות ולא להמתין עד השכמה, ולמש"כ דאין דין זריזין בדבר של רשות עי' בס' תורתך שעשועי (ח"ג עמוד רפ"ב), והביאו שכן מבואר בפנ"י (פסחים ד' א') דאין זריזין מקדימין רק במצוה חיובית ולא במצוה קיומית, יש לדון אם כאן נחשב כדבר שבחובה, אמנם למעשה נראה ברמ"א ובמט"א דהמנהג הקדום היה לומר סליחות בהשכמה גם בסליחות דמוצאי מנוחה, כמש"כ ברמ"א (סימן תקפ"א ס"א) 'ועומדים באשמורות לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה', ובלבוש (סעיף א) מקדימים פני השם יתברך 'לעמוד בבקר באשמורת ביום א' שלפני ראש השנה', ועי' במט"א (סי' תקפ"א ס"א) שמבואר בדבריו שגם בלילה הראשון אמרו הסליחות בהשכמה, וז"ל המטה אפרים (שם) מתחילין להשכים לומר סליחות מן יום א' בשבוע שחל בו ר"ה. ואם חל ר"ה ביום ב' או ביום ג' מתחילין להשכים מיום א' שבוע שלפניו וזמן אמירת הסליחות הוא בסוף הלילה סמוך לאור הבוקר. ועכשיו מתאחרין על הרוב עד התחלת עמוד השחר. ומ"מ ביום ראשון משכימין יותר קצת. בכדי שיתכן לשון הפזמון שאומרים בו בזעקתם בעוד ליל. וכן רצה עתירתם בעמדם בלילות.

ונראה דשא"ה דיש מעלה יתירה להראות שמתגבר כארי ומנדד שינה מעיניו לשוב, וכמבואר ביומא (כ"ב א') דשאני מיגנא ממיקם, ופירש"י, נוה לו לאדם לנדד שינה מעיניו מלילך לישן עד סוף הלילה, מלהיות עומד ממטתו בהשכמה שהיא תרומת הדשן, וגם התפילה מתקבלת ביותר כמש"כ המשנה

ברורה (סימן תקפ"א בהקדמה) דנוהגים לקום באשמורת, דסוף הלילה הקדוש ברוך הוא שט בעוה"ז והוא עת רצון.

וראיתי מובא מס' אשרי האיש (ח"ג פ"ג ס"ו) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, בענין זמן אמירת סליחות, דממש"כ השו"ע נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים, וכ' המשנ"ב דבסוף הלילה הקב"ה שט בעולם הזה והוא עת רצון, מלשון זה יש ללמוד שהשכמה מוקדמת לסליחות עדיפה על אמירתם בחצות הלילה, ועדיף לאומרם בבוקר אף לאחר הנץ מאשר בחצות הלילה, ופעם אחת התבטא רבינו הגרי"ש זצ"ל, ואמר שעדיף יאמר סליחות בבוקר כשא"א להשכים כי בלילה אחר שאוכל סעודת ערב, ומילא כריסו, הולך לומר לסליחות, איזה טעם יש לזה, ואולי במוצ"ש שאני דאיכא באכילתו מצוה דמלוה מלכה. וכן עי' בס' הליכו"ש (ר"ה פ"א הערה ו) דעדיף לומר ביום אחר הנץ מלומר בלילה אחר חצות, וכן נהג למעשה לומר כל יום להשכים ולומר אחר שכבר האיר היום, מלבד ביום א' שאמר במוצ"ש, והביאו שבסליחות שיח שפתותינו (עמוד ב') מובא מכתבי הגרי"ש ימים נוראים, ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שנשאל גם לגבי מוצאי שבת שמתחילין לומר בו סליחות אם עדיף לומר סליחות בלילה או מוקדם בבקר, והשיב, איזה טעם יש לומר סליחות אחרי שהכרס מלאה ממלוה מלכה, אין בזה טעם, וגם אמר שאין זה דרך שאחרי סליחות הולכים לישון, וא"ל הגרש"א שטרן שליט"א דבפיוטים עצמם נראה שאמרו הסליחות בהשכמה שאומרים שחר השכמתי, באשמורת הבקר קראתיך, רצה עתירתם בעמדם בלילות, והמנהג לומר בלילה הגיע מהחסידיים ובעיקר במוצאי מנוחה שרצו להסמיך לשבת, ולכן גם אם ניעור בזמן אמירת סליחות בחצות אי"צ מדין זריזין לומר עמהם כי יש מעלה לומר באשמורת.

וע"ש באשרי האיש בהערה ממש"כ בלקנות חכמה (ה עמוד א') בשמו של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דעדיף לומר אחר חצות הלילה מאשר אחר הנץ, וכשנשאל ע"י נכדו אמר שהכל לפי מה שהוא אדם, ותלוי מה יפריע לו פחות לימודו. שלא יצא שכרו בהפסדו. ובקובץ מה טבו אהליך יעקב (ח"ד עמוד קט"ז אות ח') מובא בשם הגר"ש דבליצקי זצוק"ל שעדיף לומר סליחות בחצות הלילה מלומר בבוקר לאחר הנץ, ומובא שם (עמוד קנ"ג אות ב') בשם הגר"ח פ"ש שיינברג זצ"ל ג"כ שעדיף לומר בחצות הלילה מלומר לאחר עלות השחר, ובישיבות נוהגים לומר בבוקר כדי שזה לא יפריע.

וכתב בדקדוקי מצוות ראש השנה (ס"ה הערה י"א) בשם רבינו זצ"ל, דאין לומר סליחות רק קודם התפילה ואם לא אמר קודם שחרית יאמר קודם מנחה, ואמר דלדעתו אם עומדים סמוך לותיקין יאמרו סליחות אחרי ותיקין, דמעלת ותיקין קודם, ומובא בשם רבינו זצ"ל דאם עומד סמוך לנץ שחרית כותיקין קודם ואח"כ יאמר סליחות, (תורת המועדים סי' תקפ"א ס"ה ועי' דעת נוטה ק"ש סי' י), ומובא בשם רבינו שאם לא אמר לפני התפילה עדיף שיאמר לפני מנחה מאשר אחר שחרית, אמנם עי' בקו' עזרת אליעזר (ימים נוראים עמוד י"ד) ששאל מרבינו, האם אפשר לומר את הסליחות בימים שלפני ראש השנה ובעשרת ימי תשובה לאחר תפלת שחרית, והשיב, כן.

בענין אמירת הש"ץ ה' ה' קודם הציבור

הנה בס' נס' לשושנים (עמוד ר"ה) הבאתי מה שעוררו בענין אמירת הש"ץ י"ג מידות בפני עשרה בסליחות לבה"ב בתרא, דנמצא שאומר הש"ץ לבדו י"ג מידות בפזמון ה' ה' קודם הציבור, ואיך הותר הדבר הרי י"ג מידות הוא דבר שבקדושה וצריך עשרה, כמש"כ הטור (או"ח סימן תקס"ה) בשם רב נתן שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י"ג מדות, וכתב בבית יוסף שהרשב"א כתב בתשובה (ח"א סימן רי"א) מסתברא דכל שאומרן דרך תפילה ובקשת רחמים אין נאמרין ביחיד, דדבר שבקדושה הן, וכמו שאמרו בראש השנה (י"ז ב') נתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור ואמר לו, כשישראל עושין לפני כסדר הזה, וכן כתב בשו"ע (או"ח סי' תקס"ה ס"ה) אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפלה ובקשת רחמים, דדבר שבקדושה הם. א"כ איך אומר הש"ץ לעצמו קודם הציבור.

ואמרו ע"פ מש"כ בס' משנת הגרי"ש (בהנהגותיו לש"ת עמוד תל"ח) בשם מרן הגרי"ש שלישיב זצ"ל שאמר לענין אמירת האדרת והאמונה, שכתב המג"א (סי' תקס"ה סק"ה) בשם המהרי"ל הל' יוה"כ שאין לומר האדרת והאמונה רק ביוה"כ, ואיך נהגו לשורר זה בהקפות בש"ת, ומובא שם שאמר, המג"א כותב לא לומר ואנחנו שרים ולא אומרים, דהכא נמי אומר הש"ץ ה' ה' בדרך פזמון בניגון, וכה"ג אינו כאמרו לדבר שבקדושה, ויש לדון דהוא ניגון של תחינה, ובודאי בא לעורר רחמים כמו הציבור.

ושאלתי למרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל כיו"ב במה שאומר הש"ץ בפתיחת הארון ברגלים ה' ה' קודם הציבור ושם אינו אומר בנגינה, ואמר טעם להתיר

דה"ז תוכ"ד לאמירת הציבור עי' מש"כ באם לבינה (קמא עמוד קע"ה), ואולי גם באמירת הש"ץ בסליחות כיון שתוכ"ד לסיום אמירתו מתחילין הציבור נחשב עם הציבור.

ורבינו זצ"ל אמר לי דבאמת קושיא מעיקרא ליתא שכל דבר שש"ץ אומר בציבור נחשב כציבור, כמו בקדיש וחזרת הש"ץ, ועיקר י"ג מידות בדבר שבקדושה הוא ע"י הש"ץ, דמקור הדברים שבעינן עשרה הוא ממה שאמרו בראש השנה (י"ז ב') שהתעטף הקב"ה כש"ץ ואמר עשו לפני כסדר הזה, והיינו כש"ץ העובר לפני התיבה ואומר לבדו ושומעים הציבור, ומה"ט כתב בספר תהילה לדוד (סימן ס"ו סק"ז) דאין להפסיק לאמירת י"ג מדות כשהוא אוחז באמצע ברכות קריאת שמע, שכיון דאמרין בראש השנה (י"ז ב') מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כש"ץ והראה לו למשה סדר תפילה, נראה דעיקר הוא שהש"ץ אומר י"ג מדות בעשרה, אבל הציבור אין צריך לענות, ולא דמי לקדושה וברכו שהציבור מחויבין לענות. והיינו שלדבריו לא למדנו שהוא כדבר שבקדושה רק לגבי הש"ץ, ועי' גם בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן פ"ט).

והראוני במטה אפרים (סימן תרי"ט סמ"ח) שאחר שהוציאו הס"ת אומר הש"ץ בריך שמיה ואח"כ מתחיל הש"ץ ויעבור ה' ה' ואח"כ או' ה' ה' ג"פ וא"א שוב ויעבור ויש שאין מתחילין ויעבור גם בפעם ראשונה רק ה' ה' ג"פ ואח"כ יה"ר, ע"כ, ולמנהג שאומר ויעבור א"ש, אבל מנהגינו שמתחיל ה' ה', ועי' מט"א (סי' תקפ"ד סט"ז) שכתב להתחיל אמירת י"ג מויעבור, וביאר בספרו שערי אפרים (שער י"ס"ה) שהיינו מטעם שכל פסוק דלא פסקו משה אסור למפסקיה. וסיים שיתכן שכיון שאומרים דרך תחינה ובקשה א"צ להתחיל מויעבור, כשם שנוהגים בקריאת התורה בתענית ציבור, שהציבור מתחיל לומר מהי"ג מידות. וכן מבואר במג"א (ריש סימן רפ"ח) שכשאומרים פסוקים בתפילה דרך תחינה, אין איסור להפסיק באמצע פסוק. אמנם בשו"ת בנין ציון (סימן ל"ו) כתב איפכא, שמה שמזכידין י"ג מידות אין זה דרך תחנה אלא אומרים רק כקורא פסוק בתורה, ומשום כך לא הוי כאומר שמע שמע, שמשתקין אותו. וצ"ע דהאומר כקורא בתורה שרי אף ביחיד ע"ש בטור ובמשנ"ב, ובתשובות והנהגות (ח"ד סימן קצ"ד) הביא מפי השמועה שהגר"ח מבריסק אמר רק פעם אחת י"ג מידות משום שה"ז כאומר שמע שמע. ובמעשה רב (אות ר"ו) כתב דהגר"א נהג שלא לומר י"ג מידות כלל.

ונשאל רבינו זצ"ל אם מותר לענות ולומר י"ג מידות באמצע פסוד"ז ובדעת נוטה (פסוד"ז סי' פ"ט) כ' רבינו זצ"ל דלא יענה, ובהערות שם הובא שבתהלה לדוד (סי' ס"ו סק"ז) ובשו"ת האלף לך שלמה (סי' מ"ד) כתבו דאין לומר י"ג מידות בברכות ק"ש דאע"ג שהוא דבר שבקדושה מ"מ אינו חייב לענות ע"ז, ולפי"ז גם בפסוד"ז אין חיוב וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' א' אות א'), ומובא שם דבמכתב אחר השיב רבינו דשרי לומר י"ג מידות בפסוד"ז, ובאגרו"מ (ח"ג סי' פ"ט) כ' דאף דלא דמי לקדיש וקדושה מ"מ נהגו העולם לענות לעורר זכות הרבים, וכ"כ בהליכו"ש (פ"ו דבר הלכה ס"ק י"ז), וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' ס"א). ושמעתי ששאלו מרבינו זצ"ל אם אפשר לומר י"ג מידות באלקי נצור והביא ששרי כדבר שבקדושה ולמש"כ דאין לענות בפסוד"ז גם כאן לא יענה, ואולי כאן עדיף דסו"ס ה"ז ענין בקשה שיזכור לנו הקב"ה י"ג מידות דשפיר מבקש באלקי נצור, אבל בפסוד"ז א"א בקשות, ומטעם זה שפיר יכול לאומרו גם בשמע קולינו אף למש"כ בס' צדקת הצדיק (עמוד קס"ב) מהנצי"ב והנחל יצחק דא"א נקדש דרך בקשה בשמע קולינו דשואל אדם צרכיו בשומע תפילה ולא צרכי גבוה, אבל כאן ה"ז צרכי עצמו, ויל"ע בקדושה דמוסף בשבת אם יכול לומר מתי תמלוך בציון דלכאו' כולל בזה גם צרכי עצמו. ועי' בדעת נוטה תפילה (עמוד שכ"ג תשובה ר"ב) שנשאל רבינו, מי שעומד בתפלה בברכת שמע קולנו והצבור אומרים י"ג מדות האם מותר לענות עמהם דהא י"ג מדות של רחמים נינהו או דלמא מאחר דהדברים עצמם הם שבח אסור, והשיב, אסור, ואולי כ"ז באינו מוסיף בקשת תאזין שועתינו וכיו"ב, שהרי זהו סדר תפילה שהראה הקב"ה למשה כמש"כ באו"ז הל' ק"ש (סי' ח) ועי' בבאר חפרוה שרים (עמוד ת"ל). אמנם ראיתי בס' שמענו כן ראינו (פ"ו סי' מ"ט) דאף לענין אבינו מלכונה השיב רבינו דאין לומר בשמע קולינו, אף שכולו בקשה, ונראה דס"ל דאין לומר טופס קבוע שנתקן שלא לשמו"ע בשמע קולינו, ועי' בשר חמישים (עמוד רצ"ב) דאין להוסיף מטבע קבוע אף בברכת שומע תפילה כשא"צ לו עתה רק עושה זה להנצל מספיקות [או כנידו"ד להצטרף עם הציבור], וה"ז כעין משנה ממטבע שטבעו חכמים, (עי' ברבינו יונה ברכות כ"ב ב' ד"ה אע"פ וט"ז סי' קי"ט סק"ב ועי' בשעה"צ סק"ב ועי' בס' שמענו כן ראינו ח"א פ"ו סימן נ), ולכן גם בקשת ממקומך מלכינו תופיע כו' שבקדושה של שבת א"א בשמע קולינו ובאלקי נצור, וכן תהלים כשאומר כדי לומר עם הציבור י"ל דאסור, ועי' במגן אברהם (סימן ק"ח סק"ה) ומשנ"ב (סק"ד) בענין לומר אשרי אחרי מנחה דבזוהר פ' פנחס (ח"ג

רכ"ו א') משמע דאחר תפלת מנחה לא יאמר אשרי, ומ"מ משמע שם בזוהר דמותר לאומרו שלא אדעתא דחובה.

[בענין אמירת קדושה עם הציבור אם נמצא באלקי נצור אם יכול לומר בשבת כל מה שמוסיפים על קדושה א"ל הגרש"א שטרן שליט"א ששאל מרבינו זצ"ל והשיב שיאמר הכל, ועי' בזה בקובץ שערי הוראה ח"ב עמוד ל"ה שאלה ג, וז"ל, מי שמתפלל בלחש בשבת בבקר עם השליח ציבור ואומר עמו הפסוקים 'קדוש' ו'ברוך' האם רשאי לומר גם 'אז בקול' וכו', 'ממקומך' וכו' וכן בתפילת המוספין, תשובה: דינו כש"ץ ויאמר הכל עי' שו"ה סי' ק"ט דין ז' שיאמר גם לדור ודור. וז"ל בשונה הלכות שם, מותר להתחיל להתפלל עם הש"ץ בשוה ויאמר עמו נקדישך מילה במילה ולדור ודור עד הקל הקדוש, ולמד רבינו שאין חילוק בזה בין שבת לחול מדלא חילקו הפוסקים, ועי' בחיי אדם כלל י"ט סעיף ח' שיאמר עם הש"ץ מלה במלה בחזרת תפלתו, ולא יאמר אתה קדוש, אלא יאמר נקדש את שמך. ובשבת במוסף אם לאיזה צורך צריך להתפלל עם הש"ץ, יאמר נעריצך וכל סדר הקדושה כמו שאומר הש"ץ, וכן כ' במשנ"ב סקי"ז שיאמר כל הנוסח של הכתר או נעריצך שאומר הש"ץ במוסף וזה מקרי ענין אחד כי העיקר בקדושה הוא קק"ק והן שוין לעולם, ובשעה"צ שם סכ"ו כ' דכן משמע מחיי אדם, אחר כך מצאתי כן בפרישה, וז"ל הפרישה אות ה' ולא מיבעיא אם התפילות שוות אלא אפילו אם תפילת יחיד יוצר ותפילת ציבור מוסף כן הוא בתשובת הגאונים וכן פסק רמ"א ס"ג, ועיין בב"י שכתב דלא יפסיק עבור כתר ובדרכי משה ובשלחן ערוך ס"ג דכתר היינו נעריצך וסבירא ליה להרמ"א דלית פלוגתא בזה דגם הרשב"א מודה דיאמר נעריצך דמוסף כשיגיע היחיד לנקדש דתפילת שחרית ודלא כב"י, אמנם י"ל דכ"ז לגבי המתפלל עם הש"ץ שדינו כש"ץ, ולא באומר קדוש וברוך באלקי נצור, ועי' מש"כ בבאר חפרוה שרים עמוד ת"י תי"א ובדעת נוטה ח"א סי' רצ"ח רצ"ט שלמעשה יש דעות בזה, ומובא שם מרבינו דהאוחז באמצע שמו"ע והגיע ש"ץ לקדושה ישתוק ויכוין לכל הקדושה מתחילת נקדש עד סוף ברכת הקל הקדוש, ועי' בלקט הקמח סקי"ד בשם שו"ת ויצבור יוסף סי' ע' ותורת יקותיאל סי' ל"ו דפשוט כיון דעיקר הקדושה היא נעריצך ולעומתם ברוך יאמרו וא"כ אין חילוק כלל בין קדושה של שחרית לקדושה של מוסף במה שהוא עיקר הקדושה כמ"ש המג"א בפירוש בסימן קכ"ה סק"א אבל שאר הנוסח שמוסיפין בשבת אינו בכלל קדושה ולכן אין לומר כלל מה שמוסיפין בשבת כיון שאינו

מעיקר הקדושה ואפי' לדעת הט"ז שם סק"א אין לומר רק מה שדרך לומר בחול אבל מה שמוסיפי בשבת בין בשחרית בין במוסף אין לומר עם הש"ץ כשעומד באמצע השמו"ע ועיי' במחצה"ש שם וזה פשוט עכ"ד, וכן בהליכות שלמה פ"ח סל"ה שמה שמוסיפים בשבת אז בקול כו' אי"צ אף לשתוק ולשמוע לש"ץ באמצע שמו"ע רק לקדוש וברוך, וע"ש דבר הלכה אות ס"ד שהמתפלל עם הש"ץ לא יאמר עם הש"ץ רק עיקר הקדושה ולא ממקומך כו', ושאר ההוספות, וע"ש בארחות הלכה מהחיי אדם כלל כ' ס"ד שאם נמצא במקום שאין לפסוק ישתוק בכל סדר הקדושה, וז"ל החיי אדם ובקדושה, ישתוק וישמע מהחזן, ויאמר עם הצבור קדוש קדוש קדוש כו' עד כבודו, וישתוק. ויענה ברוך כבוד ה' ממקומו. ולא יענה ימלוך, שאינו מעיקר הקדושה. וכ"כ הערוה"ש סי' ס"ו ס"ו לענין עניה בין הפרקים ובכה"ח שם סקי"ח, ובמאירי ברכות כ"א ב' מבואר דנחלקו בדבר זה הראשונים אם ישתוק או יאמר עם הש"ץ ע"ש, ועי' בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' י"ז דכתר הוא מעיקר הקדושה אבל אין לומר שאר פיוטים ויוצרות שאומרים בשמו"ע בשבתות דארבע פרשיות ושבת הגדול וימים טובים, וצ"ע, ואמר לי הגרש"א שטרן שליט"א די"ג מידות לעצמם אינו דרך תפילה אמר באומר תאזין שועתינו כו' לכאו' ה"ז סדר תפילה].

ועי' בס' אשי ישראל (פל"ב הערה ס"ו) ממהרש"ם בדע"ת (סי' ס"ו סוף ס"ג) משוירי טהרה למהרש"ק (יו"ד סי' ק"צ תשו' י"ט) דאסור לומר י"ג מדות באמצע ברכות ק"ש. וכ"ה בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סימן מ"ד) וז"ל, שאל אם מותר להפסיק בתוך ברכת ק"ש לומר הי"ג מדות עם הצבור ותלה לה בפלוגתא הטור עם רבנו נתן (או"ח בס' תקס"ה) אם מותר לומר י"ג מדות ביחיד הנה לא עיין בטו"ז שם שכתב דגם הטור אינו מתיר רק לאומרם כדרך הקורא בתורה אבל בלשון תחנונים מודה דהוי דבר שבקדושה אבל להפסיק אינו נראה דמה בכך דהוי דבר שבקדושה מ"מ אינו מחויב לאמרו ואינו דומה לקדיש ולקדושה ולברכו דהוי החיוב על האדם ואף בשומע קדיש שאינו מחויב בו לשמוע מ"מ חדא דשם קדיש הוי מחויב ועומד די' קדישים שמחויב לשמוע גם אף באינו מחויב לענות דהרי אומר ואמרו איש"ר אך ב"ג מדות אין שום חיוב עלי' מדינא דש"ס לאמרן וגם אינו מחויב לענות אם שומע, עכ"ד, ולמד מזה בס' אשי ישראל דגם העומד באלוקי נצור י"ג מידות אסור לו לענות ע"ש, ואי"ז מוכרח

דשאני ברכות ק"ש שאסור אז בבקשות, ובתהל"ד (שם סק"ז) הסתפק למאי דפסקינן בשו"ע (סי' תקס"ה ס"ה) די"ג מדות הן דבר שבקדושה ואינן נאמרין אלא בעשרה דרך תפלה ובקשה. לפי"ז נראה דמותר להפסיק ולענות בק"ש וברכותיה. ולא ראיתי נוהגין כן. וא"ל כיון דאין חיוב בדבר אין להפסיק כמו שכתבתי (סק"ו). ובאמת אמירת י"ג מדות הביא הטור (סי' קל"ד) בשם ר"ע גאון שנוהגין לומר בשני ובחמישי. והטור כתב דכל אלו ארצות אין נוהגין לאמרם. והמתפללין בנוסח ספרד אומרים אותם בכל יום. וכן הוא דעת האר"י ז"ל אבל כפי הנראה אין חיוב בדבר. עוד א"ל כיון דאמרין בר"ה (י"ז ב') מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כש"צ. והראה לו למשה סדר תפלה. נראה דעיקר הוא שהש"צ אומר י"ג מדות בעשרה אבל הצבור א"צ לענות. ולא דמי לקדושה וברכו שהצבור מחויבין לענות וצ"ע, ועיין שם (פרק כה הערה יז). ועי' בתשובת רבינו בסו"ס אשי ישראל (עמוד תשמ"ג סי' כ"א) לענין י"ג מידות דיש להתיר אמירתו קודם ברכה"ת להגר"א דבתחנונים שרי, ועי' מה שהארכתי בתורת אמן (ח"ג עמוד קכ"א) בשם רבינו זצ"ל דשרי לומר י"ג מידות באלקי נצור דרך בקשה ולא נזכר במקור הדברים אם היינו אף בלא אמר יהיו לרצון, ועי' בשומר אמת (או"ח סי' קי"ט) בענין אמירת קדושה ותהלים בשמע קולינו, ועי' בקונטרס הזכרונות (סי' ח' אות ט"ז) בשם החזו"א דיכול לומר בשמו"ע פסוקי תהלים דרך התעוררות, ונראה שם דהיינו בכל ברכה ולא רק בשמע קולינו.

דובר שקרים בפיוטי הסליחות

בסליחות ליום ג' דעשי"ת (סליחה ע') שמזכיר שחרנוך קודם עלות השחר, י"ל דכיון דהקימה היה קודם עלוה"ש שפיר אומר בלשון שחרנוך קודם עלות השחר, אף שהאמירה כבר היה אחר עלות השחר, ועי' מט"א (סי' תקפ"א סי"א), וצ"ע אם האומרים בלילה קודם שהלכו לישון יכולים לומר לשון זה דהלשון נראה שהקדים לקום, [ויל"ע בהיה ניעור כל הלילה], והעיר הרב שלו' בולק נ"ו בסליחות לצום גדליה (סליחה מ"ח) דועכו כהיום בג' בתשרי, דבעת שצום גדליה נדחה אי"ז היום, אך לשון כהיום יכול להתפרש גם על יום הסמוך, ולמש"כ הב"י (או"ח סי' תקמ"ט) הרי נהרג גדליה בראש השנה רק שקבעו היום אחר החג וא"כ לעולם הוא ביום הסמוך לפטירתו וכל ג"י לבכי בכלל הצער.

בענין עיטוף בטלית באמירת הסליחות

הנה במסכת ראש השנה (י"ז ב') ויעבר ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם. וברבינו חננאל מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא. פי' צוה למלאך להתעטף כש"ץ היורד לפני התיבה והראהו למשה וא"ל כ"ז שישראל חוטאים לפני עשה לפני כסדר הזה. ומבואר דיש לש"צ להתעטף בטלית בעת אמירת י"ג מידות. וכ"כ הט"ז (סי' תקפ"א סק"ב) דודאי בלא עטיפה כלל א"א בעת אמירת הסליחות משום כבוד השכינה, ובפרט בסליחות שאומר ויעבור ואי' בגמ' ר"ה (שם) שנתעטף הקדוש ברוך הוא כש"ץ.

ובלבוש (סי' תקפ"א ס"א) כתב שהש"ץ שמתפלל סליחות מתעטף בטלית ואינו מברך כדאיתא בשו"ע (סי' י"ח) בענין כסות לילה. וכתב הט"ז (שם) לי נראה תמוה דכיון דלהרא"ש חייב בברכה בכסות המיוחד ליום אפי' לבשו בלילה כמ"ש (סי' י"ח) ולמה יכניס עצמו תחלה לזה שילבש דבר שיש בו ספק ברכה ולא יברך, לכך נ"ל שיקח טלית חבירו ובזה לא יעבור כלום כי כבר הוכחנו בהל' ציצית דאין לברך על טלית שאולה ואפי' למאן דפסק לברך שם היינו כששאלו כדי לצאת בו אבל כאן לא נתכוין אלא משום צניעות בעלמא כ"ע מודים דא"צ לברך כנ"ל נכון, והביאו המשנ"ב (שם סק"ו).

ובאמת דהדבר תמוה דלהדיא כתב הרמ"א (סי' י"ח ס"ג) על דברי השו"ע מאימתי מברך על הציצית בשחר, משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה. ואם לבשו מעלות השחר ואילך, י"א דמברך עליו, וכן נוהגין (מרדכי פ"ב דמגילה). שאם לבשו קודם לכן, כגון בסליחות, לא יברך עליו, וכשיאיר היום ימשמש בו ויברך (תשב"ץ).

ועי' בדעת נוטה (ח"ב ציצית סימן רל"ט) שנשאל רבנו זצ"ל במי שדרכו להתפלל במתינות וכדי שיוכל לעמוד עם הציבור תפילת שמו"ע צריך להקדים ולהתחיל פסוקי דומרה קודם ומן עטיפת טלית כיצד יעשה האם ילבש הטלית קודם הזמן ואח"כ משיגיע הזמן ימשמש ויברך או שימתין עד שיגיע הזמן ואז כשיאחזו בבין הפרקים של פסוקי דומרה יברך ויתעטף בטליתו, והשיב רבנו זצ"ל יכול ללבוש מיד וימשמש בין הפרקים ויברך.

ונשאל (שם סי' ר"מ) במי שלבש טליתו קודם שיאיר היום ויושב ועוסק בתורה האם משיגיע זמן עטיפת טלית צריך להפסיק מלימודו ולברך עליה או דלמא יכול להמתין, והשיב, יתכן שאפשר להקל וצ"ע, ובהערות שם מובא שאמר רבינו זצ"ל שאלתי ממרן החזו"א זצ"ל במי שניעור כל הלילה וכגון בליל שבועות אם צריך ליטול ידיו תיכף משיעלה עמוד השחר ואמר לי שאין צריך ויכול להמשיך ללמוד וכזאת השיבני גם לענין תלמוד תורה שיכול ללמוד אפי' לאחר שיעלה עמוד השחר עד שיזדמן לו מי שיוציאנו בברכת התורה אבל לענין טלית איני זוכר אם שאלתי, ויש לחלק ביניהם דנט"י הוי ספק כמבואר בשו"ע (סי' ד' ס"ד) וכמו"כ בברכת התורה איכא ספיקא אם מחוייב לברך, ועל כן אי"צ להפסיק, אבל לענין טלית ליכא ספיקא ומברך בעצמו עליה.

ואמר רבינו דכשלוש ט"ק קודם שיאיר היום ואין רגיל לברך עליו דמכיון לפוטרו בברכת הט"ג י"ל דאינו מחוייב להקדים ללבוש הט"ג כדי למהר לפוטרו אבל כשלוש הט"ג קודם שיאיר היום או אם אין פוטר הט"ק בברכת הט"ג כגון בחור שלבש ט"ק קודם שיאיר היום וכיו"ב בזה יש מקום לומר דכשיעלה עמוד השחר צריך להפסיק ולברך וצ"ע עכ"ר.

וע"ע שם (סי' תרנ"א) שנשאל רבנו זצ"ל במש"כ הרמ"א (סי' י"ח ס"ג) דאם לובש הטלית קודם עלות השחר דלא יברך עליו וכשיאיר היום ימשמש בו ויברך אימתי יתעטף בו בשעת הלבישה או בשעת הברכה, והשיב רבנו בשעת הלבישה, ובהערות שם מובא שאמר מרבינו זצ"ל דאף שנמצא שהעיטוף שמתעטף כעטיפת ישמעאלים נעשה קודם הזמן דמשיכיר בין תכלת ללבן אינו מעכב, דהעיקר להלכה דאי"צ עטיפת ישמעאלים וכדעת בעל העיטור עי' בב"י (סי' ח') וכיסוי הגוף לחודיה הוי עיטוף והוא עיקר העיטוף וכמש"כ במשנ"ב (סי' ח' סק"ג) ומ"מ יש ענין בעיטוף זה אף שנעשה לפני הזמן די"ל דכל שנתעטף כן תחילה אף שהסיר העטיפה מהני עיטוף זה לחושבו כמעוטף כל זמן שנמשך בלבישתו עכ"ר.

ועי' שם בדעת נוטה (סי' ל"ד) ובהערה שם דהחזו"א לא היה מתעטף כעטיפת ישמעאלים וכן הוא במעשה רב (סי' ט"ו). וע"ש (סימנים קמ"ד קמ"ו) שימשמש קודם שיברך, דהמשמוש הוא שיהיה ניכר על מה מברך, והמשמוש כעין לבישה כמש"כ המשנ"ב (סי' ח' סק"ג) אבל אין הברכה על המשמוש, דא"כ היה לו לברך תחילה קודם המשמוש כמו במתעטף שהעיטוף אחר הברכה.

והנה באמת דבזמן הראשונים היה המנהג שאומרים סליחות בעמדם בלילות בזעקם בעוד ליל באשמורה האחרונה שקודם עלוה"ש, עי' בשו"ע ומשנה ברורה (סימן תקפ"א ס"א) שנוהגים לקום באשמורת לומר סליחות דסוף הלילה הקדוש ברוך הוא שט בעוה"ז והוא עת רצון, ועי' בסליחות ליום ד' (סליחה י"ג) בשלישי אשמורת, ובסליחות יום ג' של עשי"ת (סליחה ע) שחרנון קודם עמוד השחר, וכמש"כ המטה אפרים (סי' תקפ"א ס"א) שאומרים הסליחות עד תחילת עמוד השחר, וז"ל וזמן אמירת הסליחות הוא בסוף הלילה סמוך לאור הבוקר. ועכשיו מתאחרין על הרוב עד התחלת עמוד השחר. ועי' במשנ"ב (סי' תקפ"א סקכ"ג) דרוב פעמים רגילין לסיים קודם עלות השחר תקנו לנפול אף אם אירע פ"א שממשיך על היום, עכ"ד, וא"כ היה גומר הסליחות לפני זמן עיטוף טלית. ונמצא שלא היה מברך כלל על הטלית, ובזה מיירי הט"ז שאינו ראוי ללבוש ולא לברך כיון דלדעת הרא"ש חייב בברכה, אבל הרמ"א מיירי שהתאחר עד זמן טלית כמנהגינו להסמיך הסליחות לשחרית ובזה שפיר סומך על מה שיברך אח"כ.

וכן האריך בחוט שני (ר"ה סי' תקפ"א ס"א) לבאר על פי מה שיש לדון באדם שמקיים מצוה ולא בירך קודם תחילת המצוה כדין עובר לעשייתו, ועדיין ממשיך לקיים את המצוה וממילא מחויב לברך עתה, האם לגבי חלק המצוה שקיים לפני שבירך נחשב כאילו החסיר הברכה בחלק זה של המצוה, או דלמא שהדין עובר לעשייתו זהו דין לכתחילה שהמצוה צריכה ברכה וזמן הברכה הוא קודם לעשיית המצוה, אבל מ"מ אם לא בירך בתחילת המצוה אלא באמצע אמרין שהברכה קאי על כל המצוה מתחילתה, ואף על חלק המצוה שקיים קודם שבירך, והביא דמשמע בתוס' בסוכה (ל"ט א' ד"ה עובר) וכן ברא"ש שם (סי' ל"ג) לגבי ד' מינים דכל שאיכא שיירי מצוה מהניא ברכתו למפרע על כל המצוה, והביא שכן הוא להדיא בשטמ"ק בברכות שהברכה חלה אף למפרע.

ועי' במשנה ברורה (סימן תרל"ט ס"ק מ"ו) דאפילו אם יושבים בסוכה קודם אכילה שעה אינם מברכים דס"ל דברכה שמברכים אח"כ על האכילה היא פוטרת הכל שהיא העיקר והיא פוטרת השינה והטיול והלימוד שכולם טפלים לה, וכתבו האחרונים דנכון הדבר לצאת גם דעת הפוסקים הראשונים ולא לישב כך בלי ברכה וע"כ תיכף בבואו מביהכ"נ יברך על דבר שהוא מחמשה מינים ויאכל ממנו מעט יותר מכביצה ויברך לישב בסוכה ולא יברך אח"כ בשעת אכילה.

והנה מש"כ דסגי במשמוש בעת הברכה וא"צ להתעטף שנית, באמת דכן נראה ממש"כ הרמ"א דבהגיע זמן ציצית ימשמש ולא כ' שיתעטף שנית, ועי' בגף החיים (סי' י"ח אות כ"ג) במש"כ הרמ"א וכשיאיר היום ימשמש, דלשון התשב"ץ בבית יוסף ימשמש בו ומניח על ראשו ומברך וכן כתב אליה רבה (אות ו) וכן כתב עולת תמיד (אות ח') בשם תשובת בנימין זאב (סימן קצ"ז) ועיין שם בכה"ח (סימן ח' אות ס"ב) שיש מחלוקת בזה שהמרדכי בהלכות תפילין כתב בשם ר"י דלא דמי ציצית לתפילין דתפילין איכא חיוב למשמשן דלא סגי בלאו הכי, יוצא נמי גבי ברכה בהכי, אבל גבי טלית דלבוש וקאי קצת נראה דצריך להפשיטו ולחזור וללבושו ולברך עליו עכ"ל, וכן ראוי לעשות מי שלבש טליתו קודם אור היום ולא בירך עליו כמו בסליחות וכדומה או אפילו ביום כגון ששכח ולא בירך על הטלית ואחר כך נזכר אחר שלבשו שיפשיטנו ויברך עליו ויחזור וילבישו, דאין פסידא בזה אף על גב דיש מתירין במשמוש לבד בלא הפשט, והמחמיר תבא עליו ברכה. [ויש לדון אם בזה שפושט כדי להתעטף לא נחשב כהתחלה חדשה של עיטוף ונמצא שהברכה לא קאי על מה שלבש עד עתה ומפסיד הברכה על הראשונות, אך לכאורה כמו דבפשט מהני ברכתו הראשונה בלא הסייע דעתו לדעת הרמ"א סי' ח' סי"ד הכא נמי כן, ולדעת השו"ע שם אפי' פשט ע"מ ללבוש מברך כשילבש וא"כ לשיטתו מפסיד הברכה, ועי' במשנ"ב סימן ח' ס"ק ל"א]. ועי' במשנ"ב (סי' ס"ו סקט"ז) שהתיר לברך בין הפרקים כשמתבייש לישב בלא טלית ולא סמך על זה שימשמש אח"כ ויברך, ועי' בזה בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' ט"ו סק"ז) ובדעת נוטה (ח"א עמוד ר"ח הערה מ"ג).

ועי' בדעת נוטה ציצית (סי' רל"ג וסי' תרט"ז) דאף בחור שאין לו מי שיפטור אותו בברכת ציצית בבקר ישן בלילה עם ציצית ובבקר לא יברך, והביא מהחזו"א שמותר להכניס עצמו לספק ברכה [בפרט כאן שברך מעיקרא והנידון אם התחייב שנית]. וע"ש (סי' תרצ"א תרצ"ב) דהקה"י היה נמנע מלהכנס לסוכה בביהש"מ שא"א לברך מספק, אבל כאן כיון שיש ענין ללבוש ציצית בלילה ע"פ קבלה וא"א לברך מספק לכן יכול ללבוש אף שלא יברך, [ובטלית לסליחות ל"ש זה דאי"צ לה רק לכבוד אבל כאן לכאור' הענין ע"פ קבלה הוא בטלית של קיום מצוה, ועי' בהערות שם מס' שיח הלכה סי' כ"א אות ט בתשובת הגרש"ז אויערבאך סי' כ"ד דגם ע"פ קבלה סגי לישן בציצית גם כשאין בידו קיום מצוה].

ועי' בשלמי תודה סוכות (סימן י"ח אות ב') בברכת ט"ק שנפטר ע"י הט"ג, דכיון שמברך אח"כ על הט"ג ומכוין ולהוציא את הט"ק שלובש, עולה לו הברכה

למפרע גם על הט"ק, ונמצא שלא ביטל חיוב הברכה על המצוה שקיים עד הנה, ומיקרי הברכה עובר לעשייתן כיון דמקיים המצוה גם מכאן ולהבא, ונהי דלכתחילה טוב לברך קודם התחלת קיום המצוה, מ"מ הכא שיש כמה טעמים שלפעמים מברך שלא כדין על הט"ק, נהגו בכל ענין להמתין ולצאת על מה שמברך אח"כ על הט"ג.

וכיון שכן המתעטף בטלית קודם עלות השחר ועדיין לא פשט טליתו ומברך עליה בזמנה שפיר מיקרי שמקיים המצוה בברכה רק שחסר לו הברכה עובר לעשייתן, וזה הביאור ברמ"א (סי' י"ח) דמיירי שמתעטף בטלית קודם זמן חיובה וישאר מעוטף בזמן חיובה וכשיגיע זמן חיוב מצות ציצית ימשמש בציצית ויברך, והט"ז (סי' תקפ"א) איירי כשמשכים לקום באשמורת כגון בחצות או יותר מאוחר ולא נשאר מעוטף בטלית בזמן שיכיר בין תכלת ללבן וכמו שנהגו בדורות שעברו, ומשו"ה אין הנידון לסמוך על מה שיברך בזמן חיובה אלא הנידון שיתחייב לברך כעת למ"ד דכסות יום חייבת אף בלילה וע"ז כתב הט"ז דכיון דאיכא ספק אס מחויב בציצית יקח טלית מאחר ולא יברך.

אמנם עי' במשנ"ב (שם) דבא"א לו ליקח מאחר ימתין עד זמן ציצית וימשמש בציצית ויברך, ואולי שם ימתין עבור זה אבל בסתמא לא היו מגיעים לזמן עטיפת ציצית.

ובאמת יל"ע למה על הרוצה לצאת מן בית הספק ליקח טלית מאחר הרי יכול להתעטף בשלו שלא לשם מצוה דבכה"ג אינו חייב בציצית, וראיתי בדעת נוטה (ציצית סי' קי"א) שנשאל במתעטף שלא לשם מצוה האם פטור מלברך, והשיב, דאמנם פטור, אבל אין נכון לעשות כן, דכיון שאין מכוין למצוה אינו מקיים מצוה, ומשום כך אין נכון לעשות כן דמבטל מצוה, וד"ז ל"ש כאן דבלא"ה אמרי' ליה ליקח מאחר כדי להיפטר, ואולי בשלו שיכול להתחייב ה"ז זלזול במצוה טפי מנמנע מללבוש בגד המסופק, ועי' בביאוה"ל (סי' ס' ד"ה וי"א) דאם לובש ואינו מכוין למצוה עובר בכל רגע על מצוה כלובש ד' כנפות ללא ציצית, ועי' בדעת נוטה (שם סי' קי"ז) דכבר תמהו עליו בזה, אבל כאן שמכוין לא לצאת גרע ויתכן דלכו"ע עובר.

ובאמת דיש עוד עצה להפטר מספק כשאין לו רק טלית שלו שיקנה הטלית לאחר או יפקירנה, ועי' בדעת נוטה (סי' רל"ז) במי שאינו יכול לברך משום ספק ברכות דאי"צ להקנות טליתו לאחר, ואף למש"כ השו"ע (סי' ר"י ס"א)

לא להכנס לספק ברכה באכילת ברייה שא"ה שאינו רק אכילת רשות, אבל כאן בספק מצוה אי"צ להמנע, וגם שם היה דעת החזו"א דאי"צ להמנע. וע"ש (סי' רצ"ג רצ"ד) דדוקא בברכה"נ דאסור להנות מעוה"ז ללא ברכה החמיר השו"ע ולא בשאר מילי. וע"ש (סי' רל"ז) דאין לקחת בספק טלית אחרת לפטור בברכה טלית שעליו ואולי הוא כברכה שאינה צריכה, וע"ש ממרן הגראי"ל שטינמן זצ"ל שענה למי שמסופק אחר שפשט הטלית בהפסקה ביוה"כ אם הסיח דעת שישאל טלית אחר לפטור בברכה, וצ"ע מה שייך כאן ברכה שאינה צריכה כיון שהוא חיוב חדש.

ועי' בדעת נוטה ציצית (סי' ר') במי שהולך בשבת למקוה לפני התפילה מעוטף בטלית דלדעת השו"ע (סי' ח' ס"ד) חוזר ומברך אחר הטבילה, וכעת לא רוצה לברך לפני הטבילה אבל רוצה להתעטף בה להוציאה בלא טלטול, וכ' דיתכן שאפשר ללבוש בלא ברכה ויכוין שלא לצאת, ויתכן דכאן שמקפיד לא לברך ללא טבילה אינו זלזול כשלובש שלא לשם מצוה, אמנם למעשה ע"ש בהערה שאמר רבינו לחוש לדברי הביאווה"ל שעובר איסור במכוין שלא לצאת, ויברך תחילה אף קודם שטבל דמן הדין שרי כמבואר בברכות (כ"ב א') דבטלוה לטבילתא דבעל קרי ואם מקפיד בזה יכול לסמוך על מה שיברך בצאתו מן המרחץ וע"ש (סי' קצ"א) דבנמצא דרך ארעי במרחץ אינו הפסק, וכ' שם (סי' קצ"ב) דבטבילה לבד אינו הפסק ואם רוחץ אם הוא הרבה זמן ודאי הוה הפסק ותלוי בשיעור השהיה, ואם מתקלח מהר השיב דבזמן מועט לא חשיב הפסק.

ועי' בס' גנזי שערי ציון (עמוד כ' ס"ה) ששאל הגרב"צ במברגר ממרן החזו"א באם פשט טלית קטן והסיח דעתו דחייב ברכה חדשה בלבישתו, מה גדר היסח הדעת, והשיב, דדוקא בהיסח הדעת גמור ובמרחץ אין זה היסח הדעת גמור, ועי' משנה ברורה (סי' ח' ס"ק ל"ז) דמדינא יכול להכנס עמה למרחץ ואי"צ לחזור ולברך, ובביאווה"ל (סי"ד ד"ה וי"א) הביא מארצוה"ח בשם קול אליהו לברך וכ' דבב"ח מבואר דאי"צ וכ' דאולי הב"ח מיירי בלא שהה, ועי' בדעת נוטה (ציצית סי' ר"י) דאם אין היסח הדעת אי"צ לברך. וע"ש (סי' ר"א) במשאיל בגד לאחר אף אם הקנה לו שיברך אין נחשב היסח הדעת ואין נוהגים לברך שנית כמו שהעלה העמק ברכה (ציצית סי' י"א).

ועי' ברמ"א (סי' נ"ג ס"ג) דאין לברך על עטיפת ציצית, בין פסוקי דזמרה לישתבח, אלא בין ישתבח ליוצר, וכתב הבאור הלכה (ד"ה אין לברך) מהח"א

(כלל כ' ס"ג) שכתב דטלית יניחנו בלי ברכה עד לאחר ישתבח שימשמש בו ויברך, עיין בספר ברכי יוסף (ס"ד), וכן בספר מגן גבורים (אלף המגן סק"ג) שהסכימו כן לדינא כי מצאו תשובה מפורשת להרמב"ם (פאר הדור סי' קמ"ז) בענין זה. ע"ש. ולא אמרי' דיברך לכתחילה בסוף התפילה קודם שיפשוט הטלית ויועיל למפרע, דלכתחילה בעינן שבעת שיכול לברך יברך מיד.

ועי' בחוט שני (שם) דנידון הט"ז מיירי בלובש מפני הכבוד אבל הרוצה לחוש לדעת הרא"ש ילבוש אף ללא ברכה, ויל"ע בזה דלכתחילה אין לעשות מצוה ללא ברכה, ומתודה בביעור מעשרות לא שכחתי מלברך עליו ועי' בדבר אברהם (סי' ט"ז) מתוס' הרא"ש ברכות (ט"ו א') דבעושה מצוה ללא ברכה אין מקיים מצוה, ועבירה היא בידו וכ"כ באמת ליעקב (דברים פרק כ"ו) ועי' שם (הערה ו') דכן מוכח גם מדברי רש"י בסוטה (מ"ד ב' ד"ה עבירה היא בידו) וכמו שהוכיח באמת ליעקב שם. וע"ע בחידושים עמ"ס ברכות (ל"ה א') ששם ביאר דעת הרמב"ם לפי יסוד זה.

ועי' בשלמים מציון פ' כי תבא בהא דמתודה בוידי מעשר ולא שכחתי מלברך עליו, דהברכה היא חלק מעצם המצווה, ובביאור הדבר שהברכה מעכבת באמירת הוידי שמעתי בשם החזון איש שהוכיח מדין זה דברכת המצוות נחשבת כחלק מהמצווה ואין הברכה מוגדרת כדבר חיצוני שלא שייך לעצם המצווה אלא יש לברכה שייכות גם לגוף המצווה וכאשר אדם מקיים מצווה ושוכח מלברך עליה במקום שצריך ברכה זה מוגדר כחיסרון בעצם המצווה, ומעתה מובן מאוד שהברכה מוגדרת כדין מדיני המעשרות שכאשר שכח מלברך הרי זה פגם בעצם המעשר והוי כדין מדיני המעשרות שכאשר שכח ולא קיים את זה אע"פ שהמעשרות מעשרות מ"מ יש לו פגם וחיסרון במעשר הזה כן כשלא בירך על המעשרות הוי פגם בגוף המצווה של הפרשת מעשרות וממילא הברכה מעכבת באמירת הוידי דהוי ככל דיני המעשרות שנאמרים בוידי, וכ"כ רבינו במכתב בס' שיח דבר (ח"ב סי' צ"ח אות ב) דא"ב שאסור לתרום בלא ברכה היינו דשייך לוידי מעשר, אבל אם הברכה ענין בפ"ע מה ענין זה למעשר, הרי ד"ז כמו שביטל מצוה אחרת, [ואמר לי נכד הגרב"צ שהגר"ד תמה בדבר ושלח את חתן נכדתו שהוא נכד הגרב"צ שישאל ממנו מהיכן שמועה זו בשם החזו"א ושתק והיה ניכר שהוא בעל השמועה].

וכן הביא בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' כ"א אות ב עמוד ל"ג) ראייה מוידי מעשר ששינינו (מע"ש פ"ה מ"א) שמה שאומר בוידי מעשר ולא שכחתי

פירושו לא שכחתי מלברך ומלהזכיר שמך עליו ופירש הר"ש שם שמברכים אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומה וכן להפריש מעשר ראשון להפריש מעשר שני וכן למעשר עני ולתרומת מעשר ולפדיון מעשר שני ולחלה על כולם מברכים וזהו הביאור במה ששנינו לא שכחתי מלברך' ומבואר שהברכה שייכת למצוה והיא כחלק ממנה ולכן כשמתודה שעשה כל מצות המעשרות כדינם כול בזה גם את ברכתם. ועי' משאת המלך על הרמב"ם (סי' צ"ט אות ד')

וע"ש בדעת נוטה ציצית (סי' תרט"ז ובהערות) דמותר ללבוש ט"ק בלילה אף שנכנס לספק ברכה, וכמבואר בשו"ע (סי' י"ח ס"א) דשרי ללבוש אף שאינו מברך עליה, ולא כ' הרמ"א רק דלא יברך עליו משום דספק ברכות להקל, וע"ע (שם ס"ג) שכ' הרמ"א דכשלו בשו"ע קודם עמוד השחר לא יברך עליו וכשיאיר היום ימשמש בו ויברך ומבואר דמותר ללבוש.

ובמעורר ישנים (עמ' ט"ו) כ' דלפי שעשיית מצוה בלא ברכה המחוייבת עבירה גדולה היא כמ"ש בשו"ת מהרש"ל (ריש סי' ס"ח) והובא ביד מלאכי (ח"ג סי' קל"ב) שעל עבירה זו חוזר מעורכי המלחמה כמ"ש רש"י מנחות (ל"ו א') לכן כשלו בש טלית בלילה שאינו מברך יכוון שאינו מתעטף לשם מצוה אלא לכבוד ע"ש, ויתכן דכ"ז באינו ממשמש בסוף דאז נחשב למפרע שברך על לבישה זו.

ובס' נחלת אליהו (ח"א אות ב' עמ' כ"ז) כתב דהלובש ציצית בלילה יתנה שמכוון לצאת כפי שהוא הדין ע"פ דין תורה באמת דקמי שמיא גליא איך הוא הדין באמת אם חייב בציצית בכה"ג או לא ע"ש והרי דס"ל שיכול הלובש לכוין לצאת ידי מצוה להצד שמחוייבת ע"פ דין אף שאינו מברך, וע"ש בדעת נוטה (סי' תרי"ט) דבשו"ע (סי' תרס"ח ס"א) מבואר דכל שרוצה לצאת מספק שרי אף ללא תנאי.

וכעת ראיתי בעזרת אליעזר (עניני ימים נוראים עמוד י"ב) ששאל מרבינו זצ"ל, בימי הסליחות למי שאומר באשמורת הבוקר לפני שמגיע זמן עיטוף בטלית מתי למעשה יתעטף בטלית האם באמצע הסליחות יתעטף ויברך על הטלית כשהגיע זמן טלית או לא מחויב להפסיק באמצע הסליחות ויתעטף לפני התפילה, והשיב, כרצונו.

ושאל שם, אם מתעטף בטלית רק לאחר הסליחות לפני שחרית מה יעשה עם הברכה על הטלית קטן הרי נמצא שלובש טלית קטן בלי ברכה עד אחרי הסליחות הגם שכבר הגיע הזמן, והשיב, כשיגיע הזמן יברך.

ושאל, בדעת נוטה הלכות ציצית (עמוד ש"נ ס' תרנ"ב) מובא שרבינו נשאל, המתפלל בשבת קודש כותיקין וצריך ללבוש הטלית קודם לכתו מביתו היאך יעשה האם יתעטף בטלית קודם הזמן וילך לבית הכנסת וכשיגיע הזמן ימשמש בו ויברך או דלמא יתחיל להתפלל בביתו וכשיגיע הזמן יתעטף בו ויצא, ורבינו השיב, תפוס לשון ראשון, מבואר שיכול להלביש טלית של עצמו וכשיגיע הזמן ימשמש בו ויברך לפי"ז צ"ע הלכה למעשה לימי הסליחות מדוע לא נוהגים כל הציבור שאומרים סליחות באשמורת הבוקר לפני ותיקין שכולם יתעטפו בטליתותיהם לפני הסליחות בלא ברכה וכשיגיע הזמן ימשמשו בטלית ויברכו, והשיב, טירחא גדולה.

עוד שאל, צ"ע לדינא מדוע המנהג שהש"ץ בסליחות רק הוא מתעטף בטלית ולוקח טלית של אחר כדי טלית ואח"כ כשיגיע הזמן ימשמש בטליתו ויברך ולא יצטרך ליקח טלית של אדם אחר ומדוע לא נוהגים כן, והשיב, אין צריך לכך.

וע"ש (עמוד י"א) ששאל, מי שהלביש טלית גדול לפני הזמן של עטיפת טלית גדול מה עליו לעשות כשמגיע הזמן של עיטוף הטלית האם סגי שימשמש בטלית ויברך או עדיף לפשוט הטלית ולברך ולהתעטף שוב כדי שיהא עובר לעשייתו הברכה, והשיב, ימשמש, ושאל, אם יש ענין לפשוט הטלית שלבש קודם הזמן ואז לברך כשמגיע הזמן ולהתעטף שוב האם בזה אפשר לבאר מנהג העולם בימי הסליחות באשמורת הבוקר שלא מתעטפים בטלית לפני הזמן ואח"כ ימשמשו בטלית כשיגיע הזמן כי הרי כשיגיע הזמן יצטרכו לפשוט הטלית כדי לברך עובר לעשייתו א"כ עד כמה שיצטרכו לפשוט הטלית כשיגיע זמן הטלית ממילא כבר אין ענין להתעטף בטלית קודם שיגיע זמן חיובו כי זה לא נחשב שמתעטף בטלית כל עוד אין בזה מצוה, והשיב, כנ"ל.

ושאל עוד, מי שאומר סליחות בבוקר לפני ותיקין בשעה שאסור עדיין להתעטף בטלית האם ברגע שמגיע הזמן שאפשר להתעטף בטלית יש ענין להזדרז לברך על הטלית הגם שהוא באמצע סליחות או שיכול להמתין עד סוף הסליחות, והשיב, אין מוכרח. ועי' בזה במטה אפרים (סימן תקפ"א ס"ד) דמיד כשיאיר היום והגיע זמן ציצית. יש לו להסיר הטלית מראשו ויברך ברכת להתעטף בציצית ויחזור ויתעטף בו. אך אם לקח טלית שאולה. אפילו אם האיר

היום באמצע הסליחות. אין לו לברך עליו אפילו הוסר מראשו וחזר ונתעטף בו, עכ"ד, ונראה דלא ס"ל דמתעטף מעיקרא רק בעת שיגיע זמן ציצית יתעטף, ושיש לו להתעטף מיד, ואולי מיירי כשמעיקרא לא היה סבור שיתארך עד זמן ציצית ולכן לא התעטף, ולכן יש לו להזדרז להתעטף, אבל אם כבר התעטף יכול להתעכב ולמשמש ולברך אחר הסליחות, ומצוה מקיים מיד כשיגיע הזמן.

בענין עטיפת ש"צ בי"ג מידות במנחה

הנה בסליחות נהגו שהש"צ מתעטף בטלית, דאיתא במסכת ראש השנה (י"ז ב') ויעבר ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם. וברבינו חננאל מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא. פי' צוה למלאך להתעטף כש"ץ היורד לפני התיבה והראהו למשה וא"ל כ"ז שישראל חוטאים לפני עשה לפני כסדר הזה. ומבואר דיש לש"צ להתעטף בטלית בעת אמירת י"ג מידות. וכ"כ הט"ז (סי' תקפ"א סק"ב) דודאי בלא עטיפה כלל א"א בעת אמירת הסליחות משום כבוד השכינה, ובפרט בסליחות שאומר ויעבור ואי' בגמ' ר"ה (שם) שנתעטף הקדוש ברוך הוא כש"ץ.

והנה בנוסח ספרד אומרים ויעבור גם במנחה ולא מקפידים על עיטוף טלית, ואמר לי הגרש"א שטרן שליט"א די"ל דגם להט"ז שא"א לומר ויעבור בלא עיטוף הני מילי בסליחות שכולו מיוסד על י"ג מידות, ומה"ט אומרים על סליחות תתקבל כמש"כ הלבוש (סי' תקפ"א ס"א) שהסליחות הם כסדר התפילה ממש כי הפסוקים שקודם הסליחות הם כנגד פסוקי חמרה והסליחות עם הי"ג מדות הם במקום תפילת י"ח ואח"כ נופלים על פניהם כמו אחר כל התפלות ולכן אומרים על זה תתקבל צלותהון ע"ש, אבל כשנאמר אגב אורחא במנחה או בברי"מ או בתהלים על חולה וכיו"ב אי"צ טלית, ואולי עכ"פ איזה עיטוף בעי דבאמת בגמ' לא נזכר עיטוף בטלית דוקא רק כש"צ היורד לפני התיבה, ולנוהגים דסגי במעוטף בכובע וחליפה גם כאן סגי בהכי, ורבינו זצ"ל הביא ממרן החזו"א זצ"ל דמי שלובש מעיל ארוך סגי בזה כמו בטלית, אמנם בשנים האחרונות היה רבינו זצ"ל לובש גם במעריב טלית כשהיה ש"צ, ועי' בקונטרס הזכרונות (סי' ט"ו ס"ב) שכשהיה החזו"א ש"צ ביא"צ במנחה לפני התיבה לא היה לובש טלית, ומביא בשמו שההולך במעיל ארוך אי"צ ללבוש טלית, ועי'

בס' אלא ד"א של הלכה (פי"ד ס"ט) דמ"מ נהג רבינו ללבוש טלית כשהיה ש"צ גם במנחה ומעריב, ואמר דאף שמן הדין אי"צ כיון שיש לו מעיל ארוך מ"מ עושה כן לכבוד הציבור, וכתב שאצל החזו"א הש"ץ היה מתעטף בכל התפילות, ואם הציבור בשחרית עם טלית מובא (שם) שהשיב רבינו דאף שיש מעיל ארוך יש לש"צ ללבוש טלית, אבל אם הרוב בחורים שאין להם טלית סגי שיש לו מעיל ארוך.

ועי' מש"כ בס' ראה ישר (עמוד ק) מארחות רבינו (ח"א עמוד צ) ששמע מתלמידי מרן החזו"א זצוק"ל וכן העיד רבנו זצ"ל ונדפס באגרות וכתבים דרך אמונה הוראות החזו"א (פ"ד ס"י) שמרן החזון איש זצ"ל הורה שש"ץ הלבוש מעיל קצר צריך להתעטף בטלית והלבוש מעיל ארוך אינו צריך להתעטף בטלית משום כבוד הציבור כמש"כ המשנ"ב (סי' י"ד ס"ק י"א) וציין לרמב"ם הל' תפילה (סופ"ה). והיו שנים שלמרות כן לבש רבנו זצ"ל גם טלית. ובסדור שיח תפילה (עמוד נ"ד סי"ז) מובא ממנו שגם במנחה ובמעריב העובר לפני התיבה במעיל קצר צריך ללבוש טלית ולכסות ראשו בטלית ובשעת הדחק הלבוש מעיל ארוך א"צ, [ועי' בתשובות הגר"ח תשובה תתרי"א שהלובש מעיל ארוך אינו חייב אך נהגו ללבוש טלית כשאפשר, ועי' דעת נוטה ח"ב הל' ציצית תשו' תפ"ד ובהערה שם ושם תשובה תרל"ז תרל"ה ובהערות שם, ובס' דולה ומשקה עמוד קי"א לענין בחור שמקבל עליה לתורה האם חייב ללבוש טלית השיב רבנו זצ"ל שאם המעיל קצר יש ללבוש טלית, ובספר אורחות רבינו ח"א עמוד נ' שכן פסק החזו"א, והטעם שמכיון שיש דין עיטוף לכבוד הציבור ממילא אם לובש רק חליפה קצרה אין זה נחשב עיטוף וילבש טלית אבל מעיל ארוך הוי עיטוף וא"צ טלית ובספר אורחות רבינו ח"א הוספות עמ' ח' מביא מעשה ממרן הקה"י זצ"ל שפ"א בא לבית כנסת לשמוע קריאת התורה והיה בלי טלית וכיבדוהו בעליה וביקש מאחד טלית משמע שסבר שגם כשיש חליפה ארוכה יש להדר אחר טלית].

בענין סיום בערב ר"ה

בענין מעלית סיום במקום תענית בער"ה הבאתי בספר תורת אמן (ח"ד עמוד תפ"ח) שרבינו זצ"ל נהג לסיים חצי מסכת קידושין בסדר לימודו בער"ה, שהוא סיום חצי ש"ס, ואמר שסיום מסכת בער"ה עדיף על תענית, דתענית מכפר רק שליש, כמו שהביא הטור (סי' תקפ"א) מויקרא רבה פ' אמור (פרשה ל'

סי' ז'), אבל סיום מכפר הכל, ואף אמר דמי שהיה שומע סיום ורוצה כעת להתענות צריך התרת נדרים, ועי' בקונטרס עזרת אליעזר (ימים נוראים עמוד כ') ששאל מרבינו, מי שהתחיל להתענות בערב ראש השנה ואח"כ שמע סיום מסכת בבית הכנסת האם יש ענין לאכול משהו מהסיום ולהפסיק התענית, והשיב, כן, ע"ש (והיינו בלא קבל בנדר או שרוצה לעשות התרה). ועי' בס' שמענו כן ראינו (פ"י סי' ט"ז) שאמר ג"כ שסיום עדיף מתענית גם לשומע.

וכתבתי דיש מקור לד"ז, מדין תענית חלום ביום חג השבועות, שהמג"א (בסימן תר"ד ס"א) הביא דברי המהרי"ל סוף הל' ימים נוראים (אות י) בשם הראב"ה, דהא דמר בריה דרבינא יתיב כוליה שתא בתעניתא בר מעיוהכ"פ ופורים ושבועות, מיירי שכל השנה כשחלם חלום רע היה מתענה חוץ מימים אלו, וכ"כ תוס' בברכות (מ"ט ב' ד"ה אי) בשם ר"י, וכ"כ החק יעקב (סי' תצ"ד סק"ה) והגר"ז (שם סי"ח). וכ"כ הב"י (סימן רפ"ח ס"ו) בשם שו"ת הרשב"א (ח"ד סי' רס"ב) ועי' שם דרכי משה דכן נראה במרדכי ביצה (רמז תרס"ט). והקשה ע"ד הרמ"א למה לא פסק לאסור תענית חלום גם בפורים ושבועות, והאריך בזה ועלתה הסכמתו לנהוג כמהרי"ל להחמיר שלא להתענות תענית חלום בשבועות.

והנה מקור דין זה הוא בההיא דפסחים (ס"ח ב') מהא דמר בריה דרבינא כולא שתא הוה יתיב בתעניתא לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי, עצרת יום שניתנה בו תורה לישראל, פוריא ימי משתה ושמחה, מעלי יומא דכיפורי דתני וכו'. ועי' במאירי בסוגיא דפסחים שם נראה שלא הבין דאיירי בתענית חלום, עי' שם דלשון יתיב בתעניתא משמע קביעות תענית ונראין הדברים שמר בריה דרבינא היה דרכו לקבל עליו תעניות בכולל בשבועה או בנדר והתענית חל בכולל אף לשבתות וימים טובים ע"ש, ועי' במשנה ברורה (סימן תצ"ד ס"ק י"א) ובמש"כ במשנ"ב (סימן תר"ד) ועי' בשו"ת הלכות (סי' תר"ד סט"ז) שהעיר דהמשנ"ב לא הזכיר להדיא שאסור תענית חלום בשבועות, ועי' בכה"ח (סל"ח) דשוא"ת, ועי' בשלמי מועד שבועות (עמוד תנ"ט).

והנה טעם היתר תענית חלום בשבת ויו"ט כתוב משום שהוא כפקוח נפש, כמש"כ התוס' בסוטה (מ' א' ד"ה כל) דאמר' בפרק הרוואה (ברכות נ"ה ב') האי מאן דחזי חלמא יאמר רבוש"ע בעת נ"כ, אע"פ שאמרו בסוטה (שם) כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו נושא פנים, דהתם משום סכנה התירו שמא חלום מסוכן הוא שצריך רפואה, דהא אפילו בשבת התירו מטעם זה להתענות תענית חלום.

וצ"ע א"כ למה ביום שבועות אין היתר זה, ונראה דשאני יומא דעצרת, דזכות התורה מיגן טפי מתענית, וכבר אמרו בירושלמי מסכת ראש השנה (פרק ד הלכה ח) ר' משרשיא בשם ר' אידי בכל הקרבנות כתיב חטא ובעצרת אין כתיב חטא אמר להן הקדוש ברוך הוא מכיון שקיבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם, ובקרבת העדה מכיון שקבלתם וכו'. שבכל שנה בעצרת הוא כיום אשר עמדנו לפני הר סיני ומקבלים התורה מחדש וכדאי בפסחים (ס"ח ב') אמר רב יוסף, אי לאו האי יומא וכו' הלכך אין שם חטאת ביום הזה. וא"כ למדנו שמעלת התורה עדיף לכפר ממעלת תענית.

ורבינו זצ"ל סיפר, שהיה נוהג לעשות סיום בער"ה ולא להתענות עוד בחיי מרן החזון איש זצ"ל, ואמר החזון איש שאף שאינו מתענה בגלל חולשתו, מ"מ אם יש סיום מה טוב. וביקש ממני להיכנס לעשות אצלו הסיום. ובס' אשכבתיה דרבי (ח"א עמ' רכ"ה) שבישיבות לא נוהגים להתענות ולכן כדאי לעשות סיום מסכתא, ובס' שמענו כן ראינו (ח"ב פ"י סי' ט"ז) מביא שנשאל רבינו, האם יותר טוב לעשות סיום או להתענות, והשיב שעדיף סיום. ונשאל, בטור (סי' תקפ"א) איתא בשם המדרש תנחומא שכשמתענין בערב ר"ה מוותר להם הקב"ה שליש עוונותיהם. אם עושה סיום ולא מתענה, האם יחסר לו ענין זה, והשיב, ודאי שלא יחסר, ונשאל, והמעלה שיש בתענית יהי' לו, ואמר רבינו, למה להתענות, יעשה סיום, ונשאל, אם הוא עצמו לא מסיים, אלא שומע מאחר, האם ג"כ יהיה להם מחילת עוונות והשיב, כן.

וע"ש בהערה שאמר רבינו דלכתחילה השומע סיום שווה כמו המסיים, ומ"מ מביא שבמקומות שנהגו להתענות עדיף להתענות, ובאופן זה יותר טוב להתענות מלשמוע סיום, ואמר מרבינו ז"ל שאמר שאצלינו הוי מקום שלא נהגו להתענות ורק מהיות טוב עושים סיום, ובקו' שמחת לב (עמוד כ"ה) הביא מרבינו שמש"כ במשנ"ב (סי' תקס"ב סק"ט וסי' תקפ"א סקט"ז) דתענית ער"ה א"צ קבלה כיון שמקובלים מכח מנהגם, מ"מ בזמנינו שלא כל הציבור נוהגים להתענות צריך קבלה לכתחילה, ובארחות רבינו (ח"ב עמוד רי"ד) כתב שמנהג רבינו זצ"ל בסיום רגיל רק לשתות מעט יין, אבל בער"ה הקפיד לאכול כזית מזונות ולשתות קצת יין פחות מרביעית, עוד כ' שם שאף לנשים מביאים מעט מהסיום כדי לפטור מהתענית, ועי' בעזרת אליעזר (ימים נוראים עמוד כ"א) מביא מרבינו שהנוהגים לצום ביום א' של סליחות ובערב ראש השנה יש ענין גם שנשים יצומו עד חצות ויש שצמים חצי יום והכל כפי המנהג ויש ענין אם לא צם שיתן

אגרא דתעניתא צדקה במקום הצום, וזה כולל נשים או לתת צדקה ובכל זה ע"ש שהוא כפי המנהג וסיים פוק חזי מאי עמא דבר.

וע"ש ששאל מרבינו זצ"ל, נוהגים להתענות בערב ראש השנה ומבואר שזה מכפר על שליש מהעבירות האם זה גם באופן שאוכלים בסעודת מצוה וסיום מסכת או רק באופן שמתענים ממש, והשיב, גם סעודת מצוה, ושאל, מי שיש לו אפשרות לצום בערב ראש השנה ויש לו לסיים מסכת ועי"ז לאכול מה עדיף האם שיצום ולא יסיים עתה או שיכול לסיים ולא לצום, והשיב, יסיים, ושאל, יש ענין לצום ביום א' של סליחות וכן בערב ראש השנה לכפרה ותשובה, האם מי ששומע סיום מסכת ואוכל איבד את מה שיכל להשיג ע"י התענית, והשיב, לא, וכן נהג למעשה רבינו זצ"ל לעשות סיום חצי ש"ס, מסכת קידושין, ואמר לי תענית מכפר שליש, סיום מכפר על הכל.

במעלת ברכה מהציבור בליל ראש השנה

בס' עזרת אליעזר ימים נוראים (עמוד ל"ב) מביא שהגאון הגדול ר' יצחק זילברשטיין שליט"א בספרו עלינו לשבח פרשת פנחס (עמוד תצ"ו) מביא במעלת הענין להתברך איש מרעהו בליל ראש השנה בברכת לשנה טובה שבספר אוסרי לגפן (ח"ז עמוד קפ"ג ר"ה אות ד) כתב דברים שגילה לו מגיד אחד ובין היתר הוא כותב כה דיבר לא טוב עשית שהארכת מאוד בתפילת מעריב בעמידה ולא בירכך איש בברכת השנים לשנה טובה תכתב ותחתם לאלתר לחיים טובים כי ברכה בראש השנה מועילה לרעים ולטובים ובלילה הראשון דוקא כי מה שכתוב למען ירבו ימיכם היא ברכה ללילה הזה, ולכן מסיק שראוי לקצר בשמו"ע בליל ראש השנה באופן שלא יפסיד להתברך מפי הציבור בברכת לשנה טובה ולא יאריך עד שלא יהא מי שיברכהו.

ושאל מרבינו זצ"ל, האם צריך לנהוג כן הלכה למעשה, או שיכול כל אחד להתפלל כרצונו גם באופן שכבר גמרו להתפלל, והשיב, דבריו נכונים, ונשאל, כיצד יש לנהוג באופן שנשארו שנים או שלשה אנשים שמהם יכול להתברך או באופן שודאי ימצא ברחוב או בביתו כמה אנשים שכן יברכוהו בברכת לשנה טובה האם באופן זה יוכל להאריך בשמו"ע ולומר שכל דברי המגיד כפי שכתב בספר אוסרי לגפן מדובר שאין שום אדם שיברכהו, והשיב, יותר טוב לא להאריך מדאי ולהתברך מהרבה אנשים. והוא חידוש גדול דאע"פ שעומד לפני המלך בשמו"ע.

וידוע דעת החזו"א דבכה"ג אי"צ להזדרז להספיק קדושה ואמירת ויכולו עם הציבור עי' בדעת נוטה (ח"א תפילה סי' ש"י) שיש לו להתפלל כדרכו ולא ימהר עבור קדושה, וכן א"ל מרן הגרמ"י ליפוקביץ זצ"ל בשם החזו"א, ועי' כע"ז בקונטרס הזכרונות (סי' ח' אות מ"ב וע"ש אות כ') ועי' בתשובות וכתבים ממרן החזו"א (סי' ל"ה), וכעין מש"כ החזו"א ((או"ח סי' ל"ח סק"י) לגבי ויכולו ע"ש, מ"מ כאן יתכן דתלוי בזה חיי נפש, ועי' בדעת נוטה (ח"א עמוד רצ"ג סי' רל"ה) לגבי נ"כ דיש לכהן לקצר בתפילה ולזרז עצמו עבור נ"כ בגלל זיכוי הרבים, ועי' גם בסו"ס עלינו לשבח במדבר (עמוד תר"ב) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ואולי כאן ג"כ יזכה הרבים בברכתו, [ואמרו לי שנשאל למעשה בזה הגר"י זילברשטיין שליט"א בשיעור ביום שכולו תורה תשפ"ד בכולל בבית דוד ואמר דכעת עומד ומדבר עם המלך ואי"צ רק לבקש מהקב"ה ואין לו להזדרז, וצ"ע].

ורבינו עצמו היה מברך ומתברך שעות בלשנה טובה, ואמר שזה זכות בדין להתברך מהרבה אנשים. ורה"י הגר"ד לנדו שליט"א הביא ממרן הגר"ח מבריסק זצ"ל שאמר לא' שהיה צריך ישועה שיעמוד בפתח המקוה בע"ש ויבקש ברכה מכולם וא' מהם בודאי יברך מעומקא דליבא וזה יועיל לו גם אם אינו בר מעלה. והגרש"י בורנשטיין זצ"ל היה מחזר אחר ברכה בימים אלו מהעוסקים להחזיר בתשובה שעליהם אי' בגמ' ב"מ (פ"ה א') אם תוציא יקר מזולל כפי יהיה וכוחם גדול.

ונשאל רבינו זצ"ל כמה יש להשתדל לפרנסה ואמר לי יש ב' ימים בשנה שאני עוסק לפרנסה, בב' ימי ראש השנה, שבהם יש להרבות בתפילה על כל הענינים, והיה לרבינו מחברת שהיה בה כל שמות הצאצאים להתפלל עליהם ביום הדין לכל עניניהם, וצריך להתעורר בבקשות בר"ה ומאן דדמיך בריש שתא דמיך כוליה שתא על שלא התעורר בר"ה.

ושמעתי מהגר"ר משה חליוה שליט"א ששאל מהמשגיח הגה"צ רבי דן סגל שליט"א בטעם מה שאומרים לשנה טובה כו' הרי הכל נגזר, ואמר שהברכות שמאחלין זל"ז הוא כתפילה ומועיל מאד בשמים, והביא מה ששמע מהגרי"מ פיינשטיין זצ"ל שסיפר לו חמיו מרן הגרי"ז מבריסק מעשה שאף אחר שנגזרה גזירה ר"ל, אחרי שהתאספו ועשו סעודה ואמדו כולם וברכוהו לחיים זכה בחיים.

ועי' במדרש קהלת רבה (פרשה ג על פ' עת ללדת) והוה אבוי דמיינוקא משקי לון חמר עתיק ואמר שתון מן הדין חמרא טבא דאנא רחיץ במאריה דשמיא מיניה אנא משקי לכון במשתותיה וענו בתריה כשם שהכנסתו לברית כך תכניסהו לתורה ולחופה, מן קל מיליהון נפק ר"ש בן חלפתא בחשיכתא ופגע ביה שליחהון דברייטא, א"ל מן בגין דאתון רחצין על עובדיכון טביא אתון נפקין על שעה דלא שעה, אמר לו את מאן את, אמר לו אנא שליחהון דברייטא, אמר לו ולמה אפיך בישין אמר מן קל מיליא קשיאתא דאנא שמע מן ברייטא בכל יום, א"ל ומה אינון, א"ל הדין מיינוקא דגזרתון יומא דין פתקיה גבי דאינסב יתיה מן הכא לתלתין יומין והוה אבוי משקי לכון ואמר אישתון חמר טב דאנא רחיץ במארי דשמיא מיניה אנא משקי לכון במשתותיה, ושמעית ועצבית דצלותהון מבטלה יתיה, א"ל חייך דאת מחמי לי פיטקי, אמר לית אנא שליט על דידך ולא על דלחברך, א"ל למה אמר דבכל יום ויום אתון עמלין בתורה ובמצות ועושין צדקות והקב"ה מוסיף ימים על ימיכם, אמר ליה יהא רעוא מקמיה קוב"ה היך מה דלית את שליט על פיטקינן כך לא יהא לך רשו לעבור על מילנן ובעין רחמי מן שמיא וחיי מיינוקא.

אורך תקיעה כפי תשר"ת דידיה

במה ששאלו בהא דתנן בר"ה (ל"ג ב') ובשו"ע (סי' תק"צ ס"ד), דשיעור תקיעה כתרועה, מה הדין במי שמאריך בתרועות האם אורך התקיעה הוא כפי מה שהוא האריך או כפי הדין, די"ל דאזלינן כפי מה שתתקע בזה הבבא ולא תלוי במה שסגי ע"פ הדין או במה שרגיל לעשות, וכ"ה להדיא בארחות חיים לר"י מלוניל הל' ר"ה (עמוד רי"ח) וכבר הקדימו, וז"ל, והרשב"א ז"ל כתב דכל אלו השיעורים למטה אבל אם רצה להאריך יותר אין בכך כלום וה"ה לשברים ובלבד שיאריך כנגדן בתקיעות שלפניהם ולאחריהם עכ"ל, ועיין לשון הרמב"ן בדרשות לר"ה כתב, וז"ל הילכך לר' אבהו דאמר תרועה היינו גנוחי וילולי שיעור תקיעה ידידיה כשיעור תרועה ידידיה דהיינו שברים ותרועה וצריך כל אחד לשעוריה תקיעה כתרועה דנפשיה וכשתוקע תשר"ת צריך להאריך בתקיעות שבו כדי שלושה שברים ושלוש יבבות שהיא תרועה שבו עכ"ל, ועי' גם בחדושי הרשב"א מסכת ראש השנה (ל"ג ב' ד"ה גם) ומיהו זה שיעורן למטה אבל אלו רצה להאריך בהן יותר מאריך ואין בכך כלום וכדתנן תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת הא אחת מיהא יש בידו ואף על פי שהאריך בה כשתים, וה"ה לשברים ובלבד שיאריך כנגדן בתקיעה שלפניהם

ולאחריהם, וכ"ה בר"ן (על הרי"ף י"א ב'), וכ"כ השפ"א על מסכת ראש השנה (ל"ג ב' ד"ה במשנה שיעור), וכשמאריך בתרועה [יותר משלש יבבות] צריך להאריך נמי בתקיעה, ולכאורה פשוט דאף אם שמע תקיעה ממי שאינו מאריך בתרועה כל שזה היוצא עתה האריך בתרועה צריך גם בתקיעה שיהיה כאורך תרועה שיוצא בה עתה, ועי' בס' שירת המועדים (סי' י"א) ובביאור הגר"א (סי' תק"צ ס"ג ד"ה י"ב), ועי' במועו"ז (ח"א סי' ה' והערה ד') אם צריך גם כשיעור הנשימות שבינתיים, ועי' בבאר חפרוה שרים (עמוד תשי"ב). ועי' בשעה"צ (סי' תק"צ סק"ג) מהראב"ד (פ"ג משופר ה"ד) דלעולם שיעור תרועה ט' כוחות, ולהרמב"ם הוא חצי מתרועה, ועי' בקונטרס הזכרונות (סי' כ"ט ס"ז).

קול שופר במתן תורה אם היה ע"י שופר

במה שהביא שי"א דבמתן תורה לא היה תקיעה בשופר רק היה קול שופר וכן יהיה לעת"ל, הנה מצאתי באבן עזרא בפ' יתרו (פי"ט י"ג) בפירוש הארוך, קול השופר הוא פלא גדול, אין במעמד הר סיני גדול ממנו, כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם, וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברים. והנה לא היה מקרן כבש.

ובפי' רבי אברהם בן הרמב"ם (שם ט"ז) ווקל שפר. הבן מה שהבנתו ראוייה לבעלי התבונה שלא היה שם אלא דמיון שופר לא שופר שתוקעים בו על פי מה שאמרו בדרש כפי דרכו ולא היה שם אלא קול בתוך אותם הקולות דומה לקול השופר, אתה יודע שבתוך קולות הרעמים שאנחנו שומעים בזמננו יש קול דומה לקול הרחים בסיבובם ואינו קול הרחים.

ובפי' הרלב"ג (שם ט"ז) ויהי ביום השלישי בהית הבקר המציא השם יתעלה על הר סיני בדרך המופת קולות וברקים נפלאים, וחדש שם גם כן על דרך המופת קול דומה לקול שופר והיה חזק מאד וזה בתכלית הפלא רצוני לומר שיתחדש קול השופר מזולת שופר אלא שמציאות קול שופר אינו נמנע מצד עצמותו ואולם מה שהוא בלתי אפשר אצל הטבע הוא שיתחדש קול שופר מזולת שופר או מה שיאות לו והוא המופת אשר היה בזה והוא אצלנו במדרגת התחדש הנחש מהמטה שהוא נמנע אצל הטבע אלא שמציאות הנחש אינו נמנע בעצמותו והנה חרד כל העם אשר במחנה מאלו הקולות הנפלאים.

ועי' בזה בספר העיקרים (מאמר א פרק ד) שכתב וז"ל, וברכת שופרות היא לרמוז על העקר השלישי שהוא תורה מן השמים, ועל כן היא מתחלת אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמהם, מן השמים השמעתם קולך וכו', ולפי שמתן תורה היה באמצעות קול שופר חזק מאד כמוהו לא נהיה מן העולם, נקראת שופרות, כי הקולות והלפידים שהיו שם כבר היו בעולם כיוצא בהם או ממין, אבל קול השופר בזולת שופר לא היה מעולם ולא יהיה כן עד זמן הגאולה, שהיא שעה שתתפרסם תורת האמת בפני כל העולם, ועל אותה שעה נאמר וה' אלקים בשופר יתקע (זכריה ט' י"ד), כפי דעת קצת החכמים, עכ"ל, וממש"כ בזולת שופר נראה שהיה רק קול ללא שתקעו בשופר, אמנם בזמן הגאולה יהיה תקיעה בשופר ממש כמו שמביא מקרא דה' אלקים בשופר יתקע.

ובעיקר הדבר באמת מבואר בפדר"א (פרק ל"א) שהקב"ה תקע בשופר מאילו של יצחק בקרן של שמאל, ומובא בס' למכסה עתיק פ' יתרו (פ"ט ט"ז) ויהי קול שופר, הוא מקרן אילו של אאע"ה כדא' בפדר"א (פל"א), וז"ל פרקי דרבי אליעזר, ר' חנניא בן דוסא אומר אותו האיל שנברא בין השמשות לא יצא ממנו דבר לבטלה, קרניו של איל, של שמאל שתקע בו בהר סיני, שנאמר ויהי במשך בקרן היובל, ושל ימין שהיא גדולה משל שמאל שהוא עתיד לתקוע בה לעתיד לבא, שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול והיה ה' למלך על כל הארץ. וכן מדרש הגדול פרשת וירא (פכ"ב י"ג) קרניו של איל של שמאל נתקע בה בהר סיני, שנאמר ויהי קול השופר (שמות יט, יט). ושל ימין שהיא גדולה משל שמאל עתיד לתקוע בה לעתיד לבוא, שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כז, יג), ועי' ברבינו בחיי פרשת וירא (שם) וסופן להגאל בקרנו של איל, שנאמר (זכריה ט, ד) וה' בשופר יתקע. ודעת רז"ל כי שופר של מתן תורה שכתוב בו וקול שופר חזק מאד, שופר אילו של יצחק היה.

ובתלמוד ירושלמי מסכת תענית (פ"ב ה"ד) ובב"ר פ' וירא (פנ"ו ס' ט') וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר וגו'. מהו אחר א"ר יודה בי ר' סימון אחר כל הדורות עתידין בניך ליאחז בעונות ולהסתבך בצרות וסופן להגאל בקרניו של איל הזה שנאמר וה' אלקים בשופר יתקע והלך בסערות תימן.

ועי' בפ"י תפילת מרדכי (שופרות ר"ה ואת קול השופר) בשם הרוקח דקול השופר ר"ל קול כנורות ונבלים של מלאכים, ועיינתי שם בפ"י הרוקח, וז"ל, ואת

קול השופר וגם קול כנורות ונבלים של מלאכים, ולכאן אינו פירוש לקול שופר רק שהיה שם גם קול כנורות ונבלים, וצ"ע.

ומה שהביאו שמיכאל יתקע לעת"ל הנה בקרא כ' וה' אלקים בשופר יתקע ואולי שלוחו כמותו ורק ביציא"מ ממעט בהגש"פ מקרא אני ה', אני ולא השליח, ועי' ספרי במדבר פרשת בהעלותך (פס' ע"ז) היה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כז יג) אבל איני יודע מי תוקעו ת"ל וה' אלהים בשופר יתקע (זכריה ט יד) ועדין אין אנו יודעים מהיכן התקיעה יוצאה זה שנאמר קול שאון מעיר וקול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו (ישעיה סו ו). וכעת ראיתי באוצר מדרשים (עמוד תקנ"א מדרש פרק רשב"י) שמקיים שניהם, וז"ל, ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול ותוקע בשופר שלש פעמים שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כ"ז י"ג), ואותו שופר הוא קרן ימינו של איל יצחק, והקב"ה מאריך אותו עד אלף אמה ותוקע תקיעה ומתגלה משיח בן דוד ואלהיו.

ואולי שם בפדר"א קאי בתקיעה שאחר מ"ת כמו דמייתי מקרא במשון בקרן היובל, דזה היה אחר מ"ת כמש"כ בפ' יתרו (פי"ט י"ג) במשון היובל המה יעלו בהר. ועי' באבן עזרא (שם) היובל, הוא השופר, שיתקעו בו בשנת היובל. והמעתיקים אמרו שפי' יובל, כבש. וטעם במשון, המשך קול השופר כטעם תקיעה, וע"ש באב"ע בפירוש הארוך, שאמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר, אז נתן להם רשות לעלות. וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וצוה לעשות המשכן. המה יעלו בהר, ודבריו טובים בעיני, כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב, וכבוד ה' מלא את המשכן (שמות מ, לד). אז דבר עם משה באהל מועד. אולי אז תקע משה בשופר, ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד.

ואי' בפס"ז (שם) וילקו"ש (רמז רפ"א) במשון היובל. זה קרן השופר שהוא מוביל הקול כשימשון היובל את קולו הכל רשאי לעלות בהר, ובמדרש הגדול (שם) במשך היבל המה יעלו בהר, כשיפסוק השופר. וכן הוא אומר והיה במשך בקרן היבל כשמעכם את קול השופר (יהושע ו, ה) ובערבאי קרן לדכרא יובילא. עי' ר"ה (כ"ו א'), ועי' במכילתא דרשב"י (שם) במשך היובל המה יעלו בהר כשיפסוק השופר וכן הוא אומר והיה במשך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר (יהושע ו ה).

ואולי גם לבעל העיקרים היה תקיעה בקרן אבל התגבר הקול מאליו, כמש"כ ויהי קול השופר הולך וגדל מאד, שקול שיצא מהשופר הולך וחזק ולא היה מחמת התקיעה, וע"ש בלמכסה עתיק ממכילתא דרשב"י ופסיקתא חדתא שהיה קול השופר נשמע בכל העולם, ועי' זבחים (קט"ז א'), ואולי זה כוונת האב"ע שלא היה זה קול שופר של כבש דר"ל דא"א שיהיה כזה קול מחמת השופר רק התגבר ועלה מעצמו ע"י הקב"ה. ועי' במכילתא יתרו (מסכתא דבחדש פרשה ד פ"ט י"ט) ויהי קול השופר הולך וחזק מאד. מנהג ההדיוט, כל זמן שהוא הולך קולו עמום, אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר, ולמה כך מתחלה, כדי לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע.

בענין ברכה על שופר באמצע שמו"ע

הנה דנו בענין מי ששומע התקיעות באמצע שמו"ע ולא היה בעת הברכות אם יכול כעת לשמוע ולברך באמצע שמו"ע על התקיעות, עי' בשו"ת אגרו"מ (או"ח ח"א סי' קע"ג) דאין בזה חשש הפסק ויוצא יד"ח, ועי' בתורת אמן (ח"ד עמוד תפ"ה) מש"כ בבעלי אסופות בענין שמיעת תקיעות של אלול באמצע שמו"ע, שכתב רבינו זצ"ל, דמי שעומד באמצע שמו"ע אין לו להפסיק לשמוע תקיעות אלו, וז"ל רבינו במכתב, מדינא יכול אבל אין ראוי כיון שהוא רק מנהג עכ"ל, (האלולים קדש לה' פ"ה הערה רנ"ו), ומבואר בדבריו דבתקיעות של חובה יש לפסוק, וכן עי' בס' שמענו כן ראינו (ח"ב פ"י סי' ל"ו) דצריך להפסיק באמצע תפילת לחש לתקיעות דאורייתא, ואף שכבר יצאו במיזבז זה נסמך לדאורייתא, ועי' בתשובות הגר"ח (ח"ב עמוד תשע"ו) דאפי' שאינו אוזן עם הציבור במקום שתוקעים בתפילת לחש יכול להמתין ולשמוע.

ובסתמא מכיון הש"ץ להוציא אפי' בתקיעות אחרונות כמו ששמעתי מרבינו זצ"ל, ועי' בשלמי תודה ימים נוראים (עמוד מ"ג) ובבאר חפרוה שרים (עמוד תרצ"ה) בשם מרן הגר"ז שיאמר לש"צ להוציא, ועי' בגליון מים חיים (גליון תקל"ח) ע"פ המשנ"ב (סי' תק"צ סקל"ה) דתקיעות דמעומד עיקר כשאינו יכול לשמוע שניהם, ולכן נקראים ראשונים מיזבז שיכול לישב בהם שאינם עיקר עי' משנ"ב (סי' תקפ"ה סק"ב), ואם יחיד רוצה לצאת בהם יש לו לעמוד, ועי' בתורת המועדים (סי' תקפ"ט אות ה' ס"ג) שלפי מה שהרבה נוהגים לעשות תקיעות דמיזבז בנשימה אחת יש עדיפות שתשמע תקיעות דמיזבז שבהם יוצאים לכו"ע מאשר תקיעות דמעומד שעושים בשתי נשימות שבזה י"א שלא

יוצאים יד"ח, ועי' מש"כ הנצי"ב בהעמק שאלה על השאלות דרב אחאי (סי' קע"א) דהטעם שהיום נוהגים לעמוד בתקיעות דמיושב היפך מהמפורש בגמרא וכל ספרי הראשונים, לפי שראו האחרונים חולשת הדור שאי אפשר להתאפק מלהשיח בין תקועות דמיושב למעומד וגם כי נתרבו הפיוטים שגורם להפסיק וא"כ אין הציבור יוצאים ידי חובת הברכה בחזרת הש"ץ ואינו על סדר ברכות ולכן האידנא יוצאין בתקיעות הראשונות ע"ש.

ועי' מש"כ בבאר חפרוה שרים (עמוד תרצ"ג) דבמשנה ברורה (סימן תקצ"ב סק"ב) כתב בשם הדה"ח שדעתו דבין הברכה עד סוף תקיעות דמיושב אסור להפסיק אפילו בתפילות לכן לא יאמר היה"ר הנדפס במחזורים בין התקיעות דמיושב רק יהרהר בלבו ואל יוציא בפיו או שיאמר היה"ר אחר גמר התקיעות דמיושב והיינו דיוצא בתקיעות דמיושב, ועי' בדבריו (סי' תקפ"ה סק"ב) דבתקיעות דמעומד יוצאים הציבור, וע"ש דתרוייהו עיקר ובא לאפוקי תקיעות שאחר התפילה, וע"ש (עמוד תרצ"ג) שהגרש"א שטרן שליט"א שאל ממרן בעל הקה"י זצ"ל מאחר שלא הוכרעה ההלכה ובשל תורה קי"ל (סי' ס' ס"ד) דמצות צריכות כוונה ויש חשש בל תוסיף במכוין על של דרבנן לצאת של תורה כמש"כ הרמב"ם הלכות ממרים (פ"ב ה"ט) לגבי האומר על בשר עוף בחלב שהוא מה"ת וכן ראיתי בס' השופר כהלכתו (סי' כ"ג) מהררי קדש על המקראי קדש שיכוין בסתמא לצאת ידי שופר כפי הראוי מדאורייתא ומדרבנן א"כ במה יכוין לצאת והשיבו דיכוין ע"ד חכמים עי' בזה בהגש"פ שביבי אש (עמוד רל"ח) ובשו"ת שביבי אש (ח"ד סימן כ"ד).

ושמעת ששאלו ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל אם צריך השומע לידע אם התקיעה שייכת לתקיעה שלפניה או לאחריה ואמר דבשל תורה יש לידע, ומצוי שמחזירים התוקע שלא יודעים אם באמת החזירו וזה תקיעה שלאחריה או שייך לסדר הבא והנכון שיכוין בכל זה על דעת התוקע או המקריא ועי' בשו"ע (סי' תקפ"ח ס"ד) דיכולין השומעין לכוין לצאת באותו תקיעה זה ללפניה וזה לאחריה, ומשמע דאין תלוי בתוקע רק שיכוין למצוה אבל השומע יוצא בעצם השמיעה ויכוין למה שרוצה לצאת, ועי' במשנ"ב (סי' תרצ"ב סק"א).

ועי' כה"ג בקונטרס הזכרונות (סי' ט' אות כ') לענין שמיעת קריאה"ת באמצע שמו"ע דהוא מצות שמיעה ויוצא אפי' המשיך בתפילתו, ולכאוי"ה כאן

דהוא מצות שמיעה, כמו דקי"ל דמברכין לשמוע קול שופר, ומה"ט אין בשופר מלל"נ ויוצא בגזול ואיסוה"נ כדאי" בירושלמי סוכה (פ"ג ה"א) דאינו כלולב, תמן בגופו הוא יוצא ברם הכא בקולו הוא יוצא, ועי' בשו"ת הרמב"ם (סימן קמ"ב שאלה הכ"ד), ובגליון מים חיים (גליון תקל"ח) הביא ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דיכול גם לברך כמו שמברכים כהנים ברכת המצוה קודם נ"כ אע"פ שש"ץ אין עונה על זה אמר דאינו מסדר חזרת הש"ץ עי' במשנ"ב (סי' קכ"ח סקע"א), וכן עי' בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' ק"ח) שכן היה בעיקר התקנה, וע"ש (ח"ט סי' קל"ד) מדברי הרמב"ן במלחומות ר"ה (פ"ד י' ב' ד"ה מה שנהגו) שכתב, אבל אנו רואין שאפי' בצבור שתקעו על הסדר מברכין באמצע תפלה כדרך שעושין בנשיאת כפים, והגרש"א שטרן שליט"א דן דשם נ"כ הוא מסדר התפילה, ושפיר מברך על זה, אבל כאן מה שהזדמן לזה היחיד המצוה באמצע השמו"ע אינו מתיר לברך, ודן לפי מה שהביאו בשם רבינו זצ"ל דשרי לחולה הצריך לאכול באמצע שמו"ע להפסיק לפני האכילה לברך, כמו שמצינו ברש"י בברכות (כ"ד ב' ד"ה ואומר) דהמפיח בשמו"ע שרי לומר רבוש"ע כיון דבלא"ה תפילתו מופסקת, ומובא במשנ"ב (סי' ק"ג סק"ה), וס"ל לרבינו דד"ז מתיר אף קודם ההפסק דסו"ס יודע שיפסיק, עי' בס' חשוקי חמד בברכות (שם), והכא נמי כיון שסו"ס מפסיק לתקיעה יפסיק גם לברכות, וא"כ נתיר לו גם שהחיינו.

ועי' מש"כ בזה בספרו שו"ת שביבי אש (או"ח ח"א תפילה סי' ס"ח) שדן דאולי הותר רק אחר שהפסיק ודוקא במה שהוא צורך התפילה ועי' בס' לשוח בשדה (סי' י'), אך י"ל דעד כאן לא מצינו כן רק כשתפילתו מופסק באכילה וב"כ, אבל כאן שליכא רק שמיעה גרידא ד"ז אינו חשיב הפסק, ולא דמי להפחה דשם ההפסק במה שעליו לעקור ממקומו ד' אמות וההליכה חשיבה הפסק ולא ההפחה, כעת ראיתי שלשון רש"י כיון שבלאו הכי תפילתו מופסקת ועומדת כבר ע"י הרוח לפיכך יכול להפסיק נמי ולומר דבר זה באמצע, ומבואר דההפחה היא ההפסק, אך באמת שם לא מדיני הפסק דעלמא קאי, רק כמש"כ בעמק ברכה (עניני תפילה אות א') דהתם בנתעטש מפסיק לעמוד לפני ה' ולכן מותר להפסיק עוד בדיבור, משא"כ בנידו"ד שאין הפסק בתפילתו. ועי' בתשוה"נ (ח"ז סי' כ"ט).

והיכא שעליו להפסיק בתקיעה שתוקע לציבור בזה באמת הוא הפסק במעשה. ועי' בשבט הלוי (שם) דכיון שהותר לתקוע ולהפסיק במעשה א"כ הותר גם הברכה למצוה זו, ומצינו לענין מי שקראוהו לעלות לתורה באמצע ק"ש

שעולה ומברך עי' במשנ"ב (סי' ס"ו סקכ"ו), ועי' חשוקי חמד ביצה (י"ז א') אם כיון דבלא"ה תפילתו מופסקת יכול גם לברך הגומל, ושם ג"כ אינו מענין ק"ש ותפילה, אבל שם ג"כ מפסיק בדיבור ולא בשמיעה גרידא שעליו לקרא עם הבעל קורא. ועי' בתורת אמן (ח"א עמודים ס"ז ס"ח וח"ד עמודים שכ"א שכ"ב).

ויש לדון דכל שיודע שישמע חלק מהקולות אחר התפילה דאין לו להפסיק בברכה ויסמוך על מה שיברך לבסוף ויעלה לו למפרע על כל התקיעות, וגם על הידור מצוה יכול לברך עי' במשנ"ב (סי' תרנ"א סקכ"ו) דמברך בלולב על הנענועים שהם שיירי מצוה, ועי' במשנ"ב בתורת היולדת (פמ"ט הערה ה) ובתורת המועדים (סי' תקפ"ט ס"ד אות ה'), ועי' בחוט שני (ר"ה סי' תקפ"א ס"א) ממשנ"ב תוס' בסוכה (ל"ט א' ד"ה עובר) וכן ברא"ש שם (סי' ל"ג) לגבי ד' מינים דכל שאיכא שיירי מצוה מהניא ברכתו למפרע על כל המצוה, והביא שכן הוא להדיא בשטמ"ק בברכות שהברכה חלה אף למפרע. ודן שם לגבי הלובש טלית וממשמש אח"כ ומברך, ויש לדון דשם נטילת הלולב אחת וכן לבישת הטלית, אבל כאן כל תקיעה לעצמה ויתכן דיצא של תורה בתקיעות ראשונות ושאר התקיעות רק לספק באין, ונהי דאם לא בירך מעיקרא מברך כ"ז שלא השלים חובו מספק, אבל אין לו לעשות כעת המצוה ללא שיברך, ואיכא ע"ז וידוי דלא שכחתי מלברך עליו כדתנן במע"ש (פ"א מ"א), וכההיא דערום ואילם לא יתרום (תרומות פ"ה מ"א) מפני הברכה עי' בירושלמי (שם) וכמשנ"ב רבינו בתשובה בס' שיח דבר (ח"ב סי' צ"ח אות ב'), ועי' בדבר אברהם (סי' ט"ז) מתוס' הרא"ש ברכות (ט"ו א') דבעושה מצוה ללא ברכה אין מקיים מצוה, ועבירה היא בידו וכ"כ באמת ליעקב (דברים פרק כ"ו) ועי' שם (הערה ו') דכן מוכח גם מדברי רש"י בסוטה (מ"ד ב' ד"ה עבירה היא בידו), ועי' במשנה ברורה (סימן תרל"ט ס"ק מ"ו) דאפילו אם יושבים בסוכה קודם אכילה שעה אינם מברכים דס"ל דברכה שמברכים אח"כ על האכילה היא פוטרת הכל שהיא העיקר והיא פוטרת השינה והטיול והלימוד שכולם טפלים לה, וכתבו האחרונים דנכון הדבר לצאת גם דעת הפוסקים הראשונים ולא לישיב כך בלי ברכה וע"כ תיכף בבואו מביהכ"נ יברך על דבר שהוא מחמשה מינים ויאכל ממנו מעט יותר מכביצה ויברך לישיב בסוכה ולא יברך אח"כ בשעת אכילה.

ובנר חנוכה מצינו בשו"ע (סימן תרע"ו ס"ד) דאם שכח לברך ונזכר לפני הנר האחרון מברך עליו, וכתב בשו"ת רעק"א (מהדו"ת סי' י"ג) דהיינו טעמא משום דהרי על הידור בלבד נחלקו הפוסקים אם לברך דהפר"ח אוסר והא"ר

מתיר, ובצירוף הסוברים דעל מצוה הנמשכת אפשר לברך מברכים א"כ בעניננו דהוא רק הידור ולא מצוה הנמשכת אין לברך, ועי' בתורת היולדת דבכ"ז יתכן דיש לברך מטעם ס"ס שמא הלכה דמברכים על הידור מצוה ושמא עיקר התקיעות הם התקיעות דמעומד, וכ' דאשה שבאה מאוחר לביהכנ"ס יש לה לכוין שלא לצאת בתקיעות שבלחש ובחזרת הש"ץ תשמע ותברך דאם שמעה התקיעות על סדר מלכויות זכרונות ושופרות שבלחש אלא דלא שמעה בחזרת הש"ץ נמצא דכבר יצאה ידי חובת תקיעות דמעומד ולכן יש לה לכוין שלא לצאת בהם ידי חובתה, ויעוין כף החיים (סימן תקפ"ה אות ט"ל) ובאלף המגן (סי' תקפ"ה). ובאמת י"ל דכל נידון הגרעק"א והפוסקים בנר חנוכה הוא משום דהמצוה יצא בנר ראשון והשאר הידור גרידא אבל כאן יש תקנ"ח לתקוע מעומד ומיושב ובפרט לדין שעושים ב' נשימות ונשימה א' ומכוין לצאת באופן המועיל יד"ח מה"ת.

והגרמ"מ לובין שליט"א אמר לי בענין ברכות באמצע שמו"ע על שופר, דהראשונים נחלקו בעיקר ברכות בזמן שתקעו בשמו"ע אם היה ברכת שופר או שמלכויות זכרונות ושופרות זה ברכת השופר ולדעת הרמב"ן במלחמות פ"ד דר"ה היה ברכה גם בשמו"ע, אבל לבעה"מ אין ברכה, ומספק אין לברך, וגם אחר השמו"ע א"א לברך על שיירי מצוה כנענונעים דשם הכל מצוה נמשכת, אבל כאן יש הפסק בין התקיעות וכבר יצא בראשונות.

ולענין ברכת אשר יצר בין התקיעות שמעתי מרבינו זצ"ל שחושש להפסק ולכן לא היה מברך, וכן עי' בס' אלא ד"א של הלכה (פנ"ז סכ"ד), ועי' בס' נזר החיים (סי' קצ"ז) שאמר רבינו אני החמירי בזה אך יתכן שמעיקר הדין מותר, ועי' גם בס' שמענו כן ראינו (ח"ב פ"י סי' ל"ז) ועי' בפנ"י ר"ה (ל"ד ב'), ומ"מ אמר לי רבינו זצ"ל שמהרהר הברכה בלבד לדעת הרמב"ם הרהור כדיבור ואינו הפסק כמו בשומע קדושה באמצע שמו"ע עי' בשו"ע (סי' ק"ד ס"ז וסו"ס ק"ט), ומתנה שאם לא יברך אח"כ כי ישכח או יתאוה שנית ויפסיד הברכה עי' במשנ"ב (סי' ז' ס"ג) א"כ יוצא בזה להרמב"ם, ועי' בשר חמישים (עמוד ס"ד), שכן נהג ג"כ בעל הניסים בשושן פורים דבזה אין חשש הפסק, (וכמש"כ בשו"ת כת"ס או"ח סי' י"ב וכן הביא רבינו זצ"ל בדעת נוטה ח"ב סי' רל"ד דמהני לצאת יד"ח לדעת הרמב"ם הל' ברכות פ"א ה"ז וכ"כ רבינו בקו' הזכרונות סי' י"ג סי"ב שכן היה מורה החזו"א לנהוג במקום ספק, ועי' שם בקונטרס הזכרונות ממרן החזו"א פט"ו סי"ג ובהערות שם לענין הרהור ברכת אשר יצר אחרי המפיל).

למה שברים לשון רבים ותרועה לשון יחיד

ע"י באם לבינה (עמוד תש"ט) ובס' מועד"ז (ר"ה ס"ד ד') מס' פע"ח שלכך שברים הם בלשון רבים ותרועה בלשון יחיד, ששברים הם ג' כוחות ותרועה כח אחד דוקא בלי הפסק כלל אפילו משהו, ולדבריו אם אין בשברים הפסק משהו חוששין שגם בדיעבד אין יוצאין המ"ע כלל והתוקעין היום לא נזהרין בזה רק ממנהרין עד שהג' שברים מריעים כאחד וראוי לחוש שמפסידים עיקר המ"ע.

שהחיינו כבר מצוה שהגדיל ביום ב' דר"ה

במה שדנו לענין שהחיינו ביום ב' דר"ה אם כשיש נער בר מצוה שהגדיל רק ביום ב' יוכל לברך שהחיינו דרך עתה נהיה בר חיובא, וכן יהיה עליו לברך שנית ביום ב' דלולב, וכן בהגדיל באמצע חנוכה, הנה למעשה לא מצינו כן בחנוכה ולולב, וי"ל דמ"מ גם בקטנותו היה חייב מדרבנן מעיקרא, ואף שעתה הוא חד דרבנן ומעיקרא תרי דרבנן, ולהרבה ראשונים עד עתה החיוב דרבנן היה על אביו ולא עליו ע"י שעה"צ (ס"י קפ"ז סק"ב), מ"מ היה בר קיום מצוה, ואף בשל תורה יש בידו קיום מצוה ועדיף מאשה דאינה מצוה כלל ויכולה לקיים כאין מצוה ועושה, גם לענין שהחיינו צריך שמחת חידוש המצוה וזה אין בו גם אם לא היה בר חיובא, מעין מש"כ במג"א (ס"י תקס"א סק"ד) ובמשנ"ב (סק"ז) לענין קטן שנולד בירושלים דאינו קורע על המקדש כשהגדיל כל שלא עבר ל' יום שלא ראה מקום המקדש, דאף שלא היה בחיוב קריעה בקטנותו אין בו התעוררות חידוש א' לל' כשראה בקטנותו. וכע"ז אמר רה"י מרן הגר"ד פוברסקי שליט"א להג"ר משה יצחק קוק שליט"א לגבי נ"ח.

וראיתי בגליון עטרת תפארת (גליון רע"ד) בשם רה"י מרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל במי שישב בסוכה בערב הבר מצוה ותוך כדי ישיבתו שם הגדיל דפשיטא שצריך מחדש לברך לישב בסוכה. והגרש"א שטרן שאל מרבינו זצ"ל, במי שבירך על טלית שאולה כשיטת המג"א מדין מצוה קיומית וכהרא"ש בחולין (ק"י ב'), ואחר כך הקנו לו את הטלית וזכה בה בקנין גמור האם עליו לחזור ולברך דהם נחשבים לשני סוגי ברכות, או שמועלת לו הברכה שבירך בתחילה בשעה שעדיין לא היתה שלו. והשיב רבינו, אטו קטן שבירך לישב בסוכה ואחר כך הגדיל חייב עוד פעם לברך. וע"י בנתיבות ההלכה (קובץ ל"ב עמוד קנ"ב) בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שנקט לגבי שהחיינו דחג שמעיקר הדין בהביא ב"ש עליו לברך בגדלותו שנית, אבל כשהוא רק חזקא דרבא

שהגדיל אין לברך מספק, ועדיף שיברך אז על חליפה החדשה ויפטור, והבכור"י בתוספת ביכורים (סי' תרל"ז) דן בגר שנתגייר ובקטן פשיטא ליה דאינו חוזר ומברך ע"ש, ועי' קובץ מה טובו אהליך יעקב (ט"ז עמוד ר"ו) שכן נקטו רבינו זצ"ל ומרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, ועי' בס' שמענו כן ראינו (ח"ב פי"ב סי' כ"ו) דמי שיהיה בר מצוה ביום ב' דחג אין לו להמתין עם ברכת שהחיינו ליום ב',

ועי' עזרת אליעזר (ברכות פ"ט עמוד ל"ו) לענין בגד חדש לפני הבר מצוה שדעת רבינו שיברך הקטן מיד כששובש ולא ימתין עד הבר מצוה. ועי' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' נ"ה) שכתב דנער המניח תפילין יברך שהחיינו בתחילת הנחת תפילין על כל המצוות שעתיד לעשות בכל ימיו, ובפשוטו ר"ל דיפטור בשהחיינו דקטנותו גם כשיגדיל, ובאפריון חתנים (סי' כ"ב) ביאר כוונת החת"ס דאף אם כבר הניח תפילין בקטנותו מ"מ לכשנעשה בר מצוה יברך שהחיינו על מה שמקיים כשנעשה בר חיובא פעם ראשונה, ועי' שו"ע (יו"ד סי' כ"ח ס"ב) ונו"כ דלא נהגו לברך על מצוה שעושה בפעם ראשונה. וע"ש בתשובות חת"ס שהביא דברי הפרי תואר (סי' כ"ח) שברכת שהחיינו על תפילין בפעם ראשונה אינו מטעם שעכשיו קיים המצוה בפעם ראשונה אלא משום שעכשיו נתחייב במצוות בכלל ומה"ט כתב החת"ס שטוב שהבחור הבר מצוה יכוון לפטור בברכה זו כל המצוות שעתיד לעשות כל ימי חייו אשר אין מברכין עליהן שהחיינו, ובספר זכרון יהודה (פ"ג) הביא שלפי דברי החת"ס אם קדם ועשה מצוה אחרת דאורייתא כגון שנעשה בר מצוה בחג ובירך שהחיינו על החג לפני הנחת תפילין תו לא יברך שהחיינו כשמניח תפילין בפעם ראשונה.

מעלת רוב עם במצוה הנעשית ע"י רבים בשופר וסליחות

הנה מצינו בגמ' דככל שנעשית המצוה בריבוי בני אדם איכא טפי מעלה משום ברוב עם הדרת מלך, כדאי' בפסחים (ס"ד א') בעשיית קרבן פסח ע"י כמה כהנים, דתנן התם, שחט ישראל וקבל הכהן נותנו לחבירו וחבירו לחבירו ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד, ואמרו בגמ' נותנו לחבירו, שמעת מינה הולכה שלא ברגל הויא הולכה, דילמא הוא נייד פורטא ואלא מאי קמ"ל הא קמ"ל ברב עם הדרת מלך, וכן פסק הרמב"ם וז"ל הל' קרבן פסח (פ"א הי"ד) שחט השוחט וקיבל הכהן נותנו לחבירו וחבירו לחבירו כדי שיתעסקו רבים במצוה, ובכס"מ כתב מקורו מהסוגיא והוסיף בגמ' יהיב טעמא משום ברב עם הדרת מלך, וכן פירש

מהר"י קורקוס הטעם שיהיו רבים מתעסקין במצוה והוא מה שאמרו ברב עם הדרת מלך.

וביזמא (כ"ו א') לגבי קרבן התמיד, הפייס הראשון וכו' הרביעי מי מעלה אברים מן הכבש למזבח, ובגמ' מתני' דלא כר' אליעזר בן יעקב דתנן ראב"י אומר המעלה איברים לכבש הוא מעלה אותן למזבח במאי קמיפלגי מר סבר ברב עם הדרת מלך ומר סבר לאו אורח ארעא, דאינו דרך ארץ לא לגמור המצוה, וכתבו התוס' (שם) דגם ראב"י דפליג שם דקסבר הכא לאו אורח ארעא נראה דמודה בההיא דפסחים (שם) דמפרש בגמ' טעמא ברב עם דהתם לא שייך למימר לאו אורח ארעא שהרי כשהיה נותנה לחבירו לא היה הולך לו אלא חוזר ומקבל ומושיט וחוזר ומקבל ומושיט שהרי רוב פסחים היה להם, אבל היכא שמוליך עד לכבש והולך לו ההוא לאו אורח ארעא.

וכן בסוכה (נ"א א') לענין שמחת בית השואבה איתא במתני' וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של מאה ועשרים לוג, ובגמ' (נ"ב ב') תנא והן משובחין היו יותר מבנה של מרתא בת בייחוס שאמרו עליו שהיה נוטל שתי ירכות של שור הגדול שלקוח באלף זוז ומהלך עקב בצד אגודל ולא הניחוהו אחיו הכהנים לעשות כן משום ברב עם הדרת מלך. גם במנחות (ס"ב א') מצינו שיש ענין להניף ולהקטיר את האימורים בשלושה כהנים משום ברוב עם ואין אומרים המתחיל במצוה אומרים לו גמור.

ועי' ברמ"א (סי' קצ"ג ס"ב) לענין זימון דאף דיכולין להתחלק לב' חבורות של ג' או י' מ"מ ברוב עם הדרת מלך, ונראה דדוקא כשמחלק כל חלק במצוה ע"י אחר איכא משום ברוב עם ולא כשמחלק המצוה עצמה לעשותה בב' פעמים, ומה"ט אין לחלוק מנין גדול לב' מנינים דכמה דאיכא טפי ציבור באותו מצוה איכא טפי ברוב עם, ועי' בקונטרס הזכרונות (סי' ח' אות פ"א) שאין להוציא מנין לאשרי ובא לציון או עלינו כדי לומר קדיש דהוי כב' ש"ץ, אמנם באותו מקום שפיר אפשר לחלק התפילה לב' ש"צ א' מראש התפילה עד אשרי וא' מאשרי, כמבואר ברמ"א (סי' קל"ב במאמר קדישין) ועי' במנהגי ביהכנ"ס חזון איש (פ"ב סכ"ב הערה ל"א) דדוקא להעמיד ב' חזנים לאותו חלק מן התפילה מיאן החזו"א ולא כשמחלק התפילה עצמה לב' ש"צ, ורבינו היה בזקנותו נגש לפעמים במעריב רק לברכו ותחילת התפילה וכיו"ב, וע"ש דגם לחלק התפילה לב' מעיקרא לב' מנינים אינו נכון לכתחילה משום ברוב עם,

כמבואר במשנ"ב (סי' ק"נ ושעה"צ סק"ג) והיינו דשם ג"כ נעשה אותו מצוה בב' וזה מחסר בברוב עם.

ומצינו ברמ"א (סי' תקפ"א ס"א) לגבי ש"צ דסליחות דהניגש ש"ץ לסליחות הוא נגש בכל התפילות משום המתחיל במצוה אומרים לו גמור, ושם זה ב' מצות ולכאורה עדיף משום ברוב עם להתחלק, ועי' מש"כ באם לבינה בבאר חפרוה שרים (עמוד תי"ח) ובתורת אמך (ח"ה עמוד רי"ח), ולא מצינו כן כל השנה, ואדרבה מצינו בר"ה (ל"ב א') דהיו שתי חזנים א' לשחרית ואחד למוסף כמו בכהנים בעבודה שיש ענין להרבות משום ברוב עם [והגרמ"מ לובין שליט"א אמר דשם אין מפורש דהוא משום רוב עם וי"ל דנחלקו כי הרבה רצו להיות ש"צ], והעיר בזה בשו"ת אבן ישראל (ח"ט סי' ו') ונשאר בצ"ע, וכן הקשה בשו"ת בנין שלמה (סי' ל"ז), ובלבוש וא"ר (שם) מבואר דהש"צ היה מתענה ולכן עדיף שיגש לכל התפילות [ומטעם זה כ' המשנ"ב מהא"ר דבעל יא"צ 'שמתענה' אין ש"צ דסליחות קודם לו, ועי' בקו' מעשה שיח סליחות אות י"ח מש"כ רבינו דאולי בדוקא כ' המשנ"ב 'המתענה' דרק בכה"ג שוה לו], ועי' באור החמה דהמתפלל סליחות הוא נכנס לפניו ועיקרן מיוסד על הי"ג מדות וממלא תפקיד חשוב ונשא ובא לעשות דוגמת הקב"ה שנתעטף בטלית בש"ץ וממילא הוא מכין עצמו יותר והוי טובת הציבור שהוא יעבוד עבודתם. ובס' לבנימין אמר (סי' תקפ"א) שאל מרבינו זצ"ל, במש"כ הרמ"א דיש מקומות שנוהגין שמי שאומר סליחות מתפלל כל היום ודעת המג"א דטעמם משום המתחיל במצות אומרים לו גמור, וצ"ע איזה שייכות יש בין סליחות לשאר התפילות שיחשב מתחיל במצוה, ועוד למה לא אמרין כן כל השנה שמי שהתפלל שחרית שיתפלל גם שאר התפילות, והשיב רבינו, סליחות חמיר טפי, וכ"כ במעשה שיח (סליחות אות י"ב) דבסליחות החמירו. ועי' בעזרת אליעזר (ימים נוראים עמוד ט) דכאן יש קפידא מפני חשיבותו, וע"ש דמ"מ יכול לגשת לסליחות גם אם לא יגש לשחרית, ולמעשה אמר רבינו זצ"ל דאינו רק כפיוס לש"ץ דסליחות שנגש לתפילה שאינו מוציא בה ואינו ש"ץ גמור, וכמו שמצינו במגילה (פ"ד מ"ה) דההעולה מפטיר כיון שהיא עלייה פחותה שאינו מז' קרואים מקבל כנגד זה להיות ש"ץ במוסף, ומרן החזו"א כשהיה לו יא"צ לא נגש בשבת רק למפטיר ואמר דאם הוא מכבוד החיים מוותר על כבודו ואינו נגש רק למפטיר לע"נ הוריו, וכן רבינו זצ"ל כשהיה ש"ץ בסליחות בער"ה בצום גדליה ויו"כ לא היה

נגש לשחרית. והיינו דבאמת אדרבה יש מעלה לחלוק, רק לפצותו אמרו לו גמור להראות חשיבותו ואם אינו חפץ בכך יכול לכבד אחר תחתיו.

ושאלו בענין ש"ץ שיכול גם לקרא בתורה אם עדיף לכבד אחר, ולכאורה כיון דהם ב' מצות עדיף מדין רוב עם לחלק המצות שיהיו הרבה כלי קדש משרתי עליון כמו בעבודה. ולגבי תקיעות כתב המטה אפרים (אלף המגן סימן תקצב סעיף יב) דיש מחלקים התקיעות לכמה תוקעים דישראל קדושים הן והכל רוצים לזכות בהמצוה. ועוד משום ברוב עם הדרת מלך. ורא"י מתמיד שתשעה כהנים זכו בו מה"ט והכל כפי המנהג. וכן עי' בט"ז ומשנ"ב (סי' תקפ"ה ס"ד), ועי' בס' אמרות משה (ח"א סי' ב') בשם המהר"ל ז"ל בספרו גור אריה על התורה שבמצות מילה אותו שמל הוא יפרע ולא אחר דהמתחיל במצוה אומרים לו גמור, ועי' בביאור הגר"א (יו"ד סי' רס"ו ס"ק כ"ה) במש"כ הרמ"א דרש"אין שני מוהלים למול בשבת כמו בקרבנות דהותר בכמה כהנים, ודחה הגר"א דאפשר דדוקא בעבודה ששבת הותרה אצלה הותר לכמה כהנים משא"כ במילה דהוי דחוי כמו פיקו"נ כדאי' ביומא אולי לא שרינן אלא במוהל אחד, ועי' באור שמח (פ"ב ממילה ה'), והגרמ"מ לובין שליט"א אמר לי דבמילה אין מחזרין לחלק לב' משום צערא דינוקא, ואמר דבתפילה א"א לכתחילה לחלק לב' ש"צ מאשרי ובא לציון דהכל נחשב דבר א' ולא מצינו בתמיד רק זה שוחט וזה זורק כו' ולא שכל א' יעשה מקצת מהמצוה.

ומנהגינו שא' תוקע כל התקיעות כמש"כ הרמ"א (סי' תקפ"א ס"ד וסי' תקצ"ב ס"ד) כי המתחיל במצוה אומרים לו גמור, ונראה דשם נחשב הכל מצוה אחת ובזה אמרי' דהמתחיל אומרים לו גמור, ואינו כשחרית ומוסף דהם ב' מצות, וכן י"ג כהנים שבתמיד נחשב כ"ג עבודות חשובות מי שוחט מי זורק מי מדשן כו', ועי' במגן אברהם (סימן תקצ"ב סק"ז) שכתב, ונ"ל דכל זה מיירי בזמניהם שהיו נותנים לו לתקוע בסתמא ואם כן זכה מיד בכל התקיעות וכמש"כ לגבי מוגמר בברכות (מ"ב ב') ונפסק בשו"ע (סימן קע"ד) דהמתחיל במצוה אומרים לו גמור, והוא הדין הכא, אבל עכשיו שנוהגים בקצת מקומות ליתן הסדרים לאחר א"כ מעולם לא זכה בה הראשון ושרי, וזהו מש"כ ויכול אחר לתקוע תדע דהא בתמיד ט' כהנים זכו בו משום ברוב עם, עכ"ד. ומבואר דהיכא דמעיקר נקבצו ובאו רבים לזכות כולם במצוה איכא ברוב עם במה שנחלקין ולא במקום שתופס אחר ובא באמצע המצוה אם לא היכא שנהגו כן,

וזה קצת מקור לחילוק החזו"א בין היכא דחילקו מעיקרא לב' מנינים לבין נתחלקו אח"כ, וצ"ע.

ועי' באור זרוע (ח"א סימן קט"ו) שנשאל על ראובן שקנה פתיחת הארון ושמעון מוחה כי טוען שמצוה זו שייכת לחזן והשיב האור זרוע שבמה זכה בה חזן ודאי אלו לא היה אחר יכול לקרות ספר תורה כי אם הוא אז הוא זוכה אבל השתא שיכול אחר לקרות מעשים בכל יום שראובן מתפלל שחרית שמעון קורא ולוי מתפלל מוסף אם כן היאך נאמר שזכה בה ותנן בתמיד נשחט (פ"ד מ"א) שחט ישראל וקבל הכהן נותנו לחבירו וחבירו לחבירו משום ברוב עם הדרת מלך הרי דברים ק"ו ומה התם שכבר זכה הכהן בדם שקבלו בידו אף על פי כן נותן לאחר להוליך ואותו אחר שוב נותן לאחר כדי לזרוק וכדי לקיים ברוב עם הדרת מלך וכ"ש החזן שעדיין לא זכה בספר תורה שיכול אחר להוציאה מן הארון הקודש ולתתה בידו כדי לקיים ברוב עם הדרת מלך, והא דתנן במס' תמיד (שם) שחט השוחט וקבל המקבל ובא לו לזרוק ולא קתני והוליך המוליך דמשמע המקבל הוא המוליך א"כ משמע דהואיל זוכה בה אין אחר רשאי להוליך ולא חיישינן לרוב עם הדרת מלך שאני תמיד דרבים עסקי ביה ואיכא בלאו הכי הדרת מלך עכ"ד.

בענין עננו בתפילת לחש לש"ץ

מה ששאל בענין ש"ץ בתענית האם אומר במנחה עננו כמו בחזרת הש"ץ דמה שמתפלל בלחש הוא להסדיר תפילתו וא"כ יאמר כמו בחזרת הש"ץ, ועי' ערוה"ש (סי' קכ"ד ס"ד) דבש"ץ לכו"ע יש להסדיר תפילתו ואף כשמתפלל מן הסידור מחמת אימתא דציבורא [והייתי בברית אצל בני עדת תימן וראיתי שזה שכבדוהו בזימון מסדר קודם שמזמן כל ברכת המזון דהוא כש"ץ המוציא].

הנה בשחרית א"א כלל עננו בלחש רק בחזרת הש"ץ, והביא רבינו זצ"ל ששמע מתלמיד הח"ח זי"ע ששאל מהח"ח שמנהגו להתפלל בנוסח ספרד וכעת נגש לעמוד בשנה על אביו האם עליו לשנות לנוסח אשכנז שמתפללים בישיבה, ואמר לו שבלחש יתפלל בנוסח שרגיל ורק בקול יאמר בנוסח המקום, ולא איכפ"ל שבלחש א"א כמו בקול רם בדבר שאינו עיקר מטבע, וכמו שבלחש בתענית א"א עננו, ועי' מש"כ רבנו בשיח התורה (סי' שנ"ד) דכיון שמסדיר תפילתו משום ברכה אחת לא יתבלבל, וכן בברכת אתה קדוש אומר בלחש אתה קדוש ובחזרת הש"ץ לדר ודר, וכן בתחילת תפילת טל וגשם כשמתחיל

רק בחזרת הש"ץ אומר בלחש שלא כבחזרת הש"ץ. ואמר לי שכן מצא אח"כ בשו"ת משיב דבר (סי' י"ז) ועי' בשער אפרים (סי' י"ג) דנוסח אשכנז וספרד לא מעכב בד"ז, ועי' מש"כ בס' באר חפרוה שרים (עמוד ש"נ).

ועי' בשע"ת (סי' ק' אות ב') מהרשב"ש (סי' קצ"ג) ששמע מאביו התשב"ץ דרך בנוסח שכולו חדש כמועדות יש להסדיר, וכן הביא במגן גבורים (אלף למטה סק"א), אבל למעשה המשנ"ב שם) מחמיר גם בנוסח יעלה ויבא. וע"ע בדעת נוטה (תפילה סי' רע"ד) שנשאל במש"כ במשנ"ב (סימן קי"ד סק"ג) שבמוסף יו"ט של פסח מזכיר הש"ץ גשם בתפלת לחש ובחזרתו אינו מזכיר וצ"ע הרי תפלת לחש של ש"ץ נתקן כדי להסדיר תפלתו שתהא שגורה בפיו עי' מג"א (סי' קכ"ד סק"ג) וכאן לא הסדיר תפלתו כדין תשובה א"צ להסדיר רק עיקר התפלה, ובהערה שם מובא שאמר רבינו בביאור דבריו, דמסתבר שלא הצריכו סידור תפלתו לכל תיבה ממש דהוי כמילתא דלא שכיחא שיטעה בזה עכ"ד, ור"ל דאם השמיט איזה תיבות שלא סידרם קודם תפלתו אין לחוש שיקרה לו טעות באותן תיבות דוקא, ואמר שהי' אצלו תלמיד הח"ח וסיפר שהיה בעצמו ש"ץ אצל הח"ח והי' נוסח תפלתו שונה מהציבור ואמר לו הח"ח שבתפלה בלחש יתפלל כנוסח שרגיל ובחזרת הש"ץ כמו הציבור וראיתי מובא שכן כתבו בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא ג' ח"א סי' רמ"ז) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סימן ל"א ג'), אמנם בשו"ת אגרו"מ (או"ח ח"ב סי' כ"ט) כתב שצריך להתפלל גם בלחש כהצבור.

ועי' בשיח תפילה (אות ק"א) ששאל מרבינו, מי שנוסח תפלתו נוסח אשכנז והוא השליח ציבור במנין שמתפללים נוסח ספרד איזה נוסח צריך להתפלל לתפילת לחש, והשיב, כרגילותו [וע"ש שהוא אף אם הוא מתפלל כל שאר נוסח התפילה לפני שמו"ע בנוסח ספרד וגם יהא צריך לומר חזרת התפילה בנוסח ספרד אעפ"כ יתפלל תפילות לחש כרגילותו], וע"ש (אות נ"ג) דכל דבר שאין ניכר בפרהסיא יכול לנהוג כמנהגו.

ועי' בס' וישב ידו (סי' תפ"ז) ששאל מרבינו, איך כ' המשנ"ב (סי' קי"ד סק"ג) שבמוסף דיו"ט א' של פסח מזכיר הש"ץ גשם בתפילת לחש ובחזרתו אינו מזכיר וכן כ' (שם סק"ד) שביו"ט אחרון של חג לא יזכיר הש"ץ רק כשמתפלל בקול רם ולא בלחש והרי תפלת לחש שלו היא להסדיר תפלתו שתהא שגורה בפיו, והשיב, א"צ להסדיר רק עיקר התפלה.

ובזמנינו שמתפלל מתוך הסדור אין חיוב להסדיר תפלתו, ואמר לי רבינו דעל זה אנו סומכים בסליחות שלא מכינים הסליחות אף שכו' הט"ז (סי' ק')

ומובא במשנ"ב (שם סק"ג) שפיוטים שפירושם חמור יש להסדיר, ולא מהני ספר בזה, לא נהגו לסדר הסליחות תחילה וסומכים על הספר אף שאינו מבין כל הפיוטים אי"צ להבין הכל, עכ"ד, ועי' בס' מעשה שיח (ימים נוראים סליחות אות י) דגם להט"ז אי"צ להסדיר כשאומר מתוך סליחות שכתוב הפירוש בצד ויכול להסתכל בכל דבר שאינו מבין, ורבינו זצ"ל אמר בסליחות בלא שיהיה שם פירוש. ועי' בשר חמישים (עמוד תק"ב).

ויתכן דכל דברי הט"ז נאמרו בפיוטים ותפילות שבסדר התפילה כמו יוצרות וכיו"ב דבזה נחשב כעיקר התפילה, אבל לא באמירת שאר פיוטים וסליחות אף כשמזכיר השם כזמירות שבת וכיו"ב, ולגבי ברכת האילנות השיב רבינו דסגי שמהרהר לפני הברכה נוסח הברכה, ועי' בס' מאיר עוז (סי' ק) בשם רבינו שמי שלא הסדיר תפלתו יכול להסדירה במחשבה בין גאולה לתפלה כשאין לו סידור, וכן באמצע תפלת י"ח. וכ"כ באשל אברהם לבעל הדע"ק מבוטשאטש (סי' ק) דיכול להסדיר תפלתו במחשבה.

ובברכת עושה מעשה בראשית לעולם כן הוא ואין במה לטעות, ובספר המכתם (נדפס בגנזי ראשונים בברכות סי' קפ"ח) כתב שמסדר את התפילות של ר"ה וכיו"ב משום דתפלה אריכתא היא, משמע שבברכה קצרה אין צריך להסדירה. ועיין עוד שם שדעתו שתפילות של מועדים אי"צ לסדר, ורק של ר"ח צריך לסדר, שתפילות המועדים אדם זוכר, שמתוך שמחת החג אדם נותן לבו עליה, ומתוך שהוא חוזרה כל המועד סדורה בפיו, משא"כ בר"ח שאינו אלא

ט. ועי' במאמר מרדכי (סי' ק' אות ג) שכתב דמדברי התוס' בברכות (כ"ט א' ד"ה מפני) משמע שהמסדיר תפלתו אומר כל הברכות כתקנתם עם סיום הברכות, וכתב המאמר מרדכי דצ"ע למעשה, ושם יש לחלק בין שליח ציבור לאחרים. ובפתח הדביר (שם אות ד) הביא את דברי המאמר מרדכי, וכתב שמדברי המג"א (סי' רי"ח סק"ד) לגבי ברכות הראיה, שכתב שיש חשש ברכה לבטלה אם מברך קודם שיעברו שלשים יום מלאים, ואילו לגבי סידור התפילה לא כתב ששייך חשש זה, מוכח שמסדר תפלתו מבלי שחותם הברכות בשם ומלכות, ובכף החיים (שם סק"ה) הביא דבריהם. אמנם לפי מה שהבאנו בסמוך מהאשל אברהם (בוטשאטש) דיכול להסדיר תפלתו במחשבה, ומשמע דס"ל דיש להסדיר התפילה לכתחילה בפה ולכן חששו לברכה לבטלה. ועי' בברכות (כ"ט א') שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים, כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים, עמד שמואל הקטן ותקנה, לשנה אחרת שכחה והשקיף בה שנים ושלש שעות. ופירש"י והשקיף, חשב לזכור אותה, לשון סוכה, כדמתרגמינן וישקף ואסתכי (בראשית י"ט).

יום אחד או שנים ואינו שמח עליו, שאינו יום טוב לעניין מלאכה, ועוד שלפעמים יתחלף לו עם אתה יצרת שאומר בר"ח שחל בשבת, וע"ש שהביא מנהגים שונים בזה. וגם בתפילת הדרך י"ל דכיון דעיקר מטבע שומע תפילה שגור בפיו ועיקר התפילה שתולכני לשלום אין מעכב שיסדר כל תיבה בנוסח תפילת הדרך רק עיקר מטבע, [ואמנם גם במוסף יוצא אף בתפילת חול אם הזכיר נעשה לפניך מוספין בהלכתן עי' סי' רס"ח ס"ד מ"מ בודאי דלכתחילה יש לו לומר תפילת מוסף ולסדרה כראוי לה].

טעה הבעל קורא וכבר שקוראים האזינו במקום ויחל

מעשה שהבעל קורא היה העולה לכהן בקריאת תענית בצום גדליה, וטעה וסבר שקורין האזינו, ושכחו לגלול הספר לויחל, והתחיל ברכו ע"ד לקרא האזינו, ואמרתי דכ"ז שלא התחיל ברכו"ת אף שהיה הוא העולה והוא הבעל קורא ואם היה אומר הברכות היה לו לחזור ולברך עי' במשנ"ב (סי' ק"מ סק"ט), דסבר שזה מקום הקריאה, אבל ברכו אינו רק הקדמה לברכות ואינו חל על זה המקום כברכו"ת ואי"צ לחזור שנית אפי' גמר הברכות עי' שם במשנ"ב (סק"ג) אף שחזור לברך.

ואם היה אומר הברכה אין להתחיל בקריאה זו כשחל התענית ביום א' שאין קריאה לולי התענית אבל אם היה כן בב' וה' י"ל דעליו להתחיל לקרא בהאזינו כיון דיש חובת קריאה ביום זה, עי' בספר שערי אפרים (שער ח אות ק"י) דבתענית שקורין בשחרית ויחל אם חל בב' וה' וטעה וקרא בפרשת השבוע אין מחזירין אותו אפילו נזכר באמצע הקריאה, והוסיף על כך בפירוש שערי רחמים (שם) וממילא נשמע ראם חל יום התענית בשאר ימי השבוע דאין בהם קריאת התורה זולת ימי התענית אם קראו בענין אחר יפסיקו בקריאתן ויקרא בפרשת ויחל, [והביאו משו"ת הריב"ד סי' א' דס"ל דאם נזכרו כשעדיין לא עלו הג' קרואים ישלימו העולים בקריאת ויחל], ועי' במשנ"ב (סי' תקס"ו ס"ו) דכשאין התענית בב' וה' אין לעלות מי שאינו מתענה ואפי' הוא כהן, ובב' וה' לא יעלה לכתחילה ואם קראוהו לעלות יעלה ע"ש, ועי' שו"ת רעק"א (מהדו"ת סי' מ') וחי' רבי דב לנדו שבת (סי' ו' אות ה).

ועי' מש"כ בס' תורתך שעשועי (ח"א עמוד ת"ב) בחל יום תענית ט' באב ביום ב' או ה' ואין עשרה מתענים האם יקראו קריאת השבוע כמו בכל ב' וה' שתקנו קריה"ת שלא ילכו ג' ימים בלא תורה מתקנת הנביאים ועזרא כדאי

בב"ק (פ"ב א') או שביום תענית נעקר לגמרי חיוב קריאת ב' וה', וכתבתי דלכאורה ד"ז הוא מחלוקת הפוסקים דבמג"א (סי' תקס"ו סק"ח) ומובא בבאה"ט (סק"ז) ובמשנ"ב (סקי"ט) נקט דבחל תענית בב' וה' גם מי שאינו מתענה עולה בשחרית דיום הוא שמחויב בקריאה, ועי' שם במשנ"ב דיש שפקפקו בזה ובדיעבד אם קראוהו יעלה ומבואר לדעת המג"א שנשאר חיוב קריאת שני וחמישי גם בתענית אמנם הט"ז שם (סק"ז) נקט דאף בב' וה' לא יעלה בשחרית ואם עלה הרי ברכתו לבטלה ולדבריו פקע חיוב ב' וה' לגמרי ועכ"פ החליפו הקריאה מקריאת פ' השבוע לחיוב קריאת תענית שבה אסור לעלות וכן מבואר בבית יוסף (סי' קל"ה ד"ה עוד שם) ודעת הב"ח (ס"ז) דאפי' במנחה אם קראוהו עולה דאינו רק מנהג בעלמא להעלות דוקא למי שמתענה, [וגם קריאת ב' וה' י"א שזמנה כל היום עי' בתורתך שעשועי שם עמוד ת"ד ויל"ע היכא שליכא ו' שלא שמעו קריאה"ת דשחרית], וצ"ע.

תענית צום גדליה או יוה"כ

במי שיש בידו לצום צום גדליה ועי"ז לא יוכל לצום ביוה"כ דנו האחרונים אם צום לאלתר חובת היום אף שעיי"ז ימנע ממצוה של תורה, דעתה ה"ז בר חיובא בצום של עתה דאין מעבירין על המצות, ואין לו לדאוג דאגת מחר דלמחר אונס רחמנא פטריה, או אמרי' הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסדה כדתנן באבות (פ"ב מ"א) דעי"ז יפסיד החמורה של תורה, ועי' בזה בשד"ח מערכת יוה"כ (סי' א' אות י'), ובכיו"ב נחלקו החכ"צ (סי' ק"ו) והרדב"ז (ח"ד סי' י"ג) במי שניתן לו רשות לצאת יום אחד מבית האסורים אם יצא לאלתר או ימתין ליום שיש בו מצות רבות כחג המצות וכיו"ב, ולמעשה נקט המשנ"ב (סי' צ' סקי"א) כהרדב"ז דמצוה הבאה לידך אל תחמיצנה ולא הביא כלל דעת החכ"צ, וכן עי' ברש"י מסכת סוכה (כ"ה ב' ד"ה שחל שביעי) דכיון דעוסק במצוה פטור

י. וכן הביא בשו"ת גורן דוד (חאו"ח סי' ה') על החת"ס שהיה על אם הדרך בשחרית יום ב' ובשעת מנחה הגיע לאחת הקהילות וקרא שם בתורה בעשרה, וכן מביא בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח סי' נ"א) במעשה שהיה בדידיה שהיה טרוד בטירדא דמצוה עם עוד רבנים מגדולי ישראל ולא שמעו הקריאה דשחרית ביום ב' והשלימוהו במנחה, וכ"כ גם בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' כ"ח) לענין לקרוא בתורה בשבת יום טוב ור"ח לאחר תפלת המוספים כשלא היה לציבור ס"ת קודם לכן, ובאקראי ולא בקביעות, ועי' בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' צ"ב) ושו"ת בית שערים (חאו"ח סי' נ') ועי' עוד בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' ט"ו וח"ה סוס"י ט"ז) ובתשובות והנהגות (ח"א סי' קמ"ה).

מן המצוה, שרי להטמא למת שבעה ימים לפני הפסח, ואף על פי שטומאה זו תעכב על ידם אכילת פסחיהן, אלמא, מצוה קלה הבאה לידך אינך צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבוא, אך י"ל דעד כאן לא דנו האחרונים רק כשב' המצות הם דרבנן או דאורייתא, כנידון החכ"צ דגם עתה יוצא לקדיש וקדושה שהם מצות ונקדשתי, וכההיא דסוכה שנטמא למת, דכעת אין מוטל עליו חיוב העתיד לבא, אבל כשעומד לפניו תענית דרבנן במקום תענית דאורייתא לא העמידו חכמים דבריהם במקום תורה, וגם י"ל דכבר עתה מוגדר כחולה כשע"י צום זה לא יהיה בכוחו להתענות ביוה"כ, ובמקום חולי לא גזור רבנן ואינו בכלל התענית, ועי' בפ' הקרבן העדה על הירושלמי מסכת תענית (פ"ד ה"ה) ואין מאור עיניו של אדם חוזר אלא לאחר מ' יום. ותענית ממעט מאור עיניו של אדם דהא חולי הרעבון הוא אחיזת בולמס כדתנן ביומא מאכילין אותו עד שיאורו עיניו הלכך לא קבעו שיצומו יום ולילה תוך מ' יום שני פעמים דהיינו י"ז בתמוז וט"ב, וכן הובא ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל והביא מש"כ המשנ"ב (סי' תקנ"ג סק"ד) דגם בחולה שאב"ס פטור מהתענית, ועי' מש"כ בס' תורתך שעשועי (עמודים שס"ה שע"ה).

והגרמ"מ לובין שליט"א אמר לי בענין מי שחלש ואמרו הרופאים שיכול לצום גדליה או יוה"כ, דפשוט שלא יתענה בצום גדליה, וכל הנידון באחרונים בסדרי קדימה היה ביכול לקיים שניהם אם יכול להקדים הדרבנן, אבל כשיתבטל ממצוה דאורייתא לכו"ע של תורה קודם, וכבר עתה נחשב חולה אם מחמת צום גדליה לא יוכל להתענות ביוה"כ.

בענין בעל ברית בצום גדליה נדחה

בענין עלייה לבעל ברית בצום גדליה נדחה, להדעות שאוכל רק במוצאי התענית כמש"כ מג"א (סי' תקנ"ט ס"ט) מהכנה"ג (הגה"ט שם) שהמנהג שמתענה ומשלים, וכן מובא בקונטרס הזכרונות (סימן כ"ח ס"ד) ובדינים והנהגות (או"ח פ"כ אות ב') ממרן החזו"א זצ"ל, א"כ הוא בכלל המתענים ושפיר עולה לתורה, ועי' בס' אלא ד"א של הלכה (פס"ד ס"ב) בשם החזו"א דגם בתענית אסתר אין להקל בזה וכן נהג כשהיה סנדק, אבל המשנ"ב בשעה"צ (שם סקל"ט) הביא מהא"ר (שם סקכ"ה) שהמנהג הזה אינו נוהג עכשיו עכשיו רק בטורקיה, אבל במדינותינו אינו משלים, והביא שכ"כ החיי אדם (כלל קל"ז ס"ז), וכן הביא השעה"צ (סי' תרפ"ו סקט"ז) דעכ"פ אחר מנחה בודאי לכאורה יש להקל לבעל

ברית לאכול בתענית נדחה, א"כ אינו בכלל התענית, אף שמתענה עד חצות, וכן הביא בגליון מים חיים (תענית אסתר עמוד ע"א) בשם החות יאיר בהגהות מקור חיים (סי' תקס"ו ס"ו) בשם ס' יוסף אומץ (אות תקמ"ו) שיצא הכהן מבית הכנסת כשאינו מתענה אפילו הוא חיוב סנדק או יארציט, וכן מבואר במשנ"ב (סי' תקס"ו ס"ו) דכשאינן התענית בב' וה' אין לו לעלות מי שאינו מתענה ואפי' הוא כהן, והגרמ"מ לובין שליט"א הביא מחמיו הגר"נ קרליץ זצ"ל שהיה מורה בזה כהמשנ"ב, ועי' חוט שני (שבת ב' עמוד שי"ב אות ח').

וכמו כן אין לו לקרא בתורה שאינו בכלל חיוב קראה"ת דתענית, וכלשון השו"ע דאין לו לקרא בבתורה וכמש"כ בשו"ת באר עשק (סי' כ"א) הובא בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' ע"ג), ועי' בס' אשרי האיש (פס"ז אות כ"א) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שעוד יותר חמור מעולה לתורה, כי הבעל קורא מוציא את הציבור, ולמש"כ רבינו זצ"ל בקונטרס הזכרונות (סי' ט' אות כ') ע"פ התוס' בסוכה (נ"ב א' ד"ה וכיון) אין הבעל קורא מוציא הציבור מדין שומע כעונה רק הוא חובת שמיעה גרידא, ומעיקר הדין גם קטן עולה למנין שבעה וקורא כדאי' במגילה (כ"ד א'), ועי' מקראי קודש ימים נוראים (סי' ל"א) ושו"ת בית אבי (ח"ב סי' כ"ז), ודחו דמלשון השו"ע אין עומד לקרות בתורה אין ראיה דבזמניהם זה שקיבל עליה הוא שקרא בתורה, ובמטה אפרים (סי' תר"ב סעיף ט"ו) וכן בשערי אפרים (שער א' סעיף י"ב) מבואר דיכול לקבל הוצאה והכנסה הגבהת ס"ת וגלילה, ומובא בכה"ח (סי' תקס"ו סקמ"ח) ובערוה"ש (סי' קל"ה סעיף י"ד) מחמיר גם בכל אלו, ולדבריו יש להמנע גם מליתן גלילה לקטן, ואולי שאני קטן דעכ"פ מתחנך להשתתף עם הציבור, וה"ה חולה המתענה עד חצות, אבל בעל ברית אינו בכלל התענית כלל, ועי' במשנ"ב (סי' תקס"ו סק"כ) דמי שאין בדעתו להשלים התענית אינו עולה לתורה, ואולי דוקא במקום חולי דאינו בכלל התענית דבמקום חולי לא גזור רבנן, עי' בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' תק"מ) דבכה"ג גם בתחילת היום אינו בכלל התענית, וצ"ע.

כתב רבינו בקונטרס הזכרונות (סי' כ"ט אות ט"ו) דבסליחות של תענית ציבור כשהיה מילה או חתן לא קיצרו כלל את הסליחות, גם בימי בה"ב, ומש"כ המשנ"ב (סי' קל"א סקמ"ח) שמניחין מקצת כוונתו דסגי שא"א תחנון, ודלא כלוח א"י שכ' (בתענית שני קמא) שהמנהג בירושלים לומר עד הרחמים והסליחות, ובס' מנהגי בית הכנסת חזון איש (פ"ו ס"א) מובא דבסליחות שלפני ר"ה ועשי"ת אומרים גם תחנון, ומובא שם מרבינו בטעם הדבר, דכיון שנאמרים לפני

התפילה אינו כסליחות שהם חלק משחרית, ובאמת אף שמנהגינו לאומרם אחר עלות השחר מ"מ אומרים על זה תתקבל לעצמו, ואף כשמתחילין ביום דכבר הוא זמן מילה, הרי חתן זמנו גם בלילה, ומ"מ גם בעל ברית וחתן חייבין בסליחות עי' בס' האלולים קדש לה' (הערה של"ב) בשם רבינו, ועי' בארחות רבינו (ח"ב עמוד קנ"ח ס"ו) שהביא שמרן החזו"א זצוק"ל הי' סנדק באחד מן הצומות וכן בבה"ב או בימי הסליחות אמרו סליחות ואבינו מלכנו ורק תחנון בלבד לא אמרו וכן נהג הקה"י זצוק"ל. וע"ש (עמוד ר"ט אות כ"ד) שבא' דסליחות תשל"ה בנוכחותי שאל רבינו זצ"ל את אביו מרן הקה"י זצ"ל אם יש חתן האם פטורים מלומר תחנון של סליחות וענה לו שאינו יודע, ולמעשה אמר רבינו לחזן שלא יאמר, ואח"כ שאל עוד פעם מרן הקה"י את בנו רבינו זצ"ל מה עשה למעשה ואמר לו שלא אמר תחנון וכמדומה לי שגם הקה"י לא אמר.

ועי' עזרת אליעזר ימים נוראים (עמוד ט"ז) ששאל אם כשיש חתן לא יאמרו תחנון והשיב שאומרים כל הסליחות, וע"ש בהערה משערי הימים הנוראים (עמוד נ"ג) בשם רבינו דכיון דלכתחילה אין מלין קודם הנץ אין בעל ברית פוטר, וכן מביא מכאיל תערג (גליון ק"י), ומביא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל דבמקום שיש חתן א"א נפ"א גם בסליחות בלילה, וכן עי' בקצה המטה (סי' תר"ב סכ"ב), ועי' בתרוה"ד (סי' קל"ד) וברמ"א (סי' תקפ"א ס"א) דאף שבבית האבל א"א תחנון מ"מ אומר סליחות, וע"ש מג"א (סק"ג) ומשנ"ב (סקכ"ג) דהיינו אף שנמשך הסליחות ביום, אך י"ל דכל זה כשהתחילו קודם עלוה"ש שאזלי' בזה בתר העיקר, ובס' אשי ישראל בסוף הספר (אות קי"ב) נשאל רבינו זצ"ל, במש"כ המשנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק כ"ג) דבערב ר"ה אף שבתפילה לא נופלים על פניהם באמירת תחנון בסליחות נופלין על פניהם דע"פ רוב רגילין לסיים קודם עלוה"ש יל"ע במנין שמתחיל לכתחילה לומר סליחות ביום ולאחר נה"ח האם גם לא נופלין על פניהם, והשיב רבינו, נוהגין ליפול, וכן נהג רבינו למעשה בביהכנ"ס לדרמן כשהיה ש"ץ אחר עלות השחר.

ועי' בס' האלולים קדש לה' (עמוד קפ"ז סוף הערה תס"ח) הביא בשם רבינו דאם נמשכו באמירת הסליחות עד שהאיר היום קודם שהגיעו לתחנון אם אבי הבן או הסנדק בביהכ"נ אין אומרים תחנון, וע"ש (עמוד קפ"ט הערה תע"א) דביש חתן אומרים תחנון, ואמר לי המחבר דמש"כ בחתן מיירי ביום חופתו דלדעת רבינו כלל אינו חתן לפטור מתחנון כמש"כ בקונטרס הזכרונות (סי' ח' אות ע"ה).

והנה הטעם דמקילין בתענית נדחה הוא משום דאינו חמיר כיום עיקר התענית רק הוא כעין תשלומין, ועי' במנחת חינוך (מצוה ש"א אות ז') דבאמת כל עיקר צום גדליה ה"ז תענית נדחה דמבואר בב"י (או"ח סי' תקמ"ט) דבאמת יום הריגת זכריה היה ביו"ט של ראש השנה ולא רצו לקבוע ביו"ט תענית, והעלה שם דממדבר קבלה אין דין תענית בתאריך קבוע רק צום השביעי הוא בא' מימי חדש זה וה"ה שאר ד' תענית, ומ"מ מסתבר דאינו יוצא בתענית יוה"כ, דהיה כאן תקנה לעוד תענית [וכן נראה ממה שדנו האחרונים במי שאינו יכול להתענות גם צום גדליה וגם יוה"כ אם יתענה בצום גדליה ולא כ' דבדיעבד הרי יוצא ביוה"כ ידי שניהם ועי' בשד"ח מערכת יוה"כ סי' א' אות י' וא"א סי' תר"ה ומש"כ בס' תורתך שעשועי עמוד שס"ה וע"ש עמוד שפ"א, וע"ש עמוד שס"ח מש"כ בזה וע"ש שגם להמנ"ח מבואר בדבריו דעכ"פ עתה מדרבנן יש יום קבוע ומי שאינו צם בזה היום מבטל תקנ"ח ולפי"ז גם המתענה בתענית נדחה בג' ביטל תקנ"ח שבשנה זו נדחה לד' תשרי, ועי' שם במנ"ח וכן בתורת משה פ' דברים שלעת"ל כשיהפך ליו"ט יהיה היו"ט בד' תשרי], וכן עי' באור שמח הל' תעניות (פ"ה ה"י) ועיקר הדבר כבר מבואר בריטב"א ר"ה (י"ח ב' ד"ה והא) ושו"ת תשב"ץ (ח"ב סי' רע"א) ועי' בשו"ת בנין שלמה (הוספות סי' ל"ד), וא"כ כמו דאין מקילין בצום גדליה בג' אין להקל בד' דהכל בחדש השביעי.

ושאלני בני אהרן נפתלי נ"ו, מה הדין במי שהתענה בג' תשרי שחל בשבת שנדחה התענית ליום א' האם יצא יד"ח תענית או דכבר קבעו בשנה זו שהתענית היא בד' ואין בתענית של ג' תשרי שם תענית צום גדליה כלל, ולמש"כ המנחת חינוך לכאורה העיקר שהתענה בזה החדש עבור תענית צום גדליה, ויל"ע דאם כן גם בעל ברית יהיה עליו להשלים התענית בזה החדש וברמ"א (סי' תקנ"ט ס"ט) מבואר דא"צ להשלים, ועי' בשו"ת אבני נזר (או"ח ח"ב סי' תכ"ז) במי שנעשה בר מצוה ביום א' דא"צ להתענות תענית נדחה דאינו בא רק בתורת תשלומין וכל שאינו בעיקר התענית אינו בהשלמה, ובשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' שס"ג) הוכיח כן ממה שמקילין בבעל ברית, ועי' מש"כ בס' ימלא פי תהלתך (עמוד רס"ז) דמעיקרא קבעו חכמים להקל בנדחה, וכ' מהרש"ם דקטן כיון שעכ"פ היה חייב מצד חינוך נחשב שהיה בעיקר התקנה, וגם לדבריו בגר שאינו בכלל התענית כלל ל"ש בו תשלומין.

ועי' בשו"ת אבן ישראל (ח"ט סי' מ"ז) דמתיר לתת עליה לנער בר מצוה בצום גדליה כשדעתו להתענות ולהשלים, גם אם הוריו יודעים שלפי מצבו יש

להם אח"כ למונעו מהשלמת התענית כדי שיצום ביוה"כ, ע"ש. ושם עכ"פ באם ישלים התענית ה"ז קיים תקנת צום גדליה רק שהפסיד בידים צום יוה"כ, אבל בעל ברית אף כשמתענה עד חצות אינו בכלל התענית, ונראה שם דמיקל רק בחל בב' וה' דבדיעבד יעלה, וגם צירף דעת החת"ס (או"ח סי' קנ"ז) דיום הוא שנתחייב בקריאה, וכל שיש ו' מתענים סגי ואינו דוקט ביוה"כ וט"ב כמבואר בשע"ת (סי' תקס"ו) ועי' גם בערוה"ש (סי' תקס"ז סי"א) דכל הנידון ביום תענית שאינו קבוע [ואז לדעתו א"י לקבל גם גלילה] אבל בתענית ציבור יום הוא שנתחייב בקריאה וגם מי שאינו מתענה עולה, וכ"כ הגר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (סי' שמ"ב), וצ"ע.

מלוה מלכה עם חמין בליל תענית

רבינו זצ"ל היה נוהג במלוה מלכה לשתות ולרחוץ בחמין לקיים חמין במוצ"ש מלוגמא כדאי' ברש"י בשבת (ק"ט ב'), מלבד בתשעת הימים שאסור ברחיצה עי' בס' אלא ד"א של הלכה (פנ"ב ס"ט), וכשחל תענית במוצ"ש אף שבעל נפש לא ירחץ בחמין עי' שעה"צ (סי' תקנ"ג סק"ח) לא החמיר בהכי רק בכל גופו ולא בפניו ידיו ורגליו, ועי' בס' תורתך שעשועי (ח"א עמוד שכ"ז).

בענין מעלת יחיד בעשי"ת באשה וקטנים

שאלו במה שמצינו בגמ' ר"ה (י"ח א') דבעשי"ת דרשו ה' בהמצאו ומעלת היחיד כציבור, האם הוא רק במי שמצטרף לציבור או גם בנשים וקטנים, ועי' בא"ר (סי' תקס"ה סק"ו) לגבי דבר שבקדושה וי"ג מידות בעשי"ת דבס' מנהגים לרי"א טירנא (סליחות עמוד צ"ה) נקט דשרי ביחיד מטעם שיחיד כציבור, ולמעשה כ' דלא קי"ל כן ע"ש, ועי' מש"כ בס' תורת אמן (ח"ג עמוד קכ"ד), ועי' בשבת (י"ב ב') לגבי חולה דשכינה מראשותיו דה"ז כציבור לגבי תפילה בלשון ארמי, ופשוט שאי"ז דוקא באיש החולה, דהעיקר במה ששכינה שם, ואי"צ להזדקק למלה"ש, וכן א"ל רבינו זצ"ל דה"ה בכותל המערבי שלא זזה שכינה עי' בשמו"ר (פ"ב סי' ב') ובתורת אמן (ח"ב עמוד תצ"א), וה"נ כאן העיקר שהעת גורם ששינה שורה וה"ז כאשה הבאה לביהכנ"ס שיש שם מנין, ובמסכת ר"ה מיירי לענין קריעת גז"ד ותשובת היחיד ולא לענין דבר שבקדושה.

ומה"ס עזרת אליעזר דן דאולי לא מצינו שכינה שורה רק באנשים ששייך בהם שכינה בעשרה, וגם באשה חולה לא יהיה היתר לשון ארמי, וראיתי

להגאון בעל שו"ת משנה הלכות (חלק טו סימן כ"ו) דבאשה כשירה אי"צ כל השנה לילך למנין דעיקר הטעם משום שכינה, ונשים צדקניות זכו שכינה ביניהם ואי"צ מנין.

וז"ל, הטעם דתפלה בציבור לעולם נשמעת ולא ביחיד משום דכל בי עשרה שכינתא שריא והן אל כביר לא ימאס, דבשלמא יחיד בעי למשרתי אל שיביאו תפלתו לפני כסא כבודו והם מלאכים פועלי תפלות מה שא"כ בתפלת צבור שהוא במקום שכינה, ולכן אמרו דתפלתו של חולה קרובה להתקבל יותר משאר תפילות משום שאמרו שכינה למעלה מראשותיו של חולה (שבת י"ב ב') והנה אמרו ז"ל סוטה (י"ז א') איש ואשה זכו שכינה שרויה ביניהם לא זכו אש אוכלתן, אמר רבא ודאשה עדיפא מדאיש מ"ט האי מצרף והאי לא מצרף ופרש"י שכינה ביניהם שהרי חלק את שמו ושכנו ביניהן יו"ד באיש וה"י באשה, ואמר רב חסדא בתחילה קודם שחטאו ישראל היתה שכינה שורה עם כל אחד ואחד שנאמר כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך, ומבואר מיהו דאם האשה נוהגת בצדקתה שכינה שרויה בביתה, וא"כ ממילא תפלתה נשמעת ביחיד כמו בציבור, וכיון דדאיתתא קשה מדבעל לא תקנו להם תפילה בציבור כלל כדי שינהגו בקדושה ובטהרה בביתם ותהיה שכינה שרויה בתוך ביתם ויתפללו לה' ותשמע תפלתם דבמקום שכינה לא צריך ציבור ולעולם תפלתם נשמעת, ואולי בזה נרמז מה שאמרו בגמ' (ברכות ה' ב') תניא אבא בנימין אומר על שני דברים הייתי מצטער כל ימי על תפילתי שתהא לפני מטתי דרמז בזה שיתפלל ממש סמוך למיטתו כלומר בביתו שיש שם השראת שכינה, ורמז למטתו כמ"ש יעקב שמא ח"ו פסול יש במטתי דזה גורם לשכינה שתסתלק ח"ו ומטה כשרה גורם לשכינה שרויה ביניהם.

לעילא ולעילא או לעילא לעילא

במה שכופלין בעשי"ת לעילא, כתב הלבוש (סימן תקפ"ב סעיף ח) שכופלין לעילא בתפלות של ראש השנה ויום כיפור, והטעם שכופלין אותו, מפני שבימים הללו הוא מתעלה יותר כפול ומכופל מפי ברואיו, מפני שהוא יושב על כסא דין והכל צריכין לשבחו ולפארו ולבקש רחמים על דינו, ובא"ר (סק"ח) כתב, דמשמע דבשאר עשרת ימי תשובה אין כופלין, וכ"כ כה"ח (סקל"ט) בשם האריז"ל (שעה"כ דרוש הקדיש דף נ"ו ע"ד) שהובא בכה"ח (סי' נ"ו סכ"ט), ועי' גם במעש"ר להגר"א מכת"י (אות קצ"ח מובא במעש"ר החדש בליקוטי הגר"א עמוד ק"ל)

דלהגר"א אין כופלין לעילא בקדיש כלל, ובסדור אזור אליהו כתב דבס"י ליתא ד"ז ואפי' בסדור רש"ס תלמיד הלבוש לא הביא מנהג זה, אמנם עי' מטה אפרים (סימן תקפ"ב סעיף א) דבכל הקדישים שאומרים בין ר"ה ליו"כ כופלין לעילא בקדיש אפילו בקדיש יתום. וכ"כ המשנה ברורה (סימן תקפ"ב ס"ק ט"ז) וכופלין לעילא בכל עשי"ת בכל הקדישים שאומרים.

וכתב מגן אברהם (סימן תקפ"ב סק"ד) וכופלין לעילא בכל הקדישים שאומרים (כ"ז במנהגים ולבוש ס"ח). וכתב בס' קיצור שולחן ערוך (סימן קכ"ט סעיף א) בכל הקדישים שאומרים מראש השנה עד יום הכפורים כופלין תיבת לעילא, דהיינו שאומרים לעילא לעילא (ולא בוא"ז ולעילא) וכיון שבקדיש צריכין להיות שמונה ועשרים תיבות ובכל השנה אומרים לעילא מן כל ברכתא, עתה אומרים לעילא מכל ברכתא.

ועי' במטה אפרים (סימן תקפ"ב סעיף א) ואומרים לעילא, [ובספר תשובה מאהבה כתוב שמצא כן בכל הנוסחאות הישנות לומר לעילא לעילא בלא וא"ו קודם לעילא השני] והיינו לעילא לעילא מכל ברכתא. וכ"ה בערוך השולחן (סימן תקפ"ב סעיף ח) ובקדיש כופלין לעילא לעילא ואין אומרים ולעילא אלא לעילא לעילא. וצ"ע ממש"כ הערוה"ש (סימן נ"ו סעיף ו) ובעשרת ימי תשובה אומרים לעילא ולעילא ואז אומרים מכל ברכתא ולא מן כל ברכתא והטעם מפני שיש מספר כמה תיבות יש בקדיש ולכן בהתוסף תיבה אחת יש להחסיר תיבה אחת.

ועי' בס' ירושלים במועדיה (אות קכ"ז ובהערות) שעמד בזה, וכ' דמפורש כן ברמב"ם בנוסח הקדיש שבסוף ספר אהבה לרמב"ם (במהדורת הר"ר שבתי פרנקל עמוד ש"ל ובדפוסים הישנים ליתא) לעילא לעילא, ושם הוא הנוסח לכל השנה וכן נוהגים בני תימן, וכ"כ בסדור עיון תפילה, ועי' בסדור הרס"ג (עמוד ע"ב ועמוד ל"ה בשנו"ס) שיש שגרסו שם לעילא לעילא בקדיש של כל השנה.

ומש"כ מט"א מתשובה מאהבה, כ"ה שם בתשובה (ח"ב דף ל"ז א' בגליון סי' תקפ"ב מג"א סק"א), וז"ל, גליון המג"א (שם), וכופלין לעילא בכל הקדישים שאומרים עכ"ל, ר"ל לעילא לעילא שני פעמים ולא לעילא ולעילא וכ"מ בכל הנוסחאות הישנות לעילא לעילא בלא וי"ו, ע"כ. וצ"ע אם זה הוספת המט"א עצמו כי בשע"ת שחיבר מח"ס מט"א (סי' נ"ב ס"ב) כ' לומר לעילא ולעילא וכן העיר בס' ברור הלכה (תנינא סי' תקפ"ב). וז"ל המטה אפרים במפתחות (סי' תקפ"ב ס"א) סדר תפלת ערבית ואומרי' בקדיש לעילא ולעילא מכל ברכתא. וכן עי'

במטה אפרים באלף המגן (דיני קדיש סעיף כ) שכ' אומרין לעילא ולעילא יאמר מכל ברכתא תיבה אחת. אחרונים. ואולי איזה תלמיד הגיה במט"א ע"פ התשובה מאהבה, אמנם עי' מט"א (סי' תקפ"ד ס"ז) דבסוף התפילה כופלין לעילא לעילא, וכ"ע שם (סי' תק"צ סל"ח וסי' תרי"ט סל"א ועי' בס"י תר"א ס"ט).

אמנם עי' בדרך החיים (סימן קמ"א סעיף ו) שכתב, מר"ה עד מוצאי יוה"כ כופלין בכל הקדישים לעילא ולעילא. ועי' במטה אפרים באלף המגן (דיני קדיש סעיף כ) בעשי"ת שכופלין ואומרין לעילא ולעילא יאמר מכל ברכתא תיבה אחת. אחרונים. וכן הביא בס' מועד לכל חי (סי' י"ג אות י"ט).

ובלוח א"י הביא הגרימ"ט מהיעב"ץ (בנוסח הקדיש ובהלכות בתפילת ליל ר"ה עין טב ס"ה וסעיף ל"ה) ומהמטה אפרים שאומרים לעילא לעילא, ולא לעילא ולעילא, אמנם במשנ"ב (סי' נ"ו סוף סק"ב) קצת משמע שצ"ל ולעילא, שכתב, ובימים שכופלים הקדישים לעילא ולעילא אין לומר רק מכל ברכתא כדי שלא יהא בס"ה רק כ"ח תיבות. וכ"ה בשונה הלכות (שם אות ט"ז), וכן נהג לומר (אלא ד"א של הלכה פנ"ו ס"ב), ויש שדייקו מהמשנ"ב (סי' תקפ"ב סק"ז) דיש לומר לעילא לעילא, דכתב כופלין לעילא ונראה דא"י מוכרח ואדרבה ממש"כ (סי' נ"ו סק"ב) נראה דר"ל דכופלין לעילא ולעילא, וכ"ה בשע"ת (שם ס"ב). וכ"כ בשולחן שלמה (סי' תקפ"ב ס"ז). ובס' נוהג כצאן יוסף (דיני ר"ה ס"ב).

ובאמת המהרי"ל שהוא המקור הקדום לדבר זה, כתב דצ"ל לעילא ולעילא וז"ל מהרי"ל במנהגים (סדר התפילות של פסח אות י"ב) ומנגן כל הניגונים כמו שמנגנין ביום טוב עד תפלת י"ח וכופלין לעילא ולעילא, ובמטה אפרים כ' דבנוסחאות הישנות כתוב לעילא לעילא, אך בליקוטי מהרי"ח (סדר ר"ה ס"א ב') עונה לעומתו דלא מצא כן בנוסחאות הישנות, ואדרבא בנוסחאות הישנות הוא מצא לעילא ולעילא, וכ"ה בסדר היום (סדר קדיש) ובמהרי"ל (מנהגי שבת חוה"מ סי"ב) לומר לעילא ולעילא בוא"ו, ובשאר מקומות במהרי"ל כתב סתם וכופלין לעילא וכן הוא בלבוש ובלשון זה יכול להיות במשמעות גם כן לומר לעילא ולעילא בוא"ו.

ויש הסומכים נוסח לעילא לעילא על התרגום פ' כי תבא (פכ"ח מ"ג) עה"פ ואתה תעלה מעלה מעלה, שכ' התרגום לעילא לעילא, עי' בס' אמת ליעקב (סי' תקפ"ב ס"ה בהגהה אות רצ"ז), ובס' מאמר מרדכי (עמוד כ"ב), אלא דא"י ראי' כ"כ דשם הוא סוף פסוק, וההמשך אינו קשור, משא"כ בקדיש שזה פתיחה למכל

ברכתא, ועי' בשו"ע הגר"ז (סימן תקפ"ב סט"ז) דבכל הקדישים מראש השנה עד יום הכיפורים אומרים לעילא [ו] לעילא מכל ברכתא. ואיני יודע מי הוסיף שם המוסגר (ובקצה המטה ס"ד הביא כן מהגר"ז ועי' בסדור הגר"ז). ועי' בס' ימי הרחמים (פ"ד ס"א) שהביא ב' מנהגים בזה, והביא מהגר"ש אלישיב זצ"ל לומר לעילא לעילא, וכ"כ בוישמע משה (ח"ה עמוד קט"ו), ובאשרי האיש (ח"ב פט"ו סט"ז), והגר"ש דבילצקי זצ"ל בתיקון תפלה (ח"ב אות ה) כ' דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, וכן בס' אשי ישראל (פמ"ה סעיף ל' והערה פ"ט) הביא ב' המנהגים והביא מס' קצה המטה (סי' תקפב סק"ד) דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ועי' בברור הלכה תניא (סי' תקפ"ב).

ובס' הליכות חיים (ח"א עמ' קכ"א אות שס"ט) שאל מרבינו זצ"ל, בהא דאי' במשנ"ב (סי' תקפ"ב סקט"ז) וכופלין לעילא בכל עשרת ימי תשובה בכל הקדישים שאומרים איך אומרים בקדיש בעשרת ימי תשובה לעילא ולעילא או לעילא לעילא בלא ויו, וכמ"ש בתרגום פ' תבא (פכ"ח פסוק מ"ג) על פ' ואתה תהיה מעלה מעלה, והשיב בכתב, במ"ב (סי' נ"ו סק"ב) איתא לעילא ולעילא, (א' אלול תשס"ג), והובא בספרו במחיצת חכמי ישראל (סי' ד'). ועי' בס' שמענו כן ראינו (ח"ב פ"א סי' ה') שהשיב ג"כ די"ל לעילא ולעילא. ונשאל מדברי התרגום והשיב דשם מעלה מעלה היינו גבוה גבוה ולכן התרגום לעילא לעילא, ללא וא"ו, ששניהם דבר אחד, אבל כאן ר"ל גבוה מעל גבוה ובזה צ"ל לעילא ולעילא.

ובס' דעת נוטה דיני קדיש (סי' רל"ה) השיב רבינו, המנהג לעילא ולעילא כמש"כ המשנ"ב (סימן נ"ו סק"ב).

ועי' בשו"ת רבבות אפרים (ח"ח סי' קנ"ג אות ז) שנשאל בשנה שליל א' של ר"ה חל בליל ו' ואחרי מנחה אומרים מזמור שיר ליום השבת ואומרים קדיש אחרי זה, האם לומר לעילא ולעילא כי זה כבר ר"ה, או לא דעדיין לא עד שיתפללו מעריב, והשיב, שע"י קבלת שבת קבלו ר"ה ויש לומר לעילא ולעילא (או לעילא לעילא). וכ"כ בתיקון תפילה להגר"ש דבילצקי זצ"ל (ח"ב דיני ר"ה ס"א).

ועי' בשומר אמת תפילה (בארה של מרים עמוד צ"ו) דבמשנ"ב (סי' נ"ה סק"ב) נראה דאומרים לעילא בוא"ו, אמנם ממש"כ (סי' תקפ"ב סקט"ז) לכפול בעשיית לעילא ולעילא, נראה דר"ל בלא וא"ו, וסתר משנתו אם לומר בוא"ו או בלא וא"ו, ובאמת מש"כ כופלין אינו סותר למש"כ להוסיף וא"ו, וכן כתב רבינו זצ"ל

בשיח השדה (ח"ג עמוד רט"ז) בגליון המשנ"ב (סי' תקפ"ב סקט"ז) וכופלין לעילא, פי' לעילא ולעילא, (משנ"ב סי' נ"ו סק"ב)

וע"ש דכשאומרים לעילא ולעילא אז מוסיף הוא והולך לא רק לעילא מן כל ברכתא אלא עוד יותר לעילא א"כ עולה ממטה למעלה ואם אומרים בלא וא"ו זה ניתן לפרש שמתחיל לכתחילה בגבוה והיינו לעילא ומבאר שהוא מעל לעילא מכל ברכתא, ולפי"ז יש כמו הפסק קצת אחרי תיבת לעילא הראשונה, אמנם גם באמירה בלא וא"ו ניתן להתפרש דמתחיל ממטה למעלה ואז אי"צ להפסיק כלל וכלל, והעיר שמצוי דהאומר הקדיש שוכח לכפול הלעילא והציבור מעירים לו והוא חוזר ואומר לעילא לעילא אחרי שכבר אמר לעילא מן כל ברכתא ושירתא א"כ בס"ה למעשה אומר ג"פ לעילא, ולכא' מה יחסר אם ישוב לומר רק עוד פעם אחת תיבות לעילא מכל ברכתא, עכ"ד, ובאמת אחר דכבר סליק ענינא וחוזר לראש אחר תוכ"ד ה"ז כמתחיל מחדש ואין מצרפין מה שאמר תחילה.

זכרינו לחיים אם יש לו דין ברכת אבות

בענין הוספת זכרינו לחיים באבות אם יש לו דין ברכת אבות לענין כוונת אבות דמעכב, הנה התוספות בברכות (י"ב ב' ד"ה והלכתא) ובתענית (ג' ב' ד"ה בימות) כתבו דצריך בעשי"ת לחתום המלך הקדוש והמלך המשפט ואם לא אמר מחזירין אותו. וכן זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר חיים מחזירים אותו אם לא אמר. דכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים אינו יוצא ידי חובתו. ור"ח כתב דאין מחזירין אותו מכל אותן דברים, וכ"כ הרא"ש (שם פ"א סי' ט"ז), ולמעשה קי"ל דאינו חוזר.

ולכאורה להדעות דבלא אמרו נחשב משנה ממטבע ה"ז חלק מברכת אבות, אבל למה דקי"ל דבלא אמרו אינו חוזר נראה דאינו מעיקר המטבע ואינו מעכב, וכן הבאתי בס' תורתך שעשועי (עמוד מ"ד) ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, אבל למעשה גם באבות הביאו שדן הקה"י שלא הכל מעכב ואם אמר עיקר המטבע יצא כמו בכל ברכה, וכן עי' בס' נקיות וכבוד בתפילה (עמוד רל"ד) שהשיב רבינו דבתיבות שהמשמעות מובנת בלעדיהם אי"צ לחזור, ומ"מ י"ל דכל שאומר מעכב הכוונה עי' בתוס' במגילה (ט' א' ד"ה בשלמא דגרע עושה בפסול מלא עשה כלל), ולא דמי לה' שפתי תפתח שכ' הביאורה"ל (סי' קי"א ס"ב ד"ה חוזר) שאינו חלק מברכת אבות דשם אינו באמצע הברכה רק הקדמה לברכת אבות.

ועי' בתולדות יעקב (עמוד רל"ד) שמרן הקה"י זצ"ל סבר דכל תיבה באבות שלא מעכב אם דילג א"כ גם הכוונה לא מעכבת, ובס' חלקו של יעקב ברכות (עמוד רמ"א) מובא דרבינו הוכיח לאביו מהביאווה"ל (סי' ק"א ס"א ד"ה המתפלל) בשם הרשב"א ברכות (י"ג ב' ד"ה שמע) דאף בחישוב בין התיבות בדבר אחר מעכב וכ"ש באמצע התיבות ע"ש, ועי' בארחות רבינו (ח"א עמוד נ"ט) שכן הוכיח מרן הקה"י זצ"ל כן מירושלמי ברכות (פ"א ה"ב).

ועי' גם בהערות רבינו לס' נחלת אליהו (הערות וחי' אות כ"ה) שציין לביאווה"ל, לגבי מה שכתב שם להסתפק במי שכיון באבות רק בפתיחה וחתימה, ועי' בנחלת אליהו (עמוד ט"ז אות ד') בשם הח"ח דכל נוסח אבות מעכב. ועי' בס' תורתך שעשועי (ח"א עמוד מ"ד) לענין ברכת מעין שבע אם דינה כאבות שהגר"א גנחובסקי זצ"ל אמר דרק מה שמעכב באבות מעכב, ורבינו זצ"ל אמר דהכל מעכב, דלעולם ברכה ראשונה מעכבת וכאן הכל ברכה ראשונה ע"ש, ולפי"ז גם כאן י"ל דהכל בכלל ברכה ראשונה, ואולי שא"ה שאינו תקנת חז"ל רק הוספת הגאונים [אמנם הבאתי שם מהריטב"א ר"ה ל"ב א' שנוסף כבר בזמן המשנה וכן משמע בתוס' שלר"י נחשב משנה ממטבע ועי' בשו"ת דברי שלום או"ח ח"ד סי' צ"ט, ובאמת הרא"ש כתב שם ותמיהני למה מחזירין אותו מאחר שאינו מוזכר בגמרא. דבהמלך הקדוש והמלך המשפט איכא פלוגתא ופסיק גמרא דלא יצא. אבל בזכרנו ומי כמוך אם תקנת גאונים היא לאמרו מנ"ל דמחזירין אותו אין זה נקרא משנה ממטבע ברכות מאחר שלא הוזכר בגמרא], ועי' ש שהגר"י שפירא זצ"ל השיב דתמיד באבות אין מעכב הכוונה רק עד וקונה הכל כמו דסגי במעין שבע עד קונה שמים וארץ, ועי' בס' שמענו כן ראינו (ח"א פ"ו סי' מ"ד) שהגר"א דושניצר זצ"ל לימד בישיבה כוונת כל התיבות באבות כי סבר שהכל מעכב. ועי' בכאיל תערג הלכה (עמוד ק"ס) ובאדרת אליהו (אות כ"א).

האוכל בשמיני בשביל צום יוה"כ

יש לדון במי שאוכל בשמיני שלפני יוה"כ, ואומר שעושה זה להקל התענית כמו שציוה הקב"ה לאכול בתשיעי לחזק עצמו, עי' ברש"י יומא (פ"א ב' ד"ה כל האוכל) כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי דהכי משמע קרא, ועניתם בתשעה כלומר התקן עצמך בתשעה שתוכל להתענות בעשרה, ומדאפקיה קרא בלשון עינוי, לומר לך הרי הוא כאילו מתענה בתשעה. ע"כ, שזה טעם כל האוכל בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי, וכן ע"ש רש"י (ע"ד

(ב') וברא"ש יומא (פ"ח סי' כ"ב), וכן עי' מש"כ רבינו יונה בשע"ת (שער ד' אות ט') שהוא למען נתחזק ביוה"כ להרבות תפילה ולשית עצות על התשובה.

והוא מתחיל כבר בשמיני, כי ראה אומרים בשם הרופאים שיומיים קודם הצום מועיל לחזק גופו להתענות, האם יש בדבר כל תוסף כישן בסוכה בשמיני, ובאמנם דשם איכא פלוגתא אם בשמיני דוקא אחר החג או איכא כל תוסף גם בישן בערב חג עי' בשו"ת שלמת יוסף (סי' י"ב) ועי' מש"כ בתורת אמן (ח"ב עמוד תצ"ו) דבאו"ז (ח"ב סי' ש"פ) מבואר דגם קודם המצוה יש כל תוסף, וכ"כ בשו"ת חמדת שלמה (סי' כ"ד אות ב), ויש לדון דכאן איכא בדבר משום ונשמרתם ומה דמוסיף כוונה גם למצות אכילה בתשיעי אינו כלום, ונחלקו בד"ז רבותינו לגבי הקורא ק"ש אחר זמנה לשם ק"ש, דבשם הח"ח הובא בס' הצדיק רבי שלמה (אות ס"ב) דיש בזה כל תוסף, ובשם החזו"א כ' בשם המעיר (ברכות ב' א') דכיון דבלא"ה יש כאן מצות ת"ת אין בזה רק כל תוסף במחשבה, והכא נמי כן, ועי' בגמ' ר"ה (ט' ב') דאיכא דדריש קרא דוהתעניתם בתשיעי לתוספת יוה"כ ולפי"ז אין כלל מצות אכילה בתשיעי ועי' בב"י (סי' תר"ח) דבאמת אינו רק אסמכתא וע"ש ט"ז (סק"א), וכן עי' בלחם משנה על הרמב"ם שביתת עשור (פ"א ה"ו).

והגרמ"מ לובין שליט"א דן לענין כל תוסף, במי שאוכל לפני תשיעי, או בליל תשיעי אם המצוה רק ביום עי' במשנ"ב (סי' תר"ד סק"ב) ושעה"צ (סקי"א) ובמכתב רבינו לתורת המועדים, האם יעבור בבל תוסף, דאמנם האכילה הוא דבר היתר, אבל אם אוכל לשם מצות אכילה בתשיעי ה"ז כישן בשמיני בסוכה, אמנם אם מכוין לרשות רק שיהיה לו כח ולא לשם מצוה שרי, וכה"ג גם בישן בשמיני שלא לשם מצוה, [וצ"ע בישן בשמיני אמאי לוקה דמי יודע אם כוונתו למצוה ואולי באומר כן אף אם באמת בליבו לא מכוין לכך כבר נראה כמוסיף וג"ז בכלל האיסור].

בענין זריזין מקדימין באכילה בעיוה"כ

שאלו בענין מצות אכילה בעיוה"כ האם יש בזה זריזין מקדימין למצות, ועי' במסכת פסחים (ק"ט א') וסוכה (כ"ח א') תניא, אמרו עליו על רבי עקיבא, מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים. בערב פסח בשביל תינוקות, כדי שלא ישנו. וערב יום הכיפורים כדי שיאכילו את בניהם. ומשמע דהשיעור היה קודם אכילה. אך י"ל דר"ע ותלמידיו

אכלו תחילה רק רצה שיאכילו בניהם, ואדרבה ממה שקאמר שיאכילו בניהם משמע דהם עצמם כבר אכלו.

ועי' במכתב רבינו לס' תורת המועדים, ובשיח אליהו על אדרת אליהו (אות ס"ז) ממש"כ בהערותיו לס' נחלת אליהו (כתובות אות ל"ד) ובשיח השדה בכתובות (ה' א') במה שדן הגר"א דושניצר זצ"ל אם יש מצות אכילה בעויה"כ מבערב, והביא דבכתובות (ה' א') נראה דליכא גזירה שמא ישחוט בן עוף דהסעודה ביום, וכמש"כ רש"י, וכ"כ בביאור הגר"א (סי' תר"ד ס"א) דהעיקר שאין מצוה להרבטות בסעודה אלא ביום, וכ' דגמ' ערוכה היא בכתובות (ה' א') וברש"י, וכ"כ שם בהגהות יד אפרים, וע"ש שהביא רבינו דלכא' יש בד"ז סתירה ברש"י (כתובות ה' א' ונדרים ס"ג ב' ד"ה אלא) אם יש מצוה לאכול כבר בליל תשיעי, וכן הביא שם סתירה במשנ"ב (סי' תר"ד סק"ב ושעה"צ, וסי' קל"א סקל"ג), ובמג"א (סי' תר"ד סק"א) הביא מהשל"ה מסכת יומא (נר מצוה אות י"א) דמסתבר שהמצוה מהלילה כמו בשבת ויו"ט ר"ח חנוכה ופורים.

והובא שם בתורת המועדים בהערה מש"כ הגר"ש קלוגר בס' החיים (סי' תר"ה) דבודאי המצוה כבר מבערב ואכלו בשר כבר מליל תשיעי רק דעיקר סעודה היה ביום ולכן אין בזה גזירה שמא ישחוט בן עוף. ע"ש, וכן הגר"א כ' דלהרבות אין חיוב רק ביום והיינו דעיקר סעודה ביום אבל יש מצוה גם בלילה, וכ"כ השד"ח (מערכת יוה"כ סי' א' סק"ב) ואולי גם אם מזדרז לאכול מתחילת היום יש מצוה לאכול סעודה מפסקת סמוך לתענית וזריזין מקדימין קיים בכל אכילה.

ולטעם שכתב הא"ר (סי' תר"ד סק"א) בשם שבלי הלקט (סי' ש"ז) דלכך מצוה לאכול בעויה"כ דיש יותר עינוי כשנכנס לעינוי אחר אכילה, וביאר בערוה"ש (שם ס"ד) דאף דיועיל לו שיהיה לו יותר כח להתענות מ"מ צערו מרובה מההיפוך הפיתאומי מאכילה לעינוי, ועי' בכתובות (ק"י ב') סנהדרין (ק"א א') כל ימי עני רעים והא איכא שבתות ויו"ט, ומשני שינוי ווסת תחילת חולי, ובמסכת תענית (פ"ד מ"ג) אנשי מעמד לא היו מתעניין באחד בשבת כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית וימותו. ובגמ' שם (כ"ז ב') בראשון לא היו מתעניין מפני נשמה יתירה שיש בשבת, ופירש"י (נשמה יתירה) שנוטלין אותה ממנו, והוי חלש, וברע"ב (שם פ"ד מ"ג) שבשבת נתנה בו נשמה יתירה ולמוצאי שבת ניטלת ממנו, ואם היו מתענים ביום ראשון היו מסתכנים, ועי' בתפארת

ישראל (שם יכין אות ט"ו) דימותו דתנן לאו דוקא, רק ר"ל שיתחלשו מהתענית יותר מדאי, דכל שנוי ווסת מזיק לגוף כדאי' בב"ב (קמ"ו א'), ולהכי במקום צער גדול, לא גזרו בה רבנן כדאי' בכתובות (ס' א'), והכא נמי ע"י שפוסק מאכילה נחלש, א"כ י"ל דהמצוה לאכול כמה שיותר סמוך לתענית, וגם לטעם שכתב רבינו יונה בשע"ת (שער ד' אותיות ח' י') להראות השמחה בהגיע עת הכפרה, וכן להרבות כוחו שיוכל להתפלל בתענית ולשוב כראוי, י"ל דמה שסמוך לתענית טפי מעלי. גם למש"כ בסדור הר"ש גרמייזא (ס' ק"א) דאם מתענה בתשיעי לא ניכר שהתחילו התענית בעשירי י"ל דע"י ההפסק סמוך ליו"כ טפי ניכר, ועי' מש"כ בס' אדרת אליהו (אות ס"ז).

ועי' מש"כ בקובץ עץ חיים (א' עמוד קל"א אות ט"ו) דאי אכל בלילה ולא ביום לא מהני כ"כ לתענית דעשירי ומשו"ה יש סברא דוקא ביום וא"כ מי שיש לו לאכול פעם אחת ביום לכ' יש סברא לאחר לסוף היום כל כמה דאפשר להסמיך לעשירי דאז מהני טפי שיוכל להתענות ולא שייך בזה זריזין מקדמין דיותר מתקיים המצוה סוף היום ועי' במ"א שם אי מותר להתענות עד סעודה המפסקת אבל אי ענין שמחה לשמוח ביום זה אז אולי צריך להקדים כמו בכל מצוה וגם אין להתענות בו משו"ה טוב לאכול במוקדם וגם לאכול בסוף היום כמו שנוהגין בסעודה המפסקת.

והביאו מס' יינה של תורה הל' ערב יוה"כ (אות ח) שמצד הדין אין חיוב לאכול בערב יוה"כ רק פעם אחת (מג"א ס' תר"ד) ויכול להתענות עד סעודה המפסקת, ומ"מ אם מוסיף באכילתו מצוה קעביד (קצה המטה שם) וכמש"כ רש"י ר"ה (ט' א') דכל דמפיש באכילה ושתיה טפי עדיף, ומביא מס' שנות חיים להגר"ש קלוגר (ס' ס"ד) דמטעם זריזין מקדימין למצוות יש לאכול בשחרית אם אין בזה משום ביטול תלמוד תורה.

ועי' בקונטרס עזרת אליעזר מסכת יומא (עמוד קכ"ט) ששאל מרבינו זצ"ל במצוה לאכול בערב יו"כ האם שייך בזה זריזין מקדימין למצוות ויהא ראוי לאכול איזה משהו מיד בבוקר לאחר התפילה, והשיב רבינו, מה שמאוחר יותר קרוב ליו"כ, ושאל, האם יש ענין של זריזין מקדימין לאכול לפחות משהו מיד אחר התפלה האם צריך דוקא אכילה או סגי בשתיה ג"כ, והשיב, כנ"ל, לסוברים שמצוות צריכות כוונה האם בערב יו"כ צריך בכל פעם שאוכל לכוין לשם המצוה של אכילה בערב יו"כ, והשיב, סתמא הוא כוונה, ושאל, במצות אכילה

מדאורייתא בערב יו"כ אין שיעור כמה צריך לאכול מדוע במשנה אלו דברים שאין להם שיעור לא נזכר אכילת ערב יו"כ בין הדברים שאין להם שיעור, והשיב, לא יותר מדאי שלא יקיא. ועי' בשו"ע (סי' תר"ח ס"ד) שלא יהיה שבע ומתגאה כשיתפלל מחמת האכילה בעיוה"כ.

בענין אמירת בשכמל"ו בקול רם בק"ש על המיטה ביו"כ

שאלתי מרבינו זצ"ל בענין אמירת בשכמל"ו בקול רם בק"ש על המיטה ביוה"כ, ואמר לי דרך בצבור אומרים בקול רם, וכן השיב רבינו בס' שמענו כן ראינו (ח"ב פ"א סי' כ"ה) שא"א בקול בק"ש על המיטה רק בקדיש שנאמר בציבור, וכ"כ בשם רבינו בס' ימי הרחמים (פ"כ סל"ב), ושאלו במי שהביא בנו שאומר ק"ש על המיטה בעת שאומרים הציבור ק"ש דתפילה אם יאמר עמהם בקול כשאינו בק"ש של התפילה, וכן יל"ע ברבים האומרים ק"ש על המיטה, ולכאורה בציבור יכול לומר בשכמל"ו אפי' אינו בק"ש, ובק"ש על המיטה אין דין צירוף ביניהם להחשב רבים, אבל בביהכנ"ס מעת אמירת ברכו נחשבים לכנישתא חדא, וצ"ע.

אם יצה"ר שולט ביוה"כ

ידוע מש"כ המשך חכמה פ' נצבים (דברים פ"ל כ') לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (אבות פ"ג מ"א), ופירש הגר"א דין על העבירה שעשה, וחשבון על המצוות שהיה יכול לעשות בעת שעשה העבירה. ולפי זה תסמר שערות אנוש ביום הכיפורים, דקיימא לן (יומא פ"ה ב') דעם תשובה מכפר גם על חמורות, ובלא תשובה גם על קלות אינו מכפר. אם כן כמה גדול החשבון שביום שנענה בו גם היחיד, ואין השטן שולט עליו, כמאמרם ביומא (כ' א') השטן בגימטריא שס"ד, ונקל לעשות תשובה, ובדבר קל יוכל לזכות לחיים הנצחיים ולהיות אהוב למקום. ואם חלילה לא עשה תשובה יוכל להיות העונש על החשבון היינו העדר עשייתו התשובה, כמו שייענש על כל חטאיו, ואפשר יותר מהם, והאחרון הכביד. וכאשר ברך ברכת שהחיינו, שזה באמת שמחה אמיתית שהקב"ה נתן יום סליחה לכל פשעי בני אדם להסיר מעליהם השטן, ויאות לברכו ולהודות לשמו על גודל רחמיו מצדו יתברך. אולם אם לא שב אדם מדרכו הרעה, מוטב לו שלא היה יום הקדוש הזה, ומוטב לו שנהפכה שליתו על פניו (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב) בערב יום הקדוש הזה, כי היום הזה הכפיל

עוד ענשו לבלי קץ בעונש חשבון העדר התשובה. על זה ידו כל הדוים. השיבנו ה' ונשובה אליך באמת ובתמים.

והנה מש"כ דביוה"כ נקל לעשות תשובה שאין השטן שולט, בגמ' שם אי' דבזה היום אין לו רשות לאשטוני, אבל לענין נסיונות היצה"ר אי' שם במסכת יומא (י"ט ב') דאמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, אמריתו, אמאי לא אתי משיח, והא האידנא, יומא דכיפורי הוא, ואבעול כמה בתולתא בנהרדעא. אמר ליה, הקדוש ברוך הוא מאי אמר, אמר ליה לפתח חטאת רובץ, ופירש"י שיצה"ר מחטיאם בעל כרחם, ומשמע דגם ביוה"כ איכא יצרא דעבירה, ורק לאשטוני לית ליה רשות, וגם לענין זה עי' בתוספות הרא"ש מסכת יומא (שם כ' א' ד"ה ביומא דכיפורי) דלית ליה רשותא לאשטוני היינו על עבירות הנעשות באותו יום כההוא עובדא דנהרדעא. ויש לחלק בין יצה"ר הטבעי של חמדה דבזה לפתח חטאת רובץ, שכבר הורגלו ונשתרשו בחטא, אבל יצה"ר הרוחני להמנע מלשוב בזה אין לו שלטון ביום הקדוש. וע"ש בח"א מהרש"א (ד"ה הקב"ה אומר לפתח חטאת) פרש"י יצה"ר מחטיאן בע"כ עכ"ל, גם שניתן לאדם הבחירה וכמו שכתוב ואתה תמשול בו וגו' מ"מ יש להם קצת התנצלות בזה שהקב"ה ברא היצה"ר ואילו לא נברא לא חטאו כדאמר' (ברכות ל"ב א' סוכה נ"ב א') אלמלא ג' פסוקים הללו נתמוטטו ח"ו רגלי שונאיהם של ישראל דכתיב ואשר הרעותי, וכתוב כי הנה כחומר, וכתוב והסירותי לב האבן.

ובזה יש ליישב הא דאי' במסכת סנהדרין (צ"א ב') אמר לו אנטונינוס לרבי, מאימתי יצר הרע שולט באדם, משעת יצירה או משעת יציאה, אמר לו, משעת יצירה. אמר לו, אם כן בועט במעי אמו ויוצא, אלא, משעת יציאה. אמר רבי, דבר זה למדני אנטונינוס, ומקרא מסייעו שנאמר לפתח חטאת רובץ. והקשה מהרש"א (שם ח"א ד"ה לפתח חטאת רובץ) ויש להקשות מהא דאמר' ביומא (פ"ב ב') ההוא עוברא דארחא ביוה"כ אתאי לקמיה דר"מ א"ל לחישו לה ולא אלחישא קרי עליה זורו רשעים מרחם מהא מוכח ששולט יצה"ר גם במעי אמו. ויש ליישב דשם מיירי על היצה"ר הטבעי של תאוות אכילה וזה יש בו עוד קודם שיוצא, אבל יצה"ר הרוחני השולט באדם ללא הנאה זה יש רק משיצא, ולכך אינו מבעט ויוצא.

ועי' מש"כ הגר"ס זיע"א (באגרת המוסר) באור ישראל, ובמשנת רבי אהרן (מוסר ח"א עמוד רכ"ה) דיש יצר הרע הטבעי ויש יצר הרע הרוחני המסית לרע,

דקרא דוכל יצר מחשבות לבו וגו' הוא היצר הטבעי, וצופה רשע לצדיק וגו' הוא היצר הרוחני שהוא בחינת מלאך. ועי' מכתב מאליהו (ח"ד עמוד קל"ד) ושפתי חיים (עה"ת ח"ה עמוד קי"ד מועדים ח"ג עמוד ר"פ). ועי' בלב אליהו (ח"א עמוד רפ"ד ח"ב עמוד רס"ב ח"ג עמוד פ"ג).

אך א"כ קשה למה מייתי ביומא הך קרא דלפתח חטאת רובץ דזה קאי על יצה"ר הרוחני, ואולי תאוות חמדת אשה, יצרא דעריות, אינו יצר טבעי, כדאי' במסכת שבת (קנ"ב א') מאי דכתיב כי הוא אמר ויהי זו אשה, הוא צוה ויעמוד אלו בנים. תנא אשה חמת מלא צואה, ופיה מלא דם והכל רצין אחריה, ועי' במסכת יומא (ס"ט ב') אמרו הואיל ועת רצון הוא נבעי רחמי איצרא דעבירה. בעו רחמי ואמסר בידיהו. אמר להו, חזו דאי קטליתו ליה לההוא כליא עלמא. חבשוהו תלתא יומי, ובעו ביעתא בת יומא בכל ארץ ישראל ולא אשתכח. אמרי, היכי נעביד, נקטליה כליא עלמא, ניבעי רחמי אפלגא, פלגא ברקיעא לא יהבי. כחלינהו לעיניה, ושבקוהו. ואהני דלא מיגרי ביה לאיניש בקריבתה.

ויש לומר דלעולם יצרא דעריות אינו שולט ביוה"כ רק כיון שלפתח חטאת רובץ ויצר לב האדם רע מנעוריו משנער לצאת כבר שנה באיוולתו והורגל בכך ואף כשאין שולט יצה"ר קשה לו לפרוש מתאוות ליבו, אבל לגבי תשובה למה לא ינחם על הרעה כשאין יצר שולט בו, ועי' בדרשת הרמב"ן לראש השנה (ד"ה כיון שאמרנו) ומובא בקובץ שיטות קמאי מס' ר"ה (ט"ז א') שהאחרון הכביד כשלא שב, דעל החטא עצמו תקפו יצרו אבל למה לא ישוב וינחם על הרעה. וז"ל, והתשובה חסד גדול על הבריות אבל עונש גדול הוא להם, שבזמן שאדם חוטא לא עבר על רצון בוראו אלא שעה אחת בשעת החטא, וכשהוא עומד במרדו ואינו שב בתשובה נמצא כל ימיו מכעים לשם ואינו חושש לעשות רצון בוראו כלל, ובשביבי אש מועדים (סי' א' אות ד') הביא מהמאירי בר"ה (י"ח ב') דהמתרשל מלעשות תשובה בימים אלו אין לו חלק באלוקי ישראל כלומר דבזה הוא מעיד בעליל שאין לו כל חלק ונחלה בישראל, ועי' בשע"ת (ש"ד אות י"ז) דביום הכפורים איכא עשה בפני עצמו על מצות תשובה ביום זה ויליף לה מדכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, והיינו דלדידה אית ליה דמהא דלפני ה' תטהרו ילפינן חובת עשה באנפי נפשיה על התשובה ביום הכפורים, ולהמבואר הוא חובה כפולה בעת שמקוה ישראל ה' ומטהר הטמאים למהר לשוב.

ועי' עוד בשערי תשובה (שער א אות ב) כי החוטא כאשר יתאחר לשוב מחטאתו יכבד עליו מאד ענשו בכל יום, כי הוא יודע כי יצא הקצף עליו ויש לו מנוס לנוס שמה, והמנוס הוא התשובה, והוא עומד במרדו והנו ברעתו, ובידו לצאת מתוך ההפכה, ולא יגור מפני האף והחמה, על כן רעתו רבה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה על הענין הזה (ילק"ש איוב תתקו) משל לכת של לסטים שחבשם המלך בבית האסורים, וחתרו מחתרת, פרצו ויעבורו ונשאר אחד מהם. בא שר בית הסוהר וראה מחתרת חתורה והאיש ההוא עודנו עצור, ויך אותו במטהו. אמר לו: קשה יום, הלא המחתרת חתורה לפניך ואיך לא מהרת המלט על נפשך, ע"כ, וביותר בזה היום שהקב"ה חותר תחת כסא הכבוד לקבל שבים שתגדל התביעה ביותר.

ועי' ש' במהרש"א מש"כ דבהא יש ליישב דעי' אמו כי התם אפשר דשולט בו יצה"ר קודם היציאה, אבל בולד עצמו אינו שולט יצר הרע, דא"כ היה בועט ויוצא, אך קשה מהא דדרשינן בב"ר (פס"ג ס' ו') גבי ויתרוצצו הבנים בקרבה שהיתה עוברת על פתח עבודת כוכבים והיה עשו מפרכס לצאת. והיינו דשם לא היה מחמת אמו, וי"ל דשא"ה בלאם מלאם יאמץ שזורו רשעים מרחם זה לעומת זה ובו שלט יצר תחילה.

ועי' באליה רבה (סימן תרכ"ב סק"ב) שקורין ביוה"כ בעריות, שבני אדם נכשלין כל השנה, גם ביוה"כ שנשים מתקשטות לכבוד היום, כדאמרינן ביומא (י"ט ב') דהאידנא יו"כ איבעול כמה בתולתא בנהרדעא כ"כ אבודרהם (עמוד רפ"ח). ומגמ' הנ"ל הקשיתי באליה זוטא (סי' תרז סק"ב) על מש"כ בשו"ת מהר"י ווייל (סי' קצ"א וקצ"ב) דביום זה אנו כמלאכים שאין יצר הרע שולט בהם, ונמצא העושה בו עבירה כפול ומכופל ע"כ, הא בגמ' שם הקדוש ברוך הוא מאי אמר, לפתח חטאת רובץ, פרש"י יצר הרע מחטיאו בעל כרחו, ושטן מאי אמר, א"ל שטן ביו"כ לית ליה רשות לאסטוני, הרי דשולט, דמחטיאן אפילו בעל כרחו, אלא דאין לו רשות לקטרג. ואדרבה נ"ל דשולט יותר כדי שיעלה הקטרוג ממילא, ואפילו לקטרוג כתב ברוקח סי' רט"ז דוקא בעבירות שעושין בו ביום אין לו רשות, אבל של כל השנה מקטרג.

ש"ץ אבל בליל יוה"כ

במש"כ הפוסקים דאסור לאבל להתפלל בימים נוראים עי' במג"א (סי' תקפ"א סק"ד) ובמשנ"ב (סק"ז), דנו דאולי כל זה בשחרית ומנחה שש"ץ בחזרת הש"ץ ומוציא הציבור, אבל בליל יוה"כ יכול לגשת לכל נדרי ומעריב, ובמג"א (שם) כ' דאין לאבל להיות ש"ץ בנגינת קדיש של רגלים וימים נוראים, ומ"מ קדיש יתום אומרים דזה אינו בניגון רק ככל קדיש [ויל"ע] לאומרים קדיש שאחר קריאה"ת בניגון ולדעת החזו"א שייך זה לאבלים עי' בקו' הזכרונות סי' ט' אות כ"ז, ועי' במשנ"ב שם בסי' תקפ"א דבסליחות יכול לגשת ולא חוששים שמנגן בקדיש דסליחות בחול], והנה כ' המשנ"ב (סי' תרצ"ב סק"א) דאם קורא אבל המגילה אחר יברך ולא האבל, וכן בנר חנוכה בביהכנ"ס כתב במשנ"ב (סי' תרע"א) מהט"ז (סק"ז) שלא יברך שהחיינו, וא"כ גם בליל יוה"כ אין ראוי שיאמר ברכת שהחיינו בציבור, אמנם בליל יוה"כ הש"ץ אינו מוציא בשהחיינו רק מתחיל הברכה והציבור אומר בעצמו עי' במג"א (סי' תרי"ט סק"ג), אמנם גם בנר חנוכה אין מוציא בשהחיינו רק כל א' מדליק ביתו, ועי' במשנ"ב (סי' תרע"א סקמ"ה) משו"ת זרע אמת (ח"א סי' צ"ו) דהמברך בביהכנ"ס שהחיינו לא יברך בביתו, ומבואר דהציבור אין יוצאין בשהחיינו של ביהכנ"ס, ואולי שם עכ"פ ראוי להוציא מי שרוצה שעיקר תקנת הדלקת ביהכנ"ס בשביל האורחים כמש"כ בשבלי הלקט (סי' קפ"ה) וב"י (סי' תרע"א) ועי' בנס לשושנים (עמוד מ"ט), אבל כאן א"א לו להוציא כיון דאוושא מילתא שכו"ע מברכין אחר שמתחיל הברכה, ולמעשה גם בליל יוה"כ אף שאינו מוציא הציבור מ"מ הוא שליח להעלות הבקשת סליחה ולהכריע החתימה, ולטעם שאינו ראוי בגלל שאינו שרוי בשמחה גם כאן י"ל דאין חפצים לשמוע אבל והפוסקים לא חילקו בזה, והגרמ"מ לובין שליט"א אמר דכמו שאין נגשים לקבלת שבת אף שאינו מוציא הכא נמי כן, ואולי שם שנאמר ברינה ובצהלה אינו מתאים שאבל יאמרו, אבל כאן אדרבה מכניע הלב טפי, ורבינו זצ"ל לא רצה ליתן לאבלים לגשת גם שאמרו שהם קבועים ואין אחר, ואמר למה אין אחר אני יגש, אף שידע שאינו בעל נגן, ובמנחה דיו"ט אמר שאינו נגש ככל שבת במנחה כי אינו יודע הניגונים כ"כ ויש דין שמחה, וגם להדעות שאבל אינו לובש קיטל עי' במשנ"ב (סי' תר"י סקי"ח וסי' תע"ג סקי"ג), ורבינו זצ"ל השיב בס' שמענו כן ראינו (ח"ב פ"א סי' ל"ט) דנהוג שלא לובש, וכ"כ במחזור שיח שפתותינו (אות ח) אין ראוי שיגש ש"ץ ללא קיטל, ועי' מש"כ בתורת אמן (ח"ה עמוד עד"ר).

אם לרבי נמחל חילול ה' ועבירות שבנ"א לחבירו

במה שדנו אם אליבא דרבי (יומא פ"ה ב' שבועות י"ג א') יוה"כ מכפר ללא תשובה, אם נתכפר גם עון חילול ה' ובנ"א לחבירו, ואם קרבנות היו מכפרין גם אלו, עי' ביומא (פ"ה ב') בתוספות ישנים (ד"ה תשובה) דלרבי נמי צריך תשובה לכפרה גמורה אף על גב דמהני יום הכפורים למעט מכרת מ"מ כפרה גמורה בלא תשובה ליכא דאל"כ למה חרב הבית בשביל עונותינו כיון שיום הכפורים מכפר חוץ מג' דברים דפורק עול, ובית שני חרב בעון שנאת חנם שהוא בן אדם לחבירו כדאי' ביומא (ט' ב'), וי"ל דעיקר ראייתו מבית ראשון שחרב בעון ע"ז ג"ע וש"ד, והתינח ש"ד וג"ע שייך בהם ענין בנ"א לחבירו, אבל בע"ז ליכא רק בנ"א למקום, ולכא' שם איכא גם חילול ה', ואולי ס"ל דלרבי מכפר הכל, ורק בד' חילוקי כפרה דבעי תשובה כרבנן אין מכפר חילול ה', ועי' במסכת ראש השנה (י"ח א') מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה. אמר רבא, בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה. ושם היה עון חילול ה' ובנ"א לחבירו עי' יומא (ט' ב') וסנהדרין (נ"ח ב'), ובס' אמרי משה פ' אמור (עמוד רמ"ט) כתב, דבירושלמי ר"ה (פ"ב ה"ה) דרשו, בזבח ומנחה אין מתכפר לו אבל מתכפר לו בתפלה והיינו דתפלה עדיף מקרבנות ומועיל אף לחטא חילול ה'.

בענין תפילת יונה במעי הדגה

נשאל רבינו זצ"ל במה שהתפלל יונה במעי הדגה, הרי אסור להתפלל במקום מטונף כמו שמצינו לענין בית שמקצבין בו בשר דיש שם ריח מעופש מאד דאין לברך שם עד שיצא לחוץ, ועי' משנ"ב (סי' רכ"ז סק"ט) והשיב דכיון שהיה פיקוח נפש שרי, והיינו דכל זה היה לבקש רחמים להצלתו, וה"ז ככל רפואה דמותר לחלל שבת להצלתו, ועי' בשו"ת יד אליהו (סי' י"ד) במי שנמצא בבית האסורין במקום מטונף, דאתי עשה דרבים דק"ש שכו"ע חייבין בו ודחי עשה דיחיד דוהיה מחניך קדוש, ודן דוהיה מחניך קדוש אינו איסור רק מצות עשה וכאן אנוס מלקיים המצוה, ועי' בביאור הלכה (סימן ע"ו סעיף ח ד"ה צריך) בשם הפמ"ג והנשמט אדם משנה דאם התפלל במקום מטונף לגמרי, מדאורייתא יצא בדיעבד ידי חובתו. ומכל מקום לכתחילה מוטב לו שלא יתפלל כלל, אפילו אם הוא במקום שאי אפשר לו לצאת משם, כגון שהוא חבוש בבית האסורים, כיון שסוף סוף עובר בזה על איסור דאורייתא.

ובחי' רבי דב לנדו יבמות (סי' ב' עמוד י"ח) כ' דליכא למימר דאין כאן מצוה כיון שנעשה בדרך איסור, דבגוונא שאינו מתייחס בפרטות לקיום המצוה או לענינה אף שהוא איסור הקשור בקיומה באופן זה וכגון ערום שצריך לקרות קריאת שמע או לברך ברכת המזון ואין לו אפשרות לכסות עצמו או להבדיל בין לבו לערוה לכאו' שפיר איכא למימר בזה דליתי עשה לקריאת שמע או לברכת המזון ולידחי ללאו דלא יראה בך ערות דבר דאין הלאו הזה בפרטות אלא הוא לאו כללי באמירת דברי קדושה באופן זה להלכה לדין דלא קים לן מצות קריאת שמע מה היא וכמו שנחלקו בזה אי פסוק ראשון או פרשה ראשונה או ב' הפרשיות וכן לברכת המזון לכאורה בעי לברוכי בנוסח הקצר ביותר מיהו יל"ע בכל זה. עכ"ד. והכא נמי בתפילה אף אם תפילה בעת צרה דאורייתא לא יהיה שרי רק בנוסח הקצר, עכ"ד.

וצ"ע בתפילת יונה שהאריך טובא, וי"ל דעד כאן לא דנו הפוסקים רק באסיר שאינו במצב סכנה רק רוצה לקיים המצוה אבל בעומד בפיקוח נפש שרי הכל עד שיצא מאפילה לאורה, ועי' בחשוקי חמד מנחות (מ"ג ב') דנראה דיונה התפלל בפה ולא בהרהור, ועי' חשוקי חמד ביצה (ח' ב') במי שנפל לבור שופכין אם יכול להתפלל להצלתו, ועי' חשוקי חמד פסחים (י"ד א') ובשבת שבתון (עמוד קי"ג), ועי' במחזור שיח שפתותינו (מפטיר יונה) דפקוח נפש דוחה הכל, ועי' בס' צבא הלוי עה"ת (עמוד קל"ז) מהאב"ע והרד"ק בפ"י ליונה שהיה חי שם יונה בדרך נס דא"א לאדם לחיות שם לפי שעה וא"כ י"ל דבדך נס גם לא היה מקום מטונף, והביא שם ששאל זה מרבינו זצ"ל והשיב אין הכוונה טינוף ממש ועי' סוכה (ד' א') דירה סרוחה דר"ל מקום צר. וכן מקומות מכוסים שבגוף נקרא טינופת לגבי נטילה עי' רש"י מסכת סוכה (כ"ו ב' ד"ה עסקניות הן) עסקניות הן, ושם נגעו במקום הטינופת. ועי' בסוכה (כ"ו א') בפטור מסוכה ממת סרחא דגרגישתא (פירש"י קרקע לבנה שהיו טחין בה קרקעית הסוכה).

וצ"ע בילקוט שמעוני יונה (רמז תק"נ) דאי' שם שהיה יונה שלשה ימים ושלשה לילות במעי הדג ולא התפלל אמר הקדוש ברוך הוא אני הרחבתי לו מקום במעי דג זכר כדי שלא יצטער והוא אינו מתפלל, אני מזמן דגה מעוברת שס"ה אלפים רבבות דגים קטנים כדי שיצטער ויתפלל לפני, מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, באותה שעה זימן לו הקדוש ברוך הוא דגה מעוברת מיד פלטו ובלעתו הדגה והיה בצער גדול מתוך הדוחק ומתוך הטנוף, מיד כוון לבו בתפלה שנאמר ויתפלל יונה וגו' במעי הדגה, אמר רבון העולמים אנה אלך

מרוחק ואנה מפניך אברח אם אסק שמים וגו', ע"ש, ומשמע דמעיקרא באמת היה במקום מרווח אבל לבסוף היה במקום דחוק ומטונף, וי"ל דאף דהיה מטונף כלפי מקום הראשון מ"מ לא היה בו סירחון כבית מטבחים שכ' המשנ"ב שיש בו ריח מעופש מאד, ומש"כ שם מיד כיון ליבו בתפילה כו' י"ל דבאמת התפלל רק בהרהור ומש"כ שם אמר ר"ל בהרהור כדבור.

ועי' מה שהאריך בזה בס' לשוח בשדה (סי' כ"ה ענין ג) וע"ש שדן אם להרמב"ן דתפילה בעת צרה דוקא מה"ת נחשב עשה דרבים כיון דיונה היה יחיד, אך י"ל דנהי דהוא היה יחיד מ"מ העשה מיירי בצר הצורר אתכם דהוא צרה דרבים, ויש לדון דכל מצות תפילה בעת צרה נאמר רק בצרת רבים ע"ש ברמב"ן דהיינו בעת מלחמה וכיו"ב, ועי' בר"ה (ל"ב ב') דאומרים בזכרונות וה' פקד את שרה ואע"פ פקדון דיחיד הוא, כיון דאתו רבים מינה כרבים דמיא, וי"ל דגם הצלת נביא שרבים צריכים לו כרבים דמי.

יו"ט יוה"כ ממשיך עד יו"ט של חג

כתב בא"ר (סי' רפ"ח סק"ט) דבין יוה"כ לסוכות לא יתענה, לפי שאין מתענין בימים שאין אומרים בהם תחנון. ויל"ע לפי מש"כ הגר"א (סי' תרכ"ד ס"ה) בטעם שא"א בהם תחנון כי הויא יו"ט כמו יוה"כ, ע"פ המדרש תנחומא פ' אמור (סי' כ"ב) שנמשך כפרת יוה"כ עד ראשון לחשבון עונות. ועי' מש"כ רבינו בכרם ביבנה (עמוד ק"ה) מובא בשיח אליהו על אדרת אליהו (אות ע) דיוה"כ אינו נחשב יו"ט שהרי אסור בו אוכל נפש, ועי' ברמב"ם הל' יו"ט (פ"א ה"א) שלא הביאו במנין הימים טובים, ועי' בטור (סי' תקפ"ב) דוידבר משה את מועדי ה' קאי גם על יוה"כ, ועי' בשאלתות דרא"ג (שאלתא ט"ו) דיש בו מצות שמחה כרגלים.

ועי' ש' באור הגר"א (סימן תרכ"ד סעיף ה) שכתב, א"א תחינות כו'. משום דהוי' יו"ט כמו יוה"כ במקצת כמ"ש במדרש על פ' ולקחתם לכם ביום הראשון כו' מכאן ואילך כו' והם ימי חנוכה הבית וע' בפ"ק דמ"ק ובפ"ב דשבת, ועי' תורת אמת (ח"ו עמוד רפ"ג), ואולי מה שאסור בתענית הוא משום טעם השני, וכן כתב בשו"ע הגר"ז (שם סי"ג) הימים שבין יום הכיפורים לסוכות הן ימי שמחה שבהן היו מחנכין את המזבח בימי שלמה לפיכך אין מתענין בהן אפילו יום מיתת אב ואם ואין אומרים תחנון, ע"כ.

ויש' לומר דכפרת יוה"כ הוא ע"י תשובה מיראה ובעי צום ווידוי, אבל באלו הימים שבין יוה"כ לסוכות הכפרה מחמת תשובה מאהבה של שמחת מצוה, ובזה אין להתענות כיו"ט, ומ"מ למנצח מנהגינו לומר וכן ביום המילה כ' המהרי"ל הל' מילה (סי' י"ג) שא"י בתרגום יונתן יענך ביום צרה ביוםא דמהולתא, וגם באלו הימים שמל הקב"ה לבבינו לאהבתו אומרים תחנון, ותשובה ע"י תפילה נחשב תשובה מאהבה עי' מש"כ הגר"ש ברזם בשם החזו"א בס' זכרון שאול (עמוד נ"א אות י"ב) ובמעשה איש (ח"א עמוד רנ"ב וח"ב עמוד י"ט) דמה שכתוב בסוף יומא (פ"ו א') על ד' חילוקי כפרה הכל בלי תפלה, אבל תפלה יכולה לשנות, אברהם עמד בתפלתו והתפלל על סדום שהיו רעים אולי יש חמישים ואולי יש וגו'.

ובס' שמן ראש (דברים ח"ט עמוד רמ"א) מביא ממהר"י מבעלזא זי"ע דתשובה עם תפילה מהני אף בצריך ד' חילוקי כפרה, וכ' דזה רמוז במה דאי' ביומא דבלוקח מטבח ולא משלם מיד ה"ז חילול ה' והני מילי באתרא דלא תבעי אבל באתרא דתבעי לא, דבאתרא דלא תבעי, היינו תשובה בלי תפלה, מלשון הכ' (ישעיה כ"ב) אם תבעיון בעיו, אבל באתרא דתבעי, שעושה תשובה עם תפלה, אז ה"ז כפרה לתקן הכל, דאינו צריך לארבעה חילוקי כפרה.

והחיד"א כתב בס' מדבר קדמות (מערכת ת' אות י"ח) דבעושה תשובה מאהבה מכפר הכל, ולא נאמרו ד' חילוקי כפרה בעושה מאהבה. ובספר חרדים (מצות התשובה פ"ד) הקשה בהא דתנן באבות (פ"ד מי"א) דתשובה ומע"ט כתריס בפני הפורענות והלא בגמ' ביומא מבואר ד' חילוקי כפרה וא"כ אין התשובה בלחודיה תריס בפני הפורענות ותירץ דשאני תשובה מאהבה דבהכי איירי במשנה באבות ואילו בגמ' ביומא איירי בתשובה מיראה, וכ' עוד דתשובה הבאה עם מעשים טובים שאני, דמכפרת הכל, וכאן הוא תשובה עם מעשים טובים דסוכה וד' מינים ומכפרת הכל.

ועי' ברש"י בראש השנה (ט"ז ב' ד"ה כדי לערבב) במה שחוזרין ותקעין כשהן עמדין כדי לערבב השטין, שלא ישטין, כשישמע ישראל מחבבין את המצוות, מסתתמין דבריו. והכא נמי ע"י חיבת הקדש באלו הימים מסתתמין טענותיו של שטן, וירא לקטרג שרואה ששבים מאהבה, ויהפך כל מה שיביא לזכויות כדאי' ביומא (פ"ו ב').

וכן מובא בשם הגרעק"א בדו"ח פ' פנחס (כ"ט א') מס' שיחת חולין של ת"ח (ומובא בחוט המשולש), וז"ל, איתא בגמ' ר"ה (ט"ז א') למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין ומשני כדי לערבב השטן, ופירש רש"י ז"ל שלא ישטין שכשישמע ישראל מחבבין את המצות מסתתמין דבריו, ולכאורה קשה וכי בעבור שישראל מחבבין את המצות יירא לשטנם ונ"ל דהנה אמרו ביומא (פ"ו ב') דמי שעושה תשובה מאהבה זדונות נעשות לו כזכיות, וזה כונת רש"י ז"ל כיון שיראה שישראל מחבבין את המצות שעושים דרך חיבוב ואהבה ירא לשטנם להגיד העבירות שבהם כי מכל עבירה שיגיד עליהם יתוסף אליהם עוד זכות ומצוה לכן שתיקתו יפה מדיבורו. ע"כ.

ובאליה רבה (סקי"ג) הביא שבשל"ה (ריש סוכה ד"ה וביוה"כ) תמה דמאי דאמרינן ראשון לחשבון עוונות היינו דמסתמא אין עושין עוונות כיון שעוסקין במצות סוכה ולולב, אבל כשאדם חוטא ודאי חושבין. ואפשר דשוגגין אין צריכין כפרה בימים אלו אידי דטרידא במצות, ומצינו כע"ז בטעה בדבר מצוה דטריד ופטור, ופירש"י במסכת שבת (קל"ז א' ד"ה הכי גרסינן) הכא טריד במצוה טרוד להתעסק במצוה גמורה, שהרי אחד מהם זמנו היום, וטרוד לבו למהר ולעשות, ומתוך טרדו טעה, והכא נמי שכל הזמן טרודין בהכנת סוכה וד' מינים נחשב טריד בדבר מצוה.

ועי' במשנה בכריתות (פ"ו מ"ג) ובתוספתא (פ"ד ה"ד) אמרו עליו על בבא בן בוטא שהיה מתנדב אשם תלוי בכל יום ויום חוץ מאחר יום הכפורים יום אחד אמר המעון הזה אלו היו מניחין לי הייתי מביא אלא אומרים לו המתן עד שתכנס לבית הספק, ע"כ. ומשמע דאחר יוה"כ היה מביא מיד ול"א דמכפר על שוגג כל אלו הימים. ואולי למש"כ הגר"א דהוי כמו יוה"כ במקצת, א"כ אחר יוה"כ ר"ל אחר גמר אלו הימים שנמשך בהם כפרת יוה"כ. והעירו דבב"ב (ד' א') מבואר שהיה סומא והיה פטור מן המצות, [ולא היה מחויב רק בל"ת עי' בשו"ת רעק"א ח"א סי' קס"ט ובהגהותיו לשו"ע יו"ד סי' א' ס"ט ופרמ"ג בפתיחה לאו"ח ח"ג או"ח נ"ט וחתם סופר בחי' סוגיות בסוגי' דספק ד"ה שלהי], וכיון שלא היה עסוק בלולב וד' מינים לא היה לו כפרת אלו הימים, ועי' שם בב"ב דנראה דהיה זה בסוף ימיו, ואולי כל מה שהיה מביא אשם תלוי היה מעת שהיה סומא וחשש שנכשל באיסור ללא ידיעה, וי"ל דעיקר מה דמכפר הוא בטריד מחמת עול של מצווה ועושה, כמש"כ התוספות במסכת קידושין (ל"א א' ד"ה גדול המצווה ועושה) נראה דהיינו טעמא דמי שמצווה ועושה עדיף לפי שדואג ומצטער יותר פן

יעבור ממני שאין מצווה שיש לו פת בסלו שאם ירצה יניח, ואף אם מחויב סומא מדרבנן כמ"כ התוס' בעירובין (צ"ו ב') מ"מ אינו דומה עול של חיוב תורה לעול של דבריהם.

ברכו אחר מעריב במוצאי יוה"כ

במוצאי יוה"כ אחרי מעריב אמרתי ברכו, ואע"פ שכל הציבור כבר עומדין בביהכנ"ס קודם לכן מתפילת נעילה, ולכאורה כשכולן שמעו ברכו תחילה אי"צ לחזור ולומר אחר התפילה, מ"מ בציבור גדול תמיד יש יחידים שיצאו לחוץ בשעת ברכו לצורך עצמן או בניהם ובפרט אחר תענית יוה"כ שיש שיוצאין להבדיל לנשותיהן או לשתות מים לחולשת התענית דשרי קודם הבדלה, ושמעתי שהגר"י זילברשטיין שליט"א עורר השנה שלא היה צריך לומר ברכו מטעם שכולם נמצאים, ובאמת דזה שייך בכל מקום שיש שיעור תורה בין מנחה למעריב, אלא שתמיד חוששין לאיזה יחיד שיצא להכין עצמו למעריב ולא הספיק ברכו, ולא פלוג בדבר שלא לבייש את מי שלא היה בתחילת התפילה, ורק בב' וה' שתמיד יש ברכו דקריאה"ת למנהגינו א"א ברכו, עי' במשנ"ב (סי' קל"ג סק"ב), ועי' במנהגי ביהכנ"ס חזון איש (יוה"כ אות כ"א ואות כ"ט) בשם רבינו דגם בליל יוה"כ שכולם באים לכל נדרי י"ל ברכו, וגם במוצאי יוה"כ. וכן אמר דכהיום בליל שבת אומרים ברכו ואמר החזו"א דאדרבה האידנא בשבת שכיח יותר מתאחרין מחמת ההכנות לשבת.

בענין זריזין מקדימין ועוסק במצוה בקידוש לבנה במוצאי יוה"כ

בענין זריזין מקדימין למצות בקידוש לבנה במוצאי יוה"כ שיש ב' מנינים שא' יותר מוקדם אבל יש בו פחות אנשים, הנה עד כאן לא דנו בענין זריזין או רוב עם בקידוש לבנה רק לגבי מוצ"ש שמבושם ויש בגדים נאים, אבל כשכבר נמצא מבושם אי"צ להמתין לריבוי רוב עם, ובכל מוצ"ש ג"כ אם אינו עוסק במצוה בסעודה שלישית יש זריזין למעריב וקידוש לבנה. ועי' בבאור הלכה (סימן תכו סעיף ב' ד"ה אלא) דלפי מה שהוכיח הח"א (כלל ס"ח) דבשלשה נמי נקרא ברוב עם אין צריך בשביל עשרה להמתין עד ליל יו"ד ובפרט בחורף בימי העננים, ואולי דוקא ליום אחר אי"צ להמתין אבל בו ביום ימתין, ועי' בשערי תשובה (סימן רכ"ט סק"ג) בשם החיד"א במחז"ב (שם ס"ז) לגבי ברכת

החמה שכ' שלומר בעשרה אינו אלא משום ברוב עם, ולכן הזריז לברך כשרואה הנץ החמה שפיר דמי לברך ביחיד מלאחר עד אחר התפלה לברכה בעשרה, וברכת החמה לכו"ע הוא רשות כמו שאמרו בברכות (נ"ט ב') הרואה חמה בתקופתה, אבל קידוש לבנה יש דס"ל שהוא חובה כמו שנראה בשו"ת נודב"ק (או"ח סי' מ"א), ואם ברשות זריזין עדיף כ"ש בדבר שבחובה.

ואם לומד עם בניו באבות ובנים דנו דאיכא עוסק במצוה, ואף דבת"ת אין עוסק במצוה כאן שאני שיש מצוה לעצמה של ושנתם לבניך, ועי' בזה בס' תל תלפיות (סי' תת"ז) ואף למש"כ הגרעק"א על השו"ע (יו"ד סי' רמ"ו סי"ח) משו"ת קול בן לוי (סי' ל"ד) בחי' על לשונות ברמב"ם (פ"א ה"ב מה' ת"ת) דכל תיבה מצוה לעצמה ולכן אין עוסק במצוה, שאני מצות ודברת בם שהוא בכל תיבה כמש"כ הגר"א (שנות אליהו פאה פ"א מ"א), אבל כאן ושנתם לבניך המצוה שיהיו מחודדין בפ"ך כדא' בקידושין (ל' א') והיא מצוה נמשכת עד שגומר ללמוד עמם הענין או זמן לימודן, ועי' בעזרת אליעזר (מו"ק עמוד מ"ד) בשם רבינו דיתכן דגם באמר רק אמר רבא קיים מצות ת"ת וע"ש בהערות שדן באם אמר תיבה שאין לה משמעות, ועי' בס' ימלא פי תהלתך (תפילה עמוד ל"ד) שנקט דדוקא באם יש לתיבה משמעות, ועי' בזה בתל תלפיות (סי' תשמ"ח) בארוכה.

זריזין מקדימין במצוה של רשות

במה ששאלו אם יש זריזין מקדימין במצוה שהיא רשות, הנה מקור דין זריזין למדו בפסחים (ד' א') מוישכם אברהם בבקר בדבר שנצטווה, וכן בפנ"י (פסחים ד' א') כ' שהוא דוקא בדבר שהוא חובה, וממה שדנו בזה לגבי קדוש לבנה משמע דס"ל להפנ"י שהוא רשות, ועי' בס' מעשה איש (ח"ד עמוד קי"ט) דהגרא"ז מלצר זצ"ל נקט שהוא רשות והחזו"א נקט דאיכא חיוב מדרבנן כדמשמע בסנהדרין (מ"ב א') דצריך למימרא מעומד שהוא כמקבל פני שכינה, וכן נראה בשו"ת נודב"ק (סי' מ"א), ועי' בזה בסו"ס קדוש לבנה (סי' א') משו"ת משיב דבר (ח"ב סי' מ"ח) דאינו חייב קודם ראייה, ועי' בשו"ת תשוה"נ (ח"ב סי' ר"ח) מהגר"ח מוואלוזין והשאג"א דכשרואה מתחייב מיד. ועי' בשע"ת (סי' רכ"ט ס"ג) בשם המחז"ב (ס"ז) דגם בברכת החמה שלכו"ע היא רשות יש בה זריזין מקדימין, וכ"כ הברכי יוסף (או"ח סי' ס"א סק"ז), ועי' בס' חוט שני (פסח עמוד רכ"ח) שברכת החמה רשות ע"ש.

בענין אמירת למנצח למחרת יוה"כ

המנהג שאומרים למנצח אחר יוה"כ כמש"כ מט"א (סי' תרכ"ד סי"ד) ומשנ"ב (סקי"ח) וכ"כ בלוח א"י, וכמו שאנו נוהגים כשיש חתן ובעל ברית דאינו יו"ט גמור, והוא מעין יו"ט יוה"כ דאיכא מחילת עונות עד ראשון לחשבון עונות כמש"כ הגר"א (סי' תרכ"ד ס"ה) ויו"כ עצמו הוא יום של תענית וזעקה, וגם להדעות שביו"ט שני א"א למנצח עי' בקונטרס הזכרונות (סי' ח' אות ע"א) דא"א למנצח כי חוששים ליו"ט שני, אבל כאן אין נוהגין יו"ט שני ביוה"כ עי' במשנ"ב (סי' תרכ"ד סקי"ז) דלא שייך בזה מנהג אבותינו בידינו ואנו בקיאים בקבעא דירחא. ומש"כ המשנ"ב בשעה"צ (סי' תרכ"ג סקט"ז) שהוא יו"ט להרבות בסעודה, כדאי' במדרש קה"ר (פ"ט ז'), ומובא בתוספות במסכת יומא (פ"ז ב' ד"ה והאמר) ובתנ"י (שם פ"ח א' ד"ה והאמר), וז"ל דבליל יוה"כ מצוה לטרוח ולהכין צורכי סעודה דהוי כעין יום טוב כדאמר' במדרש דבמוצאי יוה"כ בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה לחמך, דבמוצאי יוה"כ הוא יו"ט, לא מצינו כן רק בלילה ולא בשחרית למחרת.

ולטעם שני שכ' הגר"א דהם ימי חנוכת הבית יל"ע אם הוא טעם להמנע מלמנצח דאינו יו"ט גמור, ועי' במג"א (סימן תרכ"ד סק"ז) דהימים שבין יום הכיפורים לסוכות ימי שמחה שהיו מחנכין בהן המזבח בימי שלמה (מהרי"ל) וכן כתב בשו"ע הגר"ז (שם סי"ג) הימים שבין יום הכיפורים לסוכות הן ימי שמחה שבהן היו מחנכין את המזבח בימי שלמה לפיכך אין מתענין בהן אפילו יום מיתת אב ואם ואין אומרים תחנון ע"כ, ובביאור הגר"א (שם) כתב דהוי יו"ט כמו יוה"כ במקצת למחילת עונות ושהיה בו חנוכת הבית, ומשמע דמטעמים אלו הם כיו"ט גמור לתחנון.

ועי' בסידור יעב"ץ (ימים שבין יוה"ה לסוכות) שכתב דאין אומרים בהם למנצח דימי שמחה המה, וכן הביא בליקוטי מהרי"ח (ס"ג סדר בין יוה"כ לסוכות דף צ"ו ב' ד"ה מחרת) ממהרי"ל דבמגנצא ובוורמייזא אין אומרים למנצח, ע"כ.

ויל"פ דב' טעמים דראשון לחשבון עונות וחנוכת הבית ענינם אחד, דטעם מחילת עונות דבאלו הימים מחזרים אחר המצות ומתרגלים בעבודה כענין חנוכת הבית שמחנכין אותו ומתרגלין בעבודה, ומבואר בגמ' מו"ק (ט' א') ושבת (ל' א') דבימי חנוכת הבית לא התענו ביוה"כ ושבו לאהליהם שמחים וטובי לב שנמחל להם אף עון יוה"כ בשמחת חנוכת הבית, ויוה"כ מכפר לחיים ולמתים וגם שם אי' דנמחל אף לדוד ע"ש. ועי' תורת אמת (ח"ו עמוד רפ"ג),

בענין מי שטעה ואמר המלך הקדוש אחר יוה"כ

בענין מי שטעה ומחמת שיגרא דלישנא אמר המלך הקדוש אחר עשי"ת הנה אם תיקן תוכ"ד שפיר דמי גם אם הנוסח דהקל הקדוש מעכב כמו באמר בעשי"ת הקל הקדוש ותקן תוכ"ד המלך הקדוש, ואמנם שם אין הקל שקר ומוסיף על הראשונות, אבל כאן י"ל דנוסח המלך בכל השנה הוא כדובר שקרים דזה תואר לעת המשפט בעשי"ת, ועי' מש"כ בתורת אמן (ח"ג עמודים תס"א תס"ד וכן בח"ה עמוד רפ"א) ועי' בס' אשרי האיש (ח"ג פט"ו ס"ט) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל דתוכ"ד יתקן הקל הקדוש ואחר תוכ"ד אינו חוזר, וכן עי' דבר ה' זו הלכה ג', בס' הלכות חג בחג ימים נוראים (אות צ"ד) דאינו חוזר.

והנה בתלמוד ירושלמי מסכת ראש השנה (פ"ד ה"ו) ר' אבהו בשם ר' לעזר בכל מקום עבר והזכיר אדיר המלוכה לא יצא חוץ מן האל הקדוש של ר"ה ובלבד במוסף ואתיין כריב"ן, ועי' נשמת אדם (ח"א כלל כ"ח סעיף ז) מהמפרש על הירושלמי דבודאי בברכת קדושת השם חייב לסיים מעין ברכתו דהיינו או הקל הקדוש או המלך הקדוש, ואמר דאם סיים בא"י אדיר המלוכה ולא אמר קדוש, לא יצא, אלא דבמוסף אם סיים אדיר המלוכה יצא, דהיינו אליבא דריב"נ שאומר מלכיות בקדושת השם, וא"כ עכ"פ הוא מעין ברכת מלכיות. ובבבאיור הלכה (סימן תפ"ז ס"א ד"ה מקדש) פי' דמייירי דחתם בקדושת השם רק שהזכיר גם אדיר המלוכה והכי פירושו דבכל השנה אם הזכיר בא"י אדיר המלוכה הקל הקדוש לא יצא ששינה ממטבע לבד במוסף של ר"ה לריב"נ דאף דלכתחלה צריך לסיים בקדושת השם לבד [עיין שם באלפס בשיטת ריב"ב מה שכתב בדעת ריב"נ] מ"מ אם עבר ואמר בא"י אדיר המלוכה הקל הקדוש יצא שגם זה הוא מענין הברכה לדידיה.

ומבואר בביאור"ל דבכל השנה אם חתם אדיר המלוכה הקל הקדוש לא יצא, וה"ז משנה ממטבע שטבעו חכמים, ולכאורה מבואר בדבריו דהזכרת מלכות כל השנה ה"ז משנה ממטבע אף שהזכיר גם הקל הקדוש, ואפשר דאדיר המלוכה שאני דהוא נוסח מיוחד למוסף דמלכויות בר"ה שאז הקב"ה נאדר בגבורת משפט וזה ל"ש רק בימי הדין דוקא, [עי' בעלי תמר מסכת ראש השנה פ"ד ה"ו בקטע מהגניזה שהיו אומרים בר"ה במקום הקל הקדוש, יתאדר שמך אלקי המערכה בא"י אדיר המלוכה, ובסידור פרס, בא"ה אדיר המלוכה המלך הקדוש עכ"ל], אבל נוסח המלך הקדוש שפיר שייך כל השנה כמש"כ

התפארת שמואל על הרא"ש ברכות (פ"א סי' ט"ז אות מ) ממה שאנו אומרים המלך המשפט.

עוד בענין טעה ואמר זכרינו וכתוב אחר עשי"ת

הנה כ' בספרים דחדש מרחשון עדיין מרחשי שפוטתיה תפילות ראש השנה, ועי' בתורת אמן (ח"ה שם) בענין מי שאמר אחר עשי"ת כתבנו דמבואר במשנ"ב (סי' ק"ח סקל"ח) בשם הדה"ח דבמזיד אפי' חתם הברכה חוזר לראש, וא"כ אם התחיל בטעות מחמת שיגרא דלישנא זכרינו לחיים מלך חפץ בחיים, לא יסיים כעת וכתבינו דזה יהיה כבר במזיד, [ודנו דאולי מזיד הוא דוקא בידוע הדין שאסור לעשות כן ולא בכל שעושה בידיעה אבל שגה בדין וסבר שעד ה"ר יכולין לומר כן או שטעה דלר"י שאדם נידון בכל יום יכולין לומר, אך צ"ע לומר דהמשנ"ב מיייתי הלכה למזיד בדין דא"כ לא ישמע לנו, ועי' במקור חיים להחות יאיר סי' ק"ח ס"ב במי שאמר על הניסים בערב חנוכה דאכתי נחשב בזה"ז, וכן עי' א"א מהדו"ת סי' תרפ"ב באמר סמוך למוצאי פורים, ועי' גם במשנ"ב סי' תרצ"ג סק"ו בבן עיר שאמר בזמן כרך, ועי' במשנ"ב סי' תרצ"ז סק"א גם לגבי פורים קטן, ואולי ה"ה כאן בזמן שאכתי בחו"ל יו"כ, וגם יש מקום ליו"ט שני ביוה"כ עי' במשנ"ב סי' תרכ"ד סק"ז דצריך התרה], אמנם למש"כ המשנ"ב דבזכרינו לחוד אין שקר שהקב"ה זוכר תמיד אם כן אם התחיל זכרינו יוכל לסיים לחיים, אך ע"ש דגם בזה שאמר רק מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו אם לא אמר ה' יחזור, וא"כ כ"ש שלא יסיים [ואם סיים הברכה בזה אין לו לחזור ועי' משנ"ב סי' רצ"ד סק"ט דאם חזר נחשב הפסק בתפילה] ובברכת שים שלום אם אמר בספר חיים נזכר (בלא נכתב) אף שהוא סמוך לחתימה בדיעבד נחשב מעין החתימה סמוך לחתימה.

ודעת הפר"ח (סי' קי"ח ס"א) דאם אמר המלך הקדוש והמלך המשפט כל השנה אינו חוזר, דאנן קי"ל כר"י בר"ה (ט"ז א') דאדם נידון בכל יום, אך גם לדבריו נראה דאם אומר כתבינו בספר ה"ז דובר שקרים, דגם לר"י שנידון בכל יום ג' ספרים נפתחים ליכא רק מר"ה עד יוה"כ שבהם תקנו כתבינו וחתמינו, וכן מוכח בר"ה (ל"ב ב') וערכין (י' ב') דרק בר"ה ויוה"כ א"א הלל דספרי חיים וספרי מתים פתוחים, ועי' בטו"א בר"ה (ט"ז א') שהקשה איך אומרים לר"י הלל ביו"ט וחנוכה ואם לא ס"ל טעם דא"א הלל מחמת ספרי חיים ומתים נימא הלל גם בר"ה ויוה"כ, וע"ש בערוך לנר דגם ר' יוסי מודה דדין הרבים של כל העולם

ובפרט של ישראל הוא בר"ה כדכתיב משפט לאלקי יעקב רק מה דתנן במתניתין כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון דהיינו דין היחיד על זה פליג וס"ל דיחיד נדון בכל יום וכיון דחיי כלל בני אדם נדון בר"ה לכן אין אומרים הלל בו אבל לכל יחיד ויחיד נקבע דינו בכל יום, וי"ל דגם לר"י אין נידון כל יום רק על קצירי ומריעי וכיו"ב ולא על חיים ומות.

ועי' בא"ר (או"ח סימן תקפ"ד ס"ד) שהקשה בשם ס' אמרכל, לפי מה דמצלינן אקצירי ומריעי בכל יום, משום דקיימא לן כרבי יוסי דאדם נידון בכל יום, א"כ לעולם לא יאמרו הלל, ותירץ דלא דמי דינא דרבים לדינא דיחיד שכל אחד נידון לבדו. אך קשה מאי הקשה בראש השנה (שם) על ר' יוסי ממתני' דבראש השנה עוברין לפניו כל באי עולם וכו', הא מודי ר' יוסי בדינא דרבים. וצ"ל דלית הלכתא כר' יוסי אלא מנהגא בעלמא דמצלי בכל יום אקצירי ומריעי ע"כ. וכ' הא"ר דהא דמצלינן, סמכינן על תירוץ שני דש"ס דיפה צעקה לאדם אף אחר גזר דין, וכ"מ בתוס' שבת (י"ב ב' ד"ה ר"י), והפמ"ג (א"א סק"א) כתב, וי"ל אדם נדון בכל יום כשיש מקטרג ותובע, מה שאין כן בראש השנה בית דין קבוע לדון כל העולם, וה' הוא ובית דינו. ובחכש"ל (שם ס"א) כ' דנהי דאדם נידון בכל יום, היינו ברוב הימים, אבל בימים הקדושים כגון שבת ויום טוב ודאי אינו נידון, דלית בהו דין, ומה דאמרינן בכל יום לאו דוקא, דרובא ככולו, והנה ממה שמצינו טעם שאין מתפללים בשבת משום דלא אטרחוהו רבנן, אבל אם התחיל רפאינו וברך עלינו גומר הברכה עי' בשו"ע (או"ח סי' רס"ח ס"ב), משמע דגם בשבת נידון, ובחולה מסוכן לפניו מתפלל גם בשבת עי' בשו"ע ורמ"א (סי' רפ"ח ס"י), ועי' פיה"מ להרמב"ם סוף ר"ה (פ"ד מ"ז) שאין קורין הלל לא בראש השנה ולא ביום הכפורים, לפי שהם ימי תפלה והכנעה לפני ה' ויראה ממנו וניסה אליו ותשובה ותחנה ובקשת מחילה, ואין ראוי במצבים כאלה לשמוח ולשיש. ועי' שאג"א (סי' ק"ב) אם יש מצות שמחה בר"ה.

ואמרו לי שהגר"א גרבוז שליט"א הביא מהרמב"ם שבמעין שבע כל השנה אומר המלך הקדוש, ומוכח דאינו מעכב, ואמרו שכן אמר א' מבני תימן שהמנהג עד היום כן, וחפשתי ברמב"ם בסדר התפילות ולא נזכר שם תפילת מעין שבע, ובמשנה תורה נראה דאדרבה סתימת דבריו דכל השנה אומר הקל הקדוש גם בעשי"ת עי' בהל' תפילה (פ"ט ה"י) וכן המנהג אצל בני תימן, וכנראה דאדרבה הוכיח משם דבמעין ז' לא קבעו המלך, ועי' בפ"י מהרי"ץ לתכלאל בברכת מעין שבע דשם (עמוד ק"ט) גורס באמת המלך הקדוש כל השנה, וע"ש

מה שביאר מהרמ"ק בטעם שהסמך המלך הקדוש, שוב מצאתי ברמב"ם מהדורת הר"ש פרנקל בשנו"ס דבכמה כת"י אי' המלך הקדוש וכן תוקן בספר החתום, ובכמה כת"י הגי' המלך הגדול והקדוש, ובכל הדפוסים ובעץ חיים ובס' הבתים וברבנו מנוח אי' הקל הקדוש, ובילקוט שנו"ס הביא מס' השולחן גי' מלך נקדש בקדושה, ועי' משנ"ב (סי' תקפ"ב סק"י) מחלוקת אם מעכב המלך הקדוש במעין שבע, ועי' בזכרון שמואל (סי' כ"ב אות ב) ובמשנת המועדים (עניני ימים נוראים סי' ח'), וצ"ע.

ש"צ שאמר הקל הקדוש בעשי"ת

בענין ש"צ שטעה בעשי"ת ואמר הקל הקדוש מובא ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בס' תפילה כהלכתה (פכ"ג סי"ח) מובא באשרי האיש (ח"ג פט"ו ס"י) ש"ץ ששכח המלך הקדוש ונזכר לאחר כדי דיבור עליו לחזור לתחילת התפילה ויאמר שוב קדושה, ומ"מ תוכ"ד יכול לתקן ומעשה שהיה שטעה והציבור ענו אמן על הקל הקדוש ותקן תוכ"ד ואמר הגרמ"מ לובין שליט"א דאם היו עשרה ששמעו התיקון תוכ"ד מהני. אבל לא יועיל אם תיקן לעצמו ולא שמעוהו כיון שאינו אלא ש"צ ויחזור לראש.

בענין חיוב לקנות לאשה מתנה לחג

שאלו במה שחייב אדם לשמח אשתו ברגל כדאי' בפסחים (ק"ט א'), אם יוצא במה שמקבלת מהכולל מחמתו, ולכאורה כל שבא מחמתו ש"ד כערב, ובלא"ה יש לדון דאפי' קונה לעצמה מכספה נפטר דהעיקר שיש לה לשמח, ולא נתחייב רק בחסר לה. ועי' בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' פ) שפשוט דאם יש לה כבר בגד חדש אין מצוה לקנות לה בגד רק ישמחה בדברים אחרים, וכן עי' בס' חוט שני (יו"ט פכ"ב ס"ב), ובס' ימי שמחה (סי' י"ח אות ה) הביא מכתב שכתב לו הגר"מ שטרנבוך שליט"א דסגי לשמח את האשה ע"י שיש לה בגד שהוא מיוחד ליו"ט והבעל אינו צריך כל יו"ט לקנות בגד חדש וכשיש לאשה בגד שהוא מיוחד ליו"ט אין הבעל צריך לשמחה ע"י דברים אחרים, וביאר כוונתו באופן שיש עדין לאשה שמחה ע"י בגד זה. אמנם בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל הביא בקונטרס לקט הלכות יו"ט להגרי"א דינר שליט"א (פ"א הערה ד') שאפי' אם יש לאשה בגד שהוא מיוחד ליו"ט הבעל חייב לקנות לה בגד חדש, וע"ש בס' ימי שמחה (ובסוה"ס בתשובות עמוד תל"ז אותיות א' ב') שכתב לו רבינו

זצ"ל דסברא פשוטה היא שאפי' אם יש לאשה בגד מיוחד ליו"ט הבעל חייב לקנות לה בגד חדש, והיינו דלא סגי במיוחד ליו"ט דכל אשה יש לה בגדי יו"ט רק בעינן דבר חדש, אך י"ל דגם לדבריו כשכבר יש לה בגד חדש אף שלא מהבעל סגי. וכן מצאתי שם בתשובותיו בסוף הספר (עמוד תל"ז) ששאל מרבינו זצ"ל (שאלה ד') אם אדם אחר קנה בגד לאשה האם הבעל צריך לקנות לאשה עוד בגד, והשיב, אי"צ.

ועי' מש"כ בס' ארח דוד (אות רס"ד בעלי ארח) שהעיר לאחד שחייב לקנות בגד לאשה הוא מדינא דגמרא ועדיף על הידור בד' מינים שיכול לברך על של חבירו או לקנות בשותפות, ובס' עקבי חיים (עמוד ל"ה) מסופר כן על הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, ומובא שם, דבביאור הלכה (סוף הל' יו"ט) כתב ואם אין ידו משגת יקנה להם לכה"פ מנעלים חדשים לכבוד יו"ט, ובס' דרך שיחה (ח"ב עמוד רצ"ד) מובא שסופר לרבינו זצ"ל בשם רבי אריה לוי זצ"ל כי בחג סוכות אחד ראה הרב מטעפליק זצ"ל יהודי ת"ח גדול שהגיע לבית כנסת עם אתרוג מהודר ביותר ניגש אליו הרב מטעפליק ושאלו ושמלה קנית לאשתך לכבוד החג זה מ"ע מן התורה והיא לא יכולה לצאת ע"י שמלה של חברתה ואילו אתה יכול לקנות אתרוג פשוט ולצאת בדין הדר עם אתרוג של חברך, ורבינו זצ"ל השיב ע"ז דיכולה האשה למחול על הבגד מה גם שלבגדי צבעונים אין שיעור ובקונה לה דבר מה שהאשה שמחה בו יוצא יד"ח משא"כ באתרוג שכל דרגת הידור יתירה הוי טפי קיום מצוה בהידור, וכן מובא בכל משאלותיך (עמוד תמ"ח), ואפשר דאזיל לשיטתו דאם יש לה אין חיוב לקנות ונמצא הכל תלוי באם צריכה לכך.

באיזה קנין קונים את הד' מינים

יש לדון באיזה קנין קונה אדם הד' מינים אם בעינן קנין דאורייתא דוקא ולא סגי במשיכה, והנה המחנה אפרים (קנין משיכה סי' ב') כ' דצריך לשלם מעות קודם החג עבור הד' מינים כדי שיהיו שלו, ולא מהני משיכה לבד דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, ובמשנ"ב (סי' תרנ"ח סק"י) כ' דסגי שיביאו לחצרו ויקנה בקנין חצר, ויל"ע במה שנהגו מעולם שכל הקהל מברכין על לולב של הרב, ואף ביומא קמא קונים במתנה ע"מ להחזיר, וכן נהגו רבים אצל מרן החזו"א ורבינו זצ"ל, באיזה קנין קונים כשהם כעת בחצר בית הרב או בביהכ"ס, ואולי סגי בקנין יד וסומכים על הדעות דאי"צ שיכנס הכל לתוך ידו, ועי' במסכת

סוכה (מ"א ב') בומעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא, שהיו באין בספינה, ולא היה לולב אלא לרבן גמליאל בלבד, שלקחו באלף זוז. נטלו רבן גמליאל ויצא בו, ונתנו לרבי יהושע במתנה, נטלו רבי יהושע ויצא בו, ונתנו לרבי אלעזר בן עזריה במתנה, נטלו רבי אלעזר בן עזריה ויצא בו, ונתנו במתנה לרבי עקיבא, נטלו רבי עקיבא ויצא בו והחזירו לרבן גמליאל. ושם ג"כ לא היה קנין חצר רק נטילה בעלמא.

ועי' בקובץ מים חיים (ד' מינים פ"ח עמוד ס"ה) שמצוי שלוקחים את הד' מינים של הרב שבדרך כלל יותר מהודרים ולברך עליהם ואין לעשות כן ביום הראשון, שאת הד' מינים של הרב לא קונים מדאורייתא שלא עושים קנין כסף ולא קנין חצר, וגם ביתר ימי החג עדיף לברך על הד' מינים שלו אפילו שהם פחות מהודרים עי' משנ"ב (סי' תרמ"ה ס"ק י"ח), ומביא מרבינו זצ"ל, שאם המוכר לא עייל ונפיק אזוזי, ומספיק לו אפילו צ"ק דחוי, זוכה בינתיים בקנין דאורייתא ע"י חצרו, ואם אין בית או חצר לעשות קנין חצר, יכול לתת פרוטה למוכר עבור קנין כסף ומועיל מדאורייתא. ועי' בשו"ת שביבי אש (ח"ד או"ח סי' נ"א ס"ג) דבכונה במתנה בעי קנין כסף או חצר או אגב. ועי' בשבט הלוי (ח"ז סי' פ"ג) ובשביבי הלוי (סימנים ע"ד ע"ה פ"ג). ועי' קיצור דיני פורים (עמוד מ' אות א') שלכתחילה יזכה המשלוח מנות עבור אשתו ובני ביתו.

ולמעשה כבר נהוג עלמא ליקח הד' מינים מחבירו ומהרב אף ללא הגבהה וסומכין על נטילת רשות גרידא דלגבי מצוה דאיכא ניח"ל לאיניש אף ללא רשות להדיא כ"ש דמהני בנתן רשות ואקנויי מקני לצורך מצוה וגמר ומקני כדאי' בכ"ד, וכ"כ השד"ח (אסיפת דינים מערכת ד' מינים סימן ג' אות ו') דאם ידעינן בבירור שרוצה להקנות בלב שלם יש מקום לומר שא"צ שום קנין ע"ש, ועי' באבני מילואים (סימן ל"ו סוף אות ג') מהתוס' בבכורות (י"ח ב' תוס' ד"ה אקנויי) דהיכי דאיכא מצוה נגמר הקנין בלא קניו דגמר ומשעבד נפשיה דהיכא דידעינן דרוצה להקנות בלב שלם א"צ לדיני קנינים.

וכ"ה במנחת חינוך (מצוה שמ"ב) ובתוספת בכורים (סי' תרנ"ב) ובשו"ת מחנה חיים (ח"ג סי' נ') ושו"ת בנין שלמה (סי' מ"ח) ובמועד לכל חי (סי' כ"ג סעיף כ"א), ועי' במג"א (סי' שס"ט סק"א) ורעק"א (י"ד סי' רצ"ד סט"ו) ועי' בשו"ת ר"א גוטמאכר (או"ח סי' נ"א), ועי' בחוט שני (סוכות פ"ז עמוד ר"צ אות ה') דדמיא להא דמכוונין שלא לצאת בהמצוה עד אחר הברכה ואפ"ה אין עושים נטילה חדשה

משום שהלקיחה מתייחסת להמצוה, וכ"ה בשו"ת להורות נתן (ח"ד סי' נ"א) וכן ע"י חזו"א (או"ח סי' קמ"ט סק"ב) וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הובא בהליכות שלמה (פי"א סעיף י"ב) ושו"ת האלף לך שלמה (סי' שע"ב).

בענין הכתכלות בזכויות מגדלת באתרג ושאר מצות התורה

כתב רבינו זצ"ל בקונטרס הזכרונות (סי' ל"א אות ל"ד) נקב באתרוג שרואין רק ע"י זכויות מגדלת ע"י משכ"ל (סי' ה' אות ב) דאות שנפסק שנראה ההפסק רק ע"י זכויות מגדלת אינו פוסל (ר"י פלק נ"י ועי' בביאוה"ל סי' ל"ב סכ"ה סוף ד"ה אות, וכמדומה שגם אני שמעתי ממנו כעין זה לענין אתרוג). ובס' ארבעת המינים כהלכתם (עמוד קמ"ז) לענין נקודה באתרג שאינה נראית בראייה רגילה אלא רק כשמסתכל מקרוב, דהאתרוג כשר, וכן נהג בעצמו ע"י בס' אלא ד"א של הלכה (פס"ב ס"ז) שלא עיין הרבה לראות אם יש באתרג נקודות שחורות קטנות ואמר שכן נהג גם מרן החזו"א. וע"ש (עמוד קמ"ח) במש"כ החזו"א (או"ח סי' קמ"ז סק"ה) דאם מקרוב רואהו בלא צורך להתבונן בו פסול, דשיעור קרוב היינו כשמחזיק האתרג ע"י העינים. ועי' בהן זכרון ממכתב כת"י לענין לולב שנקטם בראשו כל שהוא או יבש בראשו כל שהוא דיתכן שהוא כשר אם אינו נראה רק ע"י זכויות מגדלת.

ובס' שמענו כן ראינו (ח"ב פ"ב סי' י"ט) נשאל רבינו זצ"ל, לגבי נקיות האתרוג, האם מסתכלים מקרוב לראות נקודות קטנות, או רק מה שרואים בראייה רגילה, והשיב, מה שרואים בראייה רגילה, כמו שכתוב גבי ס"ת שאם אינו רואה להדיא כשר, וכמבואר בביאוה"ל (סי' ל"ב סכ"ה סוף ד"ה אות) דאם ההפסק דק מאד עד שאין נראה רק כנגד השמש כשר אפילו לדברי הפמ"ג וא"צ שום תיקון.

וע"ש (סי' כ') ששאל מרבינו זצ"ל, באתרוג יש נקודה שחורה שפוסלת משום שינוי מראה, אמנם אם מסתכלים בזכויות מגדלת רואים שזה נקודה חומה שאינה פוסלת, איך פוסקים, והשיב רבינו זצ"ל, מה שרואים בראייה רגילה בלי זכויות מגדלת, וכמש"כ במשנ"ב (סי' תרמ"ח סקמ"ו) ובשעה"צ (סקמ"ט) דבחוטמו הטעם שפסול ששם אדם רואה יותר מבשאר מקומות, מה שאין כן אם אין נראה לעין מחמת דקותו וצריך עיון והסתכלות, אף בחוטמו אינו פוסל, ובס' כל משאלותיך (עמ' תרכ"ט) סיפר רבינו זצ"ל, מרן החזו"א זצ"ל היה בביתו של מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל, והגר"ח בדק אתרוג וביקש להביא זכויות מגדלת, והחזו"א מלמל לעצמו התורה לא ציותה להסתכל עם זכויות מגדלת, הגר"ח

שמע את זה, ואמר, שיש כאן אברך שאומר שהתורה לא צייתה להסתכל בזכוכית מגדלת, ולא הביאו. ושאלו מרבינו, מה התחדש יותר בדברים שאמר לו החזו"א מה שלא ידע הגר"ח קודם, והשיב, הוא שמע כאן סברא שפשטות ציווי התורה הוא האתרוג כמו שהוא וכמות שהוא נקי סגי.

וכ"כ רבינו בביאורו"ל (פ"ד משמיטה ה"א ד"ה בין) שאין התורה מתחשבת במה שאין רואין בגלוי, וגם בס"ת אם יש נגיעה או נפסק שאין נראין אלא בזכוכית מגדלת אין פוסל וכן באתרוג ובכל דבר שהתורה לא ניתנה אלא לחוש העין הרגיל וזה פשוט. עכ"ל, ועי' שו"ת דובב מישרים (ח"א סי' א'), וה"ה לחומרא שלעולם הקובע הוא מראה האתרוג כמות שהוא.

והיו שדנו דלדין הראייה נחלשה ולכן יש לראות בזכוכית מגדלת דזה הראייה האמיתית, וד"ז צריך ראייה שהשתנה הדבר, וגם אם כנים הדברים, מ"מ נראה דכל שלא יצא ראייתו מרגילות העולם, אין דין הדר רק לפי ראייה דידן ואי"צ להיות חדי ראייה לפי דורות אחרים, ורק אם זה האדם חלשה ראייתו ואצל אחרים ניכר הדבר ללא זכוכית מגדלת בזה אינו הדר, ועי' מג"א (סי' תרמ"ח סקט"ז) בשם שו"ת המבי"ט (ח"ב סי' מ"ט) דנחלק היינו דוקא אם נראה לעין כשאוחזו בידו, אבל אם אינו נראה לעין מחמת דקותו, וצריך להסתכל בו הרבה כדי שיהיה נרגש בראיה, (פי' שצריך להסתכל בדקדוק ושימת עין כדי לראותו), לא הוי כל שהוא שפוסל, דלא נפיק מכלל הדר, [והדר נקרא למי שהוא בידו, כי מראיית עיניו עד ידו אינו נראה אלא כשמסתכל בו הרבה, לשון המבי"ט שם], והביאו המשנ"ב (ס"ק מ"ו) ובשעה"צ (ס"ק מ"ט) הוסיף בשם הפמ"ג (א"א ס"ק י"ח) שפירש, דכיון דבחוטמו הטעם שפוסל בכל שהוא, הוא מפני ששם אדם רואה יותר מבשאר מקומות, משא"כ כשצריך עיון והסתכלות ומרחוק קצת אינו נראה, אף בחוטמו אינו פוסל. ובחזו"א או"ח (סו"ס קמ"ז) כתב, דמה שכתב המבי"ט שאין שינוי מראה פוסל בכל שהוא באתרוג מחוטמו ואילך אם אינו נראה לעין מחמת דקותו וצריך להסתכל בו, היינו דגם בקירוב צריך הסתכלות. ע"ש. ועי' במכתב רעק"א הנדפס בסוף דו"ח ובחי' רעק"א מסכת סוכה (כ"ט ב') וז"ל, ומ"ש מעכ"ת נ"י דבעינן שיהיה ניכר דנחלקה אם אוחזים בידו כמ"ש המג"א (סי' תרמ"ח ס"ק ט"ז) בשם המבי"ט. באמת המבי"ט כתב כן מסברא דכיון דפסול מחמת הדר אם אינו ניכר לעין כשאוחזו בידו, אלא ע"י שימת עין בדיוק לא נפיק מכלל הדר, אבל נחלקה התיומת דמטעם חסר הוא, י"ל כל שנחלקה

ממש ונראה בשימת עין בדיוק פסול דלא מקרי תמה, אלא דע"י חגירת צפורן לא מפסיל.

לקח לולב ושילם ושכח בחנות

הגרמ"מ לובין שליט"א א"ל שדן עם רה"י מרן הגר"ד לנדו שליט"א במי שקנה לולב ושילם ושכח הלולב בחנות, והתערב הלולב עם שאר הלולבים, דאין לקנות שם לולב כי נמצא שיש לולב שא"א לברך עליו ואין כאן לכם, ואין כאן ייאוש דהבעלים תובע מה ששילם, וא"א ללכת אחר הרוב כי נחשב קבוע, והדבר מצוי מאד בחנויות ששוכחים אנשים כל השנה דברים ששילמו ולא לקחו והמוכר שומר בצד עד סוף היום ואח"כ מחזיר למדפים, וכשצריך לכם לא מהני, והמוכר נידון כגזלן או כשומר אבידה שפשע, והגר"ד לנדו שליט"א דן דה"ז מוחזק כעת מספק, ויל"ע בהחזיק אחר שכבר נולד הספק, ואולי אחרי שכבר בא למוכר והביא לו אחר תמורתו מהני.

בענין אם יש דין עוסק במצוה בבניית הסוכה וקישומו נוי סוכה

הנצי"ב בהעמק שאלה (סי' קס"ט) כ' דיש מצוה בעשיית הסוכה דכ' חג הסוכות תעשה לך, וה"ה בכל הכשר הנזכר בקרא כמו ועשו לכם ציצית והכינו את אשר יביאו, ע"ש, וכן נראה ממה דיש בזה זריזין מקדימין למצות עי' בערוה"ש (סי' תרכ"ה) ולמש"כ הפנ"י בפסחים (ד' א') אין זריזין רק במצוה חיובית, [ואולי כאן עדיף אף אם אין מצוה בעשייה, דיבא לבסוף לחיוב ליל ט"ו, ועי' ברמ"א שם שהזכיר להזדרז לעשות הסוכה אחר יוה"כ מצד ילכו מחיל אל חיל ולא הזכיר זריזין, ועי' משנ"ב סי' תרכ"ה סק"ב דלמחרת יגמור משום מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה], וא"כ בודאי דיש בבניית הסוכה דין עוסק במצוה, ועי' מש"כ רבינו בתשובה בס' תל תלפיות (סי' רמ"ט) דיתכן דגם העוסק בזה קלי ואנוהו דסוכה נאה הנזכר בשבת (קל"ג ב') יש בו דין עוסק במצוה והניח בצ"ע, וע"ש (סי' ר"נ) דמסתבר שאין דין עוסק במצוה בתליית קישוטים להפטר ממצוה אחרת, וע"ש ממשנת יעבץ (סי' ס"ז) דיש חילוק בין זה קלי ואנוהו בגוף קיום המצוה כציצין דמילה, לסוכה שהוא רק הכשר מצוה, וממה דחל ש"ש על הסוכה נראה דהוא ג"כ כגוף המצוה ולא מצינו זה קלי ואנוהו בבית שנותן בו מזוזה וכיו"ב. ועי' אבנ"ז (או"ח סי' תנ"ט אות י') שהוכיח דעשיית סוכה אינו הכשר רק היא גופא מצוה, וכן עי' בדעת תורה למהרש"ם (סי' תרכ"ה ס"א), וכן עי' רש"י

מכות (ח' א' ד"ה השתא) דעשיית הסוכה היא מצוה, [ועי' מש"כ הגר"פ בביאורו לרס"ג עשין ז' ובנזר הקדש סי' פ"ח דממה שכשר סוכת גנב"ך נראה דאין צריך עשייה ע"י בר חיובא, ועי' בשו"ת הרמב"ם סי' נ"ט שכתב שעשיית סוכה הוא הכשר מצוה ועיין ירושלמי סוכה פ"א ה"ב שמברכין על עשיית סוכה אך הבבלי חולק ע"ז עי' מנחות מ"ב א', וע"ע בשו"ת רשב"ש סימן של"ד], ובציצית אמנם כ' ועשו להם ציצית אבל העשייה אינה על הטלית רק על ציצית שבה. ועי' באורך בתורת אמן (ח"ד עמוד קפ"ד).

תקנת עזרא שלא לכבס בחמישי ביו"ט

בענין תקנת עזרא לכבס בחמישי בשבת בב"ק (פ"ב א') האם נוהג גם בערב יו"ט, עי' משנה ברורה (סימן סק"ה) שטעם התקנה כדי שיהיו לבנים לשבת, אבל לא בע"ש כדי שיהיו פנוים להתעסק בצרכי שבת, ויש לדון דזה ל"ש ביו"ט דאפשר להכין ולבשל ליו"ט ביו"ט, ורבינו זצ"ל נשאל בזה והשיב, אין בין יו"ט לנפש אלא מלאכת אוכל נפש בלבד, (שערי שיח סי' רע"ג, ס' ימי הרחמים פ"ב הערה ק"ב, שער המועדים פ"ד הערה ג'). וכן נראה מהמשנ"ב (סי' תקל"ד סק"א) ומהפמ"ג (סי' תקל"א משב"ז סק"א וסי' תקל"ד א"א סק"א) שכתבו שבשאר דוכתי משמע ששבת ויו"ט שווין.

ויש לדחות דעיקר דכוונת הפמ"ג שהם שווים לכל ענינים במלאכות ובשאר דינים, אבל תקנת עזרא לא נזכר רק בחמישי בשבת, והעירו דלכא' בפמ"ג מוכח דליכא תקנת עזרא ביו"ט דאיהו מספק"ל אם צריך דוקא בערב יו"ט או אדרבא עדיף לפני, ומ"מ חיוב משמע להדיא דליכא ולא קאתי אלא למימר שאין חיוב בעיו"ט דוקא אך תקנ"ע לא שייך, והטעם דא"צ להיות פנוי בערב יו"ט כבע"ש שאפשר לעשות הרבה מלאכות ביו"ט גופא ועכ"פ לכן לא תיקו בזה עזרא.

ובערב ר"ה מצינו בשו"ע (סי' תקפ"א ס"ד) שמכבסין ומסתפרין בערב ר"ה. ובאלף המגן (שם סק"ד) כתב שתקנת עזרא היא רק בערב שבת אבל בעיו"ט מותר לכבס, ולא ביאר טעם החילוק, וע"ש שציין למש"כ (סי' תרכ"ה סי"א), ובימי הרחמים כ' הטעם משום שביו"ט מותרים במלאכת אוכל נפש ויש יותר פנאי בערב יו"ט ואמר זה לרבינו זצ"ל ואמר שזה דחוק לחלק בין שבת ליו"ט, אלא מסתבר דאף בערב יו"ט שייך תקנת עזרא לכבס יום לפני כן, ורק בערב ר"ה מכבסין משום שיש סיבה מיוחדת עכ"ד, [ויש לדון דער"ה הוא גם יום קודם],

ולפי דבריו אף כשחל ר"ה בשבת מכבסין בערב שבת, ובפמ"ג (סי' תקל"ד א"א סק"א) למד מדברי המג"א (שם) דמצוה לכבס בכל ערב יו"ט כדי שלא יכנס לרגל מנוול, והקשה ע"ז הפמ"ג, קשה דיש לומר אדרבה כל שיכבס קודם ערב יו"ט שפיר טפי שיהיה לו בגדים מוכן ליו"ט מכובסים עכ"ל. וע"ש בשער המועדים (הערה ג') שהגרש"ז אויערבאך זצ"ל הסתפק בזה.

בל תוסיף בישן קודם החג

ומה שדן בישן קודם החג, דנו בזה אם יש בל תוסיף קודם המצוה, או דדוקא אמרו בגמ' ר"ה (כ"ט א') הישן בשמיני אחר החג לוקה ולא בישן בערב חג עי' בשו"ת שלמת יוסף (סי' י"ב) ובשו"ת מחנה חיים (ח"ג סי' מ"ד), ועי' מש"כ בתורת אמן (ח"ב עמוד תצ"ו) דבאו"ז (ח"ב סי' ש"פ) מבואר דגם קודם המצוה יש בל תוסיף, וכ"כ בשו"ת חמדת שלמה (סי' כ"ד אות ב.). ועי' מועדי הגר"ח (ח"ג סי' שפ"ו) דמחזי כבל תוסיף, וכ"כ בשיח הסוכות (עמוד שי"ח), ועי' בקובץ בנתיבות ההלכה (כ"ה עמוד נ"א) שנזהר רבינו לא ללמוד בסוכה קודם חג הסוכות.

ודנו במי שיושב קודם החג בסוכה לאגוד הלולב, והביאו שמרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל היה אוגד הלולב בסוכה קודם החג, ועי' משנת הגרי"ש (ימים נוראים עמוד תכ"ד) שנשאל האם צריך דוקא לאגוד בסוכה, והשיב, יש מנהג כזה, ואמר רבינו זצ"ל שיש בזה ענין ע"פ קבלה וכן הביא בקצה המטה (סי' תרכ"ה סק"ב) מסידור האריז"ל (שע"ח א') יזהר לאגוד את הלולב בסוכה, וכ"כ באור תורה פרשת אמור, ובהוספות לשו"ע הגר"ז (עמוד ע"ב) מהדרין לאגוד הלולב בסוכה, ושאלו למה לא חשש לבל תוסיף, אך פשוט דאף שחל ש"ש על הסוכה ולהירושלמי סוכה (פ"א ה"ב) מברך על עשייתה, מ"מ אין מכוין לשם מצות סוכה כעת וגם אם היה מכוין אין מצוה בישיבה גרידא ללא קביעות אכילה או שינה.

יחביאנו צל ידו תחת כנפי השכינה

ראיתי בס' אהל יהושע מהמהרי"ל דסקין זיע"א (אות ר"כ) שמסורת בידו, כפי קבלה שהיתה בידו מהגר"א, כי מלחמת גוג ומגוג תהיה בליל הושענא רבה, ובמשך שלש שעות יהא איום ונורא, ואותם שישבו אז בסוכה ויעסקו בתורה ועבודה ינצלו מכל פורענות. ויחביאנו צל ידו תחת כנפי השכינה, הפורש סוכת שלום עלינו ועל כל ישראל, ולפי"ז כעת בעת מלחמה אין מקום מוגן יותר מלישב בצילא דמהימנותא בסוכה, וסיפר הגר"י זילברשטיין שליט"א

שהיה פעם ברחוב בסוכות והיה אזעקה וראה שכולם רצים לסוכת מרן הקה"י ואמרו ששם המקום הכי בטוח וגם הוא רץ לשם, והקה"י ישב ולמד כדרכו, [ודן אם היה אפשר לברך על כה"ג לישב בסוכה, ושמעתי שהגר"י אייכנשטיין שליט"א ראש ישיבת יד אהרן שואל מרה"י הגר"ד לנדו שליט"א דחוה"מ תשפ"ה אם א' ברך לישב בסוכה וקודם שאכל היה אזעקה ונשאר לאכול בסוכה האם יצא יד"ח ואמר דמסתבר דכעין תדורו בעינן ואם כל השנה היה יושב וליכא אם כל השנה היה הולך מפני ונשמרתם למקלט, ואולי תלוי איך היה נוהג כל השנה ועי' מש"כ החזו"א לענין הכנת מאכל לתינוק בשבת דתלוי לפי מידת הבטחון שלו, עי' בחזו"א או"ח סי' נ"ט סק"ד לענין בישול אוכל לתינוק בשבת שאחר שהאריך לבאר שכל שינוי באופן האכילה הרי הוא בגדר חשש סכנה ומסיק ואם יודעים בניסיון או ע"פ הרופאים שגורם קלקול במעיים יש לחשבו לספק סכנה הוסיף שם ומי שמיקל בדבר אין מזניחין אותן ומי שבוטח בה' וקובע מזונות בנו באופן שאין מבשלין בשבת וכבר הורגלו בכך אין מזניחין אותן, ועי' מש"כ בספר אמונה וביטחון סופ"א, ועי' חזו"א ב"ב סימן ה' ס"ק י"ח שהשגחתו יתברך היא לפי מידת הביטחון שהאדם משליך יתנו על בוראו יתברך, וע"ע בבית הלוי ריש פרשת מקץ דבענין הבטחון לא כל בני אדם שוין וכפי גודל בטחונו מותר לו למעט בהשתדלות ע"ש, וע"ע בספר אילת השחר עה"ת ריש פרשת מקץ שביאר בזה דהנה כתוב ה' צלך ודרשינן כצל אתה מראה לו יד והוא מראה לך יד, עי' נפש החיים ש"א פ"ז שרק לפי מידת בטחונו בה' כפי אותו מידה הוא זוכה לעזרתו לכך מי שבוטח בה' לגמרי בלי להשתדל הרי הוא זוכה לעזרתו בלי להשתדל ולפיכך לכוזא אדם אסור להשתדל אבל מי שבוטח באדם אז הוא יצטרך לעזרה מהאדם כמו שכתוב אצל עובדי ע"ז בפ' האזינו ל"ב י"ח יקומו ויעזרוכם ולכך הוא מחויב להשתדל, ואמר הגר"י זילברשטיין שליט"א שמסר שיעור בדברי שיר למאות אנשים והיה אזעקה והמשיכו לשהות בביהכנ"ס ואמרו תהלים פסוק בפסוק וסיפר זה לחמיו מרן הגר"י ש אלישיב זצ"ל ואמר אתם כולכם פושאים, ואולי בציבור שאני שיש יחידים שיש לחוש להם, והקה"י הורה בביהכנ"ס לדרמן להמשיך בתפילה, עי' בספר ארחות רבינו ח"ה עמוד ע"ב שבעת האזעקה ביוה"כ מרן הקה"י זצ"ל התפלל בביה"כ לדרמן ואמרו שיש אזעקה ואמר שיתפללו טוב וירבו ללמוד ולא יקרה שום דבר ולא צריך ללכת למקלט, ועי' בחשוקי חמד סוכה ד' א' עמוד נ"א ובס' לשוח בשדה סי' כ"ו אות ב' שכ' בשם רבינו זצ"ל דלא דמי

למש"כ הרמ"א סי' תר"מ ס"ד דאם עשה הסוכה במקום שמתירא מגנבים אינו יוצא בה דאינה סוכה כלל דשם אין ראוייה כלל אבל אזעקה חד פעמים לא פוסל הסוכה ואם לפי מידת בטחונו אינו מצטער יוצא בה].

ומובא באהל יהושע (שם) מה שאמר המשגיח דלייקווד הגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגל והובא בספר לקט רשימות לחנוכה (עמוד מ) יש לי בקבלה איש מפי איש מהגאון רבי יהושע ליב דיסקין זיע"א שבמלחמה האחרונה קודם ביאת המשיח כל העהרליכער אידן יינצלו ומה זה עהרליך איד מי שמובדל מן העמים, ופעם המשגיח דלייקווד זלה"ה שח בפני ראש הישיבה הגאון רבי אהרן קוטלר זלה"ה את המקובל בשם רבינו שהמלחמה האחרונה באחרית הימים תארך שלוש שעות בלבד וכי אז לא יאונה כל רע לערליכע אידן תגובת הגר"א היתה מהרי"ל בשעתו זקוק היה לרוח הקדש כדי לומר ענין זה בימינו בעידן של פצצות גרעיניות כל תינוק כבר יודע שמלחמה גדולה עלולה להימשך רק שעות אחדות ואחרי הרהור נוסף נתקף ברעדה ויקרא מי יודע אם אני ערלעכער איד.

וידוע שרבינו זצ"ל היה אומר למשחרי עצתו וברכתו שיקבלו ע"ע לגדל זקן ארוך ופיאות ארוכים ולהוציא הפיאות לחוץ, ולא ללכת עם כובע כבעלי הגאווה עי' מס' ד"א פ' היוצא (הלכה ט"ו), ולהתרחק מבגדים שיש עליהם כיתובים בלע"ז של גויים ושרוולים קצרים וכיו"ב, ומכל מיני לשונות שבאים מהרחוב, וכל אלו הדברים הם לכאורה דברים קלים שאינם גופי תורה מעיקר תרי"ג מצות של תורה או מצות מדרבנן, רק הרחקה מגויי הארצות ומאנשי הרחוב, להראות שאנו עבדי ה' והבדילנו מן התועים, והיה אומר שבשביל לראות ישועה למעלה מדרך הטבע צריך שינוי מטבעו וככל שהדבר קשה כך זוכה יותר.

וכתיב (יואל י"ג ה') כל אשר יקרא בשם ה' ימלט. ואמרו בתלמוד ירושלמי מסכת ברכות (פ"ט ה"א) כל אשר יקרא בשם ה' ימלט. אמר רבי פנחס עובדא הוה ברב דהוה עייל מחמתה דטיבירא פגעון ביה רומאי אמרין ליה מן דמאן את. אמר לון מן דסופיינוס. ופנינה. ברמשא אתו לגביה אמרין ליה עד אימתי את מקיים עם אילין יהודאי אמר לון למה. אמרין ליה פגעין בחד אמרין ליה יהודאי ואמרין ליה מן דמאן את אמר לן דסופיינוס. אמר לון ומה עבדתון ליה אמר ליה דיו ליה פנינן יתיה. אמר לון יאות עבדיתון. ומה מי שהוא נתלה

בבשר ודם ניצול מי שהוא נתלה בהקב"ה לא כל שכן. הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט אמר רבי אלכסנדר עובדא בחד ארכון דהוה שמיא אלכסנדרוס. והוה קיים דיין חד ליסטים. אמר ליה מה שמך אלכסנדרוס אמר ליה אלכסנדרוס פנה אלכסנדריה. ומה אם מי ששמו כשם של בשר ודם הוא ניצול. מי ששמו כשמו של הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה. הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט.

ואיתא בבראשית רבה פ' בראשית (פרשה כב סימן ו) א"ר אמי אין יצה"ר מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא, ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו, מתלא בעקיבו, הוא אומר הדין דידי, מאי טעמיה (משלי כו) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו.

ודקא בדברים שאינם חובה בזה מעורר רחמי שמים, וזוכה שהקב"ה נושא לו פנים כמו שאמרו במסכת ברכות (כ' ב') אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם, כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב, ישא ה' פניו אליך. אמר להם, וכי לא אשא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך, והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה. ובמסכת ראש השנה (ט"ז ב') מפני מה תוקעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן. ופירש"י (ד"ה כדי לערבב) שלא ישטין, כשישמע ישראל מחבבין את המצוות מסתתמין דבריו.

ומצינו שנגאלו ישראל ממצרים בזכות אלו הדברים שלא שינו שמם לשונם ולבושם, כדאי' בשמו"ר (פ"א סי' כ"ח) ובמכילתא פ' בא (מס' דפסחא פ"ה), שאע"פ שאין אלו הדברים מז' מצות בני נח, באלו הדברים מובדלים ישראל מגויי הארצות, וכל רואיהם יכירם כי הם זרע אברהם יצחק ויעקב ושם ה' נקרא עליהם, וזכות אבותם מסייעתם. ועי' בפיה"מ להרמב"ם בהא דתנן באבות (פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה, אחר כך אמר שראוי להזהר במצוה שייחשב בה שהיא קלה, כגון למידת לשון קודש, ועי' ברוקח בפירוש תפילת המועדים (עמוד תרל"ב) שמבאר שנתן לנו לשון הקודש שמדברים בו בני מעלה, כדאי' בחגיגה (ט"ז א') שמדברין בו מלה"ש, ובו נברא העולם ובו היו משתמשין עד דור הפלגה שנתגלגלו הלשונות לשבעים לשונות עי' מדרש תנחומא פ' נח (אות י"ט) ונשאר לשון הקודש לישראל עמו, ועוד שם (תפילת ר"ה עמוד תרמ"ט) ועתידין לדבר

בלשון הקודש לימות המשיח דכתיב (צפניה ג ט) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה שפה ברורה בגימטריא בלשון הקודש והוא דיבור המלאכים, ובו נברא העולם וניתנה בו תורה עי' מדרש ב"ר (פי"ח סי' ד'). ועי' בצפניה (ג' ט) שלעת"ל יהפוך הקב"ה לשון כל העמים לקרא כולם בשפה ברורה בשם ה'.

ודבר זה מלבד מה שמרחיק האדם מחבורת רשע, שאין רוצים בחברתו של זה הנראה כצדיק, גם מקרבו אצל חברים טובים שרואים שרוצה לילך בדרכי מישירים, וכשמתרגל לא לילך אחר מה שנהגו הרחוקים, לא יבוש מפני המלעיגים עליו בעבודת ה', וזוכה לעזרת ה' ממעל להבאין ליטרה.

ובשיח השדה ח"א בקו' פתשגן הכתב (סי' י"ב) הביא רבינו זצ"ל, מבריייתא דישועה הנדפס באוצר מדרשים (עמוד רמ"ז) תנו רבנן עשרים וארבעה דברים מרחיקין את הישועה ומאריכין את הקץ. ואלו הן (אות ב') מהלכי בחקות הגוים, מנין, שנאמר ובחקותיהם לא תלכו (ויקרא י"ח) וכתוב ולא תלכו בחקות הגוי אשר אני משלח מפניכם וגו' ואקוץ בם (שם ויקרא כ'). תני ר' חייא כאדם שהוא קומץ ממנה. ת"ר בשלשה דברים אומות העולם מכעיסין אותו בבלורית שבראשיהם, וישראל מרצין אותו בתפילין שבראשיהם. אוה"ע מכעיסין אותו בכתובת קעקע שעל ידיהם וישראל מרצין אותו בתפילין שעל ידיהם. אוה"ע מכעיסין אותו בע"ז שלהן וכופרין בהקב"ה וישראל מרצין אותו בק"ש ומעידין בקב"ה שהוא יחיד בעולמו, הא למדת שההלך בחקות הגוים מרחיק את הישועה, עכ"ל.

ובעשי"ת מצינו שיש לנהוג בחומרות שאין נזהר כל השנה כפת עכו"ם עי' בטור ושו"ע (סי' תר"ג) מהירושלמי שבת (פ"א ה"ג), ואין כאן ח"ו הערמה, רק באשר הוא שם דיינן ליה עי' בר"ה (ט"ז ב') ובירושלמי שם (פ"א ה"ג) ובב"ר (פנ"ג סי' י"ד) ובס' נתחדשה הלכה (עמוד רס"ב), ורצונו האמיתי של בן מלך לילך ולנהוג במנהג מלכים, רק שהשטן מבלבלו וטורדו כל השנה, וכעת חוזר לרצונו האמיתי מאימת הדין, ומקרבת ה' באלו הימים של דרשו ה' בהמצאו עי' בס' באר חפרוה שרים (עמוד רי"ט) ובתורת אמת (ח"ד עמוד קל"ב), ומלה"ש אין יודעין מחשבות כמש"כ בספר יערות דבש (ח"א דרוש ב' עמוד מ"ד ד"ה ויותר) וכבר ידוע כי מלה"ש אינם מכירים מה בלבו של אדם, וכ"כ עוד היערות דבש (דרוש ג' עמוד ס"ו ד"ה אמנם) וכבר נודע כי מלאכי השרת אין מכירין מחשבות בני אדם כמבואר בזוהר, וכוונתו למש"כ בזה"ק פ' וירא (ק"א ב') שלא ידעו בהאי עלמא

אלא מה דאתמסר להוא, ע"כ, "אוכשרואים מי שלובש ומתנהג בכל עניניו כצדיק ממליצים עליו טוב שינהגו בו כן ויכתב ויחתם בסש"צ גמורים ויראה טובה וברוכה.

בענין כוונת המצוה בסוכה

בס"ד י"ד תשרי תשפ"ד, שיעור בערב חג הסוכות בביהכנ"ס שונה הלכות, מחר בליל ט"ו יבא לידינו מצוה הבאה לפרקים, ובליל ט"ו איכא חיוב תורה לאכול כזית פת כדאי' בסוכה (כ"ז א') ויש מצות שואלין ודורשין בהלכות חג, ואמנם במדרש נראה דבין יוה"כ לחג טרודין בסוכה ולולב, ומובא בביאור הגר"א על השו"ע (סימן תרכ"ד סעיף ה) דא"א תחינות בין יוה"כ לחג הסוכות, והטעם כתב הגר"א (שם) משום דהויא יו"ט כמו יוה"כ במקצת כמ"ש במדרש על פ' ולקחתם לכם ביום הראשון כו' מכאן ואילך כו', וע"ש במדרש תנחומא פרשת אמור (סימן כ"ב) מה ישראל עושין נוטלין לולביהן ביו"ט ראשון של חג ומהללים ומקלסים לפני הקדוש ברוך הוא והקב"ה מתרצה להם ומוחל להם ואומר להם הרי ויתרתי לכם את כל עונותיכם הראשונות, אבל מעכשיו הוא ראש חשבון, לכך כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון ראשון לחשבון עונות. ע"כ. אבל גם

יא. ועי' מש"כ התוספות שבת (י"ב ב' ד"ה שאין) דאפי' מחשבה שבלב כל אדם יודעים ולשון ארמי אין יודעים, ובגליון הש"ס להגרע"א שם ציין לס' משכיל לדוד ר"פ וירא, ושם כ' דהמלאכים אינם יודעים מחשבות אדם דכתיב בוחן לבבות ה', וששוב ראה ד' התוס' הנ"ל, והביא מס' משנת חכמים למהר"ם חגיז שחילק, שבעוד המחשבה בכליות אין יודע בה אלא הקדוש ברוך הוא, אבל המחשבה שבלב כאילו כבר יצאה לחוץ ויודעים אותה מלה"ש ע"ש, ובשו"ת יהודה יעלה (או"ח סי' מ') הביא מש"כ בספר פורת יוסף פ' וירא כתב דבכתבי האריז"ל שיש חילוק בין המלאכים הנקראים מלאכי השרת, ובין שאר מלאכים, כי אותן המשרתים פני השכינה והם נקראים מלאכי שרת, אלו יודעים אפי' מה שבלב אדם אפי' המחשבה. אבל שאר מלאכים אינם יודעים מאומה רק לאותו דבר שנשתלחו אבל לא דבר אחר כלל, עכ"ל, ועי' יפ"ת על ב"ר (פנ"ו סי' ז') שתמה מנא ליה להתוס' הא, ועי' בשיעורי הגרי"ש אלישיב זצ"ל בשם הגר"א דד"ז מוכח בברכות (נ"ה א') דג' דברים מזכירים עוונותיו של אדם וחד מינייהו עיון תפילה, ופי' בזה בתוס' ברכות (ל"ב ב' ד"ה כל) דאם הוא מכין היטב בתפלתו, בודאי מעליותא הוא ולא חסרון, רק הכוונה שהוא מתפלל בכוונה, והוא סמוך ובטוח שתפלתו כ"כ מעולה, שודאי הוא שתתקבל, ובכה"ג מעיינים המלאכים במעשיו, וכדקתני מזכירים לשון רבים משמע דקאי על המלאכים, לראות אם באמת הוא ראוי שתתקבל תפלתו, ועי"ז נזכרים עוונותיו, וא"כ מזה מוכח דהמלאכים יודעים מחשבות האדם, דאל"כ היאך יודעים שהוא בטוח שתתקבל תפלתו, כדי שיענינו במעשיו.

טרודין לידע סודה שיהיה להם סמא דחיי, [לשון רש"י מסכת שבת פ"ח ב' ד"ה למיימינים, עסוקים בכל כחם, וטרודים לדעת סודה, כאדם המשתמש ביד ימינו שהיא עיקר], ואם לא ידעו עיקרי דברים המעכבים לא יועיל כל ההידורים בהכנות למצוה, ונבאר קצת הכוונה המעכבת בליל ט"ו וכיצד ראוי לנהוג בזה לכל הדעות.

וכתב בשו"ת חתם סופר (חו"מ השמטות סימן קצ"ו) בענין חובת זהירות בשמירת המצה והנה חמץ חיובו כרת והנזהר ממשהו נמלט מכל חטא ועון כל השנה כולה מ"ע של אכילת מצה משומרת בליל פסח היא יחידה נשאת לנו מכל מצות אכילה שבכל התורה אין לנו פסח ולא קדשים לא תרומה ולא מעשר שני רק מצוה א' משנה לשנה, עכ"ל, ועמש"כ בתורת אמך (ח"ב עמוד ת"ה) דמבואר בחת"ס שאין בזה"ז עוד מצות אכילה מן התורה ויל"ע ממצות כזית ראשון דסוכות ונראה דשא"ה דאין המצוה בגוף האכילה רק בעינן כעין תדורו וזה בכלל, וכן י"ל במצות אכילה בשבת ע"ש, [ונראה דאזיל בשיטת הראשונים דגם בליל ט"ו יש פטור מצטער והמצוה כעין תדורו רק דבליל ט"ו חובה ושאר ימים רשות].

ועי' בתורת אמך (שם עמוד ת"ק) ואם לבינה (עמוד תשל"א) מדו"ח לרעק"א (עמוד רמ"ט מדרשות הגרעק"א) וחוט המשולש (עמוד ר"ה) בענין אכילת מצה הבאה לפרקים, ולדעתי מי שיש לו מוח בקדקדו ומאמין בתורת ה' איך לא יחוס על נפשו ולא יהא מתיירא שמצוה גדולה כזו שאין לזכות בה עד יעבור שנה ומי יודע אם יחיה יהיה נפסד בידו ודי לנו בעו"ה במצוות הרגילים כמו תפלין וברכת המזון שאין אנו מדקדקים בה ולמה נעשה כזה במצוות אלו ר"ל ואף במרוור מה גם שקשה לו קצת הלוא בכל יום אנו מקבלים לעבוד ה' בכל נפשך ע"ש. ומובא גם ברעק"א (פסקים ותקנות עמוד ס"ח) ורבנו מרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל כשראה את אגרת הרעק"א התפעל טובא וקנה כמה עותקים כדי לחלקן לאחרים (כאיל תערג מועדים עמוד צ"ב הערה י"ח).

והנה בגליון ודבר דבר (גליון ל"ג) מובא מה שסיפר מרן הגר"ד לנדו שליט"א מבעל מח"ס שם הגדולים החדש, שמספר שהיה לו סוכה בשותפות עם הגאון רבי שמעון סופר זצ"ל אב"ק קראקא בן החת"ס, ושנה א' בליל א' דסוכות ישן במיטתו, ולפתע רואה שהרב עומד על גבו ומקיץ אותו, והתנצל הרב שעלה לו ספק אם יצא יד"ח באכילת כזית ראשון בליל ט"ו, וביתו נעול מבפנים ואינו

יכול להוציא חלה, ומבקש שיסייע לו להוציא לו חלה מביתו, ואכן הביא לו חלה וברך בדבקות נפלאה, והודה לו מקרב לב, ואמר שאינו יודע מה היה הספק, ובהערה מובא שם מהגר"א לנדו הרבי מסטריקוב זצ"ל שאמר ששכח לכוין הכוונה שמזכיר הב"ח (סי' ח' וסי' תרכ"ה), ולדעת הביכורי יעקב (סי' תרכ"ה ס"ג) מעכב אפילו בדיעבד.

ובע"ז סיפר הגר"ש שליט"א בן רבינו זצ"ל, על אביו. שלפני כארבעים שנה, אחרי נישואי בנו רבי שלמה שליט"א התארח אצלו הבן בליל יו"ט ראשון בסוכתו, ואח"כ הלך לסוכה שבביתו לישון, ובאמצע הלילה ירדו גשמים, ואחר שפסקו הגשמים אמר רבינו שהגשמים ירדו להזכירו ששכח לומר לפני הקידוש שיכוונו לצאת יד"ח המצוה באכילת כזית ראשון, והלך עם בנו להעיר את רבי שלמה, ונטל רבינו ידיו ואכל כזית, וכן מובא גם בקובץ להשכיל (ח"ד עמוד ס"ז) מחתן רבינו זצ"ל.

ובאמת קשה לומר דהנידון היה מצד חומרת הב"ח דבזה הכריע המשנ"ב (סי' תרכ"ה סק"א) שאינו רק לצאת יד"ח המצוה כתיקונה הא בדיעבד אינו מעכב, ולא מסתבר שיעירו אחר כשע"פ דין יצא, רק מיירי לענין עיקר הכוונה שכתב שם המשנ"ב בשם הפמ"ג (א"א ר"ס תרכ"ה) דמעכב הכוונה. וכן ראיתי כעת בדקדוקי מצות (ח"ב עמוד קס"ד הערה ת"ט) שאמר אני חושב שהגשם ירד כי שכחתי לומר לכוין לשם מצות אכילת ליל יו"ט של סוכה מדאורייתא, והעיר בנו ואמר שבאמת גם הוא לא כיון [וכן אמר לי בנו שחשש לעיקר הכוונה ולא היה מזכיר רק עיקר הדבר לכוין למצוה ולא הביא דברי הב"ח].

ועי' בביאור"ל (סי' ס' ס"ד ד"ה וי"א בתרא) דלדעת השו"ע (סי' תע"ה ס"ד) במידי דאכילה יוצא אפי' לא כיון למצוה, וכן כ' המט"א (סי' תרכ"ה סנ"ג) באלף למטה (סקצ"א), וכ' המשנ"ב דהב"ח (שם ס"ח) מחמיר גם בזה, ובמשנ"ב (סי' תע"ה סקל"ד) הביא מהפר"ח (שם) דחולק על השו"ע שם וס"ל דגם במידי דאכילה בעי כוונה, ובשעה"צ שם הביא שכן דעת תוס' והרא"ש בדעת הרי"ף, והביא שי"א דכ"ה גם דעת הרמב"ם.

ועיין בהליכות שלמה (פ"ט בדבר הלכה ס"א) שכתב לחלק בין אכילת מצה לאכילת כזית בליל יום ראשון של סוכות, דבמצה הטעם שא"צ כוונה משום דסו"ס נהנה באכילתו והו"ל כמתעסק בחלבים ועריות דחייב שהרי נהנה, ולפ"ז דוקא במצה שהאכילה היא עיקר החפצא של המצוה, לכך גם ההנאה

היא חלק מקיום המצוה, משא"כ בסוכה שעיקר המצוה היא ישיבת הסוכה, ואף שנהנה מאכילתו מ"מ אינו נהנה מהסכך. ועיין בארחות הלכה (שם הערה ג) דכן מטו משמיה דהגר"ח ז"ל לחלק בין סוכה למצה עי' בהגדה של פסח מבית הלוי לבית בריסק (ח"ב קובץ הוספות עמוד ק"ו שהביא כן מכתבי התלמידים בשמו).

והנה יש לדון למה לגבי עיקר הכוונה לא נפיק בדיעבד מטעם שכתב החיי אדם (כלל כ"א ס"ד) והובא במשנה ברורה (סי' ס' סק"י) דכל היכא שמוכח לפי הענין שכוונתו למצוה כמו אכילת מצה ונטילת לולב אף שלא כיון להדיא למצוה יצא דה"ז עושה כדי לצאת, ולמה כאן לא נימא דאין דרך לילך לאכול בדירת ארעי בסוכה באמצע השנה ואין זה רק מחמת המצוה, ובפרט שמברך תחילה אקב"ו לישב בסוכה, עי' חדושי הריטב"א מסכת פסחים (ז' ב') שכתב וז"ל, וכתב הרי"ט ז"ל וטעם זה שאמרו חז"ל לברך על המצוה עובר לעשייתן כדי שיתקדש תחלה בברכה ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות השי"ת.

וכבר כ' הטור (סי' תרכ"ה) ואע"פ שיצאנו ממצרים בחדש ניסן לא צונו לעשות סוכה באותו הזמן לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל ולא היתה ניכרת עשייתנו בהם שהם במצות הבורא יתברך ולכן צוה אותנו שנעשה בחדש השביעי שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו ואנחנו יוצאים מן הבית לישב בסוכה בזה יראה לכל שמצות המלך היא עלינו לעשותה, ובבעל הטורים (ויקרא כג מג) כ' וצוה לעשות סוכה בתחילת החורף שאם היו עושים אותן בקיץ לא היה ניכר אלא היה נראה שעושים אותן לצל, וכן המהרי"ל (מנהגים הלכות סוכות אות ב') כ' דאם עושים בניסן לא הוי היכר המצוה כ"כ דמאן דרואה יושב אז בסוכה יאמר עריבת סוכה עליו דימות החמה נכנסים אבל בתשרי נכנסים ימות הגשמים וכולן נכנסין לבתיהן וישראל הם קובעים דירתם בסוכה ודאי לעשות רצון אביהם שבשמים.

ובאמת החיי אדם לא הזכיר רק מצה ושופר ולולב ולא הזכיר סוכה, ואולי דוקא במצה בהסיבה ניכר הדבר בעצם האכילה, אבל באכילה רגילה בסוכה אין ניכר כל כך דיתכן דחפץ בצל ואויר סוכה, וגם מקיים מצות סוכה בישיבה ושינה ואינו ניכר באכילה, ועכ"פ אינו ניכר מעצם האכילה רק ממקום האכילה.

ונראה עוד, דדוקא במקום שא"צ רק לשוייה למעשיו שם מעשה מצוה, בזה מהני מה שניכר מתוך מעשיו שאינו תוקע לשיר ואינו אוכל מצה לתיאבון, אבל כשמלבד מה שבעינן שיכוין למצוה, בעינן גם כוונה מסוימת כמו

כאן דבעינן מלבד מצות סוכה הכללית שהיא מצוה קיומית כל שבעה, כוונה פרטית למצוה מסוימת של אכילת כזית בליל ט"ו, בזה לא יועיל מה שניכר שאוכל בסוכה מחמת המצוה, דזה יש כל ז', ולכן כאן בעינן כוונה להדיא.

ובאמת המשנ"ב סתם (שם בס' תרכ"ה) דבדיעבד יצא כל שכיון לצאת לבד, ולא פירש אם סגי בכוונה גרידא למצוה אוצריך לחשוב להדיא למצוה המיוחדת של ליל ט"ו מלבד בסוכות תשבו כל שבעה, ויתכן דס"ל להמשנ"ב דבאמת אין כאן מצוה נוספת דהמצוה היא בסוכות תשבו רק דילפי' מג"ש דבלילה הראשון הוא חובה, וכל שכיון למצות סוכה שפיר דמי.

אבל ראיתי במורה באצבע להחיד"א (סי' ט' אות ר"צ) שכתב, יכוין באור יום טוב של חג לאכול כזית בסוכה לשם חובה, ועל כן בכזית המוציא תיכף יכוין לצאת ידי חובה ולקיים מצות אכילת כזית בסוכה בלילה הראשון, דילפינן חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות, ע"כ. והביאו בספר מטה אפרים הלכות סוכה (סי' תרכ"ה סנ"א). ומשמע דצריך לכוין להדיא על חלק זה דיש מצוה לאכול בליל ט"ו.

כעת הראו במנח"ש (סי' ה' אות א') והליכו"ש (סוכה פ"ט ס"א דבר הלכה ס"א) דאף אם במצה סגי שיודע שליל פסח והנאתו משויא ליה כוונה שא"ה שהמצה גוף המצוה, אבל בסוכה שיש מצוה בסוכה כעין תדורו, ואי"ז חפצא דמצוה, וגם יש מצוה מיוחדת בליל ט"ו, בזה לא יועיל הנאת אכילה גרידא ללא הכוונה המיוחדת לליל ט"ו, ובפרט להב"ח דבעי כוונה דלמען ידעו, וע"ש בארחות הלכה (הערה ג) דכן מטו גם בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל, וכן עי' במועו"ז (ח"א סי' ס"ט ובמהדו"ח ח"ג סי' שכ"ט ד"ה ואביא). וע"ש דגם בשאר ימות החג אם לא מכוין למצוה ה"ז כאוכל חוץ לסוכה וקעבר איסורא, וכן מבואר בפמ"ג (א"א סי' תר"מ סקט"ז) דהוא ביטול עשה בקום ועשה ע"ש, וכן מבואר בפנ"י סוכה (כ"ה א') אמנם במנ"ח (מצוה שכ"ה אות י') ובשו"ת רעק"א החדשות (סי' ב') נקטו דהוא רק מתיר כשחיטה וחליצה, ובשו"ת החדש (ח"ד ענינים שונים סי' ח) וחי' רעק"א סוכה (כ"ה א' שם) נקטו דהוא ביטול בשוא"ת, וצ"ע בשו"ת רעק"א החדש (ח"ד סי' מ) שכ' רעק"א דהוא כעין איסור לא רק ביטול מצוה, ועי' בעירובין (פ"ו ב') דסוכה איסור עשה, ואולי רק בליל ט"ו שהוא חובה, ועי' שו"ת אבני נזר (סי' תפ"א סק"ה) דהוא מתיר כשחיטה, ועי' משנ"ב (סי' תר"מ סקל"א) לענין אונן, וי"ל דשם ה"ז כעוסק במצוה דכל שאינו מחויב גם איסורא ליכא דאינו רק איסור עשה. ועי'

בחוט שני (סי' תרל"ט עמ' רלז בשעה"צ אות ח) שהביא שפעם אמר אחד לפני החזו"א את דברי המנ"ח ענין סוכה הפסולה מחמת מצוה הבאה בעביר דאף שאין מקיים מצוה אינו עובר איסור כאוכל חוץ לסוכה, והחזו"א לא רצה לסבול זאת, ואמר שאם אינו נקרא שמקיים המצוה הרי הוא כמי שאכל חוץ לסוכה, דאין המצוה היא הסכך, אלא המצוה היא לקיים מצות סוכה. ועיין עוד בשערי יושר (שער ג' פי"ט) שהשיג כן על דברי המנח"ח. ובאבי עזרי (פ"ה מסוכה הכ"ה) השיג עליו מטעם אחר, עי"ש. ועי' בתורת אמן (ח"ב עמודים תצ"ט תק"א).

ויתכן דכל שמכיר באדם שמקיצו שישמח במצוה כמוצא שלל רב ויודע ומכיר בו שישמח שמעירו לצאת המצוה לכתחילה, או לסייע בדבר, איכא בזה ניחא ליה לאיניש ואין חשש להקיצו, ובכה"ג שרי להעיר אף בן את אביו כמו שהביא רבינו בתשובה (נדפס בקובץ שערי הוראה ד' עמוד פ"ז אות א') על השאלה האם יש חובה להעיר את מי שנרדם שינת קבע מחוץ לסוכה או לאו כשבדו ליכנס לאלתר לסוכה, דמצוה להעירו דבודאי ניחא ליה ואפילו הוא אביו עי' תוס' סוטה (ל"ז א' ד"ה והא) עוד בענין להעיר האב לדבר מצוה עי' בשביבי אש מועדים (ח"א סי' ל"ד) והביא שכן מבואר להדיא בספר חסידים (סי' של"ד) עיין שם היטב. ועי' בתורת אמן (ח"ג עמוד ר"נ) בזה.

ואולי היה מסופק אם אכלו בכא"פ, כמש"כ במט"א (סי' תרכ"ה אות כ"ב) דמצוה מן המובחר לאכול את הכזית ולבלוע ביחד, ועי' מה שהזהיר על זה בס' מוענו"ז (ח"א סי' ס"ט ובמהדו"ח ח"ג סי' שכ"ט), וכן עי' בארח דוד הלכות סוכה בעלי ארח (הערה שכ"ט) בשם הגר"ש דבילצקי זצ"ל שהגר"ד בהר"ן זצ"ל היה בולע את הכזית מצה בבת אחת ומסיים שם וכנראה דכך עשה בליל סוכות, וע"ש דאם החיוב של אכילה כזית בליל סוכות הוא כאכילת סעודה כעין תדורו, א"כ י"ל דאין צריך לאכול באופן זה דא"ז דרך סעודה [וכן העיר הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל במוריה אלול תשנ"ט מובא במילואים במהדו"ח של מוענו"ז ח"ג סי' שכ"ח עמוד תק"ח], וי"ל דסגי בכעין תדורו דפסח, ועי' בס' קרואי מועד (עמוד ט"ו) שמובא שם בשם מרן הגראמ"מ שך זצ"ל כעין סברא זו שאם דין האכילה של ליל סוכות הוא דין סעודה אי"צ לאכלו בבת אחת, אמנם עי' במג"א (סי' תע"ו) דציין על הלכה זו יבלע בבת אחת למש"כ בדיני סעודה (ס' קס"ז סו"ס א') וכנראה כונתו דבכל סעודה כך צריך לעשות, ע"ש.

או שהיה מסופק אם אכלו בדבש וביטל טעם פת ואינו יוצא כמו במצה, דאין לאכול עם כזית ראשון דבש או דגים כי מבטלים טעם הדגן כמו במצה, עי'

בשור"ת יד אליהו להגר"א רוגלר זצ"ל (סכ"ג אות א') דאין לאכול הבזית עם דבש או דגים כי הם מבטלים טעם הדגן וכמו במצה, וכ"כ בס' בית השואבה (דיני ערב סוכות אות ד') דאין לאכול את הפת עם דבש.

וכן מבואר בפמ"ג (א"א סי' תרל"ט סק"ט ובמשב"ז סו"ס תרמ"ג) דלחם הנילוש במי פירות וכדומה אין יוצאין בו יד"ח בכזית ראשון דומיא דמצה, וכן היה נוהג רבינו זצ"ל ליקח לכזית ראשון פת שאין בה מי פירות ותבלין, עי' דקדוקי מצות (ח"ב ישיבת הסוכה אות י"ב) וע"ש (אות י"א) ובס' אלא ד"א של הלכה (פס"א י"א) שהקפיד גם שיהיה לכם ולא יהיה בכזית מעשר ראשון ומעשר עני עי' בדרך אמונה הל' תרומות (פ"ו ה"ב ביאור"ל ד"ה כהני) בשם החזו"א, וכ"כ המנח"ח (מצוה שכ"ה אות י"א), ועי' בס' חג האסיף (עמוד ע"ז) דחומרת הפמ"ג הוא רק לענין הפת עצמה שלא יהיה מעורב בה מי פירות וכיו"ב, אבל יכול לאכול עמה תבלין, וכ"כ בהליכו"ש מועדים (עמוד ק"נ ארחות הלכה כ"ו), וכן מבואר בצל"ח פסחים (ק"ח א') למה לא התענה רב ששת גם בכל ערב סוכות כמו בערב פסח, שהרי גם בליל סוכות חייב לאכול כזית פת מדאורייתא. ונראה לי דודאי רווחא לבסימא שכיח, ובסוכות יכול לאכול הכזית פת מתובל בתבלין ובמיני מתיקה, אבל מצה שצריך לאכלו כמות שהוא שהרי אסור לבטל טעם מצה, ולכך אי הוה טעים בצפרא לאורתא לא הוה מהני ליה מיכלא היינו המצה, ובא"א לבעל דע"ק (סי' תרל"ט סק"ג) כ' דכזית דליל יו"ט ראשון כשר בכבוש ושלוך ולאכול עם ליפתן, ורק במצה צריך שלא יבטל טעמה, ועי' בארח דוד (אות רס"ח) שהגר"ד בהר"ן היה מהדר לאכול כזית ראשון דחג עם דבש או ליפתן דיש בזה חיוב מצוה ושמחת יו"ט, ומתקיים בזה תשובו כעין תדורו, וכן מביא הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בס' הסוכה (פסקים אות י"ח) ובמועו"ז (ח"ח עמוד כ"ה).

ועי' הליכו"ש (מועדים ח"א פ"ט ס"ג הערה ז) דיכול לצאת כל הדעות ע"י שיאכל ב' כזיתים א' לבדו וא' עם דבש עדיף שהראשון יהיה עם דבש ע"ש, וכן הביא בעלי ארח בארח דוד (שם) מהגר"ש דבילצקי זצ"ל, והביא ראייה מפסחים (מ' א') בציקות של נכרים דממלא כריסו ויוצא ידי מצה באחרונה, ויל"ע אם מדין זריזין אי"צ להקדים מה שיוצא בזה. ובאמת דכל שממשיך באכילה אחת יש מצוה גם בכמה כזיתים כמו שהוכיח הנצי"ב בכ"ד (מרומי שדה פסחים ל"ט א' במכתב לבנו, ובמרומי שדה חגיגה ו' א' ובהעמק שאלה סי' נ"ד אות ד' ובמשיב דבר ח"ב סי' י"א) ממה שמצינו במסכת פסחים (ק"ז ב') דרבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא, כי היכי דניגרריה לליביה, דניכול מצה טפי לאורתא, ונפסק

בשׁו"ע (סי' תע"א ס"א), וכע"ז כ' המהר"ל בגבורות ה' (פמ"ח) וכן כ' בהליכו"ש (מועדים פ"ט דבר הלכה ס"ח), ועי' מנחת אשר (פסח סי' ח') מחי' הריטב"א (מכות כ"א* א') לגבי נזיר דשתייה אחת מרובה אינו לוקה רק אחת, ועי' בלשוח בשדה (סי' א' אות ד') מה שתמה אם יוצא ברוב כוס מה הענין לשתות כולו הרי כבר יצא המצוה, ולהמבואר משכח"ל בשתייה אחת.

כעת מצאתי בס' שלמי תודה סוכות (סימן א אות א) שהביא המעשה הנ"ל וז"ל, מקונטרס שארית ציון להר"ר מנחם מאנדל קרענגיל מקרקא, שנדפס בסוף ספר שם הגדולים להחיד"א (ח"ב מערכת מ' אות ס"ג) בתולדות על הגאון רבי שמעון סופר זצ"ל אב"ד דקראקא (בנו של בעל החת"ס) וז"ל, עובדא ידענא מה שראיתי בעיני, פעם אחת ישבנו יחד בסוכה בלילה הראשון, והיה מאריך בשולחנו עד אחר חצות עד שהיה מתנמנם על השולחן, ואז הלכתי גם אני לישן שם בסוכה, ואחר שעה הקיץ אותי, ופייס אותי למחול לו על זה, בשביל דבר אחד שאיננו מניח לו לישון, ואמר אחרי כי היה רעב מאוד בתחלת הסעודה, ואכל לחמו בתיאבון עד שאינו יודע בבירור אם אכל כזית הראשון לשם מצות סוכה בכונה שלימה, כמו כזית מצה בלילה הראשון, ועל כן ההכרח יאלצנו לשאול מאיתי לחם משנה עד יום מחר, כי בני ביתו ישנים ואם יקיץ אותם פתאום יבהלו מאוד וכו', וחזר ונטל ידיו ובצע ובירך ואכל בכונה עצומה וכו', ע"ש באריכות. ומבואר דס"ל נמי כדברי הרב החיד"א, דכזית שאוכל בסוכה בליל יום טוב הראשון צריך לכוין בו לשם מצות אכילה בסוכה, והכונה מעכבת כדין מצות צריכות כונה בדאורייתא דהכונה מעכבת, [ומ"מ מבואר דפייסו למחול על שהעירו ויתכן דכל זמן שישן אינו בחיוב ערבות ומן הדין אין להקיצו', ואם יש חשש שלא כיונו יל"ע למה לא העיר גם הנשים שיקיימו מצות סוכה שקבלו ע"ע דאין מצוה ועושה, וכנראה שסמך על בנו שיעיר או

יב. הנה יל"ע בדין ערבות בישן, במי שאינו יכול לקיים מצוה רק ע"י שיקיץ חבירו הישן, צ"ע אם יש כעת ערבות לישן והותר להקיצו, עי' בקרן לדוד (או"ח סי' י"ח ד"ה והנה) להעיר הישן לקיים מצוה מדין ערבות, אך נראה דשם מייירי בגוונא שלא דאג לעצמו להקיץ לק"ש וכיו"ב, דכעת ליכא רק פטור אונס, ולמעיר יש חיוב ערבות, דישן בר חיובא הוא רק דאנוס בדבר, עי' אגרו"מ (יו"ד ח"א סי' ר"ל ענף ד), ועי' באבן האזל הל' ק"ש (פ"ב הי"ג) דאין להקיץ הישן חוץ לסוכה שכעת אין חיוב תוכחה עליו דאנוס, ועי' בתשו"נ (ח"ב סי' נ') במה שלא העיר החזו"א בחורים לזמן ק"ש ראשון, ועי' הליכו"ש תפילה (מילואים סי' י"ב), ועי' מש"כ בתורת אמן (ח"ה עמוד פ"ד) בענין הלומד בתוך שנתו אם יש לו שכר.

דבזה צירף דעת השו"ע שמהני הנאת אכילה עכ"פ לאינו מצוה, ואמר לי בנו שלא העירו הנשים ולא החמיר עליהם].

והביא עוד בשלמי תודה (שם) מש"כ החיד"א בספר שמחת הרגל (על מגילת רות בסוף הספר בלימוד א' לחג הסוכות בסופו, בד"ה ויזהר) וז"ל, ויזהר בלילה הראשון של חג הסוכות לכון באכילת כזית בסוכה לשם חובה, שהוא חיוב דאורייתא כמו כזית מצה של ליל התקדש חג הפסח, דילפינן בגזירה שוה דט"ו ט"ו, כמבואר בש"ס ופוסקים, וכן הדין בלילה שניה לבני גולה, ובספר זובח תודה למהר"ם אצבאן כתב, שהרב מוהר"ר משה הררי (אחד מרבני ארם צובא), בליל ראשון של חג הסוכות אחר שאכל והלך ושכב על מטתו, נזכר שלא אכל כזית לשם חובה ככזית מצה, וקם ולבש ובירך המוציא ואכל בכונה כזית בסוכה לשם חובה ע"ש, ועל כן ראוי לעשות סימן לזכור לאכול כזית לשם חובה, דמצוות צריכות כונה לרוב הפוסקים, עכ"ל. ומבואר דס"ל דבאכילת כזית בסוכה בליל יום טוב הראשון של חג, צריך לכון בהדיא לאכלו לשם חובה, דהיינו לשם מצות אכילת פת בסוכה, כמו בכזית מצה, משום דמצות צריכות כונה, וכיון דהרבה אינם יודעים כלל שאכילה זו מצות עשה דאורייתא היא, ומתוך שאין מברכין על זה ברכה מיוחדת כמו בכזית מצה הרבה מסיחים דעתם לגמרי ממצוה זו, לכן נכון וראוי לעשות סימן כדי לזכור לאכלו לשם מצוה, והרבה נוהגים שלפני הקידוש מודיעים לבני הבית שיש מצות עשה מה"ת לאכול כזית פת ושיאכלוהו בכדי אכילת פרס לשם מצוה.

ובעיקר מש"כ הב"ח (סי' תרכ"ה) דכל היכא שכתבה תורה כוונת המצוה ללא הכוונה לא יצא הצוה כתיקונה, והביכור"י (סק"ג) נקט דמעכב, ועי' בט"ז (סי' תר"מ סק"ז) דפטור במצטער י"ל שהוא משום דעיקר מצות סוכה להזכיר ענין הסוכה שנאמר כי בסוכות הושבתי וזה המצטער הוא טרוד בצערו ואינו שם על לבו לזה ע"כ הוא פטור, וכ' דהאמת דפטור לא מטעם זה רק משום דאינו כעין תדורו ע"ש.

ונראה דגם להב"ח לא סגי שמכין זה בביאתו לסוכה קודם המצוה, רק באוכל אח"כ על דעת הראשונה, אבל עיקר הכוונה צריך שיהיה אחר עשיית המצוה, שאמרה תורה בסוכות תשבו למען ידעו מחמת הישיבה, ואפשר דגם אם לא כיון בעת גוף האכילה סגי שיכין אח"כ וכל שמחשב בדבר מחמת הישיבה מהני כל שלא הסיע דעתו מהמצוה, וכה"ג נראה במש"כ בס' ראה

ישר (עמוד רמ"ג) לגבי כוונת קידוש זכר ליציאת מצרים וזכר למעשה בראשית דגם לפי מה שהובא בס' פניני תפילה (עמוד ע"ג) ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דלא סגי בזכירה בפה רק בעינן שיחשב בדבר מ"מ סגי שיכוין זה אח"כ ואי"צ בשעת אמירה.

ולשון הב"ח ויכוין בעת קיום המצוה יש לדון שהוא לכתחילה, ועכ"פ כל עת קיום המצוה או תוכ"ד מהני, ומה שמצינו לגדולי ישראל שאכלו שנית כזית י"ל דכבר היה היסח הדעת בשינה או ביציאה מחמת הגשמים, ועי' תשוה"נ (ח"ג סי' רצ"ד רצ"ה).

ומצאתי לי סעד מדברי רבנו חננאל, ע"ד הגמ' רפ"ק דסוכה (ב' א') כולוהו כרבה לא אמרי ההוא ידיעה לדורות היא. שכתב וז"ל, ידיעה לדורות, כיון שרואין שעושין סוכות ומניחין בית דירתן ויושבין בימות החג בסוכה שואלין מפני מה עושין כך ומגידין להם אבותיהם מעשה יציאת מצרים, עכ"ל, ומבואר מדבריו דגם בליל סוכות יש ענין שישאלו הבנים מפני מה עושין כך, וכעין ד' הקושיות של ליל הסדר, וכמו"כ מגידין להם אבותיהם מעשה יציאת מצרים כעין מצות סיפור יציאת מצרים שבליל הסדר, [עי' משנה אחרונה סי' תרכ"ה ס"ה וסי' תר"מ ס"ו ובשעורי הגרא"ב פינקל סוכה ב' ב' אות מ"ד].

ומשמעות הדברים דמחמת ישיבת הסוכה שואלין ואז באה המצוה של למען ידעו, אך י"ל דמ"מ המצוה היא כבר מעת העשייה כמש"כ כיון שרואין שעושין סוכות ומניחין בית דירתן ויושבין בימות החג בסוכה, וכמו בפסח ששואלין ומספרים כבר משרואים המצה קודם האכילה. וכמו שהיו נוהגים לומר הכוונה של סוכה קודם האכילה, ולכתחילה ראוי לחשוב כן גם בעת הנחת הסכך שאז מתחיל למען ידעו ועי' משנ"ב (סי' תרל"ה סק"א) דלא

יג. ועי' רמב"ן פ' כי תצא (פכ"ה י"ז) בזכירת מעשה עמלק, שכתב הרמב"ן שהמצוה שלא נשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע, וע"ש (פכ"ד ט') בזכירת מרים, ועי' באוה"ח במצות פדיון הבן בפ' בא (פי"ג י"ד) שכתב שסמך ליה והיה כי ישאלך וגו'. פירוש בשעה שיראה בן ענין פדיון בכור אם ישאלך אתה חייב לומר לו אבל בלא שאלה אין חיוב אלא בליל פסח, ועי' בספר חוט שני קובץ ענינים בסופו (פסח אות ב') בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל שאב ובנו שנמצאים בפדיון הבן של בכור אדם גם של אחרים או בפדיון בכור בהמה והבן שואל את אביו מה זאת לכאורה חייב האב לספר לו סיפור יציאת מצרים גם באמצע השנה.

בעינן לשם חג אבל בעינן לשם סוכה, כמש"כ רש"י (סוכה ח' ב' ד"ה א"ר חסדא). וז"ל ספר סדר היום (סדר מצות סוכה) ולכן צריך כל אדם שיכוין בזה כשעושה סוכתו או כשיושב בה ויוצא מביתו לסוכתו שלא כדרך העולם שדרכם להכנס כל א' מסוכתו לביתו מפני שהצנה גוברת בחצי תשרי והוא עושה הפך לקיים מצות הבורא ית' וית' ומתוך כך יזכור טעם לענין ויעלה יציאת מצרים על דעתו ויכיר וידע החסדים והחנות ואשר גמל לחייבים טובות בעשות עמנו החסד הגדול הזה להוציא אותנו מתוך גילולי מצרים המכוערים ולבחור אותנו לעם סגולה ולקרב אותנו לתורתו ומצותיו ומתוך כך תהי' יראת ה' נגדו תמיד להיותו ירא וזחל בזכרו את כחו ואת גבורתו וזה כל האדם.

והנה הטור (סי' תרכ"ה) כתב, שאע"פ שיצאנו ממצרים בחדש ניסן לא צונו לעשות סוכה באותו הזמן אלא דוקא בחודש תשרי שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו ואנחנו יוצאין מן הבית לישב בסוכה, בזה יראה לכל שמצות המלך היא עלינו לעשותה, עכ"ל. וכתב ביחלק שלל שם, ובשיעורי הגרא"ב (שם) דלדרכו של הר"ח י"ל טעם אחר, דמה שעושים השינוי הוא בכדי שישאלו הבנים מפני מה עושין כך ויוכלו האבות להגיד להם מעשה יציאת מצרים.

וכן בפ"י הרוקח (ויקרא כ"ג מ"ג) כתב, לפי שבתחילת ימי הגשמים יושבים בסוכה יחקרו בניכם מה המעשה שאם היה בניסן היו סוברין מפני החמה, וע"י ברמב"ן פ' ואתחנן (דברים פ"ו כ') כתב וטעם כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות שישאל תחלה על מה יעידו אלה המצות הנקראים עדות בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם כגון המצה והסוכה והפסח והשבת והתפילין והמזוזה.

ועי' בביכורי יעקב (סימן תרכ"ה סק"ג) דאם אכל בלילה ראשונה בסוכה בלא כוונה זו, יש להחמיר לאכול שוב כזית בכוונה. ועכ"פ יזהר כל א' ללמד ולספר לבניו ולבני ביתו בלילה ראשונה כוונת מצות סוכה, כמו שצריך ללמד להם טעם המצות בליל פסח. [ועי' הליכו"ש מועדים פי"א ארחות הלכה קי"ג מחי' לסוכה מ"א א' דראוי ללמד בני ביתו מה שכל ז' נוטלין ד' מינים זכר למקדש משום ציון היא דורש אין לה מכלל דבעי דרישה וכיון דזה היה טעם התקנה יש לפרסם ד"ז].

ויש לדון דאמנם בישיבת סוכה נשים פטורות, אבל בכלל חיוב האב בלמען ידעו הוא לספר לכל בני ביתו שידעו כולן ד"ז, [ועי' רמב"ן פ' כי תצא פכ"ה י"ז

בזכירת מעשה עמלק, שכתב הרמב"ן שהמצוה שלא נשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע, וע"ש פכ"ד ט' בזכירת מרים, ועי' באוה"ח במצות פדיון הבן בפ' בא פי"ג י"ד שכתב שסמך ליה והיה כי ישאלך וגו'. פירוש בשעה שיראה בנך ענין פדיון בכור אם ישאלך אתה חייב לומר לו אבל בלא שאלה אין חיוב אלא בליל פסח, ועי' בספר חוט שני קובץ ענינים בסופו פסח אות ב' בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל שאב ובנו שנמצאים בפדיון הבן של בכור אדם גם של אחרים או בפדיון בכור בהמה והבן שואל את אביו מה זאת לכאורה חייב האב לספר לו סיפור יציאת מצרים גם באמצע השנה].

וכן ראיתי במשנה אחרונה (סימן תר"מ אות ו) מס' יפה ללב, שגם לדעת השו"ע שנשים אינן מברכות על מצוות סוכה, מכל מקום תקבצנה הנשים והבנות, ויספר להם חסרי ה' עלינו, כגון יציאת מצרים וענני כבוד בהיותנו במדבר, ובפרט בליל יום טוב ראשון, וז"ל ס' יפה ללב (סימן תר"מ) והביאו הכה"ח (סק"ה), ומיהו מצוה על כל איש ישראל להושיב אשתו ובני ביתו עמו בסוכה, להיותם מסתופפים בצלא דמהימנותא לטהר את נפשותם, ולהודיע אליהם חסדי ה' עם ישראל עמו ונחלתו תמיד כל הימים, בעבור תהיה יראתו ואהבתו על פניהם לבלתי תחטאו. וכן בספר סוכת שלם (עמוד ר"ל) כתב דממש"כ רבנו חננאל (סוכה ב' א') ידיעה לדורות היא, כלומר הדורות הבאים שרואין שעושין סוכות ומניחין בית דירתן ויושבין בימות החג בסוכה, שואלין מפני מה עושין כך, ומגידין להם אבותיהם מעשה יציאת מצרים. שנראה מדבריו שצריך להושיב בני ביתו, היינו אפילו אשתו ובנותיו בסוכה, כדי שישאלו ויספרו להם מעשה יציאת מצרים. ועי' בס' יחלק שלל (סי' ע') דלדברי הר"ח יש מקום לחייב סיפור יציאת מצרים דרך שו"ת כמו בליל הסדר ולא סגי בזכירה גרידא וכמש"כ הגר"ח מבריסק לגבי סיפור יציאת מצרים בליל הסדר ואפשר דג"ז נלמד בג"ש דט"ו ט"ו, אבל בר"ח נראה דזה ילפי' מקרא דלמען ידעו לחוד, וע"ש דמשמע בר"ח דד"ז נוהג כל שבעה דהרי ילפי' מינה פסול למעלה מכ' שנוהג כל שבעה.

ושאלו במש"כ הב"ח (סי' ח') כן לגבי יציאת ותפילין, האם הכוונה שם למען תזכרו ועשיתם ולמען תהיה תורת ה' בפיה, היינו ידיע שזה טעם המצוה גרידא, או שבאמת החיוב להגיע לזכירת כל המצוות ושתהיה תורת ה' בפיו וזה גמר קיום המצוה, ולשון הב"ח נראה דאין מעכב רק הכוונה בידיעת טעם המצוה בעת המצוה, וז"ל, ויכוין בהתעטפו כו'. מה שהכריח לרבינו

להורות דבעי שיכוין בהתעטפו וכן בהלכות תפילין (סי' כ"ה) ובהלכות סוכה (סי' תרכ"ה) נראה דלפי שכתוב בפרשת ציצית (במדבר טו מ) למען תזכרו וגו' ובתפילין (שמות יג ט) והיה לך לאות וגו' למען תהיה תורת ה' בפיו כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים ובסוכה (ויקרא כג מג) למען ידעו דורותיכם גו' יורה כי עיקר המצוה וקיומה תלויה בכונתה שיכוין בשעת קיום המצוה מה שאין כן שאר מצות דיוצא ידי חובתם אף על פי שלא יכוין בה דבר כי אם שעושה המצות לשם ה' שצוה אותו לעשותם ועיין במה שאכתוב בהלכות סוכה (שם סעיף א) בסייעתא דשמיא.

וז"ל בהל' סוכה, בסכת תשבו וגו' תלה הכתוב וכו'. איכא למידק בדברי רבינו שאין זה מדרכו בחיבורו זה לבאר הכונה לשום מקרא שבתורה כי לא בא רק לפסוק הוראה או להורות מנהג ופה האריך לבאר ולדרוש המקרא דבסכת תשבו ויראה לי לומר בזה שסובר דכיון דכתיב למען ידעו וגו' לא קיים המצוה כתיקונה אם לא ידע כוונת מצות הסוכה כפי פשטה ולכן ביאר לפי הפשט דעיקר הכוונה בישיבת הסוכה שיזכור יציאת מצרים וזה הטעם בעצמו לרבינו ז"ל במה שכתב בהלכות ציצית (סימן ח') ויכוין בהתעטפו שצונו המקום וכו' וכן בהלכות תפילין (סימן כ"ה) כתב ויכוין בהנחתם שצונו המקום להניח וכו' כדי וכו' מה שלא עשה כן בשאר הלכות כי לא כתב שיכוין שום כוונה בעשיית המצוה מפני כי המקיים המצוה כדינה יוצא בה אף על פי שלא היתה לו שום כוונה אבל בציצית שכתוב בהן (במדבר טו מ) למען תזכרו וגו' וכן בתפילין כתוב (שמות יג ט) למען תהיה תורת ה' בפיו שפשוטו הוא שהתפילין הם אות וזכרון כדי שיהא תורת ה' שגור בפינו כי ביד חזקה הוצאך יראה שלא קיים המצוה כתיקונה אם לא יכוין אותה הכוונה ולכן כתב בהלכות אלו ויכוין וכו' וכן גבי סוכה שכתוב למען ידעו וגו' משמע ליה גם כן שצריך שיכוין בשעת ישיבת הסוכה הטעם המכוון במצוה. ועי' באב"ע עה"פ למען ידעו דורותיכם דגם זה המצוה זכר ליציאת מצרים.

בחיוב מצטער בליל ט"ו

הנה נחלקו הראשונים אם בחיוב כזית בליל ט"ו דחג דילפי' ט"ו ט"ו מחג המצות מחויב אף במצטער, ועי' ברמ"א (סי' תרל"ט ס"ה) מהטור (שם) והר"ן (סוכה י"ב ב' ד"ה מתני') והרא"ש ברכות (פ"ז סי' כ"ג) דלילה הראשון חייב אף בירדו גשמים, ועי' במשנ"ב (סקל"ה) דאף שהוא מצטער ובעינן תשבו כעין

תדורו ילפי' בג"ש דט"ו ט"ו מחג המצות דחייב לגמרי בכל גווני, ובביאור הגר"א (שם) כ' דהעיקר כהרשב"א בשו"ת (ח"ג סי' רפ"ז) והתוספות ברכות (מ"ט ב' ד"ה אי בעי) דפטור.

ובביאור פלוגתא דקמאי אם חייב לאכול כזית בסוכה בליל יום טוב אף כשהגשמים יורדין והוא מצטער או לא, עי' בשלמי תודה (סוכות סי' ד' אות א') שכ' דנראה דיש לפרש, דנחלקו בגדר מצות אכילה דליל יום טוב הראשון, דהתוס' והרשב"א ודעימיה דפוטרים סבירא להו, דעיקר חיובא דאכילה היא מדין מצות ישיבת סוכה דתשבו כעין תדורו, דילפינן מגז"ש דמצה דחייב לאכול כזית כדי לקבוע דירתו בסוכה ע"י אכילה, ואין זה מצות אכילה בפני עצמה כמו גבי מצה, וא"כ מסתברא דבעינן לכל תנאי המצוה דישיבת סוכה, ובירדו גשמים כיון דמצטער ופטור ממצות ישיבת סוכה, שהרי לא מתקיים בזה תנאי המצוה דתשבו כעין תדורו, הכי נמי דלא שייך לחייבו במצות עשה דאכילה דליל יום טוב, וכן משמע מלשון הרשב"א שכתב, דתשבו כעין תדורו אמרינן ולעולם לא חייבה התורה לאכול בסוכה אלא כדרך שאדם עושה בביתו, והיינו משום דשורש המצוה היא מדין מצות ישיבת סוכה דתשבו כעין תדורו, אכן הרא"ש והטור והסמ"ק ודעימיה דמחייבים אף אם ירדו גשמים ס"ל, דילפינן מגז"ש דחמשה עשר חמשה עשר, דאיכא מצות אכילה מיוחדת בסוכה בלילה הראשון, דומיא דמצה שהיא מצות אכילה בפני עצמה, ואין זה מדין קיום מצות ישיבת סוכה דתשבו כעין תדורו, ולהכי ס"ל דאפילו אם ירדו גשמים דלאו כעין תדורו הוא, נמי חייב לאכול כזית פת בסוכה דומיא דמצה.

ובספר ערוך השולחן (סי' תרל"ט סעי' י"ז) ביאר כעין זה, וז"ל וטעם מחלוקתן, דהפוטרים סוברים דבעינן תשבו כעין תדורו, ואין אדם דר בבית שגשמים יורדים שם, ואי משום דאיתקש לחג המצות, זהו שיאכל בסוכה כשראו לישב בסוכה, וגם לילה הראשונה לא נפקא מכלל תשבו כעין תדורו, והמחייבים סברי דלילה הראשונה אינה בכלל בסוכות תשבו שבעת ימים דנצרך תשבו כעין תדורו, דזהו על כל החג, אבל לילה הראשונה ילפינן חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות, והך קרא כתיב בריש הפרשה, כאמור בחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה חג הסוכות לה', ולא כתיב כאן תשבו דנצריך כעין תדורו, והיכן כתיב תשבו בסוף הפרשה בסוכות תשבו שבעת ימים, ולכן על השבעת ימים בעינן כעין תדורו, ולא על לילה הראשונה דחיובה מראש הפרשה, והיא מצוה בפני עצמה לקיים מצות סוכה אכילה ושינה כמו שמחוייבים לקיים

מצות אכילת מצה בליל ראשון של פסח דאפילו מצטער חייב וכן בסוכה, ולכן די בכזית כמו במצה וכו', והתורה גזרה לקיים בלי תנאים, ואפילו מצטער ואפילו יורד גשמים, עכ"ל. והוא כעין מש"כ בביאור פלוגתם.

מיהו יש לפרש עוד, דכולהו מודו דמצות אכילה דליל יום טוב אינה מצוה בפני עצמה של אכילה כמו גבי מצה דאיכא מצוה בפני עצמה בעצם האכילה, אלא עיקר המצוה היא משום קיום מצות ישיבת סוכה דכל ימי החג, דחייב לאכול כזית פת בלילה הראשון כדי לקבוע ישיבתו בסוכה, ומכל מקום סברי הרא"ש והטור והסמ"ק ודעימיה, דילפינן מגז"ש דמצה, דאף דבעלמא איכא תנאי בקיום מצות סוכה שלא יהא ע"י צער, מ"מ בליל יום טוב הראשון לענין חיוב אכילת כזית פת בסוכה ליכא להך תנאי, וחייב לאכול ולקבוע ישיבתו בסוכה בלילה הראשון בכל גווני, ואפילו בלא תנאי דירה כמו אם ירדו גשמים דמצטער ואין זה תשבו כעין תדורו נמי מקיים למצות סוכה וחייב לקבוע ישיבתו בסוכה ע"י אכילה בלילה הראשון, דומיא דמצה בלילה הראשון דחייב בכל גווני, והכי משמע מלשון התרומת הדשן בשם הסמ"ק והמהרי"ל שכתבו, דילפינן ממצה דאי אפשר לפטור מאכילת מצה לילה ראשונה בשום ענין הוא הדין אכילה בסוכה, ומשמע דילפינן מהתם לחייב במצוה זו בכל גווני אף אם ירדו גשמים דומיא דמצה, ומ"מ גם זה הוא מדין ישיבת סוכה שיקבע דירתו בסוכה ע"י אכילה, ואין זה מצות אכילה בפני עצמה כמו גבי מצה, והתוס' והרשב"א סברי, דכיון דחיובו הוא משום מצות ישיבת סוכה, אין ללמוד מגז"ש דמצה לחיובו לקבוע דירתו בסוכה באופן שאין בו תנאי דירה דתשבו כעין תדורו כתיב, וליכא קיום מצות סוכה אלא כדרך שאדם עושה בביתו. ע"ש.

ונפק"מ בכל זה אם הוא מצוה לעצמה בליל ט"ו, או שבכלל המצוה של בסוכות תשבו שבעת ימים, איכא חיוב בליל ט"ו ומצוה קיומית בשאר ימים, האם יש דין כוונה מיוחדת במצות אכילה בליל ט"ו למצוה פרטית של ליל ט"ו, או שסגי בכוונת מצות בסוכות תשבו שבעת ימים, ועי' בזה במנח"ש (סי' ה' אות א') והליכו"ש (סוכה פ"ט ס"א דבר הלכה ס"א) דאף אם במצה סגי שיודע שליל פסח והנאתו משויא ליה כוונה שא"ה שהמצה גוף המצוה, אבל בסוכה שיש מצוה בסוכה כעין תדורו, ואי"ז חפצא דמצוה, וגם יש מצוה מיוחדת בליל ט"ו, בזה לא יועיל הנאת אכילה גרידא ללא הכוונה המיוחדת לליל ט"ו, ובפרט

להב"ח דבעי כוונה דלמען ידעו, וע"ש בארחות הלכה (הערה ג) דכן מטו גם בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל, וכן עי' במועו"ז (ח"א סי' ס"ט ובמהדו"ח ח"ג סי' שכ"ט ד"ה ואביא) שעורר לכּוין ד"ז, ולמש"כ כיון דד"ז תלוי בפלוגתא ולמה שנקט הרמ"א הוא חיוב לעצמו יש לכּוין כן, אבל למש"כ המשנ"ב דהכרעת הגר"א כשאר הראשונים א"כ אין כאן מצוה לעצמה ויש כאן חשש בל תוסיף, ונחלקו בזה הח"ח והחזו"א אם יש בל תוסיף במוסיף חיוב לענין הקורא ק"ש אחר זמן ק"ש לשם חובה דבס' הצדיק רבי שלמה (אות ס"ב) הביא מהח"ח שהזהיר התלמידים לא לכּוין לשם מצוה דיעברו בזה בבל תוסיף, ומכאן ואילך אינו אלא כקורא בתורה, ובס' המאיר ברכות (ב' א' עמוד כ) הביא ממרן החזו"א שאמר דכיוון דבכל ענין מקיים עכ"פ מצות ת"ת ואין כאן רק הוספת מחשבה לשם עוד מצוה אין כאן בל תוסיף והכא נמי תלוי בזה, ויש לדון דכאן מוסיף במצוה של רשות כוונה לשם חובה.

וי"ש לפרש דלכו"ע המצוה היא בסוכות תשבו שבעת ימים, אלא דפליגי אם שייך כאן חסרון תשבו כעין תדורו, דבאמת גם בביתו אדם דר כשאין ברירה וחייב לשהות שם לפי שעה בעת שיש לו צער, וא"כ י"ל דהכא נמי כיון דכזית ראשון חובה עליו ה"ז שפיר כעין תדורו, ומטעם זה כתבתי לבאר מש"כ אחרונים לחייבו באכילת לחם שאין בו מי פירות שהוא כלחם עוני ובכא"פ ויש שהעירו דאי"ז כעין תדורו, דבליל ט"ו החיוב הוא כעין תדורו דליל פסח, ששם באמת אוכל לחם עוני ומרור ואף אם מצטער דייר כן, והחולקים ס"ל דבעינן כעין תדורו דכל השנה, והגר"א בביאורו (שם) כתב בדעת תוס' והרשב"א, דהא דפטור כשיורדים גשמים הוא משום, דכשיורדים גשמים אין שם סוכה עליו, והיינו דאף אם האכילה בליל יום טוב היא מצות אכילה בפני עצמה, דומיא דמצה, מ"מ סברי תוס' והרשב"א דאם ירדו גשמים פטור, משום דכיון דהמצוה היא לאכול בסוכה, וכשהגשמים יורדין אין שם סוכה עליו, א"כ לא שייך לקיים המצוה באופן זה, דהוי כאוכל חוץ לסוכה, ואין כונת הרשב"א במה שכתב דתשבו כעין תדורו אמרינן, דיסוד חיוב המצוה היא מדין מצות תשבו כעין תדורו, אלא אפילו אי הוי מצות אכילה בפני עצמה, מ"מ ילפינן מדכתיב תשבו כעין תדורו דאין שם סוכה עליו אלא אם כן מצי דר בו כעין דירה, וממילא הכי נמי דלא שייך לקיים מצות אכילה בסוכה אלא כדרך שעושה בביתו, דכשהגשמים יורדין לא הוי זה כאוכל בסוכה, ולא שייך לקיים המצוה.

בגדר המצוה לישן בסוכה

הגה האחרונים דנו במצות שינה בסוכה האם המצוה במה שנשכב לישון או בעצם השינה, ובגמ' ר"ה (כ"ט א') אי' אלא מעתה הישן בשמיני בסוכה ילקה, ומשמע דרק כשישן לוקה ולא במה שהולך לישון אם לא נרדם, וכן נראה בתוס' בברכות (י"א ב' ד"ה שכבר) דאין מברכין על השינה בסוכה שמא לא ירדם, ומבואר דאם לא נרדם לא קיים מצוה כלל וברכתו לבטלה. ובגליון ודבר דבר (גליון ל"ג) מובא ממרן הגר"ד לנדו שליט"א דע"כ דהמצוה לילך לישון דאם המצוה בשינה לא משכח"ל התראה, אך מ"מ תלוי ועומד שירדם לבסוף כמבואר בתוספות. אך אם נימא דהמצוה רק כשירדם א"כ ה"ז התראת ספק. ודן דיהיה אסור לילך לישון בסוכה כשירדם בהו"ר כשירדם בש"ת וכן לילך לישון קודם סוכות כשירדם בליל ט"ו.

והוכיח דיש מצוה בשינה ממה שאמרו בסוכה (כ"ט א') דבישן בבית מחמת הגשמים אין מטריחין אותו לשוב כשפסקו הגשמים עד שיעור, וברש"י (ד"ה אלא) דאין מקיצין אותו עד שיתעורר, הרי דגם בשנתו חייב בסוכה ולולא הגשמים היה אסור לישן חוץ לסוכה, וכן עי' בשלמי תודה (סי' כ"ב אות א'), ודן דמי שנרדם בסוכה והוציאוהו לחוץ והחזירוהו, כיון שהיה הפסק באמצע השינה א"כ אין כאן המשך לשינה הקודמת וחייב שנית בברכה, ויש להקיצו כיון דעל המשך השינה לא היה זה לשם מצות סוכה וכישן חוץ לסוכה דמי, וצ"ע דתמיד בשינה יש היסח הדעת, [וברכה בלא"ה אין מברכין שינה ואולי תמיד פוטר מספק באכילה ויל"ע ביצא באמצע שינה לביהכ"ס וחזר אם ג"כ איכא היסח הדעת].

מצות סוכה או ד' מינים הי עדיף

בענין מי שאין בידו לקיים גם מצות סוכה וגם ד' מינים יש לדון הי מינייהו קדים, האם מצות סוכה שנוהג כל שבעה לילה ויום כל שבעה, אבל ד' מינים מצותו רק ביום ומדאגבהיה נפק ביה, או ד' מינים שהם חובה כל יום, יום א' מן התורה ושאר ימים מדרבנן, אבל סוכה אינו חובה רק בליל א' מג"ש דט"ו ט"ו, [אמנם א"א ללא שינה וגם שינת ארעי חייב בסוכה אמנם במקום שא"א לישן בסוכה מחמת הקור מקיים רק באכילה ואכילה יכול בשאר ימים ללא פת ועי' משנ"ב סי' תרל"ט סק"א דשינת ארעי דאסור מחוץ לסוכה הוא בשיעור הילוך מאה אמה, כעת ראיתי בגליון ודבר דבר ל"ג מהגר"א גנחובסקי

זצ"ל ששאל ממרן הגר"ד לנדו שליט"א במה שדן המט"א בסוכה וד' מינים הי חשיבא דסוכה רק בליל ט"ו ולמה לא נימא דעכ"פ א"א בלא שינה וזה ג"כ כל ז' והשיב דאירי בארצות הקרות דאין ישנים בסוכה].

ועי' במטה אפרים (סי' תרכ"ה) באלף למטה (סקל"ג) שונסתפק במי שיש לו אפשרות או לקיים מצות סוכה בליל ראשון או לקיים מצות לולב וכתב שם וז"ל, אלא שיש צד לומר שיותר יש לו לילך למקום שיש לולב ששם יקיים ביום ראשון מ"ע דאורייתא וביום השני יקיים ג"כ מ"ע דרבנן, משא"כ במקום שיש סוכה שאין קיום מצוה רק בלילה ראשונה, דמכאן ואילך רשות דאי בעי לא אכל פת כלל, וכתב דיש מקום לומר דלענין קיום מצות סוכה אע"ג דאי בעי לא אכל פת מ"מ כשאוכל פת הוא מקיים מצות סוכה ועיין במג"א וביד אפרים (סי' תרל"ט) החילוק בין אכילת סוכה בימי החג לאכילת מצה בימי הפסח בשם הכלבו וכיון שיש פנים לכאן ולכאן ואין בידי להכריע כתבתי שילך למקום שירצה עכ"ל.

ולכאורה נראה דבהגיע עת מועד, וכבר נכנס ליל ט"ו, שכעת אין לפניו רק חיוב סוכה מה"ת, א"כ בודאי דהקרוב קרוב קודם ועתה מחויב בסוכה [וכן צדד בחכש"ל סי' תרכ"ה ס"א ודן דאולי לולב עדיף מטעם דבא גם לפרסומי ניסא דיצאו בדימוס בדין כדאי' במדרש ויק"ר פ' אמור פרק ל' סי' ב', [וברוקח סי' רי"ט איתא דהא דדכתיב בקרא כי בסוכות הושבתי את בני ישראל היינו כשצרו על סיחון ועוג וזכר לנס זה יושבים בסוכות ועי' א"ר סי' תרכ"ה סק"א שהביאו ובדרשות חת"ס סוכות שנת תקצ"ג נ"ג ב' ד"ה כל ומובא בחת"ס עה"ת פ' אמור ד"ה כל האזרח, וחיי אדם כלל קמ"ב ס"א], ומ"מ לא מצינו שיהיה בזה חיוב מוכר כסותו כדין פרסומי ניסא דנר חנוכה גם י"ל דסוכה ג"כ בא לפרסומי ניסא דענני כבוד, ועי' שמחת מיכאל סי' פ"ט דאף בשניהם לפניו שצריך או לאכול חוץ לסוכה או ליטול ד' מינים סוכה קודם דהנמנע ואוכל חוץ לסוכה עובר בקום ועשה כמש"כ הפנ"י סוכה כ"ה א' אבל ביטול ד' מינים הוא בשוא"ת, ודנו בזה אחרונים עי' מנ"ח מצוה שכ"ה ורעק"א שם ובתשובות החדשות סי' ב' דאינו רק ביטול עשה בשוא"ת ועי' משנ"ב סי' תר"מ סקל"א לגבי אונן דפטור מן המצוה ולא מאיסורין, ועי' רעק"א יו"ד סי' רפ"ה ס"א ובתשובה ט' לענין קדימה בתפילין או לולב וכ' דבהגיע זמן תפילין בודאי נתחייב תחילה וכן לאידך גיסא בהגיע זמן לולב].

והקרוי קרוב קודם כמשנ"ב (סי' צ' סקכ"ח) מהרדב"ז (אלף פ"ז) דמי שנתן לו השר רשות לצאת יום א' מבית האסורין מחויב לצאת למצוה הראשונה שבאה לפניו ולא ימתין ליום שיש ריבוי מצות, ולא הביא דעת החכ"צ (סי' ק"ו) שחולק עליו ולדעתו יש להמתין ליום שיש בו ריבוי מצות, וכן עי' בחיי אדם (ח"א כלל ס"ח) ובשע"ת (סי' רכ"ט ס"ג) לענין ברכת החמה, ונראה דגם החכ"צ מודה כאן שכבר חל עליו חיוב תורה, ולא מיירי רק ביכול לילך להתפלל עם הציבור ולקיים מצות ונקדשתי שאינו חובה עתה כסוכה רק הוא מצוה קיומית של ונקדשתי עי' מש"כ בתורת אמן (ח"ב עמוד קמ"ב) ובבאר חפרוה שרים (עמוד שפ"ח). וכל הנידון בעומד קודם החג להי מינייהו יש לו לדאוג תחילה.

ועי' במשנ"ב (סי' תרנ"א סק"א) שבהגיע עת לולב ילך למקום שישגי לולב וקודם למקום שיכול להתפלל בא"א לקיים שניהם דתפילה דרבנן, וא"כ בשאר ימים שד' מינים דרבנן י"ל דיקדים סוכה דאורייתא, אך י"ל דחיוב דרבנן קודם למצוה קיומית דאורייתא.

ויש' לדון דסוכה מצוה אחת דבסוכות תשבו ז' ימים ולא מפסקי ימים מלילות רק דבהסיע דעתו מברך על כל ישיבה עי' מועז"ז (ח"א סי' צ' ובמהדו"ח ח"ג סי' ש"ל), וד' מינים אמנם מעכבין זא"ז, אבל יש בידו ד' מצות כשכולן לפניו עי' מנחות (כ"ז א'), ויש ברכה על כל א' מהד' מינים כשכולם לפניו עי' ברמ"א (סי' תרנ"א סי"ב) ומשנ"ב (סקי"ב), אמנם יכול לקיים מצות סוכה כמה פעמים ביום. כשנכנס ויוצא, וכל פעם מקיים מצוה בפני עצמה, [ועי' שו"ת ויען יוסף סי' שפ"ט ע"פ הגמ' בשבת קל"א ב' דלולב עדיף מסוכה שכן טעון ד' מינים].

ובתורה נצטוונו תחילה במצות ד' ימינים אבל י"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו' ב'), ובמסכת סוכה ובשו"ע, הלכות סוכה נשנו תחילה, ואפשר

יד. ולדעת הראב"ד לעולם מברך על כל מין כשנוטלן זה אחר זה אף בלא היסח הדעת, עי' בבית יוסף (סימן תרנ"א סי"ב), שכתב, וזה לשון ארחות חיים (הל' לולב סי' יט) כתב הראב"ד אם נטלן אחד אחד מברך על כל אחד לעצמו מאחר שאינן אגודים ביחד שתהא ברכת הלולב פוטרתן עכ"ל, ומובא במג"א (שם סקכ"ה), וממש"כ שאינן אגודים ביחד שתהא ברכת הלולב פוטרתן, מבואר דגם כשהן אגודין כל א' חייב בברכה רק שפוטרן בברכה אחת, ועי' בתוס' במנחות (שם ד"ה לא שנו) ובסוכה (ל"ד ב' ד"ה שתהא) בשם הבה"ג הל' לולב (סי' ט"ו) דיכול להגביה כל א' לעצמו ולצאת בו, ודבר תימה הוא לומר כן דכיון דכולו מצוה אחת היאך יועילו בזה אחר.

דהטעם שהקדימו הל' סוכה, משום דסמיך ליוה"כ כמש"כ בסוף הל' יוה"כ (בסי' תרכ"ד) שיבנה מיד הסוכה משום ילכו מחיל אל חיל, ולכך נשנו תחילה, ומה דבאמת ל"א כן בלולב עי' מועדי הגר"ח (ח"ג סי' שפ"ג) דסוכה צריך הרבה זמן, וע"ע שם שהשיב דאין מצוי לקנות בלילה, או דכבר דאגו לד' מינים מט"ו באב כמנהג רבינו, גם י"ל דיש טעם מיוחד בסוכה דאמרו במדרש ילקוט"ש פ' אמור (רמז תרנ"ג) ופסדר"כ (באספך מגנן) שמצות סוכה ניתנה אחר יוה"כ שאם נתחייבנו גלות יתקיים בזה. ועי' בא"ר (סי' תרכ"ה סק"א) דלכן אין לעשות הסוכה קודם יוה"כ.

וראיתי שנחלקו רבותינו בדבר, ורבינו זצ"ל בס' אשיחה (ח"ב עמוד של"ח) ובמועדי הגר"ח (ח"ב סי' תקמ"ו) כתב, דאם א"א לקיים שניהם סוכה קודמת [ואמרו דרבנו לשיטתו דס"ל בנחל איתן דמצות סוכה קודם אף למזוזה ונחלק על הגרעק"א, דפשוט דאכילה חוץ לסוכה הוא איסור עשה ולא מצאתי כן בנחל איתן לרבינו רק הוא בס' נחל איתן לבעל משכיל לאיתן על הל' תפילין סי' א' ושגו ברואה ורבינו בספרו על הל' מזוזה במשנה סדורה ציין דברי הגרעק"א ולא העיר בזה, ובעיקר הדבר אם אכילה חוץ לסוכה הוא איסור עשה או שוא"ת גרידא נחלקו האחרונים ולמש"כ הפנ"י סוכה כ"ה א' והפמ"ג א"א סי' תר"מ סקט"ו הוא ביטול עשה בקום ועשה ע"ש, אמנם במנ"ח מצוה שכ"ה אות י' ובשו"ת רעק"א החדשות סי' ב' נקטו דהוא רק מתיר כשחיטה וחליצה, וכ"כ בחי' רעק"א סוכה כ"ה א' ועי' שו"ת אבני נזר סי' תפ"א סק"ה, דהוא מתיר כשחיטה, ועי' בחוט שני סי' תרל"ט עמ' רל"ז בשעה"צ אות ח' בשם החזו"א דהוא איסור עשה, ואם הוא איסור לאכול ללא סוכה א"כ בודאי דקודם אכילת סוכה ללולב שאינו רק שוא"ת], וע"ש במועדי הגר"ח (ח"ג סי' שצ"א) דסוכה קודם להדר בו מלולב, וכ"כ בס' הנהגת רבינו (עמוד ק"ט), ועי' בס' אריה שאג (עמוד תר"ז) שהשיב ששניהם שוין. ואולי מש"כ שקודם הוא בהגיע חג הסוכות דמחויב קודם בסוכה, ושניהן שוין היינו קודם בא מועד, ורה"י הגר"ד לנדו שליט"א ס"ל דמצות לולב קודם לסוכה עי' בספרו ברכות מועד סוכה (סי' י"ג) ואמר דיתכן לבאר דלכן הקדים הכ' מצות לולב לסוכה עי' בגליון ודבר דבר (גליון ל"ג).

ובס' מועד לכל חי (סימן כ אות מ"ד) כתב, דסוכה קודם ללולב דזה יום אחד וזה שבעה ימים, ועוד דסוכה יותר תדיר דהיא תמידי לכל היום ולכל הלילה, ועוד דשם החג נקרא על שם הסוכה, אלא דבסוכה אית בה חדא דיוצא בשאולה

ולא בלולב, (ועיין בשמים ראש סימן ס"ג, ועיין בית השואבה דף ד' ריש ע"א), ועיין בית השואבה (דף צ"ב ע"ב) דהוסיף עוד טעם אחר דפגע ברישא, ולעניות דעתי נראה דאינו ענין לפגע ברישא, דהרי עשית הסוכה וקנית הלולב באים כאחד קודם זמן קיום המצוה, ולא אפשר לעשות סוכה ולקנות לולב היכא דמטא זמנייהו, (ועיין ביכורי יעקב ריש סימן תרנ"א, ושה"מ, ומאמר מרדכי, ושלחן גבוה, ועיין עליהם לענין דברכת סוכה קודם לברכת שהחיינו גם בליל שני כלילה הראשון, ועוד שם בביכורי יעקב ריש סימן תרס"א, ופרי חדש, וישועות יעקב). ע"כ. וז"ל הפמ"ג (הקדמה לס' תרנ"א) סוכה בליל א' דוחה לולב, דעדיין לא מטא זמנו. וביום ב' דוחה, זה דין תורה וזה דרבנן. ביום א' צ"ע, י"ל חובת הגוף עדיף, (סי' תרפ"ז), וצ"ע, והבן.

אם היה אתרג במדבר ומצות סוכה

בגליון ודבר דבר (גליון ל"ג) נשאל מרן הגר"ד לנדו שליט"א במה שבסדר המקראות נאמר קודם לולב ואח"כ סוכה אף שסוכה קודם בזמן ללולב, ובאמת במשניות נשנו קודם דיני סוכה, ואמר דיתכן דלא נהג במדבר מצות סוכה דל"ש זכר לענני כבוד כשהיו בענני כבוד, וגם ל"ש סוכה תחת ענני כבוד כמש"כ המבי"ט"ו וא"כ במדבר נהג רק לולב ולא סוכה ונמצא דקדם בחיובו

טו. ולכאורה ד"ז בפלוגתא שנוי, עי' בסוכה (י"ב א') זה הכלל כל דבר שמקבל טומאה אין מסככין בו מנה"מ אמר ר"ל אמר קרא ואד יעלה מן הארץ מה אד דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ אף סוכה הניחא למ"ד ענני כבוד היו אלא למ"ד סוכות ממש עשו מאי איכא למימר כי אתא רב דימי א"ר יוחנן אמר קרא חג הסוכות תעשה לך מקיש סוכה לחגיגה מה חגיגה דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ אף סוכה אי מה חגיגה בעלי חיים אף סוכה נמי בע"ח כי אתא רבין אמר נ"י אמר קרא באספך מגרנך ומיקבך בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר ובביאור מחלוקתם אם אפשר ללמוד מענני כבוד הביאו התוס' שם (ד"ה בפסולת) בשם הירושלמי וז"ל דין כדעתיה ודין כדעתיה רבי יוחנן אמר עננים למעלה היו כלומר מן השמים הן באין ואין זה גידולו מן הארץ וק"ל אמר למטה היו עכ"ל ומבואר שנחלקו אם אפשר לסכך בעננים דאם העננים גידולם מן הארץ אפשר לסכך בהם. ולמאי דקי"ל (סי' תרכ"ה ס"א) דענני כבוד היו אפשר לסכך בהם, ודנו דמ"מ יהיה זה כדין סוכה תחת סוכה.

וע"ע בחדושי חת"ס לשבת (ו' א') שדן אם ענני כבוד הוי מחיצה בידי שמים או מחיצה בידי אדם לאשוויי המדבר לכרמלית, ועי' בדרשות חת"ס (סוכות שנת תקצ"ג נ"ג ב' ד"ה כל) ומובא בחת"ס עה"ת פ' אמור (ד"ה כל האזרח), כל האזרח בישראל ישבו בסוכת וגו' כי בסוכות הושבתי את בנ"י בהוציא אותם מארץ מצרים ב' מיני סוכות ענני כבוד וסוכות ממש בשעת מלחמת סיחון ועוג כמ"ש באל"י רבה (סי' תרכ"ה ס"א) בשם הרוקח (סי' רי"ט), ואלו ואלו דא"ח, וליישב ג"כ האזרח להוציא את הנשים (סוכה כ"ח ע"א) הא גם הם היו באותו

לדור המדבר ולכן נאמר תחילה. ודן דמי שאין בידו לקיים שניהם חיוב לולב קודם כסדר הכתוב, והמשנה לא באה רק לבאר כסדר עשיית האדם שעושה

הנס, ועוד איך יוצדק על זה למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי, והנה יש לחקור מאי רבותיה דסוכות של מלחמת סיחון ועוג טפי מכל מ' שנה שהיו יושבי אוהלים וסוכות, ויש לומר כל מ' שנה הי' סוכה שתחת סוכה שהרי על אהליהם הי' ענני כבוד משא"כ במלחמת סיחון ועוג ישבו בסוכות בלי ענני כבוד פרוש עליהם, אלא שצריך להבין מ"ט לא נסעו ענני הכבוד עמהם למלחמה, וי"ל כי לא באו למלחמה אלא אנשי הצבא אבל הנשים והטף דלאו בני כיבוש נשארו במחנה ועליהם חפפו ענני הכבוד, ע"כ ישבו אנשי המלחמה בסוכות לבד נמצא במה שאנו יושבים בסוכה והנשים פטורים בזה יש זכר לב' מיני סוכות לסוכות סיחון ועוג ולענני כבוד והיינו דקאמר האזרח להוציא הנשים למען ידעו דורותיכם כי בשני מיני סוכות הושבתי וגו'.

ועי' מש"כ בשו"ת ויען יוסף (או"ח סימן קצ"ג) מספר דורש לציון מהנודע ביהודה (דרוש י"ג דף נ"ב סו"ע"ב) שמפלפל באורך בדברי התוס' בעירובין שחילקו בין מחיצה העשויה בידי שמים למחיצה העשויה בידי וכתב, דעד כאן לא פליגו ר' מאיר ורבנן במסכת סוכה (כ"ד א') אי מחיצה של בעלי חיים חשוב כמחיצה דר' מאיר סבר דאינו חשוב מחיצה משום דעומדת ברוח אי נמי משום שאינה עשויה בידי אדם, וחכמים פליגו עליה, היינו בבעלי חיים שהם דבר שיש בהם ממש אלא שעומד ברוח וכן אף שאינה עשויה בידי אדם מכל מקום הועמד שם בידי אדם למחיצה, אבל ענן שהוא כולו רוח ואינו עשוי בידי אדם ואי אפשר להעמידו בידי אדם למחיצה אפילו רבנן מודי דלא הוי מחיצה, עכ"ל הדורש לציון, וחדושו שלא העיר דאי עננים מיחשב מחיצה הוי ליה רשות הרבים מקורה, ואפשר דהני תנאי שבמדרש דפליגו אי היו עננים מלמעלה (חוץ מהענן שעל המשכן) או לא, בהא פליגו, דמאן דאמר שהיה ענן מלמעלה סבירא ליה דעננים לא מיחשב למחיצה שהוא דבר שאין בו ממש, והוי מקום חנייתן רשות הרבים, ושפיר ילפינן איסור הוצאה מנדבת המשכן, ומאן דאמר שלא היה ענן מלמעלה אלא על המשכן לבד, סבירא ליה דענן מיחשב מחיצה, וכ' דפלוגתא דהני תנאי בפלוגתא דתנאי אחריתא תליא, דהנה עוד כתב בדורש לציון שם דהך מילתא אי ענן מיחשב מחיצה תליא בפלוגתא דר' עקיבא ור' אליעזר במסכת סוכה (י"א ע"ב) בפירושא דקרא כי בסוכות הושבתי את בני ישראל דלר' אליעזר דמפרש ליה על ענני כבוד ומינה ילפינן דסכך בעינן שלא יהא מדבר המקבל טומאה וגידולו מן הארץ, נמצא שעיקר הכשר סוכה הוא שיהא דומה לעננים אם כן עננים עצמם כשרים לסכך ומכ"ש לדפנות, וצ"ל דהא דמקרי רשות הרבים משום דאתי רבים ומבטלי למחיצה, אבל לר' עקיבא דמפרש לקרא סוכות ממש איכא למימר דענן לא מיחשב מחיצה כלל, עכ"ד. ויש לומר דבזה תליא פלוגתא התנאים שבמדרש דמאן דסבר דהיה ז' עננים סבירא ליה כר' עקיבא דמחיצה של ענן לא מקרי מחיצה ושפיר ילפינן איסור הוצאה, ומאן דסבירא ליה דהיה רק ב' עננים סבירא ליה כר' אליעזר דמחיצה של ענן מקרי מחיצה, ולא ס"ל דאתי רבים ומבטלי מחיצה, ומדהיה לו דין רשות הרבים מכלל דלא היו מוקפין בענן, ומאן דסבירא ליה דהיו מוקפים בד' עננים ולא מלמעלה סבירא ליה דמחיצה של ענן מקרי מחיצה שבידי שמים דאתי רבים ומבטלי למחיצה, מה שאין כן למעלה דלא שייך זה צ"ל דלא היה ענן ע"ש.

סוכה תחילה ועי' בספר ברכות מועד (סוכה סי' י"ג). ועי' בס' אשיחה (ח"ב עמוד של"ח) ובמועדי הגר"ח (ח"ב סי' תקמ"ו) דאם א"א לקיים שניהם סוכה קודמת, וע"ש (ח"ג סי' שצ"א) דסוכה קודם להדר בו מלולב, וכ"כ בס' הנהגת רבינו (עמוד ק"ט), ועי' בס' אריה שאג (עמוד תר"ז) שהשיב ששניהם שוין.

והנה בעיקר הדבר אם נהג במדבר מצות סוכה ולולב, הנה בגליוני הש"ס מסכת סוכה (י"א ב' ד"ה שם ענני כבוד היו) הביא מס' בית אלקים להמב"ט (שער היסודות פרק ל"ז) דאפשר שלא ישבו בסוכה במדבר שהרי היו מסוככים בענני כבוד ואיך יעשו סוכה תחת סוכה, והביא מהרוקח (סי' רי"ט) דמשמע שם דלמ"ד סכות ממש עשו להם התחילה מצות סוכה רק אחר שבע שכיבשו, דלכך לא ישבו בסוכות עד שהתיישבו בארץ, דכל זמן לכתם במדבר נחשב כהמשך יציאתם ממצרים.

ועי' בהקדמת הרמב"ם לפיה"מ (ד"ה כאשר אסף) שהפירושים המקובלים ממשאין בהם מחלוקת כלל, ולא מצאנו מחלוקת במה שאמר הכתוב פרי עץ הדר שאחד אמר שהוא האתרוג, ואחר אמר שהוא הפריש או הרמון או זולתם. גם לא מצאנו מחלוקת בעץ עבות שהוא ההדס. וכשתראה בתלמוד נושאים ונותנים ונחלקים על דרך העיון ומביאים ראיה על אחד מן הפירושים הללו ודומיהם כמו שאמרו על אמרו יתעלה פרי עץ הדר, ואולי הוא הרמון או הפריש או זולתן, עד שהביאו ראיה מאמרו פרי עץ ואמרו עץ שטעם עזו ופריו שוין, ואמר אחר פרי הדר באילנו משנה לשנה, ואמר אחר פרי הדר על כל מים, אין זה מפני שהדבר ספק אצלם עד שלמדו עליו בראיות אלו, אלא ראינו בלי ספק מיהושע עד עכשיו שהאתרוג הוא הניטל עם הלולב בכל שנה ואין מחלוקת בכך, עכ"ד, וממש"כ מיהושע עד עכשיו יש משמעות שלא היה נוהג מצוה זו במדבר שלא היה מקום תאנה ורימון וכן אלו הד' מינים, וכ"כ בשו"ת צי"א (ח"י סי' י"א), ועי' ברמב"ם הל' לולב (פ"ז ה"ד) שסימני ד' מינים מרע"ה פירשם, וכן עי' ח"י חת"ס סוכה (ל"ד ב') ועי' פיר"ח פסחים (ל"ה ב') שכל הדברים השנויים במשנה הלכה למשה מסיני הם אע"פ שנשנו בסתמא, ועי' גם בשבלי הלקט (סי' שנ"ט), אך י"ל דכ"ז לענין ביאור הכתוב ולא שהיה להם זה המין מצוי שם, ואם מרע"ה לא שנאה יהושע מנין לו ואין נביא רשאי לחדש דבר מעתה.

ובקובץ שיטות קמאי מסכת סוכה (ב' א') הובא מספר הבתים במגדל דוד ספר מצוה עשין (מצות עשה קסב) מהרמב"ם בספרו מורה נבוכים (ח"ג פמ"ג) שכתב, וז"ל, ששיבת הסוכה בעת ההוא אפשר לסבלה, אין חום גדול ולא מטר מצער, ושני המועדים, רצה לומר סכות ופסח מלמדין דעת ומדות, אמנם הדעת בפסח הזכרת אותות מצרים והתמדתם לדורות, אמנם הדעת בסכות להתמיד זכר אותות המדבר לדורות, אמנם המדות, הוא שיהא אדם זוכר ימי הרעה בימי הטובה, בעבור שירבה להודות לה' ושילמד מדת ענוה ושפלות. ויאכל מצה ומרור בפסח לזכור מה שאירע לו, וכן יצא מן הבתים לשכון בסכות כמו שיצאו השרויין בצער שוכני מדברות, לזכור שכן היה ענינו בתחלה, כי בסכות הושבתו וגו', ונעתקנו מהענין ההוא לשכון בבתי המצויירים במקום הטוב שבארץ והשמן שבה. עכ"ל, ומשמעות דבריו שעיקר מצוה סוכה לא נהגה במדבר רק בארץ, וכן בספר נחמיה (פ"ח י"ז) ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד, וממש"כ כי לא עשו מימי ישוע משמע שרק בזמנו עשו ולא בזמן משה, ועי' בגמ' ערכין (ל"ב ב') ובמצודות דוד (נחמיה שם).

וז"ל הרוקח (סי' רי"ט) ומובא גם במטה משה (עמוד העבודה דיני סכות סימן תתצ"א), ויש מפרשים כשצרו על ארצות של סיחון ועוג ועל כרכים שבארץ כנען, אז ישבו ישראל בסכות, כמו שכתוב (שמואל ב' יא, יא) והארון וישראל ויהודה יושבים בסכות, כי בשדה היה מיסך עליהן עד שכבשו רבת בני עמון כך ישראל עד שכבשו ארץ כנען. וזהו כי בסכות הושבתי את בני ישראל למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי שלא יחשבו מאבותינו אברהם יצחק ויעקב אנחנו יושבים בארץ, אלא ידעו שיצאו ממצרים וצרו על הערים ונתנם ביד ישראל, ומה שכתוב בעזרא (נחמיה ח, יז) כי לא עשו כן מימי יהושע בן נון, ולא אמר מימי משה. לפי שמשה לא כבש רק סיחון ועוג אבל יהושע לכד וכבש כל הערים. לכך אמרו במגלה (ב' א') כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון ולא מימות משה.

וע' ברבינו בחיי פ' שלח (פי"ד ט') עה"פ אך בה' אל תמרדו ואתם אל תיראו את עם הא כי לחמנו הם סר צלם מעליהם וגו' כי לחמנו הם בזכות מצה בפסח סר צלם מעליהם בזכות צל סוכה, וזה היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים ומבו' דגם במדבר ישבו בצל סוכה דאל"ה לא היו מצוות אלו מגינות עליהן.

אם היו עצים גרלים במדבר

הנה מצינו פלוגתא דתנאי מש"כ כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, האם היו לישראל במדבר סוכות ממש או שהיו במדבר בענני כבוד, ובסוכה (י"א ב') א' דלר"ע היו סוכות ממש, ושאלו הרי מדבר אינו מקום זרע כמש"כ בפ' חוקת (פ"כ ה'), ואיך היה להם שם עצים, ובמסכת יומא (ע"ה ב') א' שהמן היה נבלע באיברים ומה אני מקיים ויתד תהיה לך על אזנך דברים שתגרי אומות העולם מוכרין אותן להם, והכא נמי י"ל שתגרי אוה"ע הביאו להם עצים לסוכה. או שהיה נס שגדל שם ע"י הבאר לפי שעה כמש"כ בס' ישעיה (פמ"א י"ט) ואתן במדבר אתן במדבר ארז שיטה והדס ועץ שמן אשים בערבה.

ובאמת דמצינו בפ' שלח (במדבר ט"ו ל"ב) שהיה מקושש עצים במדבר, הרי שהיה שם עצים לקושש, וראיתי בס' שפתי כהן שם בפרשת שלח (פט"ו ל"ב) שכתב דמקושש עצים אינו כפשוטו, כי מאין באו עצים במדבר לא מקום זרע ולא אילנות ולא דשאים, אלא שכפר בעצי ה' שהן ששה אבני הבנין והיה מקצץ בנטיעות של מעלה, אבל לפי פשוטו בחז"ל נראה שהיה כפשוטו עי' במס' שבת (צ"ו ב') תולש היה, ובתלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין (פ"ה ה"א) מקושש משום מאי מיחייב משום תולש או משום קוצר נישמענה מהדא ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו מלמד שמצאוהו תולש עצים מן הקרקע. ובספרי במדבר פרשת שלח (פס' קי"ג) וימצאו איש מקושש עצים, תולש מן הקרקע אתה אומר תולש מן הקרקע או אינו אלא איש ושמו מקושש ת"ל ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים הא מה ת"ל וימצאו איש מקושש עצים תולש מן הקרקע. ואי' בתרגום יוב"ע פרשת שלח (פט"ו ל"ב) ויהיו בני ישראל שוכנים במדבר גזירת שבת נודע להם אך העונש של שבת לא נודע להם קם איש מִשֵּׁל בית יוסף אמר במאמרו אלך ואתלוש עצים ביום של שבת ויראו אותי עדים ויגידו למשה ומשה יתבע תלמוד מן לפני ה' וישפטו אותי ובכך יודע העונש לכל בית ישראל ומצאו עדים את האיש כאשר תולש ועקר עצים ביום של שבת.

ובאילת השחר עה"ת פ' נצבים (פכ"ט י') בקרא דמחוטב עציך עד שאב מימך. כתב, פרש"י מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה וכו' ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים. ומזה שעשאום לחוטבי עצים בפשוטו היינו מיד, וא"כ משמע שהיו עצים במדבר, וכן מוכח מזה שמצאו מקושש עצים בשבת, ובאמת הם היו צריכים במדבר עצים למערכה ולשריפת פרה אדומה, ותוס' בחולין (פ"ח

ב' ד"ה אלא בדבר שזורעין) כתבו שבזמן שישראל היו במדבר הי' צומח שם, ועי' במדרש תנחומא פרשת חקת (אות כ"א), ובאבן עזרא פרשת תרומה (פכ"ה ה').

ובראשית רבה פ' ויגש (פרשה צ"ד סימן ד') ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע, להיכן הלך אמר רב נחמן שהלך לקוץ ארזים שנטע אברהם זקינו בבאר שבע, היך מד"א (בראשית כא) ויטע וגו', כתיב (שמות כו) והבריח התיכון בתוך הקרשים, אמר ר' לוי והבריח התיכון שנים ושלושים אמה היו בו, מהיכן מצאו אותו לשעה, אלא מלמד שהיו מוצנעין עמהם מימות יעקב אבינו, הה"ד (שמות לה) וכל אשר נמצא אתו עצי שטים, אשר ימצא אתו אין כתיב כאן אלא אשר נמצא אתו, א"ר לוי ממגדל צבעיא קצצום והביאום עמהם למצרים.

ועי' במדרש תנחומא פרשת תרומה (סימן ט) אפילו בקרשים היה מעשה נסים, ומהיכן היו הקרשים יעקב אבינו נטע אותם בשעה שירד למצרים, אמר לבניו בני עתידים אתם להגאל מכאן והקב"ה עתיד לומר לכם משאתם נגאלין שתעשו לו את המשכן אלא עמדו ונטעו ארזים מעכשיו שבשעה שיאמר לכם לעשות לו את המשכן יהיו הארזים מתוקנים לכם, מיד עמדו ונטעו ועשו כן.

וברש"י פ' תרומה (שמות פכ"ו ט"ו) ועשית את הקרשים, היה לו לומר ועשית קרשים, כמה שנאמר בכל דבר ודבר, ומהו הקרשים, מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו צפה ברוח הקדש ונטע ארזים במצרים, וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים, אמר להם, שעתיד הקדוש ברוך הוא לצוות אתכם לעשות משכן במדבר מעצי שטים, ראו שיהיו מזומנים בידכם. הוא שישד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים קורות בתינו ארזים, שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן.

ומשמע דלא היה עצים למשכן ולכן הוצרכו להביא עמהם, וי"ל דעליהם היה להביא עמהם ולא לסמוך על הנס, וזה שאמר ראו שיהיו מזומנים בידכם, וגם רצו שיהיה השראת השכינה בזכות יעקב שנטעם, וכן בריח התיכון היה מאשל שנטע אברהם כמש"כ בת"י פ' תרומה (פכ"ו כ"ח) ובמדרש אגדה בראשית (פכ"א ל"ג) ועי' שם בפתשגן כתב הדת (אות ח).

ועי' מש"כ הפני יהושע מסכת שבת (ע"ה א' ד"ה פסקא הצד) דשייך זריעה וחרישה באותן מינין חייב א"כ ה"ה לצידה א"כ בחלזון אמאי ליפטר דנהי דמסתמא לא היו צדין החלזון במדבר אלא שכבר היה מצוי בידם ע"י תגרי

אומות העולם או שהוציאו ממצרים כדאשכחן להדיא בעצי שטים ובנסכים א"כ ה"ה לחלזון וכיון שהוא מין דשייך ביה צידה ליחייב.

ועי' מש"כ הרמב"ם ומובא בקובץ שיטות קמאי מסכת סוכה (ב' א') מספר הבתים במגדל דוד ספר מצוה עשין (מצות עשה קסב) מהרמב"ם בספרו מורה נבוכים (ח"ג פמ"ג) שכתב, וז"ל, ששיבת הסוכה בעת ההוא אפשר לסבלה, אין חום גדול ולא מטר מצער, ושני המועדים, רצה לומר סכות ופסח מלמדין דעת ומדות, אמנם הדעת בפסח הזכרת אותות מצרים והתמדתם לדורות, אמנם הדעת בסכות להתמיד זכר אותות המדבר לדורות, אמנם המדות, הוא שיהא אדם זוכר ימי הרעה בימי הטובה, בעבור שירבה להודות לה' ושילמד מדת ענוה ושפלות. ויאכל מצה ומרור בפסח לזכור מה שאירע לו, וכן יצא מן הבתים לשכון בסכות כמו שיצאו השרויין בצער שוכני מדברות, לזכור שכן היה ענינו בתחלה, כי בסכות הושבתי וגו', ונעתקנו מהענין ההוא לשכון בבתים המצויירם במקום הטוב שבארץ והשמן שבה. עכ"ל, ומשמעות דבריו שעיקר מצוה סוכה לא נהגה במדבר אצל שוכני מדברות רק בארץ, וכן בספר נחמיה (פ"ח י"ז) ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד, וממש"כ כי לא עשו מימי ישוע משמע שרק בזמנו עשו ולא בזמן משה, ועי' בגמ' ערכין (ל"ב ב') ובמצודות דוד (נחמיה שם).

וז"ל הרוקח (סי' רי"ט) ומובא גם במטה משה (עמוד העבודה דיני סוכות סימן תתצ"א), ויש מפרשים כשצרו על ארצות של סיחון ועוג ועל כרכים שבארץ כנען, אז ישבו ישראל בסוכות, כמו שכתוב (שמואל ב' יא, יא) והארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות, כי בשדה היה מיסך עליהן עד שכבשו רבת בני עמון כך ישראל עד שכבשו ארץ כנען. וזהו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי שלא יחשבו מאבותינו אברהם יצחק ויעקב אנחנו יושבים בארץ, אלא ידעו שיצאו ממצרים וצרו על הערים ונתנם ביד ישראל, ומה שכתוב בעזרא (נחמיה ח, יז) כי לא עשו כן מימי יהושע בן נון, ולא אמר מימי משה. לפי שמשה לא כבש רק סיחון ועוג אבל יהושע לכד וכבש כל הערים. לכך אמרו במגלה (ב' א') כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון ולא מימות משה.

ללמוד סדר הנענועים תחילה

פעם אחת בילדותי קרא לי רבינו זצ"ל לעלות לביתו אחר התפילה בחג הסוכות ואמר לי שרואה שבעת הנענועים בהלל אני מסתכל איך מנענע ואני עצמי לא מנענע כראוי, ואמר שצריך ללמוד איך לנענע, והביא בשם רבי זונדל מסלאנט זצ"ל, שראו שמנענע הד' מינים קודם החג כמתאמן בדבר, ואמר דבגמ' (סוכה ל"ז ב' מנחות ס"ב א') אי' דנענועים מבטלין טללים רעים, ורוחות רעות, והם ככלי מלחמה, והוא עומד כחייל המתאמן בנשקו לפני המלחמה שיוכל להלחם כראוי.

וכן מובא בספר הצדיק ר' יוסף זונדל מסלאנט (עמוד קל"ד) כתב, פעם אחת בימי הסוכות, מצאוהו באשמורת לפני אור הבוקר, שעמד וארבעת המינים בידיו, ועשה בהם הנענועים כמו בשעת ההלל ובשעת הברכה, ותמחו על זה, ויאמר, שכן ראוי לעשות, וכי עלינו ללמוד ממנהגו של עולם, שאנשי הצבא מתרגלים בעבודותיהם הצבאיות יום ויום, וגם היודעים והמלומדים חוזרים תמיד על התרגילים שיהיו בקצב ובדקדוק גדול, וכמו כן אנו צריכים לעשות בעבודתנו את ה', להתרגל במנהגיהם של ישראל בכל דבר ודבר שיהיו בדקדוק גדול ועצום, וכמו כן רמזו חז"ל במדרשות שהמשילו את הלולב ומיניו לכלי זיין, ע"כ. ובפירוש רבינו מנוח על הרמב"ם (בפ"ז מהל' לולב הלכה ט' י) כתב בענין מה שנהגו לנענע לכל צד מארבע רוחות, דאין להקל במנהגים כמש"כ בביצה (ד' ב') הזהירו במנהג אבותיכם בידיכם, ועוד כי התנועות הגשמיות מדרגה לשכליות, ואמרינן בתוספתא כשאתה מנענעו יתנענעו ראשו והוציו וכו', ואפשר שבא ללמד, שלא ינענעו בדרך היאוש, רק בכח ובזריזות, כדכתיב (תהלים ל"ה) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך ע"כ.

בנוסף ותתן לנו באהבה בשבת ולא כיו"ט

בלבוש (או"ח סי' קפ"ח ס"ו) ביאר הטעם שרק בשבת אומרים בקידוש ושבת קדשך באהבה וברצון הנחילנו, וביו"ט א"א באהבה, משום דבכל התורה כפה הקב"ה עליהם הר בגיגית כדא' במסכת שבת (פ"ח א') וע"ז (ג' ב') אבל שבת הרי ניתנה במרה (שבת פ"ו ב' סנהדרין נ"ו ב') וניתנה ללא כפיה וזה באהבה, ומקשה הלבוש מדוע בתפילת יו"ט אומרים ותתן לנו באהבה מועדים לשמחה באהבה, הרי זה לא ניתנה במרה, ומתרץ הלבוש אע"פ שעל הכלל אמרינן באהבה, מ"מ על הפרט דהיינו [כשמזכירים את החג שבו נמצאים] לא אמרינן

באהבה רק בשבת, וטעם הדבר דודאי כלל התורה קיבלו סתמא קיבלו עליהם באהבה, ותדע שהרי הכינו עצמם בשלשת הימים כמו שציוה להם משה בלא שום כפיה אלא שאחר כך בשמעם ריבוי המצוות ופרטותיהם נזדעזעו שמא לא יוכלו לקיימם, והוצרכו לכפיית הר בגיגית לכך אומרים על הכלל באהבה ולא על הפרט.

ובלבוש (סי' תפ"ז ס"א) כתב שביו"ט שחל בשבת חוזר ואומר באהבה מקרא קודש וביו"ט שחל בחול אינו חוזר ואומר באהבה וכך נוהגים ופירש הטעם דמקרא קודש דשבת קיבלו ישראל באהבה במרה קודם שבאו לסיני ולא כפה עליהם ההר כגיגית אבל שאר מצוות קיבלו עליהם בסיני וכפה עליהם ההר כגיגית והקשה דאם כן ביו"ט שחל בחול גם בתחילה לא יאמר באהבה, ובא"ר (שם) כתב, דבתחילה אומרים ותתן לנו ה' אלוקינו באהבה היינו שהנתינה היתה באהבה והקב"ה נתן את כל התורה באהבה, אבל מה שחוזרים ואמרים באהבה מקרא קודש, היינו שישראל קיבלו באהבה וזה רק בשבת ולא ביו"ט, ועי' גם באבודרהם שהקב"ה נתן לישראל באהבה כמש"כ (דברים ז' ח') לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם כי מאהבת ה' אתכם, והעירו מהא דא"י בברכות (מ"ט א') שבשבת אומרים ברוך שנתן לעמו ישראל באהבה, וביו"ט אין אומרים שנתן ימים טובים לישראל באהבה אף דאירינן בנתינת הקב"ה ולא בקבלת ישראל. ועי' במחזור ויטרי (אות שמ"ז) דגם ביו"ט אומר ב"פ באהבה כמו בשבת, והחיד"א ג"כ במחז"ב (סי' תפ"ז) כ' לומר ב"פ באהבה בשלש רגלים ופירש באהבה הראשון קאי להשי"ת דבאהבתו ובחמלתו נתן לנו מועדים והשני קאי לנו כי באהבה מקרא קודש.

ובבנין שלמה (מהדו"ח ח"א עמוד מ"ג וח"ב עמוד תתקצ"ה) בחי' עה"ת (ויקרא פנ"ט ל"ג) ביאר דשתי מצוות נצטוונו ביום טוב, האחת קריאת מקרא קודש ואיסור מלאכת עבודה והשנית מצות שמחה ואכילה ושתייה, והנה בעת קבלת התורה היה הקב"ה צריך לכפות עליהם הר כגיגית רק לגבי החלק הראשון של מצות יום טוב קריאת מקרא קודש ואיסור מלאכת עבודה, ואולם את חלקה השני של המצוה שמחה ואכילה ושתייה ודאי קיבלו ישראל באהבה וברצון, וזהו שנאמר בסדר התפילה ותתן לנו ה' אלוקינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, כי את מצות שמחת יום טוב אכן קיבלו ישראל ברצון, אמנם את חלק המצוה של מקרא קודש, לא קיבלו ברצון ולכן ביום טוב לא אומרים

באהבה מקרא קודש רק כשחל יום טוב בשבת מוסיפים ואומרים באהבה מקרא קודש לפי שכשנצטוו ישראל במרה על השבת קיבלו ברצון אף את חלק המקרא קודש של מצות השבת, ולפי זה גם מבואר מפני מה ביום טוב שחל בשבת אומרים אנו פעמיים באהבה הראשונה כנגד מצות שמחת יום טוב והשניה כנגד מצות מקרא קודש של השבת.

ויש להוסיף שמצות שבת נתנה ביחוד לישראל באהבה כמו שאמרו בשבת (י' ב') דאמר רבא בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שנאמר (שמות ל"א י"ג) לדעת כי אני ה' מקדשכם תניא נמי הכי לדעת כי אני ה' מקדשכם אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם מכאן אמר רבן שמעון בן גמליאל הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו מאי עביר ליה אמר אביי שאיף ליה משחא ומלי ליה כוחלא והאידנא דחיישינן לכשפים מאי אמר רב פפא שאיף ליה מאותו המין איני והאמר רב חמא ברבי חנינא הנותן מתנה לחבירו אין צריך להודיעו שנאמר (שמות ל"ד כ"ט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו לא קשיא הא במילתא דעבידא לאגלויי הא במילתא דלא עבידא לאגלויי והא שבת דעבידא לגלויי מתן שכרה לא עביד לגלויי, ופירשו שם התוספות, וז"ל הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו ודוקא במתנה שנותן לו ע"י אהבה שאין המקבל מתבייש אבל הנותן צדקה שהמקבל מתבייש מתן בסתר יכפה אף (משלי כ"א י"ד), ע"כ, הרי מבואר דשבת היא מתנה שנתנה לנו באהבה שלכן צוה הקב"ה למשה לך והודיעם לדעת כי אני ה' מקדשכם. ועי' משולחנו של רא"ב (מועדים ח"א עמוד רצ"ח) ממש"כ רש"י פ' לך לך עה"פ (בראשית י"ז ב') ואתנה בריתי ביני וביניך, ברית של אהבה, דכל דבר שמיוחד ביני לבינך הוא ברית אהבה, וז"ש וגם את נח באהבה זכרת דכ' שם בפ' נח (פ"ט י"ב - ט"ו) זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם, וכן עי' רש"י פ' חיי שרה (פכ"ג ט"ו) ביני ובינך בין ב' אוהבים כמונו, וד"ז נתייחד בשבת שהיא אות בריך ביני ובין בני ישראל.

והג"ר מתניה גרז שליט"א הוסיף דביו"ט פשיטא שאין חלק לאוה"ע שלא קבלו התורה, אבל שבתות למנוחה היה שייך גם אצל גויי הארצות, ובזה ניכר אהבת ה' שמנוחתו לא ינחלו ערלים, וגוי ששבת חייב מיתה (סנהדרין נ"ח ב').

בל תוסיף בכיונת המצוה רלולב

הנה לולב בשאר ימים אינו רק תקנת ריב"ז זכר למקדש כדאי' בסוכה (מ"א א') ואם מכין על דרבנן לקיים מצוה של תורה לא יצא, ועי' שמענו כן ראינו (ח"ב פ"ז סי' כ"ז) לאידך גיסא בסבר על מצוה דאורייתא שהיא דרבנן, וגם יש לחוש לבל תוסיף, ועי' מש"כ בבאר חפרוה שרים (עמוד שצ"ז) לדעת הרמב"ם הלכות ממרים (פ"ב ה"ט) דהאומר על בשר עוף בחלב שהוא דאורייתא עובר בבל תוסיף, וכמש"כ הפמ"ג בפתיחה כוללת לאו"ח (ח"א אות מ'), ובמקיים מצוה כאינו מצוה ועושה יש לדון דאף שסבר שמחויב בדבר שפיר דמי דמכניס עצמו לחיוב תורה ואינו מוסיף מצוה, ולכן אשה שסברה שחייבת מה"ת במצות סוכה או לולב ושופר אין בזה בל תוסיף.

שהחיינו באמצע הלל בחג

בענין מי שנזכר באמצע הלל בחג שלא בירך שהחיינו האם יכול לברך באמצע הלל, הנה כל זמן שלא עזב הלולב מידו כאנשי ירושלים בסוכה (מ"א ב') עדיין נחשב שיירי מצווה כמש"כ התוס' בסוכה (ל"ט דמהני לענין עובר לעשיתו, וכמו"כ לשון התוס' סוכה (ל"ט א' ד"ה עובר) דאע"פ שאינו אלא מצוה מן המובחר מיקרי עובר לעשייתו, ועי' ערוך לנר משום שלא נגמר מצותו כאנשי ירושלים, וכן הוא לשון רבינו דוד פסחים (ז' א') מצות לולב אינה נגמרת בנטילה כל שהו שהרי יש בה שיירי מצוה, והגרא"מ הורביץ בסוכה (מ"ד א') כתב יש להאריך באותה נטילה ראשונה, דאכל נחשב המשך המצוה, וכמש"כ הנצי"ב בכ"ד (מרומי שדה פסחים ל"ט א' במכתב לבנו, ובמרומי שדה חגיגה ו' א' ובהעמק שאלה סי' נ"ד אות ד' ובמשיב דבר ח"ב סי' י"א) ממה שמצינו במסכת פסחים (ק"ז ב') דרבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא, כי היכי דניגרריה לליביה, דניכול מצה טפי לאורתא, ונפסק בשו"ע (סי' תע"א ס"א), וכע"ז כ' המהר"ל בגבורות ה' (פמ"ח) שיש להאריך המצוה גופא, וכל זה חביבות מצוה, ושפיר יכול לברך שהחיינו דלולב, ולמש"כ הגרי"ז בחי' סוכה (עמוד ס"ב) בדעת הרמב"ן, הלל הוא חלק ממצות לולב וא"כ מישך שייך להלל ויוכל לברך בתוך ההלל, אבל עכ"פ מספק יכול לברך גם אחר ההלל. ועי' הליכו"ש (מועדים פי"א ס"כ וארחות הלכה סל"ז) דיכול לברך שהחיינו בין הפרקים.

ועי' משנ"ב (סי' תרמ"ד סק"ז) בשם החיי אדם (כלל קמ"ד ס"ז) דיכול לברך על הלולב שנזדמן לו רק באמצע הלל, ובא"א לבעל הדע"ק (סי' תרנ"א ס"א) כ'

דה"ה בשכח. ולכו"ע לא אמרי' דאחר שאמר הלל ונזדמן לו לולב יאמר שנית הלל מחמת הלולב, ועי' בפסחים (צ"ה ב') אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ונוטלין את לולביהן ואין אומרים הלל, ומ"מ לא קבעו הלל שני ללולב.

למה צריך ג"ש לחייב באכילה בליל ט"ו

במה שהקשו הראשונים למה צריך ג"ש לחייב אכילה בליל ט"ט תיפוק"ל דחייב מצד אכילת יו"ט שהיא עליו חובה וא"א לו לאכול בלא סוכה ככל אכילת חובה, עי' תוס' ברכות (מ"ט ב' וסוכה כ"ז א' ד"ה אי בעי אכיל) ויש ליישב בזה.

התוספות בברכות (שם) הקשו בהא דאי' שם דביו"ט ליכא למימר אי בעי לא אכיל דא"כ מטעם זה חייב בסוכה, ומאי איצטריך למילף ט"ו ט"ו, וכתבו נפק"מ דאם ירדו גשמים ואכל בביתו ויצא סעודת יו"ט, דמ"מ אחר שפסקו הגשמים חייב לאכול עוד כזית בסוכה.

ובבית הבחירה להמאירי (שם ד"ה ומה שביארנו ובסוכה כ"ז א' ד"ה אמר) כתב, ששבת ויו"ט דיו בפירות ואף על פי שאין בהם ברכת המזון.

עוד כ' המאירי דחייב פת ביו"ט דרבנן וכאן מן התורה.

עוד כ' מאירי (סוכה שם) נפק"מ בשבע מאכילת יום העבר דמשום יו"ט אינו חייב רק משום ט"ו ט"ו

וע"ע מאירי (סוכה שם) דנפק"מ לעבור עליו בשניים.

ובבעה"מ פ' אלו דברים (על הרי"ף פסחים י"ח ב' ד"ה פרק אלו) דאי משום יו"ט אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל משום שמחת יו"ט דתשבו כעין תדורו ומשום ט"ו ט"ו חייב.

ועי' ר"ן (סוכה י"ב ב' על הרי"ף ד"ה מתני') ורא"ה (שם כ"ו א') דאי בעי לא אכיל בסוכה ומשום ט"ו ט"ו חייב לאכול בסוכה.

בר"ן כתב (שם) נפק"מ שיכול לאכול כזית וכאן יש לאכול ב' כזיתים עי' משנ"ב (סי' תרל"ט סקכ"ב). וע"ע ר"ן (שם) דחייב אף בירדו גשמים.

ונפק"מ במש"כ הבמט"א (סי' תרכ"ה סעיף נ"ב) דמצוה מן המובחר ללעוס את כל הכזית ואז לבלוע בבת אחת כמו לענין מצה.

ונפק"מ עוד במה שכתב המטה אפרים (שם סעיף נ"ב) שילעס ורק אח"כ יבלע דילפינן בגז"ש מחג המצות ובלע מצה לא יצא, והוסיף באלף למטה (שם) דאפשר דגרע מבלע מצה דכאן אפילו בדיעבד לא יצא שאין בבליעה דרך אכילה.

ואיכא נפק"מ דמשום ט"ו ט"ו איכא גם חיוב שינה למש"כ ריטב"א (סוכה כ"ז א' ד"ה אבל שמעתי) בשם גדול הדור א' דחייב גם בשינה כעין תדורו, וכן נראה בלקט יושר (או"ח עמוד קמ"ד).

ואיכא נפק"מ דמשום ט"ו ט"ו יש לאכול עד חצות וכמו במצה (בני ברוך מאיר נ"ו), עי' ברמ"א (סי' תרל"ט ס"ג) ויאכל קודם חצות הלילה וביאר המשנ"ב (סקכ"ו) משום דילפינן מחג המצות דזמנה עד חצות ואם לא אכל עד חצות יאכל גם לאחר חצות דגם במצה הדין כן, אבל לא יברך לישב בסוכה וביאר בשעה"צ (סקנ"א) דחשינן שמא עבר זמן של לילה הראשון ולכך דינו כשאר ימי החג שאין מברכין לישב בסוכה אא"כ אוכל יותר מכביצה. והעיר בני ד"ל דחיוב אכילה בליל יו"ט דפסח וחג באמת נלמד מג"ש דט"ו ט"ו.

ואיכא נפק"מ למש"כ בקו' הזכרונות ממרן החזו"א (סי' י"ט ס"ו) בחולי ציליאק וכיו"ב יוצא במה שקובע עליו ועי' תורתך שעשועי (ח"א עמוד קמ"א) אבל מדין סוכה בעי דוקא פת. [ועי' לעיל כע"ז מהמאירי].

וכ"כ תוספות מסכת סוכה (כ"ז א' ד"ה אי בעי) דביו"ט אפשר בבישרא ופירי דאין בהן ברכת המזון ולא בעי הזכרת יו"ט אבל לילי י"ט הראשון של חג לא סגי בלא פת.

גם איכא נפק"מ להדעות דסעודת שבת ויו"ט לא בעי כוונה עי' בבית הלוי פ' תרומה דהעיקר בתוצאה, כאן בעי כוונה, [ועי' שו"ת כת"ס או"ח סי' ל"ז ועין יצחק אהע"ז סי' ב' דגם סעודת יו"ט בעי כונה ועי' שו"ת שביבי אש או"ח ח"ב קידוש סי' ל"ב ס"ו].

גם נפק"מ דבעי כוונה מיוחדת לאכילת ליל ט"ו כמש"כ במורה באצבע להחיד"א (סי' ט' אות ר"צ) יכוין באור יום טוב של חג לאכול כזית בסוכה לשם חובה, ועל כן בכזית המוציא תיכף יכוין לצאת ידי חובה ולקיים מצות אכילת כזית בסוכה בלילה הראשון, דילפינן חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות, ע"כ. והביאו בספר מטה אפרים הלכות סוכה (סי' תרכ"ה סנ"א). ומשמע דצריך לכוין

להדיא על חלק זה דיש מצוה לאכול בליל ט"ו. ועי' במנח"ש (סי' ה' אות א') והליכו"ש (סוכה פ"ט ס"א דבר הלכה ס"א) ובארחות הלכה (הערה ג) דכן מטו גם בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל, וכן עי' במועו"ז (ח"א סי' ס"ט ובמהדו"ח ח"ג סי' שכ"ט ד"ה ואביא).

גם איכא נפק"מ דמדין ט"ו ט"ו בעינן לאכול פת ללא מי פירות, וכמש"כ הפמ"ג (א"א סי' תרל"ט סק"ט ובמשב"ז סו"ס תרמ"ג) דלחם הנילוש במי פירות וכדומה אין יוצאין בו יד"ח בכזית ראשון דומיא דמצה, וכן היה נוהג רבינו זצ"ל ליקח לכזית ראשון פת שאין בה מי פירות ותבלין, עי' דקדוקי מצות (ח"ב ישיבת הסוכה אות י"ב).

גם נפק"מ דבעינן לכה כמש"כ בדקדוקי מצות (שם אות י"א) ובס' אלא ד"א של הלכה (פס"א י"א) שהקפיד גם שיהיה לכה ולא יהיה בכזית מעשר ראשון ומעשר עני עי' בדרך אמונה הל' תרומות (פ"ו ה"ב ביאור"ל ד"ה כהני) בשם החזו"א, וכ"כ המנח"ח (מצוה שכ"ה אות י"א),

גם נפק"מ דיש לאכול הכזית ראשון ללא מיני מתיקה כמש"כ בשו"ת יד אליהו להגר"א רוגלר זצ"ל (סק"ג אות א') דאין לאכול הבזית עם דבש או דגים כי הם מבטלים טעם הדגן וכמו במצה, וכ"כ בס' בית השואבה (דיני ערב סוכות אות ד') דאין לאכול את הפת עם דבש.

גם נפק"מ דכזית ראשון יש לאכול דוקא בליל ט"ו, ולא מפלג המנחה, אף שקיבל יו"ט, דבעינן ט"ו דוקא, עי' במשנ"ב (סי' תרל"ט סקכ"ה) דבעינן דומיא דמצה דכ' בעבר תאכלו מצות.

גם נפק"מ למצטער דבליל ט"ו חייב כמש"כ הרמ"א (סי' תרל"ט ס"ה) מהטור (שם) והר"ן (סוכה י"ב ב' ד"ה מתני') והרא"ש ברכות (פ"ז סי' כ"ג) דלילה הראשון חייב אף בירדו גשמים, ועי' במשנ"ב (סקל"ה) דאף שהוא מצטער ובעינן תשבו כעין תדורו ילפי' בג"ש דט"ו ט"ו מחג המצות דחייב לגמרי בכל גווני.

וגם נפק"מ דהולכי דרכים ג"כ חייב כאן בסוכה, אבל מצד יו"ט לא היה לו חיוב סוכה.

גם נפק"מ דיש לאכול כא"פ דומיא דמצה עי' במט"א (סי' תרכ"ה אות כ"ב) שכתב דמצוה מן המובחר לאכול את הכזית ולבלוע ביחד, ועי' בארח דוד (אות רס"ח) ועלי ארח שם.

גם נפק"מ במי שעונג שלו לצום דאינו חייב בעונג יו"ט כריה"ח עי' בשו"ע (או"ח סי' רפ"ח ס"ג) עי' ביאור"ל (סי' תרל"ט ס"ג ד"ה בליל)

גם נפק"מ במי שחלם תענית חלום כדקי"ל (או"ח סי' רפ"ח ס"ד) דמתענה בשבת ויו"ט דה"ז חשש סכנה ועונג שיש לו בכפרת התענית מתיר לצום, אמנם ד"ז לא מתיר תענית כשיש חיוב תורה עי' ערוך לנר (סוכה כ"ז א').

גם נפק"מ בחיוב נשים למש"כ בשו"ת רעק"א (סי' א') נשים פטורות מעונג יו"ט, ועי' אלף למטה (סי' תרכ"ה אות צ"ח) שדן אם נשים חייבות בכזית בליל ט"ו, ואף דבגמ' קידושין (ל"ד א') מפורש דס"ד נילף ט"ו ט"ו קמ"ל דממעט מקרא גם בליל הראשון, היינו מחיוב סוכה אבל בעצם האכילה חייבות.

עוד נפק"מ דבסעודת יו"ט כבוד יום קודם ללילה ובאין לו בלילה משלים ביום עי' פסחים (ק"ה א') וכאן אין נוהג רק בליל ט"ו.

עוד נפק"מ בנשבע שלא יאכל פת ביו"ט, דבחג לא חייל דועי'ועי' ועומד מה"ת לאכול, עי' בפרי מגדים (א"א או"ח סימן תי"ח סק"א) דיש אומרים דפת בשבת ויו"ט רק מדרבנן. ונפקא מינה נשבע בפירוש שלא לאכול פת בשבת ויו"ט אי חלה. עיין בשו"ע (סימן תק"ע סעיף ג') ובמג"א (אות ט'), וע"ש דתענית שעות בדאורייתא אסור ובדרבנן שרי, וכאן אם נשבע רק עד חצות אם זמנו עד חצות לא חייל.

להוציא בברכת לישב בסוכה

הנה מבואר בגמ' ר"ה (כ"ט א') דבברכת המצות אע"פ שיצא מוציא, ופירש"י (ד"ה אע"פ) דכל ישראל ערבין זל"ז, וכן קי"ל (סי' רע"ג ס"א), אבל בברכת הנהנין דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל יצא אינו מוציא, ובכזית ראשון דליל ט"ו שהוא חובה יצא מוציא בברכת לישב בסוכה וברכת המוציא ככל ברכת המצות, וכמו שמבואר בגמ' (שם כ"ט ב') ובשו"ע (סי' קכ"ז ס"כ) לגבי מצה, וכמש"כ המט"א (סי' תרכ"ה סנ"ט) ובאלף למטה (סקצ"ה) וכן נפסק במשנה ברורה (סי' קס"ז סקצ"ה) דבליל א' וב' דסוכות שהוא חייב לאכול כזית פת בסוכה יכול ג"כ להוציא אף על פי שאינו טועם בעצמו, וכ"כ הפמ"ג (סי' קס"ז א"א סקמ"א).

ובאכילה בסוכה כל שבעה לכאורה אע"פ שאיכא מצוה באכילתו בסוכה מ"מ כיון שאינו חובה איכא למימר אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל, ואף בברכה"נ כשאוכל חייב בברכה ואין יצא מוציא דאי בעי לא אכיל, אלא דשם גם כשמברך ליכא ברכת המצוה רק ברכה" וכאן כשמכניס עצמו לחיוב איבא ברכת המצוה. ועי' בס' ראה ישר (עמוד תי"ח) ששאל בני אהרן נפתלי נ"ו את הגרש"א שטרן שליט"א האם יש במצה כל שבעה יצא מוציא, ואמר דכיון שהוא רשות, א"כ אף שיש קיום מצוה, אמר' אי בעי לא אכיל ואינו מוציא, וגם בשחיטה אף שיש מצוה לשחוט א"א להוציא כיון שזה רשות כמבואר בהגהות אשר"י חולין (פ"ג ס"ג), ובשו"ת חבלים בנעימים (ח"א סי' א') הקשה סתירה בדעת ההגהות אשרי שבציצית ס"ל דאמר' אע"פ שיצא מוציא וכמבואר בהגהות אשרי ר"ה (פ"ג) כמובא במג"א (סי' ח') ואילו בשחיטה ס"ל דליכא ערבות, ונראה דשאני ציצית דעכ"פ אחר שלובש הבגד מתחייב בציצית וכ"כ רבינו זצ"ל בתשובה בס' גם אני אודך (ח"ד סי' ז'), ויש לדון דבסוכות תשבו שבעת ימים הוא מצוה הנמשכת אלא דבליל ראשון הוא חובה בפת ובשאר ימים סגי בשיבה ושינה עי' הגהות חת"ס על המג"א (סי' תרל"ט סק"ז) ובתוס' בשבת (קל"א ב' ד"ה א'), וכיון דבעיקר המצוה שייך בה חובה שפיר יצא מוציא אף שעתה הוא רשות ככל יצא מוציא דעכ"פ יש לו ערבות בעיקר המצוה, [אך לכא' תמיד אף שיצא יש דין יצא מוציא דאצל היוצא איכא חיוב אבל כאן ליכא חיוב עתה אצל היוצא ול"ש ערבות בדבר הרשות].

ועי' בבאר חפרוה שרים (עמוד רפ"ט) דבברכת המצות אע"פ שהוא רשות ל"א אי בעי לא אכיל, כמו שנראה בדברי ההגהות אשרי שם במסכת ראש השנה (פרק ג סימן יג הגהה א) שכתב דברכות הנהנין אי בעי לא אכיל פירוש שאינה חובה על האדם כגון ברכת הלחם והפירות והריחני שאם ירצה לא יהנה ולא יברך לא יצא מוציא. מא"ז.

ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' ע"ז) שמצדד דאף בברכת המוציא של כזית ראשון בליל סוכות אינו בכלל יצא מוציא דדוקא ברכת המוציא של מצה וברכת בפה"ג של קידוש הלילה שיש ברכת מצות עם ברכת הנהנין יכול להוציא, משא"כ בכזית ראשון בסוכה יש רק ברכת הנהנין בלבד, דברכת לישב בסוכה מברך עם קידוש היום, לא אמרינן אם יצא מוציא, ובזה ניחא מה שפסק השו"ע (סי' קס"ז) דבשבת אינו מוציא בברכת המוציא כיון דאיכא רק ברכת הנהנין ועי' בקובץ מבית הלוי (ח"ג עמוד קס"ג) דלא משמע כן בשו"ע שפוסק להדיא

(ס' קס"ז ובס"י רע"ג) דבבפה"ג דקידושא רבה מוציא אף שהוא רק ברכה"נ, ונראה דזה פשיטא גם לדברי השבט הלוי דבהגפן דקידושא רבה שאינו בא רק מחמת מצוה ומחויב בו מחמת קידוש דאיכא יצא מוציא, ורק לגבי נהנין דסוכה דן דאינו רק ענין תשבו כעין תדורו ואינו כמצה שהיא חפצא דמצוה וכן פת דשבת דבא לתוצאת עונג שבת.

ויע' לדון בזה דעכ"פ ליכא אי בעי לא אכיל ושפיר איכא ערבות, ובשבת מי שעונג שלו להתענות אינו חייב לאכול, ובאכל מבעוד יום ופורס מצה ומקדש ליכא ברכת הנהנין כלל, אך לכא' גם בסוכה ומצה אם אכל פת מבעוד יום אין לו בלילה רק ברכת מצה וברכת לישב ומ"מ כמו דבמצה יצא מוציא גם בברכת נהנין שבו הכא נמי כן דעתה ל"ש אי בעי לא אכיל.

ועי' במאירי ר"ה (כ"ט ב' ד"ה יש) לגבי ברכת בשמים ואש שבהבדלה, שכתב וז"ל, ומאור ובשמים יש אומרים שהם ברכת הנהנין ואין מי שיצא מוציא בהם ואני אומר שאין אלו ברכת הנהנין גמורה ואלו היה המאור ברכת הנהנין גמורה היינו מברכים בו כל זמן שנראה לנו מחדש כמו שכתבנו במס' ברכות (נ"ב ב') אלא הואיל ותקנת חכמים הם ולא מצד הנאתו הוא מביאם אף על פי שנהנה מהם הרי הם כברכת חובה ועוד כיון שמסדר חכמים נסדרו כאחת אין לומר על קצתן לצאת ועל קצתן שלא לצאת.

ועי' בקובץ תפארת ישראל (י"ז עמוד י"ז) דד"ז תלוי במחלוקת רש"י ותוס' בברכות (מ"ח א') אי בברהמ"ז אמרינן דאע"פ שיצא מוציא אחר שנתחייב מחמת אכילה, ודעת רש"י הוא דמי שלא אכל כזית דגן אינו מוציא לאחר בברהמ"ז והיינו דדמי לברכת הנהנין כיון דאינו חייב לאכול ולבוא לידי חיוב ברהמ"ז ודעת התוס' דברהמ"ז לא דמי לברכות הנהנין והיינו משום דשאני ברהמ"ז דאחר שכבר אכל הרי נתחייב בברהמ"ז ואיכא בי' דין ערבות וא"כ הכא נמי תליא בזה דלדעת רש"י דכל שאינו מחוייב מצד עצמו לברך אף שע"י מעשיו חל עליו חיוב ליכא דין ערבות א"כ הכא נמי אף דאחר שאוכל מחוייב הוא לאכול בסוכה מ"מ ליכא ביה דין ערבות ומי שיצא כבר אינו מוציא ולדעת תוס' מוציא, ויש לדון בזה דגם לתוס' שא"ה דעכ"פ אחר שאכל כבר מחוייב בדבר, אבל כאן כל אכילה אי בעי לא אכיל, [ומה שהביא שם מרעק"א סי' ט' ומהרמב"ם פ"א מברכות ה"ב דיש מצות שהן חובה על האדם כסוכה ע"ש יש לומר דכל זה לגבי כזית ראשון ואינו ראיה לשאר ימים].

ועי' בהליכו"ש (מועדים ר"ח פ"א סל"ב תפילה פכ"א ס"ט) ממנח"ש תנינא (סי' נ"ח אות ד) שהסתפק אם יש יצא מוציא בברכת הראייה, ולמעשה נוטה שיצא מוציא, שיכל לא לראות ולחייב עצמו, וכה"ג בברכת הדרך, [ועיין תשובת הגאון בעל נתה"מ וחוות דעת שנדפסה בספר יהושע חלק השו"ת סי' י"ד] או דלאחר שראה נתחייב. ובט"ז (סי' תפ"ד סק"ג) מבואר דבברכת ראייה ל"א אע"פ שיצא מוציא.

ועיין בריטב"א בר"ה (ד"ה ת"ר) שהביא מחלוקת הראשונים אם אנשים יכולים להוציא נשים במצות עשה שהזמן גרמא שכיון שאותה מצוה רשות אצלה הוה כברכת הנהנין, והכריע הריטב"א שם ובהלכות ברכות (פ"ה ה"ג) שאינו יכול להוציא, והביא בשם יש אומרים שיכול להוציא. ואולי שם הנידון אם אחר שהכניסו עצמם לחיוב חייבות כאנשים, וכמבואר ברעק"א דאחר שקבלו עליהם אסורות לאכול לפני לולב ושופר כאנשים. עי' שו"ת רעק"א בהשמטות (תשובה א') דנשים זהירות וזריזות לקיים מצות לולב והוי כקבלו עליהם, ובגליון רעק"א (סי' תקפ"ט ס"ו) כתב דכיון דנשים קבלו עליהם מצות שופר ולולב אין להם לאכול קודם ורק ביולדת יש להקל וכ"כ הקיצור שו"ע (סי' קכ"ט ס"ט) ועי' חיי אדם (כלל קמ"א ס"ז) דאדעתא דהכי לא קבלו, ועי' הליכו"ש (תפילה פי"ז הערה ל"ב).

ובס' דברי יהושע (סוכה סי' מ"ט) כתב לדון במצטער שפטור מן הסוכה האם יכול לברך להוציא אחר שחייב בסוכה וכתב דנראה לדבר פשוט דאינו יכול להוציא אחר כיון שהוא לאו בר חיובא עכשיו וגם אין בידו להתחייב שהרי הוא אנוס ואשר על כן תמה על מה ששמע עובדא מהגרי"ז מבריסק צ"ל שהיה לו ספק אם הוא מצטער על כן בירך לישב בסוכה להוציא את בנו הג"ר יאשע בער, שעל הצד שהוא פטור יהני ברכתו להוציא את בנו שהרי מצטער הוה כאינו בר חיובא, ובס' גיצי אורה (סי' מ"ב) כ' ע"פ דברי המגן אברהם (סימן ל"ג סק"ה) שכתב שמי שנקטעה ידו השמאלית כשר לכתוב תפילין ולא קרינן ביה כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה דגברא בר חיובא הוא אלא שאנוס הוא, והוכיח כן מדברי התוספות ביבמות (מ"ד א' ד"ה כל) שכתבו דחרש וחרשת עולין ליבום אף על גב דאינן עולים לחליצה ולא אמרינן כל שאינו בחליצה אינו ביבום משום דבני חליצה נינהו אלא דפומייהו הוא דכאיב להו והכי נמי בגידם ישנו בקשירה אלא שאין לו יד, ומבואר דאף כשאנוס בקיום המצוה אמרינן דהוה בגדר בר חיובא ואם כן כל שכן כאן במצטער בסוכה שהוא בעצם בר חיובא

רק לעת עתה הוא מצטער שבודאי מסתבר דהוה בגדר בר חיובא שיכול להוציא, ואין הנידון דומה לראייה דכאן הכל תלוי באי בעי לא אכיל והכא נמי אי בעי לא אכיל. ואולי היה מסופק רק על צער אכילה אבל בשינה היה חייב או להיפך וכה"ג שפיר ה"ז נחשב בר חיובא בעיקר המצוה. ועי' בשלמי תודה (סוכות סי' י"ט אות א') דאם ברך לישב בסוכה וממשיך לישב בסוכה שפיר מוציא בברכת לישב בסוכה ככל יצא מוציא.

ובספר מועדי הגר"ח (ח"א סי' תקט"ו) שאל מרבינו זצ"ל במצטער שפטור מהסוכה אם יכול לבקש מאחר שלא בירך והוא יברך על הסוכה מדין ערבות ברכת לישב בסוכה, וכתב, אין ראוי לעשות כן, וכיו"ב השיב בס' מועדי הגר"ח (ח"א סי' קנ"ז) בענין רב ששכח ספירת העומר אם יכול לבקש מאחר שלא יספור ומדין ערבות יברך בכדי שלא יהא לו בזיון והשיב, לא.

ומצינו דיש יצא מוציא גם במצוה מן המובחר כברכת הגפן דמילה וברכת בשמים ונר דהבדלה, וכמש"כ הביאווה"ל (סי' ק"צ ס"ד ד"ה יטעום) דיש יצא מוציא גם בכוס של ברכה מ"ז שהוא רשות, ועי' בס' מערכי מועד (ח"ב סי' א') דא"כ בודאי דאיכא באכילה כל ז' בסוכה מצוה מן המובחר ויהיה דין יצא מוציא, אמנם י"ל דעד כאן לא מצינו רק כשיש ברכת מצוה לפני דהבדלה או מילה דבזה הוסיפו כל הנכלל ובה עמהם אף שאינו רק מצוה המובחר [וכמש"כ המאירי ר"ה כ"ט ב' לגבי ברכת בשמים ואש שבהבדלה דכיון שמסדר חכמים נסדרו כאחת אין לומר על קצתן לצאת ועל קצתן שלא לצאת, ועי' כעיי"ז בשו"ת שביבי אש או"ח ח"ב קידוש סי' י"ב, ועי' בשו"ת שבט הלוי ח"ה סי' ע"ז שהביא כעיי"ז מהריטב"א דברכה"נ הבאה עם המצוה ה"ז כברכת המצוה ע"ש וכן הביא מהמאירי ובזה ביאר דברי הר"ח שם], ואין ראייה לסוכה כל שבעה.

ועי' מג"א (סי' תר"מ סק"א) ומשנ"ב (שם סק"א) שכ' לענין ברכה כשרוצין לישב בסוכה עיין לעיל (סי"ז) דנוהגין הנשים לברך אכן אחרים לא יברכו להן אפילו אין יודעין בעצמן אם לא כשמברכין לעצמן, ע"כ. ומשמע דלאנשים פשוט שמברך כשרוצין לישב בסוכה אף כשאינו אוכל, וכ"כ בשו"ת מלמד להועיל (ח"א סי' כ"ד) והגרש"א שטרן שליט"א דאולי מיירי על ליל ט"ו אבל ממש"כ כשרוצין לישב נראה דמיירי כל ז'.

ועי' בשלמי תודה (סוכה עמוד רמ"ח) וכאיל תערג (מועדים עמוד תע"ח) דיכול להוציא בני ביתו בברכת לישב בסוכה כיון דהסדר הוא לברך את הברכה

קודם האכילה הוי זה מסדר בברכת הברכות שעל הכוס ויכול לברך לבני ביתו אף שכבר בירך לעצמו ותו דגבי הבדלה דרבי מפזרן וחוזר וסודרן על הכוס הרי אין ברכת האש ובשמים שייכים להבדלה ולכוס של יין ומ"מ כיון דמוציא את בני ביתו מברך בשבילם אע"פ שכבר בירך לעצמו ואין הברכה הפסק לדידיה ה"נ גבי ברכת לישב בסוכה שפיר מצי מברך כדי להוציא את בני ביתו ואין הברכה הפסק בשבילו וכמו בשהחיינו בנר חנוכה ע"י במשנ"ב (סי' תרע"א סקמ"ה) דאף שיצא בביהכנ"ס שהחיינו מוציא בני ביתו. וע"י בשלמי תודה (סי' י"ט ס"א) בשם מרן הגר"ד לנדו שליט"א דשאני ברכת שהחיינו דחנוכה דנר חנוכה הוא חובת איש וביתו ע"ש.

אם נשים קיבלו עליהן סוכה ולולב כאנשים

בענין מש"כ שו"ת רעק"א (השמטות תשובה א') דנשים זהירות וזריזות לקיים מצות לולב והוי כקבלו עליהן, ובגליון רעק"א (סי' תקפ"ט ס"ו) כתב דכיון דנשים קבלו עליהן מצות שופר ולולב אין להם לאכול קודם ורק ביולדת יש להקל וכ"כ הקיצור שו"ע (סי' קכ"ט ס"ט) וע"י חיי אדם (כלל קמ"א ס"ז) דאדעתא דהכי לא קבלו, וע"י הליכו"ש (תפילה פ"ז הערה ל"ב). יל"ע האם מטעם זה יש חובת חינוך גם בקטנות או דרך אחר שגדלו שייך קבלו עליהן ואין בזה חינוך, וכן יל"ע אם יש להקיץ אשה כשיש ספק אם קיימה המצוה שקבלה עליהן או שע"ד כן לא קבלה, ושמעתי מבן רבינו זצ"ל ששנה א' היה לרבינו ספק על אכילת כזית ראשון אם כיוונו לשם מצוה והעיר בניו לאכול שוב אבל לא העיר אשתו ובנותיו.

ויש לדון דאף שקבלו נשים עליהן מעריב לא קבלו ע"ע גם דין הרחקה להפסיק מאכילת קבע ח"ש קודם, אמנם לענין טעה בזו ובזו כ' רבינו זצ"ל דקבלו עליהן לכל מילי וכן לענין תשלומין, וצ"ע. כעת ראיתי בגליון אליבא דהלכתא (גליון ל"ט עמוד כ"ח), מס' מענה ר"ח (עמ' מ"ג) שנשאל רבינו אם אשה אם יכולה לאכול לפני מעריב או ספירת העומר, והשיב, אפשר להקל.

בענין קביעות לברכה בסוכה מחמת המצוה

כתב המשנה ברורה (סימן תרל"ט ס"ק ט"ז) וכתב המאמר מרדכי שמי שאכל פת הבאה בכיסנין בשחרית בתוך הקאפי"א וכיוצא כמו שאנו נוהגים בכל ימות השנה אף על פי שאינו מברך המוציא כיון שאינו אוכל שיעור שדרך בני

אדם לקבוע עליו מ"מ בעי סוכה שהרי הוא קובע סעודתו עליו וכו' וכך נהגנו לברך עליה לישב בסוכה ע"ש. ונקט מילתא דשכיחא דה"ה אפילו בלא שתית קאפי"א כיון דקבע סעודה על הפת כיסנין ואם לא קבע סעודתיה עליו רק שאכל יותר מכביצה יש דיעות בין האחרונים אם צריך לברך לישב בסוכה ועיין בשע"ת שכתב דלענין שבת ויו"ט בבקר כשמקדש ואוכל פת כיסנין במקום סעודה [אף שאח"כ הולך לחוץ לקבל פני רבו וכדומה ונמשך כמה שעות עד זמן סעודה] לכו"ע יכול לברך לישב בסוכה דכיון שאוכל אותה בתורת סעודה הצריכה לקידוש שפיר דמי שיברך ברכת סוכה דמחשבתו משוי ליה קבע ובחול אין כדאי לברך דספק ברכות להקל אכן מנהג העולם לברך אף בחול. וכדי להנצל מחשש ברכה לבטלה יראה שלא לצאת מיד אחר אכילתו רק לשבת שם זמן מה ויכוין בשעת ברכתו לישב בסוכה על האכילה ועל הישיבה שאחר זה.

ומבואר בדברי השע"ת דאע"פ שבשאר ימים אין קביעות על מזונות מחייב סוכה כיון דחשיב קבע לגבי קידוש מהני זה גם לחייבו בברכת לישב בסוכה, וכע"ז אמר מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לגבי עיקר וטפל דכיון דבעי קביעות סעודה לצאת ידי קידוש יהיה הדג שחשוב אצלו טפל לברכת המזונות, עי' בשר חמישים (עמוד קס"ב) ושו"ת שביבי אש (ח"ב סי' ל').

וע"ש במשנ"ב (סקכ"ג) בשבת ויו"ט צריך לאכול כזית פת אך לא בעי סוכה רק בכביצה, ואף דכ' המג"א (סימן רצ"א) דלסעודת שבת צריך ג"כ כביצה ויותר כדי דליהוי סעודת קבע התם למצוה בעלמא לכתחלה ובדיעבד די בכזית.

ועי' שפ"א סוכה (כ"ז א') שדן למה אכילת שבת שהיא חובה לא מחייבת סוכה. ונראה דמיירי בקידוש כבר מעיקרא ואכל ויצא לחוץ להקביל פני רבו, דעתה אי"צ לזה הסעודה בשביל קידוש במקום סעודה, וכיון דאי"צ לה לחשיבות קביעות אף שיוצא בזה סעודת יו"ט, סעודה עצמה לא חשיבה קביעות חובה דאינו רק לצורך עונג ומי שעומג שלו בתענית אי"צ לאכול, והאכילה אינה חיוב רק תוצאת העונג.

ולענן הבדלה כ' המשנ"ב (סק"ל) דתפילת מעריב באיזה מקום שיש לו מנוחה יותר להתפלל בכונה שם יתפלל, ואם היה לו בהכ"נ בעירו מניח סוכתו והולך לו לביהכנ"ס שכן בשאר ימות השנה ג"כ מניח דירתו והולך לו לביהכנ"ס, והבדלה מבדיל בסוכה שכן כל השנה מבדיל בביתו, ע"כ. ולא הזכיר ברכת לישב בסוכה, דשתיית הכוס לא חשיבא קביעות גם בקידוש [אא"כ שותה ב' כוסות

בשביל קידוש במקום סעודה וקובע עליו], ואינו בא רק שלא לבייש כוס של ברכה, רק דעיקר הקביעות דהבדלה בעי סוכה ככל השנה [ללא ברכה]. וכן בכוס של ברית אף שבא למצוה אין השתיה רק שלא לבייש כוס של ברכה, וכל שלא בא לקביעות סעודה אינו מחייב ברכת לישיב בסוכה, ועי' לוח א"י ושו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' מ"ב ס"ב) דיש מנהג לברך בהבדלה לישיב בסוכה, ואוכלים אח"כ מזונות.

בדין שיעור ראשו ורובו בסוכה

עי' בשלמי תודה (סי' ז' אות ג') שכתב שרוב מצות התורה האדם מקיימו ע"י אבר מיוחד שבו כגון תפילין בזרועו ובראשו ברכת המזון בפיו וכל כיו"ב אבל מצות סוכה ומצות ישוב א"י הן שתי המצוות שצריך לקיימם עם כל רמ"ח אבריו ובשם רבינו הגר"א זצ"ל כתבו לפרש מה שאמר הכתוב (תהילים ע"ו ג') ויחי בשלם סוכו ומעונתו בציון דהנה שתי מצוות הן שהאדם מישראל נכנס בהן בכל גופו ומקיימם בכל אבריו מצות סוכה ומצות ישוב א"י ואין האדם נקרא שלם עד שיזכה בהן וגם יעקב אבינו נקרא שלם כשהגיע לארץ ישראל כדכתיב (בראשית ל"ג י"ח) ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען וזהו שרמז דוד בתהילים ויהי בשלם המצוות שהאדם מקיימם בשלימות אבריו וע"י זה נקרא שלם הן סוכו מצות סוכה ומעונתו בציון ומצות ישוב ארץ ישראל עכ"ד, ועי' בס' תהלות אליהו (עמוד תשע"א).

ומבואר דאף דמדינא מקיים מצות סוכה בראשו ורובו בסוכה מ"מ יש מעלה מיוחדת היכא שמקיים המצוה בשלימות עם כל רמ"ח אבריו שע"י זה נקרא שלם ועליו נאמר ויהי בשלם סוכו, ובאמת שבס' נחל איתן (סי' ה' ס"א סקט"ז) כתב רבינו זצ"ל דלכתחילה יהיה כולו בסוכה ולא רק ראשו ורובו כמבואר במשנ"ב (סי' תע"ה סק"ב) לענין ד' כוסות דלכתחילה ישתה כל הכוס וכמו בשחיטה דלכתחילה ישחוט כולו עי' בחולין (כ"ז א') וברמב"ם הל' שחיטה (פ"א ה"ט), ועי' בס' לשוח בשדה (סי' א' ס"ט) מהבא"ח בס' רב ברכות (מערכת ת אות ג ערך תפילין עמוד קע"ד) דכמו שדרשו בזבחים (כ"ו א') בבואו אל אהל מועד עד שיבא כולו הכא נמי בסוכות תשבו עד שישיב כולו, רקדסגי בראשו ורובו דדירת ארעי היא ע"ש ונראה דהוא לכתחילה, ואף שבשם הגר"א מובא שמצות סוכה היא בכל הגוף, יל"פ דאף שמקיים ברובו מ"מ כשהוא בסוכה מתקיימת בכולו.

ובס' שמחת ישראל (ח"א עמוד ס"ח) הביא שיש עוד שתי מצוות שעושים בכל גופו א] מקוה ב] טלית כמו שאומרים הריני מתעטף גופי בציצית ולא כתיב ראשי או חלק מגופי אלא 'גופי' משום שכל הגוף הוא חלק מהמצוה הזאת לכתחילה. אך אדרבה שם באמת אינו רק רובו ונקרא גופי דרובו ככולו.

ועי' בס' שערי ציון (ח"א שיח חיים אות י"א) ששאל מרבינו, מטין משמיה דהגר"א לבאר הפסוק בתהלים (ע"ז ג') ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון דיש שני מצות שאדם מקיים בכל גופו והם מצות סוכה ומצות ישוב א"י אשר נרמזות בפסוק הנ"ל ולכאו ילה"ע דלכאו' מצות טבילה לטמא שנטהר כל גופו היא ג"כ מצוה שאדם מקיימה בכל גופו, והשיב רבינו, עומד ע"ג קרקע, וצ"ב דבודאי בעינן שיבא שם מים ולא יהיה חציצה, וגם בסוכה נמצא ע"ג קרקע בעמידה או ישיבה רק שכולו בסוכה. ואולי ר"ל דמה"ת מיעוט שאינו מקפיד אינו חוצץ וא"כ מה"ת אי"צ מים מקדמין ואפי' יהיו שוקעות בבזבז טהור.

ושאלו למה לא מנה מצות עלייה לרגל וביאת כ"ג לקה"ק ביוה"כ, ונראה דבתרווייהו אין הביאה לחוד מצוה עד שיביא קרבן ברגל ועד שיעשה עבודת כ"ג ביוה"כ אבל ביאה ריקנית איסורא איכא ולא מצוה וא"כ אין המצוה בביאה לחוד, גם י"ל שלא מנה דוד רק מצות שנהגו בימיו קודם בנין ביהמ"ק, ועי' בלשוח בשדה (סי' א' הערה ט).

ברכה על שינה בסוכה

כתב השו"ע (סי' תרל"ט ס"ח) דנהגו דאין מברכין על הסוכה אלא בשעת אכילה, וכתב הרמ"א והכי נהוג, והטעם שאין מברכין על שינה, כתב בבאור הגר"א (סעיף ח) דאף על גב דלפי מסקנא דגמרא סוכה (מ"ו א') מברך אכל פעם שנכנס בה, מ"מ עיקר הקבע בסוכה היא האכילה וכולם טפלים והיא פוטרת, ועי' תוס' דברכות (י"א ב') ודעת הרי"ף והרמב"ם עיקר.

וכ"כ במעש"ר (אות רי"ב) לברך על כל פעם שנכנס לסוכה, ועי' ארחות רבינו (ח"ב עמוד רכ"ה) שכשהיה בברית בסוכה בירך לישב אף שלא טעם כלום. וכן עי' בדינים והנהגות מרן החזו"א זצ"ל (ח"א הל' סוכה סי' י"ד) כמדומה שהיה דעתו, שאפשר לברך לישב בסוכה אף שלא בשעת אכילה, וכן בקונטרס הזכרונות (סי' ל"א אות י"ז) הביא שאמר לו מרן החזו"א לברך לישב בסוכה אף בלא אכילה, כדעת הגר"א, ומ"מ כותב שראה שאם רצה לאכול תיכף היה ממתין

מלברך עד שעת אכילה, ואמר לי רבינו דבסוכת אחרים שאין בידו לאכול יכולין לסמוך על החיי אדם המובא במשנ"ב (סי' תרל"ט סקמ"ח) דיכול לברך בכה"ג על ישיבה גרידא, ומ"מ אמר לי מהיות טוב לאכול ביגאלעך וכוס חלב אצלו ולברך, ועי' מש"כ בפתשגן כתב הדת על תרגום יונתן בן עוזיאל פרשת אמור (פכ"ג פסוק מ"ב) עה"פ בסוכות תשבו שבעת ימים, שכתב, ומברכין לברייהון כל אימת דעיילין תמן, ע"כ. ומשמע דס"ל דמברכין בכל פעם שנכנס לסוכה, כיון שגם הישיבה והעמידה בסוכה היא מצוה. ועי' בשלמי תודה סוכות (סימן יב אות א).

והנה מש"כ מהתוס' בברכות, ז"ל התוספות (ד"ה שכבר) וא"ת מאי שנא ברכוה"ת מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה. וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק. אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה. וא"ת מפני מה אין אנו מברכין לישן בסוכה. וי"ל דברכה דאכילה שמברכין לישב פוטרנו. א"נ משום שמא לא יישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה.

ולטעם שכתבו התוס' שברכת אכילה פוטר א"כ לעולם בעינן שיברך גם על שינה, ולא נפטר רק משום שברך על אכילה קודם ולא היה היסח הדעת בינתיים, ולגם מש"כ דשמא לא ישן, א"כ זה טעם למה לא תקנו ברכה לישן, אבל לעולם ראוי לברך על אכילה ולפטור השינה, או שיברך לקטן לחנכו, [ויכול בספק לצאת מאחר המחוייב לברך ולמש"כ הצ"ח ברכות כ"א ב' ד"ה בא"ד ור"ת, יתנה שאם לא חייב אין רוצה לצאת דאל"כ יש בזה ברכה לבטלה אם אינו חייב ועי' גם בשעה"צ סי' תפ"ט סק"ה, ועי' הגהות רעק"א על הצ"ח שם ובהגהותיו לשו"ע או"ח סי' מ"ו, ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' תמ"ט], דאין ראוי לעשות מצוה ללא ברכה, שד"ז הוא חסרון במצוה, דהעושה מצוה ללא ברכה איכא איסור בדבר כמש"כ רבינו זצ"ל במכתב בשיח דבר (ח"ב עמוד קט"ז) מהא דתנן בתרומות (פ"א מ"א) דערום לא יתרום, ובתוספתא מסכת תרומות (פ"ג ה"א) מפני מה אמרו ערום לא יתרום מפני שאין יכול לברך, וכן בירושלמי תרומות (פ"א ה"ד) אילם אינו תורם מפני שאינו יכול לברך. והוא חסרון במצוה מדתנן במע"ש (פ"ה מ"א) שמתודה לא שכחתי מלברך עליו ע"ש.

ואולי כ"ז במצוה ששייך ברכה, אבל כאן שלא קבעו ברכה אין חשש זה, וכל שמברך על ישיבה זו או על שינה זו אף אם בירך לבסוף י"ל דהברכה קאי על כל המצוה ואין בכה"ג מצוה ללא ברכה ע"י בזה בס' חוט שני (ר"ה סי' תקפ"ט) שהביא ראיות לדבר, וכע"ז כ' ה"ז (סי' תרל"ט סק"כ) ומשנ"ב (שם) דברכת לישב דאכילה פוטר גם ישיבה ושתייה שלפני האכילה, וע"י בגליון ודבר דבר (גליון ל"ג) דאם באמצע שינה מוציאים אדם לחוץ וחוזר כשמחזירין אותו עליו לברך שנית דהסיח דעתו, וכנראה הכוונה לפטור השינה בברכה ע"י שיאכל, וכנראה קאי שם בשיטת הגר"א.

ובס' מרפסן איגרי נשאל רבינו זצ"ל, למש"כ תוס' דבסוכה אין מברכין על שינה שמא לא ירדם, אם כן איך מברכים ברכת המפיל לפני השינה ואין אנו חוששים שמא לא יירדם ותהיה ברכתו לבטלה, [ולמש"כ הביאווה"ל סי' רל"ט ס"א ד"ה סמוך מהחיי אדם כלל ל"ה ס"ד דהוא על מנהגו של עולם א"ש], וישיב רבינו זצ"ל, דלשמא לא ירדם כלל לא חיישינן שהרי אם לא ירדם עכשיו ירדם בעוד שעה, כי כך טבע האדם, לפיכך מברכים את ברכת המפיל שהרי ודאי בסופו של דבר ירדם. מה שאין כן לענין מצות שינה בסוכה אין זה מספיק, כי אמנם ודאי שבסופו של דבר ירדם, אך עדיין ספק אם זה יקרה לו בסוכה, או שמא תיפול עליו התרדמה מחוץ לסוכה, לכן לא יברך על מצות השינה בסוכה, ע"י ספר מרפסין איגרא (עמוד ק"ז - ח).

ובביאור הגר"א (או"ח סי' תל"ב ס"ב) כתב, דר"י ור"ת פליגי בהך סברא אי חיישינן שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה או לא חיישינן, והיינו משום דדרך העולם לישן היכא שקובע עצמו לכך, ופליגי האם משום חשש ברכה לבטלה צריך למיחש שמא לא ישן ולא יברך משום כך, או כיון דדרך העולם לישן כשקובע עצמו לכך אין צריך לחוש לכך ויכול לברך. והגר"א שם הקשה על סברת ר"י, מברכת המפיל דמברכין ולא חיישינן שמא לא ישן, הרי דכיון דדרך העולם לישן, אין צריך לחוש לכך אף במקום חשש ברכה לבטלה, וא"כ הכי נמי לא נחוש לכך. וע"י בשלמי תודה סוכות (סימן כ"א אות א) דבתוס' רבינו יהודה החסיד ז"ל בברכות (שם) כתב, דחיישינן שמא לא ישן בסוכה, וז"ל, כי הייתי מחשב כי אין צריך לברך כי שמא לא יוכל לישן בה, ע"כ. ומשמע קצת מלשון זה דכונתו, דחיישינן שמא לא יוכל לישן בסוכה, דשמא ירדו גשמים או יהיה לו שום אונס אחר, אבל אין החשש שמא לא ישן כלל בלילה, ולפי"ז לא תיקשי מברכת המפיל, אולם לשון הרא"ש משמע, דחיישינן שמא לא יוכל לישן

כלל, וכן הוא להדיא בתוס' בברכות שם שכתבו, דחיישינן שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה, וא"כ שפיר הקשה הגר"א מברכת המפיל.

ובאליהו רבא (או"ח סי' רל"ט סק"ג) הביא בשם שכנה"ג (שם סק"ה) שכתב בשם ספר ברכת אברהם (ח"ד סי' קס"ו דף כ"ז) לחלק בין ברכת המפיל לברכה על השינה בסוכה, וז"ל שכנה"ג, לא חיישינן בברכת המפיל שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה, כדכתבו התוס' בפ"ק דברכות (ד"ה לפי שכבר) דהא דלא מברכינן לישן בסוכה משום שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה, דהתם שאני שמא לא ישן והוה ליה ברכת לישן בסוכה לבטלה, אבל ברכת המפיל חבלי שינה על עיני היא ברכת ההודאה על טבע השינה ההכרחית לקיום האדם, דאי אפשר שלא ישן שלשה ימים, דמטעם זה אם נשבע שלא ישן שלשה ימים לוקה, אי נמי, דברכת המפיל חבלי שינה על עיני היא ברכת השבח על מנהגו של עולם.

עוד כתב, דברכת המפיל באמת היא ברכה על השינה שלו, מיהו התם אפילו לא ישן עכשיו אין הברכה לבטלה, כי לא על השינה של עכשיו דוקא הוא דמברך, אלא על טבע השינה מה שמוכרח הוא לישן לבסוף לקיום האדם, ואם לא ישן עכשיו יישן לאחר יום או יומים, אבל בסוכה הברכה היא על השינה של עכשיו, ושמא לא ישן עכשיו, וכ' בא"ר, דברכת המפיל הוא על טבע שינה שאי אפשר שלא ישן, אבל בסוכה אם מצטער לא ישן כלל, ע"כ. והיינו דבסוכה אף שמוכרח הוא ג"כ לישן לקיום האדם תוך ג' ימים, מ"מ אפשר שיהא מצטער ולא ישן בסוכה כלל. [ובשלמי תודה סי' כ"א ס"א הקשה למה ליה להך טעמא, והרי בסוכה ודאי דעל השינה של עכשיו הוא מברך, ואם לא ישן עכשיו ודאי דהוה הברכה לבטלה ולא תועיל הברכה על השינה שלמחר].

ועי' בהגהות מהרצ"ח מסכת ברכות (שם) שכתב, וי"ל שמא לא ישן. אף על גב דקי"ל דמברכין המפיל על שינה וג"כ יש חששא שמא לא ישן שאני התם דהברכה על טבע השינה אשר נתן ה' לכל יצורי חלד ואף על גב דלא ישן עתה מ"מ ענין השינה ישנה בעולם. אבל הכא עקר הברכה על שינת בסוכה וכתבו שפיר שמא לא ישן עתה ועי' אליהו רבה (סי' רל"א ס"ג) שהביא קושיא זו בשם הרב ברכת אברהם ותירץ ג"כ כן.

ועי' בשו"ת הרשב"א (סימן י"ח) שכתב שאין לברך על עשיית משפט שמא לא יקבלו עליהם את הדין. ומבואר ברשב"א שכל מצוה התלויה באחרים, אין מברכים עליה. ובספר פאת השולחן (הלכות א"י פ"ג בית ישראל ס"ק "לט) כתב שהסברא הזאת שאין מברכין שמא לא יקבלו בעלי דינין את הדין, תלויה במחלוקת המובא בתוס' ברכות (י"א ב') וברא"ש (שם פ"א הי"ג) אם מברכין על שינה בסוכה, כי חוששין שמא לא יישן, או שאין לחשוש בזה. ולפי זה לשיטת התוס' שאין מברכין על שינה בסוכה כי חוששין שמא לא יישן, אפשר גם לברך על הדינין, אף שיתכן שלא יקבלו את הדין.

ועי' ברמ"א (או"ח סימן תל"ב ס"ב) דנוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבודק כדי שלא יהיה ברכתו לבטלה, ומיהו אם לא נתן לא עכב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא, ובדרכי משה (שם) כתב וז"ל, ומהרי"ב כתב דצריך להניח פתיתין וכן נוהגין, ומשמע מדברי המהרי"ב דמעיקר הדין צריך להניח פתיתין משום שלא תהא ברכתו לבטלה. ולפי"ז מש"כ הרמ"א נוהגים וכו' היינו דנוהגים כשיטת המהרי"ב, אולם לא כתב זאת לעיכובא, ואף שלא הניח פתיתין אין חשש ברכה לבטלה, שזו היא המצוה לבדוק החמץ ולחפש אחריו שמא ימצא, ואם לא מצא אין בכך כלום, וכתב המשנ"ב (שם סק"ג). בביאור הגר"א משמע דלדעת המהרי"ב אם לא ימצא חמץ בבדיקתו יהיה ברכה לבטלה.

ועי' בביאור הגר"א הסביר את המחלוקת בין המהרי"ב לרמ"א עפ"י מה שהביא הרא"ש (פ"א דברכות סי' י"ג) ששאל ר"י את ר"ת אם צריך לברך על השינה בסוכה, והיה ר"י רוצה לומר דהא דאין מברכין על השינה שמא לא יוכל לישון, אבל ר"ת השיב לו שאין צריך לברך על השינה מטעם שהברכה שבירך על הסעודה פוטרנו מלברך על השינה עכ"ד. כמו כן יש להסביר את המחלוקת בהנחת פתיתין לפני בדיקת חמץ, במחלוקת ר"ת ור"י אם יש לברך על השינה בסוכה או שחוששין שמא לא יישן, והביא הראיה מברכת המפיל שתקנו לברך ואין חוששין שמא לא יישן, כך הדין שמברכין על בדיקת חמץ ואין חוששין שמא לא ימצא חמץ.

בענין ברך לישב בסוכה והמוציא וקיבל קריאת הצלה

נשאל מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחובש שברך המוציא ולישב בסוכה וקבל קריאת הצלה מה יעשה שלא תהיה ברכתו לבטלה, והשיב דאם א"א להמתין רק יכול לטעום מעט יכניס הפת לפיו ויאכל מעט תוך כדי צאתו, ובחוץ יאכל פחות מכזית דה"ז אכילת ארעי דאין חייב סוכה, וכ"ז מצד ברכת המוציא אבל ברכת לישב בסוכה נשאר לבטלה, אא"כ נימא דהיושב ע"מ לאכול כבר נחשב קביעות בעיקר הישיבה רק שנהגו לסמוך הברכה לעיקר הקביעות, ולמש"כ החזו"א (אהע"ז סי' ס"ג סקכ"ג) כל שבעת שברך היה מחויב לברך אין כאן ברכה לבטלה, ואע"פ שלגבי שינה כ' התוס' בברכות (י"א ב') שאין לברך שמא לא ירדם שא"ה שמעיקרא עומד בספק אבל כל שהתחדש דבר אחר הברכה שלא ידע ממנו בעת שברך אין כאן ברכה לבטלה, וכע"ז כ' הריטב"א בחולין (ק"ו ב') בברך ענט"י ונמלך מלאכול, ומובא בשע"ת (או"ח סי' קנ"ו).

ועי' בזה בקונטרס הנחמד כארי יתנשא (עמוד פ"ב) דאם יש לו שהות ולא יזיק הדבר לזריזות להציל החולה יאכל כזית בעודו בסוכה ואז יוכל להמשיך לאכול עד כביצה חוץ לסוכה, ע"ש. ודנו בזה אחרונים דהיכא דמשלים שיעור של קבע דסוכה גם כשאוכל רק כזית בעי סוכה, וא"כ הכא נמי בעי סוכה בכזית אחרון, אמנם בס' מטה אפרים (סי' תרכ"ה אות פ"ז) כתב, דהא שאסור לאכול יותר מכביצה חוץ לסוכה זה דווקא כשאוכלו תוך כדי אכילת פרס אבל אם הפסיק ביניהם אין מצטרפין להיות נחשב קביעות, וכ"כ ג"כ בביכורי יעקב (סי' תרל"ט ס"ק י"ג) אמנם בהגהות החכמת שלמה (שם ס"ז) ס"ל דמצטרף ע"ש.

עי' בשו"ת בנין שלמה (סי' מ"א) דאם התחיל לאכול בסוכה ואכל שיעור שאינו מחויב לאכול בסוכה ואח"כ השלים אכילתו חוץ לסוכה עד שאכל יחדיו כשיעור קביעות ביטל מ"ע דסוכה, ואף דבאותה אכילה שאכל חוץ לסוכה אין בו שיעור קביעות מ"מ הרי גמר סעודתו חוץ לסוכה ומצרפין מה שאכל בסוכה ג"כ דהרי בתורה לא כתיב שיעור כלל רק מדכתיב תשבו דרשין כעין תדורו ואכילת עראי אינו מקפיד לאכול בביתו אבל בשקבע עצמו לאכול אכילת קבע כל משהו שבו מיקרי קביעות ומסיק גם לאידך גיסא דאם בדעתו לקבוע סעודה אסור להתחיל לאכול עראי חוץ לסוכה אף שיגמור שיעור הקביעות בסוכה דכיון שדעתו להשלים לסעודת קבע נחשב כל מה שאוכל לאכילת קבע עכ", ועי' בא"א (סי' תרל"ט סק"ו) שהביא הפמ"ג דלהמג"א בקבע על כזית מברך לישב

בסוכה, ועי' בישועות יעקב (סי' תרל"ט סק"ב) דפשיטא ליה דהיכי שאכל פת פחות מכביצה מעט באופן שפטור מן הסוכה וחייב בבהמ"ז ושותה כוס של בהמ"ז מצטרפין השתיה לאכילה וחשוב קבע, ועי' שו"ת הגר"ש איגר (סי' כ"ב).

ועי' במעשה חושב על השעה"מ הל' סוכה (פ"ו ה"ז אות קפ"ב) שלא ס"ל כן וכתב לגבי סעודה שלישית דאף דבעינן יותר מכביצה אי"צ סוכה דיכול לאכול כביצה פת בביתו ולהשלים המותר בסוכה בכדי אכילת פרס אי לא מקרי סעודה בע"א ע"ש. גם בשו"ע הגר"ז (סי' תרל"ט סי"ז) כתב, דהיכי שיורד גשמים בליל יו"ט ראשון של סוכות צריך לאכול כזית פת בסוכה ובביתו חייב לאכול עוד פת שהרי בכל סעודת יו"ט חובה לאכול יותר מכביצה פת ושוב כתב ואפי' שלא בשעת הגשם אם ירצה לאכול כזית בסוכה וכביצה מצומצמת תוך הבית הרשות בידו אלא שהמחמיר לאכול כל הסעודה בתוך הסוכה שלא בשעת הגשם הרי זה משובח עכ"ל. ועי' בהגהות רעק"א (סי' תרל"ט ס"ב) להסוברים דאכילת עראי דשבת ויו"ט חשוב קבע כיון דיוצא בכזית זה משום חובת יו"ט משוי ליה קבע ובעי סוכה מ"מ אחר שכבר יצא ידי חובתו בסעודת יו"ט מה שאוכל אח"כ הוי בו דין עראי ואין צריך סוכה רק ביותר מכביצה עכ"ד, ועי' בקובץ בית סופרים (ו' עמוד ל"ה) שהאריך בזה וכ' דיל"פ דהגרעק"א לא התכוון לומר דגם אם ימשיך לאכול באותו סעודה אי"צ קבע ע"ש.

ועי' בזה בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא ד' ח"ג סי' י"א) שעלה דאף שקיי"ל אוכלים אכילת עראי חוץ לסוכה כמבואר בשו"ע או"ח (סי' תרל"ט ס"ב) זה דוקא כשלא אכל בסוכה שיעור המחייבו לאכול בסוכה אבל אם כבר ישב בסוכה ואכל דבר שחייב לאכלם בסוכה שוב אינו רשאי להניח הסוכה ולאכול חוץ לסוכה אף אכילת עראי וטעם הדבר כיון דכבר נקבע עליו חיוב הסוכה נתחייב אף על שיעור עראי וכעין זה אמרו בב"מ (נ"ה ב') דאין ב"ד נזקקין על פחות משו"פ אבל אם הי' בתחלתו פרוטה כיון שכבר נזקקו לפרוטה נתחייבו אף בפחות משו"פ וה"ה כאן כל שיושב כבר בסוכה וקבע סעודתו שוב אף עראי נעשה קבע עכ"ד.

ויש להוסיף ע"ד דהרי הטעם שאוכלים עראי חוץ לסוכה כתב הריטב"א (סוכה כ"ה א') שכן אדם אוכל אכילת עראי חוץ לביתו והובא במשנ"ב (שם ס"ק י"ב) וזה שייך לומר דוקא כשאוכל רק אכילת עראי אבל כשכבר אוחז באמצע סעודת קבע הרי אין הדרך להפסיק סעודתו ולאכול אכילת עראי חוץ לביתו,

אמנם הרא"ה (שם) כתב דהטעם הוא דאכילת עראי לא שמה אכילה, ובמאירי כתב דלא חשיבא אכילה, ובזה י"ל דכל שמצטרף לעיקר אכילתו חשיב קבע [ועי' בביאור"ל סי' קפ"ד ס"ו ד"ה בכזית לענין ושבעת באכל פירות והשלים השביעה בפת, דבפמ"ג שם כתב דמסתברא לו דבעינן שביעה מפת לבד ואז הוא חייב מן התורה, אמנם בשו"ת רדב"ז ח"ו סימן ב' אלפים רכ"ד] [ומובא בשערי תשובה סימן קצ"ז], משמע לכאורה דאם כבר אכל איזה דבר וסיים שביעתו ע"י אכילת כזית פת מהני לחיוב מן התורה].

ומצאנו ג"כ להמאירי (סוכה כ"ז א') שכתב וי"א שכל שתיה בלא אכילת דבר המחוייב לסוכה עראי הוא ועם אכילה היא נגררת אחר האכילה אם האכילה קבע אף היא קבע ואם אין האכילה קבע אף היא אינה קבע עכ"ל וכן העלה מדנפשיה בשעה"צ (סי' תרל"ט סקכ"ט) ובזה ביאר מה שכתב בשו"ע (ס"א) כיצד מצות סוכה שיהיה אוכל ושותה, ויש להוסיף לזה שיטת היראים (מצוה רנ"ג) המובא ברמ"א (סי' קצ"ז ס"ד) שאינו חייב לברך בהמ"ז מדאורייתא אם לא שתה והוא תאב לשתות עיי"ש.

סוכה בהידור לו או לחנך בנו

בס' אורח דוד (אות רס"ט) כתוב שנהג להחמיר בסוכה שתהא אשתו עמו אף שע"ז לא ישנו בניו קטנים שהגיעו לחינוך בסוכה. וכן מובא מרבינו זצ"ל שאמר שנשאל, באופן שיש מקום בסוכה לישן או עבורו ועבור אשתו עיין רמ"א (או"ח סימן תרל"ט ס"ב) דמצות סוכה איש ואשתו כדרך שהוא דר כל השנה, או עבורו ועבור בנו שהגיע לחינוך, הי עדיף, והשבתי לשואל כי הוא ואשתו עדיף, כיון שהוא קיום דין שלו, ולא כן חינוך שהיא מצוה לבנו וקיום דין שלו עדיף. (חנוך לנער פ"א עמוד י"ח דרך שיחה עמוד שפ"ג). ועי' בעזרת אליעזר (פסחים עמוד רצ"א) לענין מי שיש לו רק כזית מצה שיתן לגדול אחר ולא לקטן שחייב לחנכו. ודן שם דה"ה לגבי סוכה.

והוסיף רבינו, שמעתי בשם חמי מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל כי מי שיש לו שני לולבין שמדין ערבות חייב ליתן אחד לחבירו אבל אם יש לו בן שהגיע לחינוך יתן לבנו כי חינוך היא מצוה שלו ולתת לחבירו הוא רק מדין ערבות. וכן מובא שדעת מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שאם יש רק מקום אחד נוסף בסוכה יתנו לבנו הקטן ולא לאורח הגדול דאף שחינוך בנו מוטל עליו לחלק

מהפוסקים הוא מדרבנן עדיפא זה על חיוב ערבות דאחריני שאינה מוטלת עליו, (אשרי האיש ח"ג עמוד קנ"ט).

ועי' בס' סוכת חיים (עמוד שנ"ה) ותורת המועדים (סי' תר"מ ס"ד) דאם האב רוצה ללמוד בסוכה ומחמת כן אין בנו יכול לישון, אי"צ מחמת כן להמנע מללמוד בסוכה אף שבנו הגיע לחינוך, ויישן בנו בבית ואי"צ להקיצו ולהעבירו אח"כ לסוכה כדין ישן בעת הגשמים.

ובס' חוט שני (סוכה עמוד רנ"ד) כתב לדון, באב שיש לו בן שהגיע לחינוך וגם בן גדול יותר מ"ג שנים ויום אחד ויש לו מקום אחד חוץ ממנו לישון בסוכה למי ראוי לתת את המקום ההוא בסוכה, האם יתן לבנו הקטן כיון שמוטל עליו מדרבנן לחנכו או דלמא יתן לבנו הגדול דעליו החיוב הוא מדאורייתא ועל הקטן החיוב מדרבנן, ומכריע שיתן לבנו הגדול שחייב מדאורייתא לישן בסוכה ולא לבנו הקטן שחייב לחנכו מדרבנן, כי בכלל הערבות זה להרגיש כאילו הוא עצמו לא עשה המצוה, וא"כ אף דאב אינו כבר מצווה לחנך את בנו גדול מ"מ הרי הוא ערב לו שיקיים את חובתו ככל איש ישראל ומוטל על האב לדאוג במידת האפשר לראות שגם חבירו יקיים המצוה, ומאידך הטילו על האב לחנך את בנו.

והנה אם היה מקום לבנו הגדול לישון בסוכה אחרת ובנו הקטן בסוכת אביו פשיטא שהאב צריך להעדיף ליתן לבנו קטן את סוכתו שהרי הוא מחוייב מדרבנן לחנכו והגדול ידאג לעצמו בסוכה אחרת אבל כשאין מקום אחר והשיקול הוא שאחד ישן בסוכה ואחד ישן בבית מסתברא דאין אנו דנים איזה חיוב מוטל על האב יותר הערבות או מצות חינוך דפשיטא דחיוב חינוך הילדים הוא יותר מוטל על האב מאשר ערבות לאחרים דערבות הוא רק לדאוג ולהיות ערב במצוותו של חבירו מ"מ כיון ששני החיובים מוטלים על האב ויסוד שני החיובים הם לדאוג שאחרים יקיימו את המצוות יש לדון איזה תוצאה וקיום מצוה יהיה יותר וכיון דע"י קיום הערבות יתקיים המצוה דאורייתא של הגדול וע"י קיום חינוך יתקיים דין דרבנן יש להעדיף את הקיום דאורייתא מאשר את קיום דרבנן.

וד"ז תלוי ועומד בגדרי חיוב חינוך וחיוב ערבות, האם חיוב חינוך הוא חובת האב ככל מצוה דרבנן, וא"כ בזה יש לדון דחיבו קודם לערבות דאחרים, כדעת מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, או שיש לו לדאוג לחיוב הקטן ואינו רק מעין

ערבות דגדול וא"כ עדיף ערבות לגדול בר חיובא, כמו שהשיב רבינו לגבי מצה
דיש לו לדאוג לגדול.

וכן יש נידון בגדרי ערבות אם הוא חובה המוטל על הגברא כחובת עצמו, או
שהוא חיוב לדאוג לחובת חבירו, ואמנם חיך קודמין בא"א לקיים שניהם,
אבל כשיכול לדאוג לשני חל חיוב זה עליו ככל חיוב, ויש בזה פלוגתא בין
הגרעק"א בחי' ר"ה (ט"ז ב' תוד"ה מנא) שס"ל דמחמת ערבות אכתי אין נחשב
חיוב דידיה ואם כבר יצא איכא בל תוסיף, והחת"ס בתשובה (או"ח סי' כ"ב) כתב
דע"י ערבות נחשב כלא יצא יד"ח, וע"ע הגהות רעק"א (או"ח סי' רי"ט ס"ד)
במוציא חבירו בהגומל והוא אינו חייב דלא יכול להוציא מחמת ערבות רק אם
יענה אמן, והפמ"ג (סי' רי"ג) כ' דאי"צ לענות אמן דמחמת הערבות נחשב כמחויב
המוציא בהגומל, ונחלקו האם מחמת הערבות יכול לומר שאכלנו דנחשב חובה
שלו, וע"ע בשו"ת רעק"א (סי' ז') מה שנחלק עם הדגו"מ במי שחייב מחמת
ערבות אם מוציא עתה גם אשה שאינה בערבות דלרעק"א כיון דאינו בר חיובא
אינו מוציא, והדגו"מ ס"ל דכיון שנעשה חייב מחמת ערבות מוציא גם אם הכהך
דשמעון בן שטח בברכות (מ"ח א'), וכן קטן מוציא גדול בכה"ג אף שלקטן איכא
תרי דרבנן ע"ש, ועי' בס' משברי ים כללי המצות (סי' ג') שהאריך בזה, והביא
מהגר"א גנחובסקי זצ"ל דלרעק"א ה"ז ברכה של חבירו ואינו עולה לו למאה
ברכות, ואמר שכן שמע ממרן הגר"א זצ"ל אבל מרן הגר"ג אדלשטיין
זצ"ל אמר שעולה לו למאה ברכות.

בדין שיעור ראשו ורובו בסוכה

בענין ראשו ורובו בסוכה עי' מש"כ בתורת אמן (ח"ה עמוד רצ"ט) ועי' בשלמי
תודה (סי' ז' אות ג') שכתב שרוב מצות התורה האדם מקיימו ע"י אבר
מיוחד שבו כגון תפילין בזרועו ובראשו ברכת המזון בפיו וכל כיו"ב אבל מצות
סוכה ומצות ישוב א"י הן שתי המצוות שצריך לקיימם עם כל רמ"ח אבריו
ובשם רבינו הגר"א זצ"ל כתבו לפרש מה שאמר הכתוב בתהילים (ע"ו ג') ויחי
בשלם סוכו ומעונתו בציון דהנה שתי מצוות הן שהאדם מישראל נכנס בהן
בכל גופו ומקיימם בכל אבריו מצות סוכה ומצות ישוב א"י ואין האדם נקרא
שלם עד שיזכה בהן וגם יעקב אבינו נקרא שלם כשהגיע לארץ ישראל כדכתיב
(בראשית ל"ג י"ח) ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען וזהו שרמז דוד
בתהילים ויהי בשלם המצוות שהאדם מקיימם בשלימות אבריו וע"י זה נקרא

שלם הן סוכו מצות סוכה ומעונתו בציון ומצות ישוב ארץ ישראל עכ"ד, ועי' בס' תהלות אליהו (עמוד תשע"א).

ומבואר דאף דמדינא מקיים מצות סוכה בראשו ורובו בסוכה מ"מ יש מעלה מיוחדת היכא שמקיים המצוה בשלימות עם כל רמ"ח אבריו שע"י זה נקרא שלם ועליו נאמר ויהי בשלם סוכו, ובאמת שבס' נחל איתן (סי' ה' ס"א סקט"ז) כתב רבינו זצ"ל דלכתחילה יהיה כולו בסוכה ולא רק ראשו ורובו כמבואר במשנ"ב (סי' תע"ה סק"ב) לענין ד' כוסות דלכתחילה ישתה כל הכוס וכמו בשחיטה דלכתחילה ישחוט כולו עי' בחולין (כ"ז א') וברמב"ם הל' שחיטה (פ"א ה"ט) וכמה הוא שיעור השחיטה שני הסימנין אם שחט רוב אחד מהן בעוף ורוב השנים בבהמה ובחיה שחיטתו כשרה. ובכסף משנה כ' דס"ל כמו שפירשו התוס' והר"ן דדיעבד אין לכתחלה לא ע"ש, וכמו שידוע בשם הגר"א שמצות סוכה היא בכל הגוף, דאף שמקיים בדיעבד רובו מ"מ המצוה לכתחילה בכולו.

ובס' שמחת ישראל (ח"א עמוד ס"ח) הביא שיש עוד שתי מצוות שעושים בכל גופו א' מקוה ב' טלית כמו שאומרים הריני מתעטף גופי בציצית ולא כתיב ראשי או חלק מגופי אלא גופי' משום שכל הגוף הוא חלק מהמצוה הזאת לכתחילה.

ועי' בס' שערי ציון (ח"א שיח חיים אות י"א) ששאל מרבינו, מטין משמיה דהגר"א לבאר הפסוק בתהלים (ע"ו ג') ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון דיש שני מצות שאדם מקיים בכל גופו והם מצות סוכה ומצות ישוב א"י אשר נרמזות בפסוק הנ' ל ולכאו ילה"ע דלכאו מצות טבילה לטמא שנטהר כל גופו היא ג"כ מצוה שאדם מקיימה בכל גופו, והשיב רבינו, עומד ע"ג קרקע, וצ"ב דבודאי בעינן שיבא שם מים ולא יהיה חציצה, וגם בסוכה נמצא ע"ג קרקע בעמידה או ישיבה רק שכולו בסוכה.

ומה ששאלו למה לא מנה טלית פשוט שבטלית אין עוטף כל גופו, ומה שהקשו מטבילת מצוה הנה להכס"מ הל' אבוה"ט (פ"ו הט"ז) הטהרה כשיוצא מקצת גופו מהמקוה, ובלא"ה מיעוט שאינו מקפיד אינו חוצץ, וכעת ראיתי מובא בשם רבינו זצ"ל, בס' שיח הסוכות (עמוד כ"ד), ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון (תהלים ע"ו ג') לפי פשוטו של מקרא הכוונה שהקב"ה נמצא בירושלים סוכו היינו בית שלו, ואין הכוונה על ענין של מצוות סוכה, וכדומה, מפי רבנו, והנה בשם הגר"א אמרו בדרך צחות כי יש שני מצוות שאדם מקיים אותם כשהוא נכנס עם גופו

א' מצות ישוב ארץ ישראל ב' מצות סוכה וזה מרומז בקרא ויהי בשלם שאדם מקיים בשלמות סוכו מצות סוכה ומעונתו בציון הינו מי שמעונת ביתו בציון. ולכאורה הלא יש גם מצות טבילה במקוה לטמא שהוא נכנס למים כל גופו והשיב רבנו לדחות שאין הכניסה למקוה מצוה אלא הכשר מצוה כי אין מצוה בפני עצמה לטבול, אלא המצוה להיות טהור, וכדי להיות טהור טובלים תחילה וגם מה שאמרו שבת (קכ"א א') טבילה בזמנה מצוה אין הכוונה שהטבילה עצמה גוף המצוה אלא הטהרה בזמנה מצוה ולו יצויר שהיה אפשר ליטהר באופן אחר בלי מקוה גם היה מצוה בעצם הטהרה ומה שמזכירים בנוסח הברכה על הטבילה ולא על הטהרה מפני שצורת הטהרה היא ע"י הטבילה ועי' עוד בדרך אמונה (פ"ד ממעשר ה"ג ד"ה והפודה) שטבילת אשה אינה מצוה חיובית רק קיומית וכסף משנה (פ"ו מהלכות אבות הטומאות הט"ז). ע"כ.

ועי' בעיון הפרשה (גליון רכ"ג בראשית עמוד קכ"ד ס"ח) ע"ד המדרש ב"ר (פ"ה סי' ג') בשעה שחלק הקב"ה את המים התחילו המים בוכים אמר להם הקב"ה עתידים אתם ליקרב ע"ג המזבח, ולמה לא ניחמם בטבילה של מצוה דזה נוהג גם בחורבן הבית, ולהמבואר א"ש דאינו חפצא דמצוה ואין המצוה רק ליטהר והטבילה רק הכשר ולהכס"מ אין המצוה רק כשיוצא מן המים.

ועי' בס' קרית ספר הל' סוכה (פ"ד ה"א) דדין ראשו ורובו בסוכה הוא מהלכה למשה מסיני, וכ"כ הפמ"ג (סי' תרל"ד א"א סק"א) והערוה"ש (סי' תר"מ סי"ב וסי' תרל"ד ס"א) ועי' באבי עזרי (פ"ו ה"ב ד"ה ונראה), וא"כ י"ל דאי"ז שייך לדין רוב דעלמא רק הוא שיעור בעצמו, [ועי' בקובץ בית דוד גליון צ"ג עמוד ק"ה דלא מסתבר שהתורה תתן שיעור של בדיעבד רק כ"ה דרך האדם בכעין תדורו דסגי ליה בראשו ורובו ולא מקפיד שמיעוטו חוץ למיטה], וכן נראה ממה דבעינן מלבד רובו גם ראשו [ואמרו די"ל דראשו ג"כ מכלל הרוב רק קמ"ל דהראש חייב להיות כולו ברוב, ולשון ראשו ורובו לא משמע כן]. אמנם באמת מצינו כע"ז במסכת זבחים (כ"ו א') בדין עמידה בצפון שהכניס ראשו ורובו ופירש"י הכניס ראשו ורובו בצפון וקיבל כאילו נכנס כולו כדקי"ל בכל התורה רובו ככולו. ועי' גם במסכת יבמות (ק"ג ב') דכיון שנכנס ראשו ורובו לבית נטמא, ופירש"י כיון שנכנס רובה לבית טהור טמאתהו טימאה את כל כלי הבית דמצורע מטמא בביאה וכן בגד ואבן המנוגעת כולן מטמאים באהל והא כיון דעל רובה ככולה דמיא. ועי' גם בתוס' (שבועות י"ז ב'). ועי' בס' לשוח בשדה (סי' א') מש"כ בזה.

ועי' חשוקי חמד מסכת סוכה (ג' א') בשם רבינו דלכתחילה בעינן כולו כמו בד' כוסות, והביא ממרן הגרי"ש זצ"ל, שהוכיח דרובו בסוכה הוא לכתחילה, דאם לא איך מותר לישב בסוכה כשהרגלים הם מתחת לשולחן, הרי רגלו מחוץ לסוכה, שהרי הם כמו תחת המטה כאשר השולחן גבוה י', וכן הובא בס' הסוכה (פסקים אות ט"ז) מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל ממה דאין מקפידים שהשולחן יהיה תחת השולחן אלמא דלכתחילה סגי בראשו ורובו, ובס' שאילת רב (ח"ב עמוד שנ"ח) כ' רבינו דלכתחילה צריך כולו, וכמו שנראה בלבוש (סימן תרל"ד סעיף ד) שצריך אדם להראות שהסוכה חביבה עליו וישב שם בכל גופו ויערוך שם שולחנו, ונשאל שם (עמוד שנ"ט) ממנהג העולם ליתן הרגליים תחת הסוכה וכ' רבינו השולחן אינו מפסיק והיינו דשולחנות שלנו אין גבוהין עשרה טפחים ועי' בדרך שיחה (ח"ב עמוד רצ"ג) שנשאל רבינו, יש מי שטען שראשו ורובו בסוכה הוא לכתחילה שאל"כ איך יושבים בסוכה ורגליו תחת השולחן, והשיב, בכל גווני של רוב אין זה לכתחילה כגון רוב כוס בד' כוסות שכתב המ"ב (סי' תע"ב ס"ט) שלכתחילה צריך כולו וה"נ כן ורגליו תחת השולחן שאני כיון שכך הוא צורת הישיבה נחשב כולו בסוכה.

וכבר העיר בזה בס' מועדים לישראל ע"ד הגרש"ז וכ' דעכ"פ יש ראייה ממה שהפוסקים לא הזהירו שלא לשבת תחת שולחן כזה, ובאמת כיון דיוצאין בכל גווני למה יזהירו בדבר שאין מצוי כלל. ועי' שלמי תודה (סי' ז' ס"ג) שעורר בזה וכ' די"ל דמה"ת בכל גווני אינו חוצץ עי' פמ"ג (סי' תרל"ד א"א סוף סק"ב) ע"ש.

ומה שדן שם בחשוקי חמד אם יש להוציא ממון ולבנות עוד חלק לסוכה כדי שישן כולו בתוך הסוכה, האם יש בזה ענין לכתחילה לישון כולו בסוכה, או כשישן רובו בסוכה הוא יוצא אף לכתחילה, עי' מש"כ בענין לולב ארוך בתורת אמן (ח"ב עמוד תק"ז) ובס' אלא ד"א של הלכה (פס"ב ס"ד) הביא מרבינו שהוא ככל דין להוסיף עד שליש בגדול, וגם בסוכה י"ל דיש לו להוסיף עד שליש, אך י"ל דדוקא לולב שהוא גוף המצוה מצינו כן, אבל סוכה הוא רק הכשר סוכה, וכמש"כ בחשוקי חמד קידושין (ל"ג א') ששמע מחמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאין מעלה בסוכה גדולה דאינו רק הכשר מצוה, והלכה זו נאמרה רק באתרוג ולולב וכיו"ב שהם גוף המצוה ובגוף המצוה ראוי להדר שיהא חפץ גדול משא"כ בסוכה המצוה היא הישיבה בסוכה ואילו מציאות

הסוכה היא ההיכי תמצי לקיים את מצות הישיבה בסוכה ולכן אחרי שיש לו סוכה כשיעור לישיבה בצורה נאה א"צ להדר לעשותה גדולה מאד עכ"ד.

ובאמת דאף דסוכה אינה רק הכשר מצוה, כבר כ' בהעמק שאלה (סי' קס"ט) דשאני הכשר סוכה דכ' בתורה חג הסוכות תעשה לך, ועי' אבנ"ז (או"ח סי' תנ"ט אות י) שהוכיח דעשיית סוכה אינו הכשר רק היא גופא מצוה, וכן עי' בדעת תורה למהרש"ם (סי' תרכ"ה ס"א), וכן עי' רש"י מכות (ח' א' ד"ה השתא) דעשיית הסוכה היא מצוה, [ועי' מש"כ הגר"פ בביאורו לרס"ג עשין ז' ובנזר הקדש סי' פ"ח דממה שכשר סוכת גנב"ך נראה דאין צריך עשייה ע"י בר חיובא, ועי' בשו"ת הרמב"ם סי' נ"ט שכתב שעשיית סוכה הוא הכשר מצוה ועיין ירושלמי סוכה פ"א ה"ב שמברכין על עשיית סוכה אך הבבלי חולק ע"ז עי' מנחות מ"ב א', וע"ע בשו"ת רשב"ש סימן של"ד], ובציצית אמנם כ' ועשו להם ציצית אבל העשייה אינה על הטלית רק על ציצית שבה. ועי' באורך בתורת אמך (ח"ד עמוד קפ"ד).

וראיתי בגליון עטרת תפארת (גליון רע"ד) על רה"י מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל שהקפיד שיהיה כולו בסוכה ולא רק ראשו ורובו.

לישון בסוכה או לאכול בסוכה

שאלו במי שיכול לאכול או לישון בסוכה הי מינייהו עדיף אכילה או שינה, ובגליון ודבר דבר (גליון ל"ג) מובא מהגר"א גנחובסקי זצ"ל ששאל ד"ז ממרן הגר"ד לנדו שליט"א ואמר דשינה עדיף שמקיים המצוה זמן יותר ממושך, ואזיל לשיטתו דס"ל שם דאמנם המצוה בשינה הוא מה שהולך לישון, כדחזי' מהא דהישן בשמיני לוקה כדאי' בר"ה (כ"ט א') ואיך משכח"ל התראה אם המצוה רק בשינה, אלא המצוה בהולך לישון, ומ"מ נמשכת המצוה גם בשינה ממה שמבואר בגמ' סוכה (כ"ט א') דבירדו גשמים וישן בביתו אם פסקו הגשמים אין מעירין אותו דה"ז מצטער ואם אין מצוה אחר שישן למה טעם לטעם מצטער תיפוק ליה דלא קעבר איסורא במה שממשיך לישון, אע"כ דאיכא מצוה גם בשינה, וכן מבואר בתוס' ברכות (י"א ב' ד"ה שכבר) דאין מברכין על שינה שמא לא ירדם, הרי דלולא שינה ליכא מצוה בהליכה לישון גרידא.

ונהי דאם יאכל בלא הפסק כמה וכמה כזיתים י"ל דעלה בידו ריבוי מצוה בפשוטו הוא רק מצוה אחת נמשכת, עי' מש"כ הנצי"ב בכ"ד (מרומי שדה

פסחים ל"ט א' במכתב לבנו, ובמרומי שדה חגיגה ו' א' ובהעמק שאלה סי' נ"ד אות ד' ובמשיב דבר ח"ב סי' י"א) ממה שמצינו במסכת פסחים (ק"ז ב') דרבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא, כי היכי דניגרריה לליביה, דניכול מצה טפי לאורתא, ונפסק בשו"ע (סי' תע"א ס"א), וכע"ז כ' המהר"ל בגבורות ה' (פמ"ח) וכן כ' בהליכו"ש (מועדים פ"ט דבר הלכה ס"ח), ועי' מנחת אשר (פסח סי' ח') מחי' הריטב"א (מכות כ"א א') לגבי נזיר דשתייה אחת מרובה אינו לוקה רק אחת, ועכ"פ אין בידו רק מצות כפי הכזיתים שאכל, אבל בשינה כ' המשנ"ב (סי' תרל"ט סק"א) דאף דשינת ארעי החייבת בסוכה הוא רק משיעור מאה אמה מ"מ בשינת קבע מקיים מצוה בכל חלק וחלק ממנה שהוא קבע, ואפי' אם הוא מצוה אחת נמשכת, עכ"פ זמנו יותר מזמן אכילה שהוא שעה אחת וכאן ישן שעות הרבה.

ולכאורה כל הנידון בשאר ימים אבל בלילה הראשון הרי מצות אכילה חובה מג"ש דט"ו ט"ו מחג המצות כדאי' בסוכה (כ"ז א'), וא"כ אף שיהיה בידו יותר מצות קיומיות של שינה מ"מ הקדימה באכילה שהיא באה חובה.

אמנם י"א דהמצוה הוא לקבוע כעין תדורו בליל ראשון וגם שינה בלילה הראשון מה"ת, וכן חזינן ממה שהתרוה"ד היה ניעור בערב חג סוכות כדי שישן לתיאבון עי' בלקט יושר (או"ח עמוד קמ"ד) לתלמידו של הבעל התרומת הדשן שאין לישן בערב סוכות אחר חצות כדי שיוכל לישון בלילה לתאבון, ובעיקר דבריו ראה בספר בית מתתיהו (ח"א סימן ז' אות י"ח בד"ה וכמו"כ) שרבינו זצ"ל ענה לו על השאלה האם זה להלכה בזה"ל אולי ע"כ, ועי' בשו"ת להורות נתן (ח"ב סימן נ) שהוא פלא שלא מצינו כן בשום מקום, ועי' הליכות שלמה (פ"ט אורחות הלכה מ"ז) שלא מצינו מי שיחוש לדבריו. וע"ע בזה בשו"ת משנת יוסף (חי"א סו"ס ק"י) ובשלמי תודה סוכות (סי' ב' אות ב) במש"כ בזה, וע"ע בשו"ת דברי שלום (ח"ה או"ח הערות והנהגות סימן פ"ח) בזה.

ובס' נתונה באש (פסחים ח) מביא שהגר"ש רוזובסקי זצ"ל הביא דמצינו כבר בראשונים בראב"ד ובריטב"א (סוכה כ"ז א' ד"ה אבל שמעתי) משם חד מבעלי התוס' דאיכא מצוה לישון בסוכה בליל ראשון של ואפילו ירדו גשמים חייב לישון בסוכה דילפי' חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות, ולכאו' צ"ע היכי לפי' מגז"ש דט"ו ט"ו חיוב לישון בסוכה והיכן מצינו כן בחג המצות אלא ודאי דס"ל דהילפותא היא מה עניינו של זה בלילה הראשון חובה אף עניינו של זה

בלילה הראשון חובה ועניינו של חג הסוכות הוא מצות ישיבה אשר על כן איכא חובת שינה בסוכה. ועי' בס' משולחנו של רא"ב מועדים ב' (עמוד קל"ז ס"ב). ועי' בזכרון שמואל (סי' כ"ט אות ח).

וז"ל הריטב"א, שמעתי בשם גדול מגדולי הדור אשר בצרפת, שהיה מחייב לישן בסוכה בלילה הראשונה של סוכות, ואפילו ירדו גשמים, שינת עראי מיהת, ולא התירו לו לירד מן הסוכה אלא בשאר ימים שהם רשות, אבל בלילה הראשונה הכתוב קבעו חובה מגז"ש דט"ו ט"ו מחג המצות. וע"ש שדחאו דהא ליתא כלל לפום מאי דכתיבנא, שאין חיוב ליל הראשון אלא באכילה, דומיא דליל ראשון של פסח, דחיוב שינה לא אתי מהתם, דלא מחייב בשינה, ותו דא"כ היכי סתים לן תנא לקמן (כ"ח ב') שאם ירדו גשמים יצאו מן הסוכה, ולא חילק בין ליל הראשון לשאר ימים, אלא ודאי דהא ליתא כלל, ומה שכתבנו נכון ועיקר לכל מודה על האמת, מפי מורי נר"ו, עכ"ל. ומבואר שכבר היה אחד מגדולי הדור דסבר, דאיכא מצות שינה בסוכה בלילה הראשון טפי משאר לילות דומיא דאכילה, ועי' בשלמי תודה, דטעמו של זה הגדול הדור, דגדר חיובא דלילה הראשון מגז"ש הוא מדין קיום מצות ישיבת סוכה, וס"ל דהחיוב הוא לא רק לקבוע דירתו בסוכה ע"י אכילה, אלא אף על ידי שאר עניני דירה, ולהכי חייב בלילה הראשון לקבוע דירתו בסוכה בין ע"י אכילה ובין ע"י שינה, שגם השינה היא מעיקר קביעותו של אדם בדירה, ואפשר דאף בעל הלקט יושר סבר הכי דהשינה הוא חיוב בלילה הראשון כיון שגם הוא קובע עיקר דירת האדם.

אולם הריטב"א בשם רבו הרא"ה דחה דבריו, דדוקא לענין אכילה ילפינן מגז"ש דליל ראשון של פסח, אבל לענין שינה לא אתי מהתם דלא מחייב בשינה. ובערוך השולחן (סי' תרל"ט סט"ז) הביא דברי הריטב"א בשם גדול אחד שהיה מחייב לישן בסוכה בלילה הראשון אף כשירדו גשמים, וכתב בסי"ז, דבשינה אין נוהגין בירידת גשמים אפילו עראי וכו', דאולי ההיקש למצה אינו אלא לאכילה כמצה, ולא לשינה שאינו שייך במצה, ע"כ.

ולכאורה יש טעם להעדיף אכילה שהרי ללא אכילה אינו יכול לברך על שינה גרידא כמש"כ התוס' בברכות שמא לא ירדם, והעושה מצוה ללא ברכה איכא איסור בדבר כמש"כ רבינו זצ"ל במכתב בשיח דבר (ח"ב עמוד קט"ז)

מהא דתנן בתרומות (פ"א מ"א) דערום לא יתרום, ובתוספתא מסכת תרומות (פ"ג ה"א) מפני מה אמרו ערום לא יתרום מפני שאין יכול לברך, וכן בירושלמי תרומות (פ"א ה"ד) אילם אינו תורם מפני שאינו יכול לברך. והוא חיסרון במצוה מדתנן במע"ש (פ"ה מ"א) שמתודה לא שכחתי מלברך עליו ע"ש, ואולי כ"ז במצוה ששייך ברכה, וע"ש בודבר דבר דאם באמצע שינה מוציאין אדם לחוץ וחוזר כשמחזירין אותו עליו לברך שנית דהסיח דעתו, וכנראה הכוונה לפטור השינה בברכה ע"י שיאכל.

והביכור (סי' תרכ"ה סק"ג) נקט דכוונת למען ידעו שהזכיר הב"ח (סי' תרכ"ה) מעכבת, ובתוספת ביכורים (שם) הקשה מהמבואר בר"ה (כ"ח ב') דלמ"ד מצות אי"צ כוונה הישן בשמיני לוקה הא שאני סוכה דבעינן כוונה מיוחדת למען ידעו, והיינו דפשיט"ל דכוונת מצוה זו מעכב כל ז' ולא רק באכילת חיוב דליל ט"ו, וכן משמע בגמ' סוכה (ב' א') דמטעם למען ידעו יש לפסול למעלה מכ' כל שבעה, ותירץ דמייירי ביושב מספק ומכוין מספק אבל בלא כיון אינו לוקה, ועי' מועו"ז (מהדו"ח ח"ג סי' רצ"ד), ובאמת דכמו דסגי באומר לפני המצוה שעושה מחמת טעם למען ידעו דע"ד הראשונות עושה, הכא נמי י"ל דכל שאמר בשביעי דע"ד כן קעביד סגי לחייבו על שישן בשמיני ע"ד כן, ובעושה מחמת ספק לא לקי רק במכוין לשם מצוה בודאי. ולמש"כ רבינו חננאל (שם) נראה דסגי במכוין אחר המצוה והכא נמי כשיאמר אחר השינה שעשה כן למען ידעו לוקה.

והנה אם השינה מעכבת צ"ע למה בישן בשמיני אין כאן התראת ספק, ואולי רק לענין ברכה חששו התוס' שמא לא ירדם עי' בהל' ציצית בט"ז (סי' ח' סק"ח) דמפני חומר ברכה לבטלה אין לסמוך על הרוב רק יבדוק תחילה כשרות הציצית, וכתב דמה שצריך לבדוק כל יום הציצית אינה מחשש שילבש בגד של ד' כנפות בלא ציצית דמשום הא הוי מוקמי ליה אחזקתו שהיה כשר ורק משום חשש ברכה לבטלה שהוא נורא מאד חייבין לבדוק כל יום, אבל כל שנרדם לבסוף מתחייב על ההליכה לישן ואי"ז רק תנאי גרידא, שעשה דבר של קבע, ואף בישן קודם גמר החג ונרדם אחר החג קיים מצוה, וכן להיפך בהלך לישון קודם החג ונרדם בחד עבר בבל תוסיף, ועי' שם בודבר דבר שדן בזה.

חינוך שאלה בקטן וחינוך קטנות לברך על לולב ללא הקנאה

הנה ביו"ט ראשון דחג בעינן לכם, ואמרו' בגמ' סוכה (מ"ו ב') לא ליקני איניש הושענא לינוקא ביומא קמאדקן מיקני קני אקנויי לא מקני, ולכאור' היינו קודם שנטל בעצמו דנמצא דאין לו לולב לברך עליו, וכמש"כ רש"י (שם ד"ה לא ליקני) דלא ליקני במתנה קודם שיצא בו הוא, וכ"כ השו"ע (סי' תרנ"ח ס"ו) דלא יתן לו קודם שיצא בו, וצ"ב למה אמרו בסתמא לא ליקני הרי יכול יטול תחילה ואח"כ יקנה לבנו, ואח"כ בשאר ימים יוצא בשאול, ולמש"כ המחנה אפרים דיני שומרים (סי' י') קטן בר דעת להשאל, והובא בגליון רעק"א (ח"מ סי' צ"ו) וכן נקט העונג יו"ט (סי' קי"א), והמנחת חינוך (מצוה ס) השיג עליו דכיון דאינו בר דעת הו"ל שואל שלא מדעת וחשיב גזלן, ולדעתו גם ביום ב' אינו יוצא בשל קטן ומה שאמרו לא ליקני ביומא קמא היינו דכיון דביומא קמא בעי לכם לא יקנה לו עד שיטול, אבל בשאר ימים יכול להשאל לקטן ויחזיר לו, אבל אם יקנה לו לא יוכל לברך גם בשאר ימים, ובשו"ת הרשב"ש (סי' קמ"ו) הוכיח מדברי הגמ' דביום שני כשר גם גזול ולכן אף שהקנה לו בראשון יוצא בשני. ובשו"ת בית אפרים (ח"מ סי' ז') הקשה על הרשב"ש שאינו נחשב גזל כי הקטן נתנו מדעת ומהרשב"ש מוכח דהוי גזל.

ועיין גם בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת סי' ט') שכתב שקטן אינו יכול להשאל כיון דאין לו דעת ושואל שלא מדעת הוי גזלן ולדעתו שם זה הטעם דאתרוג של קטן לא הוקצה כל יום השביעי, וכן עי' אמרי בינה (ח"מ סי' ל"ח) ובמנחת פתים חו"מ (שירי מנחה סי' ש"ב ס"ב) ובנחל יצחק (סי' צ"ו סק"א) וכן נקט החזו"א (אהע"ז סי' ע"ד סק"ח), א"כ א"ש דגם אם יתן לו בהקנאה ביו"ט ראשון אף אחר שיצא תו לא יוכל לברך בשאר ימים דאינו בשאלה, אבל בשאר ימים יכול ליתן לו ללא הקנאה רק לברך עליו ונשאר שלו.

ועי' אגרו"מ (או"ח ח"ב סי' ק"ז) דאף אם קטן אינו בר הקנאה מ"מ השואל ממנו לא חשיב גזלן, ועי' במנ"ח דבהגיע לעונת הפעוטות יכול להשאל, וא"כ קטן שהגיע לחינוך שפיר יכול להקנות לו ויוכל להשאל ולא לימא לינוקא י"ל דהיינו בלא הגיע לעונת הפעוטות. ועי' בבאר חפרוה שרים (עמוד תרפ"ח) דבשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' קע"ז) ובשו"ת אגרו"מ (ח"ב סי' ק"ו) כתבו דמותר לברך על לולב של קטן שלא מידיעתו כשם שמותר בלולב של גדול כי הכלל של ניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוניה שייך גם לקטן.

והנה בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א סי' ה' אות קל"ו) דהשואל או השוכר כלי סעודה שניקח מנכרי שהיה אצל הקטן אינו חייב להטבילו מכיון שלא נתחייב אצל הקטן דהרי הקטן אינו בר חיובא ומה שחייב בחינוך הוא רק שאביו צריך למחות בו מלהשתמש אבל עליו ליכא חיובא וכשמשכיר הקטן הכלי גם חינוך ליכא שהקטן אינו עובר כלל כיון שאינו משתמש בו, ומשמע דשייך שאלה מקטן. ועי' בבאר חפרוה שרים (עמוד ר"ח).

ורבינו זצ"ל השיב לי דגם לדברי החזו"א דקטן אינו יכול להשאיל, מ"מ כ"ז בסתם אדם ואפי' רבו, אבל לאביו איכא נוחותא להשאיל, (באר חפרוה שרים עמוד תרפ"ט), וכן יש לפרש דברי המהרי"ל דיסקין לצורך סעודת אביו ובני ביתו, ויש לדון דאביו שאני משום דנידון כאפוטרופוס לגבי בנו הקטן, [וכן שמעתי מרה"י הגר"ד לנדו שליט"א בחוהמ"ס תשפ"ה ועי' בשו"ת הרא"ש כלל פ"ז סי' א' וכלל צ"ו סי' ב' והובא בדרכי משה חו"מ סי' ר"צ אות ט' וע"ע בתשובת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל קובץ תשובות ח"ב סי' קע"ז בדיני אפוטרופוס לקטן שאיננו יתום ועי' שבות יצחק חט"ו סי' ע"ה לענין שיכול לעשות פרוזבול לבנו], אך א"כ גם לגבי אתרוג יועיל, ובפשוטו גם אפוטרופוס אינו יכול להקנות רק לצורך הקטן ולא עבור עצמו, אך אם לגבי אביו איכא נוחותא א"כ גם באתרוג נימא הכי.

ועי' בקצוה"ח (סי' רמ"ג סק"ז) שאין האפוטרופוס רשאי להשאיל ממון היתומים, ובאו"ת (אורים סי' צ"ו סק"ז) כתב, שאם השאיל האפוטרופוס ממון הקטן נידון השואל כשואל מן הגדול, ועי' בשואל ומשיב (תליתאה ח"ג סי' קל"ז) ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' ק"ז), דבמקום מצוה לכו"ע איכא ניח"ל לאיניש אף בקטן, וגם בקטן שייך סברת ניח"ל למיעבד מצוה בממוניה, ולא חילקו חכמים בדין ניח"ל לאיניש אף דאיכא אינשי דקפדי וה"ז כהפקר בי"ד.

שוב ראיתי בהמשך דברי מהרי"ל דיסקין שם שכ' שמה שאין עושים כן בשכחו להטביל כלי וצריכים להשתמש בו בשבת דיקנו אותו לקטן ויחזרו ולשאלו זאת ממנו, דזה אינו, דהרי קטן לאו בר אושולי הוא דלאו בר דעת הוא, ולהותיב בי"ד ואפוטרופוס ולשכור הכלי זהו ודאי אסור בשבת, ועוד דכיון דקיי"ל דקטן לאו בר מחשבה הוא א"כ ליכא מחשבה לכלי סעודה כלל ואף דנימא דאיכא כאן מחשבה הניכרת מתוך מעשיו דרוב כלים לשם זה נקנו מ"מ כאן שהישראל מזכה לו אין כאן מעשה של הקטן כלל, עכ"ד, ומבואר דבסתמא א"א לדון האב

כאפוטרופוס, ונראה דס"ל דליכא שאלה מקטן גם כלפי אביו, וכן מבואר בישועות יעקב (או"ח סי' ל"ז ס"ב).

ועי' בשואל ומשיב (מהדורא תליתאה ח"ג סי' קל"ז) שכ' נמי דאם הקנה חפץ לקטן אין הקטן יכול להרשות ליקח חפצו ויש בו משום גזל, אבל לעשות בזה מצוה מותר ראמרין ניחא לי' למיעבד מצוה בממוניה, ולפי"ז אם יקנה לו ביומא קמא אחר שנטל יוכל לשאול ממנו בשאר ימים.

ולמעשה מי שיש לו כמה קטנים הרבה מקילים גם ביומא קמא ליתן להם לברך ללא הקנה כמו שהביא המשנ"ב (סי' תרנ"ח סקכ"ח) דיש מאחרונים שסוברין דמצות חינוך מתקיים גם בשאול דהא גם בזה מתחנך הבן למצות וכן משמע במרדכי בשם ראב"ן, וע"ש בשעה"צ (סקל"ו) דכתב שם הראב"ן, ובקיא הדעת מחזירין אותו למקומו והתינוקות מעצמן נוטלין אותו ומברכין עליו, וכן איתא באור זרוע בשם ראב"ן, דסבירא לה דמצות חינוך הוא רק על עצם המצוה ולא על פרטי המצוה. וכ"כ בברכי יוסף שגם דמזה משמע דסבירא לה לראב"ן דיוכל הקטן ליטול לולב בלא הקנאה, דגם בשאלה איכא מצות חינוך, והעירו דכ"ז ניחא בקטנים, אבל בקטנות דליכא חינוך א"א לחנכם לברך בשאול, וברכתם לבטלה עי' בזה בס' אשר לשלמה (מועד סי' י"ט). ורבינו זצ"ל אמר להגר"י איזנשטיין נ"י דפשוט שחינוך שייך גם במצוה קיומית כמו נזירות שהאב מדיר את בנו בנזיר מטעם חינוך עי' בנזיר (כ"ט א').

ועי' בהגהות חכמת שלמה (או"ח סימן תרנ"ח ס"ו) שכתב שאפשר ליתן לקטן לולב שאול על פי תשובת החכם צבי (סימן ט') שאפשר לברך גם על אתרוג חסר ביו"ט האשון כיון שיוצא בו עכ"פ את המצוה דרבנן כמו בשאר ימים דלענין דין חינוך קטן סגי בהכי שיוכל הקטן לברך על לולב שאול ובספר שלמי מועד הובא מהגרש"ז אויערבך זצ"ל שביאר דבריו דאף שאנו מחמירים כדעת המג"א שלקיום מצות חינוך צריך שיעשה המצוה כתיקונה וע"י שאול לא מקיים המצוה דבעינן לכם, מ"מ מקיים בזה דין חינוך כיון שיש בזה מצוה דרבנן לדעת החכ"צ ואין זה נחשב מעשה נטילה בעלמא ע"ש.

ועי' בקונטרס בארות יצחק (שנת תשפ"ב) שהביא ששאלו מרבנו אם יש חינוך בזה לברך אם קטנה במה שאין חייבת, וכתב רבינו, מה שייך חינוך בדבר שאין שייך בו כלל, ונשאל ממש"כ הראב"ד בתו"כ ויקרא (פרשתא ב' אות ב') דלר"י שנשים סומכות רשות שרי להם לסמוך סמיכה גדולה דקיום מצוה שלהן

דוחה איסור כאנשים, וכן מותרים בכלאים בציצית, עי' בקובץ שיעורים קידושין (אות קמ"ג) ועי' מש"כ בקובץ שיעורים (כתובות אות רנ"א) דמ"מ קטן עדיף מאשה בזה, וכתב רבינו, לא שייך כלל לחייב חינוך בדבר שאין חייבין, ועי' כעי"ז במהרצ"ח בנזיר (כ"ט א') דל"ש חינוך רק במה שמוטל על האדם כסוכה ולולב ולא בנדרים ונזירות שאין חוב על האדם לידור ולהזיר, ועי' שיח התורה (ח"ב עמוד ת"א) דאי"צ לחנך קטן רק להידור רק במצוה של חיוב.

והנה מצינו בביאור"ל (סי' תכ"ב ס"ב ד"ה הלל) דכיון דנהגו נשים בהלל דר"ח מוציאות אף אנשים ושוות להן בחיוב הלל דמנהגא, ועי' בחי' מרן הגרי"ז (סוכה עמוד ס"ב), דאשה אין מוציאה איש בהלל דחג כיון דאנשים חייבין בו מדין לולב מה"ת, ובאמת מדאגבהיה נפק ביה ואינו רק שיירי מצוה ומ"מ מוסיף וממשיך המצוה שמחויב בה, ועי' שו"ת רעק"א (השמטות תשובה א') דנשים זהירות וזריזות לקיים מצות לולב והוי כקבלו עליהו, ובגליון רעק"א (סי' תקפ"ט ס"ו) כתב דכיון דנשים קבלו עליהו מצות שופר ולולב אין להם לאכול קודם ורק ביולדת יש להקל וכ"כ הקיצור שו"ע (סי' קכ"ט ס"ט) ועי' חיי אדם (כלל קמ"א ס"ז) דאדעתא דהכי לא קבלו, ועי' הליכו"ש (תפילה פ"ז הערה ל"ב). ועי' בבארות יצחק (סוכות תשפ"ה) דלפי"ז גם בקטנות שייך חינוך, ועי' במועדי הגר"ח (ח"ב סי' תכ"ה) שנשאל רבינו אם יש לחנך קטנה לנטילת לולב והשיב גם גדולה אין חייבת, אמנם ע"ש (ח"א סי' תקס"ט) דהמנהג לחנך גם קטנה ליטול, ובאופן שיש גם קטן יכול לברך עמו וכולל הקטנות בברכה שמברך עבור כולן, וכן יכול לברך עם קטנה הראשונה שמקנה לה עבור כולם, אמנם אם אינה בכלל חינוך יל"ע דגם במקנה לה אין חינוך לברך עמה, וע"ש באשר לשלמה דמ"מ יכול לברך עמה דיש לה קיום מצוה כגדולה, ועי' ביכור"י (סי' תרנ"ז סק"ה) דנשים ג"כ אין יכולות לברך ביום א' על שאול, ועי' גליוני הש"ס (ירושלמי מועד אות צ"ט) דבאינו מצוה ועושה לכו"ע בעי כוונה ובלא כוונה אין לו מצוה, וכן עי' באילת השחר עה"ת (שמות י"ב ט"ו) לענין מצה כל שבעה להגר"א, ומ"מ יכול ליתן להם שיברכו מעצמן, [וכן הביא בשעה"צ מהברכ"י, דאפשר דגם אם ליכא חינוך בהכי יוכל להניח קטן לברך אף שלא כדין, והקשה השעה"צ דהא על כל פנים האב לא קיים מצות חינוך ואמאי קרא אותן בקיאי הדעת, אלא ודאי דיצא בזה ידי חינוך גם כן, ועכ"פ בקטנות ג"כ יש היתר זה], וגם אצל רבינו ברכו הקטנות. ועי' נזיר (כ"ה ב') דמבואר דשייך חינוך גם בדבר שאינו חובה, ובמהרצ"ח (שם כ"ט א') דן דה"ז חינוך להסתפקות במועט והביא

מהרא"ש דנדרים סייג לפרישות, ועי' בביאור רבינו למס' ציצית (פ"א אות ב') דהוא חינוך לקיים נדריו כשיגדיל, ועי' תהילה לדוד (סי' י"ד ס"ז) דנשים יכולות לברך גם על שאול.

בדין לא הטריחוהו לעלות בירדו גשמים

הנה תנן במסכת סוכה (כ"ח ב') ירדו גשמים מאימתי מותר לפנות משתסרח המקפה, ויש לדון דעד כאן לא נאמר שיעור זה רק בניעור ויושב בסוכה, דשם אין לו לאכול חוץ לסוכה כ"ז שאינו בשיעור משתסרח, אבל בישן דגם מעט גשמים טורדין אותו משינה בזה שרי לאלתר לצאת לישון בחוץ, ועי' בחוט שני (סוכות עמוד רמ"ז) דאף כשרואה גשמים ממשמשים ובאים אף שלא יתחילו מיד אי"צ לישן בסוכה כיון שאין דרך אדם לילך לישון במקום שיתכן שירטב באמצע שינתו בגשמים. אמנם בס' אשרי האיש (ח"ג פכ"ו אות ל') הביא ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דגם באופן זה חייב לישון בסוכה, ועי' מש"כ בתורת אמן (ח"ו עמוד ש"ה) לענין מי שברך והתחילו גשמים לירד אם יכול לאכול תחת המיטה ששם אין גשמים, ובשם הגרש"א שטרן שליט"א הבאתי שה"ז מצטער אך לכאו' בשינה אין צער בהכי.

ואי' במסכת סוכה (כ"ט א') תנו רבנן היה אוכל בסוכה וירדו גשמים וירד אין מטריחין אותו לעלות עד שיגמור סעודתו. היה ישן תחת הסוכה וירדו גשמים וירד אין מטריחין אותו לעלות עד שיאור. ודקדק בני ברוך מאיר נ"ו בלשון אין מטריחין אותו 'לעלות', דדוקא בזמנם שהיה הסוכה בג' עי' בגמ' ע"ז (ג' א'), בזה איכא טירחא לעלות מביתו לסוכה, וה"ה מחצר לבית, אבל מי שהסוכה בביתו יש לו לצאת מחדר לחדר בפסקו הגשמים, והביא מהשפ"א ריש סוכה (ב' א') שדקדק כע"ז מלשון סוכה שהיא גבוהה דלשון גבוהה מיותר ע"ש, וע"ש ריטב"א ור"ן.

ועי' בלשון השו"ע הלכות סוכה (סימן תרל"ט ס"ו) היה אוכל בסוכה וירדו גשמים, והלך לביתו ופסקו הגשמים, אין מחייבין אותו 'לחזור לסוכה' שיגמור סעודתו, ולא הזכיר 'לעלות' וגם שאר הפוסקים לא חילקו בזה ומשמע דהטירחא הוא בעצם העמידה ממיתתו ולהפסיק סעודתו, ועיקר הטורח הוא במה שיש לו להחזיר הכרים וכסתות וכלי סעודה לסוכה, ומשו"ה דן המשנ"ב (סק"מ) בשם הבגדי ישע והביכור"י שהסתפקו דאפי' שעדיין לא שכב אין מטריחין אותו לחזור לסוכה עד עלות השחר כיון שכבר היה לו טירחא להכניס

הכרים וכסתות לתוך הבית [ויל"ע בגוונא שלא החזיר או החזירו אחרים או שכלל לא הביא עוד לסוכה כרים וכסתות האם תלוי בכל נידון לגופו או שבכל גוויי כבר לא הטריחו בהכי, ולכאו' הנידון כאן על מצטער ותלוי בצערו]. ועי' בביכור"י (סקל"ד) הטעם שאין צריך לחזור לסוכה אף שעתה אין לו צער בישיבה בה, משום שאין זה תשבו כעין תדורו, שדרך האדם שאם כבר התחיל לאכול מחוץ לביתו מפני הגשמים שאינו חוזר לביתו באמצע אכילתו, אבל כתב שאין טעם הפטור משום מצטער שטורח לו לחזור לסוכתו, דלא מצינו מצטער דפטור אלא כשהוא מצטער בעת הישיבה עצמה.

וכעת מצאתי מובא מתשובות רבינו בס' ארבעת המינים כהלכתם (אות קי"ב) דאם סוכתו במרפסת ביתו ואין טירחא כ"כ להחזיר הכרים והכסתות צריך להחזיר ולישן בסוכה וכ"כ בחוט שני (סוכות עמוד רמ"ח) וכ' דהכל לפי הענין. ועי' במשנ"ב (סי' תרל"ט סקמ"א) בשם הביכור"י (שם) דבסגר הגג אם יכול לפתוח ע"י חבלים צריך לעמוד ולפותחם שאי"ז רק מעט טירחא ולא מיקרי מצטער, אבל אם צריך לעלות בסולם אין מטריחין אותו.

ובענין עד שיעור ויאור עי' מש"כ בחוט שני (סוכות סי' תרל"ט ס"ז עמוד רמ"ח) דיש לדון במה שכתוב דאין מטריחין אותו לעלות עד שיעלה עמוד השחר, האם זה דוקא עמוד השחר שהוא זמן שהתחיל בו היום או תלוי כל אחד לפי מה שהוא, ובני מלכים שרגילים לקום בג' שעות או שרגיל להתפלל אחר עמוד השחר אין מטריחין אותו, וכתב, ומסתברא דזמן עלות השחר הוא זמן קבוע לכולי עלמא ולכל המצבים דיסוד הענין הוא שלעורר אדם שישן באמצע הלילה מן השינה יש כאן את ההיתר של מצטער וכן שיצא אדם מביתו לסוכתו בחושך זה מצטער, ואין זה מפני שנותרים לו זמן לישן, אבל כשמתעורר אחרי עלות השחר, אין כאן היתר של מצטער שהרי יום הוא וכי אם ישן שינת הצהרים והתעורר נימא שזה מצטער לעבור לסוכה, והצער הוא לעבור לסוכה בלילה ובחושך, אלא מאי שהוא רגיל לישן עוד, אבל מ"מ מצטער אין כאן, ולכן לא התירו לישון בביתו אחר עמוד השחר, ומטעם זה נמי מי שרגיל לישן עד אחר עמוד השחר והתעורר ממטתו אין כאן היתר של מצטער, [ומש"כ בחושך יל"ע בגוונא שיש אור חשמל], ובשם מרן הגר"ד לנדו שליט"א מובא בגליון ודבר דבר (גליון ל"ג) שאמר שהטעם שבהאיר היום חוזר הוא משום שאז היו רגילין לקום בליל השחר, א"כ כהיום שרגילין לקום יותר מאוחר השיעור הוא בשעה שרגילין רוב בני אדם לקום, [ומשמע דאף שהנידון כאן הוא אם להמשיך

לישון בסוכה כלשון השו"ע סי' תרל"ט ס"ו מחייבין אותו לחזור לסוכה וא"כ כעת אינו עומד לקום מ"מ לא נחשב שמצער אותו בכך כיון שהוא עת קימה].

ובספר אדרת אליהו (אות א') מובא מהגר"א דושניצר זצ"ל שהסתפק במי שניעור משנתו אחר שעלה השחר אם שרי להמשיך לישון קודם שקרא ק"ש, ועי' בזה בס' פאת שדך (תפילה עמוד צ"ד) הביא מהגר"א דושניצר זצ"ל שהסתפק במי שקם אחרי עלות השחר האם מותר לו לחזור לישון, ודן לדמות זה לסעודה קטנה קודם מנחה דמבואר בשו"ע (סי' רל"ב ס"ב) דאסור, וכן בסדור אשי ישראל (דיני תפילה אות ד') הביא ממנהיג דסקין דאסור לחזור לישון עד שיקרא ק"ש ויתפלל, וכ"כ בשו"ת בנין עולם (סי' א') וכתב דחמיר מאכילה דבזה יש חשש טפי שמא ימשך, ואם לא ישן בלילה אסור אף בחצי שעה שקודם התפילה לישון, ועי' בביאור הלכה (סימן רל"ט ס"א ד"ה סמוך) שכתב, נסתפקתי אם הוא עדיין קודם עמוד השחר בעת ברכת המפיל אך הוא משער שעד שיישן יעלה עה"ש אי אזלינן לענין ברכת המפיל בתר עת הברכה שהוא עדיין לילה או בתר שינה שיהיה ביום ועל שינת היום לא נתקנה הברכה כמו שכתבו הפוסקים אבל אחר שעלה עה"ש לא מסתפק לי כלל דאף דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא עד הנץ החמה ועדיין זמן שכיבה הוא ע"פ הדחק כדאיתא בברכות ט' מ"מ לענין ברכת המפיל נראה דעבר זמן שהרי אינו יכול לומר השכיבנו אחר עה"ש כדאיתא שם בגמרא וממילא בעינינו ג"כ אינו יכול לומר שתשכיבני לשלום שאין עוד הזמן של תחלת שכיבה אלא סוף שכיבה כפירש"י שם, עכ"ד, ונראה דפשיטא ליה דשרי לישון סמוך לעלות השחר ומצד שינה אפי' אחר עלות השחר [ואולי זה מייירי בקרא ק"ש והתפלל], ואולי אם הלך לישון קודם ח"ש שלפני עלוה"ש אף שלא נרדם כבר מיקרי התחיל בהיתר, אך ממה שרק כעת בא לברך המפיל נראה דרק אז נכנס לישון.

ולכאורה י"ל דאם עושה שומר שפיר דמי כמש"כ לגבי מנחה (שם), וכמש"כ במשנ"ב (סי' רל"ה סק"ח) וכ"כ שם בבנין עולם, וכ"כ בשיח אליהו מתשובת רבינו זצ"ל, וא"כ יש להעמיד דברי הביאווה"ל בשם שומר, אמנם בחוט שני (תפילה עמוד קפ"ג) הביא ממרן הגר"ס שחשש בזה לעשיית צרכיו קודם שיתפלל, ולזה לא מהני שומר, אך יל"ע אם ישן כדי שיתפלל יותר בכוונה אם נחשב צרכי תפילה, וכן אם עושה זה בשביל שילמד טוב וכיו"ב, ובכה"ג דאין כאן עשיית צרכיו שרי ע"י שומר, ובכה"ג התיר הביאווה"ל, ובאמת דכל מה דנאסר קודם עלות השחר הוא רק אכילה ושינה שמא ימשך, ולזה באמת מהני

שומר, ואיסור עשיית צרכיו הוא רק מעלות השחר שהוא עת תפילה, וזה שרי כשהוא לצורך מצוה שיהיה עירני בתפילה או בלימוד היום עי' במשנ"ב (סי' א' סק"ט) דאם ע"י שיקום באשמורת ישן בעת התפילה מוטב שישן כל הצורך ובלבד שלא יפסיד זמן ק"ש ותפילה, [ואם ללימוד היום יוכל לישן אחרי התפילה אין להתיר לישן קודם שיתפלל אף שהוא צורך מצוה עי' בביאור"ל סימן ר"נ ס"א ד"ה ישכים מהמג"א סו"ס רנ"א בשם סדר היום, לענין מצות והכיננו לקנות צרכי שבת, דדוקא אחר ק"ש ותפלה שרי, אם לא שלא ימצא לקנות אח"כ], וע"ש בחוט שני דכל הנידון בקם ממטתו אבל אם רק התעורר ועודנו במיטתו רשאי להמשיך לישן, ואולי יש לחלק בין מי ששם שעון לקום ורק אח"כ נמלך לישון דה"ז התחלה חדשה, לבין היכא שהתעורר תוך שנתו דאז ה"ז המשך שינה הראשונה.

ובס' שלמי תודה (סוכות עמוד ר"פ) הביא מרא"ב קמאי ששאל מהגרי"ס והורה לו לאיסור ומאז החמיר בזה מעת שהתעורר אחר עלוה"ש שלא להמשיך לישן, וע"ש וכן בתשוה"נ (ח"ב סי' נ"ב) הביא מהמשגיח הגר"מ חדש שאמר הגרא"ב ע"ע דעי"ז זכה לגדול בתורה, ובקונטרס הזכרונות (סי' ז' אות ו) ובדינים והנהגות (פ"ד אות י"ד) מובא ממרן החזו"א שאם התעורר אחר שהגיע זמן ק"ש אין חייב להפסיק שנתו ולקרא ק"ש, וביאר רבינו דה"ז כהתחיל בהיתר, ומובא שם מכתב רבינו בכת"י דכ"ז אם לא קם ממיטתו אבל אם קם לעשיית צרכיו י"ל דאין רשאי להמשיך לישון וכ' דאי"ז מוכרח.

וממה שמצינו כאן בגמ' סוכה (כ"ט א') ובשו"ע (סי' תרל"ט ס"ז) לגבי סוכה דאם ירדו גשמים ועלה לביתו אין מטריחין אותו לחזור לסוכה עד שיעלה השחר אע"פ שהתעורר נראה ג"כ דנחשב המשך אחד ולכן לא מחייבים אותו לחזור לסוכה, וועי' חוט שני (סוכות עמוד רמ"ח) דהכל לפי הענין אם מצטער, ויש לדון דאם התעורר משנתו וקם אף שלא עלה השחר יש לו לילך לסוכה להמשיך לישון שם, וממש"כ המשנ"ב (שם סקמ"ב) דאפי' הקיץ משנתו אי"צ לעלות לסוכה בלילה נראה דדוקא בעלוה"ש חייב, וכן מבואר שם (סקי"ח) לגבי קיים מצות עונה ע"ש שאח"כ אי"צ לחזור לסוכה אף שהוא ניעור, ולמש"כ בחוט שני שם כל שיש חושך אין מטריחין אותו אפי' ניעור לילך בחושך, ועיין באשל אברהם לבעל הדע"ק מבוטשאטש (ס"ה) שמשמע מדבריו שכשהקיץ אחר שעלה עמוד השחר, כל שלא הסיח דעתו משנתו ועדיין הוא שוכב במיטתו, לא הוי כהקיץ, ויכול להמשיך לישון. וע"ש משנ"ב (סקמ"ג) דגם אי"צ

ליתן שומר, ומשמע אפי' שסמוך לעלוה"ש, ויש חשש שמא ימשך, אולי שם הוא דין מיוחד בכעין תדורו שאין דרך לקום באמצע שנתו עד עלוה"ש, ומשמע באמת דמעלוה"ש מחייבין אותו וכבר לא נחשב המשך שינה הראשונה.

בענין תקנת ריב"ז ליטול ד' מינים זכר למקדש

בסוכה (מ"א א') התקין ריב"ז שיהיה לולב ניטל במדינה כל שבעה זכר למקדש שכ' ציון היא דרש אין לה מכלל דבעי דרישה, ועי' הליכו"ש (מועדים פי"א ארחות הלכה קי"ג) מחי' לסוכה (מ"א א') דראוי ללמד בני ביתו מה שכל ז' נוטלין ד' מינים זכר למקדש משום ציון היא דורש אין לה מכלל דבעי דרישה וכיון דזה היה טעם התקנה יש לפרסם ד"ז.

ודן שם (אות קי"ד מחי' לר"ה ל' א') אם חשב למצוה של תורה אם עובר בבל תוסיף, ובביכור"י (סי' תרנ"ח סק"א) נראה דחשש לזה. ויש לדון אם יצא התקנ"ח אם כיון לדאורייתא דנמצא דה"ז ככיון לענין אחר וכתוקע לחנך בניו דכ' הר"ן בר"ה (על הרי"ף ז' ב' ד"ה ואין) דלא יצא דה"ז כמתעסק דכיון לדבר אחר, ולא דמי לאמירת ככתוב ואכלת ושבעת וברכת על אכילת כזית שאין בה שביעה ואינו חייב מה"ת, דרבנן תקנו להוסיף על של תורה, וכן באומר בספיה"ע לקיים מש"כ וספרתם כו' דאף דספיה"ע דרבנן מ"מ הוסיפו על של תורה, אבל כאן הוא תקנת זכרון ירושלים, אך באמת פשוט דאין כאן תקנה חדשה דאין מברכין וציונו לזכור ירושלים, רק אקב"ו על נטילת לולב רק טעם התקנה היה לזכרון ירושלים, ובכלל מאתיים מנה.

נתינת מסמר בחוה"מ לתלות עליו דברים

נשאל רבינו האם מותר לקבוע מסמר בקיר לתלות תמונה בחול המועד, והשיב, צורך המועד, (מועדי הגר"ח ח"א עמוד ק"ל), ועי' בקובץ אליבא דהלכתא (צ"ה עמוד י"ב) ובס' תשובות אביגדר הלוי שנשאל אם מותר לקבוע מסמר בכותל בחוה"מ והשיב לא, ואולי שם כשאינו לצורך המועד.

ובשם האגרו"מ מובא בענין נתינת מסמר בכותל, דאסור לנעוץ מסמר בכותל בחול המועד ואפילו על מנת ליפות החדר ואם נחוץ לו מאוד מותר, (בנתיבות ההלכה ל"ח עמוד רל"ח). וכן בס' זכרון שלמה כתב בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל והובא בקובץ מבקשי תורה (ח"ב עמ' תס"ה) שאסור לנעוץ מסמר בכותל

בחוה"מ כדי לתלות עליו ציור ליפות את החדר לפי שע"פ רוב אינו נחוץ כ"כ ולא נחשב צורך המועד אבל אם מאיזה טעם נחוץ לו בודאי מותר כמו בשאר צרכי המועד ע"כ, ועי' בס' אשרי האיש (ח"ג עמוד ס"ט) ובוישמע משה (ח"ב עמוד קמ"ג) שמותר לתלות תמונות על הקיר בחוה"מ שאין בזה מעשה אומן והקישוט נחשב צורך המועד ואף אם צריך לעשות חור מיוחד במקדחה יש להקל אחר שהוא לצורך המועד ואינו מעשה אומן וכיום כל אחד בביתו יש לו מקדחה. וכ"כ בשו"ת באר משה (ח"ז סי' ק"ו). וכן הביא הגר"י זילברשטיין שליט"א בשם חמיו מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שנשאל אם שרי לעשות קוישלע במועד, ושאל כמה ילדים אם יודעים לעשות ואמרו שכן, ואמר א"כ אי"ז מעשה אומן ומותר, ואולי תלוי בכל מקום לפי הרגילות, ועי' שו"ע (סי' תק"מ ס"ב) ושמעתא דמשה (שם).

אמר ביו"ט שמו"ע של חול ויעלה ויבא

מה ששאל שטעה במנחה ביו"ט של חג ואמר תפילת חול ויעלה ויבא, בדיעבד יצא אע"פ שלא חתם ביו"ט, כמבואר בשו"ע (סי' רס"ח ס"ד) כן לענין שבת וה"ה ביו"ט, כמבואר בתמים דעים (סי' ק"ל) מובא בכנה"ג (הגה"ט שם סק"ד) ובמשנ"ב (סק"י), (ועי' בשו"ע הגר"ז (סימן תפ"ז ס"ב) מי שטעה והתפלל י"ח של חול ביום טוב אם הזכיר יום טוב בברכה אחת מהן כגון שאמר יעלה ויבא בעבודה והזכיר שם יום טוב זה יצא ואין צריך לחזור לראש אף על פי שלא הזכיר יום טוב בשום חתימה לפי שלא שינה ממטבע שטבעו בעיקר ענין העבודה שהרי מן הדין היה ראוי להתפלל כל י"ח ביום טוב ושבת כמו בחול רק להזכיר קדושת היום בברכה אחת מהן אלא שהחכמים הקילו על האדם ולא הטריחוהו ביום טוב להתפלל כל י"ח וקבעו ברכה אחת בלבד בשביל קדושת היום כמו שנתבאר (סי' רס"ח) אבל אם לא הזכיר בשום ברכה לא יצא אפילו ביום טוב שני.

ביאור בתפילת גשם

זכור פקיד שתות טובל חמש טבילות במים. צועה ומרחיץ כפיו בקדוש מים. קורא ומזה טהרת מים. בעבורו אל תמנע מים, שאלו מהו צועה ומרחיץ, ומהו קורא ומזה.

הנה לשון צועה מצינו בקרא בישעיה (פנ"א י"ד) מיהר צועה להפתח ופירש"י צועה חוגר, וכ"כ רש"י (ישעיה ס"ג א') וצעה ונאזר ברוב כוחו, ומבואר ביומא (ל"א ב') שלכו"ע לאחר הטבילה לובש בגדי כהונה ואח"כ מקדש ידים ורגלים וזה הכונה צועה ומרחיץ כפיו בקדוש מים שקודם צועה שחוגר האבנט על הכתונת ואח"כ מרחיץ כפיו בקדוש מים, ואע"פ שבפ' תצוה מבואר שאבנט קודם למצנפת וכן פסק הרמב"ם בהל' כלי המקדש (פ"י ה"ב מ"מ) מבואר במנחת חינוך (מצוה צ"ט אות י"ג) שאין הסדר מעכב והביא ראיה ממתני' (יומא ע"א ב') שמצנפת קודם לאבנט ומוכח שיכול לחגור באבנט לבסוף. וקרא ומזה ר"ל שקרא הפרשה, ואח"כ היה מזה. עי' מטה לוי.

ביאור בהושענות בלא לב ולב

במה שאומרים בהושענות להו"ר שופכים לך שיח בלא לב ולב, בפשוטו ר"ל שאין לבם חלוק ושופכים בלב שלם ולא בלב ולב, ובביאורי רבינו בשיח שפתותינו כתב, בלא לב ולב עיין דברי הימים (א' י"ב ל"ג) ולעדור בלא לב ולב ופירש רש"י מבראשית רבה בין מתכוונים בין אין מתכוונים היו נוצחים.

ברין ישן בשמיני לוקה

הנה יל"ע בהא דאי' בר"ה (כ"ט א') דהישן בסוכה בשמיני לוקה אימתי מתרין בו, ורה"י הגר"ד לנדו שליט"א אמר להוכיח מכאן דהמצוה בסוכה הוא בהליכתו לישון ועל כיו"ב לוקה בשמיני ואפי' הלך לישון בשביעי ע"מ לישון בסוכה בשמיני, והגרש"א שטרן שליט"א אמר דאינו מסתבר כיון דהלך בזמן היתר ומצינו התראה קודם המעשה כמו בנכנס למקדש שמתרין בו קודם כניסה, ויש לדון דשם מתרין על השהייה עי' שבועות (י"ז א') ותוד"ה טימא ורמב"ם ביאת מקדש (פ"ג הכ"א). וראיתי שרבינו זצ"ל היה יושן בסוכה בגמר הו"ר אף שנשאר ישן בשמיני דכל שאין מכוין לכך אין חשש בל תוסיף. ודנו למש"כ תוס' סוכה (ג' א') דהיושב בסוכה ושולחנו בתוך הבית לא קיים מצוה מה"ת דא"כ גם לגבי בל תוסיף לא יעבור בכה"ג, ודנו בזה למש"כ אחרונים דכוונה הפכית לא מהני שלא לעבור בבל תוסיף למ"ד אי"צ כוונה עי' קוב"ש (ח"ב סי' ל"ג) וחזו"א (או"ח סו"ס כ"ט), וכן יל"ע ביושב בסוכה גזולה, והאם גם באשה שאינה מצוה ועושה איכא בל תוסיף.

כברוהו באחיות ס"ת בהקפות שניות

הנה יש מצוה לאחוז ס"ת, וכמו שנראה ברמב"ם (פ"י מס"ת ה"ו ובהלכות אבל פ"ד הי"ג) ובטור (יו"ד סי' רפ"ב) ובמאירי (סוטה מ"ג א'), דאיכא מצוה באחיות ס"ת בידו ולפיכך נקטו דאסור לאחוז ס"ת בבית הקברות דהוי לועג לרש, ועי' בזה במס' שמחות (פ"ג) שלא יעבור בין הקברות וכתבי הקדש בידו, ובספר חסידים (סי' תתק"ל) כתב והביאו החיד"א בס' חיים שאל (סי' ע"א ס"ב) דמי שיש בידו חומש אין צריך לקום מפני ספר וחכם דה"ז בכלל עוסק במצוה.

ומה"ט אין לסרב לקבל ס"ת בס"ת להקפה, וידוע מהגר"ח מבריסק זצ"ל שלא רצה לומר לאחר ליקח ממנו הס"ת בס"ת אף שהיה כבוד, ועי' בס' הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ברכות (נ"ה א') בהא דאמרו שם דג' דברים מקצרין ימיו של אדם אחד מינייהו מי שנותנים לו ס"ת לקרא ואינו קורא, דלפי פשוטו איירי במי שכיבדוהו לעלות לס"ת, אך יש שלמדו ד"ז גם לענין כבוד ס"ת בשאר מילי שלא יסרב.

וכן ראיתי שכתבו בהנהגות של הגר"ח זצ"ל מבריסק שבהקפות של שמחת תורה לא הניח הס"ת לאחר א"כ ביקשו ממנו הס"ת, [וכשלא ביקשו ממנו משום כבודו היה אוחו הס"ת כל זמן ההקפות], והוכיח כן מהגמ' כאן שאם נותן הס"ת לאחר ה"ז זלזול בס"ת כמו במקום שנותן העליה לאחר.

ובס' שיעורי מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל על ברכות שם (הערה ל"ג) כתב, שמצוי מאד שנכשלים בזה ביום שמוציאים ב' ס"ת שהמכובד בהוצאת ספר תורה הולך עם הס"ת בידו עד הבימה וכשמגיע לשם מחפש מי שיקח הספר תורה מידו לאוחזה עד שיקראו בה ולדברי הגר"ח מבריסק זהו הפך כבוד התורה, אלא אדרבה יש לזה שהתכבד בהוצאת הספר להמשיך ולשבת עם הס"ת עד שיקראו בו.

ונראה דכ"ז בעת ההקפות בש"ת או בהכנסת ס"ת וכיו"ב שמחזיק לכבוד התורה או נושא אותו ללמוד בו כהך דביה"ק, אבל בהקפות שניות לפי מה שהביא רבינו ממרן החזו"א שאמר שחושש בזה לבל תוסיף עי' בקונטרס הזכרונות (סי' ל"א ס"ג) ובשיח הסוכות (עמוד ק"ג), א"כ אינו כבוד התורה ואינו מחויב לאחוז בעצי החיים כשיש חשש היפך רצון התורה. ועי' בדולה ומשקה (עמוד רס"ג) דאין לעשות הקפות שניות גם בקיצור. ועי' במעשה איש (ח"ה עמוד צ"ח) וארחות רבינו (ח"ג עמוד ק"כ).

ועי' בגליון צבא הלוי (גליון רע"ה) ששאל מרבינו זצ"ל: בענין עוזבי ה' יכלו אם נוהג בקריאת הוש"ר, ואם נוהג בקריאת ליל שמחת תורה, והשיב רבינו, לגבי קריאת משנה תורה בהו"ר, בס' תורת רפאל פוסק שאסור מדאורייתא לקרות בתורה בלא ברכה וכן פסק מו"ח שליט"א ועושין שלא כדין, והיינו דבכה"ג אין עוזבי ה' יכלו, [וכן השיב לי לגבי קריאת פ' הנשיאים שיש שקורין בחדש ניסן ללא ברכות, דלדברי התורת רפאל יש איסור בדבר ויש לו לצאת], אבל לגבי קריאת ש"ת שקורין בברכה אף שבליל ש"ת אינה קריאה של חיוב, מ"מ שם מנהג ישראל ואין לצאת. ובגליון מים חיים (גליון ר"ב) מביא בשם הגר"נ קרליץ זצ"ל שכל האיסור לצאת בשעה שספר תורה פתוח זה רק בקריאה של חיוב אבל קריאת התורה של הושענא רבה שזה רק רשות הוי כמו דרשה ומותר לצאת מעיקר הדין אם יש צורך, ונראה דשם כיון שאין מברכין על קריאה זו ואין ג' עולין ס"ל דאי"ז כדין קריאה"ת,

ועי' מש"כ בשו"ת מהרי"ל דסקין (קו"א סי' ה' סט"ו), לגבי מי שאינו מתענה דיכול לעזוב באמצע קריאת תענית, דכיון שאינו בכלל התענית אינו שייך בקריאה זו ורק משום רוב עם איכא ואם עוזב לדבר מצוה רשאי, וא"כ אף שעלה לתורה יכול לעזוב באמצע קריאת בראשית שלא יוצא בה, ועי' בס' שאילת רב (ח"ב פל"ז אות ח') שדעת רבינו דגם השומע קריאה"ת של משנה תורה בהו"ר שאינה קריאת חיוב לא יצא באמצע (אם אין איסור בדבר ע"ש בהערה) אף שנצרך לנקביו אם יכול להעמיד עצמו כשיעור מיל, דגם בכה"ג שאינה קריאת חיוב איכא משום עוזבי ה' יכלו (ע"ש בהערה דאף שא"צ לשמוע קריאה זו אם שומע אין לו לצאת), וי"ל דקריאה של מנהג חמירא בזה מקריאה של תענית של"ש בזה. ועי' בשיח הלכה (סי' קמ"ו ס"ה) דגם כשקורין כ"פ בש"ת יש עוזבי ה' יכלו, ועי' בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' ל' סק"ה).

ועי' בקובץ בעקבי שי"ח (קובץ י' עמוד מ') שנשאל רבינו זצ"ל אם יכול לקחת ספר בידו בבית"ק, והשיב, אינו ראוי, ועי' בזה בס' משנת יוסף (ח"ח סימן ע אות א') דבגמ' נראה כל הקפידא באוחז ספר בבית"ק וקורא בו כמו שנראה בברכות (י"ח א') וכמבואר ביו"ד (סי' שס"ז ס"ג), וכן מבואר בכס"מ הל' אבל (פ"ו הי"ג) ע"ש. אבל ברדב"ז הביא בהל' אבל דגם לאחוז ס"ת אסור ללא לימוד וכן בתפילין, וכן מבואר בשטמ"ק ב"ק (ט"ז ב') בשם הר"י מגאש, וכ"כ נודב"ת (או"ח סי' ק"ט) ומובא בפ"ת (סי' שס"ז סק"ב), וכ"כ בבני יונה (סי' רפ"ב ס"ד), ומביא שבס' ג"א אודך (על הש"ס שאלה ק"ו) נשאל בזה רבינו זצ"ל, והשיב אם מכוסה הספר

בודאי מותר, וע"ש (אות ז') דאם אוחז הספר ביד וקורא בהרהור אסור אף שאינו מוציא מפיו דזה צורת והגית שלומד בהרהור.

ואמר לי הגרמ"מ לובין שליט"א דגם להחזו"א שאין לעשות הקפות שניות מ"מ מסתבר שאם היו כבר מביאין לו להחזיק ס"ת אין לו לסרב, אף שאין מצוה בהחזקת ס"ת, אף בהקפות, והגר"ח מבריסק י"א שהיה נמנע מלהקיף, אבל כשמביאין לו אין לסרב לכבוד התורה. ועי' הליכות הגר"ח (סי' תרס"ט ס"א) שחשש הגר"ח שבכלל דברי הגמ' ברכות (נ"ה א') דג' דברים מקצרין ימיו של אדם והא' מי שנותנים לו ס"ת ואינו קורא דה"ה מי שנותנים לו להקיף ואינו מקיף, והבעלי בתים חשבו שרוצה להמשיך לאחוז ופעמים שאחז כל ההקפות מחמת כן. אך שם יש מצוה בהקפה לכבוד התורה וכן באוחז ס"ת לקרא בו אבל כשמבקשים ממנו לאחז באמצע השנה אי"ז מכבוד התורה, וצ"ע.

בענין עוסק במצוה בקריאת שמו"ת

כתב רבינו זצ"ל דיתכן דיש דין עוסק במצוה בקריאת שמו"ת (מועדי הגר"ח ח"ב סי' תרל"ד), והיינו דאע"פ שהוא מצות ת"ת, ובת"ת אין דין עוסק במצוה, שא"ה שחיוב תקנ"ח הוא תקנ"ח בפ"ע, והוא ככל תקנ"ח, וכן לענין עוסק בפסוקי פסוד"ז ה"ז עוסק במצוה, וכמש"כ בס' ח'י הגר"ד לנדו דהעוסק בפסד"ז הוא בכלל עוסק במצוה, דה"ז תקנ"ח במסכת שבת (ק"יח ב'), עי' בחי' הגר"ד לנדו על מסכת ברכות (סי' א' ס"ג) וע"ש עוד לענין עוסק במצוה בתחנונים שאחר התפילה. ועי' מש"כ בזה בס' תל תלפיות (סי' רס"ג). ולמש"כ הסמ"ק (עשה קמ"ו) ה"ז מ"ע מה"ת מקרא דפ' עקב (פ"י כ"א) דכתיב, כי הוא תהלתך והוא אלקיך, ע"ש דקריאת הלל מצוות דאורייתא היא מקרא דכ' בפ' עקב (פ"י כ"א) כי הוא תהלתך, וכ"כ הראב"ע בספר יסוד מורא (שער ששי) בשם רבינו בחיי. ובמסכת ברכות (ל"ב א') דרש רבי שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל, ועי' ברמב"ם הל' תפילה (פ"א ה"ב) ובכס"מ דהוא מצוה מן התורה מקראי דמשה. ועי' בשו"ת תל תלפיות (ח"ב סי' תתרנ"ג) ששאל מרבנו זצ"ל אם יש דין עוסק במצוה באומר סליחות והשיבו רבנו כל תפילה מצוה.

ובק"ש מצינו דאיכא דין עוסק במצוה עי' בשטמ"ק מנחות (ל"ו ב') בשם רבינו שמחה דאע"פ שהוא מצות קריאת פרשת ק"ש אינו כת"ת דהוא מצוה בפ"ע, וגם בזה ילפי' מקרא דבשבתך בביתך בברכות (י"א א') דין עוסק במצוה

פטור מן המצוה, ועי' בשיח השדה ברכות (י"א ב') ובקונטרס הזכרונות ממרן החזו"א (סי' ל"ג ס"ו) דק"ש הוא מצוה בפ"ע וכן קריאת מגילה, דשם הוא חובת קעמ"ש בק"ש וחובת פרסומי ניסא במגילה אבל כאן הוא חובת ת"ת.

וכן כתב החינוך בהקדמתו (הערת המחבר ד"ה ואחת) ואחת מן המצוות והיא עיקר ויסוד שכולן נשענות עליו היא מצות לימוד התורה, כי בלימוד ידע האדם המצוות ויקיים אותן. ועל כן קבעו לנו חכמינו זכרונם לברכה (ב"ק פ"ב א') לקרות חלק אחד מספר התורה במקום קיבוץ העם שהוא בית הכנסת, לעורר לב האדם על דברי התורה והמצוות, בכל שבוע ושבוע עד שיגמרו כל הספר. ולפי מה ששמענו רוב ישראל נוהגים היום לקרותו כולו בשנה אחת. ועוד חייבנו חכמינו זכרונם לברכה לקרותו כל אחד ואחד מישראל בביתו בכל שבוע ושבוע כמו שקורין אותו במקום הקיבוץ, וזהו אמרם זכרונם לברכה (ברכות ח' א') לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור, כדי שישכיל בדברים יותר בקרותו אותו בביתו.

ועי' בב"י (סו"ס רפ"ה) ותרומה"ד (שו"ת סי' כ"ג וכתבים סי' ק"ע) שחובת שמו"ת הוא שיהיה רגיל במה שהציבור קורין בשבת, ובאגרות הח"ח (אגרת י"ח) כ' דאם אינו מבין לא קיים חיוב שמו"ת כמש"כ המג"א (סי' מ"ז סק"א וסי' נ' סק"ב) דבאינו מבין מה שלומד לא קיים מצות ת"ת, ומובא במשנ"ב (סי' נ' סק"ב), ויתכן דאף למש"כ הגר"ז הל' ת"ת (פ"ב הי"ב י"ג) דבתורה שבכתב יש מצוה גם כשאין מבין, כל זה לענין מצות ודברת בם, אבל חיוב שמו"ת בא להבין מה שקורא, ולכן חייבו תרגום ויר"ש גם פירש"י וכ' הח"ח דבזמנינו שאין רגילין בלשון ארמי חובת פירש"י מן הדין שיבין עי"ז המקרא.

וכה"ג כ' רבינו זצ"ל בדרך אמונה הל' מתנו"ע (פ"י סקנ"ג) לענין קריאה"ת דאיכא ביה דין עוסק במצוה, ועי' במשנ"ב (סי' תקס"ו סק"ב) מהפמ"ג (משב"ז סק"ג), ועי' בס' תל תלפיות (סי' תתל"ח) דקריאה"ת הוא מצוה מיוחדת וקבוע לה זמן, וכ"כ לענין מצות ושננתם לבניך ע"ש (סי' תת"ז) דאף שהוא מצות ת"ת היא מצוה מיוחדת, וכן לענין שואלין ודורשין קודם לחג כ' במועדי הגר"ח (ח"א סי' י"ז), ועי' בתל תלפיות (סי' תתק"ס ובהערות) לענין ללמוד הלכות לחג שדן רבינו דיש בזה דין עוסק במצוה, וע"ש שלא מסתבר כלל דאי"ז רק דין לעסוק בענינו של חג אבל הוא מצות ת"ת, וע"ש (סי' תנ"ו) לענין אמירת פסוקי הלל דהוא ככל תקנ"ח.

וכן בסיפור יציא"מ הובא בשם השפת אמת ממש"כ בהגדה והיו מספרים ביציא"מ כל אותו הלילה, דמשמע דכל הלילה עסקו בזה, ולא אכלו מצה דעוסק במצוה פטור מן המצוה, עי' מעדני כהן (גליון רל"ו), וז"ל השפת אמת (ויקרא פסח שנה תר"מ ד"ה כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח) אינו רחוק לומר כי מעשה בבני ברק הי' בלילה אחרת, והי' אפשר עוד לומר כי הי' קודם אכילת מצה ומרור שהיו שוכחין לאכול ע"י הסיפור. בשגם עוסק במצוה פטור מן המצוה בפרט שבמצה פליגי (בפסחים קט"ז ב') אי בזה"ז דאורייתא וסיפור יציא"מ לכו"ע דאורייתא, וגם למש"כ הגרעק"א בגליון השו"ע (יו"ד סי' רמ"ו) משו"ת קול בן לוי (סי' ל"ד) דבת"ת אין פטור עוסק במצוה דכל תיבה מצוה לעצמה א"כ הכא נמי בין ענין לענין חייב לפסוק. ועי' בס' תל תלפיות (סי' תתרכ"ג) שהשיב רבינו זצ"ל דהעוסק בסיפור יציא"מ דינו כעוסק בת"ת שאינו פטור מאפיקומן, וע"ש (סי' תתרכ"ד) דאף דיש מ"ע נוספת של והגדת לבנך זה כבר קיים בתשובה הראשונה, וע"ש (סי' תתרכ"ה) דאמנם המרבה ה"ז משובח אבל ה"ז בכלל מצות ת"ת, [ובלא"ה צ"ל כן שהרי עסקו אחר עלוהה"ש דאינו זמן סיפור יציא"מ לכו"ע וכן עי' מבית לוי בשם מרן הגרי"ז דהמשיכו במצות ת"ת עד זמן ק"ש].

והנה למה שהביא רבינו בכ"ד בשם החזון איש דכל שמכוין למצות פרסומי ניסא דמגילה או לקעמ"ש דק"ש אין כאן מצות ת"ת עי' בשיח השדה ברכות (י"א ב') א"כ הכא נמי אין כאן מצות ת"ת רק מצות סיפור, וכן משמע קצת ממה שלא אמרו להם תלמידיהם הגיע זמן ברכות התורה, ויתכן דגם רבינו לא קאמר רק דדינו לענין עוסק במצוה כדין ת"ת ובאמת הוא מצות סיפור יציא"מ. ואולי אחר שיצא עיקר החיוב לכו"ע אין כאן עוד רק חביבות מצוה וזה יוצא גם בת"ת דעניני יציא"מ כמש"כ בתוספתא מסכת פסחים (פרק י' הלכה יא) חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה אפלו בינו לבין בנו אפלו בינו לבין עצמו אפלו בינו לבין תלמידו. ועי' באילת השחר פ' בא (פ"ג ג') במה דאי' במכילתא (פסוק י"ד) ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות הפסח עד חצות וכו', וצ"ב איך יוצאים יד"ח מצות סיפור יציאת מצרים ע"י לימוד ההלכות (ועי' בקרית ספר הל' חמץ ומצה פ"ז שכתב ואפי' חכמים גדולים צריכים לעסוק בהל' פסח עד חצות דכתיב מה העדות והחוקים), והנה אפי' למה דמשמע כאן דלימוד ההלכות שייך לסיפור יציא"מ, מ"מ יתכן שאם לא יספר כלל מענין יציא"מ אלא רק ילמוד הלכות

הפסח לא יצא יד"ח, [וצ"ע בתוספתא מסכת פסחים פ"י הי"א אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כגון אגוזין תמרים וקליות חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה אפלו בינו לבין בנו אפלו בינו לבין עצמו אפלו בינו לבין תלמידו. ושם הלכה יב, מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר הגביהו מלפניהן ונועדו והלכו להן לבית המדרש, ומשמע שעסקו רק בהלכות], ועי' בס' ימלא פי תהילתך (עמוד שצ"ו) דסיפור יציא"מ אינו כת"ת דכל תיבה מצוה לעצמה, ע"ש. והיינו דסיפור הוא מצוה אחת נמשכת, אך לכא' כל ענין חדש הוא ענין לעצמו. ובת"ת גופא יתכן דלא מיירי שו"ת קול בן לוי רק כשסליק ענינא.

וע"ע בס' דרך שיחה (ח"א עמוד תצ"ט) אם העוסק בלימוד עם בנו פטור ממצוה, וע"ש דאשה העוסקת ללמוד הדינין שלה יש לה פטור דעוסק במצוה, ועי' באור שמח הל' ת"ת (פ"א ה"ב) דרק ת"ת גרידא מבטלין לשאר מצוות אבל בשימושה של תורה דהוי גדול מלימודה ושפיר איכא בזה פטור דעוסק במצוה, ויש לדון דכל שעוסק בבירור הלכה למעשה ה"ז בכלל, וכמו שאמר רבינו לגבי ת"ת דנשים שבא לקיום ההלכה, ובזה יש לבאר מש"כ הרמב"ם (פט"ו מאישות ה"ב) דאם היה עוסק בתורה ומתיירא מלישא אשה הרי זה מותר להתאחר שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה, והקשו האחרונים דהא בתלמוד תורה ליתא פטור דעוב"מ וברמב"ם גופיה הל' ת"ת (פ"ג ה"ג) פסק דבת"ת ליתא פטור זה, ועי' בקובץ הערות (הוספות שבסוף הספר אות א) ובערוך השולחן (אבהע"ז סי' א' סי"ג) ובתל' תלפיות (סי' תתכ"ד), ויל"פ דכוונת הרמב"ם בתחילת לימודו שלומד לברר ההלכה דבזה רשאי להמתין כ"ז שחשקה נפשו בתורה לברר ההלכות דאף שהוא מצות ת"ת ה"ז נחשב כמצוה לפניו, אמנם לבטל לגמרי א"א דכל מה דשרי הוא ע"מ שיסייענו לקיים המצות.

אמנם בס' תל' תלפיות (סי' תתמ"ב) כתב רבינו זצ"ל דדין שמו"ת ככל עוסק בת"ת דאין פטור עוסק במצוה, וע"ש (סי' תתמ"ג) דאמנם קבעוהו בזמן מיוחד אבל עיקרו מצות ת"ת, (ובתשובה נוספת שם כ' דאין לו זמן מסוים והיינו דמצוה זו דלעולם ישלים אדם שמו"ת עם הציבור, נמשכת לעולם, להשלים תמיד הפרשיות עם הציבור). ובאמת דבמשנ"ב (סי' רפ"ה) בשעה"צ (סקי"א) כ' לענין הפסקה בשמו"ת דדינו כת"ת.

ובס' שאלת רב (ח"ב פרק כ"ה אות י"ב) הביא ממש"כ השעה"צ (סי' רפ"ה סקי"א) דבשנים מקרא ואחד תרגום באמצע ענינא מן הדין אסור להפסיק וכמו

שאחז"ל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים, ושאל מרבינו, מהו להפסיק בענינים אחרים של ד"ת ושמא רק קושיא או פשט בפרשה שעומד בה עכשיו מותר ולא להפסיק בענינים אחרים של ד"ת, והשיב רבינו, כמו כל עוסק בתורה, ושאל (שם אות י"ג) השער הציון שכתב דבשנים מקרא ואחד תרגום אסור להפסיק באמצע הענין האם כוונתו על המשנה באבות (פ"ג מ"ז) המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, או סבירא ליה דישי איזה איסור מיוחד בשמו"ת להפסיק ובשאר לימוד התורה אינו חמור כ"כ, והשיב, העיקר ממשנה הנ"ל.

ושאל (אות י"ד) האם יכול להתנות בקריאת שמו"ת שאם ירצה יוכל להפסיק באמצע ובפרט במקום שאם לא יוכל להתנות כנ"ל לא יוכל להתחיל מספק שמא יצטרך להפסיק, והשיב, מותר להפסיק לצורך חשוב, ושאל (אות ט"ז) האם פוסק בקריאת שמו"ת מפני הכבוד, והשיב, כן, ולמעשה נזהר רבינו שלא להפסיק בדיבור באמצע שמו"ת וברש"י לא הקפיד אבל בין מקרא לתרגום ובין תרגום למקרא שח, ומדבר בד"ת מענינא דפרשה באמצע שמעביר הסידרא ואמר טעמו דלא גרע מכל לימוד שאין להפסק לדברים בטלים וכמש"כ בגמ' חגיגה (י"ב ב') אבל לד"ת מותר, (דברי שי"ח גליון קנ"ג עמ' ב' אות י' אלא ד"א של הלכה פרק ל' אות י'). ולענין עניית ברוך הוא וברוך שמו באמצע שמו"ת השיב רבינו, דאם הוא באמצע הפסוק בודאי לא יענה ועוד דהגר"א ס"ל דלא עונה כלל ברוך הוא וברוך שמו, (סוכת חיים קונטרס שמו"ת תשובות רבינו אות ד').

ועי' מש"כ הגרעק"א על השו"ע (יו"ד סי' רמ"ו סי"ח) משו"ת קול בן לוי (סי' ל"ד) בחי' על לשונות ברמב"ם (פ"א ה"ב מה' ת"ת) דכל תיבה מצוה לעצמה ולכן אין עוסק במצוה בת"ת, וא"כ בשמו"ת י"ל דהמצוה רק בסליק ענינא עכ"פ, ודוקא במצות ודברת בם הוא בכל תיבה כמש"כ הגר"א (שנות אליהו פאה פ"א מ"א), אבל כאן, וכן במצות ושננתם לבניך המצוה שיהיו מחודדין בפיה כדאי' בקידושין (ל' א') והיא מצוה נמשכת עד שגומר ללמוד עמם הענין או זמן לימודן, וכן בקריאה"ת, ועי' בעזרת אליעזר (מו"ק עמוד מ"ד) בשם רבינו דיתכן דגם באמר רק אמר רבא קיים מצות ת"ת וע"ש בהערות שדן באם אמר תיבה שאין לה משמעות, ועי' בס' ימלא פי תהלתך (תפילה עמוד ל"ד) שנקט דדוקא באם יש לתיבה משמעות, ועי' בזה בתל תלפיות (סי' תשמ"ח) בארוכה, ועיין מש"כ בזה הגר"א גניחובסקי זצ"ל בס' בר אלמוגים ברכות (סי' י"א אות ט')

באמר רק תיבת יברכך אחר ברכוה"ת אם יצא ומצדד דיוצא דגם תיבה אחת אסור לומר נגד ערוה וכן לענין מחניך קדוש ורק לענין שירטוט בעי ג' תיבות, והניח בצ"ע.

שמו"ת הוא חיוב מדינא והנמנע נקרא עברייך

כתב רבינו זצ"ל דברי חיזוק לאמירת שמו"ת, דה"ז חיוב גמור מדינא דגמרא, (דולה ומשקה עמוד קנ"ד), ומי שאינו קורא נקרא עברייך שעבר על דברי חכמים (הליכות חיים ח"א עמוד צ"ה מובא בתפארת ההלכה פ"ג עמוד ק"ע). והביא רבינו בארחות יושר (סי' י"ח) מש"כ בהקדמת ביאור הגר"א לאו"ח בשם הגר"א שאמר שעל כל מה שאמרו חכמים חייב לעשותו צריך לקיימו עד פקוח נפש, ואם מזלזל בזה תמיד ואינו חש לקיימו הרי הוא בכלל מה שאמרו באדר"נ (פכ"ז) כל האומר אין הלכה זו אין לו חלק לעוה"ב ונקרא מומר לדבר אחד, ואמר לי רבינו זצ"ל דדוקא בדברים שכתוב לשון חיוב כמש"כ כאן בשו"ע (או"ח סי' רפ"ה ס"א) וברמב"ם הל' תפילה (פי"ג הכ"ה) יש הרבה מהם שאין נזהרין בהן לקיימם כפשוטו ומקילין העולם בקיומן. (זכר צדיק לברכה שער ב' אות ג). ומרן הגר"ש אלישיב זצ"ל היה מעורר שזה חיוב גמור מדינא.

ומה שאומרים שלוקח הרבה זמן ה"ז ככל מצוה שצריך ליתן מזמנו לכך, ובפרט כאן שאחז"ל בברכות (ח' ב') שמאריכין ימיו ושנותיו, וביאור ימיו ושנותיו שיזכה גם לאריכות שנים וגם שימיו יהיו טובים, כמש"כ רש"י שבת (ק"ה ב' ד"ה ימים האריכו) שכלו ימיהם בטוב, דחשיב אריכות ימים, כדאמרינן בסדר יומא (ע"א א') כי אורך ימים ושנות חיים יוסיפו וכי יש לך שנים של חיים ושנים שאינם של חיים אמר ר' אלעזר: אלו שנותיו של אדם שמתהפכות עליו מרעה לטובה. [ואמר לי רבינו זצ"ל בשם מרן החזו"א דהמתפלל כותיקין מאריכין ימיו כפשוטו שיש לו יום ארוך..], ועי' מש"כ מעדני יום טוב מסכת ברכות (פ"א סימן ח אות ה) מאריכין לו ימיו ושנותיו. ונראה לי לפרש גירסתינו דאיצטריך לומר ימים לזקן שבא בימים ועוד נראה לי דאריכות ימים וכן נמי קיצור ימים יש לפרש על הטובה ועל הרעה, ועי' מהרש"א (ח"א ברכות מ"ז א' ד"ה כל) דהעונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה שהוא סובר שעל ידי שיאריך באמן יאריך ימים ושנים כדאמרינן בסמוך כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו והוא טועה דאריכות ימים ושנים יותר מדאי נמי אינן טובים כמ"ש והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. ועי' בס' נתחדשה הלכה (עמודים

תקס"ט תקע"א) מס' בן יהוידע בברכות (י"ג ב') שכ' להקשות דימים בכלל שנים וכתב דימיו ר"ל שמאריכין לו ימיו באיכות, ושנותיו קאי על הכמות, וע"ש דמאריכין לו ימיו ושנותיו, ר"ל דמאריך שנים, ואינו בצער, כמו דתנן באבות (פ"ה מכ"א) בן מאה שהוא כמי שעבר ובטל מן העולם, וכדכ' והגיעו ימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ (קהלת פ"ב א') ועי' פי' רבינו יונה אבות (פ"א מ"ד), רק מבלה שנותיו בטוב וימיו בנעימים.

ועי' בספר חסידים (סי' ש"א) ומובא באליה רבה (סי' רפ"ה סק"ג) דלא יקרא שנים מקרא ואחד תרגום על מנת לקבל פרס אריכות ימים, אלא לשם מי שאמר והיה העולם ואריכות ימים ממילא באמג, וכדברי חז"ל באבות (פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אולם כתב שם שלדברי התוס' ר"ה (ד' א' ד"ה בשביל) שכתבו דהא דתנן אל תהיו כעבדים המשמשין וכו' היינו באומות העולם דוקא שתוהין על הראשונות, מותר. והביאו מס' מטה יהודה (סי' רפ"ה ס"ט) דהנמנע מקריאת שמו"ת מקצר ימיו ועי' ברש"י דברים (י"ז כ') דמכלל הן דכי הוא חייך ואורך ימיך אתה שומע לאו.

וז"ל המטה יהודה, ודע שבספר חמדת ימים (ח"ב פ"ג) הפליג לדבר בטעם חיוב קריאת הפרשה שמו"ת לך נא ראה ותמצא נחת רוח ותגל נפשך וכתב שם דדורשי רשומות אסמכוה אקרא ואל"ה שמו"ת ר"ת וחייב אדם להשלים הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום עוד אמרו מפני שיבה תקום והדרת ר"ת שמו"ת להורות נתן כי הקרוא שמו"ת יזכה לעטרת שיבה ומאריכין לו ימיו ושנותיו כמו שסיים והדרת פני זקן והבלחי נזהר בה אתדבק בסטרא דמותא כרמוז בסופי תיבות מפני שיבה תקום והדרת אותיות מיתה כי המיקל בקריאת שמו"ת בלי אונס רגליו יורדות מות לאתדבקא בסטרא דקליפה סטרא דמותא כאשר עשה כן יעשה לו ע"כ עוד כתב ז"ל ומורי ז"ל היה אומר שמסגולת המצוה הזאת לתקן הימים החסרים אשר נדחו בעון בצעו וכו' ואמרו המקובלים כי ע"י קריאת שמו"ת יזכה להכנת תוספת נשמה יתירה ונקרא אדם שהוא שם משובח ומפואר מכל הכינויים איש אנוש כמבואר בזוהר.

ועי' חדושי ר' אלעזר משה הורוויץ מסכת ברכות (ח' ב' ד"ה שם שכל המשלים פרשיותיו מאריכין לו) דבסוף ברכות (נ"ה א') איתא ג' דברים מקצירין ימיו כו' הנקרא לתורה ואינו עולה. וא"כ כיון דלא יעביר בינו לבין עצמו לא יעלה. ויגרם קיצור ימים. משא"כ להיפך באם יעביר ויעלה. יאריכו לו ימיו ושנותיו.

ועי' בס' תורתך שעשועי (עמוד קכ"ז) בשם רה"י הגרב"ד פוברסקי שליט"א שאמר שמתחיל בלימוד שמו"ת מיום א' בשביל שיחשב שעוסק בצרכי שבת כבר מיום א', וכן מביא המשנ"ב (סי' רפ"ה סק"ז) ממעש"ר (סי' נ"ט) שכן היה מנהג הגר"א, ועי' מש"כ השל"ה מסכת שבת (נר מצוה אות י"ג) שכתב מספרי המקובלים לקרא שמו"ת בערב שבת, ובשער הכוונות (דרושי סדר שבת דרוש א') ובפרי עץ חיים (שער הנהגת הלימוד פ"א) מובא שכן היה מנהג האר"י, ואמר שזהו סוד מה שכתוב והכינו את אשר יביאו.

קטן שהגיע לחינוך בשמו"ת

נשאל רבינו זצ"ל, האם יש חיוב לחנך קטן שהגיע לחינוך לקרוא שמו"ת או אין חיוב לחנכו בזה לפני הבר מצוה, והשיב, כן. (בעקבי שיח ד' עמוד נ' אות כ"ד, ובספר תפארת ההלכה עמוד קע"ה נשאל רבינו בקטן שהגיע לחינוך שקשה לו לומר כל הפרשה שמו"ת האם יש ענין לחנכו שיאמר רק חצי פרשה שמו"ת או לא, והשיב, לא ראינו, אמנם במועדי הגר"ח ח"ב סי' תרכ"ח השיב, כמה שיכול, ובסי' תרכ"ט השיב שמחנכו להתרגל לאט לאט, ובקו' עזרת אליעזר סוכות עמוד נ"ח שאל בילד שלא יכול לומר את כל הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום האם יש ענין לחנכו שיאמר לפחות חלק מהפרשה כמו שמצינו לגבי ברכת המזון שמחנכים אותו לפחות לומר רק ברכה אחת, והשיב, כן), ונשאל ממתי יש לחנך קטן לשמו"ת, והשיב, משהגיע לחינוך, (עזרת אליעזר שם ובתשובה נוספת שם, משעה שיכול).

בענין נשים בקריאת שמו"ת

נשאל רבינו זצ"ל, האם יש חיוב לנשים לקרוא שמו"ת או לא, והשיב, לא, (שערי שיח שם סי' כ"ה ובמועדי הגר"ח ח"ב סי' תרכ"ז השיב פטורות) ונשאל, ואם היא כן רוצה האם מותר לה להחמיר לקרוא שמו"ת או לא, והשיב, מותר, (שם סי' כ"ו וע"ש אות ס"א שנשאל האם יש ענין שנשים יגידו שמו"ת לפי מה שכתב המגן אברהם הובא במשנ"ב סי' רפ"ב סק"ב שבקריאת התורה חייבות לשמוע, והשיב, נשים אין אומרות), ובשו"ת ויכתוב מרדכי (סימן ק"ע) נשאל רבינו זצ"ל, האם נשים חייבות בקריאת שמו"ת, והשיב, כן, והוא מחודש מאד ולא נהגו כן אף נשים צדקניות ואף בבית רבינו לא נהגו כן, ולמש"כ החינוך בסוף ההקדמה,

והערוה"ש (סי' רפ"ה ס"ב) אינו רק סניף וענף ממצות ת"ת שנשים פטורות כדאי בקידושין (ל' א' טז).

ספק אם קרא שמו"ת

נשאל רבינו זצ"ל, בקובץ צוהר (תמוז תשס"א עמוד רכ"ח אות י"ט) הובא שאלה לרבינו אם נסתפק אם קרא שנים מקרא ואחד תרגום וכגון אם אינו זוכר אם עומד ברביעי או בחמישי וכדומה אם אמרין בזה ספיקא דרבנן לקולא ואין צריך לחזור ולקרותו או לא והשיב רבינו, צריך לחזור ולקרותו עכ"ל, ורציתי לשאול למה באמת לא אזלינן לקולא, והשיב, ספיקא דאורייתא לחומרא, (בעקבי שיח שם עמוד מ"ו אות ב' ועי' בזה בתורת אמת ח"ד עמוד רפ"ז, ובמועדי הגר"ח ח"ב סי' תרל"ב כ"כ השיב דבספק יש לילך לחומרא).

וראיתי שנשאל רבינו זצ"ל אם חיוב שמו"ת מה"ת או מד"ס, והשיב, דרבנן, (שאלה רב עמוד שכ"א ומובא בתפארת ההלכה עמוד ק"ע אות ל"ב, וכ"ה לשון החינוך בסוף ההקדמה ד"ה ואחת וחייבוננו חכמים ע"ש, וכ"ה בהקדמת הסמ"ק, ובערוה"ש סי' רפ"ה ס"ב כ' דהוא תקנת מרע"ה, וע"ש בתפארת ההלכה אות ל"ג דבספק צריך לחזור ולקרות מובא מרבינו שאמר דמה שצידד בלשון ספיקא דאורייתא לחומרא הוא לשון מליצה וע"ש הטעם דספק חסרון ידיעה לא חשיב ספק, ולפי"ז בספק

מז. ועי' בב"י (סו"ס רפ"ה) ותרוה"ד (שו"ת סי' כ"ג וכתבים סי' ק"ע) שחובת שמו"ת הוא שיהיה רגיל במה שהציבור קורין בשבת, ועי' מג"א (סי' רפ"ב סק"ו) ומשנ"ב (סק"ב) ממסכת סופרים (פי"ח ה"ד) שנשים חייבות בקריאה"ת כמו שחייבות בהקהל אע"פ שאינם בת"ת כדי שידעו לקיים המצות כמש"כ התוס' בסוטה (כ"א ב' ד"ה בן), וכ"כ החינוך בהקדמתו, ועי' קובץ תשובות (ח"ג סי' מ"ח) דמה שסיים המג"א וכאן נוהגים הנשים לצאת חוצה אין ר"ל דפטורות רק שלא היו מבינות לה"ק לכן יצאו אבל במקום שמבינות חייבות לשמוע, ובתוס' ר"ה (ל"ג א') מבואר שפטורות וכ"ה במאירי מגילה (כ"ג א') ועי' ראה ישר (עמוד רל"ט). ועי' משנת יוסף (ח"ו סי' ט"ו) דלא נהגו הנשים לקרא הפרשה שמו"ת ודן אם רשאיות להחמיר ע"ע לקרא, והמליץ על זה מ"ש אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן דהן אמנם היו אמנם נשים יחידות שלמדו תורה או לבשו ציצית אבל רוב הנשים הצדקניות הגדולות היו מופלגות במצוות השייכות לנשים דוקא וקראו בספרי יראים וקיצורי הלכות ולא נהגו בשמו"ת. ובס' סוכת חיים קונטרס שמו"ת בתשובות הגרי"ש אלישיב זצ"ל (אות י"ז) שאל, אמאי נשים פטורות משמו"ת הא יש בזה סגולה של אריכות ימים והשיב וז"ל אטו הסגולה מחייבת ומסתבר דאפי' אם תקרא שמו"ת אין זוכה על ידה לאריכות ימים כיון שלא חייבת בה.

בדין כגון שמסופק אם הגיע עת שמו"ת דבראשית בש"ת אחר שהתחילו בראשית יהיה ספיקו להקל).

ולענין שמו"ת בחולה, כתב הרדב"ז (ח"ג סימן תתס"ז) הביאו החיד"א במחזיק ברכה (או"ח סי' רפ"ה סק"ד). שפטור מאמירת שנים מקרא, ואחד תרגום, כשם שפטור משיבת סוכה כדין מצטער הפטור מן הסוכה אף שחיובה מן התורה, ומשמע דס"ל דכאן אינו חיוב תורה

וכתב הרדב"ז (שם) דסומא פטור משנים מקרא, ואחד תרגום, דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה. אך כתב הכף החיים (סק"י) שהמחמיר תבוא עליו ברכה, ושכן נכון לעשות.

וכתב בכף החיים (או"ח סי' רפה סק"ט) דמ"מ אף להרדב"ז יש לחולה להשלים לאחר שנתרפא כדי שלא תהא תורתו של שמו"ת עולה לרקיע חסירה בשנה ההיא. ובגליוני הש"ס למהר"י ענגיל (ברכות ח' א' ד"ה לעולם) תמה על דברי הרדב"ז, שהרי הפטור של מצטער מסוכה הוא משום תשבו כעין תדורו ומה ענינו לחובת קריאת שמו"ת, [ועי' קוב"ש ב"ב אות מ"ט וח"ב סי' מ"ו אות א'].

ועי' במשנה אחרונה (הערות סימן רפה הערה כ"ה) לבאר דאפשר דהדמיון למצטער הוא רק בהא דחזינן דכשעיקר עניין ומהות המצוה לא מתקיים הרי הוא פטור, וכפי שמצטער בסוכה פטור כי מהות המצווה של סוכה היא תשבו כעין תדורו ובמצטער אין זה כעין תדורו. וא"כ אף בשמו"ת כיון שבוודאי אין טעם בקריאה בעלמא אלא צריך לשים על לב ולהתבונן במה שאומר [וכן י"ל במה שהביא הקוב"ש ח"ב שם מתשובות הגאונים סי' נ"א דיש פטור מצטער בתפילה דגם שם בעינן לעבדו בכל לבבכם וליכא], ועי' בט"ז (סי' תר"מ סק"ז) דפטור במצטער י"ל דהוא משום דעיקר מצות סוכה להזכיר ענין הסוכה שנאמר כי בסוכות הושבתי וזה המצטער הוא טרוד בצערו ואינו שם על לבו לזה ע"כ הוא פטור, [ולמעשה כ' דהאמת דפטור לא מטעם זה רק משום דאינו כעין תדורו ע"ש].

ועי' מש"כ (שם הערה י"א) מהכף החיים (סק"ד) בשם המגיד מישורים (ישעיה סי' ס"ו) שאמר המגיד למרן הב"י, והטוב בעיניך שאתה קורא הפ' שנים מקרא ואחד תרגום ברהיטא כחותה על הגחלים, לפרוק עול מעליך, והלא יש לך לזכור מאמר רשב"א אל תעש תפלתך קבע וכו' אבל צריך לקרות הפרשה בנחת

ולהרגיש בדקדוקיה ולתרץ אותם ומה שלא תוכל לתרץ עיין במפרשים, [ורבינו זצ"ל אמר לי ללמוד כל שנה פי' חדש עה"ת, ואמר שפעם למד כל המדרשים וכשלא סיפק בידו הזמן היה לומד כל שנה מדרש אחר, וכל מוצ"ש כתב מה שהתדש לו עה"ת בעת קריאה"ת, והיה מעיין במקראות גדולות], וכשהוא חולה ואינו יכול ללמוד כהוגן, פטור. ובאגרות הח"ח (אגרת י"ח) כ' דבזה"ז שאין מבינים תרגום אין יוצא ללא פירש"י, ולא הביא זה במשנ"ב ועי' הליכות חיים (ח"א עמוד צ"ה) בשם רבינו דזה רק רק לכתחילה, ולמעשה אי"צ להבין התרגום (מובא בתפארת ההלכה עמוד קפ"ט), ועי' בעקבי שיח (שם אות מ"ג) דגם מי שאינו מבין תרגום לא פלוג רבנן, ואע"פ שאינו מבין צ"ל תרגום, וירא שמים ילמד גם רש"י. וכן ע"ש (אות נ"ה) דתרגום עדיף כי זו תקנת חכמים ואם א"י גם רש"י וגם תרגום שיגיד תרגום.

[ומנהג החזו"א היה לקרא מקרא ותרגום ופירש"י ואח"כ לקרא שנית מקרא, ואמר לי רבינו שסבר שהעיקר בשמו"ת זה שכשיקרא הפרשה לבסוף יבין הדברים ע"י שהקדים פ"א מקרא תרגום ורש"י, ודנו אם לפי"ז יכול ללמוד רש"י קודם שיגיע זמן שמו"ת של פרשה זו, אמנם פשוט דכמו שלא מהני מה שיודע פירש"י דעתה יש מצות שמו"ת כך לא יועיל מה שלומדו קודם הזמן].

שומע כעונה בשמו"ת ושמיעה מהבעל קורא

שאלו מרבינו, מי ששמע שחבירו קורא שמו"ת ונתכוין לצאת בשמיעה זו ידי שמו"ת האם יצא או לא והשיב, אולי צריך לקרות בעצמו, (שם אות י"ג) ובקונטרס הזכרונות סי' י"ח אות ג' הביא מהחזו"א שא"א לצאת שמו"ת ע"י שומע כעונה), ולענין שומע מהבעל קורא, השיב, יש אומרים שיוצא ויותר טוב שלא לסמוך עליו, (שם אות י"ד).

להתחיל להעביר הסדרה שמו"ת באמצע השנה

נשאל רבינו זצ"ל, אדם שלא העביר שמו"ת שבתות הרבה האם יש ענין שיעביר הסדרה מכאן אם יודע שלא ישלים, והשיב, יש ענין, (שם אות י"ח, וע"ש) אות כ"ז דלכתחילה ישלים קודם מה שהחסיר ויקרא על הסדר, וכן ע"ש אות כ"ח בחיסור פסוק אחד דלכתחילה ישלים כסדר).

בר מצוה ובעל תשובה באמצע השנה

נשאל רבינו זצ"ל בענין נער בר מצוה שעד הבר מצוה לא קרא שמו"ת וכעת הגדיל באמצע השנה האם צריך כעת להשלים כל הפרשיות מבראשית, והשיב רבינו, יתחיל מהפרשה שנתחייב, (הליכות חיים ח"א עמוד צ"ד) וכן השיב לענין בעל תשובה שחזר בתשובה באמצע השנה, שיתחיל מפרשת השבוע (אש התורה תורת חיים בכת"י מובא בתפארת ההלכה עמוד קע"ה).

עוסק במצוה בקריאת שמו"ת

כתב רבינו זצ"ל דיתכן דיש דין עוסק במצוה בקריאת שמו"ת (מועדי הגר"ח ח"ב סי' תרל"ד), דאע"פ שהוא מצות ת"ת הוא תקנ"ח בפ"ע, אמנם בס' תל תלפיות (סי' תתמ"ב) השיב רבינו דדינו ככל עוסק בת"ת דאין פטור עוסק במצוה, וע"ש (סי' תתמ"ג) דאמנם קבעוהו בזמן מיוחד אבל עיקרו מצות ת"ת, (ובתשובה נוספת שם כ' דאין לו זמן מסוים והיינו דמצוה זו דלעולם ישלים אדם שמו"ת עם הציבור, נמשכת לעולם, להשלים תמיד הפרשיות עם הציבור).

להפסיק באמצע שמו"ת

כשהייתי בא אצל רבינו באמצע שקרא שמו"ת היה מסמן לי שרוצה לשמוע השאלה, וכשראה שזה שאלה שאפשר להמתין עם התשובה סימן בידו שאמתין עד שיגמור פרק ואז ענה, ובס' שאלת רב (ח"ב פרק כ"ה אות י"ב) הביא מהשעה"צ (סי' רפ"ה סק"א) שכתב דבשנים מקרא ואחד תרגום באמצע ענינא מן הדין אסור להפסיק וכמו שאחז"ל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים, ושאל מרבינו, מהו להפסיק בענינים אחרים של ד"ת ושמא רק קושיא או פשט בפרשה שעומד בה עכשיו מותר ולא להפסיק בענינים אחרים של ד"ת, והשיב רבינו, כמו כל עוסק בתורה, ושאל (שם אות י"ג) השער הציון שכתב דבשנים מקרא ואחד תרגום אסור להפסיק באמצע הענין האם כוונתו על המשנה באבות (פ"ג מ"ז) המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, או סבירא ליה דיש איזה איסור מיוחד בשמו"ת להפסיק ובשאר לימוד התורה אינו חמור כ"כ, והשיב, העיקר ממשנה הנ"ל.

ושאל (אות י"ד) האם יכול להתנות בקריאת שמו"ת שאם ירצה יוכל להפסיק באמצע ובפרט במקום שאם לא יוכל להתנות כנ"ל לא יוכל להתחיל

מספק שמא יצטרך להפסיק, והשיב, מותר להפסיק לצורך חשוב, ושאל (אות ט"ו) האם פוסק בקריאת שמו"ת מפני הכבוד, והשיב, כן, ולמעשה נזהר רבינו שלא להפסיק בדיבור באמצע שמו"ת וברש"י לא הקפיד אבל בין מקרא לתרגום ובין תרגום למקרא שח, ומדבר בד"ת מענינא דפרשה באמצע שמעביר הסידרא ואמר טעמו דלא גרע מכל לימוד שאין להפסק לדברים בטלים וכמש"כ בגמ' חגיגה (י"ב ב') אבל לד"ת מותר, (דברי שי"ח גליון קנ"ג עמ' ב' אות י' אלא ד"א של הלכה פרק ל' אות י'). ולענין עניית ברוך הוא וברוך שמו באמצע שמו"ת השיב רבינו, דאם הוא באמצע הפסוק בודאי לא יענה ועוד דהגר"א ס"ל דלא עונה כלל ברוך הוא וברוך שמו, (סוכת חיים קונטרס שמו"ת תשובות רבינו אות ד').

ממתי זמן שמו"ת דפרשת בראשית

שאלו מרבינו זצ"ל, ממתי מתחיל זמן קריאת שמו"ת פרשת בראשית האם מזמן שקראו פרשת וזאת הברכה בשמחת תורה שחרית או רק מזמן קריאה בשבת במנחה כבשאר שבתות, והשיב ממנחה, (פותח את ידיך עמוד תקמ"א ברוך אשר נתן עמוד קמ"ב, ועי' בס' תפארת ההלכה פ"ג אות פ"ד מס' גם אני אודך תשובות רבינו ח"ב אות קי"ד שנשאל רבינו, מתי מתחיל זמן קריאת שמו"ת של פרשת בראשית, והשיב, מאחר שמחת תורה, וכ"ה במועדי הגר"ח ח"ג סי' תנ"ד, ובס' הליכות חיים ח"א עמוד צ"ג השיב רבינו דגם אחר ששמע בש"ת קריאת פ' בראשית יכול להשלים קריאת וזאת הברכה, וביארו הטעם שאין קריאת פ' בראשית בש"ת כמו קריאה של מנחה בשבת שמאז כבר מתחיל הקריאה של השבוע הבא אלא הוא קריאה בעלמא של דין המסיים את התורה צריך להתחיל את התורה מחדש וכמש"כ הטור ולא בא מדין קריאה של פרשת שבוע ולכן גם אחר שקראו בראשית עדיין הוא זמן של וזאת הברכה, אמנם בקו' עזרת אליעזר סוכות עמוד ס' כ' דאחר שהתחיל חתן בראשית א"א להשלים קריאת וזאת הברכה, ועי' בקובץ מה טובו אהליך יעקב ח"כ עמוד ע"ג שנשאל רבינו, ממתי יכול להתחיל לקרות שנים מקרא של פרשת בראשית האם מיד בבוקר של שמחת תורה או צריך להמתין עד ששמע קריאה של חתן בראשית, והשיב, מהקריאה של בראשית).

עוד בענין זמן שמו"ת של פ' בראשית

הנה מעת שהתחילו לקרא בראשית בש"ת לכאורה התחיל זמן שמו"ת של פרשה זו וכן צידד הגרמ"מ לובין שליט"א דאל"כ אין בשנה שש"ת ביום ו' זמן קריאת פ' בראשית של ב' וה' כלל. ומסתבר דמעת שהתחילו קריאה זו

כלה זמן קריאת וזאת הברכה. ואף שטעם הקריאה שלא יקטרג השטן כמש"כ הטור (סי' תרס"ט), ויהיה תלוי בכל א' לפי מנין שנמצא, ולא מגרע מה שעדיין יש שקורין וזאת הברכה, ובמנחה דשבת ג"כ התחיל זמן קריאה הבאה אף שיכולין להשלים עוד קריאת שחרית.

וראיתי בגליון עטרת תפארת (גליון רע"ד) בשם רה"י מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל שאמר דמסתבר דמשעה שקראו לחתן בראשית חשיב שפיר שהתחילו הציבור בקריאת הפרשה, אף שאי"ז קריאה מחמת חיוב רק כדי שלא יתעורר השטן.

ועי' בשערי חג הסוכות (מילואים סי' כ"ו אות ט"ו) שתחילת זמנה של פרשת בראשית הוא ממוצאי שמחת תורה דומיא דעלמא שתחילת זמנה הוא מיום ראשון כמש"כ (שם ס"ד) אבל ביום שמחת תורה גופא אף לאחר שהתחילו הציבור פרשת בראשית אפשר דאינו יוצא ואם שמחת תורה חל בערב שבת בראשית בחו"ל כתב רבינו יוזפא ז"ל דאדרבה ראוי לכתחילה להשלים בשמחת תורה לאחר קריאת הצבור בראשית דומיא דערב שבת בעלמא עי' ס' בירור הלכה.

ובס' אשיח בפיקודיך מובא מרבינו זצ"ל שאפשר לקרא שמו"ת דוזאת הברכה רק עד שקורין וזאת הברכה, וכן עי' בעזרת אליעזר (סוכות עמוד ס') שנשאל רבינו, עד מתי זמן שמו"ת של פ' וזאת הברכה בדיעבד האם עד שבת פ' בראשית, או עד מוצאי ש"ת, או עד שקראו בש"ת לחתן בראשית והשיב, תפוס לשון אחרון, ובס' הליכות חיים (עמוד צ"ג) ומובא בתפארת ההלכה (פ"ג עמוד קצ"ה) כ' שיכול לקרא גם אחרי ששמע קריאת בראשית בש"ת, וכן בשו"ע (סי' רפ"ה ס"ד) לא מצינו חילוק בזה. ובישיבה בפונבז' קורין וזאת הברכה סמוך לשקיעה בש"ת ורק אז מתחילין בראשית.

ואמר לי הגרמ"מ לובין שליט"א שנשאל מאחד שלא קרא שמו"ת של וזאת הברכה אם יכול כעת לקרא אחרי ש"ת, ואמר לו שאמנם כאן כבר התחילו בראשית, אבל יש לו תקנה שיסע לקפריסין ששם יש יו"ט שני [ויכול ליסוע דאצלו כעת אין יו"ט שני], ועדיין לא קראו וזאת הברכה ויוכל להשלים, ומותר לצאת לחו"ל לצורך מצוה להשלים שמו"ת, ובאמת אמר דאי"צ לצאת עד קפריסין דכהיום יש גם בא"י הרבה מנינים של בני חו"ל ושם יוכל להשלים, ולמעשה אם תלוי בשמיעת קריאת בראשית, א"כ אחרי שכבר קראו אצלו וזאת

הברכה והתחילו בראשית י"ל שכבר התחיל זמן קריאת פ' בראשית כמו שנקט בחוט שני (שבת ח"ד סי' רפ"ה ס"א וע"ש שדן לדברי השעה"צ סי' רפ"ה סק"ב אם יכול עוד להשלים וזאת הברכה ע"ש), וגם אם יבא למנין של בני חו"ל לא יוכל להצטרף שם להשלים מנין, ואצלו ליכא יו"ט שני. אבל אם קריאת בראשית אינו נחשב לקריאת חיוב דאינו בא רק לטעם שכ' הטור (סי' תרס"ט) שלא יאמר השטן ששמחים לסיים התורה, א"כ י"ל דבאמת לא התחיל עוד פ' בראשית כשליכא קריאת מנחה של שבת או בה"ב, ויכול להשלים כשיש עוד שקוראים וזאת הברכה.

אמירת תחנון אחר ההג

הנה בשו"ע או"ח (סי' קל"א ס"ז) איתא, ומנהג פשוט שלא ליפול על פניהם בכל חודש ניסן ולא בט' באב ולא בין יו"כ לסוכות, ולא הזכיר שאין לומר תחנון בכל חודש תשרי, ומבואר דאומרים אחרי חג הסוכות, וכן המנהג בחו"ל בהרבה מקומות לומר תחנון, וכמובא במטה אפרים (סי' תקפ"א ס"ב) דאין זה מקובל לרוב רובם של האשכנזים ורק מקצת מהחסידים ומקצת מהספרדים נוהגים כך שאין אומרים תחנון, וכן באשל אברהם לבעל דע"ק מבוטשאטש (סי' קל"א) כתב דהמנהג לומר תחנון.

והביא מש"כ בחדס לאברהם (מעיי' ב' סימן מ"ה) שבתשרי אין אומרים תחנון רק בחמשה ימים, וכן נוהגים עכשיו כמה יחידי סגולה כפי ששמעתי. וכתב דנראה שאין כדאי על פי זה לשנות ממנהג המיוסד במדינות אלו לומר תחנון אחר סוכות, וכן כתב בבאר היטב גבי בה"ב בסוף הלכות פסח (סימן תצ"ב סק"ב), ע"ש שבמדינות אלו נוהגים להתענות אחר אסרו חג סוכות. וזה לא דמי להימים שאחר שבועות דקי"ל (סימן תצ"ד ס"ג) דא"א תחנון, כי שם שייך תשלומין מה שאין כן בזה דלא שייך תשלומין, כי שמיני עצרת גופיה תשלומין דראשון. ולא שייך יצא רוב החודש בלי תחנון שכ' המג"א (סימן תכ"ט סק"ג) וב"י (שם ד"ה והכי), כי גם בר"ה ויו"כ וסוכות מרבים בתחנונים, והחודש מיוחד להרבות בו בתחנונים, ושבחות אין לצרפן לגבי מנוים דימי החודש. ונכון שלא לשנות בזה מנהג מדינות אלו, כי אם בין הטרודים ונחפזים ביותר, מצד טוב מעט בכוונה מלהרבות שלא בכוונה, נכון להם לסמוך את עצמם על החדס לאברהם בזה, מה שאין כן בין שאינם טרודים הרבה, או בין אנשים שאין הפרש בהכוונה בין לקצר בין להאריך הן חסר הן יתר הכונה שוה אצלם, בין אנשים כאלו נכון לומר תחנון.

וכתב, עוד מצאתי הנוהגים שלא לומר תחנון עד ר"ח מרחשון, הוא כפי החזקתנו את עצמינו בבינונים. כמו שאמרו חז"ל (ברכות ס"א ב') כגון אנן בינונים אנן. והיתה החתימה והכתיבה ביוה"כ והיה אז כהתחלת השנה, ומאז עד ר"ח הנ"ל רוב הימים אין בהם נפילת אפים, לזאת בטלים המועטים שלא להיות גם בהם נפילת אפים. וכמו שכתוב גבי ניסן, שעל ידי מה שהרוב אין נפילת אפים, עושים טפילים לזה גם מיעוט הימים כמ"ש בטור שם (סימן תכ"ט) ובב"י (ד"ה והכי). והנוהגים לומר תחנון אחר אסרו חג סוכות, דעתם מצד שצדיקים ורשעים דינם בראש השנה והם רובא דעלמא נגד הבינונים, וכשנחשוב מראש השנה עד ר"ח רוב הימים יש בהם נפילת אפים לזה יש נפילת אפים בימים שאחר אסרו חג סוכות.

וכ"ה בלוח וילנא שי"ל ע"י הגאון רבי שלמה כהן זצ"ל מו"צ דוילנא בעל החשק שלמה שהמנהג לומר תחנון, וכן נהגו מרנן החזו"א והקה"י אף לאחר שעלו לא"י וכמובא בארחות רבינו (ח"ב עמוד ס"ח) ובדינים והנהגות (פ"ד סל"ז) וכ"כ בקונטרס הזכרונות (סי' ח' אות ע"ד) וכתב שכן דעת המשנ"ב (סי' קל"א סק"ט) שלא הזכיר ימים אלו, והביאו מש"כ רש"י בספר הפרדס הל' ר"ה (מ"ב א' סי' קס"ז) שנהגו במגנצא ובוורייזא ובירמייא שאין נופלין על פניהם ואומרים תתחנונים בין יום הכיפורים לסוכות משום חנוכה בנין בית המקדש, אבל לאחר אסרו חג נופלים על פניהם בתחנונים כל החודש, וכ"ה במחזור ויטרי (סי' צ"ג), וכ"ב בתשב"ץ (סי' קל"ט).

אמנם באשכנז היה המנהג שלא לומר תחנון וכמ"ש בשו"ת חתם סופר (חומ"ס ע"ז), והחיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' ל"ה) כתב דמנהג א"י שלא לומר תחנון בימים שלאחר חג הסוכות עד ר"ח מרחשון ואע"פ דמלשון השו"ע מוכח דיש לומר תחנון בימים אלו וכאן בא"י זהו אתרא דמורן המחבר ואם המנהג הוא שלא לומר היה לו להזכיר מזה אלא אגב דטריד בגירסיה ומשפטיו עם ישראל לא שת לבו. וכן הביא המג"א (סי' תרס"ט סק"א) והפר"ח (סי' קל"א סק"ז) שיש מקומות שאין נופלין על פניהם, ועי' בשע"ת (סי' קל"א סק"ט) משיירי כנה"ג שחדש זה מרובה במועדו, עוד כ' בשם סדר היום, שלפי שנכנס בעינוי יש להוציאו בשמחה. ועי' תורת אמת (ח"ה עמוד של"ז) שאמר רבינו דהטעם של הנמנעים מתחנון הוא הואיל ויצא רוב החדש בשמחה. וכע"ז כ' לגבי יו"כ קטן. וראיתי בתשובות הגאונים (גרש ירחים סי' ס"ד) תשובת רבנו האי גאון ז"ל, שכתב, בכל מקום נפילת אפים זמן צער הוא ובימי ניסן ותשרי הוא זמן שמחה,

וכבר נהגו בזמן שנכנס ניסן אין נופלים על פניהם עד שיצא כל שלשים יום, וכן בימי תשרי כל שלשים יום, ועל כן עולי רגלים בקול רנה ותודה בחזירה יותר מהליכה, וכ"ה בתשובות הגאונים שערי תשובה (סי' של"ו של"ז) וא"י שם (סי' רמ"ג) שכ"ה המנהג בשני ישיבות ע"ש. וכ"כ התשב"ץ (במאמר חמץ אות ד).

ועי' בשו"ת להורות נתן (ח"ז סימן ו) לענין אם יש לסיים את התחנון היכי שהתחיל לאומרו, נראה שאין לעשות כן, דראיתי בתשובות הגאונים (שערי תשובה סי' של"ז) שכתב וז"ל, וששאלתם ענין נפילת אפים מהו, ולמה אין נופלים על פניהם בימים אלו - בכל מקום נפילת אפים הוא בזמן צער, דכתיב (קרח ט"ז כ"ב) ויפלו על פניהם ויאמרו וגו', וישמע משה ויפול על פניו (שם, שם ד'), ויפול יהושע אל פניו ארצה (יהושע ה' י"ד), וכן בכל מקום נפילת אפים זמן צער הוא, ובימי ניסן ותשרי הוא זמן שמחה, וכבר נהגו בזמן שנכנס ניסן אין נופלין על פניהם עד שיצא כל ל' יום, וכן בימי תשרי כל ל' יום עכ"ל. ובב"י (או"ח סי' קל"א) כתב, דבימי מועד אין אומרים תחנון, כגון ראש חודש וחנוכה ופורים וכו', וכן במילה לפי שמצות מילה קבלו עליהם בשמחה עיין שם. וכן פסק בשו"ע שם (ס"ו). ברם לא נתבאר הטעם דאמאי אין מקום לתחנון בימי מועד ושמחה, והנה בתשובת הגאונים הנ"ל גילו לנו רז זה, דלא מצינו נפילת אפים אלא בימי צער ולא בימי שמחה. ועיין ב"י שם בשם מהר"י אבוהב שכתב בשם ספר צרורות, דבלילה אין בה נפילת אפים, והענין שכן מקובל לחכמים כי נפילת אפים רמז למדת הלילה ואין נופלים על פניהם, וקרוב הדבר לקצץ בנטיעות עיין שם. ובביאור יתר כתב הלבוש (או"ח סי' קל"א ס"ג), שאין נופלים על פניהם בלילה כי נפילת אפים הוא להכניע למדת הלילה שהיא מדת הדין, ואם היו נופלים בלילה היו מגבירין כחה, והוי מקצץ בנטיעות ח"ו כידוע ליודעים חן עכ"ד. וכן כתב בס' רבינו בחיי (פ' קרח ט"ז ד') שידוע לכל משכיל שהתחנה למדת הדין עיין שם. ועיין ס' ר"מ רקאנטי ז"ל שם, וציין עליו בדרכי משה (סי' קל"א סק"א). ועיין טו"ז (סי' קל"א סק"י) דמהאי טעמא אין אומרים תחנון בבית אבל, כי מדת הדין שולט עליו ואין ראוי לעורר אז מדת הדין בנפילת אפים עיין שם. ולפ"ז נראה פשוט שאין מקום לומר תחנון בימים של שמחה כי הוא היפוך ענין אותם הימים, ואף אם התחילו לומר נראה פשוט שיש להפסיק מלאומרו, דאולי יש ריעותא באמירתו בימים אלו, וכמו שאסור לומר תחנון בלילה.

וז"ל ספר סדר היום (הנהגת מוצאי יו"ט של סוכות) הימים שאחר החג עד ר"ח חשוון נהגו שלא ליפול על פניהם וא"א י"ג מדות ולא וידוי והטעם משום שזה החדש הוא זמן רוב שמחתנו ונבחר בו יום סליחתנו ויש בו ד' מועדים ר"ה י"ה סוכה ושמ"ע והוא חדש הז' והז' לעולם משובח ונשלם בו עבודת ב"ה בימי שהע"ה והוא נקרא ירח האתנים ותחלתו יסורין וסופו שלווה ומפני אלו הענינים ראוי לשמוח בו ושלא להראות שום צער וצרה ברבים אבל הרשות בידו אם ירצה להתענות ולעשות הטוב בעיניו. וכן הענין בימי ניסן מצד טעמים אחרים.

ובכה"ח (סי' קל"א ס"ק צ"ח) הביא בשם שיירי כנה"ג שכתב בשם הלבוש (סי' קל"א וסי' תרכ"ד) הטעם לפי שבימים אלה נשלם בהמ"ק שבנה שלמה המלך ע"ה, והכנה"ג גופיה כתב טעם אחר מפני שהוא חודש שהוא מושבע במצות כשופר סוכה לולב ערבה וניסוך המים ואע"פ דבימים שבין ר"ה ליוה"כ נופלין על פניהם שאני התם דיומי סליחה וכפרה נינהו.

והג"ר דוד יונגרייז זצ"ל בס' אור דוד (עמוד רנ"ח) כ' עוד טעם דאיתא ביומא (ס"ט ב') שאנשי כנסת הגדולה ביטלו ליצרא דע"ז ובעו רחמי על יצרא דעריות ונמסר בידם וכחלינהו לעיניה ע"ש, וכתב שזה היה אחר סוכות ובכ"ד כ"ה כ"ו בקשו בתפלה ונענו על יצרא דע"ז, ובכ"ז נמסר בידם, ואח"כ אסרו ליצרא דעריות שלשה ימים, וזה היה בכ"ז כ"ח כ"ט, שאז כחלינהו לעיניה דלא ליתגרי בקרובים, והיה תשועה גדולה לישראל בימים אלו ולכך אין אומרים בהם תחנון.

והגרימ"ט בס' א"י (ח"ג פ"ב הערה א) הביא שנתנו לשמיני עצרת ז' ימי תשלומין כשבועות, ובס' מטוב ירושלים (פ"ג) מובא שכשבא האדר"ת לא"י וראה שנמנעים מתחנון רצה לתקן שיאמרו תחנון בימים אלו כי אין לד"ז מקור נאמן, וכמש"כ הערוה"ש (סי' קל"א ס"ב) שאין מנהג זה עיקר, ואמר לו הגר"ש סלאנט זצ"ל שחלילה מלשנות המנהג שכבר נהגו שלא לומר בימים אלו תחנון, ומובא באדרת שמואל (אות קפ"ה).

ומובא באדרת שמואל (אות ר"ח) מש"כ בס' דברי ישעיהו מהג"ר ישעיהו חשין זצ"ל (דף נ"ב מתוך ההדרן שאמר בשילהי תרצ"ב בביהמ"ד סוכת שלום) וז"ל והנה כאשר אנו עומדים היום בתוך שבעת ימי המשתה של החתנים חתן תורה וחתן בראשית כאשר אמר בביהמ"ד בבתי ברוידא הראש ישיבה הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל, כי מטעם זה אין אומרים תחנון באלו הימים עד ר"ח משום

סיום התורה שעושים בשמחת תורה והמנהג בסיום הש"ס שאין אומרים תחנון כל שבעת הימים, ימי משתה שעושים סעודות בבל יום, כי אין שום טעם אחר בזה כי יום שמיני עצרת אין לו תשלומים כמו בשבועות וכן לא יצא רוב החודש בקדושה כמו בניסן, עכ"ל.

ואף שלגבי חתן כתב הט"ז (סי' קל"א סק"י) שימנע החתן מלבא לביהכנ"ס ולא יפטור מתחנון, ומובא במשנ"ב (שם סקכ"ו), שם אין מצות שמחה רק על החתן, ואם יבא יש על הציבור לשמחו, אבל כאן החתן הוא בשליחות הציבור, וכולם התחילו התורה, ועי' בקונטרס הזכרונות (סי' ח' אות ע"ו) דגם בכל חתן אין המנהג בזה כהט"ז ואינו נמנע מלבא לביהכנ"ס, [ודברתי בשבח החתן בראשית שהוא מהגבאים העוסקים בצ"צ באמונה ואומרים במי שברך שיש מחילה לכל עונם ורבינו הגראי"ל שטינמן זצ"ל תמה איך יתכפר ללא תשובה, ואם הוא חתן חתן מוחלין לו עונותיו ורבינו זצ"ל הביא מהבעה"ט פ' כי תצא פכ"ד ה' שיש לו מחילה כל השנה ועי' דרך שיחה פ' כי תצא שם, ובפרט בגבאי שיש לו להלך נגד רוחו של כאו"א ויש לו יסורין של אהבה].

ותמהו איך מונעים החתן מלבא לביהכנ"ס כדי שלא יפטור מתחנון הרי מחויב בקדיש וקדושה וברכו וקריאה"ת ותפילה בציבור וד' קדושות וצ' אמנים ולמה יפסיד כל זה, אבל באמת לפי רום מעלת התחנון דהוא כמסירת נפש ועי' ברבנו בחיי פ' קרח (פי"ז י'), ובאמירתו כראוי מונע הרבה מיתות ותחלואים צער יגון ואנחה, ומפיל אויביו חללים אויבינו בגוף ובנפש, עי' מה שהאריך בפלא יועץ (ערך נפילת אפים) בשם האריז"ל, א"כ יש בביאתו לביהכנ"ס מניעת הצלת נפשות, ויש לו להמנע מכך בשוא"ת, ורה"י מרן הגרא"מ שך זצ"ל ומרן הגרי"ג אדלשטיין זצ"ל לא רצו לידע שהם בעלי ברית שלא לפטור הציבור מתחנון ובפרט בימי בה"ב, וכן מרן בעל שבט הלוי זצ"ל, ורבינו זצ"ל אמר לאידך גיסא דעי' שיש בעל ברית ה"ז כימי רחמים שאי"צ לתחנון עי' תורתך שעשועי (עמודים ס"א ס"ה), ואולי יש חילוק בין חתן שאי"ז רק רגל פרטי דיחיד עי' ריטב"א תענית יל' ב' ד"ה חתן), לבין מילה שהוא חובת ציבור ואי לא מהליה אבוה מחוייבין כל ישראל עי' בקידושין (כ"ט א').

ועי' בלבוש (סימן קל"א ס"ד) כתב גם לגבי חתן, והטעם שאין אומרים תחנון בפני החתן, מפני ששרוים בשמחה ועת התעוררות מדת הרחמים כמו בשבת ויו"ט. יתכן שהאדם יכול להכניס עצמו למקום שיש בו מדת הרחמים,

וכעין זה כתב הכף החיים (שם ס"ק פ"ז) על הא דכתב המשנ"ב שלא יבא החתן לבית הכנסת, וז"ל, ומיהו במקומות הללו אין נמנעים החתנים מלבא לבית הכנסת מפני זה, כי אדרבא יש שמחה לעם כשבא החתן לבית הכנסת כדי להתערב בשמחתו ושלא לומר תחנון, עכ"ל. ועי' חשוקי חמד מס' יומא (נ"ב ב') דהדבר מסור ללב, אם הוא מבקש ללכת למנין שהחתן מתפלל בו בעבור שרוצה שיחול עליו מדת הרחמים, או כדי להתערב בשמחת החתן מותר, אולם אם כוונתו מפני הטורח לומר תחנון, ואינו רוצה להתוודות על עוונותיו, ולהתפלל על חורבן ירושלים ולומר הפיוט החשוב של ה' אלוקי ישראל, הרי הוא אינו ירא ה', וכן נאמר בבבא מציעא (נ"ח ב') וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך.

ועי' מש"כ בתורת אמן (ח"ב עמוד רצ"ט) שסדר יו"כ קטן לכו"ע א"א בו אף בביהכנ"ס חזו"א לדרמן שאומרים תחנון, ושמעתי שאמר רבינו דכיון שכבר היה יוה"כ בזה החדש, ונמשך כפרת יוה"כ עד ראשון לחשבון עונות כמש"כ בביאור הגר"א (סי' תרכ"ד ס"ה) בטעם שא"א בהם תחנון כי הויא יו"ט כמו יוה"כ, ע"פ המדרש תנחומא פ' אמור (סי' כ"ב) שנמשך כפרת יוה"כ עד ראשון לחשבון עונות, וליכא זמן כפרה לכל החדש בזה לא נהגו באמירת יו"כ קטן, ונראה כאינו מאמין בכפרתו.

וראיתי בקו' דקדוקי מצוות (סוכות אות ס"ז בהערה ק"י ובמהדו"ח ח"ב אות ס"ב הערה תפ"ו) בשם רבינו דדין יו"כ קטן כדין תחנון והאומרים תחנון יאמרו יו"כ קטן, ודן שם דה"ה לענין הספד ולכן עשו בביהכנ"ס חזו"א לדרמן הספד גדול על הרבנית ע"ה בימים אלו. ועי' מה שכתב במשנה ברורה (סימן תצ"ב סק"ב) שכ' האחרונים דאין מתענים תענית בה"ב בתשרי משום דרובו הוא מועדות וע"כ אין נכון לקבוע בו תענית בתחלה. ועי' ביאור הגר"א (סי' קל"א ס"ו).

ועי' בסדר יו"כ קטן מרבינו זצ"ל שכ' דבתשרי א"א יו"כ קטן כיון שכל החדש היה קדושה. ובס' הליכות חיים (ח"א אות ק"מ) שאל מרבינו, האם לאלו שאומרים תחנון בתשרי אם אומרים יום כפור קטן בסוף תשרי בשביל חשון דשמעתי שלא לאומרה מאחר שהיה לנו כבר יום כיפור גדול בי' בתשרי, והשיב רבינו, לא שמעתי, ומביא שם מס' אשי ישראל (פל"ט סי"א) שאין אומרים, וכ"ה בהלכות יו"כ קטן בסדור שיח תפילה, ובמנהגי ביהכנ"ס חזו"א לדרמן (פ"ז אות א').

ובשוי"ת כח שור (סימן מ"ו) הביא ששמע הטעם שכבר היה בזה החדש יו"כ גדול ואין לעשות בו יו"כ קטן שמזלזל ביו"כ, ודחה טעם זה דהלואי שיתפלל אדם כל היום כולו, וכתב דכיון דברב ימי החדש אין מתענים לכך א"א יו"כ קטן, והיינו דאין מתענים בב' ימי ר"ה ובעיוה"כ ובח' ימי החג ובאיסור חג ול' לחדש שהוא ר"ח וג' שבתות [מלבד שבת שבתוך החג] הרי ט"ז יום, וכן ימים שבין יו"כ לסוכות אין מתענין שהם ימי חנוכה המזבח, [ותענית אין בהם אבל שבת נהי דא"א נפ"א אבל אומרים צדקתך ושבת עולה לאבלות ואין מפסקת עי' מו"ק י"ט א'].

ובבאה"ט (סי' תצ"ב סק"ב) דאין קובעין תענית בער"ח זה גם הרגילין להתענות כל ער"ח, והביאו ממהרי"ל (סדר תפילות חג הסוכות אות ח) שעשה תענית בער"ח מרחשון ומובא בבאה"ט ושע"ת דיני הו"ר (סי' תרס"ד ס"א), ובאמת שבכה"ח (סי' תי"ז ס"ק ט"ז) כתב שאף שאין אומרים תחנון בסוף חודש תשרי יכול להתענות בערב ר"ח מרחשון מי שרגיל להתענות אף שא"א יו"כ קטן, וכ"כ הבא"ח בהגדה של פסח (או"ח סי' תצ"ב ס"ב) והחוות יאיר בס' מקור חיים (סי' תי"ז) כתב אם להתענות ער"ח אייר וחשון תלוי במנהג והשל"ה כתב שיש להתענות בהם ונ"ל שאם חלו ר"ח בימים ראשון ושני לא יתענה ביום חמישי כ"ז ניסן ותשרי ע"ש, וכנראה לא מיירי רק בתענית יחיד אבל לא עבדינן תע"צ וכיון דיו"כ קטן היה המנהג שמתענים הציבור כמש"כ הפוסקים דמה"ט אי"צ קבלה לכן לא נהגו לעשות יו"כ קטן בחדש זה.

ובשוי"ת חת"ס (חו"מ סי' ע"ז ד"ה ויעוי' מג"א) הביא בענין חרם בניסן ותשרי, מש"כ המג"א (סס"י תכ"ט) מצאתי כתוב, לתת חרם לצורך גדול מותר בניסן אף אם נמנעים בתשרי משום שתלויין בדין עכ"ל, ובגליון מג"א של אמ"ו זצ"ל כ' על זה, צ"ע, ור"ל כי מה ענין תשרי וניסן לכאן דהא אפי' בתשרי גופיה אין נמנעין אלא עד אחר יוה"כ, ועוד למה הצריך שיהיה לצורך גדול דוקא, ויש נוהגים שלא ליתן שבועה וחרם כל חודש תשרי וכן נוהגים פה והוה סד"א דהטעם משום יו"ט שרוב חודש תשרי הוא כמו יו"ט, ובאשכנז אין אומרים בו תחנה מיוה"כ עד סוף החודש, וכעין שאין נותנים חרם בשבת ויו"ט, וכ' בס' החינוך פ' ויקהל שישבתו גם החוטאים מיגונם, וא"כ ה"א הטעם בתשרי משום שכל החודש נחשב כיו"ט וא"כ מכ"ש ניסן שהוא יו"ט טפי קמ"ל שהטעם בתשרי משום שכל החודש תלויים בדין קצת אפי' אחר סוכות ועי' במגיד משרים בהגהת רש"י דירמיה, [ולא מצאתי כלל בס' מגיד משרים פי' לירמיה, ועיין

בדרשות חתם סופר דף שע"ט טו"ג ובהגהת שער יוסף שם ממש"כ בסדר הדוהת באלף הרביעי נ"א שכ"א מאגודת שמואל סל"ו דכל החטאים שאדם עושה מר"ח ניסן עד תשרי מוחלין ביוה"כ כשעושה תשובה ואם לא עשה תשובה ממתינין לו עד כסליו שהם ארבעים יום נגד ארבעים יום מקבלת התורה והוא ט' חדשים וע"ז נאמר הרה עמל וכתב בסה"ד שם בהסגר וז"ל וצ"ע ט קחב לני יום תא עכ"ל ולפט"ש טרן פד טהושענה רבה עד ר"ח כסליו נכון הדבר וע"ש בדרשות בשם סוד משרים ועי' גם בהגהת חת"ס על שו"ע או"ח סי' תק"פ מחבר ס"א אלו הימים כתב שם וז"ל בירמ' ל"ו פסוק ו' ביום צום כ' שם בהג"ה דר"ע ובסוד משרים שהוא ר"ח כסליו ע"ש הטעם].

וע"ע בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ק"ג ד"ה והנה מ"ש) במש"כ הטור (סי' תכ"ט) לגבי חדש ניסן, דיש להקל בתענית אחר החג, ואפילו למנהגו שמחמירים עד ר"ח אייר מ"מ רצה הב"ח להקל בתענית יארצייט והמג"א (סק"ה) כתב שהמיקל בתענית יא"צ לא הפסיד והח"י (סק"ח) כתב שנ"ל עיקר שלא להתענות יע"ש, וכל זה גרם על שלא ידעו טעם מסכת סופרים שהחמיר אפילו אחר החג רק שהמציאו ביה טעם מנפשיהו הואיל ויצא רוב החדש בקדושה וא"כ ס"ל להגאונים שלא להחמיר בימים הטפולים כמו בעיקר הימים, אבל זכינו לדבר ה' אמת בפי הגאון מו"ה אלעזר בראד בספרו מעשה רוקח ריש פסחים והעתיקו ג"כ בספר ככר לאדן מס' סופרים (פכ"א), והנה אמת ונכון הדבר כי מעיקר הדין אוסר מסכת סופרים להתענות אחר החג מפני בהמ"ק שהתחנך בהם ויתחנך בהם, ויש לנו לעשות סימן שאנו מאמינים ומצפים מתי אנחנו ושמחים אנו לקראת ביאת הזמן ההוא, והמקיל בו חוששים עליו כאינו מצפה או אינו שמח, ע"כ מנהגנו ע"ד האמת בזה בלי ספק, ואם אינם נביאים בני נביאים הם, עכ"ד, וכמו שלגבי ניסן אחז"ל בר"ה (י"א א') בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, כך אמרו (שם) בתשרי נגאלו ובתשרי עתידין להגאל, ועי' משנ"ב (סי' תרס"ג סק"י) דמפטירין בחג ביום בא גוג שלעת"ל תהיה מלחמת גוג בתשרי, ולהראות תוקף אמונתנו וצפייתנו א"א אומרים באלו הימים תחנך שבטוחים אנו שיבא גואל בב"א.

וגם למנהג האומרים תחנך הוא לקרב יום גאולתנו, כעין מש"כ הטור (סי' תרצ"ג) וכ"ה בספר אבודרהם (הל' פורים) בשם רב עמרם גאון דמנהג בשתי ישיבות ליפול על פניהם בפורים כיון שהוא יום נס ונגאלו בו צריכים אנו לבקש

רחמים שיגאלנו באחרונה כמו בראשונה. ועי' מש"כ המהרי"ל הל' מילה (סי' י"ג) שאי' בתרגום יונתן יענך ביום צרה ביומא דמהולתא.

בענין יסדיר תפילתו בתפילת ר"ח אחר ר"ה ותפילת שבת ר"ח במסכת ראש השנה (ל"ה א') אמר רבי אלעזר, לעולם יסדיר אדם תפלתו ואחר כך יתפלל. אמר רבי אבא, מסתברא מילתיה דרבי אלעזר בברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים ושל פרקים, אבל דכל השנה, לא. איני, והא רב יהודה מסדר צלותיה ומצלי, שאני רב יהודה, כיון דמתלתין יומין לתלתין יומין הוה מצלי כפרקים דמי. ופירש"י ושל פרקים של מועדות לפי שאינו רגיל בה.

ובטור הביא דעת הרמב"ם הל' תפילה (פ"ד הי"ט) שכשהגיע יום שלשים ליום שהתפלל היה חוזר להתפלל, ומפני כך כתב שצריך להסדיר אף תפילת ראש חודש. אך הביא שהרי"ף בר"ה (כ"ג א') והרא"ש (שם פ"ה סי' ז') כתבו דפרקים הוא משלשים יום ולהלן, וכתב הטור שלפ"ז אין צריך להסדיר תפלת ר"ח שהוי מכ"ט יום לכ"ט יום. אולם בביאור הגר"א (שם) כתב שאף לדעת הריף והרא"ש יש להסדיר תפלת ר"ח ומה שכתבו דפרקים הוא משלשים יום ולהלן הוא לאו דוקא, אלא קרוב לל' יום. ועל כן גרס ר"ח בדברי השו"ע (שם ס"א) תפלות של מועדות ושל ר"ח, צריך להסדיר תפלתו קודם שיתפלל, כדי שתהא שגורה בפיו.

וכתב המשנה ברורה (סק"א) ושל ר"ח, כן הגירסא בכמה ספרים ובביאור הגר"א ור"ל תפלת מוסף והטעם מפני שאין מתפלל אותן תדיר אלא לפרקים אין רגיל בהן כ"כ ובפמ"ג בשם הב"ח ופר"ח כתב דה"ה יעלה ויבא דשחרית ג"כ צריך להסדיר מתחלה או שיתפלל מתוך הסידור ובשיורי כנה"ג תמה על מנהג האנשים שמקילין בכל זה להתפלל בע"פ ואינם מסדרים מתחלה שאינו יודע על מה סמכו ועיין בשע"ת ולכתחלה בודאי נכון לזהר להתפלל בחנוכה ופורים ומועדים ור"ח עכ"פ תפלה ראשונה מתוך הסידור ודי. ועי' בס' דרך ישרה (פנ"א ס"ג) שהגר"ש דבילצקי זצ"ל הקפיד גם ביעלה ויבא של ערבית לאומרו מתוך הסדור להסדיר תפילתו. והמשנ"ב כ' דשחרית דשם מעכב, אבל אם הטעם שאין נכון לעמוד לפני המלך לפני שמכין עצמו זה שייך אף בערבית, וכן משמע (סק"א) דאף בפיוטים שחמור פירושם אם לא בנתינת דעה רבה עליהם ודאי צריך להסדיר תחלה ולא מהני לו ספר בזה.

וכתב הרמ"א (שם) וי"א דוקא כשמתפללים על פה, אבל כשמתפללין מתוך הסידור, מותר, דהא רואה מה שמתפלל וכן נוהגין, ומקור הדברים בבית יוסף שהביא את דברי רבינו מנוח בס' המנוחה שכאשר קורא מתוך הסידור אין צריך להסדיר תפילתו, אך רבינו מנוח עצמו כתב בסוף דבריו וצ"ע. והב"י עצמו כתב, דאפילו כשקורא מתוך הסידור צריך להסדיר תפילתו כדי שתהא שגורה בפיו בזריזות. אך בדרכי משה (שם אות א') כתב דנוהגין לסמוך על רבינו מנוח דמסתבר הוא. וכן פסק הרמ"א כאן.

וכן נהגו גם ההולכים בדרכו של הבית יוסף כמו שכתב החיד"א בברכ"י (סק"ב) שכן נוהגין ברוב תפוצות הגולה ובארץ הצבי שאינם מסדרים שום תפלה, וסמכו על חילוק רבינו מנוח, ואפילו שהוא כתב וצריך עיון, וגם מרן הב"י חלק עליו, קבעוהו להלכה גדולי ישראל שנות דור ודור דלא חזינן לרבנן קשישאי וקדישי דמסדרי, משום דהוא חילוק אמיתי ומורגש לחוש, עין רואה ואוזן שומעת דרגילי טובא בתפלות אשר בספר נכתבים.

וכתב הב"ח (סימן ק' ס"א) דמפרש הטור בדברי הרא"ש מדכתב בפרק אין עומדין דשל פרקים הוא משלשים יום ואילך היינו לומר אם התפלל עכשיו ביום ראשון ואחר כ"ט יום חזר והתפלל ביום שלישי דהוא יום שלשים ואחד מיום שהתפלל בתחלה ביום ראשון דהיינו משלשים יום ואילך ולפי זה ראש חודש אין צריך דתפילת ראש חודש היא לעולם ביום שלשים בין בחודש מלא בין בחודש חסר מיהו אף לפי זה של ראש חודש מרחשון צריך הוא להסדיר שהרי לא התפלל תפילת ראש חודש בראש השנה ואיכא שמונה שבועות מראש חודש אלול עד ראש חודש חשון שלא התפלל תפילת ראש חודש. וכ"כ בא"ר (סק"א) דאף דבעלמא סומכין על מה שמתפלל מתוך הסדור, מ"מ בר"ח חשון צריך להסדיר, דבזה אין לנו לסמוך על הטור כי מודה הטור דצריך להסדיר, וה"ה אם חל ר"ח העבר בשבת דאינו מתפלל אותה תפלה דר"ח יותר מל' יום נמי צריך להסדיר, וכן כתב במגן גיבורים (אלף המגן סק"א) אבל בר"ח חשון ודאי צריך להסדיר דכבר עברו ב' חדשים.

ובמקור חיים (סק"א) הוסיף שכן הוא בתפילת אתה יצרת במוסף של ר"ח שחל בשבת. ועי' בספר המכתם (נדפס בגני ראשונים בברכות סי' קפ"ח) שמסדר את התפילות של ר"ה וכדו' משום 'דתפלה אריכתא היא', משמע שבברכה קצרה אין צריך להסדירה. ועיין עוד שם שדעתו שתפילות של מועדים א"צ לסדר,

ורק של ר"ח צריך לסדר, שתפילות המועדים אדם זוכר, שמתוך שמחת החג אדם נותן לבו עליה, ומתוך שהוא חוזרה כל המועד סדורה בפיו, משא"כ בר"ח שאינו אלא יום אחד או שנים ואינו שמח עליו, שאינו יום טוב לעניין מלאכה, ועוד שלפעמים יתחלף לו עם אתה יצרת שאומר בר"ח שחל בשבת.

ועי' במשנ"ב (סי' נ"ג סקפ"ז) בשם הפמ"ג (שם משב"ז סקט"ו) דשליח ציבור המתפלל לפני העמוד יקפיד ביותר להתפלל מתוך הסידור, כי אימת הציבור עליו, ובערוה"ש (סי' קכ"ד ס"ד) כתב, דבש"צ לא מהני סדור דחוששין שמא יטעה מפני אימת ציבור ולכן יש להסדיר בתפילת לחש. וכן עי' בשו"ע (סי' קכ"ח סי"ט כ') בחשש נ"כ ועניית אמן בש"צ מפני הטרורף, ולא חילק שם הרמ"א שהאידנא יש לסמוך על סדור שלפניו. ואפשר דשם גרע דיש דבר המסיע דעתו, ולמעשה גם שם כתב המשנ"ב (סקע"א) דאם מתפלל מתוך הסידור ומובטח לו שלא תתבלבל דעתו רשאי לענות אמן דסדור לפניו וליכא חשש שיטעה, וביפה ללב (סק"א) כתב, דאף לענין שליח ציבור נוהגין להקל שאינו מסדיר תפלתו כשמתפלל מתוך הסידור, זולת אם מכיר בעצמו שאינו בקי בתפלה, והו"ד בכה"ח (שם סק"ב).

ולמעשה המשנ"ב חשש לדעת הרמב"ם דגם ביעלה ויבא דיש להסדיר לכתחילה, ולהדעות שבר"ח אי"צ כמו שהביא הטור מהרי"ף והרא"ש יש לדון דאף בר"ח מרחשון או במוסף שבת ר"ח אי"צ להסדיר דכיון דיוצא יד"ח בדיעבד אף בהתפלל תפילת חול ואמר ונעשה לפניך מוספין כהלכתן עי' בשו"ע (סי' רס"ח ס"ד) א"כ זה הזכיר גם בר"ה כשאמר מלבד עולת החדש, ואפשר דמוסף שבת ר"ח שהוא נוסח חדש י"ל דחמיר טפי כעין של מועדות אף דשם ג"כ יוצא בדיעבד באומר ונעשה לפניך מוספין כהלכתם עי' במשנ"ב (שם סק"י) כמבואר שם בב"ח (ס"ג) וא"ר (סק"ג).

ובשמיני עצרת יש לכתחילה להסדיר נוסח החדש ביעלה ויבא שהרי אד עתה לא אמר רק ביום חג הסוכות הזה, ולמש"כ בשע"ת (אות ב') מהרשב"ש (סי' קצ"ג) ששמע מאביו התשב"ץ דרך בנוסח שכולו חדש כמועדות יש להסדיר, וכן הביא במגן גבורים (אלף למטה סק"א), אבל למעשה המשנ"ב מחמיר גם בנוסח יעלה ויבא. וע"ע בדעת נוטה (תפילה סי' רע"ד) שנשאל במש"כ במשנ"ב (סימן קי"ד סק"ג) שבמוסף יו"ט של פסח מזכיר הש"ץ גשם בתפלת לחש ובחזרתו אינו מזכיר וצ"ע הרי תפלת לחש של ש"ץ נתקן כדי להסדיר תפלתו

שתהא שגורה בפיו עי' מג"א (סי' קכ"ד סק"ג) וכאן לא הסדיר תפלתו כדין תשובה א"צ להסדיר רק עיקר התפלה, ובהערה שם מובא שאמר רבינו בביאור דבריו, דמסתבר שלא הצריכו סידור תפלתו לכל תיבה ממש דהוי כמילתא דלא שכיחא שיטעה בזה עכ"ד, ור"ל דאם השמיט איזה תיבות שלא סידרם קודם תפלתו אין לחוש שיקרה לו טעות באותן תיבות דוקא, ואמר שהי' אצלו תלמיד הח"ח וסיפר שהיה בעצמו ש"ץ אצל הח"ח והי' נוסח תפלתו שונה מהציבור ואמר לו הח"ח שבתפלה בלחש יתפלל כנוסח שרגיל ובחזרת הש"ץ כמו הציבור וראיתי מובא שכן כתבו בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא ג' ח"א סי' רמ"ז) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סימן ל"א ג'), אמנם בשו"ת אגרו"מ (או"ח ח"ב סי' כ"ט) כתב שצריך להתפלל גם בלחש כהציבור.

ובמשנ"ב מבואר מהט"ז (סק"א) דגם בפיוטים שאין אמירתם חובה יש להסדיר תפילתו, וכן בעל הנסים שאין מעכב אם לא אמר, ושם עכ"פ הוא חובה, [ורבינו זצ"ל כתב דאין לדלג על הניסים בשביל להספיק קדושה], ויל"ע למה לגבי יעלה ויבא דר"ח לא כ' להסדיר רק ביעלה ויבא שחרית הרי גם בלילה חובה לאומרו, ואפשר דעיקר מה דקפיד הט"ז הוא בהבנת הפיוטים דבזה גנאי ובזיון הוא שבפיו ושפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני, ובד"ז גם לא מהני סדור לפניו כשאין בו פירוש, אבל לגבי חשש שמא יטעה בזה לא קפיד רק ביעלה ויבא שחרית, ובעל הניסים חשש טפי משום שבא טפי לפרקים אחת בשנה או משום פרסומי ניסא.

שכח הזכרה אם נחשב כלא התפלל

רבינו זצ"ל הביא בשם מרן החזו"א דאם שכח הזכרה בשמו"ע אף שחוזר ומתפלל אין שמו"ע הראשון לבטלה ועולה למאה ברכות, ואינו בכלל לא תאכלו על הדם, ותפילה שהוציא בה אחרים בשאר הברכות יצאו, ונחשב שסמך גאולה לתפילה, ואסור לעבור לפניו כשמתפלל, ואי"צ לומר בשכמל"ו, ואי"צ להניח שנית תפילין ולהתפלל שנית במנין, ויצא תקנת פסוד"ז, ואי"צ לומר שנית ה' שפתי תפתח, ואין לו לענות קדושה כשחוזר לראש דממשיך תפילתו הראשונה. ובדעת נוטה נקט רבינו דאין חילוק בזה בין חסרון יעלה ויבא לחיסר טו"מ, וכן עי' בשיח התורה דבשכח טו"מ בע"ש לא חשיב כלא התפלל ואי"צ תשלומין בליל שבת דלא ישלים טו"מ שחיסר, ובשם הגר"ח מבריסק מובא דשאל טו"מ בקיץ גרע דה"ז משנה ממטבע.

ועי' בס' משברי ים (סי' ט') שהגר"א גנחובסקי זצ"ל הוכיח שנחשב כלא התפלל מדברי המט"א (סי' תקפ"ב סכ"א) שבשבת שיש בו יו"ט והתפלל של שבת לחוד ושל יו"ט לחוד לא יצא בתרוייהו ומתפלל שוב בהזכרת שניהם, הרי דכל תפילה שחיסר בה הזכרה לא נחשב בפני עצמה, ויש לחלק דשם אי"ז חסרון הזכרה רק משנה ממטבע, ובכלל חובת תשלומין שלו שיזכיר שניהם כאחד אף אם ברכותיו אינם לבטלה, וע"ש מתשובות הגר"ח (עמוד קנ"ב) שדעת רבינו דאף שטעה מצטרף למנין, ואמר הגר"א גנחובסקי זצ"ל שרבינו לשיטתו שתפילתו הראשונה קיימת אבל לדעתו דהתפילה בטילה אינו מצטרף ולכן היה חושש להתפלל במנין מצומצם כשיש שינוי נוסח המעכב שיש חשש שיטעו ולא יהיה מנין. ויל"ע דלא גרע מהתחילו בעשרה ויצאו מקצתם.

ולכא' ד"ז הוא מחלוקת קמאי בתוס' ברכות (כ"ז ב') וברא"ש (שם) לגבי מי ששכח יעלה ויבא במנחה בר"ח אם יש לו תשלומין במוצאי ר"ח דאם הוא רק חסרון הזכרה אין לו לחזור ולהתפלל מעריב דלא יזכיר בו ר"ח, ואם נחשב כמאן דלא צלי חוזר ומתפלל, ולהלכה מובא בשו"ע (סי' ק"ח סי"א) ב' הדעות וכ' השו"ע שיתנה דאם אינו חייב בתשלומין יעלה לו לנדבה, ובמשנ"ב (שם סקל"ה) כתב דה"ה בשכח ולא הזכיר טו"מ בע"ש, ובשם הגר"ח מבריסק מובא לחלק בין יעלה ויבא שהוא הזכרה גרידא לבין טו"מ שהוא עיקר מטבע. [ועי' בשאלת רב א' ח"ב פ"ו עמוד קפ"ט אות ס"ג ששאל מרבנו, לפי הדעות שאם החסיר יעלה ויבוא הוה כלא התפלל כלל מהו במי שהגיע מ' ראשונים ושכח יעלה ויבוא האם הפסיד זכות הנ"ל דנמצא שלא התפלל עם הציבור, והשיב רבינו, אין דעות כאלו, דאין שיטה שלא התפלל כן והיינו דנחלקו הראשונים בברכות רק אם זה כתפילה עם חסרון ולכן מדרבנן יש לו להתפלל שנית ללא חסרון אבל לכו"ע אי"ז כלא התפלל, ומש"כ רבינו יונה ברכות י"ח א' ד"ה טעה אבל חכמי פרוניצ"א ז"ל אומרים דכיון שבאותה תפלה לא יצא ידי חיוב שלא התפלל אותם כדינה כמי שלא התפלל כלל דיינינן ליה, דדיינינן ליה כלא התפלל היינו לענין מה שחייבוהו לחזור, וכן י"ל במש"כ המשנ"ב סי' קפ"ח סקכ"ט בשכח בשבת ר"ח דאם שכח רצה, צריך לומר עוד הפעם גם יעלה ויבוא דבהמ"ז הראשון נתבטל לגמרי, דלענין זה כמאן דלא בריך דמי, ועי' מש"כ הפר"ח או"ח סי' קי"ט ס"ג בהא דא"א להשלים בשומע תפילה רק טל ומטר דחסרון טו"מ ה"ז כמאן דלא צלי, ויל"ע בטעה בהמלך הקדוש ואמר הקל הקדוש אם כמאן דלא צלי, ועי' במוספי דרשו על המשנ"ב סי' ק"ח סקל"ג

הערה ס"ו במי שהתפלל והבדיל בתפילה ושכח יעלה ויבא דאף שחוזר ומתפלל עולה לו תפלה הראשונה לענין הבדלה, דאחר שאמר אתה חוננתנו כבר הותר לאכול ולא מסתבר דאחר ששכח טו"מ יתקלקל, ודן שם דא"כ אם טעה קודם לכן במשיב הרוח לא יועיל, אך אם הוא רק חסרון הזכרה נראה דבכל גווני מהני, והביאו שם מארחות חיים סק"י דאף בשכח מוריד הגשם והמלך הקדוש בעשי"ת יצא ידי הבדלה, ועי' בעיון הפרשה גליון רכ"ד עמוד ק' מהאחרונים דאף לדעת התוס' דאין תשלומין ליעלה ויבא רק בתפילה שיש בה יעלה ויבא מ"מ אם שכח ביום א' דר"ח במנחה יעלה ויבא ובתשלומין במעריב שכח יעלה ויבא אינו חוזר שהחויב הוא חיוב תפילה וכיון דבמעריב אין חוזר בשכח יעלה ויבא גם בזה אינו חוזר עי' פמ"ג סי' ק"ח א"א סק"י"ב ובאה"ט סק"י"ז ודה"ח סי' מ"ז סי"ח].

ושמעת מרבנו זצ"ל שמרן החזו"א נשאל בזה אם במקום שדינו לחזור לראש, כגון בשכח יעלה ויבא ונזכר אחר מודים, אם יכול לענות קודם חזירתו קדיש או קדושה, והשיב דגם באופן שחוזר לראש ה"ז כהמשך תפילה הראשונה, [ויל"ע אם הוא גם בטעה בג' ראשונות כגון בשכח משיב הרוח ומוריד הגשם ול"א מוריד הטל או באמר בעשי"ת הקל הקדוש ואולי בזה גרע דקלקל כל ג' ראשונות], ובס' הזכרונות (סי' ח' סעיף כ"ח) הביא שאמר החזו"א דבכ"מ שחוזר לראש [לכא' גם בטועה בג' ראשונות] אי"צ לומר שנית ה' שפתי תפתח כמשנ"ב (סי' קי"ד סקכ"א) בשם השע"ת וכ"כ הריטב"א (תענית ג' ב' ד"ה ושמעת), ועי' בזה בס' שמענו כן ראינו (ח"א פ"ו סי' ע"ו). ובמעשה איש (ח"ב עמוד צ"ח).

ושמעת שנחלקו רבותינו בענין טעה בהמלך הקדוש דדעת מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל דאינו רק כחסרון הזכרה דאינו ממטבע ברכה דא"כ אם טעה ואמר המלך אחר עשי"ת היה חוזר ובשע"ת ובמשנ"ב נראה דאינו חוזר, וא"כ אם טעה בזה אין כאן חשש ברכה לבטלה רק ה"ז כחסרון הזכרה, ואם אמרו נ"כ כשטעה ש"צ בעשי"ת ואמר הקל הקדוש נחשב ברכת כהנים על סדר חזרת הש"ץ, ובטעה ואמר הקל הקדוש ומסופק אם תיקן תוכ"ד אין נידון כנידון ברכה לבטלה, אבל בשם רבינו זצ"ל הביאו דנחשב כמטבע ברכה, ומה שיוצא במטבע זה כל השנה הוא משום דבכלל מאתיים מנה, ובספק אם אמרו תלוי במחלוקת הח"א והקה"י במי שמסופק אם אמר ברכה, ואם טעה ש"צ ואמרו נ"כ נחשב כלא אמרו על סדר חזרת הש"צ ולא עקרו בעבודה, וצ"ע.

חסרון טו"מ אם נחשב כברכה לבטלה

בהוראות והנהגות ממרן החזו"א (בסו"ס אגרות וכתבים פ"ה אות י"ג וכעת נדפס בקונטרס הזכרונות סי' ח' אות כ"ז) כתב רבינו זצ"ל, הטועה בתפלה כגון ששכח יעלה ויבוא וחוזר נחשב גם התפלה הראשונה למנין מאה ברכות (עי' או"ח סי' קפ"ח ס"ט ומ"ב סי' ק"ח סק"ט וסקל"ב). וממה שהביא רבינו מהמשנ"ב (סי' ק"ח) נראה דד"ז תלוי במחלוקת הראשונים בדין מי ששכח יעלה ויבא בר"ח אם מתפלל בערבית דמוצאי ר"ח תפילת תשלומין דנחשב כלא צלי או דאינו רק חסרון אזכרה וכבר א"א להשלים, ועי' בתוס' בברכות (כ"ו ב' ד"ה טעה) ובראשונים שם, ושם מבואר במשנ"ב דלא הוכרע הדבר ויתפלל על תנאי דאם אינו מחויב תהיה תפילתו נדבה, ואולי גם להדעות דחוזר כמאן דלא צלי היינו דחסרון ההזכרה המעכבת מחייבו תפילה שנית כמאן דלא צלי אבל אין כאן ברכות לבטלה.

והיה מקום לדון דכל דברי החזו"א נאמרו על חסרון אזכרה כמו ביעלה ויבא, אבל בחיסור בקשת טו"מ בימות הגשמים ה"ז כמחסר בעיקר המטבע, וכ"ש במבקש גשמים בימות החמה שקלקל המטבע, וכע"ז מובא בכתבים מהגר"ח מבריסק על ברכות (כ"ו ב'), אבל רבינו זצ"ל נקט בדעת החזו"א דבכל גווני אין ברכותיו לבטלה, והביא דכן מוכח במשנ"ב (סי' ק"ח סקל"ה) ע"ש שלא מחלק בהכי, ועי' גם בביאורו"ל (סי' קי"ז ס"ח ד"ה אם) בשם הפמ"ג במשב"ז (סי' קי"ט סק"ד) דדוקא טו"מ משלים בשומע תפילה שאינו מנוסח הקבוע בברכה, שהרי אינו קבוע בימות החמה ובימות הגשמים ע"ש, ומש"כ המשנ"ב (סי' תפ"ח סק"ב) דאם לא יכריז השמש שמתחילין לומר טו"מ יכול לגרום להרבה ברכות לבטלה ביאר רבינו דר"ל ברכה שאינה צריכה עי' בדעת נוטה תפילה (סי' קע"ט).

ואיכא נפק"מ במי שהתפלל בר"ח כסלו, ושכח ותן טל ומטר, ונזכר במודים אחר שאמר יעלה ויבא ברצה וחזר לברכת השנים, והמשיך כסדר ושכח יעלה ויבא, דיצא ידי שניהם, דכיון דברכותיו אינם לבטלה, ואמר ב' ההזכרות במקומם באותה תפלה שפיר יצא, וכ"כ רבינו זצ"ל במכתב בספר שאלת רב (פ"ח אות כ"ג) ועי' בשו"ת הר צבי (סי' ס"א) שנשאל לענין ש"ץ ששכח יעלה ויבא בחוה"מ ונזכר בשים שלום אחר שנשאו הכהנים כפיהם וחוזר לרצה האם יצאו יד"ח בנשיאת כפים הראשון ודן לתלות בפלוגתת ר"י וחכמי פרונינצא ע"ש. וע"ש (סי' נ"ד ד"ה עפ"ז) שכ' וע"פ זה השבתי במי שהתפלל בר"ח כסלו והזכיר יעלה ויבא ושכח לומר טל ומטר וכשחזר והתפלל שנית הזכיר טל ומטר אבל

שכח לומר יעלה ויבא ואמרתי שזה תלוי בשתי שיטות אלו שלדעה הראשונה שידי חובת תפלה יצא אלא שחסר לו הזכרת מעין המאורע בנידון זה א"צ לחזור ולהתפלל שלישית שהרי בתפלה הראשונה הזכיר יעלה ויבא ומה ששכח לומר טל ומטר הרי הזכיר בתפלה השניה או אף במקום שלא יעשה רק אחת אבל הוא השניה אבל לדעה הראשונה דהוי כלא התפלל כלל צריך לחזור ולהתפלל שלישית ולכן הוריתי שכדי לצאת ידי ספיקא יתפלל שלישית בתורת נדבה, ועי' בזה בקה"י ברכות (סוף סימן ט"ז ד"ה וממוצא) ובזכרון שמואל (סימן כ"ב סק"א) שכתבו ג"כ שד"ז נפקא מינה למי שהתפלל או בירך פעם אחת ושכח דבר שמעכב ופעם שניה שכח דבר אחר שמעכב כגון ראש חדש כסליו שעדיין לא הורגל לומר ותן טל ומטר שלשים יום ושכח פעם אחת יעלה ויבא ופעם אחת ותן טל ומטר האם צריך להתפלל פעם שלישית שאם זה חסרון בשמונה עשרה אין לו שום שמונה עשרה ואם זה רק אזכרה הרי הזכיר שניהם.

ואיכא הרבה נפק"מ אם נחשב לברכה ואינו ברכה לבטלה, א] שעולה למאה ברכות [וכן מטו בשם הרב מבריסק]. ב] דא"צ לומר בשכמל"ו. ג] דיש לענות אחריו אמן. ד] דאף כששמעו שטעה עונין אחריו אמן. ה] שאם הוציא אחרים בשאר הברכות יצאו. ו] דנחשב למתפללין עמו דהתפללו בציבור [ועי' בדעת נוטה תפילה סי' ס"א דבתפילה שניה א"צ ציבור ועי' בס' שאלת רב ח"ב פכ"ט ס"ד דאמנם אין עליו חיוב אבל יש ענין להתפלל בציבור שנית וכ"כ בהגהות בדעת נוטה בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל]. ז] אם אירע לש"צ נחשב זה חזרת הש"ץ לענין קדושה ונ"כ. ח] בש"ץ יש קולא שיכול להמשיך ולהתפלל ולסמוך על חזרת הש"ץ כמש"כ בשו"ע (סי' קכ"ז ס"ד). ט] אם שומע שבאמצע שמו"ע שטעה הש"צ או חבירו אסור להפסיק להודיעו כיון דאין ברכותיו לבטלה כמש"כ בדעת נוטה תפילה (סי' קע"ח) י] אף שחסרו אזכרה וחוזרין יוצאין ידי זימון כמו שציין רבינו לשו"ע (או"ח סי' קפ"ח ס"ט) ועי' ערוה"ש שם דאולי שא"ה דבברכה ראשונה יצאו ברכת הזימון. יא] נחשב שסמך גאולה לתפילה כמש"כ בדעת נוטה (ח"א תפילה סי' קנ"ב). יב] אף כשחזור לראש אין לו לענות קדושה בינתיים כמש"כ רבינו זצ"ל בהוראות והנהגות שם (אות י"ח) ובס' שמענו כן ראינו (ח"א פ"ו סי' ע"ו) בשם החזו"א. יג] וא"צ לומר שנית ה' שפת תפתח עי' משנ"ב (סי' קי"ד סק"א) מהשע"ת (שם). יד] לא הפסיד מעלת עשרה ראשונים (שאלת רב ח"ב פ"ו סי' ס"ג). טו] לענין תפילת תשלומין א"צ להקדים לשמו"ע שמשלים אזכרה דלא בטל שמו"ע הראשון עי' משנ"ב (סי' ק"ח סק"ט).

טז] אי"צ לומר שנית פסוד"ז (אף להגרעק"א דבחזור ומתפלל חוזר ואומר פסוד"ז עי' בהגהותיו לשו"ע סי' נ"ב ומובא במשנ"ב סי' ע' סק"ג), ועי' משברי ים (תפילה סי' ט').
 יז] נפק"מ לענין אם בראשונה אמר במוצ"ש אתה חוננתנו ואח"כ אכל דאין כאן טעה בזו ובזו דנחשב הבדלה, (עי' מוספי דרשו על משנ"ב סי' ק"ח סקל"ג).

ודנו במי שבראש חודש אמר יעלה ויבא וכשהגיע עד אמצע מודים נזכר ששכח ותן טל ומטר וחזור לברך עלינו ואמר ותן טל ומטר ולאחר שגמר תפילתו נזכר שבפעם השניה לא אמר יעלה ויבא האם צריך לחזור ולהתפלל, ויסוד השאלה הוא היות וברכות של שמו"ע צריכות להיות כסדרן כמבואר בשו"ע (סי' קי"ט ס"ג) ונמצא שאמר ברכת רצה עם יעלה ויבא לפני ברכת ברכך עלינו, וא"כ צריך לחזור ולהתפלל, אמנם כבר דנו האחרונים במי שאמר יעלה ויבא שלא במקומו כגון בשמע קולנו, דיש סוברים שיצא וכמו שמצינו שכתב השו"ע (סי' רס"ח ס"ד) שאם התפלל תפילה של חול והזכיר בו של שבת באיזה מקום יצא וכ"כ הכף החיים (סי' תכ"ב ס"ק א') ויש סוברים שלא יצא משום שצריך לאומרו דוקא בברכת רצה כמש"כ החכמת שלמה על השו"ע שם (סעיף א') ולפי"ז בנדו"ד אי נימא שבדיעבד אפשר לאומרו בכל מקום א"כ אע"פ שברכת רצה א"א לומר לפני ברכת ברכך עלינו אבל עכ"פ יעלה ויבא הרי אמר בתחילה וה"ז כאילו אמר יעלה ויבא לפני ברכת ברכך עלינו ויש כאן ספק שמא יצא בזה, ונראה דאם נקטינן דברכות הראשונות אינם לבטלה א"כ לגבי יעלה ויבא שפיר נחשב שאמרו על סדר הברכות, ומה שחזור לברך עלינו כתפילה נוספת דמי וכן הביא בגליון מים חיים (תפילה עמוד ס"ב) בשם רבינו זצ"ל שיתכן שיצא בזה יד"ח. [ובמשברי ים דן במי שטעה בזו ובזו במוצ"ש שחזור משום קנסא ושוב שכח טו"מ, דאי"צ לחזור לברך עלינו דלגבי טו"מ דינינן ליה שכבר יצא בראשונה, ויש שדנו שאי"צ לחזור כלל].

בענין ברכת שהחיינו אחר החג על אתרג

בענין ברכת שהחיינו כשאוכל אתרג אחר החג, בלקט יושר (ח"א הל' ד' המינים סי' כ"א) כתוב מהתרוה"ד דאין לברך שהחיינו על אתרוג דנפטר בברכת שהחיינו דלולב, וז"ל הלקט יושר (או"ח עמוד קמ"ט ענין ב) ולעולם כשאכל האתרוג אינו עושה שהחיינו על האכילה כיון שעשה שהחיינו על המצוה. ואמר אפילו אם עשה שהחיינו על הראיה אינו צריך לברך שהחיינו על האכילה, וכ"כ בשו"ת האלף לך שלמה (חאו"ח סימן צ"ב) דכיון דמעיקר הדין יוצא בברכת

שהחיינו כשרואה א"כ נפטר בברכתו על הלולב, וכ"כ בשו"ת מהר"י אשכנזי (סימן ט), וכ"כ בא"ח (פ' ראה אות י"א), ועי' בחוט שני (ברכות הודאה עמוד קפ"ב) שיש לחוש ולהמנע מלברך שהחיינו אחר שברכו עליו בחג, וכן הביא בס' ישא יוסף (ח"ד עמוד ע"ט) ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל.

והגר"ב סופר בשו"ת דברי סופרים (סי' כ"ג) כתב דטוב שיכין בברכת שהחיינו דלולב לפטור שהחיינו דאתרוג, ולמש"כ בשו"ת כת"ס (או"ח סימנים כ"א כ"ו) לכתחילה אין לפטור שהחיינו של נהנין בשהחיינו של מצוה, בפרט אם רוצה לברך בשעת אכילה כמו שנהגו עי' ברא"ש ערובין (פ"ג סי' י') וטור ושו"ע (סי' רכ"ה) דאז עיקר ההנאה, ובערוך השולחן (שם סעיף ז') וכה"ח (אות כ"ח) כתבו דהטעם הוא מפני שאין אנו בקיאים מתי נגמר גידולו של הפרי בראיה אלא באכילה ועוד דאין אנו כמו הדורות הראשונים שהיו שמחים בראיה בלבד ואין אנו שמחים אלא בהנאת הגוף.

ויל"ע אם לא הביט בעת ברכת שהחיינו על האתרג אם נפטר בסתמא, ובשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן רצ"ז) כתב שמדינא היה ראוי לברך בשעת ראייה אך כיון שהרבה פעמים רואה את הפרי בחוץ ואינו מוכן לברכה לכן מברך בשעת הנאתו שאז יש גם שמחה רבה, ועוד כתב הכה"ח (שם אות כ"ח) בשם הלבוש שהטעם הוא משום שבראייה לבד לפעמים האדם רואה ולא אדעתיה משא"כ בשעת אכילה, ובשו"ת אגרות משה (ח"ג סימן ל"ד) כתב דהטעם הוא משום חשיבות הברכה להמתין עד שעת האכילה כיון שיכול להנות גם בשעת אכילה וכדמצינו כעין זה בברכת הלבנה שמחכים עד שיהנו לאורה, ועיין עוד בשו"ת משיב דבר (ח"א סימן מ"ז ד"ה ולי נראה). ועיין באליה רבה (סוף סק"ו) שכתב ע"פ הסמ"ק (סימן קנ"א) והכל בו (סימן פ"ז) שאם אינו נהנה בראיה מברך באכילה שאף אם בירך על הראיה חוזר ומברך בשעת האכילה כיון שאינו נהנה בראיה, וכן הוא בסדר ברכות הנהנין להגר"ז (פי"א אות י"ב) שכתב והמברך בשעת ראייה לא הפסיד אם נהנה בראיתו ומבואר שאם אינו נהנה בראיה חוזר ומברך בשעת אכילה.

ולמעשה אתרג של מצוה אינו עומד לאכילה דהוקצה ביומא קמא למצותו, אך ברכת שהחיינו מעיקר דינא דגמרא הוא על ראיית פרי גמור הראוי לאכילה אף שאינו שלו ואין ראוי אצלו לאכילה, עי' שעה"צ (סי' רכ"ג סקכ"א), דאינו על הנאת הפרי רק על עצמו שהגיע לעונה חדשה, אלא דלדידן

נהגו להסמיק גם כהנאת אכילה, אבל בברך על ראייה יצא גם באינו ראוי כעת אצלו לאכילה.

ובשו"ת כת"ס (שם) הסתפק האם אפשר בשהחיינו של מצוה לכוון לפטור בגד חדש או פרי חדש וכתב שצדדי הספק הם שיסוד ברכת שהחיינו על מצוה היא לברך את השהחיינו לקיים מצוה זו, וזהו דבר שאין בו הנאת הגוף אלא הנאת הנשמה ולכן אין ראוי לפטור בזה בגד או פרי חדש ששם ההודאה היא על הנאת הגוף, או שמא כיון שברכה אחת היא לאבינו שבשמים שהחיינו וקיימנו ויסוד שניהם היא השמחה שהרי אין מברכים אלא על מצוה שנעשית מזמן לזמן כשעושים אותה בשמחה הו"ל חדא מלתא ויכול לברך שהחיינו אחד על שניהם, ובהמשך כתב שאין להביא ראיה מליל שני של ר"ה שכתב השו"ע (סי' ת"ר) שיביא פרי חדש להוציא עצמו מספק כיון ששם עושה כן משום ספק ולכן אין זה נראה כמשא אבל במקום שיכול לברך על כל אחד בנפרד אפשר שראוי לברך על כל אחד בנפרד, ובהליכות שלמה (ר"ה עמוד א) כתב וז"ל פירות חדשים שרוצה לאוכלם בליל א' דר"ה אין נכון כלל להניחם לפניו בשעת הקידוש כדי לפוטרם בברכת שהחיינו שמברך על היו"ט כמו שעושים בליל ב' אלא יברך עליהם ברכת שהחיינו בפני עצמם עכ"ל ובהערה כתב שזה מצד הסברא שהרי הזמן שמברך על בגד או פרי חדש לא קשור כלל עם היו"ט אלא הו"ל מילתא אחרייתא לגמרי ולכן אין נכון לפוטרם בברכה אחת אם אין צורך כמו בליל ב' של ר"ה.

ועי' תשובת רבינו בס' שיח התורה (ח"א סי' רכ"ה ס"ג) שנקט דיכול לפטור בשהחיינו של מצוה שהחיינו של רשות וכן להיפך, וכן בס' ימי הרחמים (עמוד קי"ט) הובא מרבינו זצ"ל וממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, שאין חילוק בין סוגי השהחיינו ומותר לכתחילה להניח את הפירות החדשים על השולחן ולפטור אותם בשהחיינו של הקידוש, ויתכן דגם הכת"ס לא דן רק במוציא מין אחר אבל בברכת האתרוג גופיה לכו"ע נפטר בברכת המצוה, וכ"כ הב"ח בתשובה (סימן קל"ב) בשם המרדכי מסכת סוכה (סימן תשס"ו) שאם מקדש ביו"ט על יין חדש פוטרו בברכת שהחיינו שבקידוש ומשמע מדבריו דמהני אף לכתחילה ולא רק במקום ספק, ועי' הכה"ח (סימן רכ"ה אות י"ח) דה"ה כשבירך שהחיינו על מצוה והיה לו מלבוש חדש או פרי חדש שברכת שהחיינו שעל המצוה פוטרת אותם.

ועי' בנס לשושנים (עמוד צ"ו) שרבינו זצ"ל העירני דבלא"ה הכרעת המשנ"ב (סימן רכ"ה סקט"ז) דאין לברך שהחיינו על אתרוג לפי שדר באילן משנה לשנה, אמנם העירו דא"כ ה"ה שאר פירות הדר דרים באילן משנה לשנה כמש"כ החזו"א (כלאים סי' ג' סק"ז) דכל פירות הדר דרים באילנותיהם משנה לשנה וע"כ דיש לחלק בין שהחיינו לברכה דידן, [וי"א דאף שדר כל השנה מ"מ יש לו עת חנטה דרק אז ראוי לאכילה ואז נחשב חידושן]. ועי' באגרו"מ (ח"א סימן פ"ז) לענין שהחיינו דכמה פירות דאם כיון לא לפטור מין אחד לא מהני כיון שהברכה על הראייה.

ועי' מש"כ רבינו בדרך אמונה הלכות שמיטה ויובל בביאוה"ל (פ"ז הי"ג ד"ה כלל) דמבואר בר"ה (ט"ו א') דאתרוג יש לו ביעור וקשה איך יתכן ביעור באתרוג הא אמרינן בסוכה (ל"ה א') דאתרוג דר באילנו משנה לשנה ואמרי' שם דעד שבאין קטנים עדיין גדולים קיימין וא"כ לא משכח"ל לעולם ביעור באתרוג דתמיד יש כבר חדשים ודוחק גדול לומר דמיירי דוקא באופן שקצצו כל האתרוגים שבמדינה ולא נשאר כלום [וגם בחזו"א ס"ט סק"ז מבואר דיש ביעור באתרוג], ויל"ע איך יש לאתרוג ביעור והרי אתרוג עומד משנה לשנה, ואיך יכול להיות ביעור הרי נכנס עד התשיעית והרי האתרוגים דרכן לחנוט באלול וא"כ אותן שחנטו באלול של שביעית מתקיימין עד סוף שמינית ונכנסין לתשיעית (וכ"ה המציאות גם בזמנינו) ואיך יכול להיות ביעור וצ"ע, ובפי' רבנו נתן ראיתי שפי' מתקיימין בארץ היינו בתוך האדמה וא"א לחי' להגיע שם ולכן אין לו ביעור דחי' אינה יכולה לעולם לאכלו, ע"ש, ועי' שו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' צ"ב).

האדרת והאמונה בשמחת בית השואבה ובשבת וש"ת

בשמחת בית השואבה בביהכנ"ס שונה הלכות שאלני הגרמ"מ לובין שליט"א איך משוררים האדרת והאמונה בשמחת בית השואבה [וכן בש"ת ואצל הספרדים כל שבת בפסוד"ז] הרי כ' הרמ"א בדרכי משה (סימן תקס"ה ס"ד) ומג"א (סק"ה) וא"ר (סק"ט) ממהרי"ל הל' יום כיפור סי' ח' תפלת האדרת והאמונה (עי' ספר היכלות פכ"ח) יכול יחיד לאמרה כל ימות השנה אבל ציבור אסור לאמרה כי אם ביום הכפורים, ומובא בערוה"ש (שם סק"ז) ומשנ"ב (סקי"ב), ולמעשה אמרתי לדון דבשמחת בית השואבה א"א רק חלק מהפיוט ואולי בזה אין קפידא, ורבינו זצ"ל אמר לי שהגר"י דינקלס זצ"ל שאל אותו בש"ת איך משוררים זה בציבור.

ורה"י הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל אמר לי שש"ת שאני שהוא תכלים הימים הנוראים ומעלתו גדולה מיוה"כ, [ועי' מש"כ בספר מגיד מישרים להב"י על ישעיה כמה סניגורין וכמה קטיגורין קמו עלך כמה דהודעתך דבההוא ליליא דשמחת תורה דהוית מרע טובא הא אתגמר דינך אלא דעתיקא דעתיקין אתגלי עלך בזוהר לבינוניתיה ורחם עלך בזכותא דהנך מתניתא דהוית מתנית בגו מרעך ומהרהר בהון ובתר הכי אנהר לך למקרבא לדחלתיה], ובישיבה בוואלואזין היו עושים כורעים בפישוט ידים ורגלים כמו ביוה"כ. ועי' בתורת אמן (ח"ב עמוד תקמ"א) דכן מובא מהחת"ס שיום שמחת תורה הוא גדול מיוה"כ, והנה זה החג הקדוש הוא כולל כל הרגלים כמאמר זוה"ק (תקו"ז דף כ"ט) חג דכל חגין מתחגגין ביה. וכן כתב בשפתי חיים מועדים (ח"א עמוד של"ט) בשם הגר"י סלנטר ז"ל אומרים מה שהסכל אינו משיג ביוה"כ פ' בנעילה זוכה החכם בשמחת תורה מתוך שמחה, והיינו שבכוח חג הסוכות ובייחוד בשמחת תורה שהם ימים של עבודת ה' מתוך שמחה להעלות את האדם עלייה בתשובה כביום הכיפורים אולם התעלות זו תלויה עד כמה שמנצלים את עבודת היום של סוכות ושמייני עצרת כראוי.

והגר"י זילברשטין שליט"א השיבני דמצינו הרבה דברים שהתירו בש"ת לכבוד התורה כמש"כ מהרש"ם, לענין מחיית כף (עי' משנ"ב סי' של"ט סק"ח ועי' בס' אורחות רבנו ח"ב עמוד שי"ד אות כ"ג שאמר החזו"א לרבנו זצ"ל שמחה כף בשינוי שאי"צ לעשות שינוי), וכן נהגו לחזור ולקרא כמה פעמים והקלו בקריאות אלו לענין עליית כהן ואחריו ישראל בלא לקרא לוי, וכן שאי"צ בכל פעם כהן תחילה, ועוד טובא, והכא נמי הותר לשורר הכל לכבוד התורה, וקצת צ"ב דהאדרת והאמונה אינו שבח לתורה רק לנותן התורה.

ובערוה"ש (שם וסי' רפ"א סק"ד) כתב שהספרדים אינם חשים לדברי המהרי"ל ואומרים אותו בכל שבת. ובאשל אברהם לבעל הדע"ק (סי' רפ"א ס"א) כתב שמה שנהגו רבים לומר בכל שבת קודש האדרת והאמונה בציבור בקול רם, י"ל שסוברים שרק דרך ארעי אין לאומרו, אך בקביעות מותר אף שלא ביום הכפורים שלכבוד השיר הקדוש לא יבואו בו בכל עת דרך ארעי. וכ' דהוא חושש לזה ואומרו בלחש, ובספר משכנות הרועים (ח"ב קונטרס עת מצוא אות ג). כתב שיש שנהגו לאומרו קודם הודו, שכיון שהוא קודם תחילת התפילה בנוסח ספרד, אי"ז חשיב אמירה בציבור.

ועיין מש"כ לי בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' פ"ו) ב"ה, יום ו' כסלו תש"ס לפ"ק. כבוד הרב האברך החשוב בתו"י ועוד ר' שמעון וייסברג לאי"ט. אחדשה"ט באהבה. יקרתו קבלתי, ומעל' כב' שאל אותי על מנהג הספרדים והחסידים לומר בתפלת שבת ויו"ט פיוט הק' האדרת והאמונה, וכן משוררים בשמחת תורה, וקשה ממש"כ מג"א סי' תקס"ה בשם הד"מ שאין לאמרו בצבור כלל אלא ביחיד, מלבד ביוה"כ שאומרים בצבור. אשיב בקיצור, הנה ראיתי באשל אברהם להגה"ק בעל דע"ק סי' רפ"א באו"ח שעמד בזה, וכ' ללמד עליהם זכות, דבקביעות אין קפידא מלאמרו, רק דרך עראי דרך שיר בזה יש קפידא, ומסיים דמכ"מ הוא מחמיר לעצמו לאמרו רק בלחש, ע"כ. ואף דלכאורה חילוקו דמקיל יותר באמירת השיר בקביעות מאמירתו דרך ארעי הוא דבר תמוה, נראה דדעתו ה' דאמירה דרך קביעות עם נוסח התפלה הרגילה ה"ה כשארי תפלות קדושות שאין מקפידים לאמרם תדיר, משא"כ באמרו דרך ארעי דרך שיר ודבקות לא יאמרו רק ביוה"כ, מכ"מ עדין צ"ע.

ועיין בספר לקוטי מהרי"ח בסדר תפלת שבת שמביא מס' נחלה לישראל בשם כמה קדושים דאמרו האדרת וכו' לפני הודו דאז עדין הוא בגדר תפלת יחיד כי צבור מתחיל רק אח"כ, והוא כדי לצאת לדברי הד"מ ומג"א שם. וז"ל מהרי"ל בהל' יוה"כ, האדרת והאמונה אומר ש"צ בנעימות ביראה ובכוונה גדולה בכפיפת ראש ובהשתחואה כי הרבה שמות וסודות כלולים בו, ואמר מהרי" סג"ל דאין ציבור רשאי לאמרו בשאר השנה רק ביוה"כ, אבל יחיד יכול לאמרו דרך תחינה ע"כ, בא וראה יראתם וקדושתם של הראשונים, הרני דוש"ת, ומצפה לחסדי ה'.

ובס' משנת הגרי"ש (בהנהגותיו לש"ת עמוד תל"ח) בשם מרן הגרי"ש שלישיב זצ"ל שאמר לענין אמירת האדרת והאמונה, שכתב המג"א (סי' תקס"ה סק"ה) בשם המהרי"ל הל' יוה"כ שאין לומר האדרת והאמונה רק ביוה"כ, ואיך נהגו לשורר זה בהקפות בש"ת, ומובא שם שאמר, המג"א כותב לא לומר ואנחנו שרים ולא אומרים. ועי' נס לשושנים (עמוד ר"ה).

לומר פסוק כשנכנס לשמחת בית השואבה

כשבא לשמחת בית השואבה בביהכנ"ס ויוצא דן הגרמ"מ לובין שליט"א דצריך שיאמר פסוק, דקי"ל (סי' קנ"א ס"א) שאם צריך להיכנס לביהכנ"ס לצרכו, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה, ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות,

יאמר לאחד מהתינוקות קרא לי פסוק שאתה קורא בו או ישהה מעט ואח"כ יצא, שהישיבה בהם מצוה, שנאמר אשרי יושבי ביתך (תהילים פד, ה). ומשמע דאם יודע ללמוד לא סגי בישיבה, ואמרת דסגי בפסוק ששירו, וגם לא מיירי השו"ע רק בנכנס לקרא לחבירו, ולא בנכנס לשמחה של מצוה כשמחמת בית השואבה, בפרט כשמשמח הציבור, ואמר דאם באמת מפזז ומרקד לפני ה' לש"ש ה"ז נכנס לדבר מצוה, אבל אם תוקע לשיר ואין מצוה בעי שילמד. ועי' בתל תלפיות (סי' תתש"ח) שיתכן דיש דין עוסק במצוה בשמחת בית השואבה, ועי' בסוכה (נ"ג א').

בענין עוסק במצוה במקביל פני רבו

בחזו"מ סוכות תשפ"ה הגיעו רבנו ותלמידיהוה לסוכת מרן רה"י הגר"ד לנדו שליט"א ואמר שיעור ונו"נ עם החכמים, ודנו בענין שהייה מרובה בסוכה אם יש לברך לישב בסוכה, וא' מרה"י שנוהג לברך על ישיבה גרידא רצה לברך לישב בסוכה, ואמר לו רה"י שיפטור אותו גם כן ובירך בקול רם ופטור את כולם, ורה"י הגר"ד אמר לכוין לשם מצוה זכר לענני כבוד ויציא"מ, והגרמ"מ לובין שליט"א שאלו הרי מבואר במסכת סוכה (כ"ה א') דעוסק במצוה פטור מן הסוכה, וא' שם (י' ב') אתמר, נוי סוכה המופלגין ממנה ארבעה. רב נחמן אמר כשרה, רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי פסולה. רב חסדא ורבה בר רב הונא איקלעו לבי ריש גלותא, אגנינהו רב נחמן בסוכה שנוייה מופלגין ממנה ארבעה טפחים, אשתיקו ולא אמרו ליה ולא מידי. אמר להו, הדור בהו רבנן משמעתיהו, אמרו ליה, אנן שלוחי מצוה אנן ופטורין מן הסוכה. ופירש"י (ד"ה שלוחי מצוה) שלוחי מצוה אנן, להקביל פני ראש גולה, דחייב אדם להקביל פני רבו ברגל, ופטרינן, כדתנן לקמן (כ"ה א') שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. הרי מבואר דרבנן ישנו מחוץ לסוכה כי עסקו במצוה להקביל פני הרב, וכן ע"ש (כ"ו א') דהולכין לדבר מצוה פטורין בין ביום ובין בלילה. כי הא דרב חסדא ורבה בר רב הונא, כי הו' עיילי בשבתא דרגלא לבי ריש גלותא הו' גנו ארקתא דסורא. אמרי אנן שלוחי מצוה אנן, ופטורין. ולמעשה דן דבקבלת פני הרב עוסקין בד"ת ששומעין מפיו, ובמשנ"ב הסתפק בשעה"צ (סי' תע"ה סקל"ט) בהיה עוסק במצוה דחולין ומשמשיהו ומפסיק לאכילת מצה אם יכול לומר וציונו שהרי לא היה מצוה בדבר. וא"כ ה"נ יש לדון דאין יכולין לומר לישב בסוכה, ואף מדין ערבות יש לדון דכעת פטורין לגמרי ממצוה זו גם מערבות שלה.

ובאמת שמעתי מרבינו זצ"ל דמצוה הקבלת פני רבו אין לה שיעור ויוצא בראיית פני הרב או אמירת אגוט יו"ט, ורשום אצלי משנת תשנ"ו שעליתי אצלו להקביל פניו, ואמרתי חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, ואמר לי מספיק כבר מה שהתפללת איתי בביהכנ"ס לא היית צריך לעלות, [וכן רה"י הגרי"ג אדלשטיין זצ"ל היה פותח הדלת למקבילי פניו ואומר קיימתם כבר החיוב], ומקרא דמדוע את הולכת אליו לא חדש ולא שבת נראה דלא תלוי בד"ת ששומע מפיו דנשים אינם בת"ת והרמב"ם הביאו בהלכות כבוד הרב בהל' ת"ת (פ"ה ה"ז), וא"כ י"ל דעד כאן לא דן השעה"צ דאינו יכול לומר וציונו רק במשמר המת או שומר אבידה, וכן חולין ומשמשיהן דכל זמן שחולה לפניו ומוטל עליו לשמשו אינו רשאי לפסוק, אבל כאן אף שיכול להמשיך המצוה אבל רשאי בכל עת לפסוק, ואפי' אם יש דין עוסק במצוה כ"ז שאינו פוסק, אם פוסק שפיר מברך, וכל הני עובדי שמצינו בסוכה י"ל דהיו ישנים כשהלכו להקביל פני הרב ולא יכולין עוד להפטר ממצות הקבלת פני הרב, ובזה נחשבין כשלוחי מצוה גם בעת הליכתן בלילה, אבל בודאי שאחר שהקבילו פני הרב אין פטור עוסק במצוה כשישן, אף אם לענין נזק אין ניזוקין גם בחזירתן כדאי' קידושין (ל"ט ב'), דכבר אין עוסקין במצוה. וכן משמע בביאורו"ל (סימן ל"ח ס"ח ד"ה דכל העוסק) דשם מיירי בדרך הליכתן כשהלכו להקביל פני הרב.

ועי' בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קפ"ג) דרב חסדא ורבה בר רב הונא דהוו גנו ארקתא דנהרא אף על פי שהיו יכולים ללכת לסוכה. משום דהואיל שהיו הולכים לדבר מצוה ועדיין לא הגיעו לשם הוי כמולין בהמת אבדה להשקותה דפטירי מליתן פרוטה לעני עד שישקנה. כך הם שבאו לשמוע הדרשה ולהקביל פני ריש גלותא פטורים מן הסוכה עד שישמעו הדרשה ויקבילו פני ריש גלותא אעפ"י שהיו יכולים ללכת לסוכה.

וכתב האור זרוע, ועתה צריך ליתן טעם למה יניח מצות סוכה וילך לשמוע הדרשה. ולמה לא ילך לישן בסוכה ולא ישמע הדרשה דהעוסק במצות סוכה פטור מלשמוע הדרשה ולהקביל פני רבו, ואם היה כך שהתחילו לילך לשמוע הדרשה ולהקביל קודם החג שעדיין לא התחילו במצות סוכה הוי ניחא. אבל כבר התחילו לקיים מצות סוכה מאיזה טעם יצאו מן הסוכה לקיים מצוה אחרת, או נאמר כמו שיכול לצאת מן הסוכה לילך לדבר הרשות מתשבו כעין תדורו. שכך פירשו התוס' וז"ל הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום כל זה נפקא מתשבו כעין תדורו שכשאדם הוא בביתו אינו נמנע מלצאת לדרך

עכ"ל, וכ"ש שמותר לצאת מן הסוכה מטעם זה ולילך לדבר מצוה. ואחר שכבר התחיל לעסוק בדבר מצוה ולילך ללמוד או לשמוע דרשה הוא פטור מכל המצות עד שילמוד או ישמע הדרשה. ואפילו אם אינו ירא להפסיד מצותו אם ילך לקיים מצוה אחרת או יתן פרוטה לעני, כאשר כתב רבינו אבא מארי זצ"ל. דאי כמו שכתבו התוס' שלכך הוּו גנו ארקתא דנהרא דאי הוּו טרידי בקיום מצות סוכה הוּו מטרדי ממצותן א"כ אפילו לדבר הרשות נמי. כגון אם היו באים לקנות סחורה והיו יראים אי מטרדי בקיום מצות סוכה ילכו הסוחרים ויפסידו יפטרו מטעם תשבו כעין תדורו שבשביל כך היו ישינים חוץ לביתם, אלא כאשר כתב רבינו אבא מארי ז"ל כן נראה. וכפי זה בחורים ההולכים ללמוד תורה פטורים מכל המצות כל זמן שהם בבית רבם. כרב חסדא ורבה בר רב הונא שהיו פטורים כל זמן שלא שמעו הדרשה.

וכתב דכשהתחיל לעסוק במצוה ולא גמר עסקו. כגון שהולך ללמוד תורה או לשמוע דרשה או להקביל פני רבו. אפילו בשעת חנייתו ואפילו הגיע למקום שרוצה לילך והתחיל ללמוד כל זמן שלא גמר לימודו הוא פטור מכל המצות. ומשמע דכל זמן ששומעין דרשה וד"ת מהרב ה"ז בכלל הקבלת פני הרב, ולמעשה בנידו"ד באו בסוכה קודם שנכנס הרב והתחילו במצות סוכה תחילה, וגם הרב כבר גמר הדרשה, רק שכל א' מהרבנים נו"נ עמו בשאלה בעניני החג, ומהם נכנסים ומהם יוצאין, ואין כאן המשך הדרשה אבל מעמד כבוד הרב נמשך, ויש לדון עוד דכיון דהכל משום כבוד הרב, כל שהרב אומר לברך, וגם רוצה שיוציאו אותו זהו כבודו וצורכו.

וראיתי בשו"ת מהר"ח אור זרוע (שם) דפשיטא ליה דאף אם פטור יכול לברך, שכתב, וכפי זה בחורים ההולכים ללמוד תורה פטורים מכל המצות כל זמן שהם בבית רבם. כרב חסדא ורבה בר רב הונא שהיו פטורים כל זמן שלא שמעו הדרשה. ומ"מ אם ירצו לברך על הציצית ועל התפילין יכולין, מידי דהוּו אנשים. שפסק ר"ת זצ"ל שהנשים יכולות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא ולהכי יוכלו להוציא בתקיעת שופר את החייבים. ולא אמרינן דלא אתי הפטור אפילו מדרבנן ויוציא את החיוב דכל ישראל עריבים זה בזה. וכדאמר בר"ה דכל הברכות אעפ"י שיצא מוציא.

ושמעתי מחתן רבינו זצ"ל הגרא"ד אפשטיין שליט"א ששאלו מרבינו זצ"ל איך מקיימים מצות ד' מינים כשיוצא מסוכה הרי עוסק במצוה פטור מן

המצוה, ולהריטב"א סוכה (כ"ה א') אסור לו לקיים המצוה השנייה, ובפרט כאן שאפשר לקיים שניהם, ואמר רבינו דבסוכה ל"ש דין עוסק במצוה דתשבו כעין תדורו, וכמש"כ המשנ"ב (סי' תרל"ט סק"ל) דתפילת מעריב באיזה מקום שיש לו מנוחה יותר להתפלל בכונה שם יתפלל, ואם היה לו בהכנ"ס בעירו מניח סוכתו והולך לו לביהכנ"ס שכן בשאר ימות השנה ג"כ מניח דירתו והולך לו לביהכנ"ס, ואמר לי רבינו שהחזו"א זצ"ל אמר על מש"כ בס' יסוד ושרש העבודה שלא יצא מן הסוכה בלא הכרח, דאדרבה תשבו כעין תדורו, ואם בע"כ נשאר שם ה"ז כבית האסורים, ומטעם זה השיב בס' תל תלפיות (ח"ב סי' תתרפ"א) דהמבקש צדקה ונמצא חוץ לסוכה יש לו לצאת אצלו [כשאינו מסכים להכנס] ככל ימות השנה, וז"ל, תשבו כעין תדורו מימילא חייב, ע"כ, ואדרבה יציאתו מעיקר צורת המצוה של כעין תדורו ובזה משלים המצוה שתהיה כראוי. ועי' בזה בס' דרך שיחה (ח"א עמוד שפ"ד) דהיה צדיק אחד שעשה כל צרכיו בסוכה ואמר מרן שאינו נכון כי גם כשיוצא מקיים מצות סוכה שהרי המצוה היא תשבו כעין תדורו וכך דרים, ובס' תל תלפיות (ח"ב סי' תתרפ"ב) שאל מרבינו, האם כונת מרן כפשוטו דהיכא שיוצא מהסוכה יש לו קיום מצות סוכה אפי' שלא נמצא כעת בסוכה, והשיב, אם יוצא לצורך הוי כיושב בסוכה כי מצוותו בכך.

ועי' מש"כ בס' תורת אמת (ח"ה עמוד רצ"ג) ששמעתי מרבינו זצ"ל בשם מרן החזו"א זצ"ל שאמר על דברי יסוד ושרש העבודה (שער האיתון פ"ב) בשם האבודרהם שכל רגע שיכול להיות בסוכה ויוצא מבטל עשה, וכן עי' מש"כ בסידור יעב"ץ (שער העין הל' סוכה שער ח' אות ט) וז"ל על כל רגע שישהה בביתו בלי הכרח עובר בעשה ובכל רגע ששוהה בסוכה מקיים מצות עשה עכ"ל, דהבטל שעה אחת מסוכה מבטל מ"ע דז"א דכה"ג הוא כבית האסורין ובעינן כעין תדורו, ועי' בט"ז (סי' תרל"ט סקל"ז) שאם היה רוצה לצאת שלא בשעת הסעודה הרשות בידו. ואמר לי שהיה א' שלא יצא כל החג מהסוכה ואף עשה שם ביהכ"ס ופסל לגמרי הסוכה. ואמרו לטעון דהרי אם ישלמו לו מעות עבור שלא יצא מביתו היה נשאר והכא נמי שכר מצוה בידו, ואמר דבעינן כעין תדורו לולא המצוה. וכ"כ בספר הסוכה (עמוד תנ"א) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שביאר בדעת היסוד ושרש העבודה דכיון שמצות סוכה יקרה מפז ומפנינים א"כ כמו שאם יאמרו לאדם שעבור כל רגע ששוהה בביתו יקבל סכום חשוב פשיטא שישאר בביתו א"כ ה"ה בסוכה כן, ונחלק בזה דלא אזלי רק בתר כעין תדורו הרגיל ללא הבטחת שכר, ובתורת המועדים (סק"א) בשם רבנו זצ"ל, ביאר

דהיינו דוקא כשאין לו מניעה מלהיות בסוכה ובחנים מבטל המצוה דעל כגון דא עונשים בעידן ריתחא כמו שאמרו בגמ' לענין ציצית.

והעיר שמדברי הריטב"א בסוכה (כ"ה א') נראה דגם בסוכה יש דין עוסק במצוה, שכתב דהעוסק במצוה פטור רק באי אפשר לקיים שתיהם כי בעודו בסוכה אין לפוטרו מכל המצוות, הרי חזינן להדיא מהריטב"א דהא דנמצא בסוכה לא פטור משאר מצוות כיון שזה אפשר לקיים שתיהם, וכן בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קפ"ג) נראה דגם בסוכה אין דין פטור עוסק במצוה במקיים מצות סוכה באפשר לקיים שניהם.

ונראה דמה דס"ל דאיכא בסוכה דין עוסק במצוה, כל זה בהיותו בסוכה ויכול לקיים המצוה בתוך הסוכה שבא עני תוך הסוכה ואין מפריעו לקיים הישיבה בסוכה וכיו"ב, וז"ל האו"ז, ועוד עובדא דרב חסדא ורבה בר רב הונא דגנו ארקתא דנהרא. ותימה אם יכולין לקיים שניהם אמאי פטורים דאטו אדם שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו ומזוזה בפתחו מי מיפטר בכך משאר מצות, ושמא אין זה ראייה דפשיטא בשעה שאינו עוסק במצוה כלום אלא מקיימה שבכך לא יפטר מכל המצות. ומילה תוכיח שכל ישראל יש עליהם מצות מילה. ודוד אמר עליה מזמור כשנכנס לבית המרחץ וראה עצמו ערום מכל המצות ונזכר שהיתה מצות מילה בבשרו ואמר מזמור למנצח על השמינית. אלמא שזהו קיום מצות תפילין שבראש וציצית שבבגדו ואעפ"כ חייבין בכל המצות. אבל כשהתחיל לעסוק במצוה ולא גמר עסקו. כגון שהולך ללמוד תורה או לשמוע דרשה או להקביל פני רבו. אפילו בשעת חנייתו ואפילו הגיע למקום שרוצה לילך והתחיל ללמוד כל זמן שלא גמר לימודו הוא פטור מכל המצות.

ועי' בתל תלפיות (ח"ב סי' תתרפ"ה) שנשאל רבינו מדברי הריטב"א, וכו' דשאר הראשונים לא ס"ל כן, ע"ש מהתוס' והר"ן, והביא מהריא"ז כהריטב"א, וכתב, דלא מיירי הריטב"א רק בשעה שאוכל או יושן או עושה דבר קבוע דאז הוא חובה ולא בישיבה גרידא ע"ש.

וכשהקבלתי פני רה"י הגר"ד לנדו שליט"א למחרת אמר לי שאפשר לישב, ושאלתיו האם י"ל דמה שמצינו דמקביל פני רבו נחשב עוסק במצוה היינו בהולך להקביל ולא כשכבר נמצא אצלו דיוצא המצוה מיד כשהקביל ומעתה שפיר יכול לברך לישב בסוכה, ודבר ראשון העמיד הדברים

על דיוקם שאין כאן הנידון רק לגבי ברכה אלא על עצם הדבר אם מקיים מצות סוכה, [וברכה לדידן ליכא רק באכילה או שתייה], ולעצם הדבר לא היה ניחא ליה שיוצא במה שנכנס אצלו ויוצא, ואמר דאם הוא מטעם כבוד רבו כמש"כ הרמב"ם האם זה כבוד רבו שנכנס ומיד מסתלק, ואמרתי שרבים הצובאים ומזדרז לכבדו, ואמר שצ"ע בסוגיא שם בסוכה ולא מונח כעת אבל אם באמת יוצא בזה א"ש שליכא עוסק במצוה רק קודם שהקביל, וסיים אתה אומר מצויין.

ובעיקר מצות ראייה תנן בפאה (פ"א מ"א) דהראיון אין לו שיעור, וא"ל הגרמ"מ לובין דכמו כן, בהקבלת פני רבו למש"כ הנוד"ב (תנינא או"ח סי' צ"ד) דהוא נלמד מהקבלת פני שכינה, ולכן ס"ל שאין נוהג בזה"ז, אין לו שיעור, ומ"מ כמה שמרבה בדבר יש לו מצוה יותר ובאותו עת ה"ז עוסק במצוה ופטור מן המצוה, ובפרט אם הוא כדי שילמד ממנו, ואף דילפי' חיוב זה בר"ה (ט"ז ב') ממדוע את הולכת אליו ואשה אינה בת"ת, הרי חזינן שדבר עמה ושאל בשלומה ושלום בנה ולא סגי בראייה והעברה בעלמא, ואם גם באפשר לקיים שניהם יש דין עוסק במצוה כמו שדן בשעה"צ (סי' תע"ה סקל"ט) א"כ גם בכה"ג שיכול לקיים מצות סוכה פטור, וכל שאילו היה צריך לחזור אחר סוכה היה פטור גם כעת פטור, ואמר דגם אם אינו דומה לראייה דמקדש וכמו שנראה בשו"ע (סי' ש"א ס"ד וסי' תט"ו ס"א וסי' תקנ"ד סי' ב' וסי' תרי"ג ס"ה) שנוהג גם בזה"ז, מ"מ א"א לומר דמיד אחר שנכנס אצל רבו יכול להפסיק המצוה דכל אותו מעמד נחשב שעוסק בכבוד רבו, וצריך להפטר מרבו כשרוצה לצאת, ובסוכה (י' ב') נראה דבכל שבתא דרגלא ששוהה אצל ריש גלותא מקיים המצוה, ואמנם אחר גמר המצוה אין פטור עוסק במצוה בחזירתו ורק לענין שמירה ממזיקין מהני כדאי' בקידושין (ל"ט ב'), מ"מ כל עת ששוהה לכבוד הרב פטור מן המצוה, ואמר דבכ"ד נראה דלא היו ריש גלותא אינשי מעליא ע"י בשבת (נ"ד ב' נ"ה א' קכ"א ב') עירובין (י"א ב') ומ"מ מבואר שנהגו בהם כבוד, כמו שדרשו בב"ב (ד' א') מקרא דשום תשים עליך מלך ונשיא בעמך לא תאור שחייבין בכבודו. ועי' בשעה"צ (סי' תע"ה סקל"ט) דאף שאפשר לקיים שניהם אי"צ לטרוח באחרת, אך י"ל דדוקא כשעליו לטרוח במצוה השניה יש פטור עוסק במצוה אף שאפשר לקיים שניהם אבל כשכבר יושב בסוכה ואי"צ לטרוח עבור מצוה זו חייב לקיים שניהם, עי' ברמ"א (סימן ל"ח ס"ח), ובביאור"ל שם (ד"ה אם צריך) כתב דמש"כ הרמ"א אבל אם אפשר לקיים שניהם בלא טורח יעשה שניהם, ר"ל שאינו מוסיף

טרחא כלל בשביל מצוה השניה אלא טורח אחד לשתייהן, וכדרכו במצוה הראשונה יכול לצאת ידי שתייהן אז בודאי יראה לצאת ידי שתייהן דמהיות טוב אל יקרא רע כן כתב הר"ן, ומהראיה שהביא שם ע"ז מהגמרא משמע דחויבא הוא מצד הדין דאל"ה לא מקשי הגמרא שם מידי ועיין.

בענין עוסק במצוה כשאפשר לקיים שניהם שכ' הרמ"א (סי' ל"ח ס"ח) דבלא טורח יעשה שניהן, אמר הגרמ"מ לובין שליט"א דמ"מ אין כאן רק מהיות טוב וא"א לברך ע"ז כמבואר בשעה"צ (סי' תע"ה סקל"ט), ומש"כ בביאור"ל (סי' ל"ח ס"ח ד"ה אם צריך) שהוא חיוב היינו חיו של מהיות טוב אבל א"א וציונו, ואף כשא"צ לעשות כלום רק יושב בסוכה בעת שמקביל פני רבו ה"ז כאוכל מצה בזמן שמשמר המת, דבלא"ה הרי צריך לאכול רק מכוין למצוה, וטורח שכ' שעה"צ היינו לכוין, והמשנ"ב לא ס"ל כהריטב"א בסוכה (כ"ה א') דאסור לקיים שניהם, וא"כ יש לדון למה א"א לברך כאשר דמברכת כאינו מצוה ועושה, ויש לדון דאשה מכנסת עצמה לחיוב איש אבל כאן כל איש ישראל פטור, אך באמת דהשו"ע (סי' י"ד ס"ד) פסק דגם בטלית שאולה מברך אף שאינו מצוה, והיינו דיש ב' מיני פטור יש פטור חוטין שאולין דכלל אינו חייב כשאל בד' מינים, אבל בטלית המחויבת רק שאצלו שאול, בזה איכא ברכה כנשים דאינו ממועט מהמצוה רק שלא חייבתו תורה לטרוח רק בשלו, וכה"ג בחיוב מזוזה בבית שאינו שלו כל ל', דשם אי בעי מברך אע"פ שאינו חייב והכא נמי כן. [ועי' מאירי עירובין צ"ו א' דאם אשה אינה מברכת העוסק במצוה מברך]. ושאלו ממה שמצינו שתלמיד אין מיסב אצל רבו אבל במצוה חייב וכן בביצה ט"ו ב' בעובדא דר"א מבואר דחייבין בכבוד יו"ט ועי' באהלי שבת (גליון פ' עמוד כ"ט) מכ"ד, ועל כל הראיות י"ל דיש חילוק אם כבר הקביל פ"א בני הרב ובא אצלו שנית לאכול עמו בליל הסדר או לשמוע עוד שיעור, דכבר יצא ידי הקבלת פני הרב בראשונה, ועי' תשוה"נ (ח"ח סי' ס"ו) בענין מי שנמצא בלוייה גדולה של גדולי ישראל וכבר ליוה ד"א דאם לא נפגם כבוד התורה במה שיחידים פורשים מהלוייה עליו לפסוק לתפילה וכיו"ב בפורש באמצע שמחת חתן, וה"ה בנידו"ד במאריך בהקבלת פני הרב שאם אין ניכר שפורש שמקיים המצוה בזה המקום בודאי ליכא דין עוסק במצוה.

תם ונשלם שיבח לקל בורא עולם בריך רחמנא דסייען מריש ועד כען

כן יזכנו ברחמינו להתחיל ספרים אחרים ולסיימם בס"ד להגדיל תורה ולהאדירה

ברכות שמים מעל

התודה והברכה נתונות על ראשי ידידנו המפוארים, כבירי
המעשה, ראשונים לכל דבר שבקדושה, יקרי רוח מאד
ה"ה הגאונים הצדיקים אדירים וחזקים כש"ת וכו'

רבי אלחנן אינגבר שליט"א

רבי מאיר אברי'צ'ר שליט"א

יהיה רצון שלא תמוש התורה מפיהם ומפי זרעם
מעתה ועד עולם, ושיזכו לאריכות ימים ושנים
טובות יחד עם מנב"ת שתחיה וכל יו"ח שיחיו,
מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, ושיהיה תמיד
הון ועושר בביתם, ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים
בתורה ובמצוות, ואך טוב וחסד ירדפם כל ימי חייהם,
יהי ה' אלוקינו עמם ויתנם לחן ולחסד ולרחמים.
אמן כן יהיה רצון.

ברכות שמים מעל

התודה והברכה נתונות על ראשי ידידנו המפוארים, כבירי
המעשה, ראשונים לכל דבר שבקדושה, יקרי רוח מאד
ה"ה הגאונים הצדיקים אדירים וחזקים כש"ת וכו'

רבי אשר אנשיל פרוכטר שליט"א

רבי אשר זעליג שרייער שליט"א

יהיה רצון שלא תמוש התורה מפיהם ומפי זרעם
מעתה ועד עולם, ושיזכו לאריכות ימים ושנים
טובות יחד עם מנב"ת שתחיה וכל יו"ח שיחיו,
מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, ושיהיה תמיד
הון ועושר בביתם, ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים
בתורה ובמצוות, ואך טוב וחסד ירדפם כל ימי חייהם,
יהי ה' אלוקינו עמם ויתנם לחן ולחסד ולרחמים.
אמן כן יהיה רצון.